De Kerk. Deel 1 (Verzamelde werken afdeling III)

K. Schilder

bewerkt door J. Kamphuis

bron
K. Schilder, *De Kerk. Deel 1 (Verzamelde werken afdeling III)* (ed. J. Kamphuis). Oosterbaan & Le Cointre N.V., Goes 1960

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/schi008kerk03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

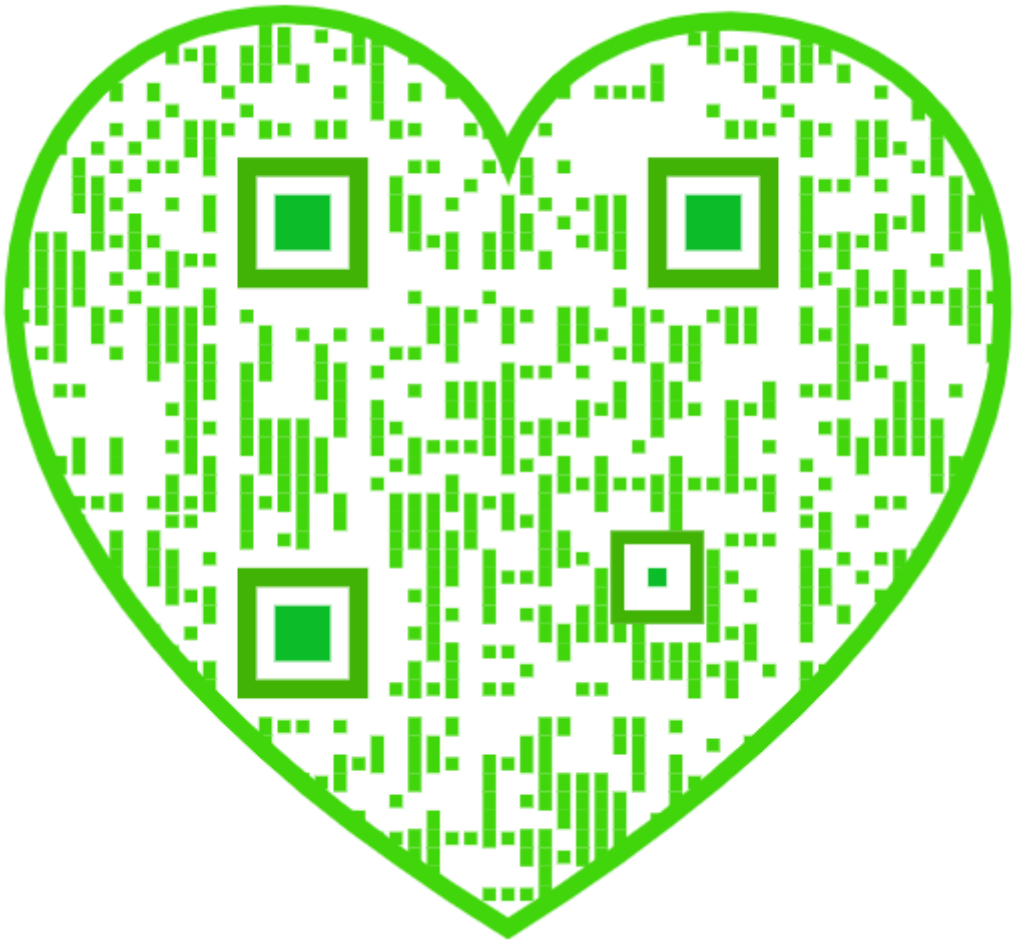

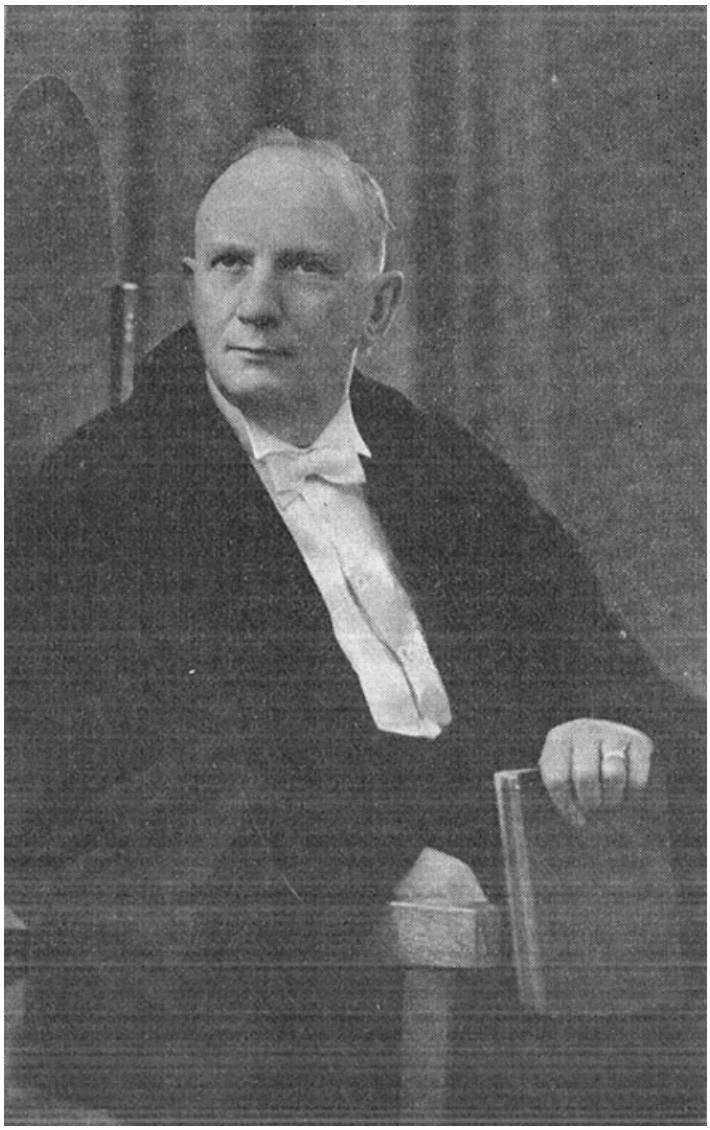

Ter inleiding.

1. *Verantwoordelijkheid.*

Evenals dat geschied is in wat ter inleiding werd opgemerkt bij het eerste deel van de preken uit de nalatenschap van Prof. Dr. K. Schilder, willen wij, nu overgegaan wordt tot de publicatie van wat Schilder over de Kerk geschreven heeft, nadrukkelijk vooropstellen, dat uitgave in deze vorm geheel voor verantwoordelijkheid komt van de bewerker van dit gedeelte dezer Verzamelde Werken.

Wel is de situatie nu enigszins anders dan bij de bewerking van de eerste delen van deze reeks, omdat de lezer nu niets anders geboden wordt, dan wat door Schilder is gepubliceerd en dus door hemzelf voor de pers is gereed gemaakt. In dit opzicht kan dus gezegd worden, dat de volle verantwoordelijkheid voor het gepubliceerde rust op de auteur.

Evenwel: de *hernieuwde* publicatie en de publicatie in deze vorm komt niet voor zijn rekening. De auteur heeft zelf steeds bewust onderscheid gemaakt tussen het week-aan-week-publiceren in de arbeid der kerkelijke journalistiek én de publicatie van afgeronde studies. Nu in de komende delen juist het wekelijks door hem gepubliceerde een grote plaats zal innemen, komt het ons niet onnodig voor op dit onderscheid te wijzen: Het is bekend hoe minutieus de auteur het door hem in weekblad of tijdschrift geschrevene weer toetste, wanneer hij dit opnam in het kader van een bepaald boek; deze toetsing, correctie en aanvulling, is nu niet aanwezig.

2. *Geen selectie.*

Nauw verbonden met wat onder 1 is opgemerkt moge hier tevens uitgesproken zijn, dat nu de auteur zelf ons ontvallen is, daarmede naar ons oordeel, tegelijk de mogelijkheid van een authentieke selectie van het voorhanden materiaal is weggevallen. Het lijdt geen twijfel, dat Schilder, indien hij tot hernieuwde publicatie gekomen was, niet alleen het voorhanden materiaal gecorrigeerd en aangevuld zou hebben, maar tevens tot een ingrijpende selectie zou

zijn overgegaan: zijn nagelaten papieren geven in dit opzicht wel genoegzame aanwijzingen. Voorzover mogelijk zijn deze in de annotatie van de bewerker verwerkt.

Maar waar de schrijver vanzelfsprekend het recht toe gehad zou hebben en wat hij zichzelf in het geval van een tweede publicatie tot plicht zou gerekend hebben, is niet het recht van diegenen, die, na zijn sterven de taak op zich genomen hebben het verspreide materiaal gereed te maken voor definitieve publicatie.

3. *Methode van publicatie.*

Terwille van een zo groot mogelijke objectiviteit is gekozen voor de strikt-chronologische methode van publicatie. De lezer krijgt dus eenvoudig geboden, wat Schilder in de loop der jaren achtereenvolgens over de Kerk gepubliceerd heeft.

Wel hebben wij het tot onze vrijheid geacht te behoren soms in een bepaald opzicht de ordening van de stof zelf ter hand te nemen.

Wanneer de auteur in de rubriek ‘Kerkelijk Leven’ van het blad DE REFORMATIE breed inging op de leer der Kerk, dan begeleidde hij zijn betoog a.h.w. in dezelfde of ook andere rubrieken (vooral de rubriek ‘Persschouw’) met fragmentarische, thetische en polemische opmerkingen. Om nu in deze gevallen een zoveel mogelijk sluitend en leesbaar geheel te verkrijgen, zullen wij *dit* ‘kleingoed’ zoveel mogelijk in noten onderbrengen, zodat de doorlopende lijn van het gepubliceerde gevormd wordt door het voortgaande betoog. Bij de bearbeiding van de stof bleek het telken male niet wel mogelijk de wekelijks gepubliceerde vervolgartikelen aan één te voegen met terzijdelating van vervolgnummer; om daartoe te geraken zou te sterk ingegrepen moeten worden in de stof, die steeds weer het stempel van de wekelijkse journalistiek vertoont in het reageren op wat tijdens de publicatie de auteur voor de aandacht kwam.

4. *Begrenzing van het in deze delen te publiceren materiaal.*

Mede terwille van een evenwichtige verdeling van de stof over het geheel van de Verzamelde Werken heeft de bewerker van deze delen zich een bepaalde redactionele beperking op moeten leggen, die van ingrijpende betekenis is en daarom ook in dit inleidend woord vermeld dient te worden. Schilder heeft namelijk niet alleen

in blad en brochure over de Kerk gehandeld, maar ook op de kansel en de katheder in prediking en college-voordracht[1]. Nu zal men in déze delen van de Verzamelde Werken geordend vinden, wat tot nu toe verspreid heeft gelegen in blad en brochure. Maar wil men volledig georiënteerd zijn in Schilders onderwijs inzake de Kerk, dan is het even noodzakelijk kennis te nemen van wat in deze bewaard is gebleven aan kansel- en kathederarbeid. Voor wat de preken betreft: deze zijn reeds opgenomen. Wij verwijzen naar het register van namen en zaken, opgenomen in deel III van de Preken, s.v. Kerk. De college-voordrachten, die opzettelijk de leer aangaande de Kerk aan de orde stellen en behandelen, konden in deze serie nog geen publicatie vinden. Maar ook hier is er, alleen al terwille van de integriteit van het geheel, van afgezien een gedeelte uit het totaal der college-voordrachten te lichten. Op dit punt moet dus alsnog verwezen worden naar de college-dictaten, die gestencild uitgegeven zijn. Wij noemen in de eerste plaats het afzonderlijk dictaat over De Kerk, een ‘verslag van de door Prof. Schilder gegeven intermezzo-colleges over problemen inzake de Kerk n.a.v. de “Heraut”- artikelen over “Het leerstuk der Kerk”.’ Deze intermezzo-colleges werden gegeven van januari tot juli 1942. In de tweede plaats is te wijzen op bepaalde gedeelten uit college-dictaten, die een breder of wel gevarieerder terrein bestrijken.

Wij noemen:

a. American; ‘College-verslagen der door Prof. Schilder in Amerika gehouden lezingen, April-Juni, 1939 - 2e druk’, blz. 32-36: ‘De pluriformiteit der Kerk’;
b. Credo- ‘Behandeling der 12 artikelen in verband met “Credo van Karl Barth,”? Ed. 1946’, blz. 22-48;
c. Christelijke Religie; ‘Nederlandsche Geloofsbelijdenis’; Tweede herziene druk 1950, blz. 55-58; Korte behandeling van de artt. 27-32 der Ned. Geloofsbelijdenis;
d. Capita Selecta: Opmerkingen van Prof. Schilder n.a.v. door studenten geleverde scripties. Deel II, blz. 79-82 (moet zijn 79-83, in de paginering is een fout ingeslopen.) ‘Het begrip “Corpus Christi” in de ecclesiologie’.

Van alle college-dictaten geldt, dat ze uitgegeven zijn geheel

1) Hier moge tevens vermeld worden, dat ook in de reeds in deze serie uitgekomen delen Schriftoverdenkingen een enkele maal speciaal over de Kerk gehandeld wordt. Zie Schriftoverdenkingen, I, blz. 379-384.

buiten verantwoordelijkheid van Prof. Schilder. Wellicht mag in dit verband gewezen worden naar wat dr. A. Kuyper heeft opgemerkt n.a.v. de publicatie van zijn college-voordrachten over de dogmatiek: 'het (is) van genoegzame bekendheid, dat lang niet alle dictaten van gelijke waarde zijn, dat er enkele zeer goede zich bij bevinden, anderen van twijfelachtig gehalte, en ook enkelen van inferieure kwaliteit'.

5. *Verdere begrenzing van de stof.*

Een eigenaardige moeilijkheid doet zich nog voor bij het rubriekmatig ordenen in dit werk van wat niet-systematisch is gegeven.

Al wat Schilder schreef wordt kennelijk vaak medegedragen door wat hij t.a.v. de Kerk geloofde. Dat is zeer duidelijk het geval met zijn vele zaken omvattende polemiek met sommigen van hen die in 1926 uit De Gereformeerde Kerken traden, ('Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband'), met Hervormde en Christelijke Gereformeerde auteurs, alsmede met hen, die verantwoordelijkheid namen voor de leerbeslissingen en de daarna gevolgde schorsingen en afzettingen in 1942 e.v.j. Zonder dat de auteur dan veelszins opzettelijk over de Kerk handelt, straalt om zo te zeggen bij al zijn vertogen door, dat hij over allerlei concrete en actuele onderwerpen niet anders kon en mocht schrijven, omdat hij hier in geding zag komen, datgene wat de Schrift ons leert aangaande de Kerk van Jezus Christus.

Daarom was de verleiding groot om uit de verschillende kerkbodes, die hij (mede) geredigeerd heeft, uit DE BAZUIN, in welk blad hij lange tijd de rubriek 'Op en om ons erf', verzorgde en uit de kolommen van DE REFORMATIE, dit materiaal in deze delen op te nemen. De overweging deed zich namelijk krachtig gelden, dat Schilder in zijn strijd om en voor de Kerk eigenlijk pas ten volle verstaan kon worden uit het *totaal* van zijn werk en dus in een geduldig nagaan van wàt immer hem voor ogen bleef staan in zijn schier eindeloze polemiek. Deze overweging houdt haar recht.

Daarom menen wij in deze inleidende opmerkingen óók naar dit polemische oeuvre te moeten verwijzen.

Maar anderzijds vreesden wij, wanneer wij ons eenmaal op dit pad begaven, het einde niet meer te kunnen zien. Terwijl tevens de vraag op kwam, of het geheel, dat zich toch zeer uitdrukkelijk presenteert als de ordening van wat Schilder over de Kerk geschre-

ven heeft, niet sterk aan leesbaarheid zou inboeten, wanneer men allerlei onderwerpen zou besproken zien, die toch slechts met het hoofd-onderwerp in zijdelings verband staan.

Ook meenden wij op deze wijze al te sterk in te grijpen op de arbeid van de overige bewerkers.

Hoe moeilijk de beslissing op dit punt ook is geweest, tenslotte hebben wij het verantwoord geacht te besluiten het hierboven aangeduide materiaal, als een totaal gezien, niet op te nemen. Slechts indien in deze polemieken ingegaan wordt op misvattingen aangaande de Kerk of eigen standpunt wordt uiteengezet, zijn wij tot opname overgegaan.

6. *Wijze van annotatie.*

De noten door de bewerker aangebracht zijn door sterren aangeduid; de overige annotatie is door Prof. Schilder zelf aangebracht.

De Bewerker.

Van kerk tot kring....een afval.*)

De mens der twintigste eeuw wil vele tegenstellingen overwinnen, althans naar buiten.

Maar naar binnen coquetteert hij met het pikante verschijnsel van de tegenstelling; hij koopt zich vaak den aristocratischen schijn van de 'levensspanning' door een tragi-comisch probeersel: hij *wil* tegen zichzelf verdeeld zijn en toch blijven bestaan.

En wie tegen zichzelf alzo verdeeld is, die wordt een heros, òf - een slaaf. Hij overwint zichzelf in zijn frivool gespeel met wat hem tegen zichzelf verdeelt; dan is hij een strijdbaar held geworden, die de pikanterie opgeeft voor mannelijkheid en de pedanterie voor het sieraad, dat is uit den Geest. Of ook - hij houdt vol zijn geestelijke fakirskunsten, zijn clownerig eigen-beentje-lichten, zijn narrige zelf-verwonding,.....en het einde is, dat hij zichzelf ontzinkt, en aan lijf en ziel ervaart, dat Jezus Christus altijd gelijk heeft: wat tegen zichzelf verdeeld is, kan niet bestaan.

Zo moeten er helden òf dwazen, gevangenen *Gods* òf gebondenen van *zichzelf* komen uit de worsteling dezer eeuw, die immers almeer tegen zichzelf den strijd geopend heeft. De tegenstrijdige mens van dezen tijd, hij zal aan het spel van zijn luchtigen ernst (want dat is zijn coquetterie) eens mòeten een eind maken: dan zal het einde bij den *een* gebleken zijn: de *reformatie;* bij den *ànder:* de *deformatie; ontwikkeling* hier, *afval* daar; opleving bij den één; *verval,* onherroepelijk, bij den ander.

Want hij is eschatologisch, onze tijd; dat is te zeggen: in hem werken de krachten der toekomende eeuw; en die krachten werken overal, in allen en in alles. Op ons zijn de einden der eeuwen gekomen; dat is al een oude belijdenis, maar ze wordt telken dage nieuw. En daarom *kàn* de afloop der dingen geen andere zijde zijn dan

*) Serie van 5 hoofdartikelen uit De Reformatie, Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven, (voortaan aan te duiden als De Ref.), van 16 april 1926-14 mei 1926 (6e jrg no. 29, bl. 219 v.v.). Het hiernavolgende is, behoudens het onder **) geannoteerde ook opgenomen in de serie Om Woord en Kerk, Preeken, lezingen, studiën en kerkbode-artikelen van Prof. Dr K. Schilder, verzameld door Prof. C. Veenhof, deel IV, Goes, 1953, bl. 64-95.

deze: *afval* òf *ontwikkeling.* Er is eigenlijk nooit ernstiger kwaad dan de coquette luim; want deze luim is zichzelf genoeg en wordt daarom een grove diefstal, aan den ernst gepleegd. In hem spreekt zich uit een beschouwing over de waarde van den tijd, die zijn waarde ontkent, maar zichzelf ook. Zo bezien, is het spel van den met zichzelf coquetterenden mens een bij uitstek èrnstig ding. Het is verraad aan het eschatologisch woord, dat de tijd moet worden uitgekocht en dat de geesten moeten worden geproefd en dat de satan groter toorn heeft, naardat zijn tijd hem korter wordt. Zodra een eeuw den lof der zotheid zingt, zie toe. Dan is er minstens een grote reformatie, of een grote afval op komst. Want de hoogmoed komt vóór den val en de poging tot zelfhandhaving van den tegen zich verdeelde komt dus vóór de crisis.

Met name in het vraagstuk van: *gemeenschap tegenover verbizondering* tekent zich deze innerlijke verdeeldheid van den mens van nu scherp af.

Dit geschiedt zowel buiten als binnen den kring der religie.

Wat het leven *buiten* de sfeer der religie aangaat: let eens hierop, dat er nooit een eeuw geweest is, die luider heeft geroepen om de *gemeenschapsgedachte* in haar breedste en rijkste toepassing dan deze; terwijl ook geen enkele eeuw zó sterk zich heeft uitgesproken vóór de verbizondering. Eerst de oproep voor de gemeenschap: er moet komen de volkerenbond, en er zal zijn een wereldvrede. En alle klassen moeten samengroeien, en er is geen zeggenschap meer, maar mede-zeggenschap. Co-operatie; en con-dictatuur. Maar dezelfde eeuw, die deze leuzen uitgeeft, werkt toch de verbizondering in de hand: de specialisering verslindt mensenlevens; de individuele mens moet zich kunnen ‘uit-leven’; de kunst is voor de aristocraten, de echte althans; en de moraal lacht om de publieke opinie.

Ook heet die lach oirbaar; hij betaamt, en is teken van rijpwording, naar men zegt. Hij is teken van manbaarheid in het geestelijke.

En voorts - daar is de religie. *Alle voorhangselen moeten scheuren,* zegt onze eeuw; en ze heeft gelijk; want daarin bevestigt zij slechts, wat God gesproken heeft, toen Hij zijn Zoon in den dood gaf. Dit heeft Hij toen gesproken: dat in Christus de crisis komt, dat sedert Goeden Vrijdag de wereld niet meer rusten kan. Voorhangselen moeten gescheurd worden; die erdoor gescheiden worden, moeten naar elkander toe. Het is maar de vraag: *wie* zal

scheuren: God of Satan; en *hoe* zal de scheur worden getrokken: van boven naar beneden door Gods hand, of van beneden naar boven: door de hand van den mens? Maar scheuren zàl het voorhangsel, zo zegt nu God en duivel, zo spreekt nu reformatie en revolutie. En zo komt daar de zending en de evangelisatie, en de wereldbond van kerken, en de conferentie van Stockholm, en de oorlogsroep tegen confessionele binding die afscheiding brengt; en wie nog een voorhangsel *laten wil, dat God niet scheurde,* moet beleven, dat hij *evenzeer* schismatiek, scheur-maker heet, omdat hij het gordijn niet scheurt, als hij van zijn kant schismatiek noemt, wie met hem niet meer leven wil binnen den van God getrokken voorhang. Waarlijk, de daad reeds van het voorhangsel-scheuren is, wijl ze synthese heet, actueel. Wie den voorhang niet scheurt, die heeft het scheldwoord: scheurmaker op den hals gehaald van alle irenisch gezinden. Het is alles een roepen om de gemeenschapserkenning in de dingen der religie.

Maar - en dit is weer de innerlijke tegenstrijdigheid, - tegelijkertijd komt er ook in de religie een dwepen met het individualisme op, een weiden van zichzelf. Intellectueel en man des volks, ze dreigen elkaar te verliezen. De liefde van wie veel weet, voor den zwakke, die eerst langzamerhand voor beter inzicht kan gewonnen worden, heet verraad aan de vrijheid. Nog voordat sommigen in hun wetenschappelijken opmars door de *wetenschap zèlf* gedwongen zijn hun tempo te vertragen, zweren zij bij voorbaat een duren eed, dat zij zich niet laten ophouden door het trage volk. Er komt een verfijnd gezelschapsleven op, dat, met versmading van den ouden naam van het ‘conventikel’, toch een ‘convent’ aan durft, ook als het verkleinwoord niet meer terug te houden is, en men dus toch weer uitkomt bij een ‘conventikel’. Daar zijn ze dan bijeen: de aristocraten van ziel, van geest; ze hebben hun beter inzicht, en ze genieten hun hoger leven, en ze kunnen zich naar eigen inzicht uitleven; en ze zijn zo heerlijk vrij. Christen was hun naam; en naar een bepaalde confessie, vonden ze, hadden ze eerst ook nog wel een naam, maar *dat was ‘maar’ een bij-naam.* En toen de gemeenschap kwam, om den bij-naam al te sterk te accentueren, toen hebben ze daarover het hoofd geschud, en ze hebben gezegd: christen is mijn naam en een confessionele bij-naam mag geen hoofdnaam worden. Toen zijn ze op zichzelf gaan staan; en ze hebben hun naam *nog meer* ver-bizonderd, dan hij tevoren was, al bleven ze ferm protesteren tegen alle naamgeving, die niet algemeen was.

Dat is de vloek, dat is de zotheid, die haar lof zingt. Ze hebben zich geestelijke schatten naar de wijze der aristocraten van den geest vergaderd. Ze hebben zich schatten vergaderd - in de laatste dagen. En terwijl zij in den KRING zijn, daar roept het loon der KERK, dat zij verkort hebben, tot den Heere Zebaoth. God zij hun ziel genadig.

Tussen de machten, die deze tegenstrijdige begeerten - de trek naar de gemeenschappelijkheid èn die naar het aristocratisch-individualisme ook in de religie - willen verwezenlijken, staat nu ook de kerk. Ja, zij zelf wordt ook wel van deze twee gedrongen, en ook in haar leden voerden deze innerlijk elkaar bekampende lusten krijg tegen haar ziel.

En uit deze worsteling zal opstaan - want de einden der eeuwen zijn op ons gekomen - aan den enen kant de mens van de reformatie, die de liefde voor de KERK sterker dan ooit zal dragen in zijn hart en zal doen spreken in zijn daad van overgave, overgave niet alleen van zijn geldelijk, maar ook van zijn wetenschappelijk, zijn aesthetisch, zijn wijsgerig bezit, naar dat de gemeenschap *nodig heeft en dragen kan;* terwijl aan de andere zijde uit deze worsteling te voorschijn treden zal de mens van de vroom-zelfzuchtige afzondering, de mens van den godsdienstigen KRING.

En zo zij dan, op dien *kring* wijzende, tot u zullen zeggen: ziet, hier is de Christus, ziet, hij is in de woestijn, ziet, hij is in de binnenkamer, gelooft het niet.

Want de parousie van den Zoon des mensen, zal niet zijn als een vuurvlam in verticale lijn, opstijgend van een klein, gecanoniseerd en gans bizonder plekje van beneden naar Gods hemel boven, doch als de kerk zo breed. Want gelijk de bliksem schijnt van Oost naar West, zoals ook de kerk moet gaan van Oost naar West, alzo zal de parousie zijn van den Zoon des mensen. Zó breed, - horizontaal.

* * *

Wij hoorden hier de stem van Jezus Christus; want waarlijk, Hij is het, die ons geleerd heeft, dat de geestelijke kring-vorming in tegenstelling met de brede kerk-vergadering een eschatologisch gebeuren is. Een teken van den afval, die de voleinding der eeuwen zal doen zien en begeleiden.

Gij hebt gelezen in Mattheus 24; en gij weet, dat dit het hoofdstuk is van de voleinding aller dingen. En gij weet ook meer. Gij hebt het gehoord - want zulks te weten vloeit voort uit het geloof

áán, en het inzicht *in*: de organische Schriftbeschouwing - gij hebt dan gehoord, dat Christus' toekomstvoorzegging niet los staat van den tijd, waarin hij leeft en waaruit hij de beelden kiest ter wille van de leerlingen, die hem horen. Juist omgekeerd: Christus heeft zijn eschatologische redenen, hoewel ze tot het einde aller dagen reiken, vastgekoppeld aan het zintuigelijk-waarneembaar, feitelijk gebeuren van den naasten tijd, waarin Hij sprak. Hij meldde van den komenden ondergang van Jerusalem; knoopte daaraan vast de profetie van het grote gericht, dat over heel de wereld eens gaan zou; en leerde daardoor zijn discipelen meer dan één ding.

Onder veel andere dingen, leerde Hij hen daardoor ook, dat een stad, waarin ik rondloop, en een zonde, waarmee ik vandaag in aanraking kom, en een beweging, die zich heel geleidelijk, en heel natuurlijk voor mijn ogen voltrekt, eschatologisch-messiaans kan zijn. Dus weet ik, als ik Zijn leerling ben, dat het niet meer overdrijving is, als ik in de dingen van vandaag voortaan evenzeer eschatologische momenten zie.

En Hij heeft nòg iets ons onderwezen, zijn discipelen en ons. Het is deze gedachte: dat een stad, als Jerusalem, waarin de Christus verschijnt en die over Hem oordelen moet, niet alleen maar eschatologische momenten doorleven KAN, maar dat ze dat waarachtig MOET. Daar ligt ze, die stad; ze kan niet anders; God helpe haar, amen. Over die stad en over die mensen, over haar gerucht en over haar gedroom, over haar begeerten en haar werken, over haar bedden en over haar akkers, over haar maaiers op het land, en over haar maalsters in den molen, en over haar denkers en dichters, over haar Schriftgeleerden en haar asceten, over haar tempel en synagoge, over haar kerk en kring, over haar aristocraten en over haar volk des lands, over állen en álles hangt de broeiing van de laatste eeuw, van dien groten dag des Heeren.

En met schrik herken ik daar den tijd, waarin ik leef. En mijn kerk. En den kring van wie mijn kerk te breed vindt, omdat zij te veel plaats geeft aan wat eng is.

Ja, mijn tijd zie ik nu uit Christus' woord mij fel belichten.

Christus sprak zijn eschatologische rede, omdat Jerusalem met hem te maken hebben moest. Mijn tijd is niet anders, zegt hij, en zeg ik. Er was in die dagen een sterk opbloeien van de messiaanse verwachting; de boeken der oude en nieuwe theologen van het Joodse volk hadden zich over de messiaanse eeuw uitgesproken en ook over het messiaanse ideaal; en de komst van den Christus

had de mensen gedwongen, zich af te vragen, of zij hun messiaanse ideaal konden verbinden *áán,* en herkennen en vooral erkennen *in,* den bepaalden vorm, waarin het werd aangediend in den profeet uit Nazareth. Zo is ook mijn tijd, zegt gij, en zeg ik. Een crisis was op til; over enkele jaren zou wat nu nog recht overeind stond. gebroken zijn; men leefde in den kleinen kring van wie Jezus hoorden, onder de pressie van het woord, dat er geen steen op den ander zou gelaten worden, die niet zou worden afgebroken. Dat is de pressie van mijn tijd, zegt hij, en zeg ik.

Zo zien wij, dat Jezus ons soms den plicht oplegt, het actuele te beschouwen als dadelijk eschatologisch. En ook haastig in de bereiking ervan. Het komt, omdat het er al is. Het is gekomen en daarom zal het komen.

En daarom raakt ook onzen tijd dat woord over *woestijn* en *binnenkamer,* zo weet gij, en zo weet nu ik. IS er een woord ook maar waar van de messiaanse crisis in deze eeuw, van het eschatologisch dringen van de toekomende eeuw in deze tegenwoordige, dan staat het er ook voor onzen tijd en voor ons geslacht: ‘Zo zij dan tot u zeggen zullen: ziet, hier is de Messias, of daar, gelooft het niet. Ziet, hij is in de woestijn, gaat niet uit: ziet, hij is in de binnenkamer, gelooft het niet’.

Woestijn, dat is de plaats van de *afzondering. Binnenkamer,* dat is eveneens de intimiteit van het *afgesloten* gezelschap.

Woestijn of binnenkamer, - dat is *‘de kring’,* de religieuse ook.

Gelooft het niet, dat horen de *discipelen;* en die worden apostelen, en die moeten uitgaan in de gehele wereld, en dopen, en prediken, en ouderlingen aanstellen en hun de handen opleggen, en het instituut van de ‘kerk’ over de wereld uitbreiden.

Gij zijt van de kerk. Zo zij tot u zeggen: ‘daar is de kring’, gaat niet uit. ‘Daar is het christelijk conventikel’, gelooft het niet. Wat heeft dat ons te zeggen in dezen tijd?

Laat ons trachten, in enkele artikelen daarover te spreken.

Men zal - zo onderwijst in Mattheus 24 Christus zijn discipelen - men zal straks den Messias en den Messiaansen kring aanwijzen in tweeërlei plaats: in de *‘woestijn’* en ook in de *‘binnenkameren’.*

‘Woestijn’ en ‘binnenkamer’ nu hebben iets *gemeenschappelijks;* en toch ook weer iets, waarin zij *verschillen.*

Wat aan beide plaatsbepalingen *gemeenschappelijk* is, voelt ieder dadelijk: het is de stilte, de afzondering. Men is er ver van de drukte en het gewoel.

Wat is stiller dan de woestijn? Het woord zelf is al wel-sprekend; want in de griekse taal betekent het: de plek der eenzaamheid. Ook in Christus' dagen was de woestijn de plaats, waarheen bij voorkeur trokken, wie van de wereld zich wilden afzonderen in godsdienstige retraite.

En dan is daar het vertoeven in 'binnenkameren'. Men behoeft ook niet lang over dit woord na te denken, om te weten, dat het evenzeer de plaats der opzettelijke afzondering is. Hetzelfde woord, als hier door 'binnenkameren' vertaald is, komt voor als aanduiding van een voorraadschuur, en die gaat toch gewoonlijk wel en deugdelijk op slot (Luc. 13:24). En als Christus de mensen leren wil, dat zij niet bidden moeten voor het front der schare, maar in de stilte moeten gaan, dan zegt hij: als gij bidt, ga in de binnenkamer; weer gebruikt hij daar hetzelfde woord (Matth. 6:6). Waar de 'binnenkamer' is, daar is, ook in het geestelijk verkeer, de intimiteit, en deze vormt een tegenstelling met de publieke propaganda voor een leer of leuze, die men van de daken predikt (Lucas 1:3). In de binnenkamer fluistert men in het oor (Lucas 12:3); het is daar een 'conclave'; er zijn gedempte geluiden; en de 'voordracht', die men er houdt, is allereerst 'overdracht' geworden. Er zijn er, die met name bij de binnenkamer van Matth. 24:26 denken aan de 'kamer op het dak, waarin vaak werd gepredikt'[1)]. Hetzelfde woord wordt gebruikt voor een slaapvertrek (Tobia 7:16), en wordt in de Septuagint (griekse vertaling van het Oude Testament) vaak aangewend tot aanduiding van het binnenvertrek, het meest intieme gedeelte van het huis, de van de straat veraf gelegen vertrekken ener woning, het privé-vertrek.

Wie dus de 'woestijn' intrekt, of zich in de 'binnenkamer' terugtrekt, gaat uit de wereld, uit het publieke leven.

Daarmee wordt reeds *het raadsel* opgegeven.

Het raadsel.

Want de man, die zich aan de publieke opinie blootstelt, die de botsingen van het leven in het gewoel der mensen mee doorleeft, hij geeft zich aan het oordeel prijs; de massa moge zich in hem vergissen - wat ze dan ook doorgaans doet - maar het ligt aan hem niet, doch aan het publiek. Hij zelf heeft dagelijks gezeten aan de deur van tempel, paleis of school. Maar Christus, die sterven gaat, en die binnen enkele dagen zal zeggen tot zijn rechters, dat

1) vgl. Dr F.W. Grosheide, Komm. Matth.

hij, de Messias, *niet in het verborgen* heeft gewerkt, en dat hij dagelijks in den tempel *'zat'* - hij nam er den tijd voor - om te leren, - Christus Jezus ziet straks tegenover deze zijn messiaanse gehoorzaamheid in de *openbaarheid* het *pseudo*christelijk trachten naar de *stilte.* Want er zullen valse Christussen, pseudo-christen zijn, en *die* zullen *niet* zich kunnen verdedigen met het *publiek* karakter van hun rede en leer; want zij gaan in de afzondering: woestijn en binnenkamer zijn hùn arbeidsterrein.

Dat is dus wel een der eerste trekken van het pseudochristelijk beeld - de zelfbedekking, het opgeven van het raadsel. Men heeft gesproken bij den Christus van het 'Messiaanse geheim'; uitleggers en theologen hebben gemeend, dat hij met opzet zich, althans voor een tijd, onttrok aan de openbare beoordeling. Maar *zeker* is *hier* het '*pseudo*-christelijk geheim'; terwijl de Christus komt als exegeet, als uit-legger, die niet de vraag *om de vraag* stelt of doet stellen, maar hongert en hongeren doet naar het *antwoord* op de vraag, daar treedt de pseudochrist in *zelfbedekking* op; hij zorgt wel, dat de mensen over hem *mòeten* nadenken, maar hij hult zich vooraf in een waas van geheimzinnigheid, door de aanraking met de publieke samenleving te beperken en zich tot een raadsel te maken. Christus gaat op den 'groten dag' van het feest tot de mensen; want dan treft hij het grootst gehoor. (Joh. 7). Maar op den groten feestdag gaan de pseudo-christenen in woestijn en binnenkamer; wie wil, moet maar tot hen komen.

Immers, al trekken zij zich uit de samenleving terug, toch gaan zij woestijn en binnenkamer in, allerminst met de bedoeling, om van alle gezelschap bevrijd, of van de wereld geheel àf te wezen. Zij zoeken immers de stilte niet, om zich te vormen en niemand behoeft hen na te staren met het excuus, dat 'een talent in de stilte, en een karakter te midden van den stroom van het wereldleven zich vormt'. Zijn ze geen talenten; zijn het geen grandseigneurs van den geest? Kom, ze durven er wel wezen; lees maar, hoe Christus zegt, dat ze 'tekenen' zullen doen. Het zijn trouwens 'profeten', deze valse christussen (d.w.z. messiassen), deze baanbrekers van het nieuwe, deze heilanden, op wie de geslachten, naar zij zeggen, hoopten, en die in de nieuwe behoefte voorzien.

Trouwens, dat ze den band aan de bestaande (kerk)gemeenschap niet doorsnijden, en dus niet met ruw gebaar de anderen in den ban doen, blijkt ook uit alles. Zij vinden dat te liefdeloos; ze zouden niet graag met hun zich terugtrekken op eigen afzonderingsgebied

willen geacht worden de religieuse kringen, die er zijn aan den satan over te geven; want zulke dreunende woorden - ze moeten er niet van weten. ‘Valse profeten gaan niet van de gemeente af, gelijk de overlopers, integendeel, ze gaan arbeiden in haar midden.’ (Prof. Grosheide, Komm. op Matth. 285). De anderen loslaten? De kerk verlaten, omdat ze tegen haar bezwaard zijn? Het dunkt hun een onzinnige bewering; hun afzonderingspositie is in theorie van het farizeïsme als van den dood zo bang. Ze laten uitstotingsvonnissen, en excommunicaties aan de anderen over. Maar van hun kant willen zij de afzondering als *tijdelijken maatregel;* zó alleen krijgen ze de gelegenheid niet zozeer tot *kerk-vorming,* als wel tot *kern-vorming.* Ze willen om zich heen *kernen* van geestelijk leven formeren; cellen van geestelijk, goddelijk leven. En zo zullen zij te zijner tijd uit de woestijn wel weer naar de stad, en uit de binnenkamer tot den areopagus komen. Maar hun begin is in woestijn en binnenkamer. Voorlopers? Ze zijn niet nodig. *Zèlf* bereiden ze zich in de woestijn het pad; ze dragen den last van de anderen, die nog niet ontwaakten, en dat is een aristocratisch gebeursel.

Zo stellen ze zich een tijdlang buiten de gemeenschap, om te zijner tijd, als de actie is voltooid, tot haar weder te keren en haar te reformeren. Alzo luidt hun program, in woestijnen geconcipiëerd en in binnenkameren gecopiëerd. Mag men hen geloven, dan is het met bloed geschreven. Nu, in woestijnen heeft men het gauw benauwd, en in binnenkameren is zweten en zwoegen gemakkelijk.

Trouwens, alle begin is moeilijk Wie beginnen MOET, èn wie het WIL, doordat hij weigert, met anderen voort te bouwen, hij heeft het altijd moeilijk. *Alle* begin is moeilijk, het opgelegde, en het gewilde. ALLE begin is moeilijk, zowel dat van hem, die niet met anderen voort-bouwen MAG, als van dien ander, die niet meer in het gareel lopen WIL.

Dat het dezen woestijngangers en binnenkamerbewoners ernst is, - ge behoeft het niet meer te vragen. Ze gaan in hun isolement, en dat nog wel uit behoefte aan gemeenschapszin; is dat geen ernstig gewetensconflict? Ach, het is geraden, niets tegen het geweten te doen. De afzondering is een daad; de cel-vorming een protest; en van protesten groeien, naar men zegt, de ware protestanten. Ze hebben hun bedenkingen tegen de onreinheid van wie hen omgeven; ook is bij hen die zatheid van *ziel*, die over de zatten van *geest* het ‘wee’ uitroept. O, hoe hun geest hongert, hongert naar nieuwe frisse mensen, die van zatten en zotten verzadigd zijn; die - deed

ook de Christus het niet? - die wenen over de stad en die dat doen in de woestijn en in de binnenkamer, kortom, overal, waar de stad niet is; de stad lacht toch maar om tranen. Heeft Jerusalem ooit iets anders gedaan dan profeten stenigen en heeft het Sanhedrin, het geestelijk stads-bestuur, het meerderheidscollege, ooit processen op zuivere wijze geleid?

Zie, dat is hun gemeen: de afzondering, om den nood der conscientie.

Of er dan geen *variatie* is ook nog in hun kring?

Ja, die is er. De een trekt de 'woestijn' in; de ander zoekt de 'binnenkamer'.

En nu is de *woestijn* meer de plaats van de *asceten.* Daar zijn de gestrengen, die hun vlees rantsoeneren, omdat de ziel tot vasten roept.

Terwijl daartegenover in de *binnenkamer* de *leermeester* wacht op de adepten, die van hem de medicijnen komen halen, tenminste de recepten er voor, en zulks alles voor den zieken tijd.

Wie de *woestijn* ingaat, heeft bezwaar tegen het *léven* van de stad. De *moraal* is nog in de maak. Er moet een andere *ethiek* komen. En de ander, die de *binnenkamer* betrekt, acht, dat er een andere *leer* moet worden geconstrueerd: de *dogmatiek* is nog in voorbereiding. *Leer èn leven* - àlles moet van den grond af herzien worden. Men verlate de drukte voor de stilte (de woestijngang), maar houde verband met de organisatie, die in de binnenkamer, dat wil dus zeggen in de allernaaste omgeving van het gemeenschapsleven, een kern van nieuwe drukte, van anderen arbeid vormt. De een trekt de woestijn in; hij moet de kwestie van het nieuwe geloof grondig bestuderen en bespreken, en kan maar niet zo aanstonds tot de stad, de massa, heenkeren; hij wil het ook niet. Maar die in de binnenkamer zijn, de meester en de leerlingen, ze kunnen elk ogenblik tot de stad weerkeren. Woestijn en binnenkamer - het is een merkwaardige aanvulling der delen. In de woestijn de versterving, in de binnenkamer de opstand(ing). Door den woestijngang roept men het wee uit over de gemeenschap; maar door de binnenkamer te betrekken houdt men het verband met de stad toch maar levendig en toont dat men haar nog een toekomst toedenkt; de loslating (woestijn) is niet volstrekt (binnenkamer). De leiders van de beweging hebben tegen de centrale leiding van de stad alles en nog wat aan te merken (woestijngang); maar ze zorgen toch voor het kijkgat, dat hun *midden in de stad*, in het centrum, gelegenheid

geeft de beweging te volgen achter een deur, die alleen voor wie het wachtwoord kent en zijn handtekening zet, opengaat.

En het is hun grote ernst; want ze willen de geestelijke goederen veilig stellen. Dat Christus hen bij voorbaat *valse* profeten noemt, doet van hun ernst niet af; ook valse profeten zijn soms martelaren. Bovendien is het een gemakkelijke methode, hen met een woord uit een oud verleden dood te verven. Men moet hen laten begaan; dan zal de wereld zien, dat zij, schoon ze in de afzonderingstactiek op de *farizeeërs* als twee druppels water lijken, in den grond van hen o zo diep verschillen. Want de farizeeërs hebben groten *lust* aan de afzondering; maar zij zweten erom. Bij hen is zij middel, geen doel. Slechts wete, wie horen kan, dat ze messiaanse wegen ontsluiten; het messiaanse element, daaraan geven zij plaats. Onder hen komen de redders, de profeten der nieuwe toekomst, op. Alle stelsels van vandaag, alle bestaande confessionele bindingen, alle catechismussen - ze moeten worden herzien; men herzie, en doe het radicaal. Want waar een ‘messias’ komt, daar is een ‘'olaam habbaa’, daar komt een nieuwe tijd, en een nieuwe eeuw, en een nieuwe periode wordt ingeluid. Daar wordt geschiedenis gemaakt.

Zo ongeveer luidt bij hen het ‘woord vooraf’.

Men moet wel een hart van steen hebben, om niet onder den indruk te komen.

Zijn dat nu geen mensen van een prachtige volledigheid?

Breken zij de religie af? Welneen; zij protesteren slechts tegen haar tegenwoordige mis-vorming. Werpen zij de traditie onderstboven? Ze denken er niet over; ze vullen slechts aan, het staat tenminste zo in het program. Dode takken snijden ze af, en nieuwe loten enten ze; máár: op den ouden stam; en dat is prachtig werk; Paulus heeft er een paar gloeiende hoofdstukken over vol geschreven. (Rom. 9-11). Lees het maar in hun beginselverklaring. Wat tot nu toe gevonden werd, heeft waarde; men moet er alleen geen *principes* van maken, die voor altijd zouden binden. *Weerspreken* doen zij niet wat de meerderheid zegt; maar ze zullen haar uitspraken in studie nemen, omdat zij vooralsnog er óók niet voor willen *bukken.* En daarom de nieuwe kernvorming; men zal straks de resultaten aanbieden en den Messias en het Messiaanse woord vrijmaken.

Bewegingen als deze komen er niet in één dag.

Ook wat Christus onder Israël ziet gisten en werken in deze richting, kwam er niet zo maar ineens.

Maar *dát* Jezus' tijdgenoten aan den Messias, aan den leraar der definitieve wijsheid, het *raadsel* willen proeven, eer hij hun het *antwoord* dicteren mag; dat zij geen antwoord verlangen, tenzij het op *pikante wijze* ingeleid worde, dat zeggen ze zelf. Op Jezus van Nazareth hebben ze tegen, dat hij zo weinig geheimzinnigs heeft; ze kennen zijn afkomst en weten, waar zijn familie woont. Maar de ware Messias *moet van onbekende afkomst* zijn; de wezenlijk messiaanse beweging moet *in het duister worden voorbereíd.* 'Wanneer de Christus komt, zal niemand weten, vanwaar hij komt' (Joh. 7:27). Zeer algemeen leefde de verwachting, dat de Messias vóór zijn openlijk optreden, eerst in het donker een tijdlang verschuilen zou. Een zeker Joods auteur achtte het *mogelijk*, dat ten tijde toen hij schreef, de Messias reeds geboren was, en zich ergens ophield; was het evenwel zo, dan was hij nog niet bekend geworden, wist ook zelf nog niet wat zijn toekomstwerk zou zijn; dat alles zou hemzelf en anderen eerst later duidelijk worden. Met andere woorden: het grote licht kon aan de doorbraak toe zijn, terwijl toch nog niets op zijn verschijning voorbereidde. Anderen meenden, dat de Messias zich opzettelijk verborgen hield vanwege de zonden van het volk. Zelfs, dat hij in Rome zich ophouden zou, werd mogelijk geacht. Ook kon hij wel uit 'het Noorden' komen. Maar in elk geval *uit de stilte,* de eenzaamheid. De overtuiging van het volk vertoonde wel enige neiging tot de overigens willekeurige mening van latere theologen, die uit Jesaja 7 iets dergelijks meenden te moeten afleiden. Immers: 'boter (dikke melk) en honig' zou de Messias eten, legde men uit: hij zou dus onder de herders zijn, in de woestijn, ver van de 'stad'; de cultuur zou hem niet beschadigen.

Maar behalve deze factoren, die van voorbijgaande aard zijn, hebben ook andere oorzaken mogelijk gemaakt, dat in de toekomst, die Christus voorziet, de oproep om het waarachtig messiaanse leven te zien opbloeien in een woestijn of binnenkamer, zo gemakkelijk en gretig gehoor zou vinden.

En juist omdat deze algemene oorzaken in andere tijden, ook in den onzen, optreden kunnen, juist daarom maken zij dit woord van Christus ook voor ons actueel. Want rabbijnenwijsheid moge in haar uitlegkunde en combinatiezucht voorbijgaan, het menselijk *hart* blijft zich de eeuwen door gelijk.

En het is dat verdorven *hart,* dat zo gráág luistert naar profeten, die uit woestijn en binnenkamer komen.

* * *

Ja, het *hàrt,* vanwaar de uitgangen des levens zijn, het hàrt vooràl, is haastig gereed, om deze valse messiassen, deze pseudo-profeten, te ontvangen in den naam eens profeten. Dat hart zegt tot *hèn,* eerder dan tot waarachtigen profeten, eerder ook tot hen, dan tot den Christus Gods: wees gegroet.

Want een profeet is niet ongeëerd, dan in zijn vaderstad en in zijn huis, zo heeft Christus gezegd. Een profeet wordt gauw geëerd; want in elk geval is de profeet een *interessant* verschijnsel. Maar in zijn vaderstad wordt het eerbetoon krapper, en moet het zelfs voor verguizing wijken. De vaderstad heeft den profeet 'en négligé' gezien; zij moet meer dan anderen elasticiteit van geest betonen en oefenen, om hem de volle maat van eerbetoon te geven, als hij komt in toga. De stad, die hem heeft genoemd bij zijn bijnaam, zwijgt niet zo heel gemakkelijk als hij wil spreken ex cathedra. Eist hij toch, dat zij voor hem zwijge, dan komt de breuk in de vaderstad en in het huis. Bovendien wil de vaderstad de on-partijdigheid, of beter gezegd, de boven-partijdigheid van den profeet niet. Waarachtige profeten staan boven de partijen[1)], omdat zij spreken uit de eeuwigheid en beurtelings alle 'partijen' onder hun absolute critiek doen doorgaan; zo kan de vaderstad den profeet niet vergeven, dat hij voor haar en haar partij en partijdigheid niet te annexeren bleek; zij wil hem het leiderschap wel aanbieden, mits hij het bediene naar het imperatief mandaat der vaderstad, die zich desnoods met hem partij tegenover heel de wereld zou willen stellen zolang ze hem meent te kunnen verheffen tot haar eersten burger. Maar niet zodra weigert de profeet, of juist de vaderstad werpt hem uit: die de kroon niet wilde en de troonheffers met critiek onverrichter zake naar huis stuurde, die kan morgen juist van zijn vaderstad een 'kruis hem' tegen zich horen roepen. Het is de tragiek van elken profeet, wiens vaderstad bekend is. Ze vragen telkens weer: is zijn vader niet bij ons, en is niet die en die zijn moeder? 'Doch de Christus, als hij komt, zo zal niemand weten vanwaar hij komt' (Joh. 7:27).

Nu hebben valse profeten altijd gesproken naar den mond van

1) Niet: buiten de richtingen.

Jeruzalem. Komt - in het laatst der dagen - de valse profetie dus tot haar hoogste activiteit, dan zal zij met zuiversten tact haar spreken van den grond af methodisch inzetten: de valse profeten zorgen ervoor, dat zij geen vaderstad hebben en dat zij bij geen enkele partij behoren. Dat is het grote voordeel in hun spreken, nog voordat zij ook maar hebben gekikt. Zij zijn in de woestijn - waar is hun vaderstad? *Die is er niet;* alle steden kunnen zich beroepen op het groot-burgerschap van Homerus; en alle steden kunnen eveneens, zodra straks de pseudoprofeet tot zijn eer gekomen is, hem als hun besten burger beginnen uit te roepen. Het proces is van uiterste noodwendigheid. En wat zijn ze groot.....Wat zijn ze groot. Elke *stad,* die *stand* hebben wil (en in de dagen van profeten hòòrt men ‘stand’ te hebben) elke stad van stand vindt het oirbaar, zichzelf niet meer burgerlijk, maar klein-burgerlijk te noemen. Maar wie in woestijnen woont, is de grote Iemand. Voor het kleinburgerschap is hij van den aanvang af bewaard gebleven. Was zijn eerste woord niet, toen de kleinburgers uit de steden zijn kemelsharen mantel gingen strelen en zijn gordel gingen kussen, was zijn eerste woord niet: patriot is uw naam, en burger van die en die stad is uw bij-naam; doch zie hier Uw leermeester, gij dwergen; ziet, dat hij slechts een *naam* heeft, en hij heeft *geen bijnaam* gehad van den dag, dat hij in woestijnen was tot op dezen dag toe? Ja, zij horen en ze staan paf. Straks kermen ze elkaar toe: wereldburger is een naam; maar stedeling, partijmens, richtingsman, het is maar een bijnaam. Dat zal de eschatologische verdieping zijn van de onwijsgerige, ondankbare, onhistorische, ongoddelijke onder ons wel eens vernomen leuze: Christianus mihi nomen, reformatus cognomen: christen, dat is mijn naam. Maar gereformeerde - dat is maar zo'n bij-naam. De valse profeet is er: het krielt daar om zijn voeten. Zijn deeg wordt gekneed. Mensen zijn vaak deeg. Vooral de merklozen.

De valse profeet heeft *geen vaderstad:* de *woestijn* kweekte hem.

Dat heeft hij op alle profeten voor: ook op Jezus van *Nazareth.*

Ook heeft hij zijn naam uit alle *partijregisters* gehouden. Want hij zat in de *binnenkamer.* Hij heeft de partijen door zijn vensters goed bekeken, maar heeft zich aan hun waarneming onttrokken. Komt hij straks voor den dag met zijn ‘bezwaar tegen den geest der eeuw’, dan zullen ze hem allen willen horen; want hij heeft nog geen enkele partij onder zijn valbijl gebracht. *Echte* profeten zijn vaak te eniger tijd uit hun partij gegaan en uit een vaderstad

voortgekomen; bij hen *wàs* de breuk er al, toen zij van wal staken. En de contra-partij, die tegen de door hem verlatene stond, kon hem ook niet winnen; toen staken alle stormen tegelijk tegen hem op; want zijn boven-partijdigheid werd door allen gevoeld als vijandschap *tegen èlke partij. Maar nu de valse profeet?* Zie den listigerd en bewonder en sidder. Als hij de aristocratische binnenkamer verlaat, dan is hij de buitenpartijdige, in de ogen van de stad der klasseen clubjes-mensen. Nu kunnen ZIJ allen *beginnen,* en HIJ heeft zijn plan al klaar. Ze kunnen hem allen de sportulae brengen van hun verering; want hij is het grote raadsel. De partij is iets, dat overwonnen moet worden, zo zegt hij; en zie eens, hoe zacht zijn ogen staan. Datzelfde zei de echte profeet ook, maar die kreeg stenen er voor tot dank. Want hij wilde de partij overwinnen met eigen hand en mond.

Maar de pseudoprofeet laat ieder zich*zelf* overwinnen; hij is met niemand in conflict geweest tot nu toe, en daarom kunnen ze in het voornaam gebeuren van zelf-overwinning zich tòt hem opwerken. Zo is hij van alle partijen de verbindingsschakel. ‘Hij is onze vrede’, zullen ze straks ook van hem zeggen; hij is onze vrede, die deze beide (partijen) één gemaakt heeft en die den middelmuur des afscheidsels (verachtelijk zeggen ze nu: het schotje) gebroken heeft. Want groot zal de verbroedering zijn. Hij heeft geen offer gevraagd; hij heeft geen enkel mens gescholden; hij heeft de binnenkamer verlaten, als volwassene. En daarom heeft hij veel op Jezus Christus voor. De pseudoprofeet heeft niemand geërgerd en is niemand een dwaasheid gebleken.

Waarlijk, binnenkamer en woestijn maken vanzelf wie ze ingegaan is, aangenaam voor het vlees.

Zo zegt het de Christus, wiens eschatologische rede opgebouwd wordt uit motieven van den dag, maar des te meer vreselijk is, en zeer vervaarlijk.

Want op mij, zegt nu wie over Christus' woorden gebogen is, op mij zijn de einden der eeuwen gekomen. Kinderkens, het is de laatste ure, zeggen alle apostelen, die liefhebben. En ik luister, en ik zie rondom. Hier gaat er een de woestijn in en daar een in de binnenkamer. Ik hoor al de eerste leerlingen van hun privatissimum terugkomen; en hun eerste propagandaboekje bevat op de eerste bladzij het motto: Christianus mihi nomen, reformatus cognomen. Men zegt, dat anderen, die ook een confessie hebben, en die ook bezitten wat men noemt een ‘bij-naam’, een naar omstandigheden gewijzigd

boekje hebben gekregen; maar de inhoud is zakelijk gelijk. Ik hoor nog meer. Ik verneem, dat er leraars zijn ener nieuwe dogmatiek en ener omgebouwde ethiek. Zij beweren bij zichzelf - want zij hebben het recht er een afwijkende opinie op na te houden, en daarom is hun eigen autoriteit genoeg - dat zij niet geboren zijn in dat kleine kringetje, noch den smet dragen van ginds kleinburgerlijk stadje. Ze zijn ook zeer bezwaard over den geest der eeuw. Tot hem komen alle partijen; want ze hebben - en 't is gracieus - ze hebben geen vaderstad. Heus, een profeet is niet ongeëerd, tenzij op één conditie: de vaderstad. *Die* conditie bestaat *hier* niet. En ik zie, dat er privatissima komen, binnenkamersvroomheid, die in den naam des Heiligen Geestes zich boven alle partijen verheffen willen. En ik ben zeer bang; want de dag des Heeren zal komen als een dief in den nacht en mijn Meester noemt geveinsd, ook mij, als ik niet zie de tekenen der tijden. Het teken ook van woestijn en binnenkamer.

* * *

En straks daal ik in mijn overweging van de parousie-prediking van mijn hoogsten Profeet tot den grond van alle zondig mensenhart af; en ik weet het nu: daar is nòg een reden, waarom het HART zo graag verwelkomt den profeet uit woestijn en binnenkamer.

Want deze valse profetie weet de grootste bitterheid te verzoeten, en het horribile decreet te maken tot een evangelische overreding. Hij neemt de *ergernis* weg.

De valse profeet ziet kans, om een MAN te zijn zonder hoekigheid.

Want wat is de grootste bitterheid, wat het horribel decreet, wat de hoekigheid van mijn confessionele vaderstad en mijn bijnaamkerk? Wat is het anders dan die uitverkiezing? Men heeft mij zware teksten geleerd, als daar zijn, de strenge woorden over velen, die geroepen en weinigen die uitverkoren zijn; of: over degenen, aan wie gepredikt wordt, opdat zij ziende niet zien en horende niet bemerken; of: over de waarheid, dat de Messias slechts aan de uitverkorenen geopenbaard zal worden. Ook zeide men mij, in mijn confessioneel-gebonden kerk: dat dit nu was het artikel, waarmee de kerk stond of viel. Het leerstuk der uitverkiezing: het hart der kerk.....

Het wonderlijke was daarbij, dat Christus het zeide *op straat.* En *hardop.*

Nu is het echter *hier* een leraar, die óók zegt: het is den kinderkens geopenbaard. Hij brengt *óók* het woord *'mysterie'* mee. Hij zegt ook, dat het aan wijzen en verstandigen verborgen is.

Maar zie: het ontroert hem. Hij zegt het *niet op straat,* maar in de woestijn. Hij roept het *niet overluid,* doch in de binnenkamer 'fluistert hij het in het oor'. Maar in woestijnen klinken harde dingen direct zeer *rationeel;* het is de *stijl* van de woestijn, dat hij hard is. En al wat hard is *naar den stijl,* ja, daar gaat de hardste hardigheid wel af; het is een reglementaire hardigheid geworden. Wie harde dingen zegt, zó maar in het leven van de straat, zó maar in het relatieve alle-dags-leven, zó maar aan de voorbijgaande luisteraars, die valt met zijn stroeve uitverkiezingswoorden 'zo maar' *boven* op de mensen: hij ploft op ze neer; met het absolute dondert hij 'zó maar' vlak naast hun deur van louter betrekkelijkheden. Maar ga nu eens in de woestijn. Heb nu eens uw zinnen gezet op dien interessanten leraar.....Maar mens, de *woestijngang* IS al propaedeuse geweest. Ge hebt, om zo te zeggen, u op de hardigheid 'ingesteld'. Ge hebt niets anders *verwàcht,* dan een leraar te zien, met sprinkhanenvlees tussen de tanden en met een gordel om de lenden. Nu is het absolute te verdragen; want gij zelf hebt u de suggestie, of beter gezegd (want ge wilt u niet ruw horen aanspreken) ge hebt u zelf de tuchtiging van het absolute op-ge-legd. Nu wondt het niet meer. Het is óók zo *rauw* niet meer. Het is vreemd, maar het is zo: de strengste boetprediker van uw eigen vaderstad (uw confessioneel gebonden bij-namen-groepje) kon niet half zo streng zijn als deze woestijnprediker. Van den eersten hebt gij niets, van den tweeden alles kunnen verdragen.

Hoe het kwam? Was de hardigheid der leer des leraars handigheid geworden?

Gij zegt: het is maar de tact; het is de psychologische 'instelling'.

Maar wat zegt Christus? Christus zegt, dat het wel eens *wat anders kon zijn.* Toen het absolute op u neerplofte, van boven, met Zijn gezag, transcendent, zo maar in Uw relativiteit en relativismen, toen wou het u verpletteren. *Maar gij wildet niet verpletterd zijn.* Nu komt een ander, de woestijnprofeet, en zegt u waarlijk dezelfde stroeve klanken. Neen, het is geen losbol, noch een vrije religie. Woestijnmensen zijn strenger dan orthodoxe knikkebollen. Strenger dan menige farizeeuwse ouderling. Hij heeft het pas nog kernachtig gezegd. Doch let er op: hij heeft het strenge woord, hij heeft het horribile decreet: allen vatten dat niet, maar wien het gegeven is.....

hij heeft dat aan u gebracht *nadat gij u door uw langen woestijntocht erop ingesteld hadt.* Ge moest het bij hem *eerst zelf veroveren.* Zo werd het *onder uw bereik gebracht;* het esoterisch geheim viel nu binnen den cirkel der door u bereikbare dingen. O, hoe verschrikkelijk gij het vondt. Maar Christus schijnt te willen zeggen: dat het een verschrikking was naar den mens, een donder uit mensenverwulft en niet uit Gods open hemel. Gij hebt u zelf in verbazing gebracht - ja, over u zelf.

Ja, en aan de binnenkamer denk ik nu ook.

Christus, dat is het benauwende aan Hem, Christus blijft een VERBORGENHEID, ook als hij staat *midden onder de mensen.* Hij heeft het onkenbare in zich, ook als hij niet in de 'binnenkamer', maar onder de dichte mensendrommen is.

En Paulus, met dien hogen Corintherbrief, Paulus komt dat nog eens nader accentueren. Paulus, in 1 Cor. 2, en elders, Paulus zegt: preek den Christus en het koninkrijk overal, tot in Spanje toe, maar - hij *blijft* een 'verborgenheid'. Want zijn *wezen* is voor den natuurlijken mens onbegrijpelijk en daarom van nature onaannemelijk. En daar komt nog bij, dat slechts de Heilige Geest door een aparte, boven-natuurlijke daad, door het inscheppen van een pneumatisch vermogen, de ziel ontvankelijk maken kan voor het geheim van Christus' woord en wet. Anders grijpt, aanvaardt, de natuurlijke mens hem niet in der eeuwigheid.

Dit is een hard woord. Deze rede is hard. Wie kan Hem horen?

Maar de pseudomessiassen weten, o tobber, wat maaksel gij zijt.

Daarom hebben zij hun verkondiging, naar inhoud en vorm, op u 'ingesteld'.

Zij zijn in de binnenkamer - alsook in de woestijn. Maar daar in dat privaat-onderricht, daar is altijd en vanzelf het mysterie. Het is er een esoterisch gezelschap; iedereen kan er niet bij; het is voor 'ingewijden', die met het massa-geloof niet meedoen; het 'getal' doet het immers niet?

Deze binnenkamer-verkondiging heeft dus altijd een geheim(zinnig) karakter. Zij haalt geen tere dingen overhoop met ruw gebaar. Ze spreekt met gedempte stem; van preekstoelgalmen geen sprake. Gij zijt hier vanzelf afgezonderd, van de mensen. En de eerste les liep ook hierover: dat het den kinderen geopenbaard, en den letterknechten en Schriftgeleerden verborgen was.

En het was alles waar, hebt gij gevonden.

Maar gij hebt één ding vergeten.

Gij hebt vergeten, dat Christus een verborgenheid predikte, die dat was naar den INHOUD; terwijl *hier* het verborgenheids-karakter *vanzelf* reeds in den VORM der prediking ligt opgesloten. Er is gevaar, dat gij van de anderen daarbuiten afgezonderd zijt, niet naar den wortel (zoals Christus en Paulus zeggen), maar omdat uitwendig bezien, zij op straat en gij in het esoterisch gezelschap van de binnenkamer zijt. Bij uw ouden leraar hebt gij moeten horen, dat 'vlees en bloed' niet reikten, en ook niet raakten, aan de 'verborgenheid'. Maar hier bij den nieuwen profeet, *kunt* gij 'vlees en bloed' blijven, en toch de 'verborgenheid' hebben; want gij zijt in de binnenkamer; gij hebt de verborgenheid *zelf gemáákt.* De onderscheidingen, van wien zijn ze nu? Van God, of van uzelf? Wie heeft u afgezonderd van de massa, die niet-geestelijk is? God of gij? De *inhoud,* of de *manier* van de prediking?

O mens, let nu op en ga *over die vraag niet heen.* In de binnenkamer wordt er misschien niet naar gevraagd. En *àls* het gebeurt, dan wordt u toch een tweede vraag tegelijk voorgelegd: de ene raakt dan den *inhoud* der mysterie-prediking, maar de ander toch ook den aristocratischen afzonderings*vorm.* In de binnenkamer vragen ze *minstens twéé* dingen. En twee vragen zijn makkelijker dan één. En drie makkelijker dan twee. En vier makkelijker dan drie. Want als de vraagstukken elkaar verdringen, elkaar opeten, dan blijf ik gezond. Maar Christus vraagt maar één ding. En dat wordt benauwd. Dat maakt waanzinnig, als Hijzelf niet helpen komt. Hij vraagt u op den man af: is wat gij gehoord hebt, een verborgenheid, ALLEEN MAAR naar den INHOUD? Maakt het u een ander mens, niet alleen in de afzonderingspose. maar ALTIJD, voor EEUWIG?

Ja, als ik voor de deur van de binnenkamer sta, de uitnodigingskaart in de hand, dan sta ik voor een crisis. Een 'mysterie' wil ik wel bewaren; en een uitverkiezing ook. Maar de grote vraag is dan: of ik het mysterie *zelf* arrangeren zal, dan of ik het on-der-gaan zal vanwege mijn God, ik Gods geslagene. De grote vraag is niet, OF ik iets zal geloven, wat den man van de straat een ergernis of een dwaasheid is. Want *dàt* wordt geleerd zowel bij den Pseudomessias als bij den waren Christus. Maar *hierover* loopt de crisis: zal IK door de *keuze* van de binnenkamer-religie *zelf* scheiding *maken* tussen den vreemde en mij, religieusen mens, *of zal God het doen?*

En als ge nu nog even luisteren wilt: eer ge in de binnenkamer

u laat introduceren: bedenk, dat *Christus u met die vraag op het lijf valt,* tot schamens toe; en dat de leraar, de messias van de binnenkamer tot nu toe *het conflict met u vermeden heeft.* Christus bracht het conflict *bij het begin.* Maar de pseudomessias, *àls* hij er ooit toe komt, is er in ieder geval *niet mee begonnen.* Hij stelde geen scherpe kwesties. Hij gaf problemen; meervoud. Maar niet één vraag; enkelvoud.

Hoor, zou ook dàt misschien het pseudomessiaanse, het vals-christelijke wezen?

* * *

Wie tracht na te gaan, hoe, vóór en na, het geloof in den Messias onder het Jodendom zich de bizonderheden van zijn verschijning heeft ingedacht, kan niet ontkomen aan de gedachte, dat uit het goddelijk woord der openbaring het wezenlijke door hen is weggenomen en het waarachtig geheim werd geschonden. Bij deze pseudoprofeten wordt de *vorm* en de *wijze* en de *voorwaarde* voor de toelating tot de leerschool hunner messiaanse verkondiging zó zorgvuldig in stijl gehouden, dat men vergeet te constateren, dat hun evangelie niet meer het kanonieke, doch het apokriefe geworden is. Ook hier spreekt de historie. Men heeft gezegd, dat de Messias plotseling uit zijn verborgenheid te voorschijn treden zou; en daarmee werd de *bijbelse* gedachte, dat de Messias en zijn waarachtige genade langs *organischen* weg zich uit de ontwikkeling der voorgaande eeuwen zouden laten verklaren, grotendeels losgelaten. Tegenover de bijbelse prediking van een messias, die slechts door de vol-wording der oude tijden (reformatie) de nieuwe eeuw doorbreken liet, stelde men de idee, althans praktisch, van een nieuwe eeuw en een nieuw begin, dat zich *mechanisch* òp de voorgaande tijden plaatsen zou (revolutie, verheerlijking van het individu ten koste van de gemeenschap, en daardoor schisma). Of ook - men leerde, dat de messias op den dag van de verwoesting van den tempel in Bethlehem zou worden geboren, maar dan daarna door een stormwind aan zijn moeder zou worden onttrokken; en hierin is weer een afbuiging van de bijbelse leer, dat zijn menselijke verschijning die van de anderen ‘in alles gelijk zou zijn’, omdat het ‘mysterie’ in hem niet in het uiterlijke, maar in het innerlijke gelegen is; niet zozeer in den *vorm,* als wel in het *wezen* van zijn persoon en werk; het is dus weer een verlegging van het mysterie van den inhoud, naar den vorm, de manier, der messiaanse verkondiging. Geheel in overeenstemming daarmee is, dat bij deze valse

messias-prediking de *wonderen,* die hij doet, meer *legitimatie-bewijzen,* dan afwikkeling van zijn messiaans program zouden zijn. Jezus' wonderen hebben de ogen der blinden geopend; de valse profeet komt de ogen der zienden verblinden: plotseling verschijnt hij, een licht uit duisternis; en het wonder is zeer aristocratisch legitimatiebewijs. Zelfs het sterven van den messias is bij deze valse voorstellingen van verblindende pracht. Stond er niet in een van de apokriefe boeken, dat de te verwachten Messias na 4 eeuwen van verkeer met de zijnen zou sterven, alleen maar met het doel, om dan weer blinkend op te staan? Ach, het is alles apokrief, wat hier de klok der verbeelding slaat. Wie zich herinnert, wat we indertijd in dit blad schreven over het verschil tussen kanonieke en apokriefe evangelie-beschrijving, herkent hier de onmiskenbare trekken van het apokriefe woord aanstonds: het teken is er om het teken; het mysterie wordt veruitwendigd en daarom in ieders mond maar in niemands hart gelegd; de door God getrokken scheidslijn (ergenis en dwaasheid) tussen kinderen des koninkrijks en barbaren wordt uitgewist, en een menselijke treedt er voor in de plaats (probleem-en mysteriestelling). De legitimatie van den profeet vraagt meer de aandacht dan de priesterlijke en koninklijke *daad* van den Messias; dus is de persoon in de ogen der leerlingen meer dan het werk; de *daad* der verkondiging meer dan het verkondigde woord. De religieuse ‘groot-mens’ meer dan de *religie* in de ziel der kleinen van God.

En daarom is dit alles vals, apokrief. Het apokriefe - dat is het menselijk bedenksel.

Maar de *kanon* is van *God.* Hij stelt geen probleem om het probleem; want uit *gewilde* smart is de ‘ergernis’ weg. Hij vermoeit tot den dood toe niet door de daad der probleemstelling, maar door het *antwoord,* dat hij oplegt. Hij stelt geen ‘dwaasheid’ om de ‘dwaasheid’ en geen ‘mysterie’ òm het mysterie, want gewilde dwaasheid is coquetterie en frivool gespeel met de waarheid, en een mysterie, waarmee men flirten, maar niet trouwen wil, verslindt geen mensenleven, en kweekt geen ijver, die verteert. Doch de ‘dwaasheid’ der prediking van Jezus slaat neer en de ijver van zijn waarheidshuis verteert, zo waarachtig als God leeft. De valse profeet en zijn leerlingenclub? De kemelsharen mantel is er, maar ze voelen hem als de zachte kledij der rijken. En hun gordel is hun gracieus ornament.

Want zij hebben zelfs den dood van Messias tot een blinkende

prachtprestatie gemaakt; ze hebben de problemen vermenigvuldigd omdat ze groten lust hebben daaraan. Zo hebben zij gedaan hetgeen Gods is. Want slechts God mag problemen stellen en wij mogen alleen maar er aan werken gaan, wij, totdat het geloven komt tot aanschouwen en het zien ten dele komt tot 'de wijsheid eens volkomenen mans'.

Dit zijn zo de dingen, die juist het *'hart'* des mensen, gelijk het 'van nature' is, tot deze valse profeten overbuigen. Het apokriefe valt gemakkelijker daarin, dan de canones van God.

En omdat het *'hart'* zich alle eeuwen door gelijk blijft, daarom moeten ook in onze eeuw de slachtoffers vallen van deze aesthetische, maar valse religie.

Toen de Joden hun Messiasbeeld vervalsten in de richting van hetgeen Jezus hier profeteert, toen was hun religie, hun cultuur, hun volk, hun stad, tot den ondergang welhaast gekomen. Als wij leren inzien, dat de geschiedenis van alle volken door den *Messias* beheerst wordt, dan wordt het ons duidelijk, dat de Joodse vervalsing van het messiaanse beeld en de constructie van het pseudomessiaanse, er mòest komen na de verwerping van den waren Messias. Die aan de kerk ontvallen, omdat zij haar leven niet meer in zich voelen branden, plegen zich daarover heen te werken door een ander ontwerp van religie en een nieuwe constructie van de geloofsleer. Zo was de pseudomessias de onvermijdelijke fin-de-siècle-candidaat van stervend Jodendom. Hij was, hij mòest zijn, de zelf-gewonnen troost over den verworpen Messias; de valse maar grote profeet moest wel wezen de troost en bijstand van allen, die de 'verdringing' zochten van de herinnering aan een duister uur, en een donkere tijd, toen een romeins centurio gezegd had; waarlijk deze was een godenzoon, en toen de vrouwen op de borst hadden geslagen en zelfs een grote priesterschare was overgelopen naar de secte, waarin Galilese vissers het hoogste woord voerden.

Maar *mijn eigen tijd,* zo bedenk ik nu, heeft *óók* in menig opzicht de 'fin-de-siècle-stemming'. Het *christendom,* zo zeggen ze van alle kanten, heeft fiasco geleden. Denk aan den oorlog, aan de sociale kwestie, aan de verleugening van het leven, de twisten der kerk, en al, wat er nog meer ergernis zijn kan. Het christendom sloeg failliet, zo roepen ze van alle kanten; en het is dus wel een teken van ongoddelijke zelfverheffing geworden, als daar iemand is, die nu nog geen ernstig gezicht zet en niet mee loopt in het koor der begrafenisgasten van wat tot heden toe geweest is.

Het christendom failleerde, is de kreet.

Het dringt overal door.

En nu komt er een aftekening van grenzen tussen *twee* groepen.

Bij *de éne* groep is de eschatologische verdieping van het actueel gebeuren. Daar zeggen ze: het einde der EEUWEN komt op ons: maranatha.

Bij de *andere* luidt het wachtwoord, dat men de eschatologische gedachte actueel moet maken: het einde ener EEUW (fin-de-siècle) is er, maar God heeft in hen reeds de herauten geroepen der *nieuwe* eeuw. Het verval is eigenlijk de opleving; want de dode takken worden nog niet afgekapt door den Rechter (dan is het gedaan met den tijd), maar uitgedreven door het nieuw-uitbottende leven in den boom (als dus de nieuwe lente er is en het nieuwe leven): niet zozeer de Heere, als wel de *nieuwe religie* komt.

De *eerste* groep zegt: het *christendom* is niet failliet; men moet onderscheiden tussen het christendom en de *christenen;* de religie, de geloofsinhoud failleert niet, maar slechts zijn daaraan in wezen ontrouw geworden *'belijders'.* Daarom vinden *zij* de oplossing niet allereerst in de *nieuwe* vorming, maar in de *wederkeer* tot den zuiveren grondslag; want hun eschatologisch woord is geworden: die onrecht doet, dat hij nog onrecht doe, en die vuil is, dat hij nog vuil worde, en die rechtvaardig is, dat hij nog gerechtvaardigd worde en die heilig is, dat hij nog geheiligd worde. De verdieping van het leven naar de zuivere, overgeleverde beginselen, zal, zo menen zij, *vanzelf* wel de scheiding maken tussen de kinderen des koninkrijks en de honden. Ja, ze durven zelfs het gesmade woord 'overlevering' in den mond nemen. Hetgeen overgeleverd is, hetgeen toebetrouwd is, dat moet *eerst* weer *zuiver* gesteld worden, eer men begint met uitbouw en nieuwbouw, en niet aanstonds de verbreding van den bouw (hoe nodig ook, indien God tijd geeft), maar *eerst* de *zuiverhouding* van zijn *éénmaal* gelegd fundament, zal doen uiteengaan wat heilig en rechtvaardig en wat onheilig en onrechtvaardig is.

Maar de anderen nemen - naar zij zeggen - het veel ernstiger op. Wie waarlijk bedroefd en bezwaard is, bezwaard van ziel, heeft die nog tijd voor scholastiek geredeneer, of voor punctuele onderscheiding tussen christendom, dat niet failliet slaat en christenen, die wel failliet slaan? Het christendom - dat is failliet; dat is de *breedste* klaagzang, dat is ook de meest *dramatische* inzet ervan. En wat zullen die anderen? Hebben zij de conscientie te keuren? Zullen

zij uitmaken, wie de echte, en wie de valse vertegenwoordigers waren van het zuivere christendom? Ze hebben makkelijk praten van christen'dom' in plaats van christe*nen;* maar dat is eigenlijk rooms; want men moet niet vergeten, dat tenslotte het 'christendom' toch ook maar is, wat het intellect ervan maakte, en toch ook maar is, wat de chris*tenen* ervan gegrepen hebben. Vooral een betere ken-leer laat de relativiteit van dat 'overgeleverde' inzien en doet verstaan, dat men nog niet gereed is, als men zegt: het christendom moet niet gezuiverd, maar de christenen moeten ge-reformeerd worden. Want per slot van rekening is dat 'christendom' toch niets anders dan het resultaat van den denk-arbeid der christenen. En daarom is de nieuwbouw van God gewild. Fundamenten ontzien? Ja, welke? Zeg nu maar eens, welke fundamenten niet organisch gelegd zijn? D.w.z. welke fundamenten niet door mensenhand zijn neergelegd? Wie kan precies aangeven, waar de Heilige Geest fundeerde en waar het mensenwerk begonnen is? Kom, de grens is niet te trekken! Het heeft God behaagd, zo lezen ze en het is hun wederom diepe ernst - het heeft God behaagd, zich altijd van mensen te bedienen. En daarom mogen wij evengoed als de pinksterkinderen weer fundamenten leggen en den bodem daartoe omgraven. Charisma's zijn er overal, overal mijn vrinden; 't is de vraag maar, wie ze al, wie ze niet kan vinden.

Zo reciteren ze. Men zeide, dat ze bij den laatsten regel een bepaalden kant uitkeken. Maar ze bleven broederlijk; daar niet van.

Zo heeft de ontwikkeling der dingen tot deze dubbele partijgroepering geleid. Want - het is een wonderlijke ironie - de zonen van den profeet der woestijn en de leerlingen van den engel-achtigen doctor der binnenkamer, zijn begonnen met op hun schilden te slaan - als de Gideonsbende, want rumoer en rumoer zijn twee - en een gans grote verheffing te maken voor de leuze, dat zij geen partij wilden wezen en het ook nooit zouden willen worden. Maar toch is het er ten leste op neergekomen, dat zij ten aanzien van het reformatorisch program een *eigen groep* gingen vormen en een eigen program hebben moeten ontwikkelen.

MOETEN ontwikkelen.

Het ligt natuurlijk aan die anderen. Die wilden niet meekomen.

* * *

En ik keer met mijn gedachten tot het Joodse volk weer, dat Christus moriturus heeft gevangen gezien in de verleiding van het pseudomessiaanse woord. Hij heeft gezien, dat er geesten komen

zouden, die zouden tornen aan het machtwoord van alle christelijk-dogmatische fundamentleggers: *éénmaal. 'Eénmaal'* is de Messias verschenen, zeggen de fundamentleggers van de apostolische eeuw (Hebr. 9:26); en nog maar *'éénmaal'* zal de omkeer radicaal zijn (Hebr. 12:26) en maar *'éénmaal'* kan men de beslissende keuze doen (Hebr. 6:4) en van de zonden zijn gereinigd (10:2) en maar *'éénmaal'* kan de Messias lijden (1 Petr. 3:18) en maar *'éénmaal'* wordt het geloof den heiligen principieel overgeleverd (Judas, 3) en maar *'éénmaal'* krijg ik een wezenlijken kijk op de geschiedenis der Godsopenbaring en haar geheim, haar verklaringsbeginsel (Judas, 5); en maar *'éénmaal'* is Christus gestorven en geofferd (Rom. 6:10, Hebr. 9:12, vgl. hfdst. 10). Zo ligt daar, ik zou haast zeggen, de *'ban'* van het *afdoende* woord *'eenmaal'* niet alleen over het objectieve, MAAR OOK OVER ZIJN VERKRIJGING. Men zegt, dat ik goed begrijpen en onthouden moet dat het objectieve *objectief,* máár - dat de *verkrijging* van het objectieve *subjectief* is, en ik kan er niets tegen zeggen. *Maar toch staat er 'éénmaal';* en het schijnt mij in de verwarring van mijn gedachten toe, dat God zeggen wil, als ik de Schrift lees, dat óók in het *subjectieve tòch weer Zijn objectiviteit is,* omdat Hij de historie maakt en ook daarin Zich openbaart en dat dus ook de geschiedenis van het fundamentleggen en van de overlevering staat onder den ban en onder den band van het woord *'éénmaal'.* Dus leert Hij mij voorzichtig te zijn in de beoordeling van wat 'traditie' is; er zijn weliswaar geen scherpe grenzen te trekken tussen goddelijk en menselijk werk, maar er *is toch* dóór het menselijke heen een goddelijk werk, een voortgaan van feit tot feit; een doen van een ding, dat maar *'éénmaal'* plaats heeft, omdat God haast heeft om te komen tot het volgende ding, dat maar één maal kan geschieden.

Maar de pseudoprofeten onder Israël, het verstorvene, hebben van dat *afsnijdende* woord *(éénmaal)* niets moeten hebben. Men zegt mij, dat pseudoprofeten niet houden van dien term 'ene afgesnedene zake'. In elk geval hebben zij uit het leven van Jezus van Nazareth en uit de brieven van zijn apostelen het woord 'eenmaal' weggeschrapt. Aan het feit hebben zij niet getornd, maar ze hebben zijn absoluutheid ontkend. Dat in de dagen van den profeet uit Nazareth geschiedenis gemaakt werd, geschiedenis van het heilige volk (later zou dat kerk-geschiedenis heten), hebben ze nooit betwist. Maar die Nazarener moet niet zeggen, dat zijn leer niet te substitueren is. Zij is niet 'de' leer, maar één van haar *vormen;*

zij leert niet ‘de’ religie, doch één van haar *phasen.* Het is niet *‘de’* overlevering, noch het *‘eenmaal’* gelegde fundament, maar een *modus,* een *manier* van overlevering, een *optrek* IN het fundament. En ja, het fundament.....wie heeft de gronden van God ontdekt?

Toen kwamen ze op, in den naam van Abrahams God (want dat klinkt toch erg naar de traditie, maar dan niet de door de huidige generatie verknoeide). Toen kwamen ze op, de pseudoprofeten van Israël. Ze gingen de woestijn in en de binnenkamer. Ze waren *‘wederom’* de atlassen, dragende den wereldlast. Ge hoort hen over alles, ook over Jezus van Nazareth; maar niet over Hebr. 10, noch over het woordeke *‘eenmaal’.*

Zo hebben zij in den kring van hun eigen Joodse volk een eigen geschiedbeschouwing voorgedragen. Vlak bij hen, onder hun ogen had God in Galilese vissers dingen gedaan, *die Hij maar ‘éénmaal’* doet; God had geschiedenis gemaakt, Hij had theopneustie gegeven (die geeft Hij maar *‘éénmaal’),* maar *zij* hadden die op één lijn gesteld met de ‘verlichting’, en die is een alle-dags-geschenk. Hij had grote mannen gegeven, die historie maakten, apostelen en profeten en herders en leraars, en die apostelen waren een gave voor *‘éénmaal’* en ook die anderen stonden inzóverre onder de wet van het *‘éénmaal’,* als de charismata, de bizondere genadegiften van den Heiligen Geest in hen maar éénmaal werkten en het geloof aan de heiligen maar ‘eenmaal’ overgeleverd werd en de ‘verlichting’ maar éénmaal kan geschieden (Hebr. 6). Och ja, het was het ‘eenmaal’ van de fundamentlegging. Maar de pseudoprofeten, die het volk zouden beroeren, ze zouden toezien en het niet geloven; en alle Grieken zouden toezien en het niet geloven, en uit de christenen zouden sommigen afvallen en het niet geloven; en zo zou de bodem worden bereid voor de valse profeten, die oproepen tot woestijn en binnenkamer; want het moet toch allemaal worden overgedaan.

En als ik nu weer bedenk, dat Christus deze pseudomessiassen onder Abrahams zaad tot typen van de laatste eeuw stelt onder allen hemelboog, waar Zijn kerk een plaats zal hebben, dan zet Hij mij wederom in vrezen. Als ik dan hoor smalen op de traditie, *omdat* die vereenzelvigd wordt met haar dragers, dan zeg ik: hier is overeenkomst; want hier is geen rekening gehouden met het ‘éénmaal’ in de historie.

Het verbijsterende is, dat dit alles ook zo moeilijk erkend wordt;

dat de schijn zo groot is en zo vals. Want het is vreemd, dat dit verschijnsel zich juist onder hen voordoet, die den duitser graag het woord ‘einmalig’ nazeggen, en die niet zonder groten nadruk verzekeren, dat de openbaring niet met den Bijbel ophoudt en dat de bizondere openbaring niet met de apostolische eeuw is af-gelopen. Ik meen, dat JUIST DEZE mensen met hun kring-vorming dan beginnen moesten met de erkenning, dat, indien dit waar is, dan *ook de kerkgeschiedenis* onder het gezichtspunt van het *‘éénmaal’* staat, *gelijk heel de heilige geschiedenis.* Maar neen, ik bevind ze zeer tegenstrijdig. Want *zij* juist zijn het die van geen gezag, ook niet van ‘Epochemachende’ tijden willen weten. *Zij* juist zijn het, die haast een breuk gaan uitroepen, als iemand zich het woord laat ontvallen: *‘door Gods genade zijn we er in beginsel’;* een woord, dat geen zin heeft voor wie geen bizondere daad van Gods voorzienigheid erkent, maar dat te dieper zin heeft voor ieder, die meent, dat God ook na de Schrift-gave met het maken van bizondere (dus ook ‘einmalige’) geschiedenis voortgaat.

Nog eens, ik vind die mensen tegenstrijdig.

En ik kan alleen hen en hun woord verklaren, als ik onderstel, dat zij met hun kerNvorming en kerKverlating alleen de fundamenten die ze *zelf* leggen, met het opschrift ‘éénmaal’ sieren willen; dat zij, bij-ziende, van verre niet ziende, zegt een bijbelschrijver, slechts hun *eigen* aangedragen stenen groot vinden en dat ze zich hopeloos vastredeneren, juist door *dézen* hoogmoed. En als ik hen zie heengaan ter afzondering, in woestijn en binnenkamer, ter conferentie, en naar den cursus, naar hun retraites en hun gezelschap van vertrouwden, dan hoor ik hen zeggen: door Gods genade *komen* we er nu in beginsel. Maar ik vind, dat in de religie *‘komen’* reeds *‘zijn’* is. Dus hoor ik, dat een ander *niet* mag zeggen, maar dat ZIJ het WEL mogen doen: *door Gods genade zijn we er in beginsel.*

En dat vind ik hoogmoediger dan iets.

Ik vind dezen woestijngang en deze binnenkamerretraite, op gezag van Christus' woord erger dan de decadentie van den ‘findu-siècle’. Ik vind, dat de ‘einden der eeuwEN’ nu worden nabijgebracht.

En nu staat mijn ziel open voor het woord van Christus: gaat niet uit; gelooft het niet.

Waarom moet ik niet uitgaan, en waarom niet zien?*)

*) Het was in de eerste jaargangen van de Reformatie gewoonte, dat de scribent van de hoofdartikelen zelf de korte inhoud van het voorafgaande artikel of van de voorafgaande artikelen weergaf aan de kop van het volgende artikel. Zo heeft Schilder aan de kop van het vijfde(slot-) artikel de inhoud van de tot nu toe gepubliceerde, dat de inhoud van de eerste vier artikelen vormde, aldus samengevat:
‘Het behoort tot de tegenstrijdigheden van onzen tijd, dat tegelijk met den oproep tot gemeenschapszin het verschijnsel der verbizondering zich afteekent, ook op het terrein der religie. Naast het dwepen met de katholiciteit van kerk en christendom, doet zich voor het verschijnsel van de godsdienstige *kring*-vorming. Gezien in het licht van Matth. 24:26 is dit verschijnsel als teken van verval te beschouwen: ook is het een eschatologisch moment, zoals het daar ter sprake komt.
In den dubbelen vorm van woestijngang (afwijzing van de bestaande gemeenschap) en binnenkamer verblijf (toch weer voor de aanknoping van relatie met de gemeenschap zichzelf paraat houden) vertoonen de valsche profeten, die Christus voorzegt, een afzonderingspositie, die tijdelijk bedoeld is, die aanstuurt op kernvorming eerder dan op kerkvorming, en die het religieuze leven zegt te willen dienen door nieuw(om-)bouw. Tijdens Christus' leven op aarde werd de in deze taktiek geldig gemaakte beschouwing door veel factoren voorbereid. En tenslotte heeft zij vanzelf gemakkelijke aansluiting bij het menselijke *hart.*
Want de in Mt. 24 bedoelde valsche profeten zorgen de schijn voor zich te hebben; zij lijken de partijzucht, de enghartigheid, het op de spits drijven van de antithese, te ontgaan. En uit den inhoud hunner leer nemen zij den “aanstoot” weg; in schijn houden zij vast aan de “verborgenheid” des geloofs, maar het esoterisch geheim van hun kring-leven is toch in wezen iets anders dan wat 1 Cor. 2 leert.

Ja, nu voor het laatst: waarom mag de discipel van Christus zich niet aan de pseudo-messiassen overgeven? Noch aan hun kringen en 'kernen'?

Die vraag klemt; immers het verschijnsel voorbijgaan, en doen, alsof men er niet mee te maken heeft, is onmogelijk. Want het symptoom der pseudo-religieuse kernvorming vraagt en néémt straks de aandacht, zegt Christus. We wezen er reeds op, dat de afzondering in woestijn en binnenkamer niet bedoelt, het contact met de massa geheel en definitief te verbreken. Welnu, de *vrucht* van dit pseudoprofetisme wijst wel uit, dat er dan ook van zo iets geen sprake was. Hebben ze niet hun propagandisten? Ze vinden aanhangers, en die trachten op hun beurt nieuwe leerlingen te winnen.

Dat de leer der pseudo-messiassen *"valsche* leer" is, blijkt zoowel in den onder Israël erdoor aangenomen vorm, als in de tegenwoordige analogieën ervan. Men stelt zich op één lijn met wat kanoniek is en spreekt tóch apokrief. Zelf een onwillekeurig gevolg van de zonden van den tijd, tracht deze leer zich van de gemeenschappelijke schuld te ontdoen door critiek op het bestaande; op het relatieve van het werk der voorgangers legt ze te gretiger nadruk om zelf den schijn van te delven naar het absolute te kunnen bewaren. En terwijl men anderen ontzegt om op het gevondene te rusten en daarvan, als van een vaststaand bezit, uit te gaan, roemt men in eigen hoogheid, en verzekert, dat nu het wezen der religie zal worden gevonden en ont-dekt'.

Ze doen dat ook, ja zelfs bij voorkeur, onder de orthodoxen van hun eigen kerk, onder de leden van eigen volk. Want ze zeggen niet zozeer tot de barbaren als tot de kinderen huns volks: komt, en ziet. Ziet, hij is in de woestijn. Let op en hoort aandachtig en ontwaakt: hij is in de binnenkamer. Kortom, het verschijnsel raakt ieder, die naast de deur woont. De oproep komt tot de wereld en kerk, tot ongelovige en gelovige, tot den buitenkerkelijken en den kerkelijken vrome. Maar, - hij komt tot den landgenoot eerder dan tot de vreemden. Zouden deze pseudo-messiassen nu dadelijk de Grieken leren? Zouden ze met Paulus zó maar in 't eerste vuur naar Spanje gaan willen, wanneer ze eenmaal in Jeruzalem begonnen zijn? Stil, Keulen en Aken zijn niet op een dag gebouwd, en niet van iederen religieusen kring is naar Corinthe aanstonds de (zendings)tocht. Ze zullen ook wel den heidenen prediken; en dat zullen ze doen, aangezien ze hun bezwaar hebben tegen den kring vlak in de buurt, dat zullen ze doen met een eigen zending, zo haast als men die hebben kan. De zendingszaak, - dat ligt zo in den aard - wordt dus op de lange baan geschoven. Maar tot die naast hen wonen, tot de nog niet ontwaakte lieden des volks, dat om hen heen is, moet de vrucht der kernvorming zegenend komen. Het is zoals Christus zegt: ze zullen niet zozeer de verre Grieken en de wilde barbaren roepen, zeggende: ziet, hier is de Messias; maar, tot de *discipelen,* die al een overtuiging hadden, die al een keus hadden gedaan, die al over de geschiedenis van hun eigen religie uitspraak gedaan hadden, tot zelfs op zo'n Synode (het apostelconvent) toe, tot die mensen zullen ze hun nieuwe messiaanse zegeningen willen uitdragen. Ze weten 't bizonder goed, dat men moet ‘beginnen van Jeruzalem’. 't Staat er letterlijk, zeggen ze; en ze hebben gelijk.

Maar nu komt Christus tot zijn discipelen. Hij kwam tot hen, die in het stof reeds eeuwenlang rusten, doch (want hij spreekt eschatologisch) hij komt óók tot alle zijne discipelen van alle eeuw, ook de 20e, en van allerlei volk, ook het nederlandse, en van allerlei schakering, ook de gereformeerde. En Hij zegt: gaat niet uit, en gaat niet zien.

Hij legt ons de afwijzing op, met ronde woorden.

Het *denken* moet afwijzend zijn: *‘gelooft het niet’.*

En de afwijzing moet ook ten volle *blijken. ‘Gaat niet uit’.*

Gaat niet uit. Maar de invitatie is toch zo dringend? Gaat niet uit. - Maar de man is zo interessant? Gaat niet uit. - Ze zullen

zeggen, dat we de nieuwe beweging van kern-vorming *niet ernstig nemen* en men moet den broeder niet kwetsen? Gaat niet uit - Ja, maar het mag dan geen dogmatiek zijn, het is toch dogmen-historie; en het moge al geen kerk zijn, men maakt er toch zijdelings kerkhistorie? Gaat niet uit. -

Gaat niet uit. Onder geen enkele voorwaarde, onder niemands pressie. Zelfs niet onder de bedreiging van het scheldwoord, dat gij anders zelfvoldane farizeeërs zijt. Want gij kunt het *oordeel* voelen komen over u zelf en JUIST DAAROM weigeren, met hen gemene zaak te maken. Zult ge gaan kijken naar een *zijpad,* als op den *hoofdweg het oordeel begint van het huis Gods?* Zult ge *kernen* gaan bestuderen als Christus vraagt om de *rijpgestoofde* druiven der aarde? Zult ge - want de einden der eeuwen zijn op u gekomen - zult ge onder de leuze van kern-vorming toch weer naar de *smalle* gemeente (want daar komt het op neer) terugkeren, als God u na veel moeite en tegenstand *'ruimte'* gemaakt heeft; ruimte, om te gaan in de breedte, ruimte, om met Paulus naar Spanje te willen, ruimte, om de beweging van het koninkrijk der hemelen te maken, zoals God in Christus ze maakt: eschatologisch en breed? Hoor, wat nu Christus zegt. In de woestijn is het smal en in de binnenkamer is het nauw. Maar God woont niet meer in privaat-heiligdommetjes, en Hij lacht om iederen Micha der laatste dagen, die daar waarlijk probeert Hem te reserveren voor zijn allersmakelijkst en allerindividueelst heilige der heiligen. Want het moet naar de parousie toe: gelijk de bliksem schijnt van Oost tot West, alzo moet de toekomst zijn van den Zoon des mensen. Breed en wijd.

Maar, Heere, zo vragen ze nu, komt het dan wel ooit verder dan de 'smalle' gemeente? Zwijg, antwoordt Hij. Gij hebt, zo komt Hij nu dezen kringvormers tegen, gij hebt aan de smalte *lust gehad,* en dàt is uw oordeel. Ge hebt hooghartig reeds de hoofden bij elkaar gestoken en de afspraak van kernvorming gemaakt, eer de anderen u iets verweten; en toen ze tot u zeiden, dat ze geen 'kern' in de 'kerk' wilden, omdat ze u opeisten voor heel de gemeenschap, toen hebt gij uw idealen en uw idealisten in den schemer der woestijn en der binnenkamer gezet; en toen hebt gij den tempel een *synagoge* genoemd; en wie tegen u protesteerden hebt gij de *uitwerpers* genoemd; en *toen klopte het als een bus,* dat ge uit de synagoge geworpen waart en toen hebt gij al uw woestijnkwekelingen en al uw binnenkamerpupillen opgeroepen tot den systemati-

schen arbeid der kernvorming, want, zo hebt gij betoogd, een lichaam, dat voedsel *weigert* moet in Gods naam dan maar met dwang kunstmatig gevoed worden, tenminste als er anders levensgevaar zou dreigen; en dat dreigt er voor de logge kerk- en sanhedrin-synagoge, want ons brood is het ware brood; amen, zo zeidet gij. *Maar gij waart niet uit de synagoge geworpen,* doch gij hadt van te voren van den tempel u gretig afgezonderd; *gij waart buiten het volk gaan staan.* En uw kernvorming, uw kunstmatige voeding met de spijze, die de gesmade 'synagoge' niet wil, moge hoge religie, sterke vergevingsdaad *schijnen* - houdt gij uw vergiftig vergeven thuis, gij afzonderingsprofeten en bidt God, of Hij u vergeven wil, u, u, dat *gij* Zijn tempel den rug hebt toegekeerd en met uw boekenstalletje zijt gaan aanleunen tegen Zijn prachtigen tempel, het werk Zijner handen.

Zo spreekt de Christus tot HEN.

En tot Zijn LEERLINGEN zegt Hij:

Gaat niet uit. Gaat niet uit.

Want deze schelders der farizeën lijken op hen als twee druppels water. In naam der katholiciteit gingen ze in de afzondering; en de katholiciteit, ja, die kwam morgen, zeiden ze. Maar de schoolmeester uit Ibsen's Brand wist het al, dat 'morgen' nooit komt. Of was het de koster? Neen, het was de schoolmeester. Ditmaal was zelfs de koster wijzer.

Gaat niet uit. Gelooft het niet.

Want zij zeggen: wij maken een nieuw begin. En God zeide: kinderkens, het is de laatste ure. Terwijl zij een proloog schrijven op een nieuw hoofdstuk, daar schreef God den epiloog.

Gaat niet uit. Gelooft hen niet.

Want zij zeggen: de historie moet worden overgedaan. Maar God, als Zijn Geest de Schriften door 'inspiratie' schrijven doet, God zegt tot deze 'verlichten', dat de geschiedenis leeft bij de gratie èn bij de verschrikking van het woordeke, het geweldige woord: EENMAAL. En dat hebben zij geschonden en met hun relativismen weggedaan.

Gaat niet uit. Gelooft niet.

Want *canonische* geesten zeggen: God heeft EENMAAL gesproken, ik heb het TWEEMAAL gehoord. Horen doen *zij* vaker dan spreken, en ook eerder. Want de spraak van God is geweldiger dan ons gehoor-vermogen verdragen en verwerken kan, zo hebben zij gezegd. Maar *deze pseudo*-profeten, deze kernvormers

der laatste dagen, ze roepen iedereen binnen, zodra het zegel van de binnenkamer eenmaal verbroken is, voor het vreedzame offensief, de vredige doordringing, van het volk op de straat. Ze roepen iedereen op tot den kruistocht binnen de grenzen, - ze geven iedereen een pen, ze geven ieder een stem, ze nemen van ieder applaus, ook van de honderden, van wie ze weten, ja, weten, heel erg best weten, dat zij van wat God TWEEMAAL spreekt nog niet eens EENMAAL iets hebben gehoord.

Gaat niet uit. Gelooft niet.

Want zij willen overdoen, wat de anderen deden; zij willen het christendom verjongen. Maar God zegt, dat de vernieuwing van de jeugd van het christendom allereerst gelegen is in de vernieuwing van het diepe *hart* der christenen.

Gaat niet uit. Gelooft niet.

Want zij zien wel den splinter in het oog van den naaste, maar den balk in eigen oog, dien zien zij niet. Ze komen op tegen valse gerustheid en ze schelden op lege wetenschap van al te makkelijk verzekerden; en daar heeft God niets tegen. Maar wie is er meer van zichzelf verzekerd dan zij? Ach, ze *zèggen* wel, dat men door twijfel heen moet komen tot zekerheid; maar als ze van deze ongoddelijke spreuk ook maar het kleine waarheidselement zelf voor zichzelf hadden gegrepen en toegepast, dan zouden ze zich wel duizendmaal bedacht hebben, eer zij tot kern-vorming in de kerkvorming durfden komen. Zich van de gemeenschap afzonderen, systematisch, en dan op eigen tijd en eigen gelegenheid tot haar wederkeren met een nieuwe leer, ik zeg, dat wie dat aandurft, gans verzekerd, zo niet, gans verheerlijkt is, inwendig. Twijfel? Ja, aan de waarheid. Maar niet aan den twijfel en zijn rechtmatigheid en zijn zondeloosheid. Van hun eigen twijfel willen ze geen kwaad horen, ten aanzien van den twijfel zijn ze in hun gemoed ten volle verzekerd. God heeft één ding gesproken doch niet zozeer dat eenmaal gesprokene, als wel de bezwaarlijkheid van de daad van het horen, dàt hebben ze tweemaal willen horen en driemaal doen horen.

Gaat niet uit. Gelooft niet.

Want ze hebben geen geloof, dat sterk genoeg is om anderen te leren, en om een heirschare van morgenzonen te vergaderen tot het nieuwe werk des Allerhoogsten. Wie toch de kerk verlaat voor den kring, en de gemeenschap loslaat voor den ‘kern’, en de synode voor de club, en het volk voor een gezelschap, zou die geloof

hebben, althans, zo lang hij in retraite is? Geloof, niet in het volk, maar in den God van het volk; dien God, die met Gideonsbenden wonderen doet, die uit het verachte zich een wereld bouwt, die het werk van Zijn Zoon niet volvoeren zal zonder de schare, *vóór* wie, *maar ook MET wie*, de geroepenen Gods hebben te werken?

Gaat niet uit. Gelooft niet.

Want zij hebben gemakkelijk schelden op de tragen, die maar niet mee willen. Maar wie niet met den opmars mee kwam in het vereiste tempo heeft niet zo grote zonde, als wie de lijn der beweging heeft omgebogen; immers, deze pseudoprofetische mens hield de beweging van Gods Zoon, den Koning der kerk, niet bij.

En Christus wil niet, dat wie Hem volgen wil, zich in woestijnen en binnenkamers terug trekt, *als of voorzover het niet de nood vordert.* Heeft hij niet ons geleerd te waarschuwen tegen 'de kerk in de kerk'? Is voor wie deze leuze hieven niet de secte het slop geworden? Welnu, zo min als 'het kerkje in de kerk' mag gespeeld worden, zo min mag men 'woestijntje spelen in de woestijn'. Want de kerk IS al in de woestijn; niet maar een paar dieper-ingeleiden, neen, de *kerk* is in de woestijn, de vrouw van Openbaring 12 is heel en al in de woestijn; maar dat is haar glorie, het is haar waarachtige leven, het is haar daad, omdat zij, vluchtende, ook vleugelen had. En wie nu zegt: laat ons in de woestijn gaan en dan straks tot de kerk wederkeren, die wil de woestijn in de woestijn; die is de allerfraaiste sectarische mens geworden. Hij wil de woestijn rationeel maken; hij wil de afzondering, maar hij wil ze in *eigenwilligheid.* Ja, eigenwilligheid! Want tot de woestijn mag de zoon der kerk alleen maar ingaan, *inzoverre als het moet,* en als God het wil, en de nood der tijden het vordert. Doch wie aan afzondering zijn *lust* heeft en met woestijnen *dweept,* die heeft met zijn ergernisjes van den kleinen stijl de grote ergernis, die God ons doet zien, niet bemerkt. Hij kon ook niet. Hij was niet de geestelijke mens, al had hij ongetwijfeld geest. Hij had geen geloof en geen heldendaad, ook al had hij bij den grootsten filosoof van gister een Baedeker besteld voor den kruistocht van morgen. Maar het was de morgen van den schoolmeester van Ibsen: de morgen kwam altijd maar weer.....morgen, want de slapers sliepen ook zo lang en wie kan nu wekken als de slapenden blijven slapen? Zelfs de helden versagen dan.

Ja, als het mis loopt met de beweging, dan zijn ze tòch weer klaar: de slapers hebben de wekkers verhinderd, hun wek-program te volvoeren.

En de bedrukte wekkers zullen naar hun binnenkamer terugkeren, dan voor goed, om te zeggen, dat de slapers verloren zijn tot in alle eeuwigheid.

Maar God zal zien, dat zij geen geloof hadden. Want alle reformatoren, die begonnen zijn VOOR het volk ONDER DE OGEN VAN het volk, ze hebben moed gegrepen en gezegd: als ik van God ben en uit Hem spreek, dan kunnen de slapers mijn wek-daad niet verhinderen, want de wekker zàl de slapers wakker schudden, zo waarlijk helpe mij God. Was het overschatting? Neen, het was geloof. Geloof, dat God uit reformatorisch leem Zich vaten ter ere kan bereiden, en dat Hij *daarom* uit een verachte masse perditionis zich een heerlijke gemeente bereiden zal. Waarachtige reformatoren *begonnen* met het volk gemene zaak te maken, omdat ze met de kleinen en de dwazen en de onwetenden klein en dwaas en onwetend voor God geworden waren en toen geloofden voor de anderen, wat ze ook eerst in zichzelf ervaren hadden: dat het verachte daden doet en het sterke opkomt uit wat niets is in eigen oog.

Het is de oude tragedie van den kouden Michalsgeest, die in mooie binnenkameren de warmte afkoelt, en den Davidsdans - vóór het volk, maar ook MET het volk.

* * *

En wie nu voor Christus' woorden beeft, die moet het offer brengen.

Vooral de broeder, die sterk is, moet een offer brengen.

Men zegt in dagen van kern-vorming zo gemakkelijk tot die er tegen protesteren en die toch niet van de valselijk conservatieven willen zijn: ziet ge niet, hoe het conservatisme troef is? Maar het antwoord zal moeten zijn, dat liever de knecht van God door zijn eigen mensen verkeerd begrepen wordt, dan dat hij zou willen, dat ze zijn vooruitstrevendheid zouden blijven prijzen, omdat ze menen, dat *ieder,* die wat anders wil dan de anderen, *dáárom* reeds een gave Gods is.

De strijd der kerk wordt in woestijnen gestreden; en uit woestijnen zal ze ééns opvaren tot Gods paradijs. Tot dien tijd toe wordt ze in de woestijn gevoed, duizend, twee honderd, zestig dagen. (Openb. 12). En *dàt* is de woestijngang.....van God. Deze kerk leeft *in* de woestijn, maar *niet van* de woestijn. Alleen wie DAT leven meeleeft, van den grond af aan, alleen die is de ware woestijnganger. *Alleen die* mens weet, dat de kerk de hoogste wijsheid heeft, al kan wat haar omgeeft, haar geen wijsheidsplant doen groeien uit

den bodem, waarop zij verkeert: de woestijn zelf voedt niet, God voedt. Nu verstaat deze mens, dat de woestijnbodem der natuurlijke wijsbegeerte geen openbaringsvoedsel brengt aan de vrouw, die het kind gebaard heeft en van den draak wordt achtervolgd (Openb. 12). Hij weet, dat de woestijnbodem der cultuur geen planting kweekt voor het leven der genade: want de vrouw is *in* de woestijn, maar leeft niet uit de woestijn. Slechts wie deze volkomen tegenstelling heeft ondergaan en deze wijde uitzichten van woestijn naar open hemel van God heeft afgezocht, slechts die mens heeft den woestijntocht *der vrouw* meegemaakt, hij heeft *mèt* haar meegedorst en is met haar in smartelijke verwonding.

Doch de anderen, die hun woestijntje *maakten,* zagen niet de grote woestijn der uit I Corinthe 2 levende kerk; wat zij woestijn noemden, was een kunstig aanlegje: een oase, met wat klaterfontein-gedoetje en een paar mooie boompjes: import zeiden ze, niet zonder trots.

De woestijn blijve een noodverblijf, waarin ik *met de kerk* tegenover de wereld weggeduwd wil worden van mijn God. Maar alle kringvorming zij vervloekt. Want die daaraan meedoet, wil op de woestijn teren; al zou het alleen maar zijn op de gratie van den woestijngang.

Wie wat weet, wie wat leert, wie een psalm heeft of een reformatie, die zegge het op straat, die zegge het *vóór* de woestijnvrouw *aan* de woestijnvrouw.

Die spreke in het openbaar, en *beginne* met vertrouwen te geven aan dat volk, waaraan God zichzelf gegeven heeft.

Die zorge ook voor een publiciteit, die *meer heeft dan den schijn.*

Er zijn mensen, die op straat smijten wat ze kwijt willen wezen, maar die in hun kringetje al lang in stilte alles hadden bedisseld. Dat lijkt ‘publiek’, maar het is misleiding. Er zijn er ook, die de spreektrompet voor den mond nemen, om de broeders en zusters eens flink te doceren over de laatste conclusies van hun deftig binnenkamer-collegie. Maar ze zorgen er voor, zó te gaan staan, dat vooral ook de verlichte mensen van ‘de wereld’ elk woord kunnen verstaan. Dat is dan óók ‘publiciteit’. Maar het is misleiding. Want als ik MÊT mijn woestijngangers van heel de kerk de vragen heb *opgelost,* dàn eerst is het de tijd, om het ‘amen’, dat we *samen* vonden, uit te trompetten naar wie buiten zijn.

Gaat niet uit. Gelooft niet.

Wie de woestijn en de binnenkamer betrekt *zonder noodzaak,*

ruilt de bekering uit voor het verfijnde humanisme. Hij wil door autonome ontzegging (woestijn) en door vrije verbizondering (binnenkamer) de nieuwe leer en het leven opbouwen; d.w.z. hij wil beschaven aan den buitenkant, van buiten naar binnen. Maar God werkt van binnen naar buiten. Dat is 'organisch'. Dat is ook vrucht van bekering. Hij vernieuwt centraal.

Wie een woestijntje maakt in de woestijn, wil anders dan de massa van zijn kerk; maar zijn oasetje is een klein-paradijsje geworden, zo'n hunkering naar het grote park, waarin de cultuurmens rondwandelt en zich verlustigt.

Maar wie weet te leven uit de openbaring en niet uit de filosofie, en uit de genade inplaats van uit de natuur, en uit de roeping Gods in steê van uit de dienstbaarheid der wereld, die vindt een *'kring'* te benauwd èn te - hoogmoedig. Die moet de *'kerk'* hebben, de *kerk.* Hij werkt *vóór* haar, *al laat ze hem ook praten;* hij heeft priesterlijk met haar te doen, omdat eerst God over *zijn* dwaasheid bewogen is geweest en hem nog dagelijks al zijn dwaasheid vergeeft. Deze mens heeft geen eschatologie op papier en geen woestijnvers op de maat van het grote prachtige Babylon en op de luit van Rome en op papier van Parijs, maar hij heeft zijn voeten zeer gelopen en aan *God* geklaagd, dat het erg veel pijn deed, en ach, wie had zijn prediking geloofd? Maar straks stond hij op en zeide tot de *kerk: Gaat niet uit. Gelooft het niet.* Kerkleden, die hun kapitaal niet aanspreken, gaan failliet, maar niet de kerk, zeide hij. En hij ging voort en voegde er aan toe: met een 'voorbijgaande inkleding' kan men lang leven, doch in een 'onveranderlijk-*wezen*' kunt gij op Gods eeuwigheid gaan sterven.

Want Jezus weende over de stad, van verre. Maar Hij ging er *in* en gaf haar het gebaar van zegenende armen en den glimlach van sterken vrede. Want niet in een onderonsje, maar in den gemeenschappelijken opmars der ene, heilige, algemene, christelijke kerk ligt de toekomst der wereld.

Want Christus is wel *van boven* en de waarheid ook en de openbaring.

Maar de kerk is nog *beneden.* Ze gaat wel naar boven, vanwaar ook haar leven en haar roeping is. Maar zij is nog *beneden;* zij is in het 'platte vlak' van haar woestijn.

De pseudoprofeet is vreselijk bang voor het 'platte vlak', naar hij zegt.

Maar de Christus zegt: het platte vlak, dat ik aanraken wil en snijden, dat moet gij niet ongebruikt laten.

Gaat uit in de breedte, ziet om naar oost en west en noord en zuid, en bedenkt, dat het *Pinksterfeest* (breedte-feest) geweest is en vergeet het niet:

Ziet toe dat u niemand verleide. Want velen zullen komen in mijnen naam en zeggen: ik ben nu de eigenlijke drager der messiaanse boodschap.

En vele valse profeten zullen opstaan en er vele verleiden.

En omdat de ongerechtigheid vermenigvuldigd zal worden, zo zal de liefde, die warmte is, verkoelen bij velen ('wat tot dusver nog algemeen in ere was, zal gaan ontbreken', Prof. Grosheide, Komm. Matth., 285).

Alsdan, zo iemand tot ulieden zal zeggen: zie, hier is de Christus, of daar, gelooft het niet. Ziet, hij is in de woestijn, gaat niet uit. Zie, hij is in de binnenkamer, gelooft het niet. Want gelijk de bliksem uitgaat van het oosten en schijnt tot het westen, alzo zal ook de toekomst van den Zoon des mensen wezen. Breed. Breed. Breed.

Want alwaar het dode lichaam zal zijn, daar zullen de arenden vergaderd worden. 'Als de arenden op het aas, komen de valse profeten af op hun prooi' (a.w. 290).

Maar ze zullen niet overwinnen. Want in binnenkameren 'loert' men wel en in woestijnen 'zint' men wel. Maar de *daad,* die is van God. Dus is ook het koninkrijk des Heeren. En wie de aristocraat wil zijn, met Michal, wordt door Maria, Davidsdochter, veroordeeld: *'Rijken heeft Hij ledig weggezonden'.* Die zich de weelde van een woestijn PERMITTEERT, die is de rijkste mens in zijn oog, doch de dwaaste in de ogen Gods.[*)]

*) In De Ref., 14 jrg., bl. 322 (art.: Bij het scheiden van Ds J.E. Vonkenberg) komt de auteur op deze artt.-serie terug. Sprekende over Ds Vonkenberg merkt hij op:
'Voor het eerst heb ik hem mogen ontmoeten in mijn Gorcumse periode. Het was toen enkele jaren vóór Assen; het broeide reeds overal. Het was de tijd, waarin *die* clubvorming tegenover de kerkformatie zich inzette, en trachtte door te zetten, welke ik heb trachten te tekenen in de hoofdartikelen van dit blad: "Van Kerk tot Kring - een afval". Men heeft deze artikelen aangezien voor een *portret* van een na Assen afzonderlijk staande *"kerken*groep". Maar het was zo niet. Het was een poging tot tekening van wat er broeide en gistte reeds lang vóór de afzonderlijke formatie dier bewuste "kerkengroep"; natuurlijk met erkenning dat clubvorming, als ik schetste, leidde tot separate kerk-vorming; en juist daarin zo veroordelenswaardig bleek, naar den regel, dat aan de vruchten de boom wordt gekend.' Zie ook De Ref., 8e jrg. no. 3, bl. 23 (Persschouw): 'Over den "geest" van het schisma'.

Over den ‘geest’ van het schisma.*)

Ds Smelik van Tienhoven zegt in ‘Woord en Geest’ over het *blijven* van Ds Brussaard, dat dit een *heengaan* is uit den kring der jongste bestrijders van de Geref. Kerken. De consequentie, die in deze woorden van Ds Brussaard zou besloten liggen, blijve voor rekening van Ds Smelik. Het is mij thans alleen er om te doen, den *‘geest’* van het schisma (in zijn *leiders*) te proeven, gelijk Ds Buskes den ‘geest’ van Assen meende in debat te moeten brengen. Bewijst reeds bovenstaande opvatting van Ds Smelik, dat men het zwaartepunt verlegt van de *brede kerk*gedachte tot de idee der particuliere *kring*-vorming, dit wordt wel nòg duidelijker gemaakt door dit citaat:

> Ik ga de motieven niet na, hoe Ds Br. er toe kwam zijn vroegere vrienden te verlaten, om geen erger woord te gebruiken, dat er veel op lijkt.

Even later:

> Het verdriet ons, dat Ds Br., van wien wij anders verwacht hadden, op grond van zijn verleden, op deze wijze ons bestrijdt; maar dat iemand, wien zulk een houding mogelijk is, niet aan onze zijde staat, verdriet ons niet.

Hier wordt het woord ‘verraden’ niet, maar toch ook weer wèl gebruikt. *En dat is het juist.* Men vormde een kring, die naar binnen werkte en die alle breedheid van werk, ook in het *begin* van zijn optreden, miste. Men timmerde niet, als alle reformatoren, aan den weg, maar men timmerde binnenskamers en wilde naar buiten komen met zijn getimmerte, *als 't klaar was.* Of eigenlijk: niet het timmeren, doch het *smeden* stond op den voorgrond. Tenslotte: dat men zich *verblijdt* omdat iemand, *‘wien zulk een houding mogelijk is’,* niet tot den kring dezer gemeenten behoort, dat is, om het in den stijl van haar voorgangers zelf te zeggen: *sectarisch.* Wie den *kerk*-stijl zoekt, spreekt noch van *verraad,* nòch van zulke vreemde ‘blijdschap’.

Hier is de *‘geest’* van het schisma, wat zijn oudste leiders betreft.

De *kerk* zweert niet bij iemands karakter; en haar *‘geest’* is nog goed, zolang zij den moed heeft te zeggen: ‘toets mijn *letters’.* Ze leeft niet van *‘fijne lui’,* maar van de *waarheid.*

*) De Ref., 2 okt. 1927, 8e jrg. no. 3, blz. 23. (Pesschouw).

Maar de aristocratische *kring* zegt: dit *karakter* staat mij niet aan - gelukkig, wij hebben hem niet in.....de KERK! - O, dat sectarisme! Men heeft *alleen* zijn 'geest', maar vraag *niet* naar het objectieve, bindende, profetische *woord.*

De theologie der fijne lui is altijd sectarisch, en haar kerkvorming blijft niet vreemd aan de societeitsgedachte (hier zit geen lelijke bijsmaak in de vergelijking!). Dat Ds Smelik zijn laatste geciteerde zinnetje kon schrijven, bewijst, dat de leiders van de Geelkerkengroep nog altijd gevangen zitten in de 'kring-idee', en dat ze zelfs van hun *kerk* nog een besloten *gezelschap* maken, als ze zich even laten gaan.

Pluriformiteit der kerk.*)

Prof. Grosheide schrijft in 'Noord-Holl. Kbl.':

> Wanneer we van pluriformiteit der kerk spreken, dan is dat een noodsprong. Het moest niet zijn, als het is. Maar het is zo en we zien geen kans om tot betere toestanden te geraken.
> Maar daarom is het zaak, wel op te passen, dat we de pluriformiteit der kerk niet in verkeerden zin gaan nemen.
> Daar zijn in onze dagen mensen, die die pluriformiteit heel gewoon en ook heel goed vinden, die er helemaal niet over treuren, die geen behoefte hebben om te bidden: Breng al uw gevangenen weder! Men is nu eenmaal om historische redenen lid van een bepaalde kerk, men voelt zich daar op zijn plaats, en men blijft daar. Maar het is niet erg, als een ander lid is van een andere kerk. Daarom kan ook zeer goed de ene kerk met de andere in verbinding treden, men kan over en weer vertegenwoordigers zenden bij plechtige gelegenheden enz. enz. Er is nu eenmaal pluriformiteit van de kerk.
> Op deze wijze gaat het verkeerd. Want dan wordt wat men noodgedwongen wel uitspreken moest, tot regel gemaakt. Dan vergeet men, dat God in Zijn Woord regels gegeven heeft, waaraan de uiterlijke openbaring van het lichaam van Christus heeft te voldoen en dat men die geboden heeft op te volgen. Natuurlijk verslapt dan het kerkelijk besef, alle kerken zijn tenslotte evengoed. Daarop moet volgen verslappen in de belijdenis. Men kan nu eenmaal niet straffeloos de geschiedenis te niet doen, die de Heere de kerk deed beleven.
> Wij pleiten niet voor pluriformiteit der kerk, wij spreken er van, omdat we wel moeten, zo behoort het te zijn.

Wordt het feit van de pluriformiteit der kerk aangegrepen als excuus voor het passief berusten in het feit van vermeerdering van

*) De Ref., 3 febr. 1928, 8e jrg. no. 18, bl. 139/140. (Persschouw).

het aantal kerken of in een opgeven van den strijd om het zuivere kerkbegrip te realiseren, dan verliest men en bouwt zijn gezondheidsleer op uit een ziektebeeld, inplaats van de ziekte te kennen uit de leer der gezondheid.

Prof. Haitjema over het kerkelijk instituut.*)

In 'De Geref. Kerk' schrijft prof. Haitjema aan een inzender, die tegen hem bezwaard was:

> Wat het *eerste* punt betreft, ik heb inderdaad gezegd, dat onze Kerk na 1816 niet is een gemeente des levenden Gods en een pilaar en vastigheid der waarheid; dat zij geworden is ene vereniging tot bevordering van de zaak van den Christelijken godsdienst. Maar ik heb er bij gezegd: dat wij alleen dan dezen blik op onze in de reglementen geknelde kerk kunnen hebben, en ook moeten hebben, als wij *aanzien wat voor ogen is, als wij uit het geloof uitgevallen zijn.* Want uit het geloof sprekend, zeggen wij: hoewel we in onze vervallen kerk er niets van zien, toch mogen en moeten wij het er voor houden, dat onze Kerk nog is een gemeente des levenden Gods, enz., omdat de God des Verbonds het er nog voor houdt, dat zij dat is. Immers onze Kerk heeft nog de ongeschonden belijdenis, het opene Woord, enz. enz.
> Wat het *tweede* punt betreft: ik heb inderdaad gezegd, dat reorganisatie niet betekent terugkeer tot de Dordtse kerkenorde uit de 17e eeuw, omdat het rad der geschiedenis nimmer teruggedraaid kan en mag worden. Ik heb er echter weer onmiddellijk aan toegevoegd, wat niet in het korte verslag staat: wel zal reorganisatie moeten betekenen: onvoorwaardelijke terugkeer tot de *beginselen* van de Dordtse Kerkenorde, omdat die uit Gods Woord opgebloeid zijn.

Als dit nu de 'via media' is, waarover (zie hoofdartikel van verleden week) prof. Haitjema schreef, dan begrijp ik er niet veel van. Hier zijn geen absoluut tegengestelde uitersten. Ik geloof, dat men op deze manier prof. Haitjema zou kunnen inlijven in elk kerkelijk instituut, en in deszelfs orgaan dergelijke ingezonden stukken zou kunnen doen schrijven ter apologie. En hoe de bewering over de beginselen der Dordse kerkorde te rijmen zijn met Karl Barth en prof. Haitjema's eigen via media, is me ook al een raadsel. Moeilijker in den opbouw, maar gemakkelijker in hun eigen apologie inzake hun *methode* van denken en doen hebben zij het, die uit de Schrift de principes omtrent kerk en kerkregering proberen af te leiden, en

*) De Ref., 2 mrt 1928, 8e jrg. no. 22, bl. 173 (Persschouw).

daarna in den tijd te verwerkelijken. Zij staan in het vraagstuk van de kerk voor *hetzelfde* probleem als van *alle* 'goede werken': het volmaakte niet bereiken, maar naar hun beste weten ervoor arbeiden, dat de regelen van de Schrift in de praktijk worden nagestreefd naar beste weten. Dat geeft een strenge houding in den eigen plicht, want *op onszelf* passen we dan toe: wie met mij niet vergadert, die verstrooit; en bij de beoordeling van anderen zeggen we dan, wat er naast staat: wie niet tegen Mij is, die is voor Mij.

De Kerk in de Karikatuur.*)

> Friedrich Wendel, Die Kirche in der Karikatur. Eine Sammlung antiklerikaler Karikaturen, Volkslieder, Sprichwörter und Anekdoten. Berlin, 'Der Freidenker', 1927.

Een boek, dat den lach wil wekken, en dat niettemin is, om bij te schreien, ligt hier voor mij.

De schrijver geeft *karikaturen.* Hij verzamelt er heel wat en leidt ze met breden tekst in en uit. En - die karikaturen zijn reeds meermalen zijn thema geweest. Immers, dezelfde auteur heeft ook gegeven: de 19e eeuw in de karikatuur. Men kan hem dus niet verwijten, dat hij nu *speciaal* op de *kerk* zijn pijlen afschiet. Een zó universeel waarnemend mens, kan men hem kwalijk nemen, dat hij ook op de kerk zijn oog richt? Ja, als het nu *alleen* om de kerk ging! Maar....., heel de 19e eeuw valt onder zijn waarneming en wordt in haar karikaturen als 't ware langs uw oog heen geleid. Is dat nu zo erg?

Iets anders komt erbij. Wie heeft tegenwoordig den moed, over karikatuur nog het hoofd te schudden? Sedert dr A. Kuyper een hele verzameling van reproducties van karikaturen, alle zijn persoon en publieken arbeid betreffende, liet verschijnen onder zijn goedkeuring, en zelfs een schitterende inleiding schreef op het boek, een inleiding, waarin de antirevolutionair en de karikatuur 'an sich' (hadden we haast gezegd), waarin, herzeg ik, de antirevolutionair en de goede karikatuur elkaar vonden, sedert dat tijdsgewricht is wel openbaar geworden, dat men antirevolutionair kan zijn ook in zijn constructie van de lere der karikature. En dat is een grote vertroosting. De 'Houten Pomp', wie zal 't zeggen, is misschien wel in dien tijd ontvangen en later geboren; en, naar men zegt, is het

*) De Ref., 13 april 1928, 8e jrg. no. 28, bl. 218 (Het Boek van de week).

borelingske door de tandenperiode heen. Welnu, als zelfs de antirevolutionairen, voor wie, mag men het ‘Algemeen Weekblad’ geloven, het probleem van volk en kunst niet eens bestaat, - als zelfs die tragen van geest, wakker worden en de brugbogen construeren voor de verbinding van gemene gratie èn karikatuur - de goede en bescheidene en welluidende, wel te verstaan, - wat is er dan om te schreien, als iemand het in zijn hoofd haalt, ook eens plaatjes en praatjes te geven over de KERK in de Karikatuur?

Ja, wij gaan nog verder, zo zeggen de vrolijke broeders tot den man, die daar iets van schreien repte. Kijk eens, zo vertroosten zij, kijk eens, wij kunnen bij ons toch eigenlijk wel veilig en rustig toezien. Het is een *duits* boekje, niet?

Ja, duits! Welnu, man, dan kan d'r toch niet veel werk gemaakt zijn van Separatie en Doleantie? Want die zijn daar bij de Germanen nauwelijks bekend; zelfs aan geleerden, die studieboeken met Namenregister schrijven. Hoe zouden dan de blijmoedige tekenaars - zelfs in het land, waar ze een tekenaar - ‘an sich’ - al gauw Herr Professor noemen, motieven ontlenen aan Scheiding en Doleantie? Alleen een Nederlandse Braakensiek kan het in zijn hoofd halen te tekenen over den eierendans van dr. Geelkerken en over de paneelzaag van vader en zoon Kuyper, laatstelijk bij de Parkkerk, en dan bovendien zich nog deerlijk vergalopperen ook, omdat de paneelzaag van dr. Kuyper senior tot de legenden is te rubriceren, en aan de zaag van den zoon van dr. A. Kuyper nooit ook maar één seconde gedacht is, tenzij dan door enkele ietwat zenuwachtige broeders, en Braakensiek. Maar: welk kwaad zal een Duits boekje over: ‘die Kirche in der Karrikatur’ nu ONS kunnen doen? Wij zijn immers maar van '34 en '86 en niet iedereen onder de karikaturisten weet ervan, dat prof. Fabius met de kerk van *vandaag* onverbiddelijk terug wil naar de kerk van *Adam.* Vergeet ook niet, dat Calvijn in Duitsland minder projectielen geworpen heeft (dus ook opvangen moet) dan Luther. En daarom.....wat zou er eigenlijk wel te schreien zijn?

* * *

En toch.....

Toch kunnen we ons niet afmaken van de snikken en grijnslachjes, die in een boek als het onderhavige voor den kerkmuur, of achter het kerkgordijn steelsgewijze weggeslikt, en straks op straat uitgebulderd worden. ‘De’ (ware) kerk is nu eenmaal inderdaad wel Adams kerk - en het is wel zeer opmerkelijk, dat in dezelfde

kringen, die tegen zo'n zinnetje, waarin Prof. Fabius naar het *begin* teruggaat, sputteren, oden gewijd worden aan den man, die ons vraagt, de kerk *'eschatologisch'* te zien, en dus: naar het EIND heen te gaan, ook met de kerk en het kerkbegrip.

En ik kan het mij nu wel gemakkelijk maken en zeggen: 'Adams kerk' komt in het hele boekje van brutale praatjes en brutaler plaatjes niet voor, en wat hier kerk genoemd wordt, dat is geen kerk, naar uw tenten, Adamieten.

Maar ik ben daarmee niet klaar. Want de gruwelen of gewaande gruwelen, die hier worden uitgejouwd, ze gaan u en mij allemaal aan. De indruk die 'de kerk' - waar dan ook - naar buiten maakt, zal betekenis hebben, en hòuden óók, voor de beoordeling van andere kerken op andere plaatsen en met anderen leefregel. De afval der dode takken van den boom van Adam gaat den gansen boom van Adam aan; en het lustig gezang, waarmee daggelders des geestes - de goede en edele karikaturisten niet te na gesproken - hun bijltje opheffen, om die dode takken kort en klein te hakken voor een lustig knappend volksvermakelijkheidsvuurtje, och, het klinkt toch ook tegen alle *levende* takken en alle nieuwe verse loten van den boom van Adam op; en het vraagt: hoe kwam het zo, dat er takken afvielen? En wederom: indien gij u niet bekeert, zult gij niet desgelijks vergaan?

Ja, het gaat ons aan, als er in dit boek dom, dom, dom over 'de' kerk gepraat wordt; want waar is soms haar wijs spreken? Waar haar liefdevol - naar buiten - ontsluiten van haar geheimen dikwijls? Neen, dat wil niet zeggen, dat het alleen aan het spreken en zwijgen der kerk ligt. Het wil wel zeggen, dat het daaraan toch óók wel ligt.

Dus gaat het ons aan, als op het titelblad de vuist van het socialisme uit de stembus omhoog komt, om drie kerkdienaren, die nieuwsgierig over den rand van de stembus heengluurden, weg te stompen, tegen den grond. En het gaat ons aan, als er een versje is, dat alle domheid tezamen laat concluderen in gelijken zin, als langs filosofische wegen Ds Börger in 1928 schijnt te willen doen concluderen:

> Ach Herr Gott, ein elends Wesen,
> Wir können weder schreiben noch lesen,
> Seyn ungelehrt, einfältig Leut,
> Verstehen nicht den groszen Streit,

So alle Lehrer täglich treiben,
In dem Predigen und Schreiben,
Werden im Glauben nur verirrt,
Mancher gar epikurisch wird,
Oder lebt so hinein in den Tag,
Dasz er gar nichts mehr glauben mag.

Est ist etwan bei Hundert Jahr,
Fiel Luther dem Papst in die Haar,
Der Papst wollt das nicht gut seyn lan,
Fiel den Luther auch wieder an.
Das raufen währt ein kurze Frist,
Da mengt sich drein der Calvinist,
Fiel Papst und Luther in die Haar,
Drauf der Zank noch viel ärger war,
Denn Papst und Luther wiederum
Sich rauften mit Calvin, all um.
Schwer Artikel, ohn Masz und End,
Das hochwürdige Sakrament
Gab uns der Papst in einer Gstalt,
Der Luther wieder brach des bald,
Reicht uns den Leib und Blut des Herrn,
In beider Gstalt, wir glaubten's gern.
Calvinus segt die Meinung sein:
Es wär nichts da, denn Brot und Wein.....etc.

Alleen wie niets weten wil van wetenschappelijk denken (om bij het minste maar te blijven) kan hier een pijl doel zien treffen. Maar hoevelen zijn er zo? En gaan ze ons niet allen aan?

Och, dit boekje is hopeloos dom, en brutaal, en zijn argumentatie evenzeer versleten. Maar er is ook nog een stem uit het Nieuwe Testament, die ons zegt, dat, *indien* de kerk lijdt, zij dan moet zorgen, *alleen* te lijden om *Christus'* wil, en niet omdat men haar met recht verwijten kan, dat zij steelt, of kijft (iets anders dan twisten) of zich met eens anders doen bemoeit. En wie durft zeggen, dat in dit boekje onder de valse verwijten, niet ook zulke zijn, als waartegen deze uitspraak ons bij voorbaat ons had willen leren gewapend te zijn?

O zeker, het is onzin tenslotte, te spreken over ‘de’ kerk, als men het heeft over zulke kerkformaties, en kerkdeformaties, die

onder het bereik van karikaturisten vallen. Want als het erop aankomt, is ‘de’ kerk een grootheid, die vanwege haar onzichtbaarheid alle karikaturisten voorbijgaat, omdat ze blinden zijn, als ze haar zichtbaren verschijningsvorm met blindheid bepaald geslagen haar zichtbaren verschijningsvorm met blindheid bepaald geslagen worden, als ze haar niet willen zien. Inzoverre kan een gelovig hart zich bij een boekje als dit rustig voelen; want ik *‘geloof’* een heilige, algemene, christelijke kerk. En dat ‘de’ kerk een geloofsstuk is, daar kan nu juist de karikatuur niets mee doen, en daarom wil zij er ook niet van weten.

Maar toch - de zonden van de kerk (neem het woord nu eens over), ook van de kerk van Adam, ze zijn zó veel, dat ook zij het hoofd buigt en de hand, niet tegenover den karakaturist, maar wel tegenover God, op den mond legt, als daar scherpe *woorden* snerpen van dit slag:

1. ‘De kerk zegent slechts, die haar zegenen.’
2. ‘Jegens de heersende kerk is ieder tolerant.’
3. Ik ga zo vaak tot God, wanneer komt God tot mij?’ (schuld van zulk een godsbegrip ligt vaak bij menige preek).
4. ‘In de kerk is gewoonte, geen waarheid.’
5. ‘In de kerk leert men de mensen niet zo goed kennen als op de markt.’
6. ‘In de zichtbare kerk zijn de ware christenen onzichtbaar.’
7. ‘Drie keer om de kerk heen lopen is even goed als één keer erin gaan.’
8. ‘Onder de heiligen een plaats krijgen, dat kost geld.’
9. ‘Hoe minder (geestelijke) orden, des te meer orde.’
10. ‘Als een paap ervan langs krijgt, lachen de engelen in den hemel.’
11. ‘Wat men aan papen weigert, blijft voor onzen lieven Heer bewaard.’
12. ‘Wie tegen den kerkmuur leunt, hem valt licht een afgod op het hoofd.’
13. ‘De kerken zijn het sterkste bolwerk der domheid.’
    Enzovoort.

En het wordt òf een doorlopend grijnzen, òf een eindeloze schaamte voor God, als men in dit boek de *illustraties* ziet. Als daar zijn:

1. Het wapen van de Jesu-ieten en van de Esau-ieten.
2. De proviand voor het klooster (een monnik met een geweldige korenschoof op den rug, en uit die schoof gluurt een meisjeskopje en een paar vrouwenschoentjes).
3. Afscheid van den biechtstoel (een welgedaan geestelijke, die tot zichzelf zegt: ‘heilige Gabriël, voor wat een mooie zonden heb ik hier absolutie gegeven!’).
4. De kerk-preek, in niets gelijkend op de bergrede (uit den oorlog).

Of, tenslotte, de *anekdotes.* Als daar zijn:

1. Een monnik preekte. Iemand zei: Verleden week heeft hij beter gepreekt. Maar, antwoordt iemand: toen heeft hij helemaal niet gepreekt. De eerste spreker: Dat is 't 'm juist.
2. Hebt gij al mijn jongsten herderlijken brief gelezen?, vroeg de aartsbisschop van Parijs den dichter Piron.

Deze antwoordde: Neen. En U? -

En zo voort.

Een boekje als dit kan natuurlijk niet worden ‘aangeprezen’. Maar er stijgt een wolk van bitterheid uit op, welke door alle roomse en niet-roomse wierookgeuren heendringen moet, opdat wij niet vergeten zouden, dat wij leven in een wereld, waarin elke lijdensweg, die *niet* in het verlengde van dien van Christus ligt, een *aanklacht tegen* de kerk is. Het waren bij Hem alleen maar de valse getuigen, die Hem van iets anders beschuldigden, dan wat zijn *roeping* was als Knecht des Heeren.

Valse getuigen *blijven* allen, die de kerk op deze wijze honen. Maar al is de duivel de grootste valse getuige, helaas, zijn getuigenis bevat dagelijks elementen van objectieve waarheid. En zo is het met zijn dienaren ook.

En - laten wij wel de *vreugde* zien van den dienst van God? Er is een anekdoot hier, waarmee ik dit droef verhaal besluiten wil:

Bij een bezoek aan de burcht Klopp vond men in het gastenboek ook den naam van de eertijds zeer wereldsgezinde, maar daarna zeer vroom geworden gravin Ida Hahn-Hahn, die in dat boek geschreven had onder den naam Belletriste.

> Belle warste, triste biste,
> Siehste, wie du biste,
> Belle et triste!

Over de afgoderij.*)

Enkele bladen wijden een woord aan het geval van den voorganger der Rotterdamse afdeling van de tegen Assen 1926 verenigde nederlandse christenen. Het geval, men weet het, van zijn bewering, dat de Geref. Kerken van bijbel, kerkelijk instituut en ambt afgoden maken.

'De Heraut' zegt (rubriek van Prof, Kuyper):

> Consequent is deze beschuldiging zeker ook niet. Toen de Synode van Assen haar uitspraak deed, was het grote bezwaar van de broeders, die zich daarmede niet konden verenigen, juist, dat de Synode zich *boven Gods Woord* had gesteld en daarmede aan het hoge gezag der H. Schrift, die alleen als richtsnoer van geloof en leven had te gelden, had te kort gedaan. Thans heet het juist omgekeerd, dat de zonde onzer Kerk is, dat zij den Bijbel tot een afgod maakt.
> Nu kunnen we de beschuldiging van afgoderij met de Kerk en het Ambt te drijven, hier veilig laten rusten. Ze is zo dwaas, dat ze geen weerlegging behoeft. We hebben onze Kerk hartelijk lief, maar een afgodisch karakter draagt deze liefde niet. En wat het ambt betreft, zou de vraag, waar de ambts-*hoogheid* schuilt, eerder gericht kunnen worden tot hen, die onze Kerk hebben verlaten. We zouden, indien dit niet te veel aan een Retourkutsch denken deed, kunnen wijzen op de bekende procedure te Amsterdam en de brochure, die toen verschenen is. Maar liever trekken we ons protest saam tegen de éne beschuldiging, dat men in onze Kerk afgoderij bedrijft met den Bijbel.

Even later:

> Een van tweeën dus: of Ds Smelik neemt zelf tegenover de Schrift het ethische en moderne standpunt in; hij beschouwt den Bijbel als een *menselijk boek* en dan is zijn beschuldiging tegen onze Kerk, die voor de ongerepte autoriteit van de Schrift opkomt, op zijn standpunt te begrijpen. Maar dan ligt daarin ook tegelijk de meest ernstige veroordeling van dit standpunt.
> Of wel, hij belijdt met ons, gelijk we nog liefst aannemen, dat de H. Schrift wel waarlijk Gods Woord is, maar dan heeft ook heel deze beschuldiging, dat men in onze Kerken den Bijbel tot een afgod maakt, geen zin. Afgoderij is het creatuur tot God maken, maar nooit zich in diepen ootmoed buigen voor wat God in Zijn Woord ons zegt.

Dr S.O. Los oordeelt in 'Geref. Kb. van Den Haag':

> Voor ons als leraars is deze laster wel bedroevend maar ze schaadt

*) De Ref., 21 sept. 1928, 8e jrg., no. 51, bl. 372 (Persschouw).

> ons niet, als wij met een goed geweten Christus prediken, als de enige en volkomen Zaligmaker. Wij zullen eenmaal geoordeeld worden door Christus zelf en als wij ontrouw zijn geweest zal Hij het bloed der zielen van onze hand eisen. Voor Hem zal ook deze jeugdige leraar moeten verschijnen om zijn woord over trouwe dienstknechten van Christus waar te maken, dat zij afgodendienaars zijn.
> Maar wat erger is, is dit, dat door deze aanvallen op de Geref. Kerken de klove tussen broeders en zusters van één huis al groter wordt. Aan de éne zijde wil men een christen-prediking, waarbij de Bijbel, de ambten door Christus in Zijn Kerk ingesteld en het kerkelijk leven worden voorgesteld als krukken om te leren lopen, die worden weggeworpen als men zover is, dat men door den Geest geleid wordt. Aan de andere zijde staan wij pal bij de Christusprediking, want Hij is voor ons de hoogste Profeet, die ons leert door den Bijbel, de enige Hogepriester die zichzelf gaf en ons roept om ook onszelf op te offeren, en onze eeuwige Koning, die door de ambten zijn Kerk regeert.

Dr K. Dijk, in hetzelfde orgaan de aanvulling van een persbericht, dat zijn protest meldde, in herinnering brengend, zegt:

> Hiermee wil ik allerminst zeggen, dat ik, wat ik beweerde, terugneem. *Ds Smelik* heeft volgens alle persverslagen, waarvan hij geen enkele heeft tegengesproken in zijn intreepreek geponeerd, dat er bij ons drie afgoden zijn: 1e het ambt, 2e de kerk als instituut en 3e *de Bijbel,* en dat wij dus (hij had het over het verschil tussen hem en ons) den Bijbel als afgod gebruiken. Een dergelijke beschuldiging is grievend.

Ds K.v. Anken zegt in ‘Delftse Kb.’:*)

> Deze beschuldiging wordt geuit niet in het vuur van de rede, ook niet in particulier gesprek, maar in een publieke vergadering in een heilig ogenblik, waarin één, die zich voor het heilig ambt heeft gegeven, zijn intrede predikt in een Kerk, ‘welke hij nog niet eens den naam “Kerk” zou willen geven en die alleen maar *kans* heeft om Kerk te worden’. Eigenaardige verbinding van bescheidenheid met een grote mate van vrijmoedigheid.

Wat die ‘bescheidenheid’ betreft, zij herinnert mij juist aan de eigenwilligheid, welke het kerkelijk instituut (zullen we maar zeggen) van deze lieden kenmerkt. Iemand, die in gemoede meent, dat de kerk, waartoe hij behoort, er om Christus' wil MOET zijn, en dat ieder schuldig is, zich bij haar te voegen, kan daarin dwalen, maar hij meent tenminste God te dienen in de kerk. Maar wie het relativisme aanvaardt, en zijn eigen kerk niet durft noemen de enige, die er zijn mag, laat zijn eigen reformatie zien als een georganiseerd stijfhoofdigheidswerk. Een schisma aandurven, omdat men meent: het MOET; - dat KAN een dwaling zijn; maar in

*) Alleen dat gedeelte van de Persschouw wordt opgenomen dat direct in het raam van deze uitgave past.

den GROND is het de wil tot gehoorzaamheid. Een schisma aandurven, omdat men denkt: wij kunnen nog een kerk worden, maar wij zijn het nog niet, althans: het zou ook wel anders kunnen, die heeft zich ongehoorzaam gesteld; gelijk Micha de Efraimiet, die zich den zegen van boven toedacht, toen hij 'dezen leviet tot priester had' (Richt. 17), maar die met al zijn goede brave bedoelingen in de eigenwilligheid en in de ongehoorzaamheid viel. Deze nu zijn 'afgodendienst'.*)

Ds Y.K. Vellenga oordeelt in 'Geref. Kb. Meppel' als volgt:

> Ik beken mij te behoren tot de gewraakte 'gereformeerden, die aan het woord van den prediker een bovennatuurlijk gezag toekennen'. Want als ik dát niet kon geloven zou àlle prediking ijdel voor mij zijn. Ik geloof inderdaad, dat de Heere in zwakke en bezoedelde mensenhanden een bovennatuurlijk iets heeft gelegd. Ik kan niet ontkomen aan de klem van dat onbegrijpelijke woord: 'Voorwaar ik zeg U, al wat gij op de aarde binden zult, zal in den hemel gebonden wezen; en al wat gij op de aarde ontbinden zult, zal in den hemel ontbonden wezen'. Het staat er dan toch maar. Hoe het kan weet ik niet en weet niemand. Maar het staat geschreven, dat aan menselijke bediening gezag verleend wordt voor het eeuwige leven.
> Ik geloof aan het bovennatuurlijke gezag der H. Schrift, want zij is van God ingegeven en zij is een licht voor het pad en een lamp voor den voet - ook afgezien daarvan of zij dat voor ons is. Zij is het.
> Ik geloof aan het bovennatuurlijk gezag van het ambt. Christus heeft het ingesteld en daarin garandeert Hij de eeuwige waarde van het ambt.
> Ik geloof aan het bovennatuurlijk gezag van de bediening des Woords.
> Ik geloof aan de onvermengde en onveranderde, ongedeelde en ongescheiden vereniging van Gods Geest met bijbel, ambt en zichtbare kerk.
> Ik meen, dat Ds Smelik dat niet kan aanvaarden.
> Van zijn standpunt is het daarom juist niet voor een Synode te zwichten. Wat zou een Synode? Ja juist. Maar ook de Synode is *gesteld* tot 'opbouwing des lichaams van Christus'. En al is het dan dat het ambt gedragen wordt door mensen, die wij soms zelfs onze burgerlijke achting niet waard schatten, desniettemin is hun ambtelijke bediening gezaghebbend. En wie dat niet aanvaardt verliest op den duur kerk en ambt en bijbel. Want waar geen gezag is in het object kan geen ontzag zijn in het subject.

Over onzen 'afgodendienst'.**)

Enkele bladen wijden nog een zachtmoedig woord aan de opvatting van den voorganger der Rotterdamse op den grondslag van niet-Assen gevormde kerkelijke gemeenschap, volgens welke opvat-

*) Zie verder nog De Ref., 28 sept. 1928, 8e jrg. no. 52, bl. 378 (Persschouw).
**) De Ref., 28 sept. 1928, 8e jrg. no. 52, bl. 378 (Persschouw).

ting de Geref. Kerken afgodische verering toebrengen aan bijbel, kerkelijk instituut en ambt. ‘Friesch Kerkblad’ (Ds v.d. Meulen) zegt:

> Zonderlinger kan het wel niet. Eerst wordt gezegd, dat we ons boven Gods Woord stellen, zodat we dat Woord beneden ons plaatsen. En nu, dat we van den Bijbel een afgod maken. Precies het omgekeerde dus. Daarmee wordt de eerste beschuldiging geheel en al losgelaten en erkend, dat men ten onrechte ons daarmee heeft bestreden. We kunnen er dankbaar acte van nemen. Het is een erkenning hunnerzijds, dat zij zich hebben schuldig gemaakt aan overtreding van het negende gebod.

Het blad meent, dat de inconsequentie ook door de ‘bezwaarden’ moet gevoeld worden; immers, nu

> moeten de ‘Bezwaarden’, dunkt mij, zelf verbluft staan over het feit, dat hunne ‘bezwaren’ van geheel anderen aard zijn dan die goede mensen eerst dachten. Of zou de Bond zich gaan splitsen in twee afdelingen, waarvan de ene zich blijft ‘bezwaard’ gevoelen over de besluiten van Assen wegens het boven de Schrift gaan staan van de Asser Synode en de andere omgekeerd bezwaard is, omdat die Synode afgoderij pleegt met de Schrift?

Dr A. Kuyper Jr zegt in ‘Rott. Kb.’:

> Het is niet alleen een heel krasse, maar ook uiterst grievende beschuldiging tegen de Gereformeerden, dat zij met *afgodische verering* den Bijbel aanbidden.
> Op tweeërlei willen wij wijzen bij onze orienterende uitspraak. Vooreerst hierop: toen het tot een breuke kwam met de groep Geelkerken, werd onzerzijds opgemerkt, dat men daar te kort deed aan het *gezag der Schrift.* Men loochende dit en beweerde luid en krachtig: wij hebben evenveel eerbied en ontzag voor de Schrift als gij. Het is voor ons slechts een kwestie van exegese, hoe het Paradijsverhaal is op te vatten. Maar nu wordt wel iets anders openbaar, want van in gelijke mate de autoriteit der Heilige Schrift erkennen kan toch geen sprake zijn bij hen, die ons voor de voeten werpen dat wij den Bijbel afgodisch vereren. Voorwaar, hij die dit zegt, en zij die dit beamen, erkennen *niet* met ons in gelijken zin de autoriteit der Heilige Schrift.
> En ten tweede. De Gereformeerden weten heel wel wat afgoderij is. Antwoord 95 van den Catechismus leert dat duidelijk: afgoderij is in de plaats van den enig waren God, *die zich in Zijn Woord geopenbaard* heeft, of benevens Hem iets anders versieren of hebben waarop de mens zijn vertrouwen zet. De afgoderij is niet bij hem die zich houdt aan den God van het Woord, maar bij hem die den Bijbel aanrandt of loslaat of het buiten den Bijbel zoekt.
> Voor den Gereformeerde is de Bijbel het Woord van God, en zijn God is hem de God van het Woord. En als we niet buigen voor den God van het Woord, dàn is er afgoderij.

Een medewerker van ‘De Bazuin’ liet zich aldus uit:

Hoewel uit den brief (van Johannes) waaruit zijn tekst genomen is, belangrijke gegevens af te leiden zijn voor den eis van het apostolisch gezag,

dat men den tol der gehoorzaamheid God brengen moet niet het minst door een zuivere, duurzame, zelfverbintenis aan God en dus aan den bijbel, het kerkelijk instituut en het ambt, heeft deze dominee het bestaan, te constateren, dat de Geref. kerken van deze drie hun afgoden maken. Lees nog eens na, wat de gereformeerde definitie van afgoderij is, en ge haalt uw schouders op over een armoede, als van hen, die zich niet zuiveren kunnen van de aanklacht, dat zij op het altaar van God bevlekte offers brachten, en die nu maar zeggen: het altaar is uw afgod.....Het lijkt nog al ernstig: 3 afgoden. Maar het is lichtzinnig. Wie één afgod heeft, die heeft er ontelbaar veel. Eén van beide: het getal 3 is n-3 te weinig of het is 3 te veel.

Men wil zich telkens ginds suggereren dat men de doleantie copieert. Och arme! In den tijd der doleantie (en der Afscheiding) wist men *zelf* wat men wilde, had een *positief woord* en was er boordevol van. *Dit* is echter niets anders dan een aanval op de kerk, die men verliet, zonder dat men zelf zeggen kan: dit is *ons* credo, ons *eigen* credo.
Afgoderij? Daar zijn er die een kerk wagen aan een dominee, dien men verongelijkt acht. Dat is de afgod van den verheerlijkten mens. Daar zijn er die een schisma aandurven omdat ze toch hun *ambt* sauveren, en die zelfs hun ambt gracieus bewaren, al weten ze dat *de kerk* het hun ontnemen zou, als ze zich royaal verklaarden. *Hun ambt* houden ze, totdat hun plaatsje verzekerd is aan de overzij! Wie van afgoden spreekt, moet niet tegelijk zulk gedoe approberen: daar is de ambtsdrager zich zelf een doel en de kerk z'n middel. Wij oordelen niemands verborgen dingen, maar vragen zowel aan deze dominee als aan ons zelf: hanteer den maatstaf, en zeg geen grovigheden met een aristocratisch gebaar. Begin bij het begin: behandel uw probleem. Dat probleem is alleen dit: *waar* is de *gehoorzaamheid,* en waar de *eigenwilligheid* ten aanzien van bijbel, kerkinstituut en ambt? Zó komen we alleen verder.

Die hele beschuldiging van afgoderij is al weer een *voorbijlopen aan het eigenlijke probleem van Assen.* Ze is, op den keper beschouwd, niet eerlijk en niet ‘moedig’ ook. Want als men met de Geref. Kerken *eerst* polemiseert (althans: doet alsof men polemiseert) *op het wapen van* dogmatiek, en exegese, en openbaringsgeschiedenis, dan *erkent men daarmee* het *recht* van strijdvoering *op deze wapens.* Verliest men dan den strijd, dan is het achteraf een ontduiking van het probleem, en tegelijk een krasse veroordeling van Dr Geelkerkens hele brochuren-inventaris, als men *achteraf,* pour besoin de la cause, zegt: ja, maar het zat hem niet in de wapens, maar in den *geest* van die de wapenen hanteren. Dr Geelkerken wordt eigenlijk als verdediger van zijn zaak in 1926 tegelijk met de geref. kerken in den hoek geworpen, al zit hij er dan ook stichtelijk bij, als deze dominee intree preekt. Hij zei tot broeder Geelkerken: ge hebt tegen windmolens gevochten; gij hebt, door

de wapens van Assen te kiezen en den strijd *daarop* te voeren, heel de kwestie voorbijgezien; en nu zal ik eens beginnen. Dr Geelkerken moet het zelf maar weten, wie hij op een toespraakje vergast. Als Ds E.L. Smelik gelijk heeft, dan zou een winnen van den strijd door Dr G. op deze wapens, een verlies zijn geweest. Dan wàs de keus der wapens zelf al het verliezen van den strijd.

Ik voor mij zie de tegenstrijdigheid *niet* zozeer hierin, dat EERST gezegd is: de geref. kerken plaatsen zich *boven* den bijbel; en dat het *later* heet: zij vereren den Bijbel afgodisch. Want afgoderij is altijd een poging, om van den waren God, die onoverwinnelijk is, af te komen; in de afgoderij zit altijd een element van; boven zijn goden te gaan staan, en zichzelf te handhaven.

Maar de grote fout lijkt me, dat hier iemand het woord neemt om een probleem aan te snijden, waaraan hij nog niet raken mag. Hij moet eerst aantonen, dat volgens zijn belijdenis, die hij zegt te onderschrijven God *gediend* wil worden door ieder mens in de dingen van bijbel, kerk en ambt; en vervolgens met de te Assen aanvaarde (en nog nooit verloochenende) wapenen bewijzen, dat de *eigenwilligheid* bij òns, en de *gehoorzaamheid* bij hem en de zijnen is. *Zolang dat bewijs niet geleverd is,* houd ik vol, dat de breuk met de geref. kerken zelf geweest is een daad van overhaasting, van eigenwilligheid, van dominees-trots, van loslating van de gemeenschap; tenslotte: een weiden van zichzelf; hetwelk is: afgoderij, wijl ongehoorzaamheid, en vooropstelling van eigen persoon boven de gemeenschap der kerk van Christus.

De dingen zijn ernstig genoeg; maar de behandeling, zó, is licht van zin. Zo ge wilt: lichtzinnig.

‘Interkerkelijk?’*)

‘De Rotterdammer’ schrijft:

> Morgen jubileert de Bond van Chr. Geref. Jongelingsverenigingen.
> En er is reden toe.
> Want God heeft hem groot gemaakt.
> Begonnen als een klein stekje, geplant in zeer lastigen grond, is het geworden een organisatie, die wel niet haar duizenden telt - hoe zou het ook kunnen! maar die voor de Chr. Geref. jongelingschap van zeer groten

*) De Ref., 16 aug. 1929, 9e jrg. no. 46, bl. 340 (Persschouw).

zegen is geweest, gelijk ze onder 's Heeren genadige leiding ook voor de toekomst tot rijken zegen gesteld worde.
Bij de vele goede woorden, welke morgen ongetwijfeld zullen worden uitgesproken, voegt ons blad, dat interkerkelijk is, gaarne ook haar gelukwensen.
Want naast den Hervormden en den Geref. Bond is ook plaats voor den Chr. Geref. Bond.

Dit lijkt ons *niet:* interkerkelijk.
Dit lijkt ons puur christelijk- gereformeerd.
Een christelijke-gereformeerde zegt: God heeft onzen bond groot gemaakt.
Anderen zeggen: georganiseerd misverstand heeft hem groot gemaakt.
Een christelijke-gereformeerde zegt: wij zullen morgen jubileren.
Anderen zeggen: bekeert u van de legenden en voegt u bij de kerk en bij de waarheid ('ieder is *schuldig,* zich bij de ware kerk te voegen' (confessie!).
Niemand vraagt, dat 'De Rotterdammer' partij kiezen zal, of geen verslagen plaatsen zal.
Alleen maar: dit is niet interkerkelijk.
Dit is iets anders.
Het is de geest van den tijd: als misverstand eenmaal een kerk of partij gemaakt heeft, dan respectere men dat en gebruike God als approbatie-middel. Maar dat mag niet.

Over Interkerkelijkheid.*)

'De Rotterdammer' is zo vriendelijk, te antwoorden op wat ik verleden week opmerkte. Het *lichaam* van de bestrijding, die het blad geeft, is vriendelijk, en wordt door mij dankbaar aanvaard; voorts is er een staart aan dat lichaam en in deze cauda zit wat venenum. Hetzelfde venenum, dat ik meer aantrof in de polemiek, van wie zich interkerkelijk noemen.
Merkwaardig is, dat de zin, waar het op aankomt, alweer wordt weggelaten.
Letterlijk citeren gebeurt niet dagelijks. Ik heb het er niet over gehad, dat men waarderen mag. Ik heb het er ook niet over gehad, of men een kerkgebouw af mag staan aan de chr. geref jongelingen,

*) De Ref., 23 aug. 1929, 9e jrg. no. 47, bl. 343 (Persschouw).

zoals in Utrecht door den geref. kerkeraad is gebeurd. ‘De Rotterdammer’ fantaseert maar weer wat, als het blad meent, dat ik den kerkeraad van Utrecht kwalijk nemen zou (althans anders dan hij zou handelen) zijn besluit inzake het afstaan van een gebouw. Want dat kan men doen, zonder een moment te beweren, wat ‘De Rotterdammer’ beweerde, *dat God den bond van Chr. geref. jongelingen groot gemaakt heeft.* Waarom moet men eerst een karikatuur geven, van wat ik zeg, om dan *daartegen* te vechten? Omdat men den principiëel-scherpen kant niet uit wil.

Volgende tirade geef ik graag letterlijk weer (ik hoop, dat anderen ook eens er toe komen zullen, volledig te citeren):

> Goed ‘kerkelijk besef’ verhindert ons niet dankbaar te erkennen den zegen Gods over andere kerkelijke organisaties. Daarom is het onze vaste overtuiging, dat niet alleen ons ‘interkerkelijk’ standpunt ons veroorlooft met waardering te spreken over den Chr. Geref. Jongelingsbond, doch dat zelfs een kerkelijk ‘Gereformeerd’ standpunt dit niet zou beletten.
> Wij zijn ervan overtuigd, dat in de Geref. Kerken inzonderheid gebeden wordt voor den arbeid der Zending, welke uitgaat van die Kerken zelve, maar dat daarbij het werk der ‘Zending’ in het algemeen niet vergeten wordt.
> En wanneer in die kerken gebeden wordt voor allen arbeid in Gods Koninkrijk, dan is daarbij zeker niet uitgesloten het werk van de Chr. Geref. Jeugdorganisaties, om ons ditmaal tot deze alleen te bepalen.
> Wanneer men zich plaatst op streng ‘kerkelijk’ standpunt en de eigen kerk houdt voor de ‘ware kerk’, dan wordt daarmede toch niet bedoeld, dat God Zijn zegen onthouden zal over allen arbeid, die van andere Kerkformaties uitgaat.
> Wij geloven, dat God in Zijn barmhartigheid *ondanks* veel verkeerds in een kerkelijke organisatie, zegenen wil den arbeid van hen, die in die organisatie opkomen voor de majesteit van Gods Woord.
> Aan de ene zijde houden wij streng vast, dat ieder schuldig is zich bij de ‘ware’ kerk te voegen, en dat ieder zich terdege rekenschap heeft te geven, waarom hij zich door belijdenis aan een bepaalde kerkformatie als lid in volle rechten verbindt.
> Doch anderzijds geloven wij evenzeer, dat God in Zijn barmhartigheid Zijn zegen wil geven over *allen* arbeid, die verricht wordt tot de ere van Zijn Naam en tot de komst van Zijn Koninkrijk.
> Zelfs ons op ‘kerkelijk-Gereformeerd’ standpunt stellend, zouden wij de door Ds Schilder gewraakte woorden voor onze rekening durven nemen.
> Veel minder menen wij dus iets te mogen terugnemen nu wij met ons blad een interkerkelijk standpunt innemen.

Wat heeft dat nu te maken met mijn opmerking? Geen zier; het gaat er alles langs heen.

Hierover loopt het: ‘De Rotterdammer’ wil interkerkelijk zijn.

Dat is best. Ik begeer van onze anti-revolutionaire dagbladen ook niets anders.

Maar dat betekent dan ook, dat men van alles, wat zich op het christelijk erf voordoet, kennis neemt, objectief verslag ervan doet, maar zich niet inlaat met kerkelijke kwesties, op zulk een wijze, *dat partij gekozen wordt* vóór de ene, tégen de andere kerk.

Dit laatste deed 'De Rotterdammer'.

Als het waar is, dat God den Chr. Geref. jongelingsbond heeft groot gemaakt, dan moet ik mij haastig tot dien bond begeven.

Dan is de zaak uit.

Men moet Gods naam niet ijdellijk gebruiken. God 'laat' erg veel groot worden. Het Zoeklicht is groot. En het Leger des Heils. En het getal der Hervormden, die anders denken en vooral doen, dan wij. En misschien wordt er nog heel wat meer groot. De ethischen nemen toe. Misschien is er ook nog toekomst voor de groep-Geelkerken.

Maar wie zegt: God heeft dit alles groot gemaakt, die heeft niet gepraat over die mensen en groepen *alleen.* Die heeft ook een stelling verkondigd omtrent den levenden God.

Die heeft een kwestie beslist.

Misschien kan ik 'De Rotterdammer' mijn bedoeling duidelijk maken met volgend voorbeeld.

Evenals 'De Rotterdammer' inter-kerkelijk is, maar politiek kleur bekent, zo zijn er ook inter-politieke bladen, die evenwel kerkelijk kleur bekennen.

Wat zou 'De Rotterdammer' er van zeggen, als 'De Reformatie', of 'De Heraut' of 'De Bazuin' eens bij het jubileum van de groep der Staatkundig-Gereformeerden - die ook zeker groeien zal - zou schrijven: wij zijn interpolitiek, God heeft de groep van Ds Kersten groot gemaakt; wel gefeliciteerd? En het *is een armzalige hobby, die Kerstianen zo dagelijks na te rekenen?*

Dat zou een streep halen door wat thans 'De Rotterdammer' schrijft in verkiezingsdagen, nu het blad - volkomen terecht - bewijst, dat misverstand en wetenschappelijke lichtvaardigheid de groep-Kersten den wasdom verleent.

Dat een organisatie *groeit,* heeft niets met zegen te maken. Dat kan ook een *oordeel* zijn. *Zegen* is er alleen in de *gehoorzaamheid.*

En voorzover de christelijk-gereformeerden hun jonge mensen 'de grote levensbeginselen' leren, doen zij wel, en volgen zij na, wat anderen - *die zij wekelijks te licht bevinden* - begonnen zijn.

Maar voorzover zij die jongelingen opvoeden tot het christelijk-

gereformeerd zijn, voorzover Ds. Hilbers en anderen die jonge mensen leren te geloven, wat duizenden 'Rotterdammer'-lezers volstrekte onwaarheid noemen, voorzover zij over de Vrije Universiteit en over Dr Kuyper etc. onware dingen leren, voorzover zij hen - precies als 'De Wekker' e.a. - houden buiten de grote kwesties van hun eigen beginselen, zodra die maar eens *concreet* worden aangepakt, - voorzover dit alles, en nog veel meer, waar is, zeg ik: God laat veel toe, maar *'toelaten'* is *geen approbatie.*

Ik geloof er niets van, dat God dien Bond groot gemaakt heeft. Als ik het geloofde, moest ik mij bekeren tot dien Bond.

En als nu 'De Rotterdammer' interkerkelijk wil zijn, dan moet het blad niet gaan beslissen, wat de Almachtige God zo al goedkeurt en 'met zegen kroont'.

Wat de afgevaardigde van den Bond van J.V. op G.G. zei, was dan ook heel iets anders. Evenals wat het orgaan van dezen Bond schreef. Het is weer, zich van mijn betoog afmaken, als het blad zegt: daarmee zal Ds S. het wel oneens zijn.

En nu we toch openhartig met elkaar spreken, moet me nog iets meer van het hart.

'De Rotterdammer' zal wel begrepen hebben - anders verwonder ik mij - dat ik die paar zinnetjes niet schreef zonder aan meer te denken.

Dat ik *eindelijk* eens iets zei aan het adres van dit blad (dat zich over sympathie*bewijzen* van mijn kant niet te beklagen heeft) is een gevolg van mijn overtuiging, dat 'De Rotterdammer' den laatsten tijd *volstrekt niet interkerkelijk* is.

Het blad is dat *geweest;* toen het n.l. objectief alle in aanmerking komende groepen tot hun recht liet komen, doch zich voorts hield buiten niet-politieke *beginselkwesties.*

Maar in den laatsten tijd - velen weet ik, die er ook zo over denken, ook onder predikanten - bestaat de z.g. *inter*kerkelijkheid feitelijk in een *veel-kerkelijkheid.* Vandaag een gereformeerd geluid - dat ik niet verlang -, morgen een christelijk-gereformeerde stem (God heeft hun Bond doen wassen), - overmorgen een geelkerkiaanse stem (als b.v. in kerknieuws iemand geelkerkiaanse lectuur aanprijst, omdat we toch naar de stem van onze 'geestelijke leidslieden' moeten luisteren, wel ja!)

Als dat zo doorgaat, krijgen we binnenkort meer van die *gekleurde* vertogen in kerknieuws.

Ik heb geen enkele bevoegdheid, 'De Rotterdammer' de les te

lezen over haar redactie-leiding. Ik heb *wel* bevoegdheid - gelijk iedereen - te zeggen: een redactie, die vandaag een schrijver een geelkerkiaans woordje laat pennen, en morgen een ander een christelijk-gereformeerd woordje, en overmorgen een ander weer een, laat ons zeggen, gereformeerd woordje, *is niet inter*kerkelijk. Zij is *veel*-kerkelijk, en *dat is het juist, wat ik opmerkte.*

Velen hebben dit den laatsten tijd met droefheid geconstateerd. Zij begrepen, dat de goede tijd voorbij is, toen één redacteur (de heer D. de Wit) het kerknieuws verzorgde, en horen thans *veel* stemmen spreken, *die ook velerlei zijn,* - en *niet altijd neutraal,* d.w.z. *niet* interkerkelijk.

En dan zwijg ik nog van de berichtgeving. Soms schijnt een nietigheid in een minderheidsgroep honderdmaal meer te betekenen, dan een betekenend verschijnsel in een grote groep. Minderheden ontzien - graag! Maar het moet niet gaan ten koste van de *massa,* van hen, die het *eerst* en het *langst* en het *meest bewust* trouw zijn aan onze dagbladpers. Spreekt de historie niet? Hoevelen zijn uit de groep-Geelkerken al ontrouw aan de A.R. pers? Heeft God die groep straks ook *als zodanig* groot gemaakt?

Laat 'De Rotterdammer' een belangstellend lezer niet kwalijk nemen, dat hij het blad interkerkelijk wil houden.

En nu nog de staart met het gif?

Maar het is beter, daarmee een week te wachten.

Nader antwoord aan 'De Rotterdammer'.*)

Wat hier volgt, schrijf ik met tegenzin, omdat het over mijzelf gaat. Maar ik geloof, dat af en toe, als er directe aanleiding voor is, een soort van rekenschap tegenover de christelijke conscientie van de gemeenschap omtrent publieke dingen, nodig kan zijn. Niemand zoeke dus in het onderstaande een vrijwillig redeneren over eigen werk.

Nadat 'De Rotterdammer' in het nummer van 21 Aug. eerst gezegd heeft, wat ik reeds citeerde, komt onderstaande vriendelijkheid:

*) De Ref., 6 sept. 1929, 9e jrg. no. 49, bl. 351/2 (Persschouw).

> Maar eerlijk gezegd, moet het ons vaak leed doen, dat een man als Ds Schilder zijn aangeboren scherpzinnigheid week aan week, althans zo zien wij het, misbruikt in zijn permanenten krijg met de Christelijk-Gereformeerde vrienden. Bekeerlingen worden er zeker niet door gemaakt, en overigens ligt er zoveel ander terrein braak. Maar elk heeft zijn hobby. Had Ds Schilder ons niet zulk onbillijk verwijt gedaan, zo hadden wij hem rustig aan zijn liefhebberij-werk gelaten. En inmiddels hadden wij ons werk van bij elkaar te houden, wat volgens de grote *levensbeginselen* kan, voortgezet.

In het nummer van 23 Aug. zegt het blad over dien ‘hobby’ nog het volgende:

> Wij spraken, toen wij het hadden over den strijd van Ds Schilder tegen de Christelijk-Gereformeerden, in ons blad van eergister, van een hobby. Een hobby is een stokpaardje.
> Wij komen er hier op terug, omdat ons gevraagd is, of het wel verstandig was, dit woord, alsook het woord liefhebberij, te gebruiken.
> Misschien, wij willen dit eerlijk erkennen, was het beter geweest, een ander woord te kiezen.

Ik weet niet, wie die lezer is, die den heer *Diemer* (want dat hij schrijft, kan ieder opmaken uit een mededeling over een reis naar Spitsbergen, als men deze legt naast een door hem zelf ondertekende andere mededeling over die reis) gevraagd heeft, of het wel *‘verstandig’* was te spreken van een *hobby.* Die vraag van den mij onbekenden lezer riekt mij te veel naar een enkel *tactische,* alleen maar *utilistische* redeneermethode.

Neen: men moet den heer Diemer vragen: is het wel *geoorloofd* zo te spreken?

Ik antwoord daarop: het is ongeoorloofd.

En omdat de heer Diemer in het 2e artikel van zijn blad deze eerste uitdrukking niet royaal terugneemt, stel ik hem daarvoor nog altijd aansprakelijk. De heer Diemer heeft geen conscientie te (laten) beoordelen in zijn blad. Ook al is het zeggen van vinnigheden over K.S. door mensen, die zijn argumenten (precies als ‘De Rott.’) laten liggen, nog zo ‘interkerkelijk’.

Maar wat is overigens de redeneermethode hier?

Om te beginnen: *zeer wankel.* Vandaag is, wat ik doe, een hobby, er ontbreekt zelfs de achtergrond van blijvenden levensernst achter. Morgen als de een of ander even de *‘verstands’*kies van ‘De Rott.’ voelt - is 't een onderdeel van ‘apologetenwerk.’ En apologeten zijn ongetwijfeld nodig. Er zit ineens ernst achter, er is alleen maar *gevaar* voor een hobby.

Nu ben ik, volgens den heer Diemer, althans in het hebben van de conscientie verwant aan een *echt* apologeet. Hij zegt eerst:

> Natuurlijk staat het bij ons vast, dat de *echte* apologeet wordt gedreven door zijn geweten. Verliest hij echter de grote lijnen uit het oog en wil hij alles vanuit denzelfden gezichtshoek zien, dan wordt het zo licht het berijden van een stokpaardje.
> En vervolgens:
> Natuurlijk zijn wij er heilig van overtuigd, dat Ds Schilder gedreven wordt door zijn *geweten;* dat hij aldus meent te voldoen aan wat hij in het ondertekeningsformulier als zijn roeping tegenover zijn Kerken heeft aanvaard.

Maar hoe ter wereld is dat nu te rijmen met de eerst gegeven bewering, dat ik *week aan week* iets misbruik in mijn permanenten krijg tegen de Chr. Geref. ‘vrienden’?

‘De Rott.’ draait hier maar wat om de zaak heen. Dat gebeurt meer, als men niets zakelijks te zeggen heeft en een onchristelijkheid niet royaal wil terugnemen.

Wat voorts dien *permanenten krijg* betreft, die is maar fantasie van ‘De Rott.’. Want ten eerste is 't geen *krijg,* maar *verdediging,* afweer. Ten tweede - dit hangt met het eerste samen - is 't volstrekt niet *permanent.* Ik zelf heb mijn scripturen over de Chr. Geref. kerk altoos gezien als een werk dat vanzelf afloopt. Als ik door voortdurende controle van de onwaarheden in het betoog van één der Apeldoornse docenten hem voorzichtig mag helpen maken, zullen die grove onjuistheden en vergissingen automatisch minder worden. En zodra de Apeldoornse heren ophouden aan te vallen, houd ik op met verdedigen. De laatste weken b.v. zwijg ik. Waarom? Omdat de heren niet aanvallen.

Eigenlijk moest ‘De Rotterdammer’ zich schamen niet zozeer over het schrijven als over het laten staan. Wanneer *misbruikt* iemand zijn pen? Als hij niet op de dingen ingaat. Wil de heer Diemer eens zeggen, of ik niet eerlijk antwoord heb gegeven op de vragen van Ds Berkhoff en ‘De Wekker’ inzake de Synode van 1837? Of ik als men een kwestie aansnijdt, die, naar men zelf zegt, zijn kerkelijk bestaansrecht voor God bewijzen moet, niet inga op de kwesties?

Wil ik den heer Diemer eens zeggen, wanneer er *misbruik* zou komen?

Indien ik, om op punt A den dans te ontspringen, op punt B overga. De heer Diemer mag mij voorbeelden noemen.

Of, - indien ik doe, zoals de redacteur Van der Schuit handelt. Eens kwam deze er toe, publiek een onwaarheid te debiteren over Prof. Honig, inzake art. 36. Toen ik daarna hem daarop wees (uit de Acta) en tegelijk - om alle zekerheid te hebben en de *interkerkelijke lucht op te klaren* - Prof. Honig vroeg, of ik inderdaad goed zag, en door hem gemachtigd werd te verklaren, dat mijn (vooraf door hem gelezen copie) de waarheid bevatte, toen heeft deze redacteur zijn onwaarheid kalm laten staan, en zich van God's eisen in dezen afgemaakt met den zin, dat hij zich met loopjongens uit Rotterdam niet inliet.

Dit is maar één staaltje. Een christelijk-gereformeerd man zei onlangs tegen mij, ietwat knipogend: ‘je krijgt ze niet aan de praat, man’. Ik dacht erbij: dat wist ik wel; en daar gaat het ook niet om. Ik geloof, dat God ze ook niet aan de praat krijgt.

Want ik geloof, dat - om maar die twee gevallen te noemen - Synode van 1837, en Prof. Honig - de eerste zedelijke eisen van de wet, die een christen heeft te eerbiedigen, dezen redacteur den mond hadden moeten openbreken.

Om van zijn eigen verzuchtingen nu maar te zwijgen.

Wil ‘De Rotterdammer’ nu aan komen dragen met liefelijke - maar niets ter zake doende - tirades in de lucht over mensen, die wel eens mooi polemiseren - maar van wie 't in hun leven vaak anders heette, zo gaat het ook in ‘De Rott.’ soms - mij wel. Dat vind ik een verlegenheidsding, een ook al weer *niet ingaan* op de kwestie.

Wil het blad zijn chr. geref. ‘vrienden’ in hun conscientie sussen, mij ook goed.

Maar laat ‘De Rott.’ niet zeggen, dat dat nu een vervulling is van de verheven taak, die het blad zich stelt. Het is alleen maar wat onwezenlijkheid.

En wat doen wij, christenen, tegen elkaar met het argument: ‘Bekeerlingen geeft het zeker niet’? Zeg dit eens tegen Jesaja, geachte heer Diemer! Christenen werken, meende ik, niet om het succes. Bovendien, wat weet U ervan? Weet U, hoeveel brieven van instemming ik krijg van chr. geref. zijde? Ettelijke (de laatste ligt nog op mijn bureau). En als ik broeder v.d. Schuit voorzichtig mag helpen maken, is dat ook geen vrucht? En als ik preventief werk, ten bate van eigen mensen, is dat ook geen vrucht?

Werkt ook ‘De Rott.’ niet alzo?

Ik houd nu op; *volgende week slot.*

Nader antwoord aan ‘De Rotterdammer’.*)

Er moet mij nog iets van het hart.

‘De Rotterdammer’, ook de heer Diemer, onderscheidt geen personen van zaken, en geeft daarom een geheel onzuivere, natuurlijk zuiver-hypothetische voorstelling, zowel van bedoeling als van mentaliteit van den polemist, die het blad - thans ineens - niet aanstaat (hoewel hij in een tijd, waarin zijn polemiek met de Chr. Gereformeerden veel scherper was dan nu, door denzelfden hoofdredacteur is uitgenodigd tot geregelde medewerking; ik mag dat wel vertellen hier, omdat, indien de invitatie aanvaard was, ze toch publiek bekend geworden zou zijn).

Deze merkwaardige probleemverschuiving blijkt b.v. in volgende passage:

> Wij hadden pas het genoegen een zeereis mee te maken met een driehonderd geestverwanten, uit verschillende Kerken afkomstig. Wellicht nooit sterker dan bij een dergelijke gelegenheid spreekt het gemeenschappelijke tot ieder. En toch geloven wij niet, dat bij zelfs één het persoonlijk kerkelijk besef is verzwakt geworden, integendeel, het zal versterkt zijn geworden. De waardering tegenover de vrienden uit andere Kerken is niet kleiner, maar groter geworden. En wij achten dit van grote waarde, en wij konden daarom Drs van Deursen, den voorzitter der Ned. Chr. Reisvereniging zo goed verstaan, toen hij dit als een belangrijk voordeel zijner Reisvereniging naar voren bracht.

Deze zinnen hebben nu letterlijk niets te maken met de zaak, waarover hier de discussie begon. Om te beginnen zou de kwestie pas interessant worden, als de Heren Kersten en Zandt ook op het schip geweest waren. Men kon dan zien, inhoeverre ‘het gemeenschappelijke’ den Heer Diemer met evengenoemden verbonden had. Want zij werden in zijn blad - volkomen terecht - bestreden, en het blad werd daarbij gesteund, laat ons zeggen door dominees, zelfs door K.S., die zich wel wachtte dezen beginselstrijd een *hobby* te noemen van den Heer Diemer.

Maar voorts: vacantiereisjes zijn prettig, maar gewoonlijk een moratorium. Men moet niet uit het twaalfjarig bestand de krijgsregelen voor den 80-jarigen oorlog afleiden.

En dan: meent de Heer Diemer nu werkelijk, dat de mentaliteit

*) De Ref., 13 sept. 1929, 9e jrg. no. 50, bl. 355 (Persschouw).

zijns schips onverenigbaar is met mijn polemiek tegen verschillende mensen? Hij kan de tegenstelling tussen hem en mij op dit punt zichzelf alleen maar suggereren; maar dan is dit een ongeoorloofde hypothese, waarop verder een denkbeeldige redenering gebouwd wordt en in de recensie over mijn ziel wordt ingevlochten. Met zielen heeft in kwesties van geest niemand iets te maken. Wie de dingen niet onderscheiden kan, moet niet gemakshalve een ander van hetzelfde euvel populair beschuldigen.

Heeft de Heer Diemer in 1929 al eens met Ds Kersten gepraat in Spitsbergen-stijl? Ik wel: we zaten genoeglijk samen in één auto. Maar ik heb zijn publieke werk na dien even hard publiek veroordeeld als.....de Heer Diemer. Spitsbergen - in een auto.....Of, om tot de chr. gereformeerden te komen: met één der Apeldoornse voorgangeren correspondeer ik herhaaldelijk allervreedzaamst. Uitlening en te-geschenkebieding van boeken komt zelfs voor. Met een paar chr. geref. dominees converseer ik soms allergenoeglijkst, niet alleen, enkele weken geleden in het buitenland (al was 't niet zover als Spitsbergen), maar ook in het binnenland. Met een ander, een chr. geref. predikant, heb ik eens samengewerkt, om een chr. geref. kerklid uit groten nood te redden: drie mensen slechts weten daarvan af, en 't was juist in den tijd van de scherpste polemiek. En met den Heer Joh. de Heer heb ik aan een tafel gedineerd, en genoeglijk.

Maar op zulke momenten helpen wij den beginselstrijd niet vooruit. Of liever: wij doen het wel, want we laten elkaar zien, dat we elkaar niet als personen behoeven te haten, om de eer der waarheid tegenover elkander op te houden.

En nu kom ik meteen, waar ik wezen moet. Het is mijn stellige overtuiging, dat het niet-polemiseren betekent: *den broeder loslaten.* Als de Chr. Geref. kerk door de gereformeerden wordt losgelaten in de polemiek, en zij doet het ons, hoewel zij den volke verkondigt, dat wij zeer grote dwalingen hebben, dan geven we elkaar wederzijds den Satan over. Waartoe we geen recht hebben, omdat we niet de autoriteit van Paulus en niet de zwakheid van ‘De Rotterdammer’ ons mogen toe-eigenen. Ik heb meer dan eens, rechtstreeks of zijdelings, zo iets geschreven. Ik heb gezegd, dat het eerste verstand van de bergrede ons verplicht, *in de kerkelijke sfeer* het klimaat van den eed vast te houden, *anders* worden wij een huis van Babel. Ik heb geschreven, dat b.v. de Heren Geelkerken, Wisse, en ik *slechts zolang* elkaar als *broeders* behandelen, wanneer

wij ieder voor zich *zweren* dat onze apologetische en polemische redenen in den grond waarheid voor God zijn. Zodra we dat niet durven zeggen, of erover heen glimlachen in dat vervloekte relativisme, dat velen broederlijkheid, en dat ik ellendig défaitisme noem, hebben we elkaar onttrokken wat wij als brood van mensen en engelen aandienen.

Indien de Heer Diemer zulke expectoraties, die ik herhaaldelijk publiceerde, niet verkiest te lezen, mij best. Wil hij ze niet geloven als eerlijk bedoeld, het staat hem wel niet vrij, maar ik zal er geen woord aan verspillen. Maar hij moet niet andere onderstellingen over mijn bedoelingen geven, wanneer ik zelf motieven en zienswijze laat beoordelen, en, voor wat de objectieve belijdeniswaarde betreft, ter toetsing overgeef.

'De Rotterdammer' moet niet draaien. Eerst werd gezegd: *Week aan week* misbruik. Volgende keer voorzichtig: *ditmaal* niet tijd en wijze onderscheiden.

Laat 'De Rotterdammer' liever zelf eens tijd en wijze onderscheiden in mijn polemiek. Zodra ik b.v. een rede voor de Ned. Chr. Radio Ver. - *interkerkelijk!* - misbruik voor polemiek tegen Dr. Geelkerkens groep of tegen de Chr. Gereformeerden, mag het blad mij dadelijk kapittelen. *Daar* is een interkerkelijke bodem. Ik betreed meer van die bodems, al schijnt de heer Diemer dat alleen van zichzelf te onderstellen, momenteel. Maar is 'De Bazuin' soms interkerkelijk? Of is die heel-kerkelijk? Indien 'De Rotterdammer' waarlijk interkerkelijk zijn wil, dan moet dit dagblad zich niet de weelde permitteren polemiek tussen kerk en kerk te gaan beoordelen. Dat doet 'De Standaard' ook niet. Wij hebben geen behoefte aan een recensie-geest, zoals 'De Nederlander' die heeft.

Wil men *zakelijk* spreken, dat kan. Maar een verschil van *methode* moet niemand maken tot een verschil van *ziel* (week aan week zijn stompe of scherpe zinnen misbruiken noem ik een gruwelijke, ethische, overtreding voor God).

Want het verschil is er in *methode.* Als b.v. 'De Rotterdammer' meent, zich te moeten mengen in de kwestie van de Geref. Stud. Beweging - ik weet niet of zo'n adviezendienst interkerkelijk is - dan zegt het blad: de S.S.R. moest het woordeke 'Assen' niet uitspreken. Ik beweer: iedereen moet dat woordeke uitspreken, want het ging in Assen om een interessant probleem van Schrift-beschouwing, dat ieder studerend en christelijk mens aangaat, van wat kerk hij ook zij. Met den vermoedelijken schrijver van dit artikel zou ik,

als ik hem morgen ontmoette, even vrolijk kunnen zijn als ik tevoren was. Maar dit neemt niet weg, dat ik zijn methode van interkerkelijkheid niet deel. Tenzij men interkerkelijk zuiver opvat als de negatie: geen kwesties behandelen, als nu juist een *kerk* ze aan de orde stelt. Maar dan zeg ik toch: dank u wel. Waarom worden de politieke kwesties interessant, als 'De Rotterdammer' ze behandelt? En waarom zou ieder moeten zwijgen over een waarheidsprobleem, als een *kerk* het aan de orde stelt? Wat zijn de mensen vaak bang voor de kerk.

Nu komt 'De Rotterdammer' ons verzekeren, dat het blad zich tot taak stelt: bijeenhouden, wat volgens de grote levensbeginselen bijeen hoort.

Ik zou, met gelijke munt betalende, kunnen zeggen: Bekeerlingen maakt men zo niet. Maar ik zeg liever iets anders. Ik beweer, dat polemiek hetzelfde kan bedoelen. Als ik aantoon, dat tussen Chr. Geref. en Geref. geen noemenswaard verschil bestaat, en dat wat men daarvan zegt niet bestand is tegen nuchter onderzoek, dan heb ik minstens evenveel willen doen voor de eenheid der kerken, als de heer Diemer voor een andere terrein.

Maar als men het klimaat bederft, door van medechristenen zonder nadere onderscheiding te zeggen: wel gefeliciteerd, hoor, God heeft dat nu allemaal gedaan - om den volgenden keer precies hetzelfde zinnetje te declameren aan den volmaakt tegenovergestelden kant, dan geloof ik, dat wat het *beginsel* betreft, Gods naam hier ijdellijk wordt gebruikt - onbewust -; dat, wat de *liefde* betreft, hier vorm voor wezen geschoven wordt (liefde leeft van onderscheidingen) en dat wat de *vruchten* betreft, hier geen enkel positief vruchtje gewonnen wordt. Het enige zal zijn, dat 'De Rotterdammer' abonné's krijgt; dat anderen zeggen: ik bedank, totdat het blad zich onthoudt van approbaties, die den beginselstrijd op niet-politiek terrein voorbijgaan, en dat men den GROTEN ONDERBOUW helpt optrekken (Gods approbatie over de *speciaal-kerkelijke* houding) die later leiden zal tot een christelijk-gereformeerde actie binnen de A.R. partij, gelijk de Hervormden desgelijks doen. Zo b.v. is MIJN werk gericht tegen de versplintering op *school*-gebied. Maar de bedoelde 'Rotterdammer'-zinnetjes *steunen* de versplintering op dit terrein. Deze 'waardering' sanctioneert b.v. speciaal chr. geref. *scholen.* Ik vind die onzin. Georganiseerd misverstand. Wie vecht nu voor het *bijeenhouden*? De 'Rotterdammer', door *God alzo* er bij te halen, *zeker niet.*

Ireniek, die de *waarheidseisen* prijsgeeft, loopt straks weer uit op versplintering.

Ik schrijf dit artikel, geheel vreemd aan de stemming van ‘ik zal hem wel krijgen’.

Deed ‘De Rotterdammer’ dat ook? Bleef ze bij het éne geval waar ik over sprak?

Polemiek ‘De Rotterdammer’. I. Pluriformiteit.*)

Verleden week kon ik - gelijk gezegd - terwille van het register, niet ingaan op de artikelen, die ‘De Rott.’ gaf. Heimelijk was ik daar blij om, omdat een week uitstel mij gewenst leek. Ik had n.l. reeds verleden week getracht in de ‘Delfshavense Kerkbode’ enige zeer kromme dingen recht te zetten, en vooral den heer H. Diemer publiek aangeboden, hetzij in zijn blad, hetzij in een ander, zakelijk antwoord te geven op een ‘vriendschappelijk’ zijnerzijds gestelde vraag over hetgeen z.i. het ‘hart der kwestie’ was, los van alle persoonlijkheden, en met volledige overname van elkaars artikel, voorzover het deze ‘vriendschappelijke’ en voorts het ‘hart der kwestie’ rakende vraag betrof. Ik hoopte, dat de heer Diemer tonen zou, niet door een gemakkelijk betoogje zich te laten omringen door een paar ja-knikkende lezers, wier brieven hij thans opneemt (van de brieven van tegen hem zeer opponerende abonné's, die mij gedeeltelijk een afschrift zonden van hun missives, neemt de heer D. geen letter op, helaas), maar nu eens mannelijk, degelijk, christelijk een zakelijk debat te openen met eerlijk weergegeven pro of contra.

Het mocht evenwel niet baten. Het gaat den heer Diemer nog steeds als enkele jaren geleden. Als hij zelf vriendschappelijke brieven schrijft, die hij - welk een administratie voor een groot blad - na een poosje ‘den vuurdood verwijst’, dan noemt hij, wat eerst een ernstig verzoek was (zó ernstig, dat het gevaar van afwijzing hem een ‘o wai mir’ ontlokte) nu ineens ‘van weinig waarde’. Op gelijke wijze wordt thans een *vriendschappelijke* vraag om een *ernstig* antwoord inzake het *hart* der kwestie ineens genegeerd, nu het blijkt dat hij hebben kan wat hij wil.

*) De Ref., 4 okt. 1929, 10e jrg no. 1, bl. 6 (Persschouw).

Had de heer Diemer mijn aanbod voor objectief debat aangenomen, dan had ik veel onaangenaams kunnen terzijde laten (daarom was ik dan ook verleden week heimelijk blij met het gedwongen uitstel). Nu evenwel blijkt, dat de heer Diemer evenmin minderwaardige beschuldigingen terugnemen als zijn eigen populair gestelde vragen beantwoord wil zien, ben ik gedwongen, hier enige scheve dingen recht te zetten.

Om niet al te veel 'lappen' van 'De Reformatie' telkens te nemen, zal ik het antidotum in kleine doses geven; dat kan, omdat de heer D. blijkt, het bijl-tje neer te leggen, zodat ik hem niet nodeloos ophoud. Nu de 'Delfsh. Kb.' een week vóór kwam, citeer ik gemakshalve daaruit. Enkele kleinigheden blijven weg, die voor onze lezers reeds besproken waren.

Voor ditmaal begin ik met het minst 'nare' deel van deze polemiek: de 'hart-skwestie' der pluriformiteit, die de heer D. wel aansnijden, doch niet oplossen wil:

> Tot zover had ik geschreven, toen het *tweede artikel* van den Heer Diemer mij onder de ogen kwam. Dit vervolgstuk heeft de verdienste, dat het in anderen toonaard staat, maar voorts is zijn NUT nog disputabel. Want in het tweede artikel wordt nu ineens een redenering op touw gezet over de *pluriformiteit der kerk;* deze kwam reeds even om den hoek gluren in mijn bovenstaande verweer.
> In dit tweede artikel zegt de heer D. weer, dat ik de discussie op zijpaden heb geleid. Ik ben zo vrij, daar vriendschappelijk om te glimlachen, zolang niet precies gezegd wordt, welke zijpaden dat zijn. Ik geloof van die uitstapjes niet veel; maar misschien zal de heer D. ze nog wel met klem van redenen aanwijzen.
> Maar ik zou - niet om me te 'wreken' over zo'n kleinigheid, doch alleen uit respect voor den heer D., die inderdaad meent, nu het *hart* der kwestie te raken, willen zeggen, dat *heel dit tweede artikel een flinke uitstap van de Rotterdammer is.*
> *Hart* der kwestie is niet anders dan:
> a. of 'De Rotterdammer' als *interkerkelijk blad* naar meer dan één kant approberen moet, wat innerlijk tegenstrijdig is, en nog in debat is tussen de Christelijke belijders, allen abonné's van het blad;
> b. of mijn polemiek een hobby was dan wel een serieus *bedoeld* werk - op *dat* punt viel 'De Rotterdammer' mij aan, *ik het blad niet;* de ziel van den heer D. lag buiten mijn gezichtsveld.
> Een debat nu over de *pluriformiteit der kerk* gaat *buiten die twee punten volstrekt om.*
> Tenzij de heer Diemer menen mocht, dat ik er nog nooit aan gedacht heb. Maar dat zal hij wel niet menen. Hij moet dus onderstellen, dat ik in het bepaalde geval (Chr. Geref. Kerk) er anders over *denk* dan hij. Maar denken is geen kwestie van ziel.
> Als de heer D. NU vrolijk en vrij over een interessante DOGMATISCHE kwestie gaat redeneren, dan zeg ik eerst: pardon, u heeft geschreven over de ziel van K.S., die broeders wekelijks bestreed, zijn pen mis-

bruikte en dat deed zonder zedelijken ernst; tenzij hobby's berijden als ernstig werk opgevat wordt - buiten de kinderkamer.
U hebt het conflict niet dogmatisch doch *ethisch* gesteld, anders niet. Was het maar dadelijk zakelijk-dogmatisch geweest!
Wie loopt hier op zijpaden??
Maar nog meer.
Elk debat over de pluriformiteit is *hier te vroeg.* Logica dwingt *eerst* de vraag te stellen: *is er tussen de Geref. Kerken en de Chr. Geref. Kerk pluriformiteit?* Eerst als dat aangetoond is kan men praten over recht of onrecht van de probleemstelling en over de consequenties van enige oplossing van het probleem, stel, dat het in dien vorm aanvaard was.
Nu ligt hier een taak voor den Heer Diemer allereerst, niet voor mij.
Ik heb nu ongeveer zeven jaar lang beredeneerd: tussen de Chr. Geref. Kerk en de Geref. Kerken BESTAAT GEEN VEELVORMIGHEID (in den bovenbedoelden zin).
Gaat het nu aan, dat de heer Diemer, die over mijn 7-jarig betoog een zeer scherp ethisch oordeel gaf, en die het *dus grondig moet overwogen hebben* (anders is het spreken van wekelijks misbruik van scherpzinnigheid ijdel gepraat!), mij ineens vraagt: wilt u nu eens gaan praten over de consequenties der pluriformiteitsidee ten aanzien van de Chr. Geref. Kerk??
Laat de Heer Diemer *eerst* eens gaan aantonen uit *niets anders* dan de wederzijdse *officiële belijdenisstukken,* dat de Chr. Geref. Kerk *andere 'formen'* heeft dan de Geref. Kerken. Ik zie best kans, om als een vrouw van haar man wegloopt (of omgekeerd) een betoog te gaan houden over de pluriformiteit van het gezelschapsleven onder de sexen. Maar ik zou toch *eerst* moeten gaan praten over de huwelijkswet en vooraf nagaan, of mijn betoog het gestelde geval *raakt.* Zo moest de Heer Diemer eerst eens praten over de Geref. belijdenis (het interkerkelijk orgaan weet natuurlijk, dat ik een geloofsartikel belijd, waarboven staat: dat ieder schuldig is zich bij de ware kerk te voegen). Voordat hij mij vragen stelt over mijn hem onbekende standpunt, moet hij beginnen met wat hij van mij weet. 'De Rotterdammer' behoeft het *als blad* met dat geloofsartikel niets eens te zijn, volstrekt niet; maar dient, voordat het een interkerkelijke polemiek beoordeelt op *het punt der interkerkelijkheid* (verder ging mijn eerste artikel ook niet; de rest was afweer) beginnen te rekenen met des gecritiseerden kerkelijke *belijdenis.* En dan komt *daarna* de kwestie, of de pluriformiteit der kerk hier te pas komt.
Ik kan den heer Diemer verzekeren, *dat velen van zijn Chr. Geref. 'vrienden' - mits consequent - van deze zijn probleemstelling ook niets moeten hebben,* want die roepen ook hardop uit, dat wij tot de Chr. Geref. Kerk moeten komen. Ze schakelen ook de pluriformiteit uit bij de in geding zijnde punten.
Op hun standpunt volkomen terecht.
En *alleen daarom* is de strijd de moeite waard en heeft hij raison. Zo is dus vandaag de heer D. ook *tegen* de probleemstelling zijner Chr. Geref. vrienden.
Gaarne wacht ik op de *voorafgaande* betogen van den heer Diemer.
Evenwel, ik zie aankomen, dat de één of andere weer beweert: een debatershandigheidje.
Daarom sta hier het volgende.

Ik heb *voor mijn lezers* geen enkele behoefte, om eens te praten over de pluriformiteit in dit concrete geval. Voor MIJN plezier begin ik er dus niet aan; ik heb ander werk dan repetitie van wat ook jongelingsverenigin-

gen in haar bronnen hebben en ik zelf reeds herhaaldelijk besprak in 't kort.
Maar anderzijds wil ik met genoegen den Heer Diemer te woord staan. Indien deze er toe komen kan, enkele onjuiste persoonlijke beschuldigingen terug te nemen en dus begint zijn 'opponent' serieus aan te nemen, wil ik, opdat niemand aan 'handigheidjes' denke, graag na beëindiging van het debat over de andere dingen, geheel afzonderlijk schrijven over die pluriformiteit.
Wil de Heer Diemer in 'De Rotterdammer' de copie hebben, mij best; copie gratis. Wil hij in een ander blad mij laten schrijven, ook best. Maar omdat ik dan louter voor zijn plezier schrijf, moet hij mij dan beloven, mijn hele artikel in 'De Rotterdammer' over te nemen, voor zover het de pluriformiteit raakt, onder belofte mijnerzijds, dat *ik* zijn *artikel, voor zover het de pluriformiteit raakt,* eveneens *onverkort,* plaats in het blad, waarin ik het beantwoord.
Het woord is aan den heer Diemer.
Zou hij, om den ernst van een debat mogelijk te maken, dan eerst even willen zeggen, waar precies de door hem gegeven citaten uit Dr Kuyper, Ds Jansen, enz. te vinden zijn?

Een abonné van 'De Rotterdammer', die zich verbaasde over het geschrift van den directeur-hoofdredacteur, wijst mij erop, dat dezelfde ds. Jansen, van wien de heer Diemer in zijn 'pluriformiteits-artikel' een (niet nader aangewezen) citaat geeft, in het tweede deel van zijn artikel in de Chr. Encycl. (uitg. J.H. Kok) zeer scherp onderscheidt tussen pluriformiteit en lichtvaardige scheuring. De heer Diemer moest dat gedeelte maar eens overnemen in zijn blad (deel IV, bl. 585, kolom 2, regel 19 v.b. en vervolgens). Uit respect voor zijn eigen bron, zijn eigen abonné, zijn eigen vragenstellende vriendschap.

Maar ik vrees. Hij laat liever zijn lezers de volksopvoeding in handen nemen, b.v. door mij publiek een jaargang van 'Pniël' te doen aanbieden ten geschenke. Blijkbaar begrijpen die lezers niet, dat men een ander standpunt hebben kan, dan 'Pniël', en zijn hoofdredacteur waarderen. Dat de hoofdredacteur dier lezers dat niet begrijpt, dàt is evenwel erger. Overigens stelle ik den heer Diemer plus zijn opvoedende lezers gerust: ik krijg 'Pniël' al gedurende enige jaren ten geschenke.....van Dr Gunning, den hoofdredacteur zelf. Ze mogen daaruit leren, dat men over de wegen der 'Una sancta' anders denken kan en toch elkaar persoonlijk kan waarderen en als christen erkennen.

Maar Dr Gunning schrijft dan ook anders over *personen* dan de heer H. Diemer. *Zijn* polemiek is evenmin naar 'Pniël's' *ziel*, als de mijne in 'Pniël's' *geest.*

Polemiek ‘De Rotterdammer’. II. Wat is ‘Gods zegen’?*)

Hier volgt een ander gedeelte van de beantwoording van ‘De Rotterdammer’, gelijk ik die gaf in de ‘Delfshavense Kerkbode’:

> Feitelijk is strijd tegen ‘De Rotterdammer’ niet meer nodig; want het blad geeft mij ineens gelijk. Ik zie daar staan deze zinnen:
> ‘Alsof God slechts één zegen heeft en Hij nietigen mensenkinderen zal vragen, waar Zijn zegen zal nederdalen.’
> Kijk, dat is het nu juist. Nietige mensenkinderen moeten met Gods zegen niet kwistig omgaan; redacteuren van een blad hebben daar geen roeping toe, evenmin als ik of een ander. Want de zegen ‘daalt’ dikwijls waar wij 't niet denken. Volkomen juist. En daarom eist eerbied voor God, en voor Zijn naam, en voor Zijn wet, dat wij met feestelijke zinnetjes: ‘God heeft u groot gemaakt’ voorzichtig zijn. *Het derde gebod!* En dat heb ik nu juist betoogd, 3 maal ‘slaande’.....
> Ik zie de dingen zo. ‘Zegen’ is volmaakt iets anders dan ‘succes’. Zekere *groei* van de Chr. Geref. Kerk en evenzeer van de Geref. kerk (ik noem die er duidelijkheidshalve bij) is volstrekt geen bewijs van zegen. Dat heb ik trouwens al geschreven in mijn 3 ‘slaande’ artikelen. Als ik op een zondig pad ben of anderen een verkeerden kant uitleid, en God laat toe, dat ik veel medestanders krijg, dan is dat een strik voor mij, een oordeel. Als ik slecht preek, en mijn kerk loopt vol, dan is dat een gevaar voor mijn ziel, een oordeel, een loslating. Is het beginsel van enige kerk niet goed, en geeft een groot getal een zeker gevoel van behaaglijkheid en een stemming van: ‘we komen d'r wel’, dan is die kerk onder het oordeel. Want die kerk moet nooit inslapen. *Ik* moet iederen dag *nòg* kunnen erkennen, het goed recht van 1834 en 1886 en 1892, en een Chr. Geref. moet hetzelfde kunnen doen van zijn verlating in '92. Hij moet kunnen zweren bij God, op goede, duidelijke gronden: toen greep mijn kerk de absolute waarheid. En dan moet tussen die twee belijders niet de een of andere complimenteuze dagbladschrijver, doch de Schrift en de belijdenis en de historie oordelen. De *zegen kan* zijn bij iemand, die *alleen* staat. Een getal zegt *niets.*
> De *zegen* is ook niet *‘bewaring voor de zonde’.* Want dat laatste is negatief, het eerste positief. Nu eenmaal Chr. Geref. mensen bestaan en kinderen krijgen, is het een bewaring voor zonde, als zij niet de jeugd laten zwemmen.
> De zegen is *in Gods huis* óók niet, dat ik in de *algemene* genadegaven Gods deel. Dat ik den *grootsten gemenen deler* van de gaven Gods heb, en de rest buiten beschouwing laat. Dat is geen zegen, doch zonde, en verzuim van zelfonderzoek. Want Gods huis leeft van de onderscheidingen, van de specialisering. Algemene genade is minder dan bizondere genade. Het is gruwelijk oppervlakkig, als iemand, zonder te vragen, of hij in zijn *speciaalste* levensovertuiging Gods zegen ontvangt, zich vergenoegt met te constateren: ik deel met anderen in een *algemenen* zegen. Want het is een levenswet, dat krachtiger en persoonlijker leven ook meer en meer zich *verbizondert, iets eigens heeft.* Het *genadeleven* verrijkt deze algemene levenswet nog. Teruggang naar de *algemene*

*) De Ref., 11 okt. 1929, 10e jrg. no. 2, bl. 14 (Persschouw).

dingen - om *daarin* den ‘zegen’ te zien, is dus arm, schuldig, *irreligieus.*
‘Vettigheid der

aarde' en groei en een groot getal zijn *zowel* aan Jakob als aan Ezau[1] beloofd; en o wee, wee nu over Jakob als hij gaat zeggen: ik heb met Ezau vet en most en een groot getal; *daarom* heb ik den zegen: te Deum laudamus. Neen - Jakob moet den *Jakobs-zegen* hebben; hij moet Gods zegen hebben en geloven in zijn *allerbizonderste* roeping: Israël te zijn. Ieder die het anders ziet, laat Jakob zijn eigen eerstgeboorterecht verkwanselen, maakt de ondankbaarheid tot een deugd, en zie zij is goddeloosheid. Daarom is het oppervlakkig niet alleen, maar ook uiterst gevaarlijk (en zeer algemeen helaas) wanneer men het christendom dezer dagen, dat toch al aan slaapziekte lijdt, troost met te zeggen: *gij hebt een zegen, dien iedereen hebben kan.* Zo is het gevaarlijk voor de christen-bezinning, het is gevaarlijk voor de tot permanente bekering geroepen kinderen Gods, als een 'Rotterdammer'-redacteur constateert: de Chr. Geref. Jongelingsbond heeft getallen, en een blad, en een applaus, en de Geref. Jongelingsbond heeft hetzelfde; derhalve God *'zegent'* beide. Want zegen, die mij troost, door over *mijn* werk en over *mijn* beginsel, en ook over *mijn* afzondering Gods goedkeuring achteraf (en dan alleen door geloof waar te nemen) te schenken, zulk een zegen is een bevestiging van mijn *speciaalste* bezit.
Dezerzijds is dat het Gereformeerd zijn.
Generzijds is dat het Christelijk-Gereformeerd zijn.
Tussen die twee is een gericht; hun *ja* en *neen* staan in Gods huis tegenover elkander. En geen 'Rotterdammer'-roes mag tussen die twee oordelen; *en nog veel minder het probleem verdoezelen.* Want dan slaat men de tegenover elkaar staande partijen *beide* in het gelaat.
Zo is dus *zegen* niets anders dan in mijn *kenmerkend* levensbezit (waardoor ik mij krachtens Gods genade van anderen durf *onderscheiden* om des gewetens wil, ja waarin ik geloof dat Hijzelf mij onderscheiden *heeft*) almeer door het *geloof* versterkt te worden, en dat 'in den weg' der *gehoorzaamheid.* Het *wandelen in de geboden* - dat is de zegen. *Niets anders.*
En nu valt er niet aan te ontkomen: een van beide: de 'Rott.' heeft een ander begrip van 'zegen' dan ik (maar dat geeft het blad geen recht mij te beledigen, temeer waar ik die dingen al jaren lang bespreek), òf het blad heeft zijn interkerkelijkheid verloochend, door te zeggen dat de zegen van den levenden God op de Chr. Geref. Jongelingen viel. Het blad moet dat noch *mijn* kerk, noch *hun* kerk zeggen.[2] Want tussen de Chr. Geref. kerk en de mijne ligt een grote kwestie: *wat is de gehoorzaamheid?* Volgens de Chr. Geref. kerk is het gehoorzaamheid aan de geboden Gods (die van geen wijken en wankelen weten), dat zij zich van de Geref. kerken separeren; dat zij afzonderlijk vergaderen, dat zij af en toe (dat wil dus zeggen elken dag, want zij moeten in Oct. 1929 nog met ede bevestigen hun separatie van 1892) God zingend aanroepen *(het*

1) Hetzelfde is te zeggen van *Potifar* en *Jozef,* Gen. 39, zoals mij vanmorgen nog trof bij de Bijbellezing na de Rotterdammer-lectuur.
2) Ik zeg dat niet voor het eerst. En daarom is het armoedige onbeholpenheid van den heer Diemer, als hij nu een paar briefschrijvers laat zeggen: die Ds Schilder wil niet eens hebben, dat je de Chr. Geref. feliciteert. Is de heer Diemer niet te bewegen, behoorlijk te discussiëren? De kwestie te *stellen?* Zijn blad moet *niemand* op die manier feliciteren; de Naam Gods is te groot voor een passe-partout, en de 'zegen' een te zwaar begrip.

voornaamste stuk hunner *dankbaarheid* bewijzen volgens Zondag 45)
zingende (met ‘De Wekker’ mee): Breng, Heer, al uw gevangenen weder;

(waaronder ik dus ook ben). Een goed chr. geref. beschouwt mij als een gevangene, die uit zijn kluisters moet bevrijd worden. Hij ziet mij gaan op een zondigen weg. Hij bidt, als 't goed is, en als zijn gebed geen frase is geweest, ook om de persoonlijke terugleiding van den heer H. Diemer uit de gevangenis der Geref. kerken.
Omgekeerd beschuldig ik hem van ongehoorzaamheid van onnodige separatie, van verscheuring van Christus' lichaam zonder noodzaak. Door mij des Zondags te voegen tot de Geref. kerk (en dat te doen niet in een vergadering waar ik een spreker hoor, of een nuttige vereniging bezoek, maar onder den zegengroet die de samenkomst stempelt tot samenkomst van God met Zijn volk) belijd ik, dat ik niet mee mag doen aan de separatie. Wij bidden des Zondags *tegen elkaar in.* Men kan dat nu wel verdoezelen door langademige liefdeliedjes te zingen, maar alle liefdeliedjes moeten den *nood* der 'geliefden' eerst gaan zien. Wie dat niet doet, *heeft helemaal niet lief;* de liefde van 'De Rotterdammer' voor de Chr. Geref. *'vrienden'* (term van het blad zelf) is dan ook tot nu toe ook enkel maar 'ondersteld'. Ik houd niet van onderstellingen. *'De Rotterdammer passeert* den *nood* der kerken, o.a. door een onwetenschappelijke en voorbarige vooropstelling van de pluriformiteit (zie verleden week).
De kerk staat nu eenmaal onder den druk; onder het absolute gezag, onder den hoogdruk der bergrede. Ik begeer geen dagblad, dat daaraan tornt; en als 'De Rotterdammer' aan deze probleemstelling, waarin alle Gereformeerden plus Christelijk-Gereformeerden (voorzover hun naam waard) het in abstracto eens zijn, glorieus voorbijgaat door dit allernuchterste a b c van kerkbegrip en Christendom en bergrede te noemen een onbegrijpelijke felheid, - nu, *dan* ben ik bereid tegen het blad te waarschuwen. Ik begon met de idee: men verschrijft zich, men is te ver gegaan; dat kan ook mij dagelijks gebeuren. Maar maakt men hier een *beginsel* van de negatie van de bergrede, preekt men den mensen een kerkbegrip, waaruit het absolute gezag en de strikte binding aan *Gods bizondere* tegenwoordigheid is weggevaagd en weggeredeneerd, dan zal ik niet nalaten, tegen den geest van het blad te waarschuwen. Ik wil een dagblad, dat zwijgt over die dingen. Ik behoef niet *overal alles* te zeggen, wat ik belijd. Maar ik mag er *nergens tegen in gaan.* Als 'De Rotterdammer' zo'n kerkbegrip *huldigt,* als hier door de regels doorkomt en daar een beginsel van maakt, dan preekt de heer H. Diemer tegen mij in; en dan moeten we helaas kiezen of delen.
Liever weer in de verdrukking met onze pers dan dat onze pers, die eerst door de *Gereformeerde* mensen groot geworden is, ons zo en passant de a b c beginselen van Dr Kuyper, van Dr H. Bavinck, van H. de Cock afneemt in naam van een zgn. ireniek, die al zoveel moois genivelleerd heeft.
Laat mij het ronduit zeggen mogen: de kwestie of de Chr. Geref. kerk gezegend is van den Heere God, is tot deze kwestie te herleiden: leeft die kerk, niet in *algemene* doch juist in *haar speciale* (Chr. Geref.) beginselen naar de geboden? Die vraag moet 'De Rott.', als niet-theologisch blad, laten liggen. Zij heeft b.v. geen recht, een oordeel te vellen over de theologie van wijlen Ds J.v.d. Linden van Den Haag, toen die een brochure schreef over de vraag: Heeft de Chr. Geref. kerk *recht van bestaan?* Antwoord: *neen!*

Is nu Ds v.d. Linden - dien ‘De Rotterdammer’ maar niet citeert - ook al een felle man, van wien men schrikt? Och, de mensen moesten eens wat meer schrikken tegenwoordig. Ze bidden allemaal elken Zondag tegen

elkaar in en laten zich 's Maandags weer in slaap wiegen, ook door vredeliedjes - ins Blaue hinein! De werkelijkheid zien, mijne heren! Geen vlucht uit het concrete!

Het is inderdaad mijn mening dat in de artikelen, die de directeurhoofdredacteur van ‘De Rotterdammer’ schreef, enkele van de allereerste beginselen, die ons voorgeslacht greep, en die de bezieling gaven aan den arbeid van hen, die onze pers hebben aan 't werk gebracht, verloochend worden.

Of, was dat maar zo.

Iemand die verloochent, weet wat hij doet.

Maar hier worden die eerste beginselen *voorbijgezien.*

En dat is erger.

‘Felheid’ wordt genoemd wat het christendom ziet als zijn allereerste axioma.

Onbegrijpelijk, en bedroevend, dat men deze dingen zó gauw loslaat.

Volgende week ga ik verder.

Polemiek ‘De Rotterdammer’. III. Specialisering contra nivellering.*)

In de derde plaats een woord over de wederzijdse klacht: ‘De Rott.’ opponeert tegen de *specialisering* (- al kiest het blad daarvoor andere termen, waarover later) - en ik heb bezwaar tegen de *nivellering,* waaraan het blad zich schuldig maakt, in de hier bedoelde, *zeer nadrukkelijk eigen standpunt aftekenende* artikelen; en dus ook in andere copie.

In mijn derde artikel in de ‘Delfsh. Kb.’ sprak ik eerst even over de blijdschap van ‘De Rott.’, toen het bij het jubileum der Theol. School te Kampen ook een chr. geref. gelukwens kon opnemen; knoopte daaraan vast een herinnering uit ‘De Standaard’ aan Van Oosterzee, die indertijd óók Kampen telegrafisch feliciteerde met den nog al kreupel-exegetiserenden volzin: *‘de braambos verteerde niet’,* maar die - zie het art. van Ds Rullmann in ‘De Standaard’, later geen goed woord, doch op de ‘Rotterdammer’-logica veel lijkende onvriendelijke woorden overhad voor de dogmatische specialiseringsworsteling van Dr A. Kuyper, met wien de Theol. School toch juist in zijn dogmatischen strijd ten nauwste verbonden was.

*) De Ref., 18 okt. 1929, 10e jrg. no. 3, bl. 22 (Persschouw).

Daarna vervolgt het artikel aldus:

> Maar ik keer weer naar het *begin* terug: laat ons niet bij de wederzijdse *algemeenheden* blijven staan. Dezelfde christelijke geref. (en andere) dominee's die in ‘De Rott.’ een paar vriendelijke woorden schreven over de *algemene* waarde van de Kamper Theol. School, hebben den volgenden Zondag zich allen van haar geïsoleerd, zich nadrukkelijk van haar *eigenlijke* werk losgemaakt voor de ogen Gods - gebeden, psalmen, benedicties - en in Zijn oren. *Dat* vergeet ik ook niet. En juist op dit *allerbizonderste,* waarop wij uit elkaar gaan, wil ik nu den strijd openen. Wie dien strijd ontwijkt, heeft geen *geloof,* dat hij in z'n allerspeciaalste kerkelijke levenshouding in Gods weg loopt. Gaat hij dan toch daarin verder, zonder voortdurende zelfcontrôle, is dat dan ‘zegen’?
> Wel neen - wie zó den ‘zegen’ bewijzen wil, verwereldlijkt alles wat geestelijk en kerkelijk is en is bang, zich te onderzoeken in Gods oog. Beter dan telegrammetjes te sturen - ze zijn goedkoop - over den braambos die niet verteert, is elkaar te herinneren, dat Zondagsmorgens de Chr. Geref. dominees en de Geref. dominees gaan staan voor den brandenden braambos en elkaar daar beschuldigen van ongehoorzaamheid.
> Dat zijn de feiten, die *schreeuwen* om oplossing. Wie deze feiten verdoezelt, kan wel goedkope felicitaties schrijven, maar hij heeft ze dan ook geschreven buiten het gezicht op den brandenden braambos, waarin God zich openbaart, die zegt: Ik ben, die Ik ben.
> Maar die God en die braambos zijn toch te verschrikkelijk om *alleen* dienst te doen voor 'n algemeen krul- en sier-randje om een stichtelijk gelukstelegram.
> Specialiseren, mijne heren!
> Terug tot de onderscheidingen!
> En als ik ze niet aandurf, dan moet ik mij *bekeren.*
>
> Want als we niet specialiseren, raken we ons beginsel kwijt. Onze partij en ons godsdienstig leven in Nederland, is alleen door den specialiseringsarbeid van onze grote mannen geworden wat ze was.
> En alleen, wie bij *elke* vraag, die opkomt uit het leven, het verband met de *beginselen* zoekt, helpt ons goed en duurzaam.
> Wie dit nalaat of, met een onbegrijpelijke felheid tegen iemands persoon, dit verband leggen tussen incidentele verschijnselen en onveranderlijke beginselen een ‘onbegrijpelijke felheid’ noemt, en zich dan laat omringen door een paar briefschrijvers, die ook al niets van de zaak begrijpen (ten dele doordat ‘De Rott.’ over de pit van het bezwaar hardnekkig is heengelopen), die doet ons vragen: is ‘De Rotterdammer’ nog wel een principieel scherp leidend blad?
> Interkerkelijk is een mooi woord, maar ik ben het eens met Ds H.J. Heida van Vlaardingen, die in zijn Kerkbode schrijft, dat de woorden ‘interkerkelijk’ en ‘interconfessioneel’ in onzen tijd wel zeer druk worden gebruikt, doch meermalen ten onrechte.
> En zo is het met ‘De Rotterdammer’ ook.

Het is geen kleinigheid, als de directeur-hoofdredacteur van ‘De Rotterdammer’ zelf de kwestie tussen Chr. Geref. en Gereformeerd *in ernst* meent te hebben gesteld, als hij de ‘pluriformiteit’ naar voren schuift,[1)]

1) Waarom wordt de scherpe strijd tegen Ds Kersten niet gestaakt met een beroep op de pluriformiteit der sociaal-politieke actie? Voelt men de ondoordachtheid niet van het betoog van ‘De Rott.’ (art. II)?

aan de hand van enkele - reeds op den tast voelt men dat - nog ongelukkig gekozen citaten (deels handelend n.b. over plaatselijke kerk). Dat wijst erop, dat we in 'De Rotterdammer' een blad hebben dat op sociaal terrein en anderszins de pretentie voert principiële leiding te geven, voor ons christelijk en antirevolutionair volk, maar dat tevens zich de weelde permitteert op het terrein waar voor *alle* christelijke actie de principes gezocht worden (de christelijke belijdenis) met ontstellende openhartigheid het handhaven van den beginselstrijd liefhebberijwerk te noemen, of een stokpaardje-berijden (nooit teruggenomen), of onbegrijpelijke felheid, of - alles onder één gezichtspunt bezien, of wekelijks misbruik van scherpzinnigheid.
De toelichting van deze nog altijd overeind staande termen zwaaide wel met een vlag van interkerkelijkheid, doch kon den zin van dit gebaar niet waarmaken. Interkerkelijkheid is een bewuste consequent volgehouden houding; maar hier is deze zoek. Men schrijft niet consequent en men zwijgt ook niet consequent. 'De Rotterdammer' is in die befaamde Hoornstoot-artikelen de leiding kwijt; heeft *naar beneden* (fundamenteel, waar het op aan komt) geen *principiële* overtuiging, die conform de belijdenis was, welke Dr Kuyper b.v. in *zijn* niet-theologische overtuiging toch altijd vasthield en uitwerkte, en wil nu *naar boven* toe al wat zich momenteel op christelijk erf beweegt, verbinden.
Dit heet dan: interkerkelijkheid. Maar het is niet-kerkelijkheid naar beneden, en veel-kerkelijkheid naar boven.
Zulk heet dan *'samenbinden wat naar de grote levensbeginselen bijeenhoort'.*
Maar o wee - op 't zelfde moment, waarop het blad dit schone woord dan eens toelichten zal, wordt het zoeken naar één van die grote levensbeginselen, eigenlijk het allergrootste, gerangschikt onder de 'onbegrijpelijke felheden'.
Maar zo bindt men niet samen. Zo krijgt men alleen maar een agglomeraat van lezers van 'De Rotterdammer'; maar geen om de *grote* beginselen saamgehouden massa. Zó verklaar ik dan ook, dat 'De Rotterdammer' (die nog over zo heel veel van mijn eerste antwoordartikelen heenloopt) ook al niets zegt over de door mij opgeworpen onderscheiding tussen inter-kerkelijkheid of veel-kerkelijkheid; en ook niets antwoordt op mijn bezwaar tegen de bewering van het blad, dat in een groot deel van de Geref. Studentenwereld het woord 'Assen' niet mocht genoemd worden. Zo verklaar ik ook, dat het blad liever brieven van enkele larmoyante of ietwat plomp lachende inzenders opneemt, dan ernstig te antwoorden op wat het 'Leidersblad' liet drukken, zich naast mij scharende inzake de beginselkwestie tegenover 'De Rott.', ook al met het oog op het *jeugdwerk.* Zo verklaar ik ook, dat het blad de kwestie van *conscientiebezwaren* van christenen (inzake de vaccinatie) zo maar even laat uitmaken door een Leidse hoogleraar, die juist inzake die *conscientie*-vragen niet weten kan, wat de principiële kwesties erin zijn.
'De Rotterdammer' wil niet vergeleken worden met 'De Standaard'; toen ik daar maar even van repte, werd het blad ietwat boos. Vermoedelijk vergat men even, dat 'De Rotterdammer' bij de lezers zelf die vergelijking wel eens opdringt, door b.v. publiek uit te rekenen, hoeveel pagina's men meer geeft (alsof het aantal 'lappen' van een blad zijn waarde beheerst). Maar ik waag nog eens de vergelijking: indien het blad werkelijk wil blijven

een principieel voorlichtend blad voor onze anti-revolutionaire mensen
dan moet het niet gaan vragen naar de kwantiteit van zijn copie, doch

naar de kwaliteit. En op dat punt (den *beginselstrijd*) heeft het viertal artikelen van den hoofdredacteur eigenlijk *onthullende* betekenis gehad. Ik had ze niet kunnen verwachten.
Ik zeg dit, in de wetenschap, dat het mij kwalijk zal genomen worden. Ik kan er niets aan doen. Als ik 'De Rotterdammer' eerst zacht gewaarschuwd heb en ik word dan zó behandeld, dan moet de tegenstelling, die de heer Diemer zelf eerst *laat zien,* maar bewust geformuleerd worden. Onze christelijke pers is niet door gereformeerde mensen opgericht, om op het allerbelangrijkste gebied den beginselstrijd te horen rangschikken onder de dingen, die geen betekenis hebben of strijden tegen de goede zeden.
Wilde ik 'De Rott.' volgen in haar al te populaire redeneermethode, dan zou ik brieven kunnen citeren en gesprekken van mensen, wier naam 'De Rott.' zou doen schrikken, die mij op dit punt zijn bijgevallen. Ik zal het niet doen. Maar wat ik wel zal doen, dat is: den Heer Diemer zeggen, dat zijn citaten van vraaggesprekken met Ds Vonkenberg en den Heer De Lange alweer niets met de kwestie te maken hebben. Ieder, die zelf een beginsel heeft, *scherp geformuleerd,* kan samenwerken, kan ook anderen waarderen, voorzover te waarderen viel. Maar al dat gepraat over 'waardering', over 'vriendschappelijke' samenwerking tussen bonden is in dit debat een onbegrijpelijk om-de-kwestie-heendraaien. Als 'De Rott.' vraagt, of Ds Vonkenberg en de heer De Lange soms ook al zich moeten bekeren tot de bonden van Hervormde en Lutherse Bonden, omdat zij die waarderen, dan zeg ik den Heer Diemer:
a. U draait uw lezers een rad voor de ogen - ik neem graag aan onbewust - want u kunt eerst met die vraag aankomen, als u van die heren leest: God heeft die bonden groot gemaakt;
b. als U de kwestie telkens zo verlegt, dan gaat u zelf heel bedenkelijk zondigen tegen het 9e gebod, gelijk het ook al zulk een zonde is, als u uw briefschrijvers het hoofd laat schudden over een K.S. die niet bestaat, dien u enkel maar gefantaseerd hebt;
c. indien u eens van mij een reeks citaten van Ds Vonkenberg hebben wilt, die over de eenheid en de eenheidsbeweging precies denzelfden kant uit redeneert als ik, en *volmaakt veroordeelt,* wat 'De Rotterdammer' in deze artikelen doet, dan kunt u ze krijgen. Een tweede aanbod alzo: 'De Rott.' kan de copie alweer gratis krijgen. Vermoedelijk zal dit tweede aanbod (dat toch ernstig is en het debat kan verhelderen) wel evenzeer verzwegen worden als het eerste.
Het is gemakkelijk genoeg te schrijven, dat 'De Rott.' het '*cement*' wil zijn, dat bijeenhoudt, wat kerkelijk uiteenging.
Maar cement moet dan ook stevig zijn.
Wie evenwel den beginselstrijd juist op kerkelijk terrein rangschikt onder de zonden en de 'dwaasheden van de dominees' - 'De Rott.' heeft van die bijzonder ontwikkelde briefschrijvers -, die wordt geen cement. Dat is maar vrijmoedige beeldspraak.
Ik keer het juist om (ik deed dat al eerder, maar 'De Rott.' loopt ook daar weer om heen). Ik *herhaal:* het blad heeft *letterlijk niets te maken* met den strijd der kerken onderling. En wanneer het zich veroorlooft, een etiket van goddelijke approbatie te plakken op iedere groep, waarvan een zeker getal 'De Rotterdammer' leest, desnoods ten koste van den goeden *christennaam* van een persoon, die daarbij in den weg gaat staan, dan

steunt het den geestelijken *onderbouw* van al die groepjes. Het eind is:
de verdeeldheid versterken door ze in den naam van God te sanctioneren.
Het *twisten* tegen die verdeeldheid (zoals ik het in *concrete* gevallen doe)

> noemen ze dan verdeeldheid bevorderen en felheid. Neen, geachte Heer Diemer, alle lievigheid sanctioneert de verdeeldheid; en ze draagt geen cement aan, doch laat den hopeloos verdeelden boel maar liggen. Gij kijkt alleen maar naar uw eigen terrein en hebt den moed, iemand, die cement uit beginselen wil aandragen (zuiver op *kerkelijk* terrein in een zuiver *kerkelijke* kwestie) over *dàt* werk in uw z.g. interkerkelijk blad te bekladden als persoon. Dat had niets met uw roeping, noch met mijn aanval te maken.
> Voorts ook niets met het christelijk geloof, of de christelijke ethiek.
> Of - het had er wel mee te maken. Het ging er tegen in.

Natuurlijk speelt ook de *repetitie* hier een rol. Dat ik *herhaaldelijk* terugkom op de in de polemiek betrokken kwesties, scherpt de herinnering op, en geeft aan vergeetachtige naturen den indruk van strijden *boven* anderen. Dat dit onjuist gezien is, behoeft geen betoog. Op het christelijk erf liggen de dagen van eertijds naast die van vandaag in de ogen van wie geestelijk tracht te zien. De redevoeringen b.v. waarmee de heren Geelkerken en Wisse de Geref. kerken publiek bestreden hebben, zijn gehandhaafd; dus worden ze nog dagelijks aan de christelijke conscientie aangedrongen. Hun conscientie repeteert ze dagelijks, zo moet ik wel aannemen.

Polemiek ‘De Rotterdammer’. IV. Kerk-bouw of kerkbraak?*)

Zoals ik reeds zeide, wil ik telkens mijn antwoord op ‘De Rotterdammer’ in dit blad in niet al te grote dosis geven. Ik neem dus nu de pit van het 4e artikel van dit blad eerst in ogenschouw, en ga volgende week verder. Ik schreef in ‘Delfsh. Kb.’:

> Het komt mij voor een onmannelijk gebaar te zijn, als *nu* zonder blikken of blozen beweerd wordt, dat het blad van den aanvang af vooropgesteld heeft te geloven, dat mijn apologetisch werk door de conscientie wordt opgedragen. Dit is één van beide: een bedekt *herroepen* van de eerste woorden - maar dan moet het ook maar *hardop* gebeuren en zonder omhaal - óf het blijft volstrekt onverenigbaar met de eerste grove qualificaties.
> Ik verspil voorts geen woord aan de vriendelijkheden, die in dit 4e artikel den *mens* Schilder worden gepresenteerd, maar dan in tegenstelling met den *polemist* Schilder. De polemist is dezelfde als de mens en de mens S. doet geen moeite, zich aangenaam te maken ten koste van den polemicus.
> Hij vindt zelfs dit geredeneer over den mens onvruchtbaar, en 'n tikje arrogant van ‘De Rotterdammer’ ook. Het blad heeft met den mens S.

*) De Ref., 25 okt. 1929, 10e jrg. no. 4, bl. 30 (Persschouw).

geen zier te maken, evenmin als met den mens Wisse, den mens v.d. Schuit, of welken anderen mens het voorts zo wel eens bespreken wil. De heer Diemer ziet een *'raadsel':* hij kan niet begrijpen hoe de *mens* S. ook kan zijn de polemicus S.
Maar het is toch, geloof ik, christelijk, om, als men staat voor een raadsel, niet 'n paar zinnetjes neer te pennen, *die de allures aannemen, alsof men er alles van weet:* geen raadsel dus, doch de oplossing heeft.

Maar dit is slechts 'n kleinigheid. Ernstiger wordt dit:

In dit verband gaat 'De Rott.' evenwel nog eens op zoek naar de oplossing. Het heeft - het raadsel wordt dus spoediger opgelost dan in Timnath het geval was - de *grondfout* ontdekt van Ds Schilder. Hoor nu aandachtig toe:
De grondfout zit bij Ds Schilder naar onze overtuiging hierin, dat hij in zijn schrijven niet duidelijk aan den dag doet komen, altijd weer, dat de *confessie verder reikt dan de kerkelijke grenzen.* Dan zou hij er ook mede rekenen, dat de ene kerk op een bepaald deel der confessie meer den nadruk legt dan de andere, natuurlijk hier denkende aan kerken, die dezelfde confessie aanhangen.

Tot zoverre.

Ik aarzel niet, deze diagnose belachelijk te noemen en arrogant. Daar heb ik nu 7 jaar lang telkens weer concreet gezegd, waar het om gaat, en ineens komt daar iemand vertellen, dat de grondfout zit in heel iets anders.
De heer Diemer fantaseert maar wat. Het ontgaat hem blijkbaar geheel, dat ik - om bij de relatie Chr. Geref. en Geref. te blijven - er onophoudelijk juist *op wijs,* dat de confessie verder reikt dan de kerkelijke grenzen, en dat *daarom* alle mensen, die dezelfde confessie hebben, verplicht zijn, de kerkelijke grenzen niet willekeurig en sectarisch *in te perken,* doch de confessie te *beleven* in het stuk der kerk. Mijn bezwaar is juist, dat men binnen de grenzen van dezelfde confessie maar telkens om bijzaken scheuring maakt. De heer Diemer, ik kan het niet zachter zeggen en doe er ook geen moeite meer voor, de heer Diemer heeft van mijn debat tegen de Chr. Geref. niets begrepen: hij moet met zijn diagnose niet naar mij, doch naar Chr. Geref. mensen toe. Hij zet de zaak precies onderstboven.

Hoe 'De Rott.' denkt over een 'vitium originis' in de *kerk,* blijke uit het volgende. De 'Delfsh. Kb.' vervolgt:

Wonderbaarlijk is het dat 'De Rott.' zelfs met de *koloniale* politiek de kwestie der kerken wil vergelijken:
En neem nu zelfs aan, dat de oorsprong van een kerk of van een verenigingsbond naar onze mening niet onberispelijk is, wil dit zeggen, dat God Zijn zegen onthoudt? Wij weten beter. Met den *krommen* stok vaak de *rechte* slag. Dat is het wonder Gods en moet ons, wanneer het broeders betreft, toch wel bescheiden doen zijn. Zet het zelfs over op publiek terrein: kan er zegen rusten op Hollands bestel in Indië, nu de geschied-

kundig ingewijde zeker niet het toebrengen dier kolonies als een geloofsdaad zal durven zien?

Kijk eens, geachte Heer Diemer, dat is toch al te bar.
Moet men de *overwinning* van koloniën door het *zwaard,* vergelijken gaan met *de roeping* der *vrije* gelovigen, dat *koninklijk priesterdom,* die vrijgemaakten van den Zoon des mensen, om tot *elkaar te komen,* indien zij dezelfde confessie hebben (wat ik beoog door *gewaande geschillen* weg te redeneren, daarin door U gemolesteerd)? Is staats-verband te vergelijken met kerk-verband? Is de verhouding van overheid en onderdaan, van blanke en neger, van christen en cultuurdrager enerzijds en heiden en cultuurloze anderzijds, te vergelijken met de *vrije* samenwoning van Gods geroepenen in Christus? Wie de bergrede indenkt, daarbij kerkbegrip heeft en Dr Kuyper en Bavinck en De Cock leest - kan zo'n vergelijking niet volhouden.
Er ligt nu eenmaal een *absoluut* gebod op alle kerken en wie dat ontkent, heeft het *wezen* der kerk geschonden. In de kerk moet de vloer duizendmaal heter gestookt worden door de liefde tot de absolute waarheid dan de vredesvuurtjes van 'De Rotterdammer' ooit kunnen branden.

Hoe is het toch mogelijk, dat de Heer Diemer dergelijke boodschappen aan ons christenvolk laat samengaan met citaten uit Dr Kuyper, Dr Bavinck, Ds Jansen?

Op deze ernstige vraag zou ik willen verwijzen naar deze passage uit mijn antwoord aan het blad:

Ten slotte: a. Als 'De Rotterdammer' vraagt 'als het niet God is, die iets groot maakt, is het dan uit den duivel?' dan verwijs ik naar mijn opmerkingen over het begrip *zegen.* In mijn kerk en in de Chr. Geref. ligt werk van God en ook wel van den duivel. Het eerste schept het *wezen* der kerk, het tweede *vecht er altijd tegen.* Het eerste legt het wezen der onzichtbare kerk in het instituut, het tweede *verhindert* de onzichtbare kerk *zichtbaar te worden,* als *kerk* n.l., d.w.z. dus ook in het spreken en doen der *gehoorzaamheid.* Naar mijn innige overtuiging is het *afzonderlijk staan* der Chr. Geref. *niet* uit God, doch zonde tegen God. Handhaving daarvan is bevestiging van zonde, een gedeeltelijke *verhindering* van de kerk om *zichtbaar* te doen worden wat tot het WEZEN der kerk behoort. Dat blijft *altijd* zonde, in 1929 nog even erg als in 1892. 'Tijd slijt' - behalve in het rijk der hemelen, beginselen zijn trouwens onverslijtbaar. Een zeker *algemeen* genadegoed is wel een zegen, dien God *ondanks* onze *zonden* aan anderen en aan mij verleent. *Maar ik mag daarom de zonde nooit goedpraten; voorzover de* Chr. Geref. mensen en ook de Geref. mensen dus nog 'een' zegen ontvangen, die uit God is, hebben zij *temeer* daarin een *roeping,* om *zich te bekeren* van wat in hun leven uit den duivel is. Met mijn persoon en kerk staat het evenzo voorzover wij verkeerd doen. 'De Rott.' troost zich alweer met een *spreekwoord:* 'dat God met een krommen stok vaak een rechten slag slaat'. Ik redeneer nu eens even door op die kreupele exegese, en zeg dan dat *niemand daarom zelf met kromme stokken werken mag,* of ze approberen. *Mijn* stokken moet ik met *Gods* stokken niet vereenzelvigen; en dat deed de complimenteuse

‘Rotterdammer’ hier. (‘God heeft groot gemaakt’.) *De verborgen dingen zijn*

voor den Heere, de geopenbaarde voor ons. Al dat geredeneer over wat God zo nog al goeds kan geven (er worden toch nog wel mensen bekeerd, en er vallen nog wel zo eens tranen etc.) is weer de zaak *van den verkeerden kant aanpakken.* Het is weer het gedraai *van den mens om zichzelf:* kàn ik nog net in den hemel komen: ja? - dan kunnen verder de geboden me minder schelen. Dat is irreligieus: zelfdienst inplaats van godsdienst. Heeft Dr Kuyper, Bavinck en Calvijn tevergeefs gesproken, over deze dingen althans, tot 'De Rotterdammer'?

b. Van *grondfouten* gesproken: ik zie een andere grondfout. Zoetjes aan vermoordt men het *geloof* in de artikelen der confessie over de *kerk.* Al dat redeneren over de gelovigen, die zich scharen 'bij die *vereniging* van gelovigen, welke *naar verkregen licht (!)* voor den betrokkene (!) het *meest geschikt (!)* is' (zie een inzender), is aan den verkeerden kant opgezet. *'Vereniging'?* Neen: *Kerk* van Jezus Christus! *'Naar verkregen licht'?* Maar eerst naar het *gegeven* licht in het *Woord Gods!* 'Voor den *betrokkene* geschikt'? Maar het gaat eerst om de eer van *God* en om het *loon* van den *verhoogden Christus!* 'Het meest *geschikt'?* Welneen - er is *maar één ding* geschikt: de *gehoorzaamheid.*
Wat een gewirwar! 'De Rott.' heeft hier een kerkbegrip verdedigd, dat van alle kanten Kuypers' en Bavincks' werk vernietigt, voorbijgaat. 'Es ist zum Weinen' - schreef mij een theoloog uit Kampen over dat 4e artikel van 'De Rott.'

Ja, waarlijk, er valt te schreien om een onnozelheid, die met ethische redeneer*methoden* van inzenders een *Geref.* predikant wil komen bekeren in een *antirevolutionair* blad. Het droevigst is niet, dat 'De Rotterdammer' ketterijen schrijft, *maar dat de hoofdredactie* (terwijl ze mij en anderen leiden wil) *ze niet meer onderscheiden kan.* Hier raak ik mijn *voornaamste bezwaar:* men wil in onzen tijd van anti-Gereformeerde zijde het *kerkbegrip construeren uit de ervaring, uit hetgeen voor ogen is, uit hetgeen zo al te verwezenlijken lijkt. Dit is de rationalistische, moderne, redeneermethode* toepassen op de *kerk.* Neen, de kerk is een *geloofsstuk.* Ik moet haar wezen bepalen op *precies dezelfde manier* als waarmee ik omschrijf de drieëenheid, Christus' voldoening, het laatste oordeel. Bij de omschrijving van het *wezen* der kerk heb ik *niets* te maken met het empirisch gegevene, of met den praktischen toestand of het bereikbare, doch *alleen* met de *bizondere openbaring,* het *Woord Gods.* Waarom willen de mensen *alle* artikelen van de Geloofsbelijdenis beredeneren uit het standpunt van Schrift en dogma, *behalve dan juist de artikelen over de kerk?* Omdat ze de *ongehoorzaamheid* willen goedpraten; en op dit punt *niet meer gereformeerd zijn.* Ze vergeten, dat de kerk *evenzeer geloofsstuk is (ergernis en dwaasheid voor het vlees)als Christus' Kruis!*

Het zou oneerlijk zijn, alleen 'De Rotterdammer' deze laatste fout in de methode aan te wrijven. Integendeel: het is een algemene ziekte; ten dele ook onder velen van wie zich gereformeerd noemen. Maar als 'De Rott.' 'grondfouten' wil aanwijzen, zal het blad mij moeten vergeven, dat ik hier een grondfout zie, die de heer Diemer had moeten in rekening brengen voor het minst, eer hij zijn vermoeiende artikelen durfde plaatsen.

Polemiek ‘De Rotterdammer’. V.*) De mening van Ds J.E. Vonkenberg.

In mijn vierde artikel in ‘Delfsh. Kb.’ komt het beroep van ‘De Rotterdammer’ op Ds Vonkenberg ter sprake. Het loont de moeite, want, aldus mijn artikel,

> nu ga ik iemand aanhalen, dien de heer Diemer *zelf ook geciteerd heeft* (althans geïnterviewd), en dien hij zelf rekent onder de *gezaghebbende mensen op dit terrein* (en dan terecht). Ik bedoel Ds J.E. Vonkenberg, die in art. III van ‘De Rotterdammer’ ter sprake kwam.
> Voorop zij gesteld, dat de heer Diemer zich ten onrechte heeft beroepen op Ds Vonkenberg (en de heer De Lange):
> a. omdat wat van hen aangehaald werd, geen letterlijk citaat was, doch weergave van een deel van een interview, voor welke weergave uiteraard de geïnterviewde geen verantwoordelijkheid dragen kan;
> b. omdat hun uitlatingen, stel nog eens dat zij hun bedoelingen volledig weergaven, *niets te maken hebben met wat ‘De Rotterdammer’ schreef.*
>
> Hoe ongelukkig ‘De Rotterdammer’ is in het verstaan van de mening van Ds Vonkenberg - ik beperk mij tot hem, omdat hij, gelijk ieder erkennen zal, de eerste is - blijkt uit 2 dingen:
> a. de publieke uitlatingen van Ds Vonkenberg, inzake de grote beginselkwestie, die achter dit debat ligt;
> b. zijn particuliere - maar met verlof van Ds Vonkenberg hier gepubliceerde - uitlatingen omtrent het thans lopend debat tussen den heer Diemer en mij.
> Ad a. Wat de publieke uitspraken van Ds Vonkenberg betreft: ik zou kunnen verwijzen naar diens ganse leven en naar heel zijn openbare optreden, ook in redevoering en geschrift. *Men moet zich daarvan wel grondig hebben losgemaakt, door te schrijven zoals ‘De Rotterdammer’ deed,* en door te pronken met dwaze brieven, als in art. IV.
> Ik zal me beperken tot één publiek geschrift van Ds Vonkenberg, waarin de thans onderhavige kwestie van ‘éénheid’, liefde, samenwerking, beginselstrijd of voorbijgang daarvan, rechtstreeks aan de orde komt. Ik bedoel de rede ‘Eenheid’, waarmee Ds Vonkenberg den Haarlemsen Bondsdag 1922 heeft geopend. (Uitgave Bondsbureau, 1922)
> Wat dunkt ‘De Rotterdammer’ van de volgende citaten die ik gemakshalve genummerd heb?

Eerste citaat: (tegenover de ‘eenheid van ‘De Rotterdammer’-leuzen, die tegen mijn polemiek in het algemeen opgeld moeten doen):

> En de eenheid, waarmee mensen U zegenen willen, kost zoveel, zo ontzaglijk veel.
> Welken prijs ge er voor moet betalen?

*) De Ref., 1 nov. 1929, 10e jrg. no. 5, bl. 38 (Persschouw).

> Och, om der eenheid wil vraagt men U los te laten, althans te zwijgen van veel, dat U dierbaar werd.
> Om der eenheid wil vraagt men U te breken, met wat in vaak bange worsteling verkregen is, hoogstens moogt ge het, enkel voor persoonlijk gebruik, in alle stilte bewaren.
> Om der eenheid wil vraagt men U verloochening der historie en van wat in een weg van bloed en tranen historisch werd gevonden en geformuleerd. Men zal het zonder die historie wel klaarspelen: de dwaasheid van de bieze, die groeien wil zonder slijk, van het rietgras, dat meent te kunnen opschieten zonder water.
> Men zal het zelf, met eigen wijsheid wel klaren: de spin, die haar webbe weeft uit eigen ingewand....., ja, ja, maar enkele haren van den raagbol zijn slechts nodig en de webbe is om koud.
> Om der eenheid wil vraagt men een offerfeest van beginselen en ras blijkt de belijdenis van hem, die het minste belijdt, maatstaf te zijn voor aller belijdenis.
> Wij verklaren den oorlog aan de fabriekmatige eenheid, waarmee mensen ons willen begiftigen.
> Tegen *die* eenheid willen wij strijden; en omdat zij zich vaak aandient in het gewaad van de *ware* eenheid, willen wij niet slechts strijden, maar ook er tegen *waken.*

Tweede citaat (tegenover het ‘kennen ten dele’, waarmee ‘De Rott.’ thans den schijnvrede wil aannemelijk maken):

> Maar 't gevaarlijkst is het, wanneer de valse eenheid wordt verkondigd op ons terrein. Want dan gaat het om heel uw levensbeschouwing.
> Dies roepen wij U op om tegen dat gevaar te waken om der Waarheid wil.
> Om der Waarheid wil!
> Hebben wij dan de Waarheid?
> Ja. - Naar onze innigste overtuiging, ja! En als dat Uw overtuiging is, bij het licht van Woord en Geest, dan moet ge ook den moed hebben om dat uit te spreken en op de vraag: Hebt gij dan *de* Waarheid, volmondig *ja* te antwoorden.
> Hebben wij geen enkele dwaling?
> 't Is mogelijk, maar zodra wij er één herkennen, hopen wij in Gods kracht de dwaling ook bij ons zelf te bestrijden en ze uit te bannen.

Derde citaat (voor het geval ‘De Rott.’ mocht willen zeggen: ja maar het gaat over jongelingsbonden):

> Meer dan enige vroegere tijd roept de tegenwoordige ons te wapen tegen de valse eenheid.
> Ook en vooral tegen de valse eenheid op *ons* terrein, d.i. op paedagogisch gebied. Als op enig terrein belijning, heldere scherpe belijning nodig is, dan *op het terrein der opvoeding, waarop immers uw verenigingsleven zich beweegt.*

Vierde citaat: (ook over de jeugdverenigingen):

Wie onder de studerende of onder de niet-studerende Jongelingschap voor paedagogischen arbeid het meent te kunnen doen zonder grondslag

of met een zeer vagen grondslag, hij moet dat zelf weten en verantwoorden: maar hij is eens anderen geestes dan wij.
Wie met bewustheid dat standpunt inneemt, behoort niet bij ons.

Vijfde citaat (op den man af tegen het misverstand van het derde 'Rotterdammer'-artikel):

> En zo zijn er zelfs in onzen kring enkelen, gelukkig slechts zeer enkelen, geweest, die met de voortvarendheid en met de voorbarigheid, aan onzen licht ontvlambaren leeftijd eigen, heus iets voelden voor de dwalingen, die korten tijd Zeelands hoofdstad in opspraak brachten; enkelen, die niet verstonden, dat de N.C.S.V. op het terrein der studerende Jongelingschap is, *wat de Alg. Chr. J.V. voorstaat op het gebied van het gewone verenigingsleven, een standpunt, waarmee Uw Bond 34 jaar geleden radicaal heeft gebroken.*
> En waarlijk, thans werd ook weer verlangd, dat die Middelburgse gevoelens in het Bondsorgaan tot uiting zouden moeten kunnen komen, dat het pleit voor Alg. Chr. reactie ook in het blad moest kunnen worden gevoerd.
> En een zeer enkele ging zelfs zo ver om te schrijven, dat wij tegen die gevaren in het blad de Jongelingschap niet zouden mogen waarschuwen en doen waarschuwen. Tegen den geest, die daaruit sprak, heeft toen de Bondsleiding weer doen horen een krachtig: *Dat nooit.*
> En als een enig man, zonder één enkele uitzondering, herhaalt Uw bondsbestuur het op dezen dag zeer beslist: *Dat nooit.*[1)]

Zesde citaat:

> Wie zich met den Gereformeerden naam wil noemen, sta af van alle halfslachtigheid.
> Onze tijd heeft *eenheid* nodig, ja maar in den zin van: *solidariteit* der mannen uit één *stuk,* die niet dragen 'het kleed van tweeërlei stof'. Zulk een *eenheid* werke God de Heere ook door onzen Verenigingsarbeid en door het werk van dezen Bondsdag.
> Waarlijk, de Gereformeerde zaak heeft in Nederland nog een toekomst van betekenis. Tenzij.....
> Tenzij?
>
> Tenzij het woord van Kuyper
> Moedwillig wordt verzaakt.
> En men uit 'leem en ijzer'
> Een valse eenheid maakt.

Tot zover de citaten. En nu:

Ad b. Toen ik las. dat 'De Rotterdammer' ook al Ds Vonkenberg betrok in dit verwarrend betoog, heb ik Ds Vonkenberg daarmee in kennis gesteld; want ik wist bij voorbaat, dat zijn naam niet past in een betoog, als nu de heer Diemer ten beste gaf. Ik zond daartoe Ds Vonken-

1) Onder grote belangstelling van de vergadering stond op het ogenblik, dat na deze woorden volgde, het gehele Bondsbestuur op, en herhaalde zijn betuiging: *dat nooit.*

berg art. III en IV van ‘De Rotterdammer’, plus art. I en II van de ‘Delfsh. Kb.’ (Art. III ‘D.K.’ is inmiddels Ds V. ook toegezonden; wat ik in ‘De Ref.’ schreef, was reeds onder de ogen van Ds. V. gekomen). Ds V. schreef mij, en gaf mij verlof, dit te publiceren, dat hij het een verwonderlijk kunststukje van den heer Diemer achtte, om, waar heel het leven van Ds Vonkenberg, op het gebied der vrije jeugdvorming, voor een groot deel gewijd was aan de bestrijding van synthetisch gedoe, thans door een knipsel uit een resumptie van een vraaggesprek den schijn te wekken, alsof Ds Vonkenberg en de heer De Lange steunen zouden de gedachte van ‘De Rotterdammer’.
Juist omgekeerd, schreef Ds Vonkenberg mij, *dat hij met den inhoud van de door mij toegezonden artikelen uit de ‘Delfsh. Kb.’* (Ds Vonkenberg had toen art. III van mij nog niet kunnen lezen), *en ook met wat ik in ‘De Reformatie’ had geschreven volkomen accoord gaat; en dat hij in elk opzicht en zonder enige restrictie verklaart in te stemmen met geest en inhoud der bedoelde artikelen.*
Omdat men nooit te voorzichtig zijn kan met het weergeven van de opinie van anderen, en ook omdat mijn art. III nog niet verschenen was, toen Ds Vonkenberg mij schreef, zend ik eerst nog de copie van dit 4e artikel van het eerste woord af tot op dezen volzin toe, aan Ds Vonkenberg toe, opdat hij zelf beslissen zou, of ik z'n mening zuiver heb weergegeven.
Hierop antwoordde Ds Vonkenberg mij het volgende:
U vraagt me, hooggeachte collega, of U mijn mening *zuiver* hebt weergegeven?
Inderdaad, dat hebt ge gedaan. Hoe zou het ook anders *kunnen,* want ge hebt mijn schrijven *woordelijk* geciteerd. 'k Dank U voor de toezending van het derde en voor de inzage der copy van dit vierde artikel, dat ik gelezen heb van het begin tot de woorden: ‘of ik zijn mening zuiver heb weergegeven’.
Ook ten opzichte van den inhoud van het derde en vierde artikel kan ik slechts herhalen, wat ik U als mijn gevoelen over het eerste en tweede stuk heb medegedeeld. Ik zie heus geen kans mijn adhaesie in meer positieve termen te vertolken. 'k Houd mij aanbevolen als iemand Uwer lezers mij een nog krachtiger formulering mijner instemming aan de hand kan doen.
(w.g.) VONKENBERG.

En als nu ‘De Rotterdammer’ prijs stelt op den naam van een eerlijk blad, dan moet het blad deze mening van Ds. Vonkenberg, dien het blad zelf als *deskundige* heeft geëerd, niet zozeer om mijnentwil als wel om der wille van Ds Vonkenberg zelf, dien het blad immers citeerde, volledig aan zijn lezers bekend maken.

Aan het verlangen, uitgesproken in den laatsten volzin, heeft het blad inmiddels niet voldaan. De opinie van dezen bij uitstek deskundige is tot nu toe verzwegen. Sedert heeft de heer Diemer weer een andere vraag vooropgesteld (en van alle vraagpunten, die hij zelf eerst als *hart* der kwestie had genoemd, in zijn nader antwoord gezwegen).

Ik kom daar nog wel op terug. Volledigheidshalve deel ik nu

reeds mee, dat de heer Diemer heeft geschreven zijn spreken over ‘hobby of stokpaardje berijden’ terug te nemen. Hij schreef: ‘dit woord, met elke kwade betekenis, welke eraan gehecht kan worden, trekken wij in, dus ook het wekelijks misbruik der pen’.

Dit laatste had ‘De Rott.’ wel niet zo geschreven (er stond nog wat minder fraais), maar dit zij daargelaten.

Overigens heeft de heer D. deze herroeping zó ver van enig leedwezen gehouden, dat hij het een poosje later nog bonter maakte. Ook dit blijve verder zijn conscientie overgelaten.

Polemiek ‘De Rotterdammer’, VI. Varia.*)

De heer Diemer schreef mij, d.d. 5 November, dat hij niet verder op de kwestie meent te moeten ingaan. Al meen ik, dat hij goed zou doen, alsnog enkele zakelijke onjuistheden te herstellen, en dingen, die hij als *feiten* (beschouwingen laat ik daar) voorstelt, en waarvan ik de historische werkelijkheid betwist, in ander licht te plaatsen. - ik zal me verder over dit besluit niet uitlaten. Wel zal ik er mee rekenen, door vandaag me te beperken tot slechts enkele van die dingen, die reeds in ‘Delfsh. Kb.’ gezegd zijn. Wie het debat in zijn geheel wil volgen (enkele lezers vragen me opgave van de nrs. van het blad) wete, dat ik schreef in nrs. 348, 349, 350, 351 en 353 van genoemd orgaan (een klein aanhangsel in 354). Uitgave Goudswaard, Gouvernestr., Rotterdam.

Indien de heer D. niet in zijn eerste artikel gesproken had van ‘klappen uit particuliere gesprekken’ zou ik hebben laten gaan, wat nu nog even vermeld worde uit nr. 348:

> In het voorbijgaan wees ik erop, dat nu *ineens* dhr D. leed droeg over mijn polemiek tegen de Chr. Geref. beschuldigers mijner kerk. *Ineens:* want in een periode, toen ik daaraan meer deed dan thans, heeft dhr D. mij zelfs geïnviteerd tot geregelde medewerking aan zijn blad. Thans geeft dhr D. daarop ten antwoord, dat dit laatste gebeurd is, toen dhr D. mij eens ontmoette op een tocht mijnerzijds naar.....een der redacteuren van ‘De Rotterdammer’. Pardon, ik zocht den heer H. Diemer, toen directeur. In ‘een trappenhuis’ (van het ‘Roterdammer’-gebouw) heet het gesprek vluchtigjes geschied. Pardon - ik ben door dhr D. meegenomen naar de directie-kamer, rookte daar een zeer goede sigaar in een prettige fauteuil en ben daarna door hem rondgeleid in de drukkerij - de nieuwe rotatiepers draaide voor 't eerst. Nu zegt dhr D. wel: van een invitatie tot ge-

*) De Ref., 8 nov. 1929, 10e jrg. no. 6, bl. 45 (Persschouw).

regelde medewerking was geen sprake, hetgeen vrij vertaald betekent: Ds S. spreekt onwaarheid; maar dit is dan de waarheid omtrent dat trappenhuis.
Maar we gaan verder. Ik heb, toen ik het bovenstaande schreef, geen seconde gedacht aan trappenhuis, noch aan directiekamer, en wijs dan ook de beschuldiging van klappen uit particuliere gesprekken rustig af. Neen, neen, - ik denk aan *2 brieven,* die de heer H. Diemer mij geschreven heeft. De *eerste* brief is gedateerd *17 December '25.* Ik woonde toen niet meer in Delft (trappenhuis-directie-kamer), doch in *Oegstgeest.* Even oriënteren. In 'De Bazuin' had ik op dat ogenblik reeds *drie jaren* lang de Chr. Geref. pers bestreden. Lang genoeg om 'Rotterdammer'-leed te wekken, indien het blad daartoe aanleg had. Bovendien had de heer Diemer, toen hij mij dien eersten brief schreef, juist kunnen aantreffen mijn *zevende* wekelijkse vervolg-artikel in 'De Reformatie' tegen ten toenmaligen docent J.J.v.d. Schuit. Het moet in die dagen dan wel heel benauwd geweest zijn voor allen, die leed dragen als 'De Rotterdammer': in 2 bladen strijd en scherper dan tegenwoordig. Ik was dan ook reeds herhaaldelijk in 'De Wekker' enigszins te licht bevonden. Niettemin *schreef* de heer D. mij, 17 Dec. 1925, om te vragen, of ik wilde medewerken. Onder 'enige medewerkers' zou ik dan plaats krijgen. Waar? Onder de *hoofdartikelen.*
Onderwerp dan zeker vooral-niet-kerkelijk (leed-gevoel?). Pardon, het behoefden geen artikelen van zuiver kerkelijken aard te zijn; 't mocht dus wel. Onderwerpen? Ik mocht ze noemen, ze zouden ook door dhr D. te noemen zijn. Een andere regeling van bijzonderheden werd zelfs voorgeslagen. De brief was op officiëel papier van 'De Rotterdammer' ondertekend door den heer D. zelf, geenszins dus privé-correspondentie (ondertekening: Dagblad 'De Rotterdammer', H. Diemer, Dir.). Ik heb toen na enigen tijd geantwoord en kreeg nog een 2en brief over de zaak. 't Was alles juist in een tijd van polemiek.

Ik vind het zelf meer dan vervelend, zulke dingen op te halen. Maar het is nodig, om te illustreren wat ik schreef: dat de 'droefheid' van 'De Rott.' mij niet een zaak van het *geweten* lijkt[1)]. Meer zeg ik er niet van.

Ik voeg er aan toe, dat de heer Diemer later aan zijn lezers erkend heeft, dat er correspondentie bestond; maar het komt mij op den tijd aan; en op iets anders.

Komende tot het 'Geref. Jongelingsblad', waarover ik reeds dadelijk me uitsprak, op uitdrukkelijk verzoek, gaat het artikel verder:

> Om niet langer 'apodictisch sprekend' te *schijnen,* volge nog een woord over wat ik aan 'De Reformatie'-lappen onttrok. Het betreft de bewering van dhr D., dat het Jongelingsblad anders sprak dan ik. Niet alleen verzuimt dhr D. te citeren wat ik op zijn vragen reeds antwoordde, maar hij verzuimt ook den zin aan te halen uit het Jongelingsblad, waar het op aankomt, en *waar het verschil juist in ligt.* Het Geref. Jongelingsblad stelde

1) Deze stelling is natuurlijk niet om te keren.

voorop: *dat het liever had gezien, dat in de Geref. Jeugdbeweging practisch de eenheid van de Geref. richting zich getoond had.*
Hiermee is uitgesproken: a. dat tussen Geref. en Chr. Geref. de klove die gegraven is, niet behoeft te bestaan; b. dat dus eigenlijk die afzondering overbodig geweest is; c. dat dus niet God moet gedankt worden voor het groot maken van dien Bond, zonder dat erkend wordt, dat menselijk misverstand hier aan den oorsprong heeft gezeten.
Op *die* manier en met *deze* vooropstelling wil ik met genoegen iedereen feliciteren, die het met mij overigens in de grote beginselen eens is. Natuurlijk verblijdt het mij, dat, gegeven eenmaal de overbodige separatie, God de Chr. Geref. mensen er voor bewaard heeft, de jeugd te laten lopen. Maar dat heb ik al gezegd; dat de heer D. er aan voorbijgaat, is voor mij geen reden tot repetitie.

Enkele weken later, heeft de heer D. het Jongelingsbl. nog eens geciteerd, thans met den eerst weggelaten zin, doch nu weer, zonder mijn antwoord aan te halen. Maar het blijkt onjuist, als hij concludeert, dat volgens mij men de Chr. Geref. jongelingen niet feliciteren mag. Neen, de kwestie is heel anders. De heer D. had dan ook niet aan het feit, dat ik in eerster instantie vlug over dit puntje heengleed, reden moeten ontlenen voor de bewering, dat mijn debat met handigheidjes werkt. Waarom heeft hijzelf toch mijn nader bescheid verzwegen, toen hij nog eens weer het 'Jongelingsbl.' liet spreken, indien hij mij van handigheidjes beticht?
Uit nr. 353 citeer ik het volgende (het is verleden week beloofd):

Nu is er weer een *nieuw* element in geding gebracht. De 'Rott.' drukt ook af, wat 'De Standaard' geschreven heeft over het feest der Chr. Geref. Jongelingen, en *'tart'* mij nu - cursief - eens te antwoorden op deze vraag: in hoeverre dat verschilt van wat 'De Rott.' schreef. Het *recht* van die vraagstelling wordt dan aldus ondersteund: Ds Schilder vergeleek 'Standaard' en 'Rott.' en moet dus nu maar eens mannelijk voor den dag komen.

Hierop heb ik geantwoord, dat ik met het grootste genoegen aan het verzoek van den heer Diemer zal voldoen, mits op twee condities, waaraan hij vooraf zou moeten voldoen (evenwel berichtte de heer D., zie boven, dat hij niet verder debatteren wil). Conditie één was deze:

Voordat ik dus uw vraag beantwoord, moet u eerst eens aan uw lezers vertellen, *wat* ik van 'De Standaard' *precies* gezegd heb. Ik heb het nog eens nagelezen. Ik heb van 'De Standaard' eerst dit gezegd:
'Indien "De Rotterdammer" waarlijk interkerkelijk wil zijn, dan moet dit dagblad zich niet de weelde permitteren *polemiek tussen kerk en kerk te gaan beoordelen.* Dat doet "De Standaard" ook niet.'
En later, nadat ik herinnerd had aan de niet al te fijne manier, waarop

‘De Rott.’ haar *aantal* pagina's publiek berekende als zoveel meer dan het naast in aanmerking komend blad, heb ik gezegd, dat indien het blad zelf dus aan ons een vergelijking met ‘De Standaard’ opdringt, het niet moet rekenen met quantiteit, maar met qualiteit.
Indien nu ‘De Rott.’ aan zijn lezers precies wil vertellen, *wat* ik van ‘De Standaard’ opmerkte, zal duidelijk zijn, dat *ik* de vergelijking *niet* te berde bracht op het punt van de eerste kwestie - den Chr. Geref. Bond - maar op het punt van de *tweede* kwestie: dat ‘De Rott.’ zich opwerpt als ‘interkerkelijk’ *censor,* ook over kerken (een *strikt kerkelijk* orgaan als ‘De Bazuin’ kapittelen over wat het doet tegenover een *strikt kerkelijk orgaan* als ‘De Wekker’).
Dat zit achter heel dit debat: ‘tussen’ de kerkmuren wil men een christelijke gemeenschap vormen, die censuur oefent ook over de kerk-instituten.
Ds Heida stelt dit scherp in het licht.

Wat dit laatste betreft, ik heb het oog op een artikel van Ds H.J. Heida in ‘Geref. Kbl. van Vlaardingen’, etc., waarin deze passage:

Als op politiek en maatschappelijk gebied belijders van verschillende Kerken samengaan, is dat dus allerminst een interkerkelijke handeling. De kerk als instituut heeft daarmede niet te maken, tenzij de vereniging, die men samen opricht of het doel, dat men beoogt, ingaat tegen het Woord Gods en het belijdend leven der kerk afbreekt.
Dan komt er botsing, zoals in Amerika over het lid zijn van geheime genootschappen en soms bij ons over het propageren voor revolutionaire doeleinden.
De kerk als lichaam van Christus in zulk een schoonklinkenden titel te gebruiken, alsof men uit naam van haar handelde en nu van dat toppunt van Christelijkheid de leiding nam en de instituaire kerk beoordeelde, is al te dwaas, omdat het lichaam van Christus niet gedeeld is en er van een overeenkomst tussen verschillende lichamen geen sprake kon wezen en men toch ook niet zal bedoelen de verschillende kerken de les te lezen en als secten terug te duwen.
Al zegt men dat echter in zulk een betiteling niet met zoveel woorden, in de werkelijkheid ziet men de gevolgen en kon het moeilijk anders.
Niet zo weinigen, die een neiging vertonen naar dat z.g. interkerkelijke, verslappen langzamerhand in hun roeping tegenover de kerk als instituut en geven haar als een minderwaardige secte een duw op den koop toe.

En nu: conditie twee stelde ik alzo:

Daarom wil ik den heer Diemer met genoegen antwoorden op vraag x plus 1, mits hij eerst aan zijn lezers vertelt, wat ik op de voorafgaande x vragen gezegd heb. Er is tenslotte een grens aan het vragenstellen. Eerst het voorgaande afwerken en dan het volgende.
Me dunkt, de heer Diemer kan mij niet anders dan dankbaar zijn, dat ik hem deze condities stel, aangezien hij verklaart, bezorgd te zijn, dat het eigenlijke vraagpunt vergeten wordt. En - *hij heeft zelf die vragen als gewichtig aangediend;* ze raakten b.v. het *hart der kwestie* en de opinie van een in dezen *bij uitstek deskundige* (pluriformiteit, Ds Vonkenberg). Anderdeels acht ik ze van betekenis.

Ik stel dus als conditie twee den eis, dat de heer Diemer vooraf aan zijn lezers vertelt:

1. wat ik heb gezegd over het Jongelingsblad;
2. idem over het trappenhuis-verhaal (niet half en half); (hierop sta ik dan, omdat er gesproken is van klappen uit particuliere gesprekken);
3. idem over de vraag inzake de pluriformiteit;
4. idem over de vraag inzake Ds Vonkenberg;
5. idem over de vraag: indien niet uit God, dan uit den duivel? ('zegen');

en dit alles dan zó uitvoerig, als ik nota heb genomen van de opmerkingen van den heer H. Diemer.

Even later:

Mocht hij soms zeggen: ik heb voor dien woordenvloed geen ruimte, dan verklaar is ook tevreden te zijn, als een excerpt van wat ik zeide gegeven wordt, waarin mijn mening objectief wordt weergegeven, mits ik dat zelf opstel of goedkeur. Dat hij ingezonden stukken, óók waar ze het '*hart* der kwestie' raken (b.v. een over de pluriformiteit van den heer G. Elbertsen) weigert, is tot daar aan toe; maar hij heeft mij in directen zin de vragen over dit hart der kwestie gesteld; nu moet er niet over gezwegen worden, als er nieuwe vragen komen.

Tenslotte - en met een zucht houd ik nu op:

De laatste vermaning van den heer D. over 'tijd en wijze en maat kennen' kan pas in discussie komen, als we het vooraf eens geworden zijn over de vraag, of in het rijk der hemelen, in den opbouw van de kerk, in de opvoeding van ons volk, *absolute* eisen gelden. Wanneer we het eveneens vooraf eens geworden zijn over de waarde van de kerk *als instituut,* en over de betekenis van de christelijke *belijdenis.*
Daarover denkt de heer D. blijkbaar heel anders dan ik.
En dat spijt me. Maar het maakt dat hij van mijn 'tijd- en wijze- van maat-begrip' niets kan begrijpen, zolang hij over die andere dingen niet geduldig heeft nagedacht. Dit laatste verzuimt hij. Dat hij zijn niet-begrijpen van wat ik zeven jaar lang schreef (een gevolg van *zijn* verzuim van secuur lezen), thans weer op *mijn* rekening schuift - eert hem niet. Iemand, die censuur oefenen wil, moet *lezen* wat hij beoordeelt. En als de heer D. schrijft, dat ik vergeet dat de confessie verder reikt dan de kerkelijke grenzen, dan bewijst hij alleen, dat hij *niet las* wat ik schreef. Spreekt hij dan toch daarover, dan bederft hij grondig de (ethische) verhoudingen. Het was vermoeiend, dit alles. Maar het heeft als *getuigenis* zijn nut. Het is mijn innige overtuiging, dat over heel de linie een verslapping valt waar te nemen, ook door de approbatie van wat nu eenmaal bestaat. Zolang wij - politieke en sociale leiders incluis - niet terugkeren tot het verdragen van het absolute woord, is ons werk aan 't verwereldlijken, krijgen we geen christelijke werken - doortrokken van 't zuurdeeg - maar werken van christenen; en 't eind is een christendom, dat vreemd staat te kijken, als z'n *morgenlied* gezongen wordt: een klank uit een vreemde wereld.....

Eindelijk: tegenover enkele brieven van onbekenden en een enkel buiten het verband onverstaanbaar zinnetje van Ds Veldkamp, op

wien ‘De Rott.’ zich beroept, zou ik heel wat citaten kunnen stellen uit de kerkelijke *pers,* ten aanzien van dit concrete punt. Het lijkt me beter, er van af te zien; het heeft nu lang genoeg geduurd en wordt licht misverstaan. Wat ik zakelijk te zeggen heb is voor den dag gekomen.

Terugziende op alles *meen ik, dat men met den Naam van God voorzichtig moet omgaan.* God heeft een *algemenen* zegen ook aan Chr. Geref. jongelingen gegeven, dit zei ik dadelijk reeds. *Maar aan het algemene heeft niemand genoeg, vooral niet wanneer hij zijn wegen doorzoeken wil.* - de Chr. Geref. jongelingen worden toch immers opgevoed in de leer, dat anderen hun het besef van die roeping afnemen, ik wijs nu juist eens den anderen kant uit. *Als Gods zegen echter dóórwerkt, keren zij terug tot het Gereformeerd-zijn;* dit *geloof* ik, anders mocht ik niet Gereformeerd zijn.

En ik verwonder me erover, dat er mensen zijn, die moeite hebben, in dezen gedachtengang te komen.

Tenslotte: als ik na 25 jaar durf zeggen: God heeft een beweging groot gemaakt, en ik bedoel dit als vrome, eerbiedige uitspraak, zoals ik boven aangaf, *dan moest ik, als ik op geloofsstandpunt sta, dit ook hebben durven zeggen, zodra die beweging van wal gestoken is.* Wordt Gods zegen empirisch bewezen? Maar dat is niet Gereformeerd; zegen is *alleen voor het geloof* waarneembaar. Maar het geloof *wacht niet op de uitkomst;* het bepaalt zijn zekerheid *naar de belofte en naar de Wet des Heeren.* Feitelijk ligt dus in gelukwensen als ‘De Rott.’ gaf, *alleen gelóófskarakter,* als het blad zegt: wij hadden voor 25 jaar moeten durven en willen zeggen: Chr. Geref. jongelingen, gij scheurt u los uit de Geref. jeugdbeweging: God zal u groot maken.

Maar dit is, bij mijn weten, niet geschied.

Als men bij het begin van een schisma voorzichtig is, en later op gronden van waarneming en statistieken feliciteert, dan is van die felicitaties te zeggen, wat ‘De Rott.’ onlangs zelf van Prof. Grosheide citeerde: wij gaan plechtig opstaan en *iemand* een vaersje *toe*zingen, maar wij blijven heel gewoontjes zitten, als wij den Naam Gods in psalmen gebruiken. Ik wilde, dat wij elkaar wat minder feliciteerden, en wat meer durfden teruggaan op de grote beginselen, die alleen een kerk, en wat zich aan die kerk hecht, kunnen *rechtvaardigen bij God.*

De Chr. Geref. pers begint ‘natuurlijk’ ook al zich aan te sluiten

bij de scheve voorstelling, die ‘De Rott.’ gaf van mijn bedoeling. Waarom? Wat ‘De Rott.’ schreef ging ook tegen de Chr. Geref. overtuiging in (pluriformiteit, kerkbegrip, art. IV en art. II). En wat ik schreef is niets nieuws; dit zeggen alle Geref. dominees a.s. Zondag. *Behalve dan wie een ander kerkbegrip zouden hebben;* maar dan heb ik liever, dat ze het openlijk zeggen, zoals b.v. Ds Buskes, die inderdaad een ander kerkbegrip heeft dan ik; maar er dan ook ronduit van sprak.

En zit tenslotte heel wat vast aan dit schijnbaar vertoef bij onnozelheden. En als Ds v.d. Meiden in ‘Luctor et Emergo’ zegt: ‘Het valt den schrijver (in “De Rotterdammer” namelijk, K.S.) niet moeilijk, het interkerkelijk standpunt te verdedigen’, dan zou ik hem wel eens willen vragen: zeg nu eens ronduit, of U de pluriformiteitsgedachte en de kerk-idée, het kerkbegrip, de kerk-moraal, zoals die in art. II en IV ‘Rott.’ uitkwamen, voor uw rekening neemt (want daarmee verdedigt ‘De Rott.’ het ‘interkerkelijk standpunt’). Ik meen, dat ‘De Rott.’ niet alleen tegen mij, maar *ook tegen de geestelijke leiding van de Chr. Geref. voorgangers* streed, zolang die maar buiten zulke debatten bleef. Meent Ds v.d. Meiden zijn jongelingen op de apologie van ‘De Rott.’ te moeten wijzen, als op juist, en goed, dan moet ik wel zeggen: ook hij laat in zijn paedagogisch werk *op dit punt* het kerkbegrip zweven.

Maar juist in concrete punten moeten wij een beginsel toetsen; wij behoren te hongeren en te dorsten naar de confrontatie van ons beginsel met het concrete leven; anders blijken we slechts gedachtenconstructies te geven op papier. Als de Chr. Geref. jeugdleiding zich verenigt met art. II en IV van ‘De Rott.’, waartoe ter wereld dan Zondag weer die gebeden van Gereformeerden tegen Chr. Geref. *en omgekeerd?* Of is er: morphine? En gelegenheids-redenering, den enen keer een kerkbegrip in den trant van Ds Hilbers, den volgenden keer naar de mening van Ds Buskes?

Ik sprak boven de gedachte uit, dat, wat men na 25 jaren zeggen mag, dus reeds *van Godswege* moet gelegen hebben in den *aanvang* der dingen van VOOR 25 jaar.

Misschien vinden sommigen dit wat onwezenlijk (ook al staat er in den Bijbel, dat voor God 1000 jaren zijn als één dag, zodat in Zijn oog elk tegenwoordig blad van de Chr. Geref. Kerk en ook van ‘De Rott.’ op *denzelfden dag* verschijnt als de breuk van de Chr. Geref. leiders in 1892).

Welnu, *de tijd zal die mensen helpen. Laat men vijf jaar geduld*

hebben, om het ideaal der ‘interkerkelijkheid’, gelijk het in ‘De Rott.’ verdedigd werd, te zien *functioneren in de practijk.*

't Is over vijf jaar 1934: *eeuwfeest der Afscheiding.*

Dan zullen de *Gereformeerden* zeggen: wij dragen de erfenis ook van De Cock, wij ontvingen ook daarin den zegen; God heeft ons groot gemaakt. Zij zullen er bij bidden en danken, d.i. *zweren.*

Dan zullen de Chr. Geref. zeggen: *wij* beveiligen tegen u de erfenis van De Cock, wij ontvingen daarin den zegen: God heeft ons groot gemaakt. Zij zullen er bij bidden en danken, d.i. *zweren.*

Over vijf jaar zullen de mensen dit debatje al lang vergeten zijn. Vooral de quintessence, die telkens ontdoken werd door ‘De Rott.’.

Maar wat zal *dan* het *cement* zijn, dat de interkerkelijke ‘Rotterdammer’ aandragen zal? Zal het blad *dan* van *beide* partijen zeggen: God heeft ze groot gemaakt? Voelt men nu, misschien, wat ik tegen dat *gebaar* van interkerkelijkheid heb? Waarom ik waarschuw tegen het zomaar *God betrekken* in de dingen van onze vrienden - in den ruimsten zin genomen?

Als bijgeval over vijf jaar een voorzichtig oog op het redactiebureau van ‘De Rotterdammer’ waken zal, dat Rotterdammer pennen vooral *‘neutraal’* blijven, omdat *dan* casueel de Chr. Geref. èn Geref. lezers *tegelijkertijd* God met eden en psalmen en redenen op HUN eigen werk betrekken, wel, *dan zal die voorzichtigheid een stille erkenning zijn,* dat die vervelende K.S. toch nog wel een tikje gelijk had, toen hij pleitte voor voorzichtigheid met den Naam van God.

En als dat nu maar dadelijk erkend was, dan was de vrede niet verstoord en dan had ‘De Rott.’ iets (dat goed bedoeld was en waarmee eerlijke Chr. Geref. het eens konden zijn[1]) geleerd van iemand, die zich altijd een goed vriend van het blad getoond heeft. Vox populi vast en zeker niet vox Dei. En de *gelijktijdigheid* van over vijf jaar is er voor God al *vandaag.*

Ik laat nu de rest van mijn antwoord maar zwemmen.

1 Ik denk aan mijn eerste regels in dit blad.

Pinksterfeest ‘in het huisje’ en ‘bij het bleekje’.*)

Chesterton spreekt in een van zijn boeken over de utopie, en de werking van haar ideaal op den mens, dien ze aangepreekt wordt. Als voorbeeld neemt hij een gewoon man met een gewonen naam - zeg, evenals Nieuwenhuis, dat hij Jansen heet - die warm gemaakt is voor het utopisch ideaal. Jansen had eerst een doodgewoon huisje met een ordinair bleekje, en was er gelukkig, en kon er wat mee doen; ja, hij kon er ‘àlles’ in en bij doen: hij kon er zijn léven leven. Maar daar kwam de prediker van het utopisch ideaal, en die zei hem, dat dat huisje een paleis, en dat bleekje een park worden moest. Sinds had Jansen geen rust meer. Hij draafde van vergadering naar vergadering, keerde zijn huisje en zijn bleekje den rug toe, leefde daar zijn leven niet meer, deed daaraan en daarin zijn plicht niet meer, en had er evenmin zijn vreugde; doch verplaatste zich - heel onwezenlijk - in die andere wereld, waarin Jansen een paleis en een park zou hebben, en ging toen naar dat utopisch ideaal zoeken. Het huisje en de bleek waren Jansen als concreten, presenten, actuelen vervuller van zijn *‘goddelijk beroep’* kwijt. En het paleis en het park hebben hem nooit gekregen. Hij kreeg hen evenmin.

Het is op het Pinksterfeest een droeve ontdekking - maar het voorbeeld van Jansen zelf waarschuwt ons, dat wij er geen doekjes om zouden winden - dat de kerkmens van tegenwoordig almeer op Jansen lijken gaat. Jansen van Chesterton. O, Jansen was een beste man; ik kan zelfs als ik theologisch spreken wil - en ik ben dan helemaal ernstig - zeggen, dat in Jansen de ‘overblijfselen’ van het beeld Gods werkten, want hij zocht naar schoonheid en naar harmonie en naar rijkdom en weelde en volheid en consummatie, en dat zijn allemaal dingen van God. En wie een week lang over *eschatologie* heeft horen praten op de hei, die weet ook, dat het eschatologische goederen zijn. En als hij dan ook nog een reisje naar de ‘Zwitsers’ gemaakt heeft, kan hij er dadelijk bij zeggen, dat het ‘bewogen’ en ‘spanningsvol’ is, te zoeken naar eschatologische

*) De Ref., 22 mei 1931, 11e jrg. no. 34, bl. 267/8 (Kerkelijk Leven). Dit opstel is reeds opgenomen in Schriftoverdenkingen, I, blz. 335-340. Wij menen, dat ook in de ordening van wat Schilder over de Kerk geschreven heeft dit opstel een plaats behoorde te ontvangen.

waarden of boven-waarden; het schemert hem wel wat, als hij het zo zegt, maar dat komt in de beste families voor. Jansen wàs dus een bèste man. Maar Jansen heeft één ding vergeten - en dat ondanks zijn reisje naar de Zwitsers, die het nog al eens hebben tegen de *romantiek.* Hij vergat, dat het zoeken naar een te herwinnen paradijs - een paleis en park, één voor Jansen en óók één voor Pietersen, en voor héél de burgergemeenschap - als het niet is 'uit het geloof, naar de wet Gods, Hem ter ere', en als het dus niet uitgaat van een klaarblijkelijke, en als effectief erkende openbaring en opdracht van God *iets ànders* is, dan een werk, dat goed-bij-God is. Bijvoorbeeld: romantiek. En daarmee: een loslaten van het heden. Een schrappen van de geweldige woorden: *hic et nunc. 'Hic'* betekent: hier, in *mijn* huisje op *mijn* bleekje. *'Nunc'* betekent: nu, in mijn huisje *van vandaag* en mijn bleekje *van-zoveel-vierkante-meter-nog-maar.* En alzo een tocht van Jona: een vluchten, met de onopengevouwen mandaatbrieven van God, ver van de plaats, waar Jansen, die goeie burgerman, zijn God, den levenden God, levend heeft te dienen, d.w.z. in *zijn* huisje en bij *zijn* bleekje.

Ik zeg: hierop lijkt de kerk. En ze neigt ertoe, almeer reisbiljetten zich aan te schaffen voor de excursie naar Utopia, onder leiding van Jansen en Pietersen.

Voorbeelden?

Ieder kan ze vinden.

Hier is er iemand, die een kerkbank beklimt, om tegen den dienst-doenden dienaar des Woords in - Jansen heeft veel vuur, sedert hij het gras van zijn bleekje niet meer snijdt - een kruistocht uit te roepen naar de oorlogloze wereld O, wees stil, IK weet het ook wel, dat ik dat kàn verklaren als werking van het beeld Gods, en als een prijzenswaardig naar voren halen van enkele vergeten hoofdstukken der dogmatiek en der ethiek. Maar weet HIJ, dat het kan zijn: romantiek? Als ik zie, hoe hij vergeet, in zijn huisje te studeren in een *gewoon* lesboekje over het gezags-vraagstuk, en over het zondebegrip, en over de verhouding tussen enkeling en gemeenschap, en over de verhouding tussen Gods 'verborgen' en 'geopenbaarde dingen', en als ik dan hoor, hoe hij nog kort geleden op zijn eigen bleekje een volmaakt nodeloze schutting had opgericht, om buurman Pietersen niet te moeten groeten buiten de koude sfeer van straatformaliteiten om, dan zeg ik: ik vrees, dat Jansen op weg is naar de utopie.

Als ik mensen zie, die eerst zwoeren bij het 'geloof der *gemeen-*

te', die vervolgens die 'gemeente' *al minder* bezwoeren te geloven, die daarna in Lambeth, of ergens elders, *als het maar buiten is,* een 'getuigenis der christelijke *kerk'* gaan horen, hoewel 'de *kerk'* er volstrekt niet vergaderd is, en hoewel het 'geloof der gemeente' hier vrij mechanisch van boven af gemáákt wordt, precies zoals die 'sympathieke' utopieën tenslotte allemaal logicistisch *máákwerk* zijn, en als ik dan die Lambeth-getuigenissen lees, en me herinner, dat *wat daar goed in is,* allang bij mij thuis, naast mijn deur, gezegd *is,* en nòg dagelijks gezegd *wordt,* tot de gelovende 'gemeente', die grote dingen denken, en grootse levens leven kon in ordinaire huisjes en bij klein-burgerlijke bleekjes, en als ik dan op den koop toe grote advertenties lees, dat 'de Kerk' (bedoeld is dan de gemeenschap van mijn huis-en-bleek-kerk-mensen) zich tot nu toe aan een *'onverantwoordelijk zwijgen'* heeft schuldig gemaakt, maar dat nu te Lambeth, of waar dan ook, de Grote Spraak gesproken is, dan denk ik maar weer: Jansen is vandaag weer uit-huizig, en zijn bleekje wordt verwaarloosd; zijn arme vrouw kan er weer niets mee beginnen. Hoewel het bleken van de was van de familie Jansen haar *'goddelijk beroep'* is: huwelijksformulier.

Als ik mensen zie, die voor een hopeloos-klein meningsverschil de kerk van Christus scheuren, en in de kerk tot den levenden God staan te oreren: o Heere, 'zij' zijn niet klaar met dit, en 'zij' zijn niet klaar met dàt, en wij mògen niet met hen samen dienst des Woords houden, Gij wilt dat niet, en ik zie dan diezelfde mensen coquetteren met iedereen, en 'klaar komen' met niets, en buiten hun kerkgebeden om spelen met eenheids-woorden op zùlk een wijze, dat al hun Zondagse kerk-eden worden verloochend in de week, als ze deftig-uitziende invitatiekaarten krijgen voor een utopisch eenheidsfront, dan zeg ik: uw naam is Jansen; en gij hebt wat onrust-van-binnen te verbergen.

Wanneer ik in de week naast elkaar zie evangeliseren, die des Zondags voor God volhouden, dat ze niet samen mògen zijn in den Groten, maar *tegenwoordigen,* Eredienst-van-beneden, die daar uitgaat van de gemeente der eerstgeborenen, die in de hemelen opgeschreven zijn, dan vind ik weer, dat ze verwaarlozen het grote vraagstuk-van-de-*eerste*-roeping (huis en bleek) en vrolijk aanpakken de dingen van den *uitersten* dag: een eenheid, die boven den twist gekomen is. En gelijk Jansen zijn huis laat vervuilen en vervallen, zo laten zij hun huis vervallen, zelfs voor het oog van den vreemde; want zodra de bekeerling vraagt: ik heb Jezus Christus gezien, en

waar is nu het (kerk)huis, waar ik Hem dienen moet, waar ik de door u gepreekte gehoorzaamheid leer beoefenen, dan zwijgen alle Jansen-Pietersen-evangelisten; zij hebben dat vraagstuk niet behandeld, en hebben het dus apriori gedegradeerd. Zij hebben hem geleerd, hoe hij 'uit de vruchten van de oprechtheid van zijn geloof verzekerd moet zijn', behalve dan juist ten aanzien van de kerk, waarin hij allereerst zijn vruchten moet doen zien. Zij zijn mèt Jansen gesprongen over de *actuele* roeping heen, en kwamen naar het droombeeld. Naar de utopie. De *sleutelmacht h*ebben ze tot een utopische staatsfunctie verlaagd.

Dit alles nu, *en wat er mee overeenkomt,* is niet naar de Pinksterwet.

Het Pinksterfeest heeft de discipelen teruggeleid van een Olijfberg naar een opperzaal; van een plek waar men meditaties schrijven kan, naar een zaaltje, dat het geluid van schelle stemmen doorliet, en dat naar kwade dampen rook. Het heeft concrete situaties leren aanpakken; en het heeft leren beginnen bij het begin, en het heeft een Heiligen Geest gegeven, die - tegenwoordig zouden ze dat intellectualistisch noemen, maar Christus noemt het Pinkstergenade - een Heiligen Geest gegeven, zeg ik, die wel met Christus hierin één is, dat Hij in 'al' de waarheid leidt gelijk Christus op aarde reeds 'al' wat de Vader Hem gaf, heeft doorgegeven, maar die toch voorts hierin Christus' werk-op-aarde voortzet, en voltooit, dat Hij ZOVEEL als Hij HOORT ('Grieks: hosa) ook spreekt. En dat ook *alleen* spreekt.[1)] Dit laatste dan in onderscheiding van den Christus, die *tòen* 'vele dingen', hoewel Hij ze 'te zeggen had', nog niet zeide, omdat de leerlingen ze nog niet dragen konden. Dat waren dus: nog-niet-afgewerkte thema's, nog niet doorgetrokken lijnen-van-denken. Daartegenover zegt nu de Geest: de tijd-van-onuitgewerkte thema's is nu voorbij, *geen* (logische) schakel, die gelegd kàn worden voor het denken des geloofs, *mag worden overgeslagen;* ZOVEEL dingen als Ik hoor, spreek ik. Dat is voor Jansen - en weer ben ik volkomen ernstig, want de Galilese vissers hadden ook maar doodgewone namen - een harde, nuttige boodschap: Jansen, geen eschatologie, man, voordat ge de messiaanse *Gegenwart* kent. Jansen, geen stap van uw bleekje naar de verre stranden toe, of ge moet dien stap bewust gedaan hebben, en aan het *bleekje* en het *huisje* alle gerechtigheid volbracht hebben, want dat

1) Vergelijk de parallelplaatsen bij Johannes over de zelfbinding van Christus en den Pinkstergeest aan hetgeen 'gehoord' of 'ontvangen' is.

is zo *ùw* manier van een ‘dialoog’ met Christus; die had het ook tegen den in-de-wolken-kijkenden Doper over het nuchtere: alzo ‘betaamt het ons alle gerechtigheid te volbrengen’. Jansen, geen b vóór een a, en geen b zònder a. Jansen, geen enkel thema onuitgewerkt laten. Jansen, als gij een terrein niet overzien kunt, want niet iedereen heeft evenveel verstand, wees dan vroom, man, en blijf bij *ùw* huis en *ùw* tuin, en volbreng daar uw roeping, Jansen. Als gij b.v. van het oorlogsvraagstuk geen verstànd hebt, man, houd dan geen redevoeringen erover, maar wacht en bid. En studeer erover, maar bedenk, dat gij geen *misbruik* moet maken van het feit, dat God de Heere geen *hoorbaar* examen afneemt, en geen *zichtbare* diploma's uitreikt. Gij kunt God niet gemakkelijk bedriegen, omdat Hij maar zwijgt (Kierkegaard), want gij kunt enkel uzelf bedriegen; b.v. als gij Hem, die u *nooit* examineert, omdat Hij u *altijd-maar-door* examineert (beproeft), hoont, door te *doen, alsof gij alles van het in uw utopische redevoeringen aangesneden vak weet,* terwijl gij u niet zoudt wagen aan een examen *voor* MENSEN over de verschillende kwesties, die b.v. aan de orde komen in het vraagstuk van den vrede, van de internationale gedachte, van de verhouding kerk - wereld, kerk-cultuur, enzovoort.

De Heilige Geest heeft op Pinksterfeest de mensen, die toen wat te doen hadden, dadelijk praktisch werk gegeven. Werk van huis, tuin, keuken. Jansen moest bij zijn bleekje blijven. De overheid greep naar de goederen, ze werden haastig tegen die overheid verdedigd, en verdeeld. Jansen bleef bij ZIJN bleekje, en diende *daarin* God. Precies andersom, dan de utopie, die een enkele dromer nog verbindt aan den naam *communisme.* En toen die Pinksterkinderen boeken schreven, toen kwamen er boeken, die het verst van alle romantiek verwijderd waren; er kwam een boek-met-jaartallen en met geografische notities: de Handelingen. Daar stonden ook namen van antieke landen en steden in, die zó ver weg lagen, als voor een goeden ethischen welbedaagden rentenier van tegenwoordig Lambeth ver weg ligt. Maar ze begonnen dan ook in die Handelingen bij Jeruzalem; en de brieven aan de klein-aziatische kerken behandelen naast vraagpunten van waar-de-troon-des-satans-ligt, ook actuele kwesties, b.v. hoe een christen in de vakorganisatie doen moest bij een offerfeest: mee-eten of niet? Men heeft geen enkelen *sprong* genomen, en was voor een *‘Wagnis’* benauwd. En er kwamen brieven, zwaar-om-te-verstaan; allemaal schakels-in-de-

keten-leggen. En er kwam een apokalyps, maar die gaf geen utopie in uitzicht, doch lei onbegraven lijken op de brede straat van de grote stad, en wees een Antichrist. O neen: DEN Antichrist; dat is nòg concreter. Die van Daniël, u weet wel, waarvan reeds aanvankelijk uitlegging gedaan was, exegetisch-dogmatisch, *op school.* En aan den zijkant van het huis der kerk zaten wel enkele verdwaalde kerkkinderen stilletjes romantiek-te-dichten: bontkleurige 'evangeliën', en 'levens-van-Jezus', waarin allerlei utopische idealen waren verwerkt en allerlei chiliastisch gedroom daartoe; maar de kerk heeft dan ook gezegd: *dàt niet;* en borg ze op bij den waardelozen hoop: de *apocriefe* litteratuur.

En om nu maar te eindigen: als WIJ niet den moed hebben, naar *òns* bleekje terug te gaan, dan zullen wij het Pinksterfeest *weer* schènden. Kerkelijk schenden. Laat niemand vraagstukken behandelen, die hem te zwaar zijn; dat is niet vroom. Laat niemand vraagstukken, die schreeuwen om oplossing. (b.v. gereformeerd-contrachristelijk gereformeerd) wegdoezelen, en als bestonden die vraagstukken juist voor hèm niet, dan 'ter verpozing van de aandacht' (de kerkziekte), af en toe een deftig eenheidsgebaar maken buiten alle kerk-kwesties om, latende alzo voor *'de kerk'* niets anders over dan een neutraal preekje over hoe-ik-in-den-hemel-kom. Loopt de weg naar den hemel niet dwars over de aarde, en kan ik God anders dienen dan in de concrete werkelijkheid van mijn huis en mijn bleekje? Laat niemand een reisgids uitgeven, naar deze indeling: ellende, verlossing, verheerlijking (gloria, victoria, utopia). Maar laat hij zich nuchter houden aan dit: ellende, verlossing, dankbaarheid. Dankbaarheid nu is iets, dat Jansen alleen beoefenen kan, onmiddellijk, bij zijn huisje en bij zijn bleekje, Hic. Et nunc. Hij màg wel naar Spanje toe, onze Jansen, met Paulus mee, maar o wee, als hij niet aan het huisje en het bleekje alle gerechtigheid volbracht heeft, o wee, als hij het alfabeth niet rustig heeft opgezegd, letter voor letter, een heel nette en heel ordinaire leerling. Doet hij het niet, let op: hij gaat straks Demas achterna, komt niet in Spanje, maar heeft de tegenwoordige wereld lief gekregen. DIE brengt hem dan wéér bij een huisje en een bleekje, want dat is immers het 'tegenwoordige', zeer concreet. Maar Jansen zal bij dat andere huisje en op dat andere bleekje *niet* zijn *'goddelijk beroep'* vervullen. Hij heeft er een cigaret opgestoken, heeft brutaal tegen de wolken gekeken, is de kerk voorbijgelopen, vroeg bij niemand om een schaar, teneinde daarmede het bleekje van zijn

verlaten vrouw wat bij te werken. Ook toen hij nog geen woord gezegd had, zeiden de engelen, dat hij gevloekt had. Zij hadden zijn ogen gezien, hoe die tegen de wolken durfden kijken.

Jansen, Jansen, de grootste, ruimste, breedste *Spreker* is de nauwlettendste, meest gebondene, objectiefste *Hoorder.* De Heilige Pinkstergeest *spreekt wat Hij gehoord heeft. Hij schaamt zich niet, een mede-hoorder genaamd te worden. Maar gij schaamt u voor Hèm,* Jansen gij spreekt over uw utopisch park en hoort niet Gods gras wonderbaarlijk groeien op uw eigen bleekje. Gij praat over dingen, die ge niet 'door hebt', gij hebt de democratische Protzigheid, die àlles zomaar weet, ingedragen in Gods huis. Gij scheldt op de leesboekjes van de kerk, maar kakelt met groot geluid over uw utopieën; - waarmee ge evenwel den levenden God-van-heden, als Jona, ontvlucht. Jansen, slechts wie nuchter is, is voor het feest bekwaam.

Want tussen den utopischen *staat der mensen* en de concreet gegeven *stad Gods* ligt dezelfde kloof als tussen *afgod* en *God. 'Kinderkens, bewaart uzelve van de afgoden'.* Komaan, het is het *grootste feest.* Daarom vandaag repetitie van onze *eenvoudigste* lessen. Als het *doel* van de profetisch-apocalyptische slechting van de bergen is, dat God door vlakke velden rijde, dan betekent voor *Jansen* het gebod: 'vult de dalen en slecht de bergen' niets *minder* dan dit: Jansen, snijd uw bleekje, en maak op Pinksterfeest uw huisje met liefde schoon voor Jahwe Zebaoth.

Wanneer mag men niet (meer) preken?*)

Dr N.D. van Leeuwen, die van de Gereformeerde Kerken indertijd is overgegaan tot de kerkelijke gemeenschap, welke ontstaan is naar aanleiding van de Asser Synode, is onlangs tot de Ned. Herv. Kerk toegetreden.

Het weekblad Woord en Geest zegt thans, dat deze predikant, die herhaaldelijk (o.i. zeer ongereformeerde) hoofdartikelen in het blad schreef, het recht verloren heeft, in de gemeenten, die (ook weer blijkens deze uitlating) zich in dit blad laten toespreken, 'voor te gaan' in den dienst des Woords.

Men vraagt zich af: waarom? Want er treden toch allerlei her-

*) De Ref., 31 juli 1931, 11e jrg. no. 44, bl. 337/8 (Kerkelijk Leven).

vormde en nog andere voorgangers daar op? Waarom dan deze oud-predikant niet? Soms, omdat hij thans geen actueel predikant is? Maar ook zulken zijn ginds ‘voorgegaan’.

Het enige schijnt te zijn: dat hij nu met de groep gebroken heeft. Anderen, die er nooit toe behoorden, en er dus ook niet uit konden gaan, mogen wèl.

Dit is dus geen kerkelijkheid, maar kerkisme.

In de Gereformeerde kerken heeft men regelen, waarbij het persoonlijke element gelukkig niets te betekenen heeft. Alleen maar de belijdenis en de praktische gehoorzaamheid aan God inzake het bouwen der kerk.

Behalve dit kerkisme valt hier nog iets anders te constateren: de vraag, tot welke kerk ge behoort, wordt hier TE LAAT tot een kritieke kwestie gemaakt. Dat moet ze voor *ieder èlken* Zondag zijn. Gebeurde dat, dan verdween alle kerkisme, en deed men zijn eden voor God bewust, elkander voorts als personen kènnend en verdragend. Die verdraagzaamheid is eerst *mogelijk,* als we allen ons tot het eed-zweren in het kerkelijke verplicht voelen.

De naam ‘gereformeerd’.*)

Onder ‘Persschouw’ kon men in een voorgaand nummer van ons blad enkele opmerkingen aantreffen in verband met de kwestie van dienstweigering etc.

De gedachte hieraan geeft me volgende opmerking in de pen.

Er bestaat een blad, dat zich ten doel stelt, een bepaald standpunt inzake het vraagstuk van oorlog en vrede te propageren, en dat zich noemt: ‘gereformeerd vredesorgaan’.

Men zal dit echter moeten lezen als: orgaan van enige mensen, die zich als gereformeerd aankondigen.

Hierin ligt niets onvriendelijks.

Wat ik b.v. doe, is lang niet altijd gereformeerd, helaas. ‘De allerheiligsten, zolang zij in dit leven zijn, hebben maar een klein beginsel van de gehoorzaamheid’, dus: van het gereformeerd handelen. Men kan dus alles, wat ik doe, niet als een ‘gereformeerde actie’ aankondigen. Hoogstens als een actie van een gereformeerde.

*) De Ref., 31 juli 1931, 11e jrg. no. 44, bl. 337/8 (Kerkelijk Leven).

Hoewel de vraag daarbij openblijft, of in die actie mijn gereformeerdzijn tot zijn recht gekomen is.

Zo staat het dus ook met de mannen, die hier leiding geven. Ook al waren zij allen van hart en ziel gereformeerd, dit zegt nog niets omtrent het gereformeerd-zijn van hun blad. Dat laatste moet blijken a. uit de principes, waarop het rust, b. uit de feitelijke handhaving daarvan in de redactie.

Nu blijkt reeds uit den grondslag, die voor de door het blad gepropageerde actie is aangenomen, dat deze niet 'gereformeerd' is. Het speciaal gereformeerde ontbreekt hier ten enenmale. Aan punt b. behoeven we dus niet eens toe te komen; punt a. zegt reeds voldoende.

Maar er komt nog iets bij. Boven aan den kop van het blad staat al dadelijk de naam van iemand, die voorganger is in hetgeen de dagbladen (anders dan De Reformatie, die althans aanhalingstekens bezigt) noemen: gereformeerde kerken in hersteld verband.

Nu neem ik van een lid der gereformeerde kerken aan, dat hij gereformeerd is, totdat het tegendeel blijkt. Van een in dit zgn. 'hersteld-verband' begrepene neem ik aan, dat hij niet-gereformeerd is, tot het tegendeel *blijkt.* Ik geloof, dat ik zó alleen aan hem en mijzelf en den naaste (want een gesproken naam is een sociaal gegeven) recht doe. Ik geloof, dat ik zó alleen begrijpen kan, hoe hij het uithouden kan in een kring, die een blad verzorgt, dat de 'gereformeerde beginselen' herhaaldelijk prijsgeeft (en, voorzover het dat niet doet, blijkens de co-ordinatie van gereformeerde èn anti-gereformeerde producten, het gereformeerd-spreken aan het pure toeval overlaat). Ik geloof, dat ik zo alleen zijn positie kan verklaren als bewuste bediening z.i. van het ambt der gelovigen in een kerk, die in verleden en in heden - ook reeds blijkens wie er 'voorgaan' - het gereformeerde denken en doen loslaat.

Nu is dit het ongeluk, dat de leiding van deze kerkgroep haar gereformeerd blijft noemen, en dat om allerlei redenen de grote massa dezen (zover ik weet nog niet eens officieel erkenden) naam maar overneemt.

Ikzelf heb den naam nog nooit gebruikt. Dat zeg ik niet, om te roemen, want ik weet bizonder goed, dat velen zullen zeggen: dat is erg raar, poch er maar niet op. Ik zeg het alleen, omdat ik het gebruik van dien naam o.m. een sociale zonde vind.

Ik weet het, dat ik bij een deel van de leidende figuren hierin geen steun vind. Ik zie hen zwijgen in allerlei kringen: school-

besturen, moderamina, pers. Ik weet ook, dat er anderen zijn - gelukkig, ook in de opkomende studentenwereld - die het zien, zoals ik persoonlijk het zie.

Maar al was er niet één, die mij hierin gelijk gaf: ik houd vol, dat het klakkeloos maar aanvaarden van den 'gereformeerden naam' bij ieder, die hem wil gebruiken, zich wreekt. En wreken zal. Want er zijn nog veel meer andere gegadigden. Dr Haitjema b.v. wil óók gereformeerd heten. Van Dr Cramer zwijgen we nu maar.

Wij hadden de misère reeds b.v. inzake de Kerstengroep. Zij is in theologisch opzicht half ethicistisch, half mysticistisch, en houdt voorts enkele niet-nader gefundeerde gereformeerde dogmatologische uitkomsten in ere, vanwege de traditie; de bewuste inschakeling in een gereformeerd denk-schema ontbreekt. En in de politiek vertegenwoordigt zij een zeker fascisme, althans zolang de plicht tot dáád uit het gezicht blijft. Is het geen zonde tegenover vele toch al niet al te goed geschoolde kamerleden, als deze mensen gereformeerd heten?

En precies zo zal het ook gaan met het handhaven van den naam 'gereformeerde kerken in hersteld verband'. Men slaapt er al rustig bij in; de naam krijgt al burgerrecht. Leden van deze kerkengroep zetten al meer zich rustig naast de leden van de Gereformeerde Kerken, alsof zij elkander zo maar wederzijds als gereformeerden hadden te erkennen. Terwijl toch de *feiten* het ons toeschreeuwen: leden van deze kerkengroep zijn zonder nader onderzoek niet als gereformeerd te aanvaarden.

De gevolgen?

Wel, ook al zou de *'kerkelijke'* beweging van hen, die met dezen naam zich aandienen, doodlopen, *toch blijft de 'geest' werken.* Die 'geest' zal doorwerken in onze scholen, in onze studentenwereld, in de verschillende bladen en blaadjes, waarvan er nog heel wat geboorten te wachten staan.

En daarom blijf ik het gebruik van dien naam afkeuren. Ik meen, dat men daarmee ons opgroeiend geslacht prijsgeeft aan een invloed, die van het historisch-gereformeerde afvoert, en toch stêevast den gereformeerden naam voert. Elke groep van tien, die vandaag over dit artikeltje hun verdraagzame hoofd schudden, zal, stel eens, dat ik of een ander het over 20 jaar zou herhalen, tot minstens honderd zijn aangegroeid.

Natuurlijk hebben sommige 'leiders' hier ten dele ook schuld. Ik weet van vergaderingen, waarin zij tot spreken als het ware ge-

dwongen werden door de feiten, en bleven zwijgen. Wij noemen ook zo vaak ongeloof: ‘diplomatie’.

Maar ik zie de toekomst van het gereformeerde leven donker in. Mensen, die van de vrijzinnigheid in hun denk-methode geen haar verschillen (en die, nòg dwazer dan de Kersten-groep en nòg hulpelozer, alleen maar door toeval en traditie enkele gereformeerde denk-resultaten vooralsnog aanvaarden, zolang het duurt) zetten zich in ‘gereformeerde’ colleges, en verkondigen er hun principes. Ik vergis me: ze verkondigen er hun snufjes.

En intussen gaan de jaren verder, en wordt het gereformeerde kleed van de motten gegeten. *De strijd begint pas.* ‘Wilt gijlieden ook niet heengaan?’[*)]

Een nieuwe ‘kerk’. - Lid zijn van meer dan één ‘kerk’ (genootschap) tegelijk. Een puzzle. - Nòg een puzzle.[**)]

Dezer dagen wordt verspreid een circulaire van de C.S.K., de zoveelste letter-puzzle, waarvoor wij dagelijks geplaatst zullen worden. De C.S.K. is een vereniging. Zij heet: ‘De Christen-Socialistische Kerk’. Op de vraag, wat zij is, antwoordt zij zelf:

> *WAT IS DE C.S.K.?*
> De Vereniging ‘De Christen-Socialistische Kerk’ te 's-Gravenhage, opgericht den 11en October 1929, is een godsdienstige gemeenschap van mannen en vrouwen, die - enerzijds buiten de officiële kerken staande of geraakt zijnde wegens haar tekort aan bewustzijn en verantwoordelijkheid tegenover de brandende maatschappelijke vraagstukken, anderzijds gevoelende, dat deelneming zonder meer aan de socialistische arbeidersbeweging, niet kan geven een bevrediging van 's mensen diepste geestelijke behoeften - met elkaar streven naar de stichting ener Christen-Socialistische Kerkgemeenschap op den volgenden grondslag:
> ‘De vereniging erkent Christus als het Licht der wereld, als DE voorwaarde voor een gelukkig leven van individu en gemeenschap, als de Ziel van het Christendom.
> Zij aanvaardt den Bijbel als het boek bij uitnemendheid van den Christelijken godsdienst.
> Zij stelt zich niet op dogmatischen of theologischen grondslag, maar laat aan ieder vrij den vorm zijner christelijke denkbeelden zelf te bepalen.
> Zij beschouwt het Socialisme - los van het Historisch Materialisme - als de beweging, die de heiligheid en prioriteit van den arbeid voorstaat en streeft naar de vervanging der mammonnistische maatschappij door ene, waar Christus' leer van naastenliefde en broederschap ten volle tot haar recht kan komen.’
> Iederen Zondag wordt een openbare godsdienstoefening gehouden.

*) Vgl. ook De Ref., 11e jrg., no. 47, bl. 349/350/366/377 etc.
**) De Ref., 25 sept. 1931, 11e jrg., no. 52, bl. 384 (Kerkelijk Leven).

> Tot de Vereniging kunnen toetreden personen boven den leeftijd van 18 jaar, die den grondslag der Vereniging aanvaarden. Het lidmaatschap van enig kerkgenootschap is geen beletsel om toe te treden. De contributie wordt door ieder lid, naar eigen draagkracht en vermogen, bepaald, hetzij per week, per maand of anderszins.
> Overigens kan ieder als begunstiger toetreden tegen een vrije bijdrage.

Ziezo, weer een nieuwe 'kerk'.

Dat alles hier onderstboven wordt gekeerd, ten aanzien van het 'wezen' der 'kerk', zoals wij het immer verstaan hebben, behoeft hier natuurlijk geen enkele toelichting. Als 'individu' gooit men in de C.S.K. de schuld op de 'massa': 'de bestaande' kerk heeft een 'tekort' aan dit, en een 'tekort' aan dàt; die 'gemeenschap' plaatste wel onze personen 'individueel' onder de verantwoordelijkheid om háár verantwoordelijkheid *als de onze* te aanvaarden, maar dat ráákt ons niet, en daar moet u nu maar niet meer over praten, (dat doet u in andere gevallen ook niet!) en dus maken wij kalm iets nieuws, zonder te vragen, of dat onze verantwoordelijkheid voor God is naar Zijn Woord. Want wij *weten niet,* wat Gods Woord is; wij hebben in den bijbel slechts een boek bij uitnemendheid van den christelijken godsdienst; en voorts blijve het een open vraag, wat Christus is, en wat Licht is, vooral met een hoofdletter, en helemaal wat Ziel is, vooral met een hoofdletter. En volstrekt een open vráág blijve wat 'HET' christendom is, gegeven de 'christenheid'. En de christenheid, gegeven het christendom. En nu staat onze draaimolen voor u gereed, komt u binnen.

Wij zullen er maar niet meer van zeggen.

Slechts wijzen we erop, dat men hier, door voor deze 'vereniging' den naam *'kerk'* te kiezen, zo duidelijk mogelijk manifesteert, en dan ook eerlijk schrijft, dat men *van twee 'kerken' tegelijk lid kan zijn.* Men komt er rond voor uit, dat OOK mensen, die tot nu toe lid van een onze confessie erkennende kerk waren, en dus nog steeds in hun confessie spraken van 'de' kerk, die er is, wijl ze er zijn MOET, en daarom pretendeert, dat ieder 'schuldig is zich bij haar te voegen', thans *even officieel* mogen uitspreken, dat ze dat alles wel zo laten stáán, maar daar toch eigenlijk niets meer van geloven, dat zij dien absoluten eis niet meer inhaerent zien aan het kerk-begrip; dat zij ook in geen enkel opzicht iets willen doen, om die confessie te wijzigen, en dus alles maar zo laten als het is, mits hun opwellingen niet op tegenstand stuiten. Een puzzle dus, maar *die slechts ànderen pijnigt.*

En er is *nòg* een puzzle. Deze: hoe moet het nu met onze 'interkerk-elijkheid' in vereniging, in pers, etc? Men zegt, schrijft, en maakt er zijn *apologie* (!) voor God en mensen van: wij stellen ons geen partij tussen de kerken. Dat is een mooie zin, die echter blijkens de praktijk aldus moet vertaald worden: wij praten *wèl* over dameshaar, *wèl* over geen-, of één-, of twee-kinderen-stelsel, *wèl* over de gerechtigheid tussen de volkeren, en de rèchten van de arbeiders, maar wij kikken geen woord, om elkaar geen pijn te doen, over de vraag: hoe wij Gods wil en recht moeten en mogen gehoorzaam zijn ten aanzien *van de openbaring van Christus' lichaam.* Wij praten niet over *'kerken',* dat betékent in de praktijk: wij weigeren onderzoek te doen naar het *'wezen',* het *begrip* der kerk, wij zien best kans, het terrein der christelijke gehoorzaamheid slechts fragmentarisch te 'belichten'.

Hoe moeten wij interkerkelijken in pers, vereniging, etc. *nu met deze nieuwe 'kerk'* aan? Moet ze doodgezwegen worden, zoals we in het begin wel meer kleine 'kerk'-formaties hebben doodgezwegen, *tòtdat* haar leden zoveel kinderen hadden verwekt, die in hetzelfde doolpad voortliepen, naar een psalm zegt, en die kinderen zóveel geld gingen verdienen, en zoveel moderne talen hadden geleerd, dat wij met hen moesten gaan rekenen, d.w.z. ze uitnodigden mee te doen en ons voor te lichten inzake doolpaden en rechte paden? Want wij zijn knappe lui: wij zagen eerst kans, het *terrein* der christelijke gehoorzaamheid fragmentarisch te belichten, *nu* zien we - wat een zegen toch! - nu zien we ook al kans, de *'spanning'* in de gehoorzaamheid fragmentarisch te meten! Toch eist dat voortdurende zorg, zoals u begrijpt.....We kunnen b.v. voorshands *déze* nieuwe 'kerk', de C.S.K., wel doodzwijgen in de pers. Maar als ze straks eens INVLOED krijgt, wat dan? Moet ze dan ook in de *kèrk*nieuwsrubriek? Zo ja, dan hebben we daarmee het beginsel aanvaard, dat alles wat zich kerk NOEMT, wat zich als kerk *PRESENTEERT,* door ons als kerk *aanvaard* wordt, kiezende wij geen partij, wij interkerkelijken. Maar dan zullen wij nog een rare kerknieuwsrubriek kunnen krijgen, op den duur. Het is immers zéker, volgens den bijbel ook, dat b.v. Rusland zich KERK-land zal noemen; er komt natuurlijk een *'godsdienst'* van den antichrist, en het woord kerk is, dank zij onze interkerkelijkheid, en kerkelijke ongehoorzaamheid, en dank zij onze staking van het God dienend onderzoek op dit terrein al zó uitgehold, en van zijn oor-

spronkelijke betekenis (de *verhoogde Christus,* die een gemeenschap heeft), beroofd, dat zelfs de anti-christ zich graag als *kèrk*-mens presenteren zal. Nog eens dus: moeten wij werkelijk alles, wat zich kerk NOEMT, in de pers, in de actie, onder *kèrk*-nieuws plaatsen, *dàn komt er wel meer.* Doen wij dit echter *niet,* zeggen wij op onze redactiebureaux, in onze moderamina: ja maar DIT en DAT is GEEN KERK, best - maar *dàn* hebben wij IN onze redactiebureaux, en IN onze interkerkelijke verenigingen voor ons zelf een DEFINITIE van het begrip KERK gegeven. *Wie gaf ons daar het recht toe? Wie leerde ons daar den maatstaf?* En als wij dien maatstaf hebben gevonden, zuiver particulier, los van enige kerk in de wereld, hebben wij dan niet het aantal kerk-definities met één vermeerderd, hoewel wij zo tuk waren op vermindering van het getal? En, als wij onze definitie van 'kerk' toepassen op alles, wat zich als 'kerk' presenteert, weten wij dan zeker, dat wij geen 'bevriende' 'kerken' kwètsen, door haar in te sluiten bij een kring, dien zij als vréémd, als anti-kerkelijk, afwijzen moet?

Ik weet het wel, sommigen zullen zeggen: hij geeft raadseltjes op; een onschuldig, maar vervelend bedrijf.

Maar het is wat anders. Het is een poging, om te doen zien:

a. dat wij tot nu toe alleen daarom met dit jongste geval niet verlegen zitten, omdat we tot nu toe geen làst hebben van deze beweging, gelet op haar kleine GETAL;

b. dat we echter last kunnen en zullen krijgen, als dat getal groot, de beweging ernstig, haar voorbeeld nagevolgd mocht worden;

c. dat we echter niet pas kwesties moeten oplossen, als een beweging 'groot' is geworden, doch vandaag, JUIST nu ze nog klein is, en ons volk voorlichting behoeft, omdat God de dingen heden, over 50 jaar, nog precies zó TAXEERT, als vóór 50 jaar en heden;

d. dat we met elkaar eigenlijk heel erg verlegen zitten, omdat ieder weet, dat een situatie als hier open en bloot in de C.S.K. wordt aangedurfd, bij honderden 'kerk-mensen' zákelijk gesproken reeds present is: n.l. het niet-handhaven van eigen confessionele uitspraken omtrent de kerk en haar pretentie van er *alleen-te-mogen-zijn,* het niet-handhaven van hetgeen de confessie zegt omtrent het wezen der kerk; het naast elkaar kunnen waarderen van verschillende den kerk-naam voerende 'religieuze kringen'; terwijl we toch den moed niet hebben, over die dingen nu eens door te praten, van onderen op te praten;

e. dat we onze keus van wat wij als kerk erkennen of niet-erkennen puur en alleen aan *'wereldse'* maatstaven ontlenen (waar is invloed, getal, gerucht?);

f. dat het kwaad der vaderen aan ons, kinderen, die erin deelnemen, bezocht en gestraft wordt. Vaderen èn kinderen zijn bezig, Gods wet te verloochenen, te trappen, uit te lachen, te bagatelliseren, zo dikwijls n.l. die wet van ons met hetzelfde geweld, als waarmee zij ALLE geboden afkondigt, eist, dat wij GEHOORZAAM zullen zijn ten aanzien van de openbaring van *Christus' lichaam.* Dat is voor het christelijk leven, en voor het rijk Gods, *even* gewichtig, als b.v. het *gehoorzaam zijn* ten aanzien van het koopmansbedrijf, het huwelijksleven, den kinderzegen, het gezag, den sabbath, de afgoderij, den beeldendienst. Dat wij over de vraag, *hoe* men over de *praktijk* van de gehoorzaamheid *denken* moet, van mening verschillen, dat KAN zwakheid van *denken* zijn; maar dat wij er niet over SPREKEN *willen,* dat wij dit punt *overslaan,* dat wij met elkander weigeren, dit onderwerp aan de orde te STELLEN, DAT is onze 'verharding'.

En daarom zitten wij met onze interkerkelijkheid lelijk in de maag, hoe meer verenigingen langs eigenwillige wegen den kèrknaam veroveren. Waarom zou ik *dèze* mensen niet erkennen, als ik vóórts *ieders* standpunt erken, zodra hij zegt: ik heb een kerk gesticht? Laat ons OP TIJD bezinning zoeken, en bedenken, dat niet aan ons believen, niet aan een krant-directie, niet aan een redacteur, niet aan een bestuursmeerderheid, maar aan Gods Woord de vraag te beantwoorden staat: wat is de *kèrk?* Dàn leren wij veel als *niet-kerk* beschouwen en wie dan in een bepaalde situatie publiek geen partij kiezen kan (zulke posities kunnen voorkomen), die moet zijn *'kèrk*-nieuwsrubriek, of zijn *'interkerkelijke'* organisatie *àfschaffen.* Om er iets anders voor in de plaats te stellen, dat den *bij de mensen wel onbeschermden, maar bij God in Zijn Woord wel degelijk beschermden* naam 'kerk' niet langer ijdellijk gebruikt. IJdellijk, dat kan ook betekenen: zonder over het *probleem* van den naam zelfs *na te denken.* Dan wordt b.v. de voormalige *kerk*nieuws-rubriek in de christelijke dagbladen een rubriek van vroomheid, of van 'geestelijk leven', of van in godsdienstige richting zoekend leven, of van aesthese, piëtistisch gezelschapsleven, religiositeit, of iets anders, maar in elk geval *géén* KERK-nieuwsrubriek. Dan wordt een voormalige 'inter-KERK-elijke' actie genoemd naar wat ze reeds WAS:

een actie van ‘algemene religiositeit’, van vroomheidsstreven, van humanisme-niet-zonder-den-naam-Gods. Wij zijn den naam ‘interkerkelijk’ dan kwijt; want gelijk men slechts inter-nationaal kan zijn, als er naties zijn, zo kan men slechts inter-kerkelijk zijn, als er kerken zijn. Maar het is voor velen de vraag, of wat zich in de interkerkelijke banen wringt, den *kerk*-naam voeren mag. Van de nieuwste ‘kerk’ (de C.S.K.) ontkennen we het vrijwel allen, geloof ik; en daarom neem ik haar juist als voorbeeld, al zie ik hetzelfde vraagstuk reeds lang ons opgegeven.

En dan *blijft* er natuurlijk wel strijd; want dàn komt de vraag: wat is *religie,* waar is het recht van het *voeren van Gods naam?* Dan worden DIE kwesties door het leven zelf aan de orde gesteld, en kan men wederom pas uit het al-of-niet-aan-de-orde-stellen ervan constateren, of men ten aanzien dáárvan in het tijdperk der verharding leeft, dan wel in dat der bekering. *Evenals vandaag* het al-of-niet-aan-de-orde-stellen van de vraag, wie het recht heeft, den KERK-naam te voeren, beslissen zal over de vraag, of wij met onze verlegenheidstermen van inter-kerkelijkheid ons verharden dan wel bekeren. Maar HEDEN is het onderzoek *daarover* ons door God opgelegd.

Bij dit onderzoek moeten de *diplomaten* ALS ZODANIG opzettelijk een verbod van toelating hebben. Ze mogen slechts als gehoorzamen, die dwazen om Christus' wil durven zijn, gelijk eertijds een zekere Paulus, zich laten ‘afzonderen’ door den Heiligen Geest tot de vergadering; zo was het ook in Handelingen 13, toen de *Kurios* met de *kerk* naar Cyprus kwam op weg zijnde naar de Bataven en de Saksers.

En dan moet ter vergadering de voorzitter niet veel drukte maken. Geen mooie speech, die aan de kranten gestuurd wordt.

Hij kan b.v. dit doen.

Hij kan zeggen: mensen, (want of gij broeders en zusters zijt, is hier bij het BEGIN der vergadering juist disputabel), mensen, ik lees u het derde gebod van de wet des Heeren. Gij zult den naam des Heeren uws Gods niet ijdellijk gebruiken.

Pauze.

Mensen, er is een woord, dat men spelt: *kerk. In dat woord zit de naam Gods.* Zijn hoogste naam. Want de Naam van Jahwe uw God is ten volle uitgestort in de naam van *Kurios,* den verhoogden Christus, die zich niet laat bespotten. Ook niet door verамerikaniseerde

nederlanders, die ‘the profit of religion’ hebben bestudeerd.

Pauze.

Mensen, wij moeten den naam van Jahwe - Kurios, uw God, niet ijdellijk gebruiken, ook niet in de ‘kerk’-benamingen.

Pauze.

Mensen, wij moeten den naam *kerk* niet ijdellijk gebruiken, want Jahwe - Kurios zal niet onschuldig houden, die Zijn naam ijdellijk gebruikt.

Een halfuur stilte.

Vervolgens *schifting.* Schifting in de practijk der gevallen beslissingen tussen broeders en niet-broeders; zusters, en niet-zusters. Daarna gezondmaking, en de ontdekking, dat men was gekomen één mijlpaal dichter bij de parousie.

‘De vlucht uit het concrete’, - en die in de ‘KERK’.*)

Men roept om bid-stonden; en èèn van de gronden, die men aanvoert, om daarvan de noodzaak te bepleiten, is: het ‘algemeen gebrek aan verootmoediging’.

Maar het is de vraag, of de kerk niet zelf aan deze laatste ziekte zó lijdt, dat ze niet in staat is, te bidden, - in deze zin, en dan natuurlijk in het gelóóf, dat door de liefde ‘wèrkt’.

Herhaaldelijk wees ik er op, dat de ‘kerk’, ook in den strijd tot handhaving van de onderscheiden ‘instituten’ als zoveel organisatie-vormen van religieuse congregaties, laboreert aan de ziekte, die men noemen moet: de ‘vlucht uit het concrete’; voorbeelden daarvan zijn van alle kanten saam te lezen; en omdat de kerk zo heel erg aan het verwereldlijken toe is, levert zij niet het kleinste deel van die exempelen.

Zo trof mij dezer dagen een recensie van den apeldoornsen docent J.J.v.d. Schuit in ‘De Wekker’. Hij recenseert een catechisatieboekje van Ds Gerritsma, geref. predikant te Aalten.

De recensie steekt aldus van wal:

> Dit boek typeert weer duidelijk, dat in de gereformeerde kerken een verbondsleer wordt voorgestaan, die de onze niet is of liever, die niet die der gereformeerde confessie is en daarom niet die der Christelijke Gereformeerde Kerk.

*) De Ref., 12e jrg. no. 3, 16 oktober 1931, bl. 18/9. (Kerkelijk Leven).

Wil men nu de voor God scheiding-makende uitspraak van Ds Gerritsma lezen? Hier is ze (ik citeer weer De Wekker):

> Van het genadeverbond wordt gezegd, dat het een verbintenis Gods is met den Heere Christus. Let wel, dit wordt gezegd van het genadeverbond, *niet* van den Raad des vredes of het verbond der verlossing.

Nu heb ik er volstrekt geen behoefte aan, hier te vragen, of de formulering van Ds Gerritsma juist is. Want ik heb iets anders op het oog, dan dit dogmatisch vraagpunt. Ik lees hier, dat de recensent van 'De Wekker' verklaart, dat de *chr. geref. kerk,* als zodanig, zulke 'verbondsleer' niet aanvaardt. Zal dit wat betekenen, m.a.w. zal dit *concreet* zijn, zal hier dus *mogelijkheid* zijn van een *belijdenis,* die deze recensent *in de kerk* voor God en engelen en mensen doet, dan moet vaststaan:

a) dat hier niet een privaat persoon, maar de 'kerk' als zodanig waarborgen geeft tegen zulke uitspraken als Ds G. deed;

b) dat de recensent dan ook men zekerheid weet, dat *zijn* logica (volgens welke Ds G.'s formulering strijdt met de drie formulieren) door 'zijn kerk' als evident zou aanvaard worden en in alle consequenties gehandhaafd;

c) dat hij in zijn ziel overtuigd is van haar goed recht, en gáárne concreet met den vinger aanwijzen wil, waar en wanneer de belijdenis als zodanig waarborgen tegen formuleringen als de gewraakte schiep in het verleden;

d) dat hij eveneens *vast en zeker overtuigd is, dat indien een chr. geref. pred. de uitdrukking bezigde en handhaafde, die hier Ds Gerritsma gebruikt, deze predikant van zijn ambtsbediening ontheven zou worden;*

e) dat dit niet maar mógelijk, doch zéker is.

En nu is dit het wonderlijke: Gelet op de jongste historie van Ds Berkhoff, gelet ook op de allerruimhartigste recensies, die 'vrienden' genieten, ook b.v. de hervormde hoogleraar Visscher, die eens in Apeldoorn een bezoek gebracht heeft, toen docent Wisse een rede hield, (men leze maar eens, hoe verontwaardigd docent v.d. Schuit doet tegen de gereformeerde pers, die prof. Visscher *met argumenten* heeft bestreden. 'De Wekker', 2 Jan. 1931) geloof ik er niets van, dat de chr. geref. kerk een van haar predikanten zou afzetten, of zelfs publiek zou afvallen, als hij zei, dat het genadeverbond een verbintenis Gods is met den Heere Christus. Ik weet, dat duizenden dit met mij weigeren te geloven.

En voor die allen is zulk een uitval eenvoudig een symptoom van de verwereldlijking der kerk; van haar ontzinken aan de bergrede (uw ja ja, uw neen neen, en niets BOVEN die), van haar vlucht uit het concrete, van haar zelf-handhaving met middelen, die men in alle eerlijke wetenschap zou moeten noemen: bedwelmingsmiddelen, en daarbij niet toegelaten binnen het rijksgebied van het koninkrijk der hemelen.

Om niet misverstaan te worden, voeg ik er aan toe, dat m.i. ook bij ons deze ziekte symptomen van haar aanwezigheid vertoont. Het kwaad is algemeen; en omdat het me niet te doen is om dit éne geval, doch slechts om den achtergrond, wijs ik erop. 'De arme zondaar' tegenover den 'rijken Christus', dat is geen kerkelijk propaganda-materiaal. Dat is een levenskwestie, die voor *àlle* terreinen van den dienst Gods geldt. Oók voor het terrein der 'kerk'-stichting en -bewaring. Op *elk* punt toch, waarop wij niet *snàkken* naar het concrete, zijn wij *onbekwaam tot geloof en gehoorzaamheid.*[*)]

'De knuppel in het hoenderhok'.[**)]

Dr Geelkerken schrijft in 'Woord en Geest' iets over het boek van Dr Ubbink:

> Het boek van Dr Ubbink blijkt een knuppel in het hoenderhok. Ditmaal evenwel niet van buiten af, maar uit den eigen kerkelijken kring er in geworpen.

Indien Dr Geelkerken ons minder liet kijken in zijn ziel, en wat meer in de brede schachten der objectieve waarheid, en der concrete werkelijkheid, dan zou hij de kwestie zó gesteld hebben: *indien* dit boek een knuppel is in het hoenderhok der gereformeerde kerken, die de drie formulieren van enigheid aanvaarden, *dan is het dat ook voor ons, die voor God en mensen met een eed hebben bezworen, dat wij de drie formulieren van enigheid bewaren, ongerept, zelfs bewaren tegenover de gereformeerde kerken in Nederland.*

Deed Dr G. deze vraag, dan zou het debat rustig kunnen blijven.

*) Vgl. ook De Ref., 12e jrg. no. 3, bl. 22 (Persschouw).
**) De Ref., 12e jrg. no. 3, 16 oktober 1931, bl. 22 (Persschouw).

Er bleef dan niets anders te doen over, dan zuiver logisch - en hierbij kan de eerste de beste boeddhist, brahmaan, christen, jood, die hersenen heeft, voorlichting geven - de vraag te stellen en te beantwoorden: is, wat Dr Ubbink zegt, overeenkomstig de drie formulieren van enigheid? Bleek dan, dat dit niet zo was, dan was de knuppel geworpen (nog wel door iemand, die 'organisch' schijnt te behoren tot den Woord-en-Geest-kring, en dus al evenzeer 'niet van buiten af') *óók* in den kring der de drie formulieren van enigheid allergetrouwst bewarende (als men het geloven mag) 'hersteld-verband-gemeenschap'.

Ik begrijp soms niets van de kerk-worstelingen; alleen, dat ze gruwelijk oneerlijk zijn. Precies dezelfde methoden volgende, als in den oorlog, tegen welks *uitwassen(!)* men zo strijdt, in zwang zijn. De vlucht uit het concrete, alweer.....

Kerkelijke Pluriformiteit en Pluraliteit.*)

Voor de Ouderlingenconferentie der Classis Rotterdam van de Geref. Kerken hield Ds K. Schilder van Rotterdam-Delfshaven een rede over 'Kerkelijke Pluriformiteit en Pluraliteit'. Spr. wees in zijn inleiding er op, dat het vraagstuk der pluraliteit der kerk-instituten nog moeilijker geworden is, dan het in zichzelf reeds was, zo vaak men het in verband gezet heeft met de (al of niet bewust en consequent voorgedragen) leer van de pluriformiteit der 'kerk' (enkelvoud). Schier nergens is het debat verwarrender en in zijn terminologie vager en inconsequenter dan in het spreken over deze dingen. Algemene en incidenteel rijzende vragen maken het vraagstuk urgent; voorbeelden werden gegeven.

Spr. ging nu na, wat onder pluraliteit te verstaan is, en wat onder pluriformiteit, en van welke praemissen eigenlijk werd uitgegaan, zowel in het constateren van de pluraliteit van kerken of kerkelijke instituten, als ook in het poneren van het begrip 'pluriformiteit der kerk' (enkelvoud, in de praktijk vaak wisselend met een meervoud). Hij toonde aan, dat de bespreking over deze dingen nog steeds bemoeilijkt wordt, omdat onder 'kerk' lang niet altijd het-

*) De Ref., 12e jrg. no. 8, 20 november 1931, bl. 63/4 (Kerknieuws).

zelfde verstaan wordt, reeds in het stellen van, en werken met, deze begrippen. Tegen het woord 'pluriformiteit' ontwikkelde hij bezwaren; die ontleend werden zowel aan het z.i. ten onrechte hier gestelde vorm-inhoud-schema (of vorm-wezen-schema), als ook aan het opereren met het woord 'wezen' zelf. In verband hiermee oefende hij critiek op uitspraken zowel van Dr A. Kuyper als van Dr H. Bavinck ter zake van het 'opkomen' of *'ontluiken'* van de pluriformiteit *nà* de Reformatie, *vóór* welke dan een 'uniformiteit' der 'kerk' door deze theologen gesteld was, hetgeen spr. ook op hun eigen standpunt onjuist voorkwam. Even onjuist als een uitspraak van Voetius inzake het 'uitwendig instituut' der kerk, te rekenen tot het 'wezen' dan wel tot het 'wèl-wezen' der kerk.

In aansluiting hieraan ontwikkelde spr. zijn bedenkingen tegen wat doorgaans onder de pluriformiteit der kerk verstaan wordt, en tegen wat men in theorie of practijk op dezen 'grondslag' verder bouwt. Referent wees er op, dat pluriformiteit (als men het ongewenste woord nu eens hanteren wil) in kerkelijke verschijnselen, verrichtingen, functies nog allerminst mag doen besluiten tot pluriformiteit der kèrk *zèlf;* vooral niet, zolang de vraag nog open blijft staan, of niet de 'kerk' juist tot taak heeft, dat pluriforme, dat uit 'natuurlijke' ontwikkeling binnen 'de kerk' opkomt, voorzover het goed is, plaats te geven, aan de 'genade' dienstbaar te stellen, en alzo te bewaren, te ontplooien, en te verdiepen in de 'uniforme' kerk. Hij wees er op, dat de pluriformiteit, voorzover ze in de kerk opkomen mag en moet, niet opkomt uit het 'wezen' van de kerk, doch opkomt uit de 'natuur'; daarom mag ze geen criteria lenen ter bepaling, of ter afgrenzing van de kerk en haar openbaringsmanieren; en eveneens daarom mag ze niet worden aanvaard als maatstaf voor een Christus-gehoorzame beoordeling van de pluraliteit der kerk-instituten. Zodra dit *tòch* geschiedt, is er zonde, wordt het dogma der kerk 'benaderd' van *niet-gelovig standpunt,* komt er onherroepelijk bederf, met wegneming van den *sleutel* der reformatie der kerken. Volgens spr. werd dan ook de naam der 'pluriformiteit', (gegeven eenmaal dezen aanvechtbaren term), vaak gebruikt in dier voege, dat een qualificatie van *Gods* werk mechanisch wordt aangewend voor bedorven, Gods werk *brékend, mensenwerk.* Ondoordachte beeldspraak (b.v. Dr Kuyper's spreken van een *'ontluiken'* der pluriformiteit na de Reformatie), scheve interpretatie van de geschiedenis (Dr Kuyper's taxatie van Luthers bulverbranding, zijn en Bavincks meningen inzake uniformiteit vóór en pluri-

formiteit nà de Reformatie), een door-elkaar hanteren van den term ‘kerk’ in meer dan één betekenis, en meer andere dingen, bewijzen volgens spr. dat ook de besten met het vraagstuk verlegen zitten; den enen keer bouwt men zijn leer op wat men houdt voor een positief werk van God, den anderen keer op wat wezenlijk niets anders is dan zonden (van ‘bedrijf’ of van ‘nalatigheid’) der mensen; nu eens wordt de pluriformiteit beredeneerd los van alle ‘Kirchen-Bildung’, den anderen keer wordt *juist* de kirchen-bildende kracht opgenomen in de constructie van de desbetreffende leer; den enen keer sluit men secten, ketters buiten den horizont van dit debat, den anderen keer zijn juist zij de aanleiding tot het aan de orde stellen van het probleem. Met voorbeelden lichtte spr. een en ander toe. Bovendien geeft de confessie aanwijzingen, die verscheiden uitspraken, ook van overigens gereformeerde theologen, niet met zich laten verenigen. Haar onderscheidingen (kerk, secte, ware, valse kerk, zichtbare en schier onzichtbaar geworden kerk) zijn niet alleen geboren buiten de sfeer, waarin de pluriformiteits-idee opkomt, doch verdragen ze ten dele ook niet. Hierbij valt, aldus spr., wel te bedenken, dat de confessie geschreven is *nadat* tussen Luthersen en Calvinisten reeds lang gedebatteerd was; nadat ook in eigen land deze controversen aanwijsbare sporen hadden achtergelaten.

Vervolgens tot enkele thetische opmerkingen komend, wees spr. er op, dat de kerk *geloofs*-stuk is, met al wat ‘in of aan’ haar is. Men mag de leer omtrent de kerk geen ogenblik opbouwen ‘uit’, niet eens ‘in aansluiting aan’ wat empirisch voor ogen is. Men moet het dogma der kerk precies langs dezelfde denk-wegen van geloof opbouwen, als men doet met de triniteit, de twee naturen van Christus, de schepping. Wie het anders doet, volgt de methode van het ongeloof. Voorts: hetgeen thans in de kerk zijn mag (in haar ‘op-komst’ nl.) moet ook geweest zijn in haar ‘af-komst’ van den beginne. Wat in dat ‘begin’ (ook van elke nieuwe ‘bedeling’) er niet in mòcht zijn, màg ook thans niet worden aanvaard: historische evoluties kondigen geen wètten af. Daarna: inzake het vraagstuk van eenheid en verscheidenheid geeft de Schrift openbaring, welke ook hier de rechte wegen leert vinden. Gehandeld werd in aansluiting hieraan over de betekenis van plaatselijke, nationale geschiedenis; over den naam ‘kerk’, al of niet te vervangen door een anderen naam, over geoorloofde, Gods rijkdom uitwijzende, en ongeoorloofde, menselijke zonde demonstrerende pluriformiteit of pluraliteit; over de concrete houding, in te nemen tegenover be-

staande instituten. Sterk legde spr. den nadruk op het alleen door het geloof recht te stellen kerk-begrip (dat men even ‘dwaas’ en ‘ergerlijk’ moet durven laten als alles, wat in 1 Cor. 2 dien naam krijgt). Dan alleen toch kan men komen tot de mogelijkheid van gehoorzaamheid; kan men waarderen de individuen, en erkennen wat in de plurale formaties goed is, resp. ontbreekt, of scheefgetrokken werd; kan men ook elkander helpen, en opwekken tot de bekering: de eerste sociale daad, de eerste ware kerk-verrichting. Gaat men dien weg niet op, laat men de confessie practisch los, verlaat men de facto het absolute standpunt (niet in zelf-approbatie natuurlijk, doch in aanvaarding van Christus' eisen), welk absoluut standpunt dan toch soms als memoriepost of uiterlijk ‘kenmerk’ van ‘onderstelde’ trouw officieel aanvaard wordt, dan verlaat men Christus' recht, laat de leden van Christus' ‘mystieke lichaam’ in andere formaties *lòs,* heeft *dus* niet lief, maakt den waren vrede onmogelijk door een ogenblikkelijk vertoon van schijnvrede, en laat de kerk als Heils-anstalt verhuizen naar het slop. Katholiciteit en ‘pluriformiteit’ mogen niet vereenzelvigd worden; rechte erkenning van de eerste helpt over veel ondoordachtheden van de tweede heen. Het woord ‘kerk’ zal voorlopig wel niet van zijn over-belasting te ontheffen zijn, doch men zal den moed moeten hebben in de kerk de taal der Schrift te spreken. Doet men dat, dan zal de naam ‘kerk’ over en weer vaker moeten ontzegd worden dan thans geschiedt; en dit zal waarschijnlijk de eerste daad van broederlijkheid zijn, die de slapers opwekt ‘uit de doden’ en den Koning der kerk over hen doet lichten, gelijk over ons - tot kerkformatie. Dan zal de valselijk zo genaamde pluriformiteit worden weggenomen, en geven wij den Heiligen Geest van schepping en herschepping weer de baan vrij (onzerzijds) tot ontplooiing van die door Hem gewilde ‘pluriformiteit’, welke alleen in de eenheid van het kerk-instituut veilig is, en nimmer haar mooien naam heeft af te staan ter dekking van lelijke pluraliteit.

Prof. Dr W.J. Aalders, Om de Kerk.*)

Na een inleiding geeft de Groninger hoogleraar 6 hoofdstukken: Toenadering tussen de kerken, De Conferentie van Stockholm, Angelsaksisch en Duits Christendom, De Conferentie van Lausanne, Reformatorisch Kerkbegrip, Reformatie en Kultuur. De eerste vijf

*) De Ref., 12e jrg. no. 15, 8 januari 1932, bl. 119 (Boekbespreking).

hoofdstukken zijn reeds eerder gepubliceerd in ‘Stemmen des Tijds’, het laatste is de tekst van een inleiding, door den schrijver gehouden in een bijeenkomst van Rooms-Katholieken en protestanten.

Het is moeilijk, in een kort woord, als deze aankondiging wil zijn, dit voornaam geschreven boek geen onrecht te doen.

Aan den enen kant staan er dingen in, die ik zelf herhaaldelijk naar voren bracht, b.v. inzake de eenheid der kerk, de noodzaak van de weigering, om haar gedeeldheid goed te praten door er mooie woorden voor te zoeken, de vooropstelling van de kerk, en haar eenheid, als gelóófs-stuk, en als vrucht van ‘verkiezing’, en heel veel meer. Er zijn passages in dit boek, die ik letterlijk in ‘De Reformatie’ zou kunnen opnemen en ondertekenen.

Aan de andere zijde evenwel geloof ik, den schrijver geen onrecht te doen, als ik constateer, dat er in hem twee stromingen strijd voeren tegen elkander, en dat de strijd nog niet tot een einde is gebracht, goed of kwaad. Ik geloof, dat datgene, wat Prof. Aalders aan ons verbindt, hem zelf niet wezenlijk bindt, en alzo ons met hem niet saam kan ver-binden, gesteld al, dat wij zelf ons waarlijk zouden laten binden door hetgeen hij onder instemming van ons als gereformeerden toch soms zo uitnemend zegt, en als eis of waarheid stelt. De kerk b.v. heet bij Dr Aalders geloofsstuk; maar niettemin geeft de auteur ook beschouwingen, waarin toekomst, taak, ‘kans’ der kerk worden geconstrueerd uit hetgeen voor ogen is, empirisch. Die twee ‘methoden’ evenwel laten zich nu eenmaal niet verzoenen. Als men op de éne pagina leest, dat schrijver ‘in zijn kerk-opvatting zich minder oriënteert’ (ik wilde dat woord wel graag kwijt) ‘aan het Protestantisme van nu, dan aan dat van de Reformatie’, en op de volgende blz., dat we (in het zoeken van eenheid) ‘niet terug kunnen’, dat ‘napleiten niet helpt’, dat het ‘punt van uitgang voor ons niet meer bestaat’, dat we ‘het verleden niet behoeven te laken’, dat dus ‘zelf-onderzoek en vooruitzien’ feitelijk worden losgemaakt van een terugkeer naar een punt van uitgang, dan meen ik - ik kàn het niet anders zien - dat hier de schrijver tegen zichzelf verdeeld is. Dat men den enen keer hem dankbaar de hand zou willen drukken, omdat hij zo veel woorden sprak, die ook in onzen mond als geloofs-belijdenis geklonken hebben, doch dat men den anderen keer weer een groten afstand tussen hem en ons ziet; een pijnlijke ontdekking, welke òns te stelliger leert zeggen: we moeten inderdaad terug, niet zozeer naar een ‘punt’ van uitgang, als wel naar

het principe daarvan. En als men zo zijn critische houding tegenover dit toch met warmte geschreven boek (critisch *juist* terwille van het bewaren van de kerk als *gelóófs*-stuk) zich heeft bewust gemaakt, dan krijgen de bedenkingen, die men heeft, langzamerhand weer concrete gestalte en formulering. Dan zegt men b.v.: het dilemma tussen ‘spiritualisme’ en ‘institutionalisme’ in het kerkbegrip, gelijk schrijver dit dilemma in aansluiting aan Nathan Söderblom stelt, aanvaarden wij niet, tenminste niet in den hier in A.'s boek gegeven vorm; want het ‘instituut’ der kerk heeft niet wezenlijk in zich, wat dit boek erin legt (beschikken over genademiddelen, boven de mensen staan, dezen de wet stellen) en het in eenvoudige gehoorzaamheid concreet handhaven van de door openbaring gegeven eisen voor het instituut wijst reeds den minder gelukkigen naam van spiritualisme als tegenstelling van institutionalisme af.

Zo ware er meer te noemen.

M.i. kan over de eenheid van kerk en christendom slechts dan nader tussen schrijver en ons gesproken worden, als tussen ‘kerk’ en ‘rijk Gods’ scherp onderscheiden wordt, en daarna de betrekking tussen die beide duidelijk wordt afgetekend.

Moeilijk zijn de hier in geding komende vraagstukken zeker; reeds zulk een korte aankondiging is moeilijk. Een troost is het daarbij enigermate, dat de moeilijkheden er ook voor Prof. Aalders zijn; dat hij, precies als wij, voor nimmer wijkende muren zal komen te staan, zodra hij zijn principieel gelegitimeerde verlangens confronteert met de concrete werkelijkheid. Ik denk b.v. aan wat hij zo troostend opmerkt inzake het vele, dat, bij al de bestaande verdeeldheid, ons als christenen over heel de wereld toch reeds verenigt. Prof. Aalders denkt hier b.v. aan ‘den inhoud en den geest der z.g.n. ecumenische geloofsbelijdenissen met haar magistrale structuur van Vader, Zoon en Heiligen Geest, en den majestueuzen gang van schepping, verlossing en verheerlijking’. Ja, dat zou ik zelf vóór vijftien jaar ook nog graag zó gezegd hebben, precies zo. Maar mijn zelfvertroostingen zijn sindsdien niet te handhaven gebleken, ook deze niet. Wanneer ik in 1932 me realiseer, wat er b.v. van die ‘ecumenische’ geloofsbelijdenissen zoal *gemáákt* wordt, wat er onder haar nog nagesproken *woorden* zoal wordt VERSTAAN (denk maar weer aan de dialectische theologie), dan zeg ik: met handhaving van de ‘ecumenische’ *klànken,* geeft men toch hun *inhoud* prijs; men levert de ‘ecumenische’ geloofs-inhouden, hoewel nog

gestoken in het oude pakje van de theologen van christelijke geboorte, uit aan de filosofen van het heidens bloed. En als dan Prof. Aalders zegt: 'dit' (n.l. het zoëven aangehaalde uit die 'ecumenische' belijdenissen) 'geeft geen enkele kerk prijs, die zichzelve respecteert', dan denk ik zo: maar dat geven vele kerkreformatoren tegenwoordig toch feitelijk wel degelijk prijs, vlak naast onze deur. 'Nederdaling ter helle', wat IS dat bij wie het woord noemen? Schepping, verlossing, verheerlijking, wat IS dat bij wie met de evolutionisten geen breuk begeert? Ik zie ze naast mijn kerkdeur, er binnen, die Prof. Aalders op dit punt bijvallen, maar tot wie ik zeggen moet: zijn laatste zinnetje bevat uw vonnis.

Summa summarum: een boek, om stil van te worden. Een schrijver, die men eerbiedigt; een toon, die me tienmaal meer 'verwant' is dan die van de inleiding, welke dezelfde auteur schreef op het in 1931 verschenen boek over de Lambeth-conferentie (deze inleiding kan ik ook niet rijmen met ettelijke passages uit dit werk); een onderwerp, dat de aandacht heeft van ieder, die zich afvraagt, of niet het christendom hard bezig is, te komen tot zijn uiterste kleine-getal. Maar daartegenover een bespreking, die van tweeën zich laat dringen; die wel de 'ziel' van den auteur ons 'sympathiek' maakt, doch zijn 'kerugma' onzeker en betwistbaar. En onder dit alles dan een 'troost', die ook weer zo schraal is; dat zijn standpunt voorzover het standpunt *is,* precies even *onverenigbaar* is met de gegeven concrete werkelijkheid, als het mijne dat wezen zal, - zolang wij n.l. wetten, ook voor het program van kerkactie, zouden willen maken, op grond van hetgeen voor ogen, of uit hetgeen binnen onzen horizont bereikbaar is.

Daarom bevestigt lezing van dit boek mij in de overtuiging, dat ik over de kerk alleen dán een 'wijs' woord spreken kan, als ik me *losmaak van wat ik zie.* Zó doe ik óók als ik het heb over andere gelóófs-stukken: de maagdelijke geboorte, de satisfactie, de parousie. En alleen in terugkeer tot dit standpunt màg ik nu mogelijkheid en recht zien van toenadering der kerken.

Het verblijdt me intussen buitengewoon, dat in het boek de pluriformiteit der kerk wordt losgelaten in een eerlijk constateren van haar pluraliteit. Schrijver mag daar andere woorden voor bezigen, zakelijk doet hij daar precies hetzelfde, als ik, enkele maanden geleden deed voor een ouderlingenconferentie in Rotterdam, waarvan het verslag in ons blad werd opgenomen onlangs.*)

*) Zie dit werk, bl. 120-123.

‘Eenheid in het nodige, vrijheid in het niet nodige, in beide de liefde’.*)

Onlangs las ik ergens een opmerking over mensen, die vanwege louter ‘ruimheid’ af en toe ‘eng’ werden.

Het verband, waarin die woorden gebezigd werden, en de persoon, op wien deze ‘overdachte waarheid’ ‘toepasselijk’ werd geacht - stel, dat een ‘waarheid’ kàn worden ‘toegepast’ - doen hier nu niet ter zake. Genoeg is het, den algemenen zin der opmerking te verstaan: de schrijver wilde ermee aanduiden, dat er mensen zijn, die zó vervuld zijn van hun eenheids- en samenbindingsideaal, dat zij in denken en spreken onverdraagzaam worden, en soms heftige maar ondoordachte uitvallen zich veroorloven jegens anderen, die hun samenbindingsgedachten niet aanvaarden. Dat zulke herauten-van-den-vrede er alsdan toe komen, ook húnnerzijds van de begeerde ‘samenwerking’ *uit te sluiten* diegenen, tot wie hun verwijt juist gericht wordt, omdat zij, die aangeklaagden, tot samenwerking, of tot een eenheidscongres, of -roes, niet bereid zijn.

Wie een weinig zijn wereld kent, moet toegeven, dat er mensen van dit slag zijn. Inderdaad, de zachtzinnigste broeders kunnen soms met één pennestreek veroordelen het doen van wie hun eenheidscirculaires niet ondertekenen. Ze komen op met de staven ‘liefelijkheid’ en ‘samenbinding’; doch verbreken ze alras - juist boven den schuwen kop van die schapen, die hun herderlijke zorg wel het allereerst behoeven, -.....indien zij n.l. goede herders zijn.

En zij kunnen daarbij zeer onbesuisd te werk gaan.

Zó onbesuisd, dat zij den eersten plicht der liefde, en der wetenschappelijke eerlijkheid uit het oog verliezen.

Liefde toch, zowel als wetenschappelijke zin, zou hen er toe moeten gedwongen hebben, eerst het antwoord rustig te zoeken op vragen als deze: of mogelijk het verschil tussen die anderen en hen soms niet te herleiden viel tot dat van ‘feest’, en ‘roes’, van ‘werkelijkheidszin’ en vaag ‘verlangen’, lós van de ‘concrete werkelijkheid’; of ook misschien tot een verschil van ‘methode’.

Als - om een debat van den laatsten tijd in herinnering te bren-

*) De Ref., 12e jrg. no. 15, 8 januari 1932, bl. 114/5 (Kerkelijk Leven).

gen - als b.v. Ds D. Sikkel zegt: ik, gereformeerde, wil mijn weggelopen broeder (chr. geref.) graag opzoeken, de hand geven, binnen-nodigen, *maar ik wil hem niet met zijn weglopen 'feliciteren'* (in kerkelijke plechtigheidjes, die het aantal zinledige formaliteiten in Gods huis helpen vermeerderen);

of als een ander zegt: ik zie geen kans, samen te werken in de *'practijk',* dáár, waar wij in de *'beginselen',* die immers de practijk moeten bouwen en constitueren, bewust uiteengaan, en elk voorafgaand samen-spreken over die beginselen elkander weigeren, - *hoewel dat samenspreken de eerstnodige 'practijk'(!) juist zou moeten wezen,* -

dan is in zulke gevallen *beider*zijds misschien de diepere wil tot samenwerking aanwezig; en kàn toch de uitnodiging van den één door den ander worden geweigerd.

Waarom geweigerd?

Omdat zijns inziens de uitnodiger *zélf* de PRACTISCHE samenwerking niet genoegzaam begeert!

Want hij, uitgenodigde, meent, dat het samen-*spreken* en het samen-*funderen* van de plannen *behoort tot de 'practijk'.* Dat dit in het *'werk'* zelfs het *eerste* is. Hij ziet geen enkele reden, om deze nuchtere zienswijze als hoogste wijsheid *áán te prijzen,* zo vaak ze in de laboratoria van Philips, of in de zittingen ener europese herstel-conferentie wordt toegepast (en in het laatste geval door dominees-proza zelfs ietwat jammerend den volke als necessarium wordt voorgehouden), maar ze door dominees en persmensen tot *dwaasheid* te laten uitroepen *op het terrein van 'kerk' en 'koninkrijk Gods'.* Alsof het rijk Gods niet komen moest *langs dézelfde wegen,* waarop ook Philips en de herstelconferenties hun uithangborden plaatsen. En alsof niet de *grondwet* van Gods Rijk voor *álle* rijksgebieden *dezelfde* was. Ja, hij gelooft zelfs, dat deze dingen ieder duidelijk zouden zijn, als er maar niet zo vreselijk *gezeurd* werd op het terrein van kerk en koninkrijk Gods, zo hopeloos gezeurd, en *om de kwesties heengedraaid,* in vals vertoon van lege stichtelijkheid. Dezelfde dominees b.v., of *'tijdredenaars'(!),* die aan de afwezige(!) staatslieden van de europese herstelconferenties onder gebruikelijk kansel-gezucht gans getrouwelijk *verwijten,* dat zij niet eerst over de *beginselen* des herstels het sámen eens zijn, en dan Gods oordeel van onvruchtbaarheid over hen doen horen, waarbij dan alle hoorders knikken-van-ja, halen b.v. hun schouders op over de dwaasheid van iemand, die de gedachte lanceert van -

laat ons zeggen - een *godsdienstgesprek* in de pers of op een andere tribune tussen gereformeerd en christelijk-gereformeerd, om zo, nog net vóór 1934, een eind te krijgen, òf een stevige consequentie te geven, aan de breuk, die tussen beide ligt. Hoewel dit laatste binnen *hún bereik ligt;* en de wil daartoe hun gejammer over europese conferentiegangers *zou kunnen verifiëren op het punt van eerlijkheid.*

Nog eens: zó kan *de één* de eenheid en de vrijheid uitroepen, en *de ander* kan dat weigeren.

En die ander kàn - wie zal dat zomaar loochenen? - de 'liefde' hebben; hij kan in die liefde wel de sterkste, en de grootste zijn, bij God. Want wie heeft bij God meerder liefde: hij, die gedachteloos, of met zwakke gedachte, op een plaats, waar *geen van beide partijen behóórt te staan,* een *gebaar* doet van eenheid, en in de gegeven situatie niet verder komen *kàn* dan een gebaar, *dàn wel* hij, die voor zichzelf en den ander bidt, dat God hen samen moge *terugleiden tot de plaats, waar beiden behoren te zijn?* Te zijn, en te werken? *'Beginnende van Jeruzalem',* heeft Christus eens gesproken, een kánon, een gezagsregel stellend. Anderen stellen een anderen regel: beginnen bij het begin; nóg nuchterder, naar het lijkt. Zolang nu iemand eerlijk tóbt over de vraag, hoe hij zich en anderen onder de tucht van dien regel brengen zal, moet niemand hem van liefdeloosheid beschuldigen: het zou wel eens kunnen zijn, dat een stem uit een 'andere' wereld van hem zegt: want zie, hij bidt; de *generaal* in hem weigert, den *priester-profeet* over het hoofd te zien. Zoals indertijd van zekeren *Saul* bekend werd, dien schender van de theocratie.

In elk geval is het duidelijk, dat die laatste man, die tobber van daarnet, *niet* màg worden uitgeworpen - met al te haastige doemvonnissen uit overigens irenische monden, uitgebannen, smadelijk weggezonden uit het eenheidsfront van hen, die die zin trachten te verstaan van de spreuk: *'eenheid in het nodige, vrijheid in het niet-nodige, in beide de liefde'.* Tien immers tegen één, dat de man, wien zóveel hoge irenische ruggen zijn toegekeerd, en van wie zóveel irenische monden op dit éne punt zouden willen zeggen: ik dank U, Heer, dat ik niet ben als deze, juist over deze toch van nuchteren zin blijk gevende vraag te broeden zit: wat IS het *'nodige'?* Of: wat IS het *'niet*-nodige'? Of: hoe trek ik tussen nodig en niet-nodig de scheidslijn? Of: IS er wel een scheidslijn? Of: wat is *'vrijheid'?* Zijn wij wel ooit één keertje 'vrij'? Bestaan er wel 'adiaphora'

(d.w.z. ‘middelmatige’ dingen)? Of: wat is de ‘LIEFDE’? Hoe geef ik den naaste het beste, wat ik heb? Mag ik hem láten staan, waar hij naar mijn mening niet màg staan? En mag ik de gemeenschap van alle naasten bij elkaar ontmoeten met samenwerkingsresultaten, waarvan ik wéét, dat ze onrijp zijn, en dat ze nivelleren, en verdoezelen, en een ‘middelmatig’-heidskarakter zullen opdringen aan dingen, die bij God als ‘noodzakelijkheids’-dingen bekend staan?

We zouden nog meer kunnen zeggen, om te betogen, dat, gelijk er een onderscheiding is tussen ‘zichtbare en onzichtbare kerk’, er zo ook een (bij God meer dan bij mensen bekende) onderscheiding moet zijn tussen de ‘onzichtbare’ en de ‘zichtbare’ gemeenschap van eenheid-vrijheid-liefde-zoekers. En dat, wie de ‘una sancta’ (de ene heilige algemene kerk) zoekt, ook hen als medezoeker moet erkennen, van wie hij naar den aard der *liefde* aannemen moet, dat zij alleen maar een anderen weg, een andere methode, een ander klimaat, een andere exegese zoeken voor de komende eenheidsfeesten, dan zij zelf plegen te doen.

We laten dan andere echter nu maar rusten.

En we constateren slechts: het is gemakkelijk *gezègd:* ‘eenheid in het nodige, vrijheid in het niet-nodige, in beide de liefde’. Maar als die woorden daar voor u staan, netjes in het gelid, en ge wilt er iets mee *dóén, dat ge voor God verantwoorden kunt,* nu - dan hebt gij voorlopig dènk-werk genoeg. De *tekst* ligt daar. *Maar nu de uitleg!* Want *pas op voor het opereren met niet-uitgelegde teksten.*

Nu moet de irenische broeder, die met zijn *‘tekst’* misschien wat al te haastig van de *studeer*kamer weggelopen is, den ander, die naar den *‘uitleg’* zoekt, in begrijpende liefde den tijd laten. Misschien moet hij zelf nog met dien ander ‘het goede deel gaan kiezen’, d.w.z. eerst eens naast hem over de spreuk gaan *denken,* eer hij het keukengerei ter hand neemt, om het plaisante eenheidsmaal gereed te maken.

* * *

Daarom zullen de geridderden van het onbeschreven eenheidsministerie, zowel als de anderen, die door dat ministerie nooit zullen worden voorgedragen voor een onderscheiding-pacifiek, zich van harte kunnen, ja moeten verblijden, over de historische studie, die Prof. Dr A. Eekhof, hoogleraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, in het najaar van 1931 het licht deed zien bij A.W. Sijthoff's Uit-

geversmaatschappij N.V. te Leiden, onder den titel: ‘De Zinspreuk: in necessariis unitas, in non necessariis libertas, in utrisque caritas’. Die latijnse woorden betekenen: ‘eenheid in het nodige, vrijheid in het niet-nodige, in beide de liefde’. Prof. Eekhof gaat na ‘oorsprong, betekenis en verbreiding’ van deze zinspreuk. En helpt dus daarmee ieder, die den *zin* van deze vaak het offensief der irenischen ondersteunende spreuk verstaan wil.

* * *

In dit voornaam uitgevoerde, met één portret en twee facsimiles verrijkte, geschrift van 86 bladzijden, wijst Prof. Eekhof allereerst op het gebruik, dat de Remonstranten, voor en na, van deze spreuk gemaakt hebben. Gelijk ook de Quakers, Hernhutters, Rooms-katholieken. Ook op de Lausanne-Conferentie ‘for Faith and Order’ (1927) en door de Pan-Europa Unie, zegt de schrijver, is dezelfde leus gebruikt. Eveneens Prof. Dr H.H. Kuyper noemde haar met instemming als de leuze der Gereformeerde Kerken en Hervormers, gelijk Prof. Eekhof herinnert.

* * *

Hier even halt houdende, merk ik op, dat reeds deze eerste door Prof. Eekhof gegeven verzameling van gegevens duidelijk maken kan, hoe moeilijk het is, de zinspreuk te verstaan, en - ermee te *werken.*

Immers: ze neemt telkens anderen vorm aan.

De door Prof. Eekhof in dit eerste hoofdstuk gegeven citaten wijzen dit duidelijk uit.

Zeker, telkens komt in het *derde* lid de *‘liefde’* terug: *‘in alles (in beide) de liefde’.* Maar het blijkt ditmaal voor die ‘liefde’ toch wel een moeilijk ding; ‘liefde’ immers kan alleen *aan het wèrk* in - om alweer den term te bezigen - *‘concrete situaties’. Maar het ‘concrete’ is hier al dadelijk zoek bij wie* de spreuk hanteren.

Let maar op.

In het *eerste* lid *(‘eenheid in het nodige’)* blijkt de uitdrukking *‘het nodige’ zèlf* al onzeker (nodig tot zaligheid, of tot iets anders?) Bovendien wisselt ze met de toch eigenlijk heel àndere terminologie, die daar spreekt (in ‘citaten’) van: ‘het *essentiële’.* (Quakers). Dat is dus onzekerheid, reeds in de woorden. Om dan maar te zwijgen van den uitleg.

Vervolgens, aan het *tweede* lid der spreuk toegekomen - *‘vrijheid in het niet-nodige’* - treffen we nog groter verscheidenheid: De één spreekt van het ‘niet-nodige’ (waartoe niet nodige? in

welke sfeer, in welk levens- of wetsgebied niet nodige?) De ander maakt van dat 'niet-nodige' evenwel 'het *onzekere'* of 'het *twijfelachtige'* (Remonstranten, Roomsen). Een derde maakt ervan: het *niet-essentiële* (Quakers). Een vierde: het *'middelmatige',* (de geref. kerken en hervormers, volgens Prof. Dr H.H. Kuyper, Amos Comenius).

Kwesties teveel, zal ieder moeten toegeven.

Immers, tussen 'onzekere' en 'middelmatige' dingen - de zgn. adiaphora, waarover geen uitdrukkelijk gebod Gods gegeven of.....verstaan is - ligt een grote afstand.

Wie iets *'onzeker'* of *'twijfelachtig'* noemt, zegt, *niet te weten*, OF onze (geloofs- dan wel andere) kennis in dogmatisch of ethisch opzicht een beslissend woord kan spreken over die 'onzekere dingen'; hij laat dus de mogelijkheid *open,* dat iemand later nog eens in staat zal blijken, die 'onzekere' dingen toch inderdaad te brengen *binnen* den cirkel van wat duidelijk, en dan voor ons bindend, is.

Wie evenwel van *'adiaphora', middelmatige* dingen (of niet-nodige) spreekt, *kàn* althans daarmee zeggen willen, dat 'de enige Wetgever' met betrekking tot de alzo aangediende 'dingen' geen uitdrukkelijk gebod *gegeven* heeft, en ook nooit geven zal.

Waarbij dan ongetwijfeld anderen weer zullen verzoeken, aan te tekenen, dat zij geacht willen worden *tegen officiële erkenning van deze stelling gestemd te hebben,* ook al doen zij broederlijk mee aan wat hun alzo sprekende gemeenschap aan eenheidswerk of -feest op touw zet.

Die laatste, lastige, broeders, waaróm zouden ze wel tegenstemmen?

Wel, ze zullen misschien denken aan een stelling, die onlangs aan de Vrije Universiteit verdedigd is, althans verkondigd: dat voor het begrip van *'het geoorloofde'* geen plaats is in de gereformeerde ethiek (zo luidde de formulering van Stelling XIV van Dr D.J. de Groot). Een stelling die voor tekst en uitleg van onze spreuk consequenties heeft.

Of ook, ze zullen misschien beweren, dat de bergrede letterlijk *niets* heeft opgeborgen in den huns inziens puur denkbeeldigen kring van 'middelmatige dingen'.

Of zij zullen menen, dat heel dat spreken van 'middelmatige dingen' een symptoom is van *vermoeidheid:* dat men *niet meer de kans zag,* alle concrete dingen op hun rechte plaats te brengen onder den band der wet, en dat men toen maar, *om uit de moeite te komen,*

gezegd heeft, dat er dingen zijn, die *nodig* zijn te doen, en *àndere,* die 'onverschillig', of 'middelmatig' zijn.

Maar - zo zullen zij spreken - dat laatste *betwisten* wij juist. Al kunnen wij niet altijd den eis der geboden duidelijk uitleggen, en in concreet verband zetten met bepaalde actuele vraagpunten der christelijke gehoorzaamheid, dit geeft ons nog niet het recht, om daar, waar *wij* Gods spreken *niet verstaan* kunnen, dat *spreken zèlf te ontkennen.*

Waarbij dan misschien nog de nuchtere vraag komen zal, of men den 'cirkel' der 'adiaphora' wel ooit anders construeren kan dan - in de lucht. Op *papier* zal het in elk geval *niet* zo gemakkelijk gaan, zullen zij zeggen; want wat de een 'middelmatig noemt', zal de ander dadelijk een beginselkwestie achten.

En ze zullen met voorbeelden komen, die lastige broeders, die om *uitleg* vragen.

Een bemiddelaar, b.v. die de twisters over den *sabbath* zou willen verzoenen (men denke aan den strijd tussen Voetianen en Coccejanen) zou bij *beide* partijen mensen treffen, die hem *niet willen toegeven,* dat hier geen 'necessarium' (ding van noodzakelijkheid) in geding is.

Omgekeerd zijn er tegenwoordig mensen, die daar, waar vroeger geen bemiddeling tussen partijen mogelijk geacht werd, omdat BEIDE groepen beweerden, dat de twist liep over een 'necessarium', b.v. in de Christologie, thans met gerustheid verklaren te kunnen bemiddelen. Want zij beweren, dat het eigenlijke twistpunt een non-necessarium is, (een ding van niet-noodzakelijkheid), en zulks, ja zeker, ook in de christologie. Hoevelen zeggen b.v. tegenwoordig niet, dat het *'ledige graf',* en de *'maagdelijke geboorte'* voor hen tot de non-necessaria behoren? Zij zullen niets verliezen, als deze twee dogmatische formulen verloren gaan. En men behoeft maar even te denken aan wat ik verleden week schreef over de dialectische theologie en zich den naam van Emil Brunner te herinneren, en zijn Hollandse vertalingen, om te verstaan, dat voor den aanhanger dezer theologie het onderscheid tussen 'noodzakelijke' en 'niet-noodzakelijke' dingen altijd vals is. Want de door mensen getrokken cirkels, die deze beide 'gebieden' zouden willen afgrenzen en besluiten, hebben volgens deze theologen geen recht van bestaan bij God. Ik geloof dan ook, dat de dialectische theologie eigenlijk de hele zinspreuk naar de kinderkamer verwijst. En - om niet meer te noemen - de ook al gepopulariseerde en vertaalde wer-

ken van d'Aulen eveneens. Men kan tegenwoordig overal 'bemiddelen'.[1)]

Naar ik meen, is met deze enkele opmerkingen reeds aangetoond, dat wij midden in schier onoverkomelijke moeilijkheden zitten, zodra het erop aankomt, de bekende zinspreuk te ontleden.

De bewering lijkt me dan ook niet te stout, en de irenische broeders van allerlei slag mogen het me, althans dezen keer, vergeven: dat met deze spreuk herhaaldelijk geopereerd en gepreekt wordt, *zónder dat men zijn eigen woorden verstaat, of althans, bij navraag, juist van hen, die men ermee te lijf wil, verstaanbaar kan maken.* Irene saltat: hun vredes-werk maakt sprongen.

En dat is een vrij droevig ding.

Het wettigt, geloof ik, ons voornemen, om volgende week aan het geschrift van Professor Eekhof een slotartikel te wijden.

'Eenheid in het nodige, vrijheid in het niet-nodige, in beide de liefde'. II.[*)]

De zinspreuk 'eenheid in het nodige, vrijheid in het niet-nodige, in beide de liefde' bleek in ons voorgaand artikel een àl te gemakkelijk gebezigd, immers zowel naar tekst als uitleg onzeker, slagwoord. Wetenschappelijk onderzoek naar haar oorsprong, betekenis en verbreiding moest daarom ieder welkom zijn, zeiden we; en we herinnerden eraan, dat Prof. Dr A. Eekhof de resultaten van zulk een door hem ingesteld onderzoek onlangs publiceerde. Hoofdstuk I werd reeds genoemd: wij hoorden, hoe onzeker telkens de tekst was in het geestelijk verkeer: de woorden, waar het op aankwam, werden telkens afgewisseld met heel andere.

In Hoofdstuk II stelt Prof. Eekhof nu de vraag: is de spreuk van Augustinus? Prof. Eekhof ontkent dit: wel is, zo zegt Prof. Eekhof, de 'esprit' van de spreuk bij hem aanwezig, 'maar niemand heeft den vorm der woorden kunnen vinden'. Vervolgens wijst Hoofdstuk III aan, dat als auteur van de zinspreuk genoemd wordt

1) Ik koos juist deze beide voorbeelden (sabbatskwestie en christologie) omdat Prof. Eekhof, op blz. 76, een citaat geeft van Scholten, die beide punten naar voren brengt, en dan en passant tevens het zijne zegt over het overbrengen van de spreuk van *ethisch* naar *dogmatisch* terrein. Op dit punt herinnere men zich dan weer den samenhang, dien de gereformeerde theologie van ouds gelegd heeft tussen dogmatiek en ethiek. Kwesties, kwesties, van alle kanten.

*) De Ref., 12e jrg. no. 16, 15 januari 1932, bl. 122. (Kerkelijk Leven).

Rupertus Meldenius; maar, al krijgt deze dan den erenaam ‘Pacificator’ - vredestichter - men was er in den eersten tijd toch niet achter, *wie* onder dien naam nu eigenlijk bedoeld is, gelijk Prof. Eekhof aantoont. In Hoofdstuk IV wordt dan nader gehandeld over een boekje van Rupertus Meldenius: Paraenesis Votiva pro Pace Ecclesiae.

Hierin komt de spreuk immers als oorspronkelijk woord ‘opduiken’.

Uiterst merkwaardig is de in dit boekje vertelde *droom* van den schrijver, van welken droom Prof. Eekhof den inhoud weergeeft: de schrijver droomde van een christelijk krijgsman; deze kreeg eens bezoek van Satan, die hem voorstelde - want de Satan vertoonde zich als engel des lichts - zich aan te sluiten bij een pas-gestichte orde van uitverkorenen, ‘waarin ieder zich tot strengste volharding bij enige bepaalde dogma's verbond en beloofde, geen duimbreed van de eens vastgestelde formuleringen te zullen afwijken’. Maar onze krijgsman, gewaarschuwd, vooraf, door Christus zelf, had den listigen toeleg van Satan doorzien, en hem afgewezen, onder inroeping van Christus' hulp.

Deze droom nu, aldus verhaalt Meldenius zelf, had hem aan het nadenken gebracht over den toestand der kerk. Resultaat van zijn denken werd een *opwekking tot den vrede der kerk.* Strijden moest men niet meer; en vooral de rechtzinnige theologen, die de Lutherse Augsburgse Confessie hadden ondertekend, werden vermaand tot eensgezindheid en verdraagzaamheid. Geen theologische twisten meer!

Om hiertoe te geraken, geeft Meldenius dan een onderscheiding tussen *‘noodzakelijke’* èn *‘niet-noodzakelijke’* leerstellingen. Wil Meldenius hiermee ‘een sceptische en academische Theologie’ in de Kerk prediken? *Hijzelf ontkent dit: ‘wat eenmaal kerkelijk gefixeerd is moet blijven staan en daaraan moet men niet morrelen’,* gelijk Prof. Eekhof de mening van Meldenius weergeeft. Maar scholastiekerij en sophisterij verwarren slechts, meent Meldenius.

Het bevreemdt niet meer, thans de verzekering te horen, dat Petrus Mei(u)derlinus - want dit is de echte naam van den schrijver - in een tijd van kerkelijk-theologischen strijd geleefd heeft. Zijn boekje is dan ook verschenen in den eersten tijd na 1621; de auteur was regent van een onderwijsinrichting te Augsburg, en kende dus van nabij den christologischen strijd tussen de theologen van

Giessen en Tübingen. Ook wilde hij gaarne den naam van Joh. Arndt zuiveren van de aanklacht van ketterij.

'De godsdienstige controversen waren niet van de lucht', zegt Prof. Eekhof, nadat hij een bizonder interessante levensschets van Meiderlinus heeft gegeven. Met name ook tussen Luthersen en Calvinisten werd gestreden. 'Het verschil in geloofsopvatting' - ik citeer weer letterlijk Prof. Eekhof - 'werd meer op den voorgrond gesteld dan de onderlinge overeenkomst en dit concentreerde zich wel hierin, dat bij Luther alle nadruk werd gelegd op de liefde der Majesteit Gods en bij Calvijn op de majesteit der Liefde Gods. Uit beide principia werden nu de consequentiën getrokken'. De strijd werd heftig. 'De Calvinisten noemden de Lutheranen sarkophagen (vleeseters, om hunne opvatting van de werkelijke tegenwoordigheid van Christus bij en in de Avondmaalselementen) en de Lutheranen noemden de Calvinisten Turken en Mohammedanen, om hunne strakke praedestinatieleer'. Doch er kwam verzet tegen al dat strijden: moderatie, tolerantie werden verlangd. Had Calvijn zelf niet hoofdstukken der leer aangegeven, waarover in de kerken verschil van mening kon bestaan, doch zonder dat daarom de 'enigheid des geloofs' te breken was? Welnu, - deze gedachte vond meer en meer instemming. Verscheidene pogingen tot pacificatie werden dan ook bepleit, werden gewaagd en - mislukten.

Mislukten. - Want men zag geen kans, het onderscheid tussen noodzakelijke en niet-noodzakelijke waarheden duidelijk aan te geven. 'Wie is die man', schrijft, naar Prof. Eekhof aanhaalt, Arnoldus Poelenburg in 1659, 'wie is die man, die, naar aller welgevallen, bepaaldelijk zal aanwijzen die dogmata, die alle tezamen en elk op zichzelf, voor het heil noodzakelijk zijn?'

Inderdaad, er was réden voor die vraag. Meiderlinus zelf had *noodzakelijk* genoemd die leerstellingen - ik citeer weer vrij Prof. Eekhof - a) die door een geloofsartikel.....duidelijk worden uitgesproken, zonder welke niemand zalig kan worden; b) die uit verklaarbare en klaarblijkelijke Schriftuurplaatsen af te leiden zijn; c) die vroeger door de kerk wettig zijn aangenomen of in een symbool zijn vastgelegd; d) die alle orthodoxe theologen voor noodzakelijk houden. Men voelt al dadelijk, dat niemand hier gereed komt. Want, om maar iets te noemen: ad a): niemand kan zonder Christus, duizenden zullen echter zonder christo*logie* zalig worden; ad b): IS de Bijbel, zo vraagt men heden ten dage vaak, wel klaarblijkelijk, en zo ja, ligt er dan geen al te lange weg tussen diens klaarblijkelijke uit-

spraak en ónze leerstelling, die toch weer ‘iets anders’ is?; ad c): de kerk heeft veel vastgelegd, wat volgens Meiderlinus en anderen, ook de strengsten, toch heus zou moeten vallen onder de niet-noodzakelijkheden, stel, dat men die indeling aanvaardt; en tenslotte, ad d): zulke leerstellingen, die *alle* orthodoxen voor ‘noodzakelijk’ houden, zijn er niet, althans in onzen tijd niet. Men voelt, dat de ‘noodzakelijke’ leerstellingen hier wel vrij gemakkelijk op een papiertje gerangschikt worden naar een zeker beginsel, maar het ‘léven’ làcht om dat papiertje. En als dan Meiderlinus naar een gelijk verdelingsprincipe ook de z.g. ‘*niet*-noodzakelijke’ leerstellingen tracht op te sommen, en te rangschikken, dan is deze tweede lijst met haar indelingsprincipe natuurlijk even aanvechtbaar als de eerste, van daareven.

* * *

Toch heeft men getracht een maatstaf te vinden, die de gewenste onderscheiding tussen noodzakelijke en niet-noodzakelijke geloofswaarheden zou kunnen geven. Prof. Eekhof noemt hier drie richtingen. De *‘Bijbelse’* zegt: leerstukken, die duidelijk in den Bijbel zijn uitgesproken, zijn noodzakelijk, de rest niet. De *‘dogmatische’* neemt eveneens de Schrift aan, doch dan - aldus Prof. Eekhof - de Schrift ‘geïnterpreteerd door de Belijdenis’. De *‘piëtistische’* vraagt vóór alles, of een dogma ‘geloof kweekte’, en de zaligheid des mensen in het middelpunt stelde. De kwestie is hier maar: ‘ob sie Christum treiben’.

Maar ook de knapste koppen bleven tenslotte steken ‘in het formele’.

En men voelt, wanneer men dit alles zo leest in gedetailleerde beschrijving van Prof. Eekhof, zich de lust bekruipen, een heel kleine verandering aan te brengen in het door dezen aangehaalde vers:

> Wie heeft dan o Godt
> Ons gemaakt dus sot,
> Dat wij schapen al
> Die één Herder kennen,
> Ons ook niet gewennen
> Tot één selven stal?

Die verandering geldt dan het eerste woord: men leze niet: *wie,* maar *‘wat’.* Het ligt immers *niet* aan *‘iemand’;* doch aan óns aller *òngehoorzaamheid.*

Daarom ben ik, behalve om het prachtige, overrijke historische materiaal, dat Prof. Eekhof ons gegeven heeft, ook nog om iets anders blij.

Dat andere is het *slot* van zijn studie. In een met fijne soberheid slechts éven aangeduid beeld, geeft de schrijver den goeden verstaander toch genoeg te kennen omtrent Prof. Eekhof's eigen taxatie van de practische *waarde* der spreuk. 'Zoals er in de muziek dynamische tekens boven de notenbalken worden geplaatst, die *buiten het eigenlijke notenschrift om*[1)], versterking of demping, versnelling of verlangzaming aangeven, zo was en is nog steeds de wens van velen, dat zulke tekens van onderscheid ook bij geloofsleer en confessie, ten behoeve der nuancering, zullen worden geplaatst'.

In deze sobere aanduiding is heel de spreuk *uit het eigenlijke 'notenschrift' weggenomen.*

En dàt is het, wat ik zelf zou willen.

Want ik proef in den tekst der spreuk geen logisch-ingedachte onderscheiding tussen *'eenheid', 'vrijheid'* en *'liefde'.* Met *'eenheid'* is natuurlijk bedoeld: zichtbare, althans zichtbaar-wòrdende, eenheid (immers anders zou met de *'liefde'* reeds alles gezegd zijn). Maar zulk een zichtbare eenheid is immers geen tegenstelling met *'vrijheid'?* Ze komt er integendeel uit op. Zodra zij een 'tegenstelling' van 'vrijheid' worden zou, b.v. door 'dwàng', is de zichtbaarheid der 'eenheid' reeds bezig te verdwijnen, en zal openbaar worden, dat er reeds vóórdien een conflict tussen partijen lag over de grote kwestie: wàt is nódig, wàt is *niet*-nodig? En die *'liefde',* - hoe kan zij dan nog haar geschenken kwijt, wanneer over 'nodig' en 'niet-nodig' de meningen principiëel uiteengaan? Wie dan b.v. een *zichtbare* eenheid niet wil *suggereren,* daar waar de *onzichtbare niet bestaat,* die weigert met loze kalk te pleisteren; dat is te zeggen: *hij heeft lief,* hij bedriegt niet, waagt niet de argelozen aan het gevaar.

Dit wat de éne reeks betreft: eenheid-vrijheid-liefde.

En wat nu de àndere aangaat: de tegenstelling tussen 'het nodige' en het 'niet-nodige' helpt ook al niemand ooit één stap verder, dan de voorbeelden, die een beginner op het college der z.g. 'formele' logica krijgt: *a en niet-a.* Zodra met die onderscheiding van a en niet-a, van 'nodig' en 'niet-nodig', *gewèrkt* zal moeten worden in de harde werkelijkheid, waarin de *Vader* der 'liefde' ons nu eenmaal geplaatst heeft, zal de *strijd* beginnen. Want wat *is* a,

1) Cursivering van mij.

wat *is* het nodige? Het concreet-nodige? Over het trekken van de grenslijn tussen die beiden zullen twee partijen, die de 'liefde' inderdaad *hèbben* (stèl, dàt ze een grenslijn *mogelijk* achten) in liefde twisten tot hun dood; want de één zal doodsbang zijn dat de ander tot het *niet*-nodige rekent, wat hij, die eerste, tot de *wèl*-nodige dingen rekent. Juist, waar 'in beide de liefde is' zal het stugst gedisputeerd worden, zolang tenminste nog geloofd wordt, dàt er dingen *nodig* zijn tot zaligheid. Als men dit wèl aanvaardt, en *desondanks* elkaar - al zou het ook met deze zinspreuk - werelds-gracieus bejegenen zou en voorts tegenover elkaar zwijgen, waar spreken over wat één der partijen nodig acht mógelijk is, dan is, - op het standpunt van henzelf - dat *geen liefde.* Wat mensen 'verdraagzaamheid' noemen, is dan ook meestal een te mooie naam voor 'onverschilligheid', loslating van den ander.

De spreuk is daarom door Prof. Eekhof uit het notenschrift genomen.

En daarmee is ze tevens gelicht *uit* het werk van den *'componist'* en terecht toegeschreven *aan den bewerker* van de compositie: wij *blijven nog even in het beeld.*

In een zuiver muziekstuk *is de compositie* één. Feitelijk is daar de onderstelling van nodige en niet-nodige partijen een belediging van den componist.

Men kan er dan ook zeker van zijn, dat, *stel al* eens, *dat God zelf* een objectieve onderscheiding van 'nodig' en 'niet-nodig' zou hebben afgekondigd ten aanzien van Zijn openbaringsinhoud, Hij tevens het werken daarmee in de praktijk ons mogelijk gemaakt zou hebben.

Maar Hij heeft dat niet gedaan. Hij geeft ons geen onderwijs, los van de levende werkelijkheid, zo in den college-stijl van *a en niet-a;* want als Hij 'a' zegt, dan wordt 'a' ook *aangewezen.* Althans door HEM.

MAAR daarom is die hele onderscheiding tussen 'nodig' en 'niet-nodig', dan ook geen les, die HIJ mij *leerde,* doch een vrij bedenkelijke waardschatting die ik mijnerzijds mij *veroorloofd* heb, een subjectieve taxatie van Zijn les-inhouden.

Wij, mensen, wij hebben die onderscheiding UITGEVONDEN.

Want wij kwamen niet uit onze moeilijkheden. Wij verstonden God niet goed; wij konden niet verwerken, niet dóór-denken, wat Hij gesproken had. De grenslijn tussen 'nodig' en 'niet-nodig' loopt *niet* door de gebieden van Gods *spreken,* maar door de 'gebie-

den' van òns horen, en *verstaan,* en *vastleggen,* en *catalogiseren.*

En nu komen we weer een stap verder. Wij zien nu, dat die onderscheiding 'altijd, en overal en door allen' WEER ANDERS GETROKKEN wordt. Wij zien de grenslijn zich elk ogenblik verleggen. Daarom zal de 'materiële' toepassing (in het leven), van de regelen dezer 'formele' logica - om eens deze terminologie te bezingen - *voor ieder weer anders moeten zijn,* door ieder weer anders *verstaan* worden. Want zij zal afhangen van eb en vloed, en van den algemenen waterstand ter plaatse, waar wij zelf ons bevinden.

En eerst op *dit* punt van *ons* betoog komt eindelijk voor ons de gelegenheid, om te bewijzen, dat wij met de spreuk, hoe ongelukkig zij ook eenheid-vrijheid-liefde naast elkaar stelt, en hoezeer ze ook met een kluitje ons in 't riet stuurt'[2] toch wel werken willen. Het 'nodige' is NU geworden: datgene, waarover onze kleine kring het eens geworden is, en waarvan wij hebben uitgemaakt, dat het er erg op aankomt. Het 'niet-nodige' is de rest. Wij willen *daarin* eenheid zoeken, vrijheid laten, want och, dat is het abc der liefde.

Slechts op één voorwaarde: *dat de permanente 'adiaphora' uit den tekst der spreuk worden weggewerkt.*

Want het benauwende is, dat ik, met mijn 'tekens' boven het 'notenschrift', *bewerker* ben, *geen componist.* De Componist is God. Als een bewerker reeds een leven lang nodig heeft, om een goede editie van Bach te geven, en geen dwaze tekens boven diens muziek te zetten, dan heb ik, dan heeft mijn kleine kring, dan heeft de kerk, voorzeker *alle eeuwen nodig,* om Gods 'notenbalken' te voorzien van goede tekens. Dat betekent: laat ons niet overmoedig worden in het hanteren van ons potlood: deze partij is 'nodig', die daar is 'niet-nodig'. Dat bewijst alleen maar, dat wij niet genoeg zijn ingedrongen in wat God gesproken heeft, gecomponeerd heeft.

Dit indringen nu is het éne nodige.

'Eén ding is nodig', dat is tenslotte, hoe men ook den tekst van Lucas 10:42 leest,[3] toch altijd weer de conclusie. *En dat éne is nu juist het horen. Om te komen tot het ge-hoor-zaam-zijn.* Het smartgevoel over het *niet-kunnen dóórdenken* (in elke concrete èn individuele situatie) *van den eis der wet.* De weigering dus om daarvan een *buiten*kansje te maken, dat wij gretig aangrijpen, om een pleizierbootje te kunnen uitrusten dat een tochtje arrangeert op het tot exlex

2) Door de lege onderscheiding a, niet-a.
3) De tekst heeft varianten.

verklaarde stroomgebied. Exlex wil zeggen: hier heeft de wet, de Wil, nog niet naar omgekeken. Hetgeen een dwaze stelling is uit gereformeerden mond.

O neen, als wij niet-verder kunnen, en dan een 'teken' schrijven: niet-nodig, dan betekent dat, als wij eerlijk zijn zo veel als: dit terrein van denken en doen, is *onbekend* in *òns* kadaster, *onbeschreven* in *òns* handboek der concrete plichten. We laten elkander dan daarin vrij, *natuurlijk.* Maar *als die 'eenheid' in het nódige geen ijle leus geweest is, dan gebruiken wij de 'vrijheid' niet tot 'een oorzaak voor het vlees';* integendeel, dan gaan wij *zoeken* naar beginselen, dan *proberen wij, het niet-nodige te brengen in den cirkel van wat wij nodig-noemden,* omdat wij zo hunkeren naar het feest der eenheid. En dat feest vieren wij immers 'in het nodige'?

Want tenslotte: 'nodig' en 'niet-nodig' zijn klanken, die komen uit een ongezonden hoek. Objectief nodig is de *Christus.* En Hij heeft uit Zijn werk van rechtvaardiging de *heiligmaking* ons *geschonken,* zonder welke niemand den Heere zien zal; die dus 'nodig' is, *maar dan ook in Hem vastligt.* Die heiligmaking zet het 'hart', waarvan 'des levens uitgangen zijn', *niet stil. In het denken niet, in het willen niet.* De eis is onbeperkt, het gebod 'zeer wijd'. Voor denken èn voor doen, voor 'dogmatische' èn 'ethische' kwesties. *Alles* is 'nodig'; *niets is niet-nodig.* Maar gelijk wij door genade zalig worden, ONDANKS de zonden in het *doen,* zó worden wij door genade zalig, *ondanks* de zonden in het *denken.*

Doch het geloof heeft één woord diep verstaan: wij zullen *niet* de zonde approberen, opdat de genade te meerder worde, noch de onmacht kracht noemen.

En daarom zijn we blij, dat de studie van Prof. Eekhof *het begrip van de 'adiaphora' weer wat verder uit onzen gezichtskring weggebracht heeft, en uit die spreuk heeft weggewerkt.*

Deze prachtige studie bewijst op schitterende manier, dat met de 'oplossing' van Meiderlinus niemand ook maar iets 'oplossen' kan. Zij kan bij remonstrant èn gereformeerde, bij anti-Assen en pro-Assen éven welkom zijn; dat is nu eenmaal het *ongeluk* van de *'formele* logica'.....

Maar daarom staat het er ook eigenlijk zó mee, geloof ik: *niet* in den *tekst,* maar in den *uitleg* blijkt men remonstrants of gereformeerd. In het blij zijn met die spreuk wordt Jona openbaar, die op de vlucht slaat, in het zuchten Jonas redivivus, - kijk, hij trekt naar Ninevé. De één *siert* zich ermee de borst: hij meent, och arme, heus, dat hij

den Groten Componist gehoord heeft, den enigen Wetgever, die dan zijn eigen woorden voor het overgrote deel van het etiket niet-nodig zou voorzien hebben? De ander *sláát* zich op de borst: hij heeft in het *lès*lokaal van zijn armoedige muziek*school* wel potloodstrepen mòeten maken in het notenschrift der *kerk,* maar hij hoopt straks de muziek netjes over te schrijven, en dan beter. En het notenschrift der *kerk* moet altijd beter worden, zegt hij: *God* heeft gesproken, en muziek geschreven, en *Zijn* spraak was *nódig. Altijd* nodig.

Eenheid maakt Hij *door* dat nodige, vrijheid geeft Hij *in* dat nodige, liefde komt *met* dat nodige. Wat de spreker van beneden nu *nog verder* zegt, *dat is verlies.*

De kerk in het slop.*)

De tijden zijn voor de 'kerk' niet gunstig. Er waait een anti-kerkelijke wind. En duizenden zien de kerk liefst verdwijnen in een *slop.* Dan is zij, met haar vraagstukken, haar oplossingen, haar resoluties, haar vermaningen, haar appèl op het christelijk geweten, voorlopig veilig opgeborgen. In het Stichtelijke Slop. In het Hofje der Propaedeuse op een Goeden Stichtelijken Dood. Men weet, dat in sloppen en hofjes het Grote Verkeer niet toegelaten 'is' (om den stijl van de Nederlandse Posterijen te volgen).

Dat laatste is nu nèt, wat velen bedoelen. Waar het Verkeer raast, dáár komen de mensen, die tobben over de vraag, hoe zij zullen *léven.* Het slòp, mitsgaders het hòfje, - dáár zitten, en hurken zij, die zich zoetjes aan praepareren op het *stèrven.* En ieder heeft zo zijn toepasselijk beroep.

Geen wonder, dat overal, waar de lutherse kerk-idee van de kerk als *Heils-anstalt* de geesten heeft laten indommelen, die kerk-in het slop-idee ingang, en haar matte verdediging, gevonden heeft.

Geen wonder ook, dat in een tijd, waarin het calvinisme door zo-

*) *De Ref., 29 januari 1932, 11e jrg. no. 18, bl. 138/9.* (Kerkelijk Leven).
Vanaf dit artikel zal de lezer in bepaalde gevallen de vindplaats van het betreffende artikel cursief gedrukt vinden.
Daarmee wordt aangegeven dat t.a.v. deze artikelen uit de nagelaten papieren van Prof. Schilder bleek, dat hij de behandelde materie zelf reeds geselecteerd had. Behalve de hand van de bewerker is hier in zekere zin dus ook de hand van de auteur zelf te onderkennen.

velen in studie genomen wordt, op zo'n manier, dat ieder voor zich zelf *alleen* en voor zijn *eigen* bepaalden levenskring *alleen* fragmentarisch de calvinistische ‘beginselen’ ontdekken en toepassen wil, dat in zulk een tijd, zeg ik, die *lutherse kerk-idee langzaam maar zeker tot een ongeformuleerd dogma wordt verheven.*

* * *

Want langzamerhand gaan wij dien kant op. Wij zijn ook zo hópeloos moe.

Zoek zelf de voorbeelden maar.

In de *politiek* hebben wij goedbedoelende leiders, die zeggen: op ons politieke terrein houden wij den naam van Calvijn hoog. Maar voorts kennen wij nog àndere ‘terreinen’, b.v. het *kerkelijke,* waarop wij strikte neutraliteit betrachten. Dat kan ook best. Laat de kerk ons zeggen, ieder in eigen Zondagse samenkomst, hoe wij de gewisse kenmerken des geestelijken levens in ons binnenste kunnen vinden, om straks, als 't uurtje slaat, op goeden grond te kunnen hopen, uit te zullen rusten in Abrahams schoot.

In de *kunst* hebben wij goedbedoelende leiders, die zeggen: op ons aesthetisch terrein zoeken wij naar calvinistische normen. Mooi werk, vindt U ook niet? Maar voorts kennen wij nog àndere terreinen, b.v. het kerkelijke, waar wij strikte neutraliteit betrachten. Laat de kerk....en wat daar verder volgt.

In de *wetenschap* hebben wij goedbedoelende leiders, die zeggen: op ons wetenschappelijk terrein zoeken wij naar calvinistische beginselen; wij zijn al aan het confereren over den tijd der voorlopige formulering. Noodzakelijk werk, nietwaar? Maar voorts kennen wij nog àndere terreinen, b.v. het kerkelijke, waar wij.....en wat daar verder volgt.

In het *sociale* verkeer, de *maatschappijleer,* hebben wij goedbedoelende leiders, die zeggen: op ons terrein.....och, vul nu verder het refrein weer in.

En nu de stomme klap op dezen vochtigen vuurpijl: óók in de *kerk,* bijgenaamd: het huis Gods, gemeente der eerstgeborenen, pilaar en vastigheid der waarheid, hebben wij goedbedoelende leiders, die zeggen: voor het opvullen van onze preken bewaren wij de calvinistische dogma's. Mooi werk, niet waar? Maar voorts kennen wij nog àndere terreinen, b.v. het politieke, aesthetische, wetenschappelijke, sociale, waar wij een strikte neutraliteit betrachten. Laat de ‘kerken’ maar zeggen, ieder aan eigen leden, hoe die leden de gewisse kenmerken

des geestelijken levens in hun binnenste kunnen ontdekken. Daar hebben zij gewis tot hun dood toe werk aan. Laat hen zó - want dat is toch wel ernstig - zich dadelijk zetten met het gezicht naar het kerkhof, om straks, als 't uurtje slaat, op goede gronden te 'mogen' hopen, straks uit te zullen rusten in Abrahams schoot.

Zo hebben wij ieder ons afgebakend 'terrein' des levens. De *kerk* heeft zelfs het stichtelijkste terrein te bewerken gekregen. Haar werd dàt 'terrein' ter 'bearbeiding' toegewezen, waarop de *techniek des christelijken stervens* wordt gedoceerd. Geestelijke euthanasie - pas op, dat ge daar geen kwaad van zegt.

En ieder op eigen terrein reciteren wij: geen duimbreed is er, waarvan Christus niet zegt: Mijn.

Nu geven wij aan iederen groep-leider van die mooie spreuk van daarnet gecalligrafeerde teksten mee, om op ZIJN terrein uit te delen. Wij houden van de decentralisatie. Ieder mens - de politicus, de kunstbroeder, de professor, de socioloog, de dominee - ieder heeft zo zijn eigen sector. En wie zou ALLE terreinen kunnen overzien? Dat gaat niet, dat gaat niet. Geen duimbreed is er, waarvan Christus, aller Koning, niet zegt: Mijn! Maar Hij schijnt dat niet anders, dan in *sectie*-vergaderingen te zeggen. Ja, er mòèt wel een 'breed' verband zijn, waarin deze hemelse Kurios (verhoogde Heer) ons èrnst beveelt te maken met die naasting van *àlle* 'terreinen' voor Hèm, maar, nu ja, het staat toch eigenlijk niet aan òns, daaraan te beginnen, concreet, vandaag. Dat is staan in 'eigen kracht'. Het riekt zelfs al naar eigen-kracht-vertoon, daarover ietwat duidelijk, en toepasselijk, te willen pràten. Een dominee, die wekelijks in zijn kerkbode meehielp, om een scheur in de kerk weer open te rijten, schreef mij dan ook eens, dat ik daar maar vrede mee hebben moest; want de eenheid van de schapen, en van den schapenstal, dáár zou 'Jezus' straks wel voor zorgen. Men weet immers, dat wij eschatologisch behoren te spreken.

* * *

Maar inmiddels zitten wij - mag ik het ietwat on-netjes zeggen? - lelijk in de misère. In de misère van een algemene spraakverwarring. We hebben ieder onzen *eigen* sector des 'levens' te bewerken gekregen. Dus werkten we daarin straks lòs van elkander. We werden zo al meer individualistisch, of snobistisch, of sectarisch. En nu komt het àller-ergste nog: wij *profiteren* nu in onze algemene spraakverwarring nog van wat wij houden voor de gunst der tijden. De

‘laatste dagen zijn op ons gekomen’, zo sprak de boetredenaar zeer stichtelijk; er vielen tranen. Moskou, hoorde ik zeggen. ‘De einden der eeuwen zijn op ons gekomen’, zo vervolgde hij. Rillingen. Rusland.[1)]. *Maar wij samen laten nu de zaak hier vlak naast de deur maar liggen.* Zulks dan vanwege - ik zei het toch al? - vanwege de gunst der tijden. Der láátste tijden dan nog wel. *Dit* is die ‘gunst’: dat de Bijbel *àf* is. Was hij *niet* af, dan zou er nog kans op zijn, dat spraakverwarring, babylonische spraakverwarring, ook met gezàg zo *héétte* in den mond van één of anderen profeet. Dat zij door hem opzettelijk zo *genóemd* werd. Maar kijk, dáár hebben wij nu zo geen last meer van. Wij noemen nu de dingen naar de laatste mode. En daarom noemen wij onze spraakverwarring: verdraagzaamheid.

En als nu iemand de *kerk,* die, bedeesd en in christelijke bescheidenheid, al haar luid-sprekers uit haar op de straat uitziende vensters weggenomen heeft, en die, om de politieke, en aesthetische, en wetenschappelijke, en sociale buren van dezelfde straat toch maar niet met haar grammophoonmuziek te hinderen, haar wanden dik-bekleed heeft *om het geluid te dempen* en *alleen* te reserveren voor puur-*intern* gebruik, als nu iemand, zeg ik, die *kerk* bewegen wil, om in Gods naam (hij vloekte heus niet) *haar ramen weer open te zetten,* en *‘haar stem te verheffen met macht’* naar de politieke, aesthetische, wetenschappelijke en sociale buren toe, dat zij het hóren, en daarna ook alzo dóén, dan krijgt hij een verdraagzaam onverdraagzaamheidje te horen. ‘De stem verheffen met macht’? Man, dat is een intreetekst voor dominees. En een motto om manifesten voor den vrede er door te krijgen; - mits die ‘stem’ der kerk dan haar ‘macht’ ontlene aan de jongste stem des volks. ‘Pilaar en vastigheid der waarheid’ wezen? Maar, dat is een tekst om een opleidingsstrijd mee te beslechten, op kerkelijk terrein, alzo. Veel verder brengt die tekst u niet.

* * *

Wij gaan dus in sectoren werken. Werken, niet eens aan een toren van Babel, maar slechts aan een sierlijk grafmonument, ter ere van den nog nader aan te wijzen Gelukkigsten (succesvolsten) Soldaat van ons dagelijks wisselend Leger des Heils. Dit Leger heeft zeer vele afdelingen, o.m. een politieke, aesthetische, wetenschappelijke, sociale, kerkelijke. U houdt misschien niet van dien naam: Leger des

1) Dit ziet *niet* op een bepaald persoon.

Heils? En meesmuilt iets van ‘methodisme’? Maar U moet niet zo'n brombeer zijn. Hoe kan òns Leger methodistisch zijn? Moet U weten, nota bene, dat elke sector zijn eigen methodes vaststelt, en dat de reglementen dagelijks kunnen gewijzigd worden.

Wij werken. Ook wij, kerk-mensen werken. Netjes in het gelid. We werken aan het Schone Grafmonument van den Sector-commandant, die ons na verloop van tijd het meest zal imponeren. Het kan een mandataris van den Volkenbond wezen, of een Grote Jeugdpreker, een Sociaal Behoeder. En, wie weet, hoe een koe een haas vangt? - het zou ook wel eens een Ontroerende Prediker kunnen zijn, uit een of andere ‘kerk’.

* * *

Wij werken aan ons kunst-stuk: het grafmonument, waarop de Daden zullen zijn vermeld van den komenden Lieveling-van-allen-die-van-goeden-wille-zijn. En als er een lastige Mozes komt, die ons van dit graf-teken-bouwen voorbarig verlòssen wil, dan zullen we het wel eens aan de grote klok hangen, dat hij al te warm bloed heeft.

* * *

En intussen hebben wij voor de ‘kerk’ een rustig huisje in een fraai-aangelegd-hofje aangekocht. Onze broeders-van-de-kerk zijn wat ouwelijk: die mogen de tichelstenen *in hun hofje* bakken. Ze worden wat gespáárd. Ze bakken, ze werken, ze sloven zich af. En wéten hun plááts. Kyrieleis. Morituri te salutant - op weg naar het Stichtelijk Hofken. De kerk moet naar het Hofje toe. Zij moet ons niet leren *léven;* leren *stèrven,* dat is schóón genoeg. Een acte van bekwaamheid wilt U zien? Wel, let eens hierop: in een anderen levens-sector vallen soms Ongehoorzamen in ongenade, vanwege openbare overtreding tegen de Tien Geboden. Maar dat vonnis geldt alleen dan voor dien anderen sector. In de *kèrk* zijn die Ongehoorzamen dadelijk welkom, als ze maar goed het kerk-werk kunnen doen: leren, hoe men sterven moet. O wee, daar had ik me haast versproken: leren, hoe men wàndelen moet. Omgekeerd: die in de kerk bij ons in ongenade vallen, sòms, vanwege een overtreding der Tien Geboden, publiek, en hardnekkig, die zijn straks weer welkom in de politiek, of in de kunst, de school, de sociale actie. Als ze b.v. goed propaganda-werk kunnen doen. Wat zou er ook tegen zijn? De kerk

moet internaat zijn: *naar buiten gelden haar reglementen niet. Ook niet hun grondgedachten.* Een dominee dient actueel te preken, maar dat wil zeggen: laten merken, dat je het laatste nieuws gelezen hebt, ‘als dominee-zijnde’, en dat je een modern vers weet te waarderen. Voorts moet de preek gaan over deze vraag: hoe word ik zalig? Mijn zaligheid betekent: dat ik straks er niet-buiten-blijf. Eisen voor DIT leven? U bedoelt: het leven van de straat, de school, de kunst, den roman, de tegen ùw kerk bij God twistende andere kerk? Wees toch wijzer, - ik bedoel - stichtelijker. Een goeie dominee moet een preek houden over de kenmerken des geestelijken levens; en moet dat zó doen, dat alle orthodoxe kerken daar ‘genoegen’ in kunnen hebben. En voorts levere hij meditaties op bestelling. Op één conditie: ze moeten niet concreet worden in de aanspraak van de werkers van een anderen sector. D.w.z. geen concrete toepassing maken, uit de belijdenis. Belijdenissen zijn per slot van rekening maar theologie. En theologie is maar één van de vijf faculteiten. De vaderen zeiden wel, dat de *belijdenis* juist voor àlle faculteiten, àlle groepen gold, maar dat was dan ook hun confessionalisme. Derhalve: geen concrete toepassing buiten de liturgie der geestelijke euthanasie om! *Toepassing* maakt men alleen in een préék. En dáár is de toepassing: slopjes-toepassing. Dat wil zeggen: een zacht geprevel, van wie den rug naar het leven keerde, en met doffe ogen zoekt den onontkoombren dood. *‘Twist met mijn twisters, Hemelheer’.* Exegese? Slop-jes-exegese: de twister is ‘d'n boze’. D'n boze nu heeft geen vlees en benen; de twister daarom ook niet. Mijn ‘twister’ schreef pas een móóie meditatie: ik moet zeggen: het was flink, en een ernstige vermaning aangaande de dingen, die onder ons gemene zekerheid hebben. Hij schreef dus niet àls twister van mij. Dat is knap. *‘Doe mij recht, o God’,* - doorzoek mij, of bij mij een schadelijke weg zij; en leid mij op den eeuwigen weg? Exegese? Slop-jes-exegese: die eeuwige weg staat in Comrie, of in Smytegeld, of in Van der Groe beschreven. Dat heeft niets te maken met kerk-scheur-redevoeringen, of met schoolbesturen, krant-redacties, kerkverbrokkeling, aesthetische Christus-verachting, cultureel humanisme, wetenschappelijke beginselstudie, politiek pragmatisme. Laat ieder in zijn eigen sector blijven, en ieder Zondags naar zijn eigen kerkje gaan; en nimmer praten over eigen isolement. En laat ons nog eens horen, wat Boston zei, of Stanley Jones. En dan een paar mystieke dingen zeggen. En vooral goed onthouden, dat wij tégen het piëtisme zijn. En dat alle terreinen moeten worden opgeëist.

En dat er een man is geweest, die ons een mooi woord geleerd heeft: *an sich.* Dat klinkt zo netjes. *An sich. An und für sich.*

* * *

Kyrieleis. Heere, behoud ons: wij vergaan. Wij durven over Moscou praten en naar Genève telegraferen. Maar we durven verder HIER niet veel.

Ook eisen wij niet veel.

Wij vinden het goed, als onze vonnissen niet meer geteld worden dan elk seniel krakeel - in 't hofje. *Wij rékenen er niet op,* dat het straatverkeer er één moment ook maar mee rékent. Het hofje eist niet veel voor zich. En wij vinden het heel gewoon, dat er steeds *meer* van onze hofjes komen; wie dan in het éne lastig wordt, kan in het andere best terecht. Wij gunnen hem het beste. Zijn *heil* wordt óverál verzorgd, en op denzelfden voet. De pap, waarmee men overal het mystieke eeuwig leven van de zielen voedt, is makkelijk bereid: daar komen zo geen *kwèsties* bij te pas. En onze belijdenissen, die zijn *intern* bedoeld. Dat is te zeggen: voor ons hofjes-internaat. Wij, oudjes, zullen de ramen wel dicht doen. Dan horen wij de auto's niet, die op de straat zo hevig toet'ren. En dan horen de buren niet, dat wij een oud liedeken afdraaien van onzen lieven Heere, op ònze grammophoon, een ander hof-mens op de zijne. Terwijl het léven bruist - daarbuiten op de straat.

Kyrieleis.[*)]

De jongste definitie van ‘kerk’.[**)]

In een der lokalen van de Parkkerk te Amsterdam-Zuid is door een der predikanten van de gemeenten, die in ‘hersteld verband’ zeggen te leven de stelling verdedigd:

*) Vgl. in De Ref., 12 jrg. no. 23, bl. 182 (Persschouw):
Een pessimistisch ogenblikje?
‘Ds P. van Dijk zegt in dezelfde kroniek:

> We moeten - Ds K.S. heeft er in een naar het schijnt wat pessimistisch ogenblik raillerend op gewezen - met onze kerk niet naar 't hofje verhuizen.

Pardon, geen pessimistisch ogenblik. Ik was zeer nuchter, en meen nog altijd, dat de feiten bij getallen schreeuwen.’

**) De Ref., 12e jrg., no. 21, 19 februari 1932, bl. 163. (Kerkelijk Leven).

‘De kerk is de gemeenschap van hen, die onder het Woord Gods leven’ (Standaard, 8 Febr.).

Nu kan men uren lang praten over nieuwe stellingen, die zich uitspreken zouden over de vragen:

a) wat is leven?
b) wat is ‘Gods Woord’, vooral, wanneer men uit dezelfde kringen zo met nadruk hoort verkondigen, dat Gods Woord toch in elk geval tot ‘mij’ moet spreken, en tussen ‘Schrift’ en ‘Woord Gods’ bepaalde antithesen hoort verkondigen?
c) wat is leven, niet zozeer ‘uit’, als wel ‘onder’ Gods Woord?

Om dan zich te bezinnen over de vraag, hoeveel Nederlanders niet tot deze kerk zich zouden kunnen rekenen.

We zouden ook kunnen vragen in hoeverre het, juist als men op dit standpunt zich stelt, nog zin heeft, ‘de kerk’ zo ongeveer van alles en nog wat de schuld te geven.

We vragen evenwel maar niet al te veel; beter kunnen we nog eens de definitie lezen, welke de Nederlandse Geloofsbelijdenis geeft van de ‘kerk’.

De tragiek in de argumentatie der kerkelijke eenheidsbeweging.*)

In de onderscheiden betogen, die men telkens weer tot zich voelt richten in een oproep om mee te doen in de hedendaagse eenheidsbeweging op kerkelijk gebied, is mijns inziens een tragisch moment niet te miskennen.

Herhaaldelijk toch wordt gezegd: dat men dient te zoeken naar een manifestatie van de eenheid der kerken, en zich bewust dient te onthouden van het met name noemen, of in het openbaar vertonen, van de geschillen, die de kerken verdeeld houden; - want, zo heet het dan, met name onder gereformeerden, want we hebben toch uit te gaan van de *pluriformiteit der kerk?*

Maar wat is dat anders, dan zijn eigen oproep tot eenheid van zijn klem beroven?

Immers, als de pluriformiteit der kerk, gelijk ze in al zulke vertogen

*) De Ref., 19 februari 1932, 12e jrg. no. 21, bl. 162. (Kerkelijk Leven).

wordt beweerd en uitgewerkt, inderdaad een openbaring is van de 'veelvormigheid', die *God* in Zijn schèpsel, Zijn wèrk, *gelègd* heeft, -

en àls dan inderdaad deze pluriformiteit (over het woord praten wij nu maar niet) zich ook openbaart als een werk Gods in het naast elkander kómen staan (blijkbaar wat erg laat is hier Gods lente....) van de onderscheiden kerk-instituten, -

welnu, dan heeft men:

a) mensenwerk (in het naast elkaar komen staan van die instituten) aangediend met een mooien naam, die speciaal voor Gods werk wordt gebezigd;
b) daarom de klem van zijn het eenheidsstreven ondersteunend betoog weggenomen;

immers: als God door onze pluraliteit heen Zijn pluriformiteit werkt, *waarom zou ik Hem dan tegenstaan,* en de late lente tot een vroegen winter maken, door die veelheid van instituten en kerken weg te nemen?

Het komt mij dan ook voor, dat het hanteren van het pluriformiteits-argument een tragisch moment is in de min of meer 'pluriforme' eenheidsverzuchtingen uit verscheiden kerkelijke boeken.

Meer kracht schijnt mij gelegen in de handhaving van de belijdenis, dat 'ieder schuldig is, zich tot de ware kerk te voegen'. Als ik dat geloof, heb ik tenminste nog wèrk voorlopig.

De elf artikelen des geloofs.*)

Tot nu toe zijn wij gewoon, te spreken van de twaalf artikelen des geloofs.

Maar ik meen, dat wij 'in het stuk' der kerk, in de concrete 'plaatsing' van onze sympathieën en antipathieën, en in het kiezen van al of niet te volgen 'leiders', kortom in onze hooggeroemde 'nieuw-oriëntering', heel wat dichter bij de nuchtere werkelijkheid komen zouden, en dus ook heel wat gemakkelijker ons als eerlijke burgers van Nederland konden afvragen, of wij al of niet knoeien door den naam 'gereformeerd' unverfroren voor ons te blijven opeisen:

*) *De Ref., 19 februari 1932, 12e jrg. no. 21, bl. 162/3. (Kerkelijk Leven).*

indien wij iederen Zondagavond, wanneer in de kerk de twaalf artikelen des geloofs worden gelezen als uitdrukking van *ONS* geloof, ons eens eerlijk afvroegen: heb ik nu twaalf, dan wel *elf* artikelen des geloofs?

Tegenwoordig doet men wonderen (in de auto-suggestie) met de serieus-klinkende uitspraak: wat God tot een ànder zegt, dat is voor mij niet beslissend; meet mij daarnaar niet af; God moet toch spreken tot MIJ? En waar Hij tot MIJ spreekt, *daar eerst* krijg ik met Zijn spreken te doen.

Maar wanneer zal men eens komen tot de uitspraak: wat de voorlezer-liturg (met zijn twaalf artikelen) namens een ànder zegt, dat is voor mij niet beslissend; meet mij daarnaar niet af; de voorlezer-liturg moet toch spreken namens MIJ? En waar hij namens MIJ spreekt, *daar eerst* krijg ik met zijn spreken, ook met zijn twaalf artikelen, te doen?

Wanneer zal het eens zóver komen? Een voorlezer is toch dicht genoeg bij. Ik kan dus zeer gevoegelijk bij hèm en bij *zijn* werk beginnen, als ik onderzoeken wil, hoeveel ernst er zit in dat mijn naar voren brengen van 'MIJ'.

* * *

Vroeg men zich nu inderdaad af, of de twaalf artikelen des *geloofs* niet reeds lang tot *elf* geslonken waren, - het antwoord zou moeten luiden bij zeer velen: *ja.*

Let maar eens hierop:

Tot *elf* keren toe betekent de uitdrukking: *'ik geloof',* niets minder dan dit:

a) ik aanvaard de werkelijkheid van dezen geloofsinhoud alleen *op gezag* van de Schrift;
b) ik heb er geen enkel 'bewijs' voor, mijn geloof versmaadt elk 'bewijs', dat niet het geloof zèlf is;
c) ik zal den in dit geloofsartikel gebruikten naam (b.v. Schepper, eniggeboren Zoon, Heere, ontvangenis van den Heiligen Geest, wederkomst ten oordeel, vergeving der zonden, etc.) *alleen* en *uitsluitend* gebruiken, voor wat de Schrift mij als zodanig aandient;
d) ik ontken, dat ik deze geloofskennis opbouwen kan uit de 'ervaring';
e) ik weet heel goed, dat ik juist op dit standpunt in mijn geloofsinhoud aanvaard, wat voor 'het vlees' en voor 'de onverlichte rede' 'ergernis' en 'dwaasheid' is.

O zeker, ik weet het wel, dat er ook ànderen zijn, die dat alles er heus *niet* bij denken, zo dikwijls zij zeggen: ik geloof.

Maar die anderen worden dan ook door eerlijke mensen en door knappe professoren heus niet 'gereformeerd' genoemd. Die heten reeds enkel om der waarheid wil ethisch, of vrijzinnig. Of iets anders.

Maar wij zouden het nu hebben over gereformeerden, die tot nu toe ernstig en eerlijk DIT en niets anders wilden verstaan hebben onder de uitdrukking: *ik geloof.*

Maar is het nu niet waar, dat zeer velen onder hen, deze vijf punten (a-e) met gulle eerlijkheid kunnen aanvaarden tot *elf* keer toe, als het n.l. over de schepping, den eniggeboren Zoon, de geboorte uit een maagd, den kruisdood, de nederdaling ter helle, den Heiligen Geest, de vergeving der zonden, de wederkomst, het oordeel, gaat, -

doch dat zij deze vijf punten zouden *moeten loslaten,* zodra het een *twaalfden* keer over de KERK gaat?

Zodat hiermee de TWAALF artikelen des GELOOFS tot ELF zijn gereduceerd.

* * *

Want een *scheppingsleer* bouwt niemand onder de gereformeerden op uit de *ervaring.* Schepping (als daad van God) IS niet te ervaren. Het begrip 'schepping' krijgt dan ook onder ons alleen uit *openbarings*-spraak zijn inhoud. Maar als men nu aan de *kèrk* toegekomen is, schijnt die *openbaring* niets meer in te brengen te hebben. Men laat dàn alles rusten op de *ervaring.* Wat kan ik bereiken? Kan ik volhouden, dat de kerk gemeenschap der *gelovigen* is? Kan ik dat *'zien'?* Zo *neen, dàn maak ik er wat anders van!* Ik noem haar criterium het 'discipelschap', of het 'leven onder Gods Woord', of iets anders; in elk geval: ik maak het zó, en ik zèg het zó, *dat ik er mee 'uit' kan in de ervaring.*

Of, een ander voorbeeld. Wanneer het gaat over de *drieëenheid* (naar haar zijn de twaalf artikelen immers ingedeeld), dan denkt geen mens er aan, hier ook maar een enkel woord te laten dicteren in de kerk door wat ik ervan *'zien'* kan; en niemand stelt zijn trinitarische formules op onder dit gezichtspunt: hoe kan ik met mijn definities of met mijn dogmatische formules klaar komen in de aanschouwelijke werkelijkheid, hoe zal ik ze tegenover *wat voor ogen is* kunnen verifiëren? Maar niet zodra gaat 't over de KERK, of heel deze nederige, wijl gehoorzaam-gelovige probleemstelling wordt radicaal prijsgegeven, en principiëel losgelaten. Men wil de KERK (als werk

van God) omschrijven naar hetgeen *voor ogen* is, naar wat zich bij X., Y. en Z. *aannemelijk maakt* als kerk, in het zichtbare. De formules worden opgesteld naar wat men in de gegeven omstandigheden zoal BEREIKEN kan (och, och, als wij zo ook eens deden met de tien geboden, of met den eis: wees dan volmaakt, gelijk Mijn Vader in de hemelen volmaakt is). De kerk is dus ineens geen *geloofs*-stuk meer. Den naam kerk moet ik, wil ik in den salon-stijl van de hedendaagse bergrede-versnijders mee spreken, aan iedere groep, die 'religieus' wil zijn, geven; en wee mijn lidmaatschap van de club der Oecumenische Broeders, als ik den naam 'secte', precies gelijk elk ander woord, dat ik (om de bergrede) zou willen gebruiken, hanteer NADAT èn NAARDAT ik in het GELOOF het woord 'KERK' heb durven bezigen! Ik word zo dadelijk geroyeerd; en dat vinden sommige broeders blijkbaar erg naar. Ondanks de Imitatio Christi.

Ik geloof, dat ik niet verder behoef te gaan. Ga de twaalf artikelen langs. Herinner u, wat er te doen geweest is over rechtvaardigmaking, wederkomst ten oordeel, eeuwig leven, nederdaling ter helle. Houd u even opzettelijk bezig met de kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis, om te weten, in hoeverre de *Schrift* hier *àlles,* en de *ervaring niets* te zeggen heeft. Kijk b.v. eens aan, hoe netjes en zachtzinnig alle Oecumenische Broeders van de Sociëteit der Beschaafd-Bekeerden zelfs tegen de chiliasten doen, die toch helemaal (althans wat hun duizendjarig rijk betreft) hun (naar amerikaans model geconcipiëerde) lessen schrijven over bijbelteksten hier, en bijbelteksten daar, met verachting zelfs van wetenschappelijk geconstrueerde grondregelen over Schriftexegese en heilsgeschiedenis. En herinner nu dan, hoe gemakkelijk de Heren van de Sociëteit des Gemenen Zwevens alle bijbel-*teksten* vergeten, en alle *gelóófs*-vóóroordeel beschimpen, wanneer een nieuwe kring zijn visitekaartjes laat bedrukken met het sierlijke woord van 'KERK'.

Dàn gaat ge toch wel zo ongeveer vermoeden, dat hun respect voor de chiliasten misschien wel samenhangen zal met hun vervaging van het kerkbegrip; of dat ze anders nòg inconsequentere en nòg bleekvermoeider zijn, dan ge reeds gedacht hadt.

* * *

En nu zullen er dadelijk enkelen zeggen: ja maar, de kerk is toch onzichtbaar, en zichtbaar; en dat 'zichtbare' *hoort er dus bij.* En dus zijn we wel gedwongen, onze nomenclatuur te laten beheersen door wat *voor ogen is.*

Maar mijn geachte opponent vergeet, dat hijzelf ook onzichtbaar èn zichtbaar is. Hij denke maar aan zijn persoon, geest, ziel. Daarna aan zijn lichaam. En dat ik toch HEM en zijn toekomst (b.v. na zijn tijdelijken dood), met geen mogelijkheid kan beschrijven, of het rechte van hem kan 'treffen', als ik hem alleen maar beschrijf, naar hetgeen a) van hem zichtBAAR geworden, en b) door mij dan weer *daadwerkelijk gezien* is. Waarom moet ik nu de *kèrk* anders behandelen? De kerk staat in de twaalf artikelen; hij ook wel, maar dan juist bij *geloofs*-inhouden (schepping, kerk, vergeving, oordeel over levenden en doden). Is de kerk soms minder dan hij?

En, als hij soms nog tegensputtert: Christus is, naar hij mij nog enkele tientallen jaren zal willen toegeven (zijn kinderen en kleinkinderen waarschijnlijk niet meer) de waarachtige God, en Licht uit Licht, doch deze waarachtige God (dien niemand ooit aanschouwd heeft) is nu aanschouwelijk mens geworden. Kon iemand van de in Zijn dagen levende 'religieus voelende naturen' HEM op rechte wijze beschrijven, en benoemen, naar wat van Hem 'voor ogen' was? Kon iemand *Zijn* termen vinden, de werkelijke 'waarde' van Zijn woorden en eisen noemen, als hij *zonder geloof* (of, daarvan op dit punt losgemaakt) zich afvroeg, wat hij er mee 'bereiken' kon in de gegeven werkelijkheid, wat hij er mee 'doen', hoe hij er mee 'uit' kon in de gegeven constellatie die voor ogen was, die in de krant zou gekomen zijn, als er een krant geweest was. Of in de krans? Kransen waren er toen wèl. En 'religieus', nu, om respect voor te krijgen.

Maar die kransen hebben dan ook den Heer der heerlijkheid gekruist.

Intussen wist een zekere Paulus, dat er heel wat 'religieuze naturen' waren buiten 'zijn' kerk, zelfs buiten het Jodendom. Niettemin zei hij in Romeinen 9-11: daar en daar is de oude, wettige, boom, daar en daar liggen dode takken. God sloeg ze van den boom af, al kunnen er nog sappen in overgebleven zijn (Job 14). Hij vroeg niet, hoeveel vrome individuen er ergens waren, om daar het woord 'kerk' aan te verspillen. Ook niet, waar nog wel eens 'zegen' (een traan, of zo) 'viel'. Evenmin, waar Gods Geest zich *nog niet* (wat een gelóvige taal, hè: *nòg niet*?) had teruggetrokken.....Welneen, Paulus wist wel, dat de Geest ook nog werkte in Joden, en Grieken, ook daar waar A, en B, en C 'zijn' kerk hadden erkend, en D en E en F het 'nog niet' hadden gedaan; hoewel er bij hen thuis al veel 'zegen' scheen te vallen.

En zekere Johannes wist precies het zelfde, toen hij met den vinger aanwees: die en die en die zijn van ons uitgegaan, want ze waren van ons niet. Dacht ge nu heus, dat Paulus en Johannes ook niet hadden begrepen, dat er 'religieuze naturen' onder *die* groepen waren, die Paulus *niet* tot 'den boom', en Johannes *niet* tot 'ons' meer rekenden?

Neen, de Heren van de Sociëteit der Oecumenische Waardering behoeven dat aan Paulus en Johannes niet voor te houden.

Omgekeerd, hebben zij op hun eerst-volgend avondje maar eens de vraag in te leiden, of het niet waar kon zijn, dat Paulus en Johannes de namen kerk, secte, etc. hanteren naar kwesties van *openbaring, heilshistorie, geloof, zonder Rücksichtnahme op individuele 'vroomheid',* zonder de gegeven lieden X, Y, Z.

Misschien komen ze *dàn* tot de ontdekking, dat er voor hen nog altijd *twaalf* artikelen des geloofs mogelijk zijn; òf tot de eerlijke belijdenis, dat ze er maar *elf* meer hebben.

En als ik het GELOOF op één punt kwijt ben, o wee, o wee.

'Coetus et Congregatio'.*) (Pasen).

Wij vieren pasen. Hoe zal dat ons zijn? Zullen we weer ons naar het kerkhof 'in den geest' begeven, om daar te repeteren, dat wij een troostgrond hebben - wormen?

Of zullen wij dezen keer - want Pasen is toch wel wat rijker dan een troostwoord over tijdelijken dood - eens Pasen zien in zijn betekenis voor de KERK?

* * *

Wat ik bedoel, zou vast te knopen zijn aan het bekende woord uit de Nederlandse Geloofsbelijdenis, dat de kerk is een 'coetus' en een 'congregatio' (artikel 27).

Dit zijn twee gróte woorden.

Het grootste echter is, dat zij zo vredig *naast elkaar staan,* en dat het ene *samengaat* met 't ander; dat het éne *niet is* zonder het ander.

Want *dàt* is vrucht van *Pásen,* gelijk wij willen zien.

*) De Ref., 25 maart 1932, 12e jrg. no. 26, bl. 201/2.

Een *coetus* is een samenkomst. Het woord betekent, dat mensen, uit eigen kracht, en aandrift, naar elkander *gaan.* De *eigen daad* dier mensen is hier dus aanwezig.

Maar *congregatio* wil zeggen: een groep van saamgeBRACHTEN. Congregeren - in 't latijn - wil zeggen, volgens den Thes. Ling. Lat. (IV, 1906/9) levende wezens door een dwingende kracht in een kudde, een troep, samen*BRENGEN.* Het woord congregatie betekent dan, alweer volgens ditzelfde woordenboek, in dit geval: *de som dergenen, die aldus zijn saamgebràcht.* Hier is dus niet de actieve daad der samenkomers, maar hun *passief* verkeren onder de kracht van een sterke hand, die ze samen, althans bij elkander, heeft *gebracht.*

* * *

De woorden ‘coetus’, ‘congregatie’, hebben feitelijk - men voelt dat zó - een meer dan ‘kerkelijke’ betekenis. Ze hebben betekenis voor het wéreldleven. Het ‘kosmisch’ leven, in het groot-verband der dingen.

En het vraagstuk, *of een congregatie tevens coetus wezen kan,* plaatst ons direct in de grondproblemen over van schepping, en van paradijs, van zonde en verlossing, van eersten en van tweeden Adam, van dood en leven, Pasen.

Laat ons dit zien.

* * *

Het vraagstuk wordt op Pasen spannend, want het *laatste* woord, dat Christus sprak, volgens Mattheus, in zijn *publieke* leer-verkondiging, stelde er twee:

a) een ‘coetus’, die óók ‘congregatie’ is: ‘dezen zullen gaan in het eeuwige leven’;
b) een congregatie, die geen coetus worden kan: ‘dezen zullen gaan in de eeuwige pijn’ (Matth. 25:46).

Hier staat de scheidsmuur: Dood en Leven. Zonde en Gerechtigheid.

Zonde, wij noemden daar het woord. Wat wil en doet de *zonde?* De zonde *wil* vrijheid, maar *is* beróving van vrijheid. Zij *wil* haar bedrijver losrukken uit de door God *opgelegde* kosmische verbanden (waardoor de mens, en ook de engel, als *persoonlijke* schepselen, *passief* werden *gecongregeerd,* een *‘congregatie’* werden, een gemeenschap, die door een kracht van *buiten* af, door Gods kracht, die eenheid zich zag *opgelegd),* en zij, de zonde, wil haar bedrijver nu overzetten in *àndere verbanden,* die hij *zelf* zich ‘uit zijn hart’ *ge-*

dácht heeft, hetzij dan origineel (de duivel), hetzij dan als verleide (de mens). In die andere verbanden, en associaties - zo zijn ze althans bedóéld - wil de zonde dan naar eigen principe een *'coetus'* scheppen. *Coetus* is een eenheid, niet door dwang, of kracht, van buiten af, maar door vrije aandrift, door vrije samen-komst ontstaan.

Nu was voor den mens, noch voor den engel, oorspronkelijk, dit dilemma tussen 'congregatie' en 'coetus' aanwezig, laat staan pijnlijk. Want het is waar, dat in de schepping alle levens-verbanden *congregaties* scheppen - omdat in alles God de *souvereine* is - maar God heeft zowel den engel als den mens een wil ingeschapen, *die zich met Zijn werk verenigde,* die er *behagen* in vond, die eeuwig 'ja' kon zeggen op wat Hij als vrucht van Zijn behagen had gestèld. Zo wordt *èlke congregatie* in de *oorspronkelijke* zondeloze wereld vanzelf tot een *coetus;* elke kudde, die vergaderd *wòrdt, vergadert zich ook zelf.* In de congregatie is *Gòd* 'vrij', in den coetus het *schepsel,* voorzover het persoonlijk is: mens, en engel, ze zijn daarin op hùnne wijze 'vrij'. *Hier is de aanvang van den hemel.*

Maar toen de zonde kwam, was onder meer dit haar verderf: *dat zij ging scheiden, wat God verbonden had.* Zij wilde een 'coetus' scheppen, die *géén congregatie* was, *althans* geen congregatie, krachtens wil, en in de klem van *Gód.*

Zo begon het in de *engelenwereld:* een deel kwam samen (coetus) onder eigen beheer, met eigen keus, en leus. Die tot dat deel (*fragment!*) behoorden, zij waren los-gemaakt van God, straks tégen Hem gesteld.

Toen kwam de *eerste* straf van God: de coetus, die geen congregatie bij de gratie *Gods* wou zijn, wordt straks ontbonden. De samenscholing van de kwade engelen wordt in de *gevangenis gezet: nu is zij tòch een congregatie.* Van wien? Van Satan, als een opperhoofd in vrijheid? Welneen, ook hij is immers gebonden, gevangen? Er is een congregatie *wéér* van *Gòd;* Zijn Groot Geweld houdt al die coetusgangers der eigenwilligheid nòg ten onder, bindt ze. Maar wijl de binding *nù* voor hen een *anti*-thetisch geweld geworden is, en dat *anti*-thetische er is krachtens den eigen wil van deze kwade coetus-gangers, *daarom wordt deze congregatie Gods nooit meer een coetus Gods.* De kracht, die bindt, ontmoet in den gebondene, in Gods gevangene, geen affiniteit van binnen, die 'ja' tot God zegt. Zo wordt de *passiviteit* tot dwàng. Zij kan niet *actief* zich in een *coetus* omzetten. En wijl zij van het leven afgesneden is, daarom wordt ze nimmer *receptief* bij God. *Dàt is de hel.* Congregatie door

dwang, die geen coetus worden kan, noch bij God, noch bij de gecongregeerden zelf, en waarbij de receptiviteit om nieuw leven te baren (al was het maar corrigerend) uit God, ten enenmale ontbreekt.

Maar dit was slechts de *eerste* phase.

Er kwam een *tweede:* ook de *mens* viel in de zonde.

Dat hij het deed, was weer gelijk verval. Die mens was, bij zijn schepping, door den souvereinen God *gecongregeerd* tot àl het geschapene. Tot bloemen, dieren, sterren, engelen. Maar de breed-kosmische congregatie, waarin de mens was opgenomen, passief, wèrd weder tot een *coetus.* De engelen groeten Adam, de dieren doen het, de sterren zegenen dit gezalfde hoofd. Hij zijnerzijds doet desgelijks. Hij geeft den dieren namen, hij groet zijn vrouw, zij hem, hij kust de bloemen, en reikt den engelen de hand.

Totdat die congregatie Gods, welke niet meer coetus worden kon, *de hel,* haar immer-verwenste 'hoofd' op hem afzond. En hem verleidde tot een *coetus* met de slang, los van het Woord, het Woord van Hem, die mensen en slangen en engelen had gecongregeerd tot al hun lùst. En van een coetus met de slang kwam het tot een coetus met den duivel. En van een coetus in de fantasie, kwam het tot een coetus in begeerte, en in daad. En telkens was die coetus lòs ván, en tégen, het gebod der Kosmische Congregatie, gelijk het afgekondigd was door God.

Toen was zijn lot bezegeld, zegt de Schrift; hij moest den dood sterven. Hij werd juridisch verwezen tot 'het vuur', tot de gevangenschap. Maar kon niet *afzonderlijk* voor zich alleen een gevangenis begeren. De kosmische verbanden mogen door hèm verbroken worden. - *Gòd handhaaft ze.* Daarom wordt hij verwezen tot 'het vuur, dat den *duivel en diens engelen* bereid is'. Want - zó was zijn keus; zó was vooràl Gods wereldorde. Die zelfde mens, die eens in het paradijs in huwelijks-, en in rijksverband, een *'coetus'* èn een *'congregatie'* had gevormd, wérd nu voortaan *alleen maar meer gecongregeerd.* Maar dan *met Satan,* dat is, met wie hem *tegenstaat. Er kan geen coetus ooit uit groeien dus.* Ook hij is *dood* in zonden en misdaden. Voorts is hij ook al *dor* geworden, als de duivel, dor, dat is te zeggen: *niet* langer is hij *receptief* bij God. Hij is gecongregeerd tot *'vuur';* dat is te zeggen: er is verstoring. *De congregatie wordt* om al die redenen *geen coetus in der eeuwigheid;* de chaos wordt geen kosmos, de hellevloer geen paradijs, hun 'wereld' wordt geen 'KERK'. Want DIE is *congregatie* maar dan tevens *coetus.*

Nu wordt het Paasfeest KERKfeest.

Want toen de Christus op den Goeden Vrijdag nedervoer ter helle, toen werd Hij met geweld *gecongregeerd* tot ‘den duivel en zijn engelen’. Hij droeg de straf, die in de coetusloze congregatie ligt besloten. Hij had dien duivel nooit begeerd, werd toch gerekend tot hetgeen verloren is. Hij werd geëxcommuniceerd, en dat door Israël, dat tot dien eigen dag toe kèrk-volk was: de coetus, die ook congregatie was. Hij werd verstoten door den coetus van de kerk, de engelen, en tot de hel gecongregeerd.

Maar riep in dat benauwde uur tot God.

En zuchtte met de *coetus-gangers* mee: psalm 22. De liederen hammaäloth, dat is te zeggen, de *Coetus-liederen,* die hij gezongen had in de paaszaal, ze waren nog in zijn gedachten. En Hij riep tot God: waarom verlaat Gij Mij? Ben ik niet waard, den *coetus* in het groot-kosmisch verband te vieren? Nochtans zoek ik U in den nacht, o God: wie zich door U laat congregeren, die heeft 't geheim van allen coetus weergevonden.

* * *

Intussen bleef de Vader-Rechter zwijgen. En liet Hem neerdalen, liet Hem alleen in de greep der hel.

Maar toen dan straks de Paasdag lichtte, toen *spràk* de Zwijger van den Vrijdag, God. Hij zeide, dat de Vrijdag dag van betaling was geweest. En dat het offer nu erkend was, en dat de Zoon des MENSEN, de tweede Adam, het verbondshoofd, op mocht staan.

Toen kwam er groot geweld door heel den kosmos varen.

Het éne feit van Christus' opstanding toch was een samen-stoten van *twee* krachten. God WEKTE hem op, maar Hij als mens-van-recht STOND op.

Die opWEKking wilde zeggen: God congregeerde Hem als mens. Hij *bràcht* Hem weer in zijn verbanden, en in Zijn verbonden. Hij werd ‘gerekend’, saamgebracht, met engelen en dieren, met hemel en met aarde, met stof en geest, met mensen en met bloemen. Hij werd passief gecongregeerd tot al wat leeft.

Maar Hij van zijn kant had een groten lust. O neen, den énen groten levenslust. Hij STOND ook op. Hij KWAM weer naar de engelen toe, en naar de dieren, en naar de bloemen, en naar den hovenier, en naar den hemel en de aarde, en naar een pronkend mensenlijf, en had ze lief, en nam ze gretig voor zich aan. En voor de Zijnen. Dat alles is: *hij had de congregatie tot een coetus nu*

gesteld. En was rechtvaardig, en rechtvaardigend. En deed in zich zijn *kerk* verrijzen, die coetus en die congregatie.

Zijn KERK.

Wat schuilt gij dan in het donker weg, gij KERK? Wat laat ge u door humanisten en sectariërs wijsmaken, dat de kerk een clubje wezen kan, een ding in het wereldslop, zo helemaal niet menselijk, of humaan, zo helemaal niet bréédd?

De Kerk, die is op Pasen weer een wonder: een congregatie, die ook coetus wezen kan.

Daarin verwint zij heel de wereld, heel den volkenbond, en heel de massa van moderne heidenen en vredesapostelen, en kerkverwoesters, en geblaseerde lieden. Zij praten allen over hun nieuwsten coetus, en máken er dagelijks een, maar lachen om de probleemstelling van wie geen *coetus* ZIEN kan, waar niet uit God-in-Christus, God-Jahwe, *vergaderd* werd, *gecongregeerd.*

Maar als de kerk haar Pasen *méént,* en als de predikantenconferentie in de Paasweek Pasen méént, - dan zal de kerk *haar wezen weer bepalen durven door het Woord van Hem, die Levensvorst heet, en daardoor alleen.*

Slechts in de engte van dit kosmisch levensverband, dat door de WET gesteld is, kan zij 'breed' zijn, en kosmisch, en gezond, en sociaal, en vrij.

Laat ons weer Pasen durven vieren. En zeggen, dat op Pasen in dien opgestanen Christus weer de kerk haar coetus *héέft.* En *óók* haar *congregatie.* En alles, wat daar buiten omgaat, den kerk-naam *moet* ontzeggen, zal zij niet spelen met den Levensvorst. En slechts één ding mag zoeken: dat zij alle dagen van haar leven in het proces der *mede-arbeiders* Gods begrepen zij, en zich begrijpe: actief en passief, kerkwerk doende, omdat het Pasen is geweest.

Want *Christus'* kerk is meer dan 'mijn' victorie over wormen. Trouwens, zij *dienen* mij, die wormen, als ik maar kerk-mens ben: ik heb niets meer te práten van victorie over wormen, dan. En voor het overige: slechts in kerkverband is er voor mij die victorie.

Kerkverband - dat is het grote paaswonder.

En daar lachen ze nu net zo hard, en schel om.

Nog wel in de zogenaamde kerk.

Kyrie eleison.

Deventer vragen.*)

In het begin van dit jaar hield ik in een van de Gereformeerde Kerken een preek over een tekst, die naar de orde van het kerkelijk jaar gekozen was. Via een ander blad neemt thans 'De Zondagsbode', Christelijk Weekblad voor Deventer en Omstreken, een gedeelte van een van die preek in dat andere orgaan gepubliceerd verslag over. En stelt een vraag.

Die vraag heeft haar verklaring. Immers: in die preek kwam ter sprake de vraag, wie Christus zijn moeder, broeder, zuster noemt: degenen n.l., die den wil des Vaders doen. Gewezen werd op den inhoud van den naam 'una sancta', en gezegd, dat deze in den laatsten tijd herhaaldelijk voor de 'kerk' gegeven benaming niet moest uiteengerukt worden; men moest niet alleen voor de 'eenheid' ('una' is: één) der kerk ijveren, maar ook haar 'heiligheid' ('sancta' is: heilig) erkennen, en verstaan, dat slechts zulk een éénheid bij het wezen der kerk paste, en dus kèrkelijke eenheid mòcht wezen, die de *heiligheid* der kerk in alles erkende en in rekening bracht.

Nu is er in Deventer een evangelisatie-arbeid, die gedreven wordt door personen van verschillende kerkelijke 'gezindheid': Hervormd, Gereformeerd, Evangelisch-Luthers, vroeger ook Chr. Geref. (hoe het thans hiermee staat, weet ik niet precies). Het comité heeft - en het vindt blijkbaar hierin navolging - het heeft, zeg ik, den naam 'Una Sancta' aangenomen; ik behoef er niet meer over te zeggen; want het is vrijwel algemeen bekend.

Zo komt het tot volgende vragen in verband met bedoeld preekverslag-fragment:

> Is het niet alsof Ds S. een speciale prediking geeft voor ons, 'stadsevangelisatiegemeente' van Deventer? Wij hebben zo juist onzen radio-avond van 'Una Sancta' gehad, waar we van Christus, den Profeet-Priester-Koning, getuigd hebben. Wij willen om Hem, door Hem en in Hem gemeenschap zoeken in het gezamenlijk getuigenis, de gezamenlijke evangelisatiearbeid. Is het alleen de stem van ons verlangen, die ons daartoe aanspoort? Is het alleen de bloeds-gemeenschap, de ziele-gemeenschap? Alleen dit, dat we 'bij elkaar' willen horen? Dan zijn we inderdaad op een gevaarlijken weg, een menselijke weg, die eenmaal doodloopt, misschien straks al, heel gauw. Er is maar één weg, waarlangs ons werk het doel kan bereiken; en dat is de weg der gehoorzaamheids-gemeenschap. Zoeken wij elkander om elkanders-wil? Of om Christus-wille? Want dat laatste moet het zijn.
> Una Sancta staat op de basis van 'den bijbel als Woord van God'.

*) *De Ref., 20 mei 1932, 12e jrg. no. 34, bl. 266/7* (Kerkelijk Leven).

> Maar of zoiets al in art. 1 der Statuten staat, betekent niet veel. Is dat Woord voor ons Openbarings-Woord? Hebben we waarlijk dááruit (en niet uit eigen hart, begeerte, of bloed) de Stem vernomen, die zegt: zoekt elkander, weest één in wil en werk? Dan is het wèl met ons. Dan zullen we steeds weer uit den geest van Christus kracht putten, door den geest van Christus ons laten richten en leiden. Dan zal de roep tot eenheid ook een zware eis stellen aan ieder die haar hoort; aan ieder, die er een offer voor brengen wil; de eis dat wij streven zullen naar heiligmaking, in eigen leven, in eigen kring en werk. Dan zal naast het 'dat zij allen één zijn' staan het: 'Vader, heilig ze in uw waarheid'. Dan zal op Una en Sancta beide, tezamen, de klemtoon vallen, want het één kan niet zonder het ander, en het ander hangt af van het één. Dan zullen we *bij elkaar* horen, omdat we behoren *bij Hem.*

Tot zover het blad. Het artikel verscheen onder het hoofd: Stadsevangelisatie.

* * *

Nu heb ik tot nu toe over dit Deventer evangelisatie-comité geen publiek woord gezegd. Hoewel daarvoor aanleiding genoeg zou geweest zijn; niet alleen, wijl het in de pers herhaaldelijk ter sprake kwam, een onderwerp van kerkelijke besprekingen werd, die op haar beurt ook weer druk besproken werd en wordt; doch ook, wijl herhaalde malen mij uitdrukkelijk gevraagd is, erover te schrijven. Ik deed het niet; hoofdzakelijk, omdat er hier gevaar bestond van directe inmenging in kerkelijke actie, zowel plaatselijk, als classicaal; de pers moet hier altijd voorzichtig zijn, vooral, als er plaatselijk ergens een scherp meningsverschil, waarin personen betrokken zijn, naar voren komt. Bovendien is het altijd moeilijk, over záken te schrijven, wanneer zó duidelijk naar voren treedt, of zó dadelijk naar voren gebràcht wordt: de goede bedoeling van *personen.* Wie met het persbijltje hakt, weet, dat de mensen een bespreking van *záken* haast altijd omzetten in een bespreking van *persónen;* men heeft daarom als schrijver nog wel niet het recht, zich in de keus der onderwerpen daardoor te binden, en aldus soms verraad te plegen aan de wet van God, doch behoort er nochtans mee te rekenen. Ik heb me daarom onthouden van bespreking; dit is, meen ik, hierover mijn eerste publieke woord; en één van de leden van het comité weet hiervan, kent ook de voornaamste drijfveer voor dat zwijgen.

Het was dus voor het comité een kleine moeite geweest, dit artikel te voorkomen. Maar nu hier door het comitè zelf, althans in zijn officiële rubriek, rechtstreeks over die preek gehandeld wordt, en wat daarin staat (men lette maar op de eerste geciteerde woorden) wordt aangewend, als ware het een pleidooi vóór wat men in Deven-

ter doet, nu zal, meen ik, niemand het onbescheiden of bemoeiziek vinden, als ik thans eindelijk ook eens zeg, hoe ik erover denk. Dit is nu vrijwel uitgelokt.

* * *

‘Er is maar één weg, waarlangs ons werk het doel kan bereiken; en dat is de weg der gehoorzaamheids-gemeenschap’; zo lees ik. Ik aanvaard dien volzin van a tot z; en verklaar meteen, dat juist daarin mijn bezwaar tegen de Deventer evangelisatie-methode verankerd ligt.

Het is eigenaardig, dat het comité den naam voert, dien het voert. De naam (Una Sancta) is een *kérk*-naam. In dat kèrkelijke schijnt dus enigermate het wezenlijke, de kracht, de quintessence, de pit, de bestaansreden van het comité te liggen. Maar het geval wil, dat nu juist in het kèrkelijke zijn Achilles-hiel zich bloot geeft.

Ik denk hier aan een leraar, die voor een korten tijd op het gymnasium ons heeft gedoceerd. Hij had het eens over den latijnsen schrijver Caesar. Een generaal was dat van de bovenste generalenplank, die een verhaal heeft geschreven (De Bello Gallico), waarin al zijn heldendaden vrijmoedig worden opgesomd. Het geschrift is in ‘boeken’ onderverdeeld, en leest gemakkelijk; is dan ook op het gymnasium lectuur voor beginnelingen. Maar één boek (het tweede) leest zwaarder dan de rest; en is ook buitengemeen ‘taai’; dat tweede boek bevat n.l. een lang relaas over een brug, dien Caesar ergens over een rivier liet slaan. Bedoelde leraar nu zei tot ons: jongens, waarom vertelt die Caesar nu zo breedvoerig dat verhaal van die brug? Wel, hij dacht natuurlijk: dat ik, Caesar, goed vechten kan, dat weten ze zo langzamerhand allemaal wel. Maar dat ik ook zo knap ben in het slaan van een brug, en daarvan de fijne puntjes weet, dat weten ze nog niet; en daarom zal ik dàt nu eens extra goed en duidelijk vertellen.

Die leraar opende dus ons oog voor de werkelijkheid, waarover psychologen heel zwaar zullen kunnen verder redeneren, dat n.l. iemand de neiging vertonen kan, om juist daar, waar hij zijn zwakke stêe voelt, kracht te vertonen. Om juist daar, waar hij moeilijkheden heeft, als oplosser en overwinnaar der bezwaren naar voren te treden. Dat kan natuurlijk te goeder trouw zijn; het is ook meestal een onwillekeurige reactie.

Ik kan het heus niet helpen, dat ik vaak aan het tweede boek van Caesar's De Bello Gallico denk, als ik het z.g. interkerkelijke evan-

gelisatie-comité van Deventer (en andere, die zulken naam voeren, of gaan voeren) zich zie betitelen met den naam ‘Una Sancta’.

Want wat wil die naam? Richt hij zich tot de ‘objecten’ (der evangelisatie), die men zoekt te winnen voor den dienst van God, spreekt die naam hen aan met een korte formule, als samenvatting van wat zij, die ‘objecten’, moeten ontvàngen, moeten wòrden, moeten leren zien als het éne nodige? Grijpt hij dus naar de TOEKOMST, die men voor die evangelisatie-*objecten* zoekt? Neen: hij zegt aan deze ‘objecten’ iets over de ‘subjecten’; over de evangeliserende subjecten. Hij zegt hun, dat die verschillende subjecten wel sterk uit elkaar lopen, dat ze het onderling wel in veel opzichten hartelijk òneens zijn, maar dat ze toch even hartelijk bij elkaar komen, en samenwerken, als het erom gaat, de objecten te brengen tot geloof en gehoorzaamheid aan den God der openbaring. De naam spreekt de ‘objecten’ niet áán, maar leert hen iets *óver:* de ‘subjecten’. Ziet op ons, wij zijn het voor enkele uren eens met elkaar.

Even goed, als ik hier in staat ben, lelijk te doen (b.v. door een kwaadaardige opmerking te plaatsen over het ‘over-den-dienaarheen-zien’), evengoed kunnen lezers in en buiten Deventer hier over mijn artikel nu lelijk doen. Ze kunnen zeggen: dat is een onsympathieke, een tendentieuse probleemstelling; dat is geen aardig aanpakken van de zaak bij den naam; het is misbruik van wat hoogstens een kleine vergissing is.

Maar ik geloof dit niet. Die naam bedoelt wel degelijk de eenheid der evangeliserende subjecten uit te spreken. Dat is ook te begrijpen uit een zeker gevoel van blijdschap; en het is te meer sprekend, omdat hij gekozen is midden in een publieke persbespreking, waarin *juist* die interkerkelijkheid, en de una-sancta-leus, naar voren kwam. Trouwens, de historie van het blad zelf bewijst de juistheid van mijn interpretatie van den naam. In het blad immers, waarmee men in Deventer de ongelovigen, en van God vervreemden, tot geloof en gehoorzaamheid wil roepen, wordt herhaaldelijk over de vraag der interkerkelijkheid geschreven. Eens zelfs heeft mijn vriend, de Chr. Gereformeerde Ds van der Zaal, den Calvinistenbond, niet zozeer behandeld, als wel ter sprake gebracht, in dit de verlorenen-zoekende (wijl evangeliserende) orgaan, en toen aan de van God en kerk vervreemden langs zijn neus weg verteld, dat er ‘doodvijanden van het leven waren’ - onder wie blijkbaar ook ik - die natuurlijk weer tegen den Bond waren. Het heeft de vriendschap niet gestoord; maar is dan ook ‘psychologisch’ te verstaan: in heel de actie, heel deze

pers-verzorging, spreekt dat gevoel: wij, evangelisatie-subjecten, hebben onze eenheid, een beheersende rol. Dit is niet lelijk, maar nuchter opgemerkt, geloof ik.

Maar dan ligt hierin tevens de zwakheid van het Deventer comité bloot. Zomin een beroeps-generaal ooit beroeps-ingenieur, een leerling van Breda als zodanig wezenlijk discipel van Delft wordt, zo min is het 'Una-sancta-comité' van Deventer geschikt, strikt genomen, zijn visitekaartje met een specialen *kèrk*naam te bedrukken. Al is dit dan toch gebeurd, gelijk Caesar dan ook onwillekeurig poseert als ingenieur van de bovenste plank. Want het comité kan slechts *samenwerken, zolang de kerk buiten het gezicht blijft.* Komt de kèrk in 't zicht, d.w.z. komt een verloren zoon tot deze zijne geestelijke mentoren met de vraag: wat moet ik *dóén,* mannen broeders? dan zullen die mentoren uit elkaar moeten gaan: dan weten zij het niet meer.

Ja zeker, zij kunnen nog een poosje met den man praten. Zij kunnen nog die éne manier van uitlegging van den mooien 'una-sanctanaam' gebruiken, die ik zoeven opzettelijk buiten gesprek liet: zij kunnen zeggen: man, er is een onzichtbare kerk, en dat is de gemeenschap van de ware gelovigen, en als jij nu maar den Heere Jezus liefhebt, dan hoor je bij die onzichtbare una sancta.

Maar dàn? Als de man werkelijk bekeerd is, zal hij onbarmhartig vragen: maar dàn? Maar dàn? Gij vertelt mij, wat ik al hèb, maar ik vroeg: wat ik moet dòèn? Ik weet nu iets over u, ik weet ook iets over mij, maar nu verder? Is er een adres, waar ik mij vervoegen kan, om den wil des Vaders te doen? Is er een zichtbaar instituut, waar ik me aansluiten moet, om hetgeen bij mij onzichtbaar leeft en gist en werkt, ook zichtbaar te uiten? Ook in de openbaring van Christus' lichaam, waartoe ik naar uw zeggen behoor?

Als hij dàt vraagt, die verloren zoon, dan staan zijn mentoren als groep verlegen. De één zal zeggen (met zijn levensdaden): word Gereformeerd. De ander zal zeggen (met zijn levensdaden): word Hervormd. De derde (met zijn levensdaden): word Baptist, Luthers, Christelijk Gereformeerd. Het comité, dat in zijn naam de *kerk*-vraag gesteld heeft, zal op de *kèrk*-vraag juist verstommen. Het zal een Caesar blijken, alleen dan met dit verschil, dat Caesar tenminste behalve den titel van zijn 2e boek, ook 't boek zelf afgekregen heeft; terwijl in Deventer men *als comité* niet verder komen kàn dan tot titel-schrijven (wat de una sancta betreft).

En hier raak ik een fijn puntje: ik geloof eigenlijk, dat men in

Deventer heel weinig zegen op het werk heeft. O, laat men nu niet boos worden; ik bedoel het ernstig. Ik geloof, dat men, o zó blij met zijn geaardheid als interkerkelijke eenheidsgemeenschap, soms zelfs vergeet, te vragen, *wàt* men nu *eigenlijk* zoekt, als men het over den zegen heeft. Het evangelisatie-comité vroeg onlangs aan nette Standaard-lezers: hebt U gisteravond genoegen gehad? Een onschuldige vraag, maar die met *evangelisatie* niets te maken had. Want *deze* vraagt aan de *vreemden,* of zij Gods gewèld gezien hebben; die 'De Standaard' lezen, houden zich niet voor 'evangelisatie-objecten'.

De *'zegen',* dien een *evangelisatie*-comité zoeken moet, is immers deze: dat mensen tot God komen, tot geloof en tot gehoorzaamheid. En tot die gehoorzaamheid behoort niet het kleinste gemene veelvoud van wat de evangelisten verbindt voor een ogenblik, maar heel de inhoud van Gods over allen kenbaar gemaakten wil. Zegen kunnen de Deventer sprekers en schrijvers dus slechts zien, als er niet maar stemmingen gewekt worden, en vage jeugdherinneringen bij verdoolde stakkers terugkeren, maar als er komt: *geloof, door de liefde werkende.* Werkende, óók in de *openbaring* van Christus' lichaam: de 'una sancta', de kerk. Om het heel precies te zeggen: ik geloof, dat er in Deventer heel weinig concrete vrucht te zien is, want anders zou het *kèrk*-vraagstuk, *niet* door kerkeraden, en classes, en door persuitingen van hier en daar, maar door de benauwende, dringende, òpdringende persing van door de wet Gods opgewekte gewetens, al lang het hete hangijzer geworden zijn van de door den arbeid gewonnen objecten, en de in dien arbeid samen optredende subjecten, bij elkaar. In stêe daarvan zien we dit wonderlijke gebeuren, dat de Deventer 'heidenen en tollenaren' (niets onvriendelijks mee bedoeld!) onder meer kunnen lezen van kerken, en classes, en van kerkbodes, en van enghartigheid, en van Calvinistenbond-verwerpers.

Ik ga niet verder. Ik zeg niet: misschien geldt voor enkele van de hier evangeliserende subjecten zèlf de kerkvraag niet als zo'n belangrijke gehoorzaamheids-vraag. Want ik weet, dat er onder hen zijn, die door hun belijdenis het ànders zeggen; en van de anderen weet ik, dat ze allen tot een kerk behoren; ik zou hen beledigen, als ik aannam, dat ze dat een 'kwestie van *smaak*' vonden. Ik zou hen ook beledigen, als ik onderstelde, dat ze wat roezig geworden waren onder een uiterst verward, en onwezenlijk, persdebat, waarin de één, met argumenten, hun optreden bestrijdt, de ander, zonder argumenten, hen verheerlijkt als redders van - de verloren Deventers? pardon: van de

kerk: zij steken een vredeskaarsje aan, en de verdeelde kerk zegt: hè wat mooi. Voorts blijft alles bij het oude.

Laat dat pers-debat ons niet betoveren. Men zal met wat goedwilligheid kunnen erkennen, dat door mij in dit artikel geen mens van de zaligheid wordt uitgesloten, en dat niet eens de Gereformeerde Kerk-man hier aan het woord is. Het 'scherpe' van dit artikel, als het niet helemaal mislukt is, ligt voor mijn besef hierin, dat het door iedereen geschreven kon zijn: door Dr Gunning, en door Dr Haitjema, en door de Deventer subjecten en objecten, en door 'De Wekker', en door K.S., dat het dus helemaal niet 'scherp' is.

Natuurlijk ben ik toch weer enghartig, desondanks, in veler oog. Ik blijf er kalm onder. Want ik zeg tot wie zo oordelen: *gij blijft in de kerk,* omringt dat blijven met teksten en gebeden, zegt dus, dat het een kwestie van grote betekenis is, uw levens-zaak. Ik houd u bij uw woord, ook als gij dan fanfares over Deventer op uw programma zet. En wat uw blijdschap betreft: uw blijdschap is niet goed. Niet nuchter. Komen in Deventer de kerken bij elkaar? Welneen: alleen de verloren zonen krijgen de kans, te zien, dat de mensen van de kerk verlegen staan, zodra het bij hen met hun bekering ernst wordt. Gij wilt blij zijn, omdat er eenheid is? Pardon: er is alleen maar een kortstondige verberging van scheuren; een poging, *die zou moeten stranden, als de Pinkstergeest in Deventer krachtig doorbrak met 'rijken' (doorwerkenden) 'zegen'.* Een profeet sprak eens in dit verband van loze kalk, en pleisteren. En een olijke leraar van Caesar.

En wat het werk betreft: ik wijs naar andere plaatsen; ik denk aan een stad, die ik van nabij ken, en waar, jaren lang voordat in Deventer aldus gewerkt werd, geëvangeliseerd werd namens de Gereformeerde Kerk. Geen enkele andere kerk werd besproken, laat staan: afgekeurd. Hoogheid van gevoelen was er niet. Maar ze wisten daar, wat ze met de schapen doen moesten, als ze gingen blaten; waar ze de verloren kinderen moesten thuis brengen, als God ze naar huis voerde. En zo was er bescheidenheid, en geen veroordeling van anderen, maar evenmin een verdoezelen van die kerk, wier brood men at, wier naam men voerde. Onze portretten kwamen niet in de krant, maar elk van de 3 predikanten had *in zijn wijk* gewonnen leden in zijn boekje staan.

Het wonderbaarlijke is dan nog in alles, dat de kerk-verdoezeling. gelijk ze in de persfanfares ter ere van Deventer, en tot schanderoepen over de Geref. Kerken uitkomt, doorgaans gepaard gaat met een uit exegetisch oogpunt twijfelachtige, maar desondanks zeer po-

pulaire, oratorie over de kerk *als 'moeder'*. Zodra men de kans ziet, wordt een bepaald *instituut* aan dat *moederschap* gehouden en verplicht. Maar verder wordt moeder even vrolijk in de wolken gezet, opgelost in nevel.

Nevel.....

Open brief*)

aan Ds K. Schilder, redacteur van 'De Reformatie'.

Gachte Collega,

Met grote belangstelling las ik uw artikel in het jongste nummer van uw blad onder den titel 'Deventer vragen'. Het is inderdaad wel zeer 'zakelijk', zoals ge zelf zegt. Daarom is het des te meer te betreuren, dat ge met den feitelijken huidigen toestand van het comité 'Una Sancta' zo slecht op de hoogte blijkt te zijn. Daarover wil ik het echter niet hebben. Slechts moge ik een persoonlijke opmerking maken.
Gij gelooft, zo schrijft ge, dat wij in Deventer heel weinig zegen op het werk der interkerkelijke evangelisatie hebben; dat er heel weinig concrete vrucht van dien arbeid gezien wordt. En ge zwaait met uw wijkboekje, waarin adressen staan van 'gewonnen leden', gewonnen door zuiver-kerkelijke evangelisatie.
Nu zult ge het met me eens zijn, dat het heel moeilijk is om zegen zakelijk in een notitieboekje te noteren. Zelfs wanneer die zegen onlosmakelijk verbonden is aan het begrip 'gewonnen leden' (wat ik nu maar eens een ogenblik veronderstel) moeten we toch bedenken, dat het zaad des evangelies wel eens héél lang ligt, voor het ontkiemt en dat het snel gegroeide en snel genoteerde gewas niet altijd het beste is.
Maar afgezien daarvan - laat ik u maar zeer 'zakelijk' mogen antwoorden, dat wij óók zulke boekjes hebben en zulke lijstjes en zulke adressen. Namen van mensen, die, gegrepen door onzen gemeenschappelijken arbeid (gegrepen juist mede door de bekoring van het gemeenschappelijke), hun kinderen lieten dopen, en naar catechisatie zonden, zelf op catechisatie kwamen en zich lieten aannemen. Wij zouden alle vier zo'n statistiekje kunnen opmaken, ook uw Gereformeerde collega. Wèl zou daaruit blijken, dat er in den toevloei van deze 'gewonnen leden' een inzinking kwam, zodra het werk ernstig belemmerd werd door de voortdurende critiek van degenen, voor wie gij het in uw artikel opneemt.

Dat zijn feiten, 'zaken'.
Of wilt u soms getallen en verhoudingen?
Ge vraagt: 'laat men nu niet boos worden; ik bedoel het ernstig'. Geachte collega, het boos worden om dergelijke dingen hebben we al afgeleerd. Maar als ge zegt: ik bedoel het ernstig, dan moet ik u toch broederlijk en dringend vragen, dat ge de onjuiste voorstelling van 'zaken', die gij van den zegen op ons werk geeft, terugneemt. Gij waart niet op de hoogte van den stand van 'zaken', toen ge over 'heel weinig zegen' spraakt. Over den werkelijken *zegen* zullen we niet spreken. Daarover kunt ge

*) De Ref., 3 juni 1932, 12e jrg. no. 26, bl. 286/7. (Zending en evangelisatie).

natuurlijk niet oordelen, evenmin als wij. Daarom ben ik blij, dat het in uw artikel over den echten zegen ook allerminst ging.
Met collegialen groet en hoogachting,

Uw. dw. W.J. KOOIMAN.

Open brief

aan Ds. W.J. Kooiman, redacteur van ‘De Zondagsbode’.

Geachte Collega,

Ge constateert, dat ik ‘met den feitelijken huidigen toestand van het Comité “Una Sancta” zo slecht op de hoogte blijk te zijn’. Dit is mij niet helemaal duidelijk. Is dit een erkenning van de juistheid *mijner* woorden, voorzover ik immers zelf dadelijk een opmerking in dien geest deed, dan is deze herhaling overbodig. Is ze dat niet, en wil ze, zonder bewijs ervoor aan te voeren, eigenlijk zeggen, dat wat ik schreef in strijd is met de waarheid omtrent de officieel te registreren feiten van uw organisatie, dan behoeft U met een vage aanduiding niet te volstaan. Een kleine, puntige, naast-elkaar-stelling van officiële gegevens uit uw organisatie enerzijds, en mijn daartegen *blijkbaar* onzuivere voorstelling anderzijds zal dan voldoende zijn, om het onrecht te herstellen.

Voorts: ik *‘zwaaide’* toch niet met een wijkboekje? Te roemen had IK niet; want de plaats, die ik bedoelde (Delft), had de nieuwe leden in mijn wijkboekje geschreven, vóór ik er kwam.

Maar 't is waar, men kan ook geestdriftig als dienaar van een volk of van een gegeven saamhorigheid, met een *vaandel* ‘zwaaien’. Daarachter ligt dan niet de roem over eigen werk, maar de betuiging van aanhankelijkheid aan de zaak, de gemeenschap of den kring, dien men dient. Best. In dien zin ‘zwaait’ U dan dezen keer ook al met Deventer wijkboekjes. Maar wat verandert dat aan mijn betoog? Ik zwaaide, toe dan maar, met het wijkboekje van de *kerk,* waartoe de evangeliserende predikanten behoorden; alle drie hebben ze op straat staan preken. Gij zwaait, - ja waarmee? Met wijkboekjes van de *‘Una Sancta’? Zo héét ge toch?* Pardon, gij komt met wijkboekjes van predikanten uit onderscheiden kerken, die alle voor zich, en alle met de in hun wijkboekje staande oude en nieuwe leden, *tenslotte* aan iets anders denken, als zij den catechismus interpreteren: bewaar, en vermeerder Uw kerk. M.a.w.: U valt mijn betoog niet aan, maar ondersteunt wat ik opmerkte. De door uw gemeenschappelijk optre-

den gewonnenen konden met uw gemeenschap relatie onderhouden, *zolang zij nog vóór den drempel van dàt lichaam stonden, waaraan uw naam ontleend was:* de Kerk. Zodra zij dien drempel overschreden, kwam de *persoonlijke* invloed, kregen ze te doen met het overwicht, de bewerking, de beïnvloeding van Ds A., of Ds B., of van mensen, die hen tot die predikanten brachten. Toen ze tot deze kroon op hun bekering kwamen, moesten ze *kiezen,* als A, B, C, en D hun geestelijke mentoren geweest waren: indien vóór A, dan tègen B, C, D; indien vóór B, dan tégen A, C, D, en zo voort. Stel U eens voor, dat de 'stokbewaarder' had moeten *kiezen tussen* Paulus en Silas, zodra hij door beider gemeenschappelijk gezang en gedrag en prediking de vraag stelde: wat moet ik nu DOEN?.....

Ik weet niet, wat gij bedoelt, met 'degenen, voor wie ik het opneem'. Ik heb, geloof ik, me aan iemand verkocht, me niemands knecht gemaakt; en als U het weten wilt: ik heb ettelijke brieven uit Deventer laten liggen. Ik heb slechts een kwèstie behandeld, geloof ik. En dat, nadat uwerzijds ik erin betrokken was.

Daarom, wat nu de *toepassing* betreft: U vraagt terugneming van van 'onjuiste voorstelling'. Laat ze mij zien, op de boven aangegeven wijze, en ik doe het dadelijk. Uit uw Open brief heb ik ze niet kunnen ontdekken. Want: dat er in Deventer geen zegen zou zijn, heb ik niet gezegd; ik sprak van *dóórwerkenden* zegen. Dat de *dominees* geen wijkboekjes met nieuwe namen zouden hebben, heb ik óók niet gezegd; ik beweerde alleen, dat nieuwe leden zouden ontdekken, dat het comité als ZODANIG hen los moest laten, zodra zij tot de kerk kwamen. Wat heb ik hierin miszegd? Ik kan het niet zien.

Eindelijk: U kunt zich vastklemmen aan de uitdrukking 'heel weinig zegen' (ik heb mijn artikel niet hier, en kan het verband niet nagaan). Maar ik kan dat niet terugnemen: want het blijkt maar al te duidelijk, *dat U en ik anders denken over 'zegen'.* U zegt, dat het over den *'echten zegen'* bij mij allerminst ging. En dat is nu juist de grote vergissing. Tot den echten zegen rekende ik - ik zei dat toch ondubbelzinnig - *niet,* dat vage jeugdherinneringen bovenkomen, stemmingen gewekt worden, maar dat men DOET den wil des Vaders. Doen. Concreet. *Onder meer,* ten aanzien van de zichtbare openbaring van de kerk. De kerk-vraag had het *'hete hangijzer'* moeten worden, zei ik, als de Geest had *dóór*gewerkt. *Dóór*werken onderstèlt *wèrken;* en *'zégen'* onderstelt werkelijk-aanwezig *léven.* En de *heetheid* van het hangijzer onderstelt zijn *aanwezigheid.* Men moet mij niet wat anders laten zeggen, dan er staat. Maar ik had met

iederen Deventer burger het recht, dien 'zegen' en dat 'doorwerken' te onderzoeken in verband met uw NAAM; *Gij* hebt een KERK-naam gekozen; niet ik.

En nu is dit mijn bezwaar: dat uw Comité wel op den zégen hoopt, maar voor den dóórwerkenden zegen geen plaats klaar houdt. Voorzover die plaats te reserveren is volgens Gods *kenbaar* gemaakten uitgedrukten wil, heeft uw overleg en het mijne, heeft ook de vriendschap van A, B, C, D, eenvoudig te zwijgen. 'Wie daar *dóét* den wil des Vaders.....' Dat wij, A, B, C, D, het niet eens zijn over de vraag, hoe Gods wil in dezen te verstaan is, is een andere zaak. Dat kan ons spijten. Maar op een onvolkomen toestand bouwen wij geen nieuw werk, als het goed is; onze zwakheid en zonde heeft geen vergunning ontvangen, om *op zichzelf* te bouwen. En vooral niet, om dan een naam te kiezen, die de zwakheid verbergt onder schijn van kracht, de gedeeldheid onder schijn van eenheid, de kerkelijke machteloosheid onder een naam der kèrk: Una Sancta. -

Ik kan het niet anders zien. Nog eens: dit inzicht oordeelt niemand; want feitelijk kunnen A, B, C, D, ieder voor zich, en allen bij elkaar, m.i., dit *'formeel'* gesprek tot *alleen*- èn tot *samen*spraak maken.

Met collegialen groet en hoogachting,

Uw dw. K. SCHILDER.

Open brief*)

aan Ds K. Schilder, redacteur van 'De Reformatie'.
Geachte Collega,

Mag ik, n.a.v. onze correspondentie in no. 36 van uw blad, de 'Deventer vragen' met een enkele vermeerderen en U een paar persoonlijke, concrete vragen voorleggen?
Stel eens het volgende geval:
Er is een interkerkelijke evangelisatie. Door haar arbeid (niet in de laatste plaats door den indruk van haar eensgezind getuigenis) komen 10 mensen tot inkeer. Ze roepen (met den stokbewaarder) tot hen, die hun het evangelie predikten: wat moeten we *doen?* Het antwoord luidt (met Paulus en Silas): *Doen?* Gelòòf in den Heere Jezus Christus, dan zùlt ge zalig worden. Ze komen tot onzen Heiland. Ze worden zalig, misschien mèt hun huis. Nu zijn ze dus zalig. Maar ze willen dat ook in de gemeenschap der heiligen tonen. Natuurlijk. Die evangelisatie-commissie wil ook meer. Ze moeten samenleven met de gemeente van Christus. Nu komt de vraag: naar welke kerk? Is dat voor deze mensen de GROTE vraag? Neen, diè is beslist. Het is zelfs voor de meesten nauwelijks een probleem. Of van huis uit, òf door familie-banden

*) De Ref., 17 juni 1932, 12e jrg. no. 38, bl. 301/2 (Zending en Evangelisatie).

hebben ze relatie met een kerk. Anderen worden tot een bepaalde gemeente getrokken, omdat ze getroffen werden door het woord van een prediker uit die gemeente. Ook zijn er, die worden opgevangen door een kerkelijke evangelisatie, die zich met dat opvangen bezig houdt. Goed. We hadden 10 mensen. 3 worden lid der Gereformeerde Kerk, 1 sluit zich aan bij de Chr. Geref. Gemeente, 2 doen belijdenis in de Lutherse Kerk, 3 gaan naar de Hervormde Kerk en 1 komt er niet toe om lid van een bepaalde kerk te worden, maar is zó getroffen door de samenwerking der gelovigen, dat hij nu eens in deze, dan in gene kerk de prediking gaat horen van het Evangelie, dat hem lief is geworden, en Doop en Avondmaal ontvangt hij dààr, waar het sacrament wordt bediend, ook aan gelovigen, die geen lidmaat zijn.
Nu heb ik drie vragen.
Ten eerste: welke beslissing acht gij de *belangrijkste,* die voor Christus, of die voor één der kerken? Om welke beslissing *gaat* hen tenslotte, d.w.z. in het oordeel voor Gods aangezicht? Voor welke beslissing zoudt ge God het innigst danken?
Ten tweede: zijt gij ook dankbaar voor het feit, dat 3 mensen zich bij de Gereformeerde Kerk voegden, mede door het werk ener interkerkelijke evangelisatie?
Ten derde: zijt gij òòk nog dankbaar, dat die overige 7 mensen, nadat ze door Christus werden begenadigd, een kring vonden, waar ze Christus kunnen dienen, van Hem horen, Hem aanbidden?
Hartelijk hoop ik, dat ge bereid zult zijn deze vragen te beantwoorden.
Ze kwamen direct in mij op, toen ik Uw laatsten brief las.
Met de meeste achting en collegialen groet,

W.J. KOOIMAN, Ev. Luth. Pred.

9 Juni 1932.

Open brief

aan Ds W.J. Kooiman, redacteur van ‘De Zondagsbode’.
Geachte collega,

Thans met vragen komende, wilt U, als ik het goed versta, dus geen gebruik maken van mijn aanbod, om de gelegenheid hier te vinden tot naast-elkaar stelling a. van officiële gegevens omtrent Uw comité, b. van met hun werkelijkheid strijdende beweringen mijnerzijds. Ik neem daar dankbaar nota van, en reken hiermee deze aangelegenheid afgedaan.
Nu, wat die vragen betreft. We nemen drie punten.

I. *De inleiding op Uw vragen.*

U zegt, geachte collega, dat men in Deventer aan de vragers een antwoord geeft, *evenals Paulus en Silas dat deden;* hier zinspeelt U blijkbaar op mijn opmerking dienaangaande. Maar ik moet met U

van mening verschillen. Op Hand. 16:31a, door U geciteerd, volgt vs. 31b. En vooral vs 32. Dit is het VOLLEDIGE antwoord. In vs 31b wordt al dadelijk het 'huis' van den 'stokbewaarder' in de zaak van zijn behoud betrokken. M.a.w. Paulus en Silas, als boodschappers van 'Israël naar den geest' dragen dadelijk de verbondsgedachte, die 'Israël naar het vlees' bedorven had, naar voren; leiden de verbonds-zegeningen over den gekruisten Kurios, maar trekken de *oude lijn* van Israël eenvoudig hierin verder, dat zij de noodzaak van de *zichtbaarwording, in het institutaire,* van het verbonds-statuut handhaven. Aangezien dit langs den weg van het *sacrament,* zowel volgens de oude en verouderde Israëls-gemeenschap (besnijdenis) als volgens de prediking der nieuwe, wettige Israëls-gemeenschap (doop) gaan moest, m.a.w. langs den weg van het *kèrk-instituut,* moeten we dadelijk constateren, dat al dadelijk, in hun *eerste,* kort-begrip-matige, antwoord het kerk-instituut naar voren komt. De Una Sancta, zo U wilt. Maar die dan niet in den nevel, doch zicht-baar, tast-baar, hoor-baar, aanwijs-baar; dáár, waar dat doopwater ambtelijk wordt uitgestort, daar pretenderen Paulus en Silas de Una Sancta. Ze weten daarbij bizonder goed (want er waren Joden in de stad van den 'stokbewaarder'), dat er in diezelfde stad, onder de candidaat-vrienden van den straks bekeerden stokbewaarder, mensen zijn (b.v. de vrouwen, voor een deel, van vs 13) die zeggen, en voor een deel voorlopig nog *blijven* zeggen: de Una Sancta, die is BIJ ONS. Wij, burgers van Deventer, en van andere lieve nederlandse plaatsen, maken ons maar wijs, dat WIJ zo erg zitten te tobben met de 'Una Sancta'; maar dat is natuurlijk maar onzin. De vraag naar het *wettige adres van de 'Una Sancta'* was TOEN pas brandend. In Philippi, JUIST door de prediking van Paulus en Silas. Of b.v. in de gesprekken van Timotheus en zijn grootmoeder (wanneer is die geboren?) En kijk, terwijl nu Paulus en Silas zachtmoedige mensen zijn, en met die vrouwen, ook met de achterblijvende, aarzelende, graag voorzichtig, en broederlijk, en wat men verder invullen wil, om willen gaan, daar zeggen ze *tòch* tot den man (in hun EERSTE woord) direct, concreet, nuchter, zakelijk: wat U doen moet? niet maar geloven in den Heere Jezus, maar concreet u laten inlijven in de Kerk, naar haar jongste ontwikkelingsphase, adres daar en daar, en, nergens anders, hoort ge? En nu nog vs 32 erbij: dat kort begrip wordt nu dadelijk concreet, breed, zakelijk in een huis-gesprek uitgewerkt. Geen abstracties, geen oratie, geen och-mocht-'t-nog-es. Neen, zakelijk proza. Christelijk proza. Christelijke nuchterheid. Maar dan zó bezield, in

dat aanwijzen van concrete adressen, en, in dat stelling nemen tegenover de zwakke, nog aarzelende, vrouwtjes, zó gedreven van den Geest, dat ze, nota bene, eerst hun concrete aanwijzingen geven, en pas daarna ertoe komen, hun bloed te laten afwissen; en pas na den doop van de *familie (verbondsstatuut,* als Lydia daar komt gelukwensen, moet ze tot vele voormalige vriendinnen *'neen'* zeggen, partij *tégen* haar kiezen!) gaat men eindelijk eens dineren, of ontbijten, - in gemoede, ik meen, dat dit voorbeeld van Philippi geen Deventer analogie ontmoet. Want U construeert het zó: we preken, in het algemeen, over den Christus, en hebben het daarbij niet over kerk, sacrament, bepaald adres. Dan geloven ze, en dan komen ze (separaat, voeg ik er aan toe, en nog maar partiëel) tot kerk, sacrament, en een bepaald, uit de Deventer predikbeurtenbladen afleesbaar, adres. Maar dat is, zo zeg ik nu op mijn beurt, toch *géén* Philippi-stijl, collega. *Dáár* - in Philippi - hebben de 'mentoren' dadelijk het 'eeuwige' 'tijdelijke', het 'abstracte' 'concreet', het 'rijk der hemelen' in de eigen woonplaats aanwijsbaar gemaakt. Zonder dat daarmee over de schuchtere, nog aarzelende, misschien wel wat balsturige achterblijvende vriendinnen van de 'gebedsplaats', vs 13, een hoog oordeel werd geveld. Maar vermoedelijk hadden die dames van haar kant ook nog geen heirleger van blaadjes, en redacteuren, om die 'Asser', die 'farizeeuwse', Paulus en Silas, wijl ze de 'Una Sancta' dadelijk *met een adreskaart* preekten, uit te schelden. Zulke redacteuren zouden trouwens die achterblijvende vrouwen, die nog niet goed meedurfden doen, lelijk hebben beschadigd, naar de ziel. Gelijk zij vandaag er nog velen beschadigen, met al hun lyrische ontboezemingen; waarvan men soms even vermoeid kan worden, als ik - U vergeeft me dat - het werd van Uw al evenzeer vermoeide klacht, dat U hadt afgeleerd boos te worden om de critiek van gereformeerde zijde op Uw Deventer werk-*systeem* uitgebracht. *Misschien* hebt gij het boos-worden niet zozeer (gelijk gij zegt) afgeleerd, als wel het begrijpen van de quintessence der gereformeerde critiek nog niet goed aangeleerd; wat geen wonder is, bij zoveel pers-verwarring. Dáárom ga ik ook met genoegen op Uw vragen in.

II. *De datum van Uw vragen.*

Ik weet het wel, ik weet het wel, dat dat daareven maar een anachronisme was: van die 'Asser' Paulus-Silas-eenheid[1)]. Maar nu wil ik zelf dan ook den kalender de nodige eer geven, en spreek over den *datum* van Uw vragen.

1) Het andere adjectief (farizeeuws) brengt het doorgaans ook niet verder.

Uw vragen zijn, gelukkig, gedateerd. En dat is me erg veel waard. Waarom? Laat mij U ook wat vragen mogen. Ik heb, we zullen gelijk op delen, drie vragen:

1e. welke beslissing acht gij de belangrijkste: die vóór het wettig huwelijk (en tégen de 'vrije liefde', zoals dat abusievelijk heet) of die vóór een bepaalden man door een bepaalde vrouw?
2e. zijt gij ook dankbaar, als ik U op straat een haring presenteer?
3e. zijt ge óók nog dankbaar, als ge in nachtgewaad op zee zwalkt?

U zult antwoorden: beste man, daar kan ik zo niet op antwoorden, *want dat antwoord hangt van den datum van de concrete vraag en het concreet te geven antwoord af.* Prachtig; ze praten tegenwoordig in kringen, die 'allang hebben afgeleerd, op ons, gereformeerden, boos te worden', en zo, erg veel over konkrete situaties, en dat God niet maar een woord spreken moet, maar dat Hij dat toch vooral tot MIJ moet doen. Nu, als dat geen oratie is, dan zullen ze daar met aandacht en stichting ons debat hier op dit punt volgen. En althans éventjes ophouden, te verzekeren, dat ze allang afgeleerd hebben, enzovoort; want misschien moeten ze *hier* nog hun eigen lessen *aanleren.*

Goed: ik hoor U antwoorden.

a. Op vraag 1 zoudt gij, als het een aan geen enkelen man wettig of zedelijk nog gebonden meisje (of, mutatis mutandis, jongen) betrof, als de kwestie dus op dat moment van haar (zijn) nog *studerend* leven zuiver-theoretisch, en alléén theoretisch gesteld werd, antwoorden: ik acht de beslissing *vóór* een wettig huwelijk, en *tégen* de vrije liefde, het belangrijkste, want daar gaat het OP DEZEN DATUM (in dit *stadium* van *zijn,* of *haar, leven)* allereerst om. Maar, zoudt ge verder gaan, als het een zedelijk gebonden, een wettig-verloofd, een getrouwd meisje of vrouw betreft, *dan wijs ik dit dilemma af:* want *die* persoon kan in dat latere levensstadium van *hèm* of *háár* zijn beslissing *tégen* de ongebonden samenleving en *vóór* de wettige huwelijks-leefwijze slechts concreet en aanwijsbaar maken in een *concrete* verbintenis aan een *concreten* man. Anders *stèlt* zij de kwestie niet. Zo min als er een 'Bewusztzein überhaupt' is, wat trouwens bij Kant maar een kunstbegrip was, zo min is er 'Liebe überhaupt'. Ehen werden in Himmel geschlossen, - dat is natuurlijk onzin. Ze worden op aarde gesloten, en daar alleen. Zo zoudt gij, collega, antwoorden.

b. Op vraag 2 (zo hoor ik u vervolgen) zou ik (Ds Kooiman) antwoorden: werd die vraag mij gesteld in de dagen van het beleg van

Leiden (als ik in de belegerde stad woonde) dan zou ik u om dien haring om den hals vallen. Maar als wij elkaar vandaag in Deventer tegenkomen, en ge presenteert mij op straat een haring, dan zeg ik: geef *mij* maar Deventer koek, die smaakt me beter, en is tenminste zindelijk verpakt. De DATUM van de vraag doet alles.

c. En op vraag 3 zoudt gij, collega Kooiman, antwoorden: als ik die vraag me hoor stellen op een dag, waarop ik pas uit een brandend zeeschip met moeite gered ben, dàn antwoord ik: ja. Vandáág antwoord ik: foei, collega Schilder.....

En nu is het mijn beurt, collega Kooiman, op uw drie vragen allereerst den datum te schrijven.

a. Op vraag 1 zou ik, als het een Turk, zeg, in Koerdistan, betrof, die tot andere gedachten komt, antwoorden: natuurlijk de eerste (hoewel hij dan straks komen mòet tot 'een der kerken', zoals U het uitdrukt). Maar als het een (zoals gij zegt) voormaligen gereformeerde, chr. gereformeerde, hervormde, lutherse, of - diens aan een bepaalde kerk toebehorenden evangelist, betreft, iemand dus, die zedelijk zich verbonden *voelt,* òf reëel verbonden *is* aan een bepaalde kerk, zichtbaar gedoopt, door vele banden gebonden aan een bepaalde kerk, *dan wijs ik dit dilemma af.* Die laatste persoon kan dan zijn keuze *vóór* Christus (ik denk weer aan den tekst van mijn preek, waarover Uw blad schreef), slechts concreet maken, zodra hij n.l. het door CHRISTUS (niet door U of mij) gelegde *verband* tussen Christus en Zijn mystieke lichaam ziet, door *ten aanzien van die bepaalde kerk* het *gebod* te handhaven. Dat wil zeggen: zijn schouders dadelijk te zetten onder haar openbaarmaking in de wereld, en (of) haar ongebroken reformatie. Hij heeft daartoe te roepen alle anderen, die vóór Christus gekozen hebben.

b. Op vraag 2 antwoord ik: werd die vraag mij gesteld b.v. in een tijd van overheids-overheersing (wanneer b.v. de overheid de kerk tyranniseren zou, en gereformeerde evangelisatie zou verbieden), dan zei ik volmondig ja. Maar ik kijk naar den DATUM EN DE PLAATS: 9 juni 1932, (nunc), te Deventer (hic). Welnu: *hic* et *nunc* tyranniseert de Deventer gemeenteraad hoogstens zichzelf, niet de gereformeerde, lutherse, enz., kerk. Nu laat ik mij dus niet verleiden, om, laat ons zeggen, de *erkenning* van het *feit,* dat met een krommen stok nog eens een rechte slag geslagen wordt (maar Uw 'mede', zie den tekst, maakt me al wat nuchterder) bij God te presenteren als *dankbaarheid* voor het *kromzijn* van den stok. 'Hic et nunc' zeg ik dus op Uw zó gestelde vraag zó: neen; want er staat, dat ik ijveren

moet naar de bèste gaven; gij, luthers, op uw manier, ik, gereformeerde, op mijn manier; terwijl wij weten, dat, als wij samen worstelen om ieder in 'zijn' manier 'Gods' manier te erkennen mogen, wij door die gehoorzaamheid (concrete!) vast en zeker naar elkaar zullen komen (una sancta). Ik ben wel dankbaar voor die bekering dus, niet voor haar manier.

c. Op vraag 3 zou ik antwoorden: was ik in Moskou, in de ergste dagen, dan: ja. Nu ik in Deventer ben, in rustige dagen, antwoord ik: neen. Want 'beloften' zijn 'obligaties'. God heeft veel meer gegeven, dan in uw derde vraag ter sprake komt. Ik heb het rècht niet, dankbaar te zijn voor vrijwillige armoede, want Gods gaven willen genoten zijn, en daarom moet de evangelist den mensen zeggen: vraagt toch in Gods naam méér!! 'Doet uw mond *wijd* open': een gebod.

En vooral die zwerver, van wien gij spreekt, overtuigt mij, dat ik uw datum niet van uw briefje 'abstraheren' mag. Als de man werkelijk 'getroffen is door de samenwerking der gelovigen', en als dat een grond-element in zijn 'omkering' werd, dan beklaag ik hem. Want a. dat is geen grond voor bekering; b. de man zal het straks erg koud hebben, als hij, in Deventer, en daarbuiten ziet. Ja, uw eigen 'Zondagsbode' heeft hem, door al dat geschrijf over die kerktwisters, al aardig in de kou gezèt. En voorzover dat schrijven niet de kwestie scherp stelde (dus recht deed) heeft ze hem een struikelblok gelegd.

III. *De inhoud van Uw vragen.*

Geachte collega, zijn we niet ver van ons uitgangspunt afgeraakt, al vragende? Het begin was: mijn preek over het DOEN van den wil des Vaders, want dat maakte de una sancta zichtbaar. We begonnen dus met de GEHOORZAAMHEID van ALLEN aan het GEBOD. Thans stelt U drie vragen over de FEITELIJKE BLIJDSCHAP van EEN mens over de in zijn aandachtscirkel vallende zichtbare zijde van een FEITENCOMBINATIE. Maar nu verdwalen we. Uw en mijn *blijdschap* moet onder de *TUCHT.* En niet mijn of uw *blijdschap* is normatief, maar het *gebod.* Wee mij, als *dàt* mij niet blij maakt. Of als ik ooit tussen blijdschap, die geoorloofd is, en ook maar énig gebod, tegenstelling, of zelfs maar, verbinding-loosheid, zien zou!

Ten tweeden male: dwalen wij niet af? Wij *begónnen* het gesprek met het thema van de *gehoorzaamheid.* Steeds weer de wending naar het *gebod,* was de leus. Niet 'psychische', niet 'bloed-banden'; U hebt het zelf geciteerd. En nu: in Uw 2en brief, hèbt U het àl maar

over psychische dingen, en vraagt, *of ik niet blij ben?* Maar wat zègt ter wereld mijn blijdschap? Die is zo váák verkeerd. U hebt het over mensen, die ‘zo getroffen’ zijn van dit en zo ‘onder den indruk’ van dàt. Alweer ‘de ziel’, denk aan de preek, die U citeerde. Maar preek liever het gebòd. U hebt het over goede indrukken (van huisuit-banden; familie-banden, getroffen door een woord van een prediker). Bloedbanden dus. Zielsbanden. Personalia. *Niets mee te maken, collega.* Ik blijf in de lijn van de preek, geloof ik. En nu kan ik alle stumperaars, alle sukkelaars van bloed-, en zielsgemeenschap liefhebben, want ik ben ‘van nature’ geen zier beter. Maar ik heb als ambtsdrager hun te zeggen: het moet den anderen kant uit. In dat zeggen *bewijst zich* trouwens mijn ‘liefde’ voor hen. En als ik evangeliseer, dan moet ik dat niet doen zó, dat al die bloed- en zielsbanden ongecorrigeerd, en min of meer tot norm verheven, blijven bestaan, en zelfs in het werk worden opgenomen, maar ik moet kunnen zeggen, *dit is het gebod, wandelt daarin.* OOK inzake de kerk, concreet, daar en daar, hier is het adres (punt 1).

Ten derden male: wij raken uit den koers. Wij begonnen met spreken over *gehoorzaamheid.* Dat deden we, al weer, op zekeren datum, Maart, geloof ik, 1932. D.w.z. op een datum, waarop in Deventer het feit bestond van verschillende kerk-instituten. Dat was de ‘concrete situatie van concreet gegeven mensen’. Tot die concrete mensen komt in die gegeven siuatie de eis: gehoorzaam zijn; elk terrein, waarop dat geschiedt, geeft straks verbinding, eenheid, te zien; gehoorzaamheid is het vormingsprincipe der una sancta in haar zichtbaren vorm; en alleen in zoverre ze gehoorzaamt, komt haar karakter als una sancta uit; de rest is maar zonde, dwaling, vergissing, armoede, kortom ‘sarx’, ‘vlees’, ‘psyche’, ‘natuur’. En terwijl we zó ons gesprek begonnen, zou het daar moeten doodlopen in een geredeneer over een ‘blijdschap überhaupt’, die dan als (humanistisch gevonden) norm van een ‘gehoorzaamheid überhaupt’ wordt gedoodverfd? Als dit methode worden zou, dan waren we weer in 't heidendom vervallen. Laat in Deventer mentor A, B, C, D, en kerk-instituut A, B, C, D, vragen naar de normen van Gods geopenbaarde woord; dat saneert meteen onze blijdschap, en ontrooft haar van den waan van normatief te zijn. Dat voorkomt eigenlijk ook de probleemstelling: wat ik nu *belangrijker* vind, de keus voor Christus, of voor de kerk. Heb ik het recht, in de *gehoorzaamheid,* van meer of minder belangrijk te spreken? De 2e tafel, zegt Christus, is aan de 1e *‘gelijk’.*

Ik houd nu op. Voor onze discussie ben ik dankbaar; ze geeft kans,

de problemen te stellen. Ik zou nog een 4e punt kunnen aansnijden: de samengesteldheid van Uw vragen. Als ik b.v. iemand vraag: zijt gij dankbaar, dat door het zinken van de Titanic het zingen van de hymne 'Nader mijn God, tot U' weer is opgeleefd?, - dan zal hij zeggen: voor het zingen ben ik dankbaar, voor het zinken niet. En eigenlijk zal hij zeggen: dat zinken, *wàs* dat wel het *middel* voor het zingen? Of was het maar de *aanleiding?* Zo zou ik ook Uw drie vragen kunnen behandelen; ik ben voor elken zegen dankbaar, maar niet voor den weg, waarlangs hij gekomen is. Ik kan dat te gemakkelijker zeggen, omdat steeds geldt: 'DOCH der Segen kommt von oben'. 'DOCH', - maar wij mogen *ònzerzijds* dit 'doch' - adversatief - NIET WILLEN. WIJ moeten aansturen op *parallelie* tussen 'middel' (aanleiding zelfs) en zegen. Wij mogen God niet verzoeken. Wij moeten - (hier komt de thetische zin naast den voorgaanden, die negatief was) - plaats reserveren, gelijk reeds gezegd werd, voor den doorwerkenden zegen, zover dat naar het gebod ons mogelijk gemaakt werd. Of ik blij ben met de 30 % gereformeerden, die dan in 'mijn' kerk kwamen? Als de kerk een winkeltje van genade was, zou ik misschien de handen wrijven. Nu zeg ik alleen maar: waar zijn de 70 %? Hebt gij, die daar zó dicht bij gestaan hebt, uw roeping jegens hen vervuld, gereformeerden? Of waart gij door den verkeerden opzet, hoe goed bedoeld ook, gedwòngen - misschien nog wel uit beleefdheid, (de kwestie dus weer van 'bloed' en 'ziel' en collegialiteit) uw stellen van den eis der gehoorzaamheid op een gegeven moment te staken, toen het n.l. over de kerk ging?

Ik schrijf dit, niet om te critiseren, niet om me genoeglijk te verschansen met mogelijke niet-doeners, maar om U, collega Kooiman, en mij terug te leiden tot - mijn preek, uw uitgangspunt? neen - tot den *tèkst* van die preek. Nu schamen we ons *beiden.*

Inmiddels, met collegialen groet en hoogachting,

gaarne Uw dw. K. SCHILDER.

Over kerk en kerken.*)

Prof. Grosheide schreef in N.H. Kerkblad:

> 'Wanneer wij deze dingen schrijven, dan bedoelen wij natuurlijk niet, dat onze Gereformeerde kerken maar op voet van gelijkheid met al wat zich kerk noemt in verband kunnen treden. Verre van dien. Wij bedoelen, dat in de eerste plaats door onszelf zal moeten worden uitgemaakt, welke kerk we

*) De Ref., 19 augustus 1932, 12e jrg. no. 47, bl. 353/4 (Kerkelijk Leven).

als Gereformeerde kerk kunnen erkennen. *Maar dit dan niet in verband met de historie moet worden uitgemaakt, maar naar het kenmerk: is er de goede belijdenis en wordt die gehandhaafd.* (Ik cursiveer. Br.). Wij bedoelen ook niet, dat elke plaatselijke kerkeraad wel aan het oordelen kan gaan en maar afgevaardigden moet zenden naar wat men Gereformeerde kerk acht. Wij bedoelen, dat onze Generale Synode, al de kerken, zich van deze dingen rekenschap heeft en hebben te geven. En dat de Generale Synode, stel, ze komt tot de slotsom: daar is een kerk, die al de kenmerken van een Gereformeerde kerk vertoont, niet zou behoeven te volstaan met die kerk te vermanen zich bij de Gereformeerde kerken aan te sluiten, maar wel degelijk op voet van gelijkheid met die kerk zou mogen onderhandelen'.

Ds E.H. Broekstra schrijft naar aanleiding hiervan in Leidse Kerkbode:

Op de door mij gecursiveerde woorden nu moet ge al uw aandacht vestigen. In die woorden, met de gedachte daarin vervat, ligt voor mij een groot gevaar, dat naar mijn bescheiden mening niet gering mag worden geacht. Toen ik deze woorden voor het eerst las, heb ik mijn ogen eens uitgewreven of ik wel goed las en heb daarom de moeite genomen ze nog eens en nóg eens te lezen. Maar het feit bleef bestaan, dat Prof. Grosheide alzo geschreven had.
Tot dusver meende ik altoos, dat het onmisbaar was, de historie onzer kerken goed te kennen en nooit te vergeten, ja, dat het steeds aan het jonge geslacht moest worden voorgehouden: leer toch de historie uwer kerk en dat het een klacht, juist van de tegenwoordige dagen is, dat het jongere geslacht blijkbaar zo weinig met onze historie op de hoogte was en daarom zo weinig kerkbesef bij dit geslacht te vinden was. En zie, nu leraart onze hooggeachte Professor: reken niet met de historie, doe alsof deze er niet was. Zo toch meen ik gerechtigd te zijn zijn woorden te lezen. Is dit niet een weinig verbijsterend? Zou men niet geneigd zijn te vrezen, dat Prof. Grosheide om het zeer gewenste doel te bereiken iets loslaat, wat niet anders dan tot schade van de kerken kan losgelaten worden? Indien ik toch zijn woorden goed begrijp, staat de zaak volgens Prof. Grosheide alzo: er ontstaat, om welke oorzaak ook, een nieuwe kerkformatie. Deze vertoont al de kenmerken van een Gereformeerde kerk. Welnu, dan hebt ge niet met de oorzaken, waarom deze kerkformatie is gekomen, te rekenen; ge moet doen alsof er geen geschiedenis achter ligt en ge kunt genoegelijk met deze kerk als gelijkberechtigd samenspreken om te verenigen. Van vermaan mag er dan geen sprake zijn. Natuurlijk doet het er in den grond van de zaak dan ook niet toe, of de scheuring van korten of van langeren datum is. Dit verschil in tijd kan wel voor het besef enig verschil maken, maar principieel doet dat er natuurlijk toch niets af of toe.
Neem de kwestie nu zo, dan is het toch heel duidelijk, dat het kerkelijk besef hierdoor niet zal verbeteren, maar wel moet verslechteren. Het is dan toch zó, dat de conclusie voor de hand ligt: hoe ge en waarom ge tot een nieuwe kerkformatie komt, doet er niet toe, als ge er maar voor zorgt, dat de kenmerken van een Gereformeerde kerk aanwezig zijn.
Daar komt echter nog iets bij, dat de woorden van Prof. Grosheide nog ietwat meer bedenkelijk voor mij maakt. Ik bedoel dit: Is het metterdaad

wel waar, dat, om een kerk te beoordelen omtrent haar Gereformeerdheid, de historie kan worden losgelaten? Ik meen van niet. Prof. Grosheide zal het met mij eens zijn, dat de rechte bediening des Woords niet in de eerste plaats

> afhangt van den dienaar des Woords, maar van den kerkeraad, in wiens naam en op wiens last hij den dienst des Woords verricht. Indien dit waar is, hoe kan men dan, zonder de historie in het oog te houden, beoordelen of het eerste kenmerk aanwezig is? Staat een kerkeraad, die zonder wettige redenen tot scheuring is overgegaan, in rechte verhouding to:t den Koning der Kerk? Dat kan natuurlijk niet. Dan zou elke scheuring geoorloofd zijn. Ik ben er van overtuigd, dat Prof. Grosheide dit ook niet gaarne zou uitspreken. Zijn mond sprak ten dezen opzichte op de Predikanten-Conferentie ondubbelzinnige taal. Maar hoe kan en mag dan een Generale Synode de historie wegcijferen?
> Met Prof. Grosheide verlang ik ook, dat, wat nu gescheiden leeft en wat toch eigenlijk bijeen behoort, zo spoedig mogelijk tot vereniging kome. Maar het komt mij voor, dat het niet op deze wijze moet geschieden. Historie laat zich niet wegdoezelen, mag ook niet worden vergeten. En als we dien kant opgingen, dan schijnt mij de vrees gewettigd, dat we de deur openzetten voor nog meer scheuring, als tot dusver onder ons is gezien. Verenigingen, gaarne; we bidden er om. Maar dan een *goede* vereniging, anders zal het eind den last dragen.
> Ik meende, om het grote belang der zaak, goed te doen, u, amice, in dit opzicht mijn gedachte te moeten kenbaar maken.

Wat mijn eigen mening betreft: men kan de kwestie der kerken bekijken uit de studeerkamer, en in de levende werkelijkheid, zeg b.v. in Middelharnis. Op de *studeerkamer* is waarschijnlijk het woord geboren, dat ik eens (van Geref. zijde) las: natuurlijk zijn de ambtsdragers in de Chr. Geref. Kerk ambtsdragers namens Christus (hoe het precies gezegd werd, weet ik niet). In de *werkelijkheid* ziet men dit: in Middelharnis scheurt zich een groepje los om allerlei dwaze, domme, door en door voze misverstandjes, gevolg van plaatselijke hulpeloosheid en verleugening der streek. Men beroept iemand tot voorganger, die neemt het aan. Straks zal hij antwoorden door deze ‘gemeente’, en MITSDIEN door God zelf tot dat werk geroepen te zijn. Hij zal dat menen. Ik ontken het ten sterkste. Want wat VOOR dat ‘mitsdien’ staat, is voor mij geen ‘roeping van de daar ter plaatse langs geordenden weg geopenbaarde gemeente van Christus’. Het is voor mij een roep van een secte, meer niet; ik heb dezen term nog altijd in mijn belijdenis staan. Analoge verhoudingen heeft b.v. Paulus ook gekend en zó gecritiseerd. Als ik hierin juist zie, dan zal die groep secte blijven, wanneer deze man vertrokken is, en een ander komt. En zo voort. En de secte daar in Middelharnis zal pas weer *kèrk* worden, als ze terugkeert. Ik geloof dus niet, dat deze mensen door den Koning der kerk zijn belast met de kerkregering. Ik geloof dus niet, dat daar ‘natuurlijk’ ook ambtsdragers zijn. Op dat ‘natuurlijk’ zit natúúrlijk de gróte kwestie vast.

Om niet misverstaan te worden (hoewel het toch wel gebeuren

zal) zeg ik er dit bij: a) ik geloof *wèl,* dat krachtens Gods voorzienig bestel die voorgangers daar in die secte van Middelharnis, enigermate (!) zullen meehelpen tegen zonde, en op sommige punten de wet des Heeren zullen leggen voor de consciëntie. Maar ze zullen dat *niet* doen, zolang ze secte zijn, ten aanzien van het voor ons en hen juist bij scheiding en hereniging brandende fijne puntje van de kerkvraag; want dat kunnen ze pas, als ze terugkeren. En b) met dit oordeel neem ik geen enkele mogelijkheid van hereniging weg. Ik heb al gezegd, dat ik voor mij over herenigingscondities me niet druk zou maken; de sectariërs vlak vóór de hereniging nog eens flink laten bukken, dat begeer ik niet; ook bij ons roept de schuld om verzoening. Alleen maar: ik wil onder die herenigings-daden een anderen grondslag leggen. Althans voor mijzelf. Ik zal niet eens eisen, dat een ander mijn kijk op de *historie* deelt, zal hij met mij in één kerk leven. Ik eis alleen, dat we aan *beide* zijden de belijdenis handhaven. Het eerste, negatieve, gezichtspunt brengt mee, dat ik niet kwaad word, als de anderen mij sectariër noemen, evenals ik het hèn doe; want als we bij elkaar komen, kunnen we later over dat interpreteren van historische data wel een academisch debat in allerlei rust en vrede beginnen. En het tweede, positieve, gezichtspunt brengt mee, dat ik tenminste zó *den grondslag en den scherpen prikkel tot hereniging kan laten blijven gelden.*

Want eerlijk gebiecht: *als het waar is,* dat *'natúúrlijk'* de ambtsdragers in de Chr. Geref. Kerk *van den Koning der Kerk* de *opdracht* ontvangen hebben, om te doen wat in het bevestigingsformulier van mijn kerk staat, nu, *dàn* zeg ik dadelijk: laat maar blijven zitten, wat zit, de Koning der kerk heeft er blijkbaar niets tegen, dat we om misverstanden, en leugentjes, en domheden uit elkaar gaan; blijkbaar deelt Hij de opinie van velen, die we tot nu toe voor ketters hielden, dat de verschillende 'typen' van 'vroomheid' tenslotte openbaringen zijn van de algemeen-menselijke-ziele-affecten, die we onder den verzamelnaam 'religie' plegen aan te duiden. Het leven wordt dan een stuk gemakkelijker, en heel wat lastige mensen kunnen dan in het *knusse* gezelschap van *alléén*-gelijkgezinden zich koesteren in hun 'religieuse' 'behoeften', en 'zich bevredigen'. Zich bevredigen, dat is een *natuurlijke* behoefte, zo men weet, de dieren des velds doen er ook aan. Iemand lacht; hij vergeet, dat hier de kwestie van eros of agapê, van natuurlijke bevrediging, dan wel van AMBTELIJKEN liefdedienst achter zit. Inderdaad, *àls* de Koning der kerk het zó goed vindt, is het voor ons allen een stuk gemakkelijker. Het 'Woord'

is dan verdrongen door de ‘vroomheid’, want inderdaad - er is verschil van ‘ligging’, ook in Middelharnis; er is inderdaad verschil van ‘ligging’, van ‘type’, van ‘religie’. Hoewel er voor alle ‘liggingen’ en ‘typen’ maar één objectief gebod is.

Maar nu de keerzijde. Indien ik weiger, het Woord te doen op den achtergrond treden terwille van menselijke eigengerechtigheidjes, al heten ze ook ‘religieus’ (religie zonder band aan het gebod is immers afgoderij, een monster!) en als ik op het in het uur van scheiding en hereniging ‘fijne puntje’ van de actuele gehoorzaamheid in het kerkelijke blijf vasthouden aan de onderscheiding der belijdenis: er is een *kerk,* en daaromheen vormen zich sectes (welk woord, ik herhaal het, niets hatelijks hoeft te hebben, alleen een wetstaxatie-oordeel geeft over 't verloop van historische processen in het licht van 't objectief gebod omtrent de kerkformaties), dan haat ik niemand, heb echter het grote voordeel, dat ik het objectieve gebod gehandhaafd heb, en DAN heb ik den steeds werkzamen prikkel tot hereniging vastgehouden. Want de Koning der kerk blijkt dan géén genoegen te nemen met het feit, dat op denzelfden Zondag, b.v. in Middelharnis, twee dominees voor God onder ede betuigen, dat HUN PERSOONLIJK door Hèm opgedragen is te doen wat in het formulier als taak van 's Koningswege omschreven staat.

Wonderlijk toch, dat sommige irenische zielen menen, dat het standpunt van K.S. de eenheid tegenhoudt. Hij zelf beweert nog altijd, dat *alleen* dit standpunt den eis der eenheid vastlegt, en dat het heen-en-weer-gepraat over eenheid, dat zich van dit standpunt losmaakt, wel roept om eenheid, en nog eens eenheid, maar en passant het grote argument vóór die eenheid verwaarloost, en, om het nu eens onparlementair te zeggen, vermoordt.

Precies, zoals verleden week dat boek over het chiliasme ertegen te velde trok, maar en passant in zijn slotbeschouwingen het grote argument tegen het chiliasme (welk argument gelegen is in het gelijktijdig en met gelijke intensiteit *overal* procesmatig groeien van de heilshistorie over kerk en wereld beide) door onbedachtzaamheid bleek weg te werpen.[*)]

Voor de ‘Kerken’ zou er al veel gewonnen zijn, als ze alle met ernst en met nauwgezette historiestudie zich voor de vraag plaatsten: zijn we Kerk, of secte? Dat is *niet alleen* een kwestie van belijdenis, doch ook van *leven,* en daardoor van *historie.*

*) Zie De Ref., 5 aug. 1932, 12e jrg., no. 45, bl. 345/6.

Typerende 'Wekker'-redactie.*)

Twee van de Wekker-redacteuren doen af en toe een masker voor onder het rondlopen in eigen huis. Ze tekenen dan met X. Soms in een 'recensie', soms in een artikel. Ingewijden herkennen hen toch wel, soms aan hun stijl, soms aan de bronnen, die zij bezigen. Zo laat de X van verleden week naïef zien, dat hij de nieuwsberichten van het Ned. Chr. Persbureau ontvangt. Die X is voor mijn besef - ik heb daar ook andere gronden voor - niemand anders dan Docent Van der Schuit.

Hij reageert op mijn artikel 'Over kerk en kerken' op deze manier: alles, wat daarin irenisch is (b.v. mijn verklaring, dat ik van hèm verdragen wil, dat hij mij sectarisch vindt, evenals ik het hèm vind) laat hij weg. Stemming maken dus. Op de grote brandende vraag, of een 'kerk', die inderdaad de *geref. belijdenis aangaande de kerk* handhaaft, wel ophouden KAN met de ontkenning, dat Christus een ZELFDE mandaat *niet* tegelijk aan uiteengaande 'kerken' met GELIJKE confessie zou geven, gaat hij niet in. Een schimpscheut op het karakter van zijn opponent gaat hij niet voorbij (en zijn eigen anonymiteit vergeet hij zózeer, dat hij nog praten durft over 'edel', en zo). En als ik weiger de scheurtrekkers in de middelharnisse gereformeerde kerk (waar 2 of 3 in Christus' naam vergaderd waren.....!!!) te 'morphineren', zoals Docent Wisse het deed, dan is het enige antwoord: 'Commentaar overbodig'. 'Ontdekkend preken', ja zeker; maar niet over kerkzaken, en zo. Overigens is dat zinnetje 'commentaar overbodig' heel typisch - in de kerk. Ik denk, dat de schriftgeleerden het ook vaak gebruikt hebben. 'Weest dan gijlieden volmaakt', zegt Jezus. 'Commentaar overbodig!' Totdat men *luisteren* gaat, en begrijpt, dat hier een wereld opengaat, Gods wereld. Ik noem de bergrede, omdat ik deze herhaaldelijk te pas gebracht heb bij het vraagstuk der *kerk.*

'X' beroept zich op Ds Sillevis Smitt: waar 2 of 3 in Mijnen Naam vergaderd zijn, ben ik in het midden. Maar wat wil 'X' ermee? Wie loochent dat? Alleen maar: als Christus ergens in het midden is, dan is Hij daar met zijn WOORD. Hij is er niet, als gewillig ondertekenaar van alle onzerzijds genomen decreten. Hij is er met zijn gericht en zó pas met zijn genade. Meent men nu in

*) De Ref., 2 september 1932, 12e jrg. no. 49, bl. 361/2. (Kerkelijk Leven).

gemoede van zijn medechristenen, dat ze op een bepaald punt aan Zijn wil ongehoorzaam zijn, moet men dit dan verzwijgen? *Dàt* betekent: Christus uit het midden *wegnemen.*

En vervolgens: wat moet dat *nu*? Als men met dezen tekst werkt, om elke eenmaal gegeven separatie goed te praten, waarom werken de *heengaanden* dan niet ermee, *vóór* het heengaan? De kwestie is deze, of Christus in een bepaalde plaats aan twee instituten *tegelijk* onder gelijke confessie gelijke opdracht (met ambtelijk gezag) geeft. Ja, zegt 'X', want waar 2 of 3.....Ik vraag, hoe zat het dan, toen, b.v. in Middelharnis, de mensen wegliepen, aarzelend tussen de 'Kersten-richting' of de chr. geref. onderdakverlening? Waren in de geref. kerk niet meer 2 of 3 verenigd? Zegt 'X' neen, dan komt hij in mijn schuitje (er is maar één mandaat gegeven). Zegt hij 'ja', dan veroordeelt hij heel dat uitelkaarscheuren.

Men moet zich dan ook niet inbeelden, dat 'X' hier weet wat hij wil. Als hij den 'overbodigen' *kommentaar* eens ging schrijven, m.a.w., als hij ging redeneren (inplaats van zo wereldgelijkvormig stemming te maken) dan kwam hij dadelijk in mijn schuitje, in dat van Ds Kremer, van Ds Hilbers, van Docent De Bruin. Maar de man geeft geen leiding, hij maakt stemming, hij zit met zijn eigen sectarisme in de maag. Hij begrijpt ook niet, dat mijn standpunt inzake het kerkelijk vraagstuk in het algemeen het enige is, *dat de chr. geref. kerk haar pretentie laten kan,* als n.l. haar argumentatie inzake 1892 juist is. Wat dezerzijds ontkend wordt.

Het verschil tussen 'X' en K.S. zal voor velen zijn, dat 'X' liefde preekt, en K.S. niet. Het is een tragisch misverstand. Want X is niet nuchter, en K.S. probeert de dingen te zien zoals ze zijn. Verzoeke het woord 'proberen' niet over te slaan.

K.S. beweert eenvoudig, dat X het met zijn algemeen inzicht inzake Christus' slechts aan één plaats doorgeven van het ambtelijk mandaat wel degelijk eens zou zijn, zodra hij maar *redeneren* moest. Dat is immers heel de onderbouw der chr. geref. kerk? Als DAT NIET WAAR is, dán worden alle psalmen van de voorvaderen van X (b.v. van den 'ouden Wisse') tot een belaching:

> Breng, Heer, al uw *gevang'nen* weder.....

(Gevang'nen zijn natuurlijk de gelovigen onder een verkeerd instituut, o.m. het gereformeerd-kerkelijke. Beeld: Israël, ten dele nog in Babel. Zijn de koningen van Babel soms *ambtsdragers* vanwege den Messias geworden?)

Ja, dan wordt ook onderstaand rijmpje uit de chr. geref. kerk van zin beroofd:

> Zie hier dan een klein register
> Der getrouwen in ons land.
> Als een *antwoord* aan den *twister*,
> Dus vermeêrd, door Godes hand.
> *'t Is Zijn werk!* Aan Hem de lof!
> 's Heeren volk heeft dankens stof!
> God zal nooit hun hoop beschamen:
> Al het volk zal zeggen: Amen!

Ons arme volk wordt door zulke ‘leiders’ niet geleid, maar gemorphineerd. Docent Wisse kent den term wel. Men ontwijkt de kwestie, leeft in oorlog, maar moffelt den enen keer de oorlogsverklaringen weg achter de mouw van het kleed, waarin men optreedt onder de ‘stemmingmakers’, terwijl een week later misschien die oorlogsverklaringen weer dienst moeten doen, om de scheur als GODS WERK te doen zien, en de andere kerken tot ‘vijand’ te verklaren (zie het rijmpje).

En als ik dan een standpunt verdedig, dat in *den grond om irenisch werk roepen wil,* dan komt een *anonymus* zijn *ambtelijke zending* verdedigen met stemmingmakerij. Stel U eens voor, dat Gal. 6:17 ondertekend was met ‘X’.....

Persoonlijke kijk? Of ons aller abc?*)

Waarschuwing vooraf: al is dit artikel thetisch, er komen heus enkele korreltjes polemiek in. Vanwege den vrede. Wie dus alleen sentimenteel over den vrede praten wil, sla dit artikel over.

* * *

De Wekker (Docent Van der Schuit in een ondertekend artikel) komt nog eens terug op wat ik schreef over ‘kerk en kerken’ (naar de verwarrende terminologie, waaraan wij gewoon zijn). Dat hij het ‘schandelijk’ noemt, laat ik kalm rusten, want toen indertijd prof. Waterink in ons blad over 't geval-Lisse schreef, noemde dezelfde auteur dàt artikel ook al ‘schandelijk’, en verweet De Heraut, dat

*) De Ref., 16 september 1932, 12e jrg. no. 51, bl. 370/1 (Kerkelijk Leven).

zij (door overname) ‘dit *vuil* opraapte’. En nu wordt deze week een artikel van den Leidsen Ds Bouwman, die zich nota bene op de grondstelling, waaruit ook onze mederedacteur redeneerde, beroept, als uitnemend getuigenis der waarheid ten tonele gevoerd. Nu één van beide: Prof. W. redeneerde uit zijn grondstelling niet logisch, maar dan is het woord ‘schandelijk-vuil’ een dwaasheid; dan moet er staan: een onlogische deductie uit een goede stelling; òf hij redeneerde wèl logisch uit die grondstelling, maar dan heette den enen keer schandelijk en vuil, wat den volgenden (nu Ds Bouwman die stelling overneemt) een apologie der Chr. Geref. Kerk heette te leveren.....aan De Wekker. Zolang De Wekker nog ‘honig’ puurt uit ‘vuil’, zullen we de bijvoeglijke naamwoorden des orgaans maar niet te scherp ontleden.

Ernstiger is dit: het blad houdt zich nog bezig met mijn stelling, dat Christus zijn mandaat (gelijk dit omschreven is in de bevestigingsformulieren, die bij de Geref. Kerken en de Chr. Geref. Kerk letterlijk overeenstemmen) niet tegelijkertijd in één stad of dorp over verschillende kerken verdeelt.

In zijn ijver, om tegen mij te toornen, werpt De Wekker evenwel met het badwater ook het kind weg. Welk kind? Het kind van het abc der *Chr. Geref. kerkbeschouwing,* zoals ik reeds opmerkte. Want in DIT verband - let wel - beroept de apeldoornse dogmaticus zich nu op een niet nader aangeduide bewering van Bavinck: dat de zuiverheid der prediking eigenlijk het énige kenmerk der kerk van Christus is. Laat mij, eerlijkheidshalve, letterlijk citeren. Docent Van der Schuit vindt het Lisse-artikel van Ds Bouwman zo belangrijk,

> bovenal, wijl hier zo daghelder wordt uiteengezet, dat alle gezag, alle goddelijk gezag, voor dienaar en gemeente ontleend wordt enkel en alleen aan het Woord van God. Slechts in zoverre de kerk als kerk, dit Woord Gods bedient, is zij kerk van Christus.
> Ik meen, dat Prof. Bavinck eens geschreven heeft, dat de kerk van Christus feitelijk maar één kenmerk heeft: de zuivere bediening van het Woord Gods en dat alle andere kenmerken hieruit voortvloeien.

Nu zullen we we maar niet te breed worden in de aanwijzing van de twee gedachtensprongen, die hier gewaagd worden.

Over de *‘zuiverheid’* der kerk wordt nu blijkbaar gesproken; maar we hadden het eigenlijk over haar historische *successie,* men kan ook zeggen: haar *apostoliciteit,* in verband gezet met, en toegekend aan, een *bepaald institúút.* Dat is de eerste sprong der gedachten. De Roomse Kerk maakt een grote fout, als zij de apostoliciteit laat lopen over zichtbare, naar ‘wereldsen’ maatstaf kenbare, successie van

personen (Christus, de beweerde plaats van Petrus in Rome, de pausen over een bepaalde lijn). Maar Rome laat *terècht* de kwestie van het *instituut niet buiten het debat.* Dat ware ook dwaasheid - voor een gereformeerde, want het instituëren behóórt tot de roeping der kerk; met het vervullen van deze roeping staat of valt zij als kerk in de *lengte-lijn*[1] der historie. Het protestantisme heeft tegenover Rome gezegd: die apostoliciteit, zeker, die hangt wel degelijk samen met het instituut, maar de apostoliciteit (het institutair gaan in de apostolische lijn) hangt niet hiervan af, of gij een *wereldse* methode-van-zichtbare-successie-pretenderen na kunt apen, maar of gij de LEER der apostelen en profeten bewaart. Het instituut, dat die *leer* weer handhaaft, en dit doet op wettige wijze (eerst binnen het oude instituut, en als dit hen daarom uitwerpt, dan in een voor de mensen wel nieuw, maar voor God als voortzetting van het oude te erkennen instituut, *dàt is apostolisch.* M.a.w. het instituut, dat in Nederland langs historisch afgetekenden weg hier de kerk der reformatie toonde (het kan in andere landen, wijl de historische factor meespreekt, anders zijn), *dàt is apostolisch.*

Zo redeneerden de vaderen.

Indien nu hedendaagse Protestanten zeggen: bij ons wordt zo orthodox gepreekt, dus hoeven wij niet meer te doen, om ons te legitimeren onder de instituten, dan spreken zulke protestanten NIET de taal der vaderen. Want die ‘vaderen’ hebben tegenover Rome wèl op de leer den nadruk gelegd, maar niet, o neen, volstrekt niet, om het vraagstuk van de *successie in het instituëren* voorbij te zien. Indien dus De Wekker het betoog van hierboven als ter zake dienende zou hàndhaven, zou het blad *reeds in die probleemstelling* tonen het gereformeerde abc verloochend te hebben.

Een tweede gedachtensprong van De Wekker is deze: eerst wordt gesproken over de vraag, waaraan de kerk haar gezag *ontleent;* daarnà over de heel *àndere,* juist in geding zijnde, kwestie, hoe zij *bewijzen* kan, *dàt* dit gezag der kerk juist bij dit of dat bepaalde instituut zich wettig *voortzet.* De dingen onderscheiden is anders gemakkelijk genoeg. Het gezag van den burgemeester van Apeldoorn ligt in het mandaat van de koningin. Slechts inzoverre die burgemeester als burgemeester de door het landsgezag uitgevaardigde

1) Ik zie verschil tussen het *moment* (aoristus) der eerste réveil-daden en de lange *lijn* (imperfectum) van het *verder leven.* Ik denk hierbij b.v. aan het verschil tussen doleantie en separatie; het eerste afzonderlijk zich instituëren in '86 naast de kerk ‘van '34’; de lengte-lijn neemt in '92 (vereniging), beide op.

wetten handhaaft, werkt hij als burgemeester. Maar als nu in Apeldoorn iemand anders zich als burgemeester presenteert, een ‘raad’ vormt, afkondigt, dat hij alle wetten des lands handhaven zal, maar de vraag, of hij naar die wetten ook is *opgetreden,* juist buiten de discussie laat, zich beroepende op de una-sancta-idee van de onzichtbare nederlander-heid, dan zou waarschijnlijk in de Chr. Geref. Kerk van Apeldoorn toch bij het gebed voor de plaatselijke overheid verschil gemaakt worden; men zou ‘de kwestie-Lisse’ nadrukkelijk stellen, op burgemeesterlijk gebied, wel te verstaan. En men zou het een dwaasheid vinden, als de ene burgemeester den ander ging toespreken, bij zijn intree. De pausen van Rome zijn ook een tijdlang geplaatst voor het feit van een *dubbel* stel pausen. Die gingen elkaar ook niet toespreken. Geen wonder, want de successie-oorlog is geen private liefhebberij, maar *het abc der kerk.* In die kerk van pausen zat toen de kerk van Christus, zaten de vaderen van Docent Van der Schuit en mij. Ik houd het met de vaderen, voorzover ze de leer der apostelen handhaven. Ook de apostelen voerden een buitengewoon heftigen successie-oorlog. Het nalaten ervan betekent: werkstaking, uitbrekende rondom den troon van Christus, den Koning. Pro Rege zeggen? Ja, ja, maar vooral pro Rege doen.

* * *

Hoe weinig dan ook de opmerkingen van De Wekker (zie boven) hier ter zake zijn, blijke uit deze nuchtere vraag: volgens De Wekker is er in Apeldoorn een kerk, aan welke Christus (en die is geen idee, maar de levende, concreet in Apeldoorn regerende God en Mens) mandaat gegeven heeft, om te doen, wat in de bevestigingsformulieren der ambtsdragers staat (het ambt der gelovigen ziet Hij volgens het blad dáár vervuld worden, *o.m. in het kerk-institueren;* want dat fijne puntje, dat nu juist in geding is, moeten we niet verdoezelen; dat is ongeloof, dat is twijfel, die zich maskeren wil). Volgens De Wekker is die mandaatbrief van Christus bezorgd (krachtens Gods voorzienig bestel, naar rijkswet) bij de Chr. Geref. Gemeente daar ter plaatse. Ik vraag nu maar niet, of ook de Geref. Kerk in Apeldoorn, de Hervormde, een kring van gelovigen, ter plaatse, volgens De Wekker mandaat ontvangen heeft, let wel: het apostolische. De Wekker zal misschien zeggen: die andere kerken bedienen Gods Woord niet zuiver (want b.v. de gereformeerde kerk belijdt na 1905, d.w.z. 13 jaar NA ons heengaan) ergens, dat ‘iets minder juist’ is, en wij zeggen in de oren Gods, dat dit moet zijn ‘onjuist’, en dus blijven we ons los van hen houden, sturen sprekers

en ambtelijke verkondigers van Hemelse Approbatie naar Middel-harnis, waar ze de geref. kerk verlaten, naar Kapelle-Biezelinge, waar een groep de geref. kerken loslaat, omdat de nieuwe kerk gebouwd is aan den anderen kant van de spoorlijn, en naar Doornspijk, waar pas - volgens de dagbladen - een onzer Ambassadeurs van Christus' wege ongeveer 100 profeten, priesters en koningen in Christus' naam heeft helpen brengen ter plaatse, waar zij hóren. De Wekker zal dit zo ongeveer zeggen.

Maar laat nu eens die gereformeerden, hervormden, en zo, erbuiten. Stel de kwestie zó: als in Apeldoorn *uit de chr. geref. kerk* eens honderd leden zich afzonderlijk instituëren, of naar de 'geref. gemeenten' (docent[2)] Kersten) gaan, b.v. omdat een nieuwe kerk in een verkeerde laan gebouwd wordt, of om andere redenen, moeten dan De Wekker-redacteuren verstommen in eerbied, afvaardigen bij jubileum, en vooral: moeten ze dan erkennen, dat Christus OOK aan dat nieuwe instituut weer mandaat gegeven heeft (het mandaat van Zijn legitiemen instituairen ambtsdienst, locaal gesproken), *zolang de voorgangers in dat nieuwe instituut maar 'zuiver preken',* - volgens de mening des volks?

Zegt De Wekker: *neen,* dàt niet, - dan bewijst het blad ermee, dat heel de probleemstelling van hierboven volstrekt niets ter zake doet in de kwestie, die in geding is.

Zegt het blad 'ja',.....ja wat dàn?

Wel, *dan* heeft het blad het kerk-instituten-maken volstrekt *vrij gegeven.* Dan kan elke groep, die maar orthodoxe preken houdt, zeggen: Bavinck zegt, dat.....enfin, lees De Wekker maar over Bavinck. Maar dan heeft men de in jubileumsredenen druk bezongen *eenheid der kerk als Gods gebod losgelaten,* de verbrokkeling gesanctioneerd. En dan heeft men eigenlijk - en daar komt het op aan, tegelijk de gereformeerde belijdenis omtrent de kerk losgelaten: dat ieder schuldig is, zich bij de ware kerk te voegen. Met una-sancta-onzichtbaarheden heeft dit 'zich voegen' natuurlijk niets uit te staan.

Conclusie: neem ik De Wekker in de probleemstelling serieus, dan is het blad ongereformeerd en neemt het verschrikkelijke van de kerkelijke verdeeldheid wèg. Neemt men het blad niet serieus, dan heet dat niet broederlijk.

Maar ik houd vol: zulke redeneringen werken in elk geval den eis tot eenheidsherstel uit de consciëntie weg, staan dus de broeder-

2) Docent aan de Theol. School in Rotterdam.

schap der gelovigen practisch tegen. En ik blijf maar weer hameren op wat ik houd voor het abc *zowel* van de chr. geref. kerk als van mijn instituut; en zeg tot De Wekker: al werpt gij - vanwege gelegenheidspolitiek - dit abc van uw eigen kerk dezen keer over boord, ik doe het niet; ik zoek naar eenheid. Dat enkelen de rollen omkeren, kan ik niet helpen.

* * *

Hierom is het hóóg tijd, dat de kerken den eis 'onderzoekt uzelf nauw' nu eens niet langer reserveren voor een toepassing in een preek, die alleen *individuen* onder het ontleedmes neemt. Laat de *instituten* zich nauw onderzoeken.

En laat men toch eens nuchter worden. Al dat spreken over 'kerk' en 'kerken' is een slag in de lucht, *zolang we het niet over deze vraag eens zijn:* of de hierboven getrokken lijn een krabbel is op *mijn* schetsblad, dan wel een schetslijn der door ons allen aanvaarde en *gehandhaafde* belijdenis. Reeds het *wóórd* 'kerk' betekent den enen keer iets anders, dan den anderen. Ook het woord 'instituut'. De Hervormde Kerk b.v. is als instituut een boven-bouw boven verschillende naar bepaalde dogmatische (en andere) inzichten gegroepeerde aantallen van mensen, plus een niet-gegroepeerde groep van ongeorganiseerden. Ieder voelt, dat het woord 'kerk' *hier* heel iets anders betekent (ook de term: instituut) dan wanneer ik spreek van geref. kerken, chr. geref. kerk, enz. Er zijn er in de herv. kerk duizenden, met wie wij onmiddellijk één ons voelen, die wij in ons 'instituut' roepen, gelijk zij ons in het hunne. Het enige, wat ons verdeeld houdt, is een bepaald inzicht omtrent de vraag, langs welke historische lijnen de Christus, de levende, het aan de vaderen gegeven mandaat, van de dagen der apostelen af, voortzet; in hoeverre de gehoorzaamheid aan wat ik voor Zijn gebod houd, zich in bepaalde onder mensen registreerbare gedragingen manifesteren moet, ja dan neen. Als ik nu op die kwestie telkens weer terugkom, is dat dan persoonlijke kijk? Welneen, het is een herinnering aan wat aan *beide* fronten abc heet: dat het n.l. oorlog is tussen de instituten, en dat er vrede komen moet. Het onderwerp begraven, betekent hier: in krijgsdienst deserteren. Of het is gevolg van een ander kerkbegrip. Maar dan moet dat GEZEGD worden.

Natuurlijk zijn er mensen, die bewust zeggen: Christus hééft voor het instituut en voor zijn enkelvoudigheid geen mandaten gegeven; Hij laat ons vrij zoeken naar 'vormen', waarin wij onze 'religiositeit'

kunnen ‘uitleven’, en dat moet ieder maar op zijn eigen manier doen.

Dat is tenminste een standpunt; wie het vertegenwoordigt, dien hoor ik aan, en ik zeg tot hem: wij verschillen van mening; maar we laten elkaar verder met rust.

Maar daar volgt dan iets anders uit. Dit n.l., dat *juist* daar, waar de *gereformeerde* belijdenis omtrent de kerk gehandhaafd blijft, de polemiek steeds weer MOET weerkeren. Juist OMDAT er geen verschil is. Juist, OMDAT men niet gelooft, dat Christus maar *achter ons aan moet komen,* om overal, waar ‘goeie’ preken gehouden worden, ons te laten zeggen: Bavinck zegt.....en wat daar verder volgt; en nu is de zaak in orde.

Men dobbert heen en weer. De Wekker doet het onbewust (vandaar dat doc. v.d.S. den enen keer anders spreekt dan den anderen keer, dat doc. De Bruin inzake Lisse, wat het principe betreft, anders sprak dan hij). Woord en Geest doet het, waarschijnlijk niet onbewust, maar toch zonder hardop meningswijziging bekend te maken. In de dagen van '26 werd met grote precisiteit zó geredeneerd: de geref. kerken hebben de drie formulieren verloochend; *wij* houden die oude stukken vast; m.a.w. men ging nog *uit* van de idee: de apostolische successie, die de énkelvoudigheid van Christus' lastbrieven tot Voraussetzung heeft, is op het critieke punt bij ONS verder gegaan, uit de geref. kerken nu verdwenen. Dat was nog een probleemstelling (ten aanzien van het instituëren überhaupt) die *echt ouderwets* was. Later ging men theorieën verkondigen, artikelen overnemen, verzuchtigen mede-verzuchten, die, bewust (Barthiaans, Lambeth, Mott) of onbewust (una sancta, zonder adres) een heel ander kerkbegrip onderstelden, en feitelijk de probleemstelling der ‘gehandhaafde’ (!) drie formulieren belachten. Toen moest onzerzijds dáártegen geschreven worden; niet zozeer, om er tegen te opponeren (den enen keer ging men immers dezen, den volgenden dien kant uit), maar om te vragen: als gij het kerkbegrip verandert, *zég het dan*, hardop.

Maar, hoe het zij: de zaak blijft ernstig. Het is in den nederlandsen kerkstrijd een grote chaos. Van woorden. Van begrippen. Dit is werkstaking in het huis van den hoogsten *Proféét.* En onder dit alles wordt de ernst der dingen verdoezeld.

Gods Woord zuiver bedienen, zegt De Wekker. Ik vraag: *óók ten aanzien van het critieke punt?* Waarom het dus vandaag aankomt: het moment n.l., en het recht van het uiteengaan? Bediende men Gods Woord ten aanzien van de *goddelijke* waarheid, dat kerk-

bouw over de spoorlijn geen reden is tot afscheiding (Kapelle-Biezelinge)? Bediende men dit Woord, in de zaal, in persoonlijk bezoek? *Verdedigde men de 'heilige' goederen der chr. geref. kerk* tegen wie (al was 't onbewust: doorzoekt u nauw!) haar aanwezigheid gebruiken wilden, om een nieuw onderdak te vinden voor hun 'geestelijk-religieuse behoeften'? Onderzoekt u nauw; want wie om die *behoeften* een kerk sticht, pleegt volgens den catechismus afgoderij, eigenwilligen godsdienst, doet wat eerlijke vrijzinnigen ook doen (religieuze behoeften bevredigen), maar is minder eerlijk dan zij; want hij spreekt nog de taal van Dordt. Dat is ook terrein van Christus; zo belangrijk als de hemel zelf. Zijn die overgaanden overgegaan, om de in 1892 voor God bezworen redenen van scheiding?

Wat ik in dit artikel weder aan de orde stel, is geen private liefhebberij, maar de belijdenis van Ds Bouwman, en docent Van der Schuit, en van allen, die de drie formulieren aanvaarden.

En als er nu op één plaats, in één land verschillende 'rechtbanken' zijn, die 'eden' afnemen (zo spreken we allen over kerkelijke beloften) *in naam des Konings,* en die recht spreken (de sleutelmacht!!!) *in naam des Konings,* en die de kranten vullen met berichten: de dominee van Kampen (chr. geref.), optredende *in naam des Konings,* heeft in Doornspijk weer een gedeelte van Zijn onderdanen teruggeleid naar de ware rechtbank, die met wettig gezag bekleed is,

nu, dan vraag ik:

is het tijd, dat gij elkaar in gewelfde huizen van uit mooie felicitatiewoorden opgebouwde 'luchtkastelen' wonen laat, in den droom, -

is het tijd, dat gij onder elkaar het hoofd schudt over ieder, die *ons aller abc* wil lezen, alsof hij een abacadabra van *eigen* codeschrift privatim las, -

is het tijd, dat gij zucht naar de una sancta, terwijl gij de scheuren maar verder laat gaan in Nederland, en de kerkscheurders weer bij elkaar spelen laat op ander 'terrein', mits ze dáár maar zwijgen over wat zij in de *kerk* voor Gods Waarheid *'in naam des Konings'* houden, -

òf: is het tijd te erkennen, dat we aardig op weg zijn, van onze belijdenis geen zier te menen, en toch maar ach en wee te blijven roepen over wie het erfstuk aanraakt?

Inzake het *kerkbegrip* vertonen velen langzamerhand de typische trekken van de dode orthodoxie. En we zijn tegen elkaar dáárom zo geprikkeld soms, omdat we niet meer weten willen, dat ons abc nog altijd abc is: het *begin* der dingen.

Het *begin* ook van de eenheid der gereformeerden.

Maar velen, die er over *zuchten, willen* ze eigenlijk niet.

Ik wil ze wel, niet met mijn ‘ziel’, wèl met mijn ‘geest’.

Maar ik geloof er niets van, dat men er ooit toe komt, als men niet weer leert lezen: *abc, begin* van 't kerkbegrip.

De efficiency-kerk.*)

Heinrich Frick spreekt in zijn opstel over ‘die gestaltenden Kräfte des westlichen Protestantismus und die protestantische Einheit’ zich tamelijk breed uit over de nieuwere opvattingen, met name ten aanzien van het kerkbegrip, die ons aangewaaid zijn (ik zeg het opzettelijk zó) in den tijd, die de conferentie te Stockholm, 1925, met haar ‘derde confessie’ heeft doen geboren worden, voorzover hij dat deed. Hij constateert, dat deze ‘derde confessie’ een bepaalde oppositie voeren wil tegen het vóórdien gegevene, tegenover de rooms-katholieke als eerste (oudste) en de reformatorische als tweede; en dat deze ‘derde confessie’ speciaal in Amerika reeds verworteld lag, nog voor ze uitgesproken werd; dat dus, gelijk dat nu verder in den aard der dingen ligt, ook amerikaanse invloeden zeer sterk op de vorming van de idealen der ‘derde confessie’ inwerken, en blijven inwerken, en het woord nemen.

Er is in Frick's beschouwingen (vooral inzake kerk en koninkrijk Gods) veel, dat mij, ook uit een oogpunt van geschiedbeschrijving, onjuist schijnt. Toch zegt hij rake dingen. Vooral over die amerikaanse invloeden en amerikaniserende tendenzen.

Eerst constateert hij, dat de amerikaanse ‘boodschap’(!) van het komende Rijk het Rijk Gods ziet als den toestand der volmaakte sàmenleving. Het grote thema is: transformation of the world in the Kingdom of God. In onmiddellijk verband hiermee wijst hij dan vervolgens op de amerikaanse chiliastische voorstellingen, die zich heel organisch in een op zùlk een kerk-en-rijk-Gods-begrip gevormde gemeenschap invoegen. En in de derde plaats spreekt hij over het in deze kringen gegroeide kerk-begrip: de kerk is hier geworden tot een orgaan voor de *rationalisering van de noden en raadselen van*

*) De Ref., 30 september 1932, 12e jrg. no. 53, bl. 386/7 (Kerkelijk Leven).

het leven; de gemeenschap, die *opzettelijk voor dit doel georganiseerd werd.* De ‘kerk’ wordt hier consequent gezien als een *functie van het koninkrijk Gods.* Dit laatste was dan evenwel - zie zijn eerste opmerking - reeds van karakter veranderd, en omgebouwd tot een soort van sàmenlevings-instituut in idealen zin. Vandaar, dat dus ook de ‘kerk’ gezien wordt in *dit* licht; dat óók zij in den samenlevings-, den ‘Gesellschaft's’-stijl wordt omgewerkt. Dienovereenkomstig wordt de kerk*groei* in wat wij zouden noemen: den weg van het genadeverbond (geboorte, doop, belijdenis) losgelaten als ideaal, en treedt daarvoor in de plaats de vrije daad van volwassenen, die - ik bedoel daarmee slechts een mij juist lijkende en bevattelijke, korte, typering - bij zichzelf besloten hebben, toe te treden tot dezen kerkkring der Hoge Padvinderij. En dáármee hangt dan weer samen een andere trek, zegt Frick: de amerikaanse efficiency wordt ook beslissend voor de vraag, of ‘een kerk’ een plaats met ere inneemt, wezenlijk kèrk is, ja dan neen.

Efficiency, - één onzer medewerkers schreef er uitvoerig over in ons blad; ik behoef er dus niets van te zeggen. Ieder weet, wat er onder verstaan wordt: de arbeid is ‘ingesteld’ op het record. De beschouwing is niet meer qualitatief, doch quantitatief. De kerk is een wèrkhuis. Wat den kop tegen den wind houdt, wint het, *heeft gelijk gehad;* de rest, nu ja - die verdwijne. Universalistische tendenzen, en een (naïeve) beoordeling van het universeel gegevene onder dit gezichtspunt besluiten dan de karakteristieke trekken van dit ‘kerk-begrip’.

* * *

Het komt me voor, dat veel van wat dezer dagen de gemoederen beroert, begrijpelijk wordt, als men aan dit geestesproces terugdenkt. Ook wij kennen de probleemstellingen, die op dézen gedachtengang kloppen. Wat heeft de ‘kerk’ gedaan in de sociale vraag? Hoeveel alarm heeft ze gemaakt bij den volkenbond? Waar is haar voorzorg? Hoeveel resultaten kan ze wijzen? Hoe dicht drong ze zich naar voren - in deputaten, zegt een nuchter mens er kalmpjes bij.....- op internationale congressen? En zo voort. Efficiency. Werkhuis. Adres van het koninkrijk der hemelen. Boodschappen-zend-huis. Arbeidsgemeenschap.

En intussen vergaan de dagen, en worden we even oppervlakkig en nerveus en keep-smiling-nivelleerderig als die amerikaanse ‘typen’ het zijn, welke karakteristiek zijn voor het grote leven aan

den overkant, gelijk het congresseert, en hàndel drijft, en over de wereld heen-seint. De grote massa daar achter is natuurlijk in den grond zo niet; maar wordt meegetrokken.

* * *

Tegenover zulke tendenzen worde echter de grote waarde van het gereformeerde kerkbegrip weer naar voren geschoven.

De gereformeerde theologie heeft de verhouding tussen kerk en koninkrijk Gods goed gezien; laat ieder persoonlijk in de kerk zijn levens-sterking, leven-wekking, hàrts-vernieuwing ontvangen uit Gods bizondere genade, en laat hem vandaar uitgaan naar het brede terrein van het koninkrijk der hemelen. De deuren van de kerk staan naar alle vier zijden wijd-open, open naar het rijk der hemelen. Maar de kerk is wat ànders dan dat rijk zelf; en niemand zal dat rijk met effect (en met efficiency!) kùnnen dienen, tenzij hij begrepen heeft, en gegrepen heeft, wat in de kerk hem gegeven, en ook opgelegd werd door God.

Daarom is het zo jammer, dat hedendaagse jongeren, en ouderen, en mede-christenen, en journalisten, soms meehelpen aan de verbreiding van de efficiency-kerk-idee, en, slachtoffer eenmaal van de nieuwere dronkenmakende leuzen, iedereen schouderophalend voorbijgaan, die nog over het kerkbegrip, en over zijn absolute betekenis, blijft pràten. Ze vinden het gezeúr; en buitengewoon ‘ònefficient’. Maar wij menen, dat de efficiency van de personen onmogelijk is in het rijk der hemelen, tenzij de persónen in de kerk hun ‘accu’ hebben geladen bij God-Jahwe. Vergeve men het efficiency-beeld van dien accumulator.

Het zal nog te bezien staan, wie méér en beter de waarachtige efficiency in het rijk Gods dient: degene, die een naamloze massa, die enkele deputaten laat gaan naar conferenties van de Universele Efficiency-Kerk (aanhalingstekens!), opjaagt uit de ouderwetse kèrk, dan wel hij, die blijft getuigen: om Gods wil, - laat uw kerkbegrip niet in den nevel komen, want dan is alles, alles wèg. Ook in het Rijk Gods.

Men ziet, dat we juist op het vòlk gewezen hebben. Op ‘de’ *personen,* niet op een *paar* personen van het plooibare, licht in verzoeking komende, ‘vergaderingstype’. De efficiencykerk, naar amerikaans begrip gebouwd, geeft de draadjes in handen van enkelen. Die enkelen hebben geen hogen hoed, ze dragen een amerikaans overhemd. Ze denken dan, dat ze daarmee ‘volkstümlich’ tonen te

zijn. Intussen is achter hen het volk een gemeenschap van ja-broers geworden. Maar in de kerk, die zich ontwikkelde naar gereformeerd kerkbegrip, is de deputaat, met of zonder hogen hoed, niets zonder de volks-gemeenschap; komt uit dat volksleven (Nederlands historie!) een brede actie voor en uit kerk en rijk Gods; wordt een stempel gezet op heel een volksleven; en wordt de algemene nivellering tegengehouden. Ik beweer, dat de hedendaagse efficiencyidealen Gods 'bontkleurige' wijsheid in Zijn vòlksgemeenschap verhinderen te schitteren, en, met al hun vertoon van democratie, toch (en dan dezen keer in den lelijken zin van het woord) aristocratisch zijn: een paar mensen confereren, zetten 'boodschappen' in elkaar, en straks wordt de boodschap getypt en gedrukt, en overal naar gelijk model verzonden. Terwijl een blik in de een of andere Konfessionskunde - verzameling van vroegere belijdenisschriften - den kenner in de onderscheiden oude belijdenissen tevens een weerspiegeling laat vinden van vroegere cultuurgeschiedenis, voormalige politiek, en éigen-*ààrd*-ig leven, dat toch wijd zich uitbreidde, en in staat was, van binnen naar buiten, te komen tot internationale samenspreking (Dordrecht 1618). Tegenwoordig gaat de beweging automatisch van buiten naar binnen. In het grote beleven we thans wat in het klein de antithese is tussen Hervormde en Gereformeerde kerkinrichting: enerzijds een regering van boven af, anderzijds een werken van beneden op.

Het gaat aan het hàrt, te zien, hoevelen met de beste bedoelingen niet meer zien, wat op het spel staat.

Ja, op het spèl staat.

Want er is nòg een punt te noemen: de quantiteit is niets zonder de qualiteit. Record, op papier, is mechanisme; daarom ook zal een record-meneer (of -'kerk') niet verstaan, dat men kan zeggen: Heere, wanneer hebben wij U gekleed, gevoed, bezocht? De man van het Record had alles op zijn briefje. Maar de èchte record-drager wist het niet; het ging hem net als dat zaad, dat opwies, terwijl hijzelf niet wist, hoe. De kerk als wèrk-gemeenschap is een monster, een afgod, waarvoor de kinderkens zich bewaren moeten, als ze niet allereerst is heilsgemeenschap.

De drukke werkers hebben terug te keren tot die kerk, welke geloofs-gemeenschap is; welke vraagt naar uitverkiezing, en de bergrede verstaan wil, óók voor en in het instituëren.

Zo niet, - de duivel zal over onze efficiency-bulletins lachen, en den antichrist zich laten haasten.

‘Kerkelijk exclusivisme’.*)

Een lezer van ons blad vestigt mijn aandacht op het hieronder in extenso overgenomen artikel van De Heraut. Hij meent n.l., dat dit artikel zou gericht zijn tegen wat ik in De Reformatie heb geschreven in verband met het kerkelijk vraagstuk, zoals het zich in Nederland voordoet; en acht deze zijn mening gerechtvaardigd door een herinnering aan het mij inderdaad niet onbekende feit, dat een docent aan de apeldoornse theologische school getracht had, een openbare invitatie, hoe zonderling dan ook ingekleed, aan De Heraut te doen toekomen, om met name tegen wat ik hier schreef zijn stem te verheffen; of liever, om in den vorm van een openbare les zijn stem daarbòven te verheffen.

Ik moet evenwel van dezen lezer in mening verschillen; bedoeld artikel kan m.i. nièt geacht worden, noch rechtstreeks, noch zijdelings, te slaan, op wat ik hier geschreven heb, en evenmin een beantwoording zijn van de zonderlinge invitatie van den apeldoornsen schrijver.

De gronden voor deze mening zal ik achtereenvolgens aangeven.

Het Heraut-artikel vangt aldus aan:

> Ons verwijt aan het adres van Dr Kromsigt, dat deze door zijn stelling, dat de Hervormde Kerk alleen de ware Kerk in Nederland is en alle andere kerken dus geen ware kerken zijn, een exclusivistisch standpunt innam, dat in den grond Rooms is, heeft ons van twee zijden, van de Christelijk Gereformeerde Kerk en van de Gereformeerde Kerk in Hersteld Verband, de opmerking bezorgd, of onze Kerken niet zelf dit exclusivistische standpunt innemen en de pot dus den ketel verweet, dat hij zwart was.

Men ziet, hier wordt gehandeld over een standpunt, dat ‘de Gereformeerde KERKEN’ innemen. Niet over een mening van een redacteur van De Reformatie, die natuurlijk privatim spreekt. Diens mening als die van ‘de Geref. Kerken’ (den pot) voor te stellen, lag wel zéér ver buiten de bedoeling van den bovenbedoelden chr. geref. schrijver. Blijkens zijn bewoordingen doelt De Heraut dus op een *àndere* chr. geref. ‘zijde’. Reeds hiermee vàlt de hypothese,

*) De Ref., 14 oktober 1932, 13e jrg. no. 2, bl. 10/1 (Kerkelijk Leven).

alsof het artikel van De Heraut wilde voldoen aan de hoofse invitatie uit Apeldoorn. Dit laatste zinnetje is ietwat ironisch.

De Heraut vervolgt:

> Nu zullen we zeker niet beweren, dat in onze Kerken niet wel eens door enkelen dit exclusivistische standpunt is ingenomen, maar - en dat is het eerste antwoord - de 'Heraut' heeft dit nooit gedaan. Dr A. Kuyper heeft de pluriformiteit der kerk misschien zelfs in te sterken vorm geleerd, waarin vanzelf toch lag opgesloten, dat niet éne kerk zich zelf als de alleen ware kerk kon beschouwen. En toen Prof. Fabius indertijd beweerde, dat de Herv. Kerk niets dan een schijnkerk was en haar doop daarom niet als een Christelijke doop erkend mocht worden, hebben we in een uitvoerige artikelenreeks dit standpunt bestreden en er op gewezen, dat, al veroordeelden we de Synodale organisatie en al konden we zeker niet alle 'gemeenten' die onder deze organisatie staan, vooral niet als ze geheel modern waren, voor een Christelijke kerk erkennen, daarom dit etiket van schijnkerk toch niet kon toegepast worden op alle gemeenten in de Hervormde Kerk. Een schijnkerk is geen kerk, ook al dient ze zich onder den naam van kerk aan. En waar nog een gemeente van gelovigen is, waar het Woord nog recht bediend wordt en waar de Sacramenten nog naar de instelling van Christus worden uitgericht, is, hoeveel bederf voorts ook insloop, toch nog altoos een Christelijke kerk. De doop in zulk een gemeente bediend, kon daarom ook niet, zo betoogden we, als een schijndoop beschouwd worden.

Men ziet het: deze tweede passage bevestigt onze eerste opmerking, dat De Heraut *niet* een bepaalden Reformatie-redacteur bestrijdt. Integendeel, - wie onze artikelen met minder animositeit dan te Apeldoorn pleegt te geschieden, gevolgd heeft, zal onmiddellijk kunnen constateren, dat in wat hier staat wel wordt geopponeerd tegen een *conclusie,* die prof. Fabius uit een bepaalde stelling trok - die conclusie is door geen redacteur van De Reformatie ooit verdedigd - maar dat verder de kwestie, die wij hier behandelden, en het dilemma, dat wij stelden, door deze Heraut-opmerkingen geenszins wordt aangeraakt. Immers, ieder weet, dat wij den doop erkennen, *óók van onderscheiden gemeenschappen, aan welke niemand zelfs den naam van 'kerk' zou willen toekennen.* Daarom gaat wat hier gezegd wordt, ons *voorbij.* Erkenning van den doop sluit *niet* in een erkenning van het dopende gezelschap als kerk in den zin der gereformeerde belijdenis.

Vervolgens schrijft De Heraut:

> En wat onze Kerken zelf betreft hebben ze evenzeer genoegzaam getoond, dat ze nooit dit exclusivistische standpunt innamen. Niet alleen doordat ze den doop in andere kerken bediend erkend hebben, mits deze doop naar de ordinantie van Christus bediend werd, maar nog veel sterker, doordat ze telkens pogingen in het werk hebben gesteld zowel ten opzichte van de

> ‘Gereformeerde gemeenten’ als ten opzichte van de Christelijke Gereformeerde Kerk, om met deze tot vereniging te komen. Het standpunt: wij zijn alleen de ware kerk, alle andere kerken zijn geen ‘kerken’ maar schijnkerken, is dus nooit door onze Kerken ingenomen. Zelfs al zou men deze andere kerken schismatieke kerken willen noemen, wat we thans in het midden laten, dan ligt in dien naam zelf toch reeds opgesloten, dat men ze als *kerken* erkent.

Ook hier is tastbaar, dat tegen ons blad *niet* wordt geopponeerd. Indien n.l. het instellen van pogingen tot vereniging, benevens het erkennen van den doop, de grote bewijzen zijn van een zuivere houding, kunnen wij ons slechts verheugen erover, dat onze zuiverheid zo doorzichtig is. Immers, jaren lang reeds wordt onzerzijds betoogd, dat verenigd worden *mòet* - de chr. geref. invitator van De Heraut, bovenbedoeld, ziet zware struikelblokken, maar wij zien ze niet -, en den chr. geref. doop erkennen wij zonder aarzelen. Wij hebben bij herhaalde overkomst uit de chr. geref. kerk er niet over gedacht, een herdoop toe te dienen.

Overigens is er in deze passage een opmerking, die wij niet kunnen beamen; maar dat doet hier niet ter zake; het gaat er vandaag slechts over, of direct, of ook zijdelings, De Reformatie bestreden wordt. Acht De Reformatie het nodig, De Heraut te bestrijden, dan zal zij dat wel op eigen initiatief, met duidelijke, en preciese naamsvermelding, en zonder invitaties van buiten, doen.

Eindelijk:

> Natuurlijk schuilen achter dit vraagstuk vele andere vragen, waarop we thans niet kunnen ingaan. We merken alleen op, dat het woord ware kerk hier misleidend is, vooral wanneer men dit in verband brengt met wat onze Belijdenis over de ware en valse kerk zegt. Dieper op dit vraagstuk ingaan behoeven we echter niet. Dr K. Dijk heeft in zijn referaat op den Universiteitsdag te Haarlem op de meest afdoende wijze aangetoond, dat onze vaderen daarmede nooit bedoeld hebben, dat er maar één ware, echte of wezenlijke kerk van Christus was, d.w.z. de Gereformeerde Kerk. Al mag de schijn gewekt worden alsof de tegenstelling in onze confessie absoluut gemeend is, uit hun praktijk zelf blijkt, dat dit niet juist is. Ze hebben zowel de Lutherse als de Anglicaanse Kerk als een ware kerk van Christus erkend.

Ook deze opmerking bewijst, dat langs onze opmerkingen heen geredeneerd, en dùs - tegenover den redacteur van De Heraut is dit ‘dus’ gerechtvaardigd als eerbiediging van scherpte van denken - en dùs niet daartegen te opponeren bedoeld is. Want dat er gevallen kunnen zijn, waarin als mandaat van Christus dragende kerk moet worden beschouwd enige niet-gereformeerde kerk, dat is niet alleen duidelijk door ons gezegd - we hebben immers den histori-

schen factor laten spreken - maar spreekt reeds voor zichzelf, zodra men maar Gods barmhartigheid en ‘vergaderingswerk’ zich verder ziet uitstrekken dan tot de landsgrenzen, die gereformeerde kerken binnen hun gebied besluiten.

Omdat wij een ànder dilemma stelden, dan hier gedaan wordt, en bovendien ons niet baseerden op het standpunt van het empirisch gegevene, moeten we onzen lezer in zijn opvatting aangaande de bedoelingen van De Heraut weerspreken.

Dat we dit in het openbaar doen, ontleent zijn goede reden, geloven we, aan de zo goed als zeker te verwachten in- en buiten- apeldoornse dwaling, dat hier wèl tegen De Reformatie zou zijn geopponeerd.

Wat ons betreft, - wij hadden het niet vóór of tegen ‘exclusie’, laat staan ‘exclusivisme’, doch tegen handhaving van het door de belijdenis gestelde en geoefende exclusie-rècht. Om dan *daarna* elke kerk (als instituut) toe te roepen, zich ‘in vreze en beven’ te onderzoeken, uit diep ontzag voor het feit, dat het een groot ding is, te geloven, dat aan een bepaalde gemeenschap vanwege den levenden God in Christus rechtstreeks mandaat gegeven is, en *dat dit mandaat, blijkens de belijdenis, niet even vaak vermenigvuldigd wordt, als wij hier beneden den officiëlen kerk-naam vermenigvuldigen. Dat staat precies zo in de belijdenis der Geref. Kerken.* Wij herhalen, dat wij menen, dat *alleen* dit ‘vrezen en beven’ de eenheid der instituеerders en instituut-handhavers als een *Goddelijken eis* stelt(anders is het hoogstens een *principiëel-indifferente utiliteitskwestie,* welk *mònstrum* in *Gòds* huis onbekend is). En tevens herhalen wij, dat, zodra Apeldoorn - wat wel haastiglijk geschieden zal - proberen mocht, den ijdelen waan te voeden, alsof De Heraut, door *déze* opmerkingen, den draad van *ons* betoog doorknipte, daarmee elk nieuw instituut, dat zich verder losscheuren mocht, mèt dezelfde belijdenis, of zelfs met een verdunning daarvan (wèlke verdunning geldt in Nederland?) weer als ‘ware kerk’, door Christus van mandaat voorzien, zou erkend zijn. Wonderlijk toch, dat men zich niet eens afvraagt, *op welke datum* zulk een Hemelse Approbatie wordt afgegeven. Op den datum van de scheuring *zèlf* doen alle persorganen, wederzijds, hun best, den Hemelsen Approbatiebrief elkaar te betwisten. Beter bewijs voor onze stelling, dat men *làter,* (na den scheuringsdatum), zich op empirisch standpunt stelt in zijn bespreking, terwijl ik het geloofsstandpunt, dat met de ervaring niets te maken heeft, gehand-

haafd wil zien, - beter bewijs voor deze stelling, zeg ik, kan men nauwelijks vinden.

Eindelijk: het had zijn nut, ook om andere reden, deze aangelegenheid even te bespreken. Want dit Heraut-artikel zelf bewijst, wat een enkele schijnt te vergeten, dat de kwestie zelf zó ingrijpend is, dat, afgedacht van een door De Heraut *niet* beweerd menings-verschil Prof. Kuyper - Ds Schilder, er een door De Heraut *wèl* beweerd meningsverschil Prof. Kuyper - Prof. Fabius was; terwijl toch Prof. Fabius ook als handhaver der gereformeerde belijdenis bekend stond. Tevens wijst het, juist door die herinnering aan Prof. Fabius, erop, dat men de mening der Gereformeerde *Kerken* uit haar *belijdenis* moet kennen, en dat voorts over de vraag, hoe men *het empirisch gegevene qualificeren moet* krachtens de gereformeerde belijdenis, verschillend gedacht wordt, inderdaad; niet alleen in de chr. geref. kerk - wat men daar verdoezelt - maar ook binnen de Gereformeerde Kerken; al was het alleen maar een verschil tussen twee hoogleraren van de Vrije Universiteit: de Professoren Kuyper en Fabius.

De vraag, wie op dit punt de belijdenis recht verstaat, en of elke redacteur van De Reformatie dit doet, is natuurlijk een ingrijpender bespreking waard, dan in bovenbedoeld Heraut-artikel gegeven werd.

Tegen de te verwachten suggestie van wie zich diets mocht maken, dat De Heraut met betrekking tot het te Apeldoorn bedoelde geval aan het hier overgenomen korte artikel de plaats had toebedacht van zulk een dieper afstekende bespreking, willen we dan ook waarschuwen. Niet, alsof we dit nodig achten terwille van De Heraut - want dit wordt daar natuurlijk uitnemend wel verstaan - maar terwille van enkele met minder denkscherpte, òf met meer animositeit, geladen buitenstaanders.

De vergelijkende methode. Het funeste woordje ‘nog’.*)

We willen nog een enkel woord toevoegen aan het vele, dat reeds gezegd werd over het kerkelijk vraagstuk.

*) *De Ref., 21 Oct. 1932, 13e jrg. no. 3, bl. 18/9* (Kerkelijk Leven).

En dan ditmaal iets over de *'vergelijkende methode',* die men toepast in de goed-bedoelde, maar niettemin te toetsen poging, om op een of andere manier de terminologie, en vooral het standpunt (!) der gereformeerde belijdenis niet ontrouw te worden, en toch een 'broederlijken' naam (na enige tijd.....) te geven aan de *voorhanden* instituten tot prediking en sacraments-gebruik, welke instituten alle op den naam 'ware kerk' voor zich aanspraak maken; hetzij dan door dien naam voor zich alleen op te eisen, hetzij, door hem over elkaar gelijkelijk, of met een beetje gradatie-van-toepasselijkheid, te verdelen (d.w.z. op te heffen).

Wat ik met die 'vergelijkende methode' bedoel, is gemakkelijk in te zien.

Het 'Verfahren' is ongeveer als volgt.

* * *

Men heeft als voorhanden gegevenheden voor zijn ogen, in deze wereld, in ons land, in onze woonplaats, een zeker aantal *instituten voor predikdienst en sacramentsgebruik.* Ik zeg opzettelijk de dingen voorlopig zo, omdat we ons op het standpunt van den nog-niet-aan-de-beoordeling-toegekomen toeschouwer plaatsen.

Nu weet men, voorzover men de gereformeerde belijdenis nog wil handhaven, dat dat een lastig parket is. Deze belijdenis immers, dat wist geen water van de zee weg, deze *belijdenis* poneert de stelling, dat er wel verzamelingen van zich naar Christus noemende individuen zijn, die voor hun instituut den naam 'kerk' opeisen, *maar dat die naam lang niet overal past, waar hij gebruikt wordt.* De man, die bij die belijdenis groot geworden is, gaat dan ook uit van de gedachte: àlles maar kerk noemen, dat gààt niet. Dat zou niet-gereformeerd zijn. Zo constateert dan ook b.v. Dr K. Dijk, op wien De Heraut zich verleden week in het door ons overgenomen artikel beriep, dat 'de Wereldbond van Kerken' 'kerken verenigt, welke *geen kerken zijn,* en waarin vrijzinnig en orthodox samen voor "de kerk"[1)] strijden'. Dr Dijk 'kan in die eenheden niet anders zien dan *concentraties tegen den Christus der Schriften,*[2)] waarvan de Openbaring van Johannes reeds getuigt'. Ik noem Dr Dijk even hier, en snuggere lezers begrijpen natuurlijk wel, waarom ik dat doe; dit schreef Dr Dijk precies een week, nadat ik uit De Heraut het bedoelde

1) Aanhalingstekens van Dr Dijk.
2) Cursivering van mij, K.S.

artikel citeerde. Natuurlijk staat Dr Dijk niet alleen in dit gevoelen, dat er door handhavers der gereformeerde belijdenis *minder kerkpraedicaten uit te delen zijn, dan er aangevraagd worden.* Dat is 'ons aller abc'.

Nu verder. De lastige practijk komt.

Men gaat nu verder eens rondkijken in zijn omgeving. Hier is de kerk, waartoe men zelf behoort. Ginds is een instituut, dat er bizonder veel op lijkt. Men gaat dan ook *vergelijken.* De Christus wordt er 'nog' gepredikt. Bij den doop wordt 'nog' de goede formule gebruikt. De Heilige Geest doet er blijkbaar 'nog' bekeringswerk(!). Er zijn 'nog' veel goeie dominees, die het een mens getrouw aanzeggen.

Thans herinnert men zich, dat de belijdenis *'kenmerken'* van de kerk geeft. We horen noemen: dat ze is een vergadering van gelovigen (en er zijn 'nog' zoveel gelovigen, hier en daar en ginds); dat Gods Woord er zuiver wordt bediend, in de sacramentsbediening Christus' instelling wordt gehoorzaamd, en de tucht gehandhaafd. Welnu, al die dingen zijn 'nog' te vinden, in meerdere of mindere mate, ginds, en hier, en daar.

En nu komt de conclusie: laten we dan overal, waar *dat woordje 'nog'* 'nog' op zijn plaats is, dan 'nog' maar van 'kerk' spreken. Dat is broederlijker, en geeft tenminste een oplossing voor het verkeer met hen, die naast onze deur wonen. De mensen zijn op *verkeer* enz. gesteld. Christus ook, Maar deze *ànders* misschien.

Men wijst er dan tevens op, dat een andere opvatting *absolutistisch* is, en versterkt zijn bezwaar tegen zulk een 'absolutistische' opvatting dan met de opmerking, dat *deze laatste nog niet een 'afgerond geheel van denkbeelden' heeft.* Ik citeer hier uit een blad, dat ik niet noem; *niet* uit onbeleefdheid, maar omdat het orgaan zelf blijkbaar ook liever namen vermijdt; wat ik verstaan kan.

* * *

'Een afgerond geheel van denkbeelden', laat ons op dat punt de koe eens bij de horens vatten. *Heeft* men op dit *'nog'-standpunt* der vergelijkende methode een afgerond geheel van denkbeelden?

Ik meen van: neen.

Leg maar eens[3)] aan wie aldus de gegeven instituten met elkaar

3) Het zou overigens een klein kunstje zijn, aan te tonen, dat ook Dr A. Kuyper inzake de kerk geen afgerond geheel van denkbeelden had: dat is mij duidelijk gebleken, toen ik hem eens bestudeerde voor een referaat. De Heraut zegt trouwens, dat Dr A.K. misschien de pluriformiteit te sterk geleerd heeft. Is die leer goed, dan kan men ze niet te sterk leren: misschien is het zó bedoeld, dat Dr A.K. hier en daar haar op onjuiste wijze geleerd heeft. Overal weerspreekt men elkaar op het punt van de kerk, bijna nèrgens is een afgerond geheel van denkbeelden in dezen. Dat heb ik meer dan eens, ook hier, met nuchtere feiten, gedemonstreerd. Het komt er op aan, of het uitgangspunt zuiver is.

vergelijken, de vraag voor: *waar houdt gij op met het vergeven van den naam van 'kerk'?* Gij gaat in uw confessie uit van de *leer:* minder instituten *mògen* kerk héten, dan er *willen* heten. Gij vergelijkt, en vindt in de empirisch gegeven instituten veel, dat 'nog' overeenkomst met de 'kenmerken' vertoont; maar er zal toch ook wel *ééns* een instituut komen, waaraan gij, tegen zijn eigen zin (zie de belijdenis) den naam kerk ontzeggen wilt. *Waar trekt gij de grens?* Hoeveel, of hoe weinig, moet er van de 'kenmerken' nog over zijn, zult gij het woord 'kerk' 'nog' bezigen?

De vraag is lastig; ik weet, dat men er gemakkelijk oneerlijk mee werken kan, als men ze stelt. Het is, als men op dit standpunt zich stelt, een vrijwel even lastige kwestie, als de bekende vraag is: wanneer houdt een zandhoop op, een zandhoop te zijn? Als er één korrel afgaat, is het 'nog' een zandhoop; gaan er twee af, dan is het 'nog' een zandhoop, en zo voort, en zo voort. Maar waar is op dit 'nogstandpunt' het einde; wanneer houdt men geen naam meer over?

Men moet dan ook maar niet elkaar beoordelen met het argument, dat er geen afgerond geheel van *denkbeelden* is, want wie de 'nog'-methode der vergelijking van de empirisch gegeven instituten toepast, zal nooit tot een afgerond geheel van *daden* kunnen komen. Van benoemingsdaden. Dat ligt niet aan zijn knapheid, maar aan het systeem, aan de methode, de 'nog'-, de vergelijk-methode, het.....denkbeeld.

* * *

Want, en hier komen we verder, het uitgangspunt van de vergelijkende methode lijkt ons onjuist; haar grondgedachte ook.

Men mag de 'kenmerken' der kerk (statische gegevenheden, *zodra ze geïsoleerd zouden zijn) niet isoleren van de levende, presente, actuele,* uit den hemel tot de aarde komende, dagelijks zich vernieuwende *dynamische* DAAD *van den verhoogden Christus.* Het mooie van de gereformeerde belijdenis, het *lèvende* in die be-

lijdenis is, dat zij de 'kenmerken'[4] van de kerk *geen ogenblik losmaakt* van de levende daad van Christus, die door den Geest Zijn kerk VERGADERT. Onvoltooid tegenwoordige tijd. Vandaag, October 1932, o.m. in Nederland. En in Duitsland. En in Turkije. En in Rusland. Die vergaderingsdaad van den levenden, lichamelijken, als Koning heersende Mens Jezus Christus gaat altijd door; staat niet stil, is dus nooit een 'statische' grootheid. De kenmerken van de kerk zijn dat dus ook niet. Men moet niet tot het empirisch gegevene naderen met de vraag: passen mijn afgesloten (?) kenmerken-lijsten hier 'nog', en zo ja, in welke meerdere of mindere mate? Men moet integendeel met vreze en beven vragen: *waarheen trekt de levende Christus?* Waarheen gaat Hij? Waarheen gaat Hij vóór? Voorop? Waarheen mòet men zijn eigen menselijken, levenden, actuelen gang achter Hem aan gaan? Hij *gáát,* even concreet als toen hij op aarde was, alleen maar: dézen keer, na zijn verhoging, gaat Hij zowèl naar Nederland als naar Rusland; vandaar, dat in Nederland een kerk door Hem vergaderd worden kan *op heel andere manier* dan in Rusland (*dàt* noem ik pluriformiteit). Maar HIJ gaat over de wereld; onzichtbaar, doch steeds actueel, waaràchtig. Men mag *dáárom* de 'notae', de kenmerken, van de kerk, *nimmer scheiden* van ZIJN actuelen, dagelijks zich voltrekkenden, nooit op één plekje van de wereld gelijke toestanden vindenden, maar in alle ongelijke toestanden *één wet stellenden,* en die ENE wet aan ons opdragenden kerk-vergaderings-rondgang, -voortgang.

Verliest men dit uit het oog, dan komt men tot vergelijkingen, die ik in dit geding nimmer kan aanvaarden. Of ook tot beeldspraak, die mij niet toespreekt. Ik noem, om reeds aangegeven reden, weer geen naam, maar ik vind zulk een beeldspraak in een sympathieke artikelenreeks, die over deze dingen handelt. Daar wordt gesproken van een *'boom'. Een boom is een boom,* ook al staat hij op een ver-

4) Van *kenmerken* gesproken: waarom laat men het kenmerk der 'enigheid' van het 'bewaren der enigheid' weg? Dat hoort er toch bij. Art. 27 begint die eenheid over alle internationale kerkopenbaringen als universeel kenmerk uit te breiden (corde ac *voluntate*.....coniuncta unitaque). Let op dien *wil* (voluntas) waarin de kerk eenheid heeft. En dan art. 28: niemand mag zich onttrekken (sese ab ea subducere). Neen, nog mooier staat het er: niemand is verplicht (debere) zich te onttrekken: ieder moet zich bijvoegen. Onttrekking, die voor onze verantwoording ligt, is schuld; een kerk, die uitwerpt wat niet uitgeworpen dient, schendt haar wezen. Men moet de eenheid der kerk *bewaren* (conservare); dat is een *daad,* geen zucht, en evenmin een vrome uitvlucht, dat 'Jezus' 't wel eens zal doen. Een herhaling nog eens in art. 29 (het is geen *fas,* geen *goddelijk* recht) zich af te scheiden.

keerde plek, en al is hij daar neergezet door een verkeerde hand. Geen mens zal om zulke redenen een boom niet langer boom noemen; welnu: zo staat het ook met de kerk. Ze kan meer of minder 'nog' zuiver zijn, kan verkeerd ontstaan zijn, kan moeten verzet worden, maar is toch een *kerk?*

Beeldspraak dus.

Mag ik óók beeldspraak gebruiken? Wanneer gesproken wordt van de volkeren, van geestesstromingen, van *vergaderingsdaden,* dan wordt vaak (ook in de Schrift) het beeld gebruikt van een golvende zee. *Een golf is een golf;* we zullen nu eens aannemen, dat dit zinnetje logisch zin heeft, al betwisten velen het. Doe ik een golf in een busje, isoleer ik die golf, zet ik die golf ergens, waar ze niet hoort, is het dan geen golf meer? Ieder voelt, dat dit dwaze vragen zijn. De golf hield al op golf te zijn, *toen ze in het isolerende busje ging.* Met het beeld van den boom kan ik voor mij dan ook niet klaar komen. Als ik lees, dat Christus de gelovigen *vergadert,* dan krijg ik daar het beeld van golfstromingen; dan wordt dus het afleiden van dien stroom, het af willen leiden, het isoleren der 'golven', zonde voor God, anders niet; dan gaat het levende water van de door Christus gegraven bedding in een kanaaltje over. Water is water, H_2O is H_2O; maar de dynamische kracht van Christus, den Levende, die naar Zijn wil vergadert, niet naar den wil van Thomas, Luther, Calvijn, De Cock, Kuyper, Van Lingen, die is óók zichzelf, *en laat zich nooit op een zijpaadje dringen.*

Men ziet, dat beelden elkaar moeten aanvullen, zoals ik in ons blad reeds herhaaldelijk geschreven heb. Wat ik inzake anthropomorphe prediking opmerkte, geldt ook van anthropomorphe kèrkprediking: de Schrift gebruikt wel beelden, ook inzake de kerk, maar het *ene beeld van den bijbel verduidelijkt het andere, en wil er niet van geïsoleerd worden.* Mijn stromings-beeld zegt *niets,* zodra men het isoleert; met het boom-beeld, gelijk met elk ander, staat het evenzo.

* * *

Een tweede argument, feitelijk in het eerste reeds besloten, is dit.

Als ik de aanwezige instituten beoordeel naar het vergelijkende 'nog'-principe (hoeveel goeds is erin, als*nòg*), naar de vergelijkende *methode* dus, dan maak ik een *empirisch gegeven grootheid tot een uitgangspunt van redenering.* Dit mag niet; alleen de levende werkzaamheid van den Christus is het uitgangspunt. Want op DIE LEVENDE WERKZAAMHEID VAN HEM komt het aan.

Precies zoals het bij een lichaam op het *kloppende léven* aankomt. Ik kan een 'lichaam' bekijken naar zijn *kenmerken:* twee ogen, een neus, een stel benen. Die invalide daar, heeft die een lichaam? Een oog weggeschoten, beide benen ook. Dat lijk daar, is dat een lichaam? Alle ogen, benen, etc. present, maar het leven eruit. We hebben toch met *concrete* mensen te doen, met concrete lichamen, en een daarin al of niet present, beweeglijk *leven?* Zo staat het ook met de instituten voor preek- en sacramentsdienst. Het is maar de grote vraag, of zij (zonder empirisch, d.w.z. in de methode ongereformeerd, zich in het ergens gegevene te funderen bij haar redenering) naar het Woord van den Wetgever geloven mogen, dat op de critieke historische momenten de stroom van Zijn vergaderingswerk zich heeft laten leggen in de door hen gegraven bedding.

Want het geweldige, het ontroerende, het *benauwende,* is, dat Hij nu eenmaal door mensen werkt.

Men kan, o zeker, Christus' vergaderings-werk, m.a.w. 't vergaderen der gelovigen, LOSMAKEN van de vormen van het kerk-instituut, in 't algemeen genomen. Dat is een mening; wie ze heeft, zal door mij met belangstelling worden aangehoord, maar - is niet gereformeerd. Gereformeerd is het, twee dingen te zeggen: a) Christus vergadert de gelovigen in den vorm van een kerk-instituut; b) dien naam moet men niet aan alles geven, wat zich als zodanig aandient. En nu begint het benauwende: hebben wij het recht, òns instituut te zien, krachtens Woord en wet, in levend verband met de in onze boekjes genoteerde historie; te geloven, dat Hij, de Levende, bij ons *in dit land, in deze stad,* de wettige historische lijn vervolgt?

Men zal zien, dat ik op dit standpunt heus zo dwaas niet ben, te geloven aan een gereformeerde kerk als de alleen zaligmakende. Ik lach hier om om het praedicaat 'Rooms', en heb reeds gezegd waarom.[5)] Ik heb met het zaligheidsvraagstuk hier niets te maken; er worden ook op zolderkamertjes, buiten elke kerk of secte zalig. Ik meen niet eens, dat een kerk 'gereformeerd' moet zijn, om in een bepaald plekje van de wereld *aldáár* de ware te heten; anders zou ik in Rusland, Turkije, geen instituut kunnen zien, waarin Chris-

5) Toen ik al enige weken geleden sprak over de *successie* in het instituut. Men moet dit weerleggen, of anders dergelijke praedicaten (rooms) maar inhouden. Evenals de liefelijke term 'kleinzielig'. Want, *als de vergelijkende methode goed is, dàn* zal ik den naam 'kerk' waarschijnlijk aan veel MEER instituten geven, dan De Wekker b.v. doet, en zal ik meteen hervormd worden.[**)]

**) Zie het art. 'Persoonlijke kijk OF ons aller abc?' in dit werk. bl. 186-194.

tus iets deed; nu zie ik daar kernen, zoals hier in Nederland kernen gevormd zijn door de eerste missionarissen.

Maar ik weiger tevens, den historischen factor te verdoezelen. Wij zijn *hier* in Nederland, niet in Turkije, Rusland. *Wie een groot licht gezien heeft, wordt ernaar behandeld.* Wie in 1892 een vergadering van mensen met één belijdenis gezien heeft, en de una sancta toen in den steek liet, *wordt er naar behandeld.* Niet onze salonmaniertjes geven de behandeling aan, niet onze kerkpolitiekdecoratietjes vanwege de gedienstigheden der practijk bleekjes uitgereikt.

Weg met de vergelijkende methode. Zij zou haar recht hebben, als het *alleen* aankwam op de werkzaamheid der GELOVIGEN (dààrover spreekt dan ook het niet-genoemde blad, bovenbedoeld). Maar de actie der elkaar zoekende gelovigen is maar de éne kant van den penning (*coetus,* zie mijn Paas-artikel, vorigen jaargang). De 'coetus' staat niet los van de *'congregatio'* (zie hetzelfde artikel), d.w.z. van *Christus'* souvereine, niet achter-Luther-Calvijn-Van Lingen áánkomende, maar hen allen bevélende, *dààd van vergaderen.*[6] Heb ik *dáárop* gelet, dan vraag ik niet meer met dat funeste woordje 'nog': hoeveel zuiverheden ontdek ik dáár en daar 'nog', om me straks in nevel te verliezen; maar dan zeg ik: zo'n midden in het bijgeloof half en half gestikte, maar zijn God tegenover de bolsjewieken belijdende Rus, dien kan ik opgenomen zien in de bedding, waarin in DAT duistere land anno 1932 Christus de stroming *wettig* stuwt; maar, als ik eenmaal geloof, dat Hij in Nederland, waar de historie anders verliep, in 1892 een groot *licht* van liefde heeft ontstoken, dan kan ik *wèl* vrezen, dat dat licht van den kandelaar geweerd worden zal, maar dan kan ik *niet* met de vergelijkende methode langs de voorhanden instituten rondgaan, om ze allemaal te 'zegenen' krachtens de zoveelste verdunning van 'kenmerken', die er 'nog' zijn.

6) Op het bijeenkomen van gelovigen ten einde daaruit de *wettigheid* der *ambten* overal te concluderen, moet men zich niet baseren. Want dan wordt Christus' vergaderingswerk uit het gezicht gelaten. Neem maar weer een vergelijking. Laat, uit ontevredenheid met ministerie en koningin, een gezelschap Nederlanders zich isoleren, en een eigen regering aanstellen. Pas de 'nog'-methode toe: ze hebben 'nog' neerlands bloed, hebben 'nog' een voor mijn part zelfs antirevolutionaire grondwet, hebben 'nog' trouwe liefde voor de historie, voor het begrip natie. Zullen we ze daarom maar 'een waar nederlanders-vergaderings-instituut noemen? De organische samenkomst der gelovigen mag niet worden geisoleerd van den Souverein, Christus, die *vergadert.*

Want men kan den wijn-in-het-*vat* wel verdunnen, maar niet de wijn-in-de-*druif; dáár* zit het *leven* in. Men kan de empirische, statische, gegeven*heden* verdunnen, niet de dynamische *krachtwerking* van den énen overal vergaderenden, en overal weer anders vergaderenden, maar *nergens Zijn werk brekenden* Christus, levend, krachtig onder ons, en *slechts in het geloof* te kennen, *óók* in dit *kèrk*-vergaderingswerk.

P.S. Wat ik voorspelde, is gebeurd: De Wekker neemt het woord 'exclusivisme' van De Heraut over, *alsof* het ons blad *ráákte,* schuilt voorts achter een Gereformeerden predikant, en achter De Heraut, die inzake dezen zich weer verenigde met De Reformatie, *raakt geen enkel argument aan,* naar zijn gewoonte, vergeet Docent De Bruin, die anders denkt, en verloopt zich in stemming-maken. Intussen weigert de schrijver in het orgaan met onze 'ware kerk', (dien naam schijnen de Geref. Kerken vandaag dan zeker te verdienen) saam te leven, en besteedt zijn leven aan de verdediging van die weigering. Het artikel eindigt met: ai mij. Inderdaad, ai hem.

'Voor' en 'Tegen'. (I.)*)

Het is op herhaald verzoek van lezers, dat ik hier enkele opmerkingen geef over de reeks van teksten uit het Nieuwe Testament, die ik hieronder volgen laat:

> Wie tégen ons niet is, die is vóór ons.
> Wie mèt mij niet is, die is tègen mij.
> Wie mèt mij niet vergadert, die verstrooit.
> Luc. 9:50b, Marc. 9:40, Luc. 11:23, Matth. 12:30.

Dat ik over deze plaatsen iets opmerk, vindt zijn verklaring (voor wat het algemene belang betreft) in het feit, dat ze zo dikwijls misbruikt worden in de tegenwoordige debatten over eenheid en samenwerking, en (wat de directe aanleiding betreft) in een brief van een lezer:

> 'Op één van mijn reizen hierheen, kreeg ik een bundel meditaties. In één van die meditaties trof me, wat de schrijver daar zegt over Lucas 9:50b

*) De Ref., 30 december 1932, 13e jrg. no. 13, bl. 98/9 (Kerkelijk Leven).

> “wie tegen ons niet is, die is voor ons”. Het komt hierop neer. God is tenslotte barmhartig, en wie dan niet tegen Hem is, wel, die is voor Hem. Nu maak ik hier (de schrijver van dezen brief woont in Oostenrijk, K.S.) met heel veel mensen kennis, waarvan ik zou willen zeggen: Zij zijn niet tegen Hem, dus voor Hem. En dan verder redenerend, zoals de schrijver van de bewuste meditatie deed: als ze voor Hem zijn, dan zullen ze niet verdoemd worden. Deze tekst kwam mij erg goed van pas, want 't is toch wel heel wreed te moeten denken, dat al die mensen, die “niet tegen Hem zijn”, verloren zullen gaan. (Zie ook Marcus 9:40.)
> Nu staan daar andere teksten tegenover: Lucas 11:23, “wie met mij niet is, die is tegen mij” en Matth. 12:30. Nu wilde ik U het volgende vragen: Zou U in “De Reformatie”, het enige kerkelijke blad dat ik hier ontvang, eens willen schrijven over Lucas 9:50b en zo mogelijk in verband met de twee andere teksten uit Lucas 11 en Matth. 12?’

Tot zover de schrijver.

Zijn vraag heeft mijzelf ook meermalen beziggehouden. En uit gesprekken weet ik, ook uit lectuur, dat velen redeneren zoals hij. Hetgeen ik dan ook verstaan kan.

Toch lijkt de redenering me onjuist. Hetgeen ik trachten zal, aan te tonen. Om dan vervolgens te zeggen, wat ik zelf van dien tekst of van die tekstenreeks meen te moeten verstaan.

* * *

Schrijver van dezen brief, daarmee met zeer velen in wat men noemt ‘goed gezelschap’ zijnde, betrekt één van de hierboven afgedrukte bijbelwoorden dadelijk op de vraag van *eeuwige rampzaligheid of eeuwige zaligheid.*

Maar dat lijkt me al vast onjuist. Daarvan staat in den tekst geen woord.

Ja, maar, zal de schrijver mij dadelijk tegenwerpen, het ‘vóór’ of ‘tegen’ Christus zijn, *beslist* toch immers over ons ‘eeuwig wel of wee’?

Ik antwoord daar weer op: voor ons besef moge het geen open vraag meer zijn, of inderdaad ‘de beslissende’ keus ook tevens zou ‘beslissen’ over ‘eeuwig wel of wee’, maar toch komt de vraag dadelijk op: *is die beslissende keus inderdaad bedoeld met dat: ‘voor’ of ‘tegen’ zijn, waarvan de tekst hier spreekt?*

Om dat te weten, stellen we twee vragen:

a. wat *is* toch eigenlijk de ‘beslissende keus’?
b. is *hier* wel *spràke* van die ‘beslissende keus’?

Inzake vraag a. zou ik willen zeggen: de meeste mensen spreken van de *‘besliste’* keus; *niet,* zoals *hier* zoeven gebeurde, van de *‘beslissende’.* Maar in dat woord ‘beslist’ zit al dadelijk een grote

moeilijkheid. Hoevelen, die wij toch onmiddellijk rekenen tot Gods wedergeboren kinderen, (voor wie dus *God* 'beslist' heeft) zijn voor *zichzelf* toch niet 'beslist'? Aan den anderen kant: hóévelen *dénken* niet, dat zij 'beslist' hèbben voor eeuwig, en hèbben toch feitelijk *niet* beslist voor eeuwig? Er is nog een derde mogelijkheid: dat niemand eigenlijk goed weet, of in of door iemand reeds 'beslist' is. Denk aan Paulus, op den weg naar Damascus, straks in Damascus. De ene theoloog (Dr Kuyper) zegt: hij was toen al wedergeboren: *God had in* hem beslist, maar hij moest *zelf* nog beslissen met bewustheid (in de bekering), hoewel hij toch ook eigenlijk zich al principiëel had overgegeven aan den God der vaderen. De andere theoloog (Ridderbos, leerling van Kuyper) zegt: hij was toen nog niet wedergeboren. Beiden, hoezeer verschillend, zeggen: als ge het aan Paulus zelf gevraagd hadt, zou hij *vóór* Damascus gezegd hebben: ik *heb* beslist, ik ben wedergeboren, en *in* Damascus gezegd hebben: ik ben volstrekt onwedergeboren.....wee mij, ik verga, ik zal mijn Rechter om genade bidden.

M.a.w. wat wij 'beslist' *noemen,* is meestal een subjectieve *mening* omtrent onze al-of-niet-beslistheid.

Maar die subjectieve mening is nooit vertrouwbaar. Al wordt ze dan ook in de verslapte kerk doorgaans met reverentie behandeld, en zorgvuldig gekweekt. Demas, met Paulus nog op reis zijnde, had volgens hemzelf, volgens Paulus, volgens de tijdgenoten, de 'besliste keus' gedaan. Later bleek: het was toch *niet* zo geweest. En van de later gedane keus der 'tegenwoordige wereld' kan Demas ook best teruggekomen zijn.

Om al deze redenen spreek ik hier liever van de *'beslissende* keus'. D.w.z. van die radicale inwendige vernieuwing in het hart, die wedergeboorte heet, *voorzover deze dan voor het eerst beweging brengt in het wilsleven.* Want wedergeboorte is Gods werk; en zij beweegt van binnen uit den gehelen mens.

Maar de moeilijkheid is hier nu weer: dat de mens, als hij wedergeboren wordt, daarbij geheel lijdelijk is; m.a.w.: in dat uur van 'beslissing' *kiest* hij, actief, helemaal *niet.* En wel komt straks die wedergeboorte, als kracht van vernieuwing, hem, dien mens, met al wat in hem is, aangrijpen, omzetten, bewégen, doch: een eerste 'beweging', 'neiging', 'toekering' tot God is nog niet een den wil bekende *keus.*

* * *

Dat laatste woord blijve hier nu maar verder onbesproken, anders komt er nog heel wat 'zielkunde' bij te pas.

Maar dit is toch wel duidelijk: een 'keus' is doorgaans een daad, wil men: een zelfbinding, een zelfbepaling, waarbij de wil, niet zonder bewuste werking van het verstand, en in samenwerking mèt dat verstand, zich strekt naar een doel; of ze is een door het verstand uit nadenken veroverde bewust geformuleerde uitspraak vóór een bepaalde waarheid, de aanvaarding van een 'stelling', waarvóór het verstand zich uitgesproken heeft.

* * *

Maar zulk een keus is nu weer niet voor altijd vast te leggen. Integendeel, ook mèt die keus zullen verstand en wil nog altijd weer *op- en neergaan.* Petrus, toen hij bitter weende om zijn verraad, zou op de vraag: hebt gij de 'beslissende keus' gedaan?, - geantwoord hebben: houd op, ik niet, ik niet. Toch hàd hij gedaan, wat de meeste mensen noemen: de besliste of beslissende keus. Kennen wij de *'onberouwelijke' keus?* Zeker: er is sprake van een 'onberouwelijke' keus van *God als gever en als herschepper* (Rom. 11:29). Maar Gods keus van mij is wat anders dan mijn keus van Hem. Het laatste is gevolg van het eerste. En wat dan dit laatste (van *mij*) betreft: wèl lezen wij van een 'onberouwelijke *bekering* tot zaligheid' (2 Cor. 7:10); maar daar is sprake van 'bekering' des *verstands,* waarover dat *verstand* nooit *berouw* zal krijgen, zo vaak het zich wezen en doel der bekering maar recht voor ogen stelt. Maar aan dat laatste mankeert het nog al eens. Wij *geloven* (ik herzeg: wij *geloven,* hebben dus *geen* uitwendig-dwingend *bewijs* ervoor) wij geloven de volharding der heiligen: wij geloven dus, dat in den wortel van hun wezen, in hun persoonlijkheidskern, de keus, de neiging van den wil tot God, nooit kan ongedaan gemaakt worden; en tevens, dat de vrucht daarvan steeds openbaar zal worden. Maar dezelfde belijdenis, die ons dit voorhoudt, bewijst tevens, dat aan de oppervlakte die innerlijke vastheid lang niet altijd *blijkt.*

Moeten wij dus spreken van een *'beslissende* keuze', dan is dat eigenlijk alleen mogelijk, als we aan *Gods* 'keuze' denken. Want datgene wat in ons *beslissend* is, is tenslotte geen *keuze,* maar een *geboorte.* Een wedergeboorte. Een geboorte 'van boven af'. Er zijn er, die deze (weder)geboorte hebben, en nooit een *keus* doen (vroegstervende kinderen van godzalige ouders, Dordtse Leerregels, I, 17). Er zijn anderen, die wel van binnen vernieuwd zijn, maar de keuze

nooit *op een gegeven ogenblik 'doen',* en àls ze die heden doen, dan vaak weer morgen twijfelen aan haar gedaan-zijn, aan haar goedgedaan-zijn. In elk geval is het duidelijk, dat waar zulk een 'onberouwelijke keus' gedaan wordt, deze altijd iets anders is, dan de wedergeboorte zelf. En altijd later komt.

'Voor' en 'tegen'. (II.)*)

Nu kom ik toe aan vraag b: *is in de geciteerde teksten wel inderdaad sprake van een besliste of beslissende keuze?*

Ik meen: dat de teksten daarmee *niets te maken hebben.*

Nog duidelijker: dat zij met de vraag van *wedergeboorte of waarachtige bekering* niets te maken hebben.

Ik wijs er al dadelijk op, dat de *in den brief* geciteerde uitspraak: 'wie dan niet tegen *Hem* (God) is, die is vóór *Hem'*, of de andere: 'Zij zijn niet *tegen Hem,* dus *vóór Hem', nergens in den bijbel staat.*

Laat ons eens zien.

1. De naam *'God',* staat in den tekst niet. Zelfs de naam *'Christus'* ontbreekt. Hier spreekt telkens *Jezus de Nazarener.* En dat maakt een groot verschil. Want Jezus Christus is wel God, doch Hij is tevens waarachtig mens. En hier spreekt Hij als Messias, in zijn historisch optreden *onder zijn volk, in zijn eerste periode.* Dat optreden brengt onder de mensen beroering en schifting. Er zijn er, die in *Jezus, den Nazarener*, den Messias erkennen. Anderen doen dit niet, of nog niet. De een spreekt dus *'vóór',* de ander *'tegen'.* De één loopt *'met'* Jezus van Nazareth, de ander weigert dat, want hij verklaart zich 'tegen' dien Jezus. Maar is dat nu besliste keuze? Een beslissende keus? Wees nuchter: toen Christus deze woorden sprak, was Judas nog altijd een *vóór-stemmer.* Hij zei en meende *positief:* Jezus van Nazareth *is* de Messias. In die overtuiging preekte hij, deed wonderen, wierp ook duivelen uit. Hij *was* dus *vóór,* op dat ogenblik. Later evenwel was hij tegen. Dit neemt niets weg van zijn *ogenblikkelijk* vóór-zijn: want hij was *'mèt'* Jezus, en *'vergaderde'* dan ook met Hem, hij *vergaderde inderdaad* de kudde, bracht velen toe. Toch ontbrak de beslissende keuze van het *hart,* waarvan de *uitgangen des levens* zijn, vóór God, des God des Woords. Men moet den *'historischen Jezus'* wel niet scheiden, doch

*) De Ref., 6 januari 1933, 13e jrg. no. 14, bl. 106/7 (Kerkelijk Leven).

niettemin altijd onderscheiden van den *eeuwigen God.* En het vóór of tegen den 'historischen Jezus' zijn, dat kan - denk aan Judas - gevolg zijn van misverstand. Het kan ook - denk aan de andere discipelen - vrucht van geloof zijn.

2. Helderder wordt de kijk op deze eenvoudige werkelijkheid nog, als men let op het *meervoud: ons:* Mijn briefschrijver en ettelijke mensen met hem citeren steeds: wie tegen *mij* niet is, die is vóór *mij.* Tweemaal *enkelvoud.* Maar er stáát: *meervoud: ons.* Bedoeld zijn dus de *officiële kring van Jezus en zijn volgelingen,* zó als die kring *zichtbaar* zich vertoonde in een voor ieder te tellen gezelschap. *Onder die 'ons' is* - men moet niet knoeien - *óók Judas begrepen.* Als Judas ergens preekte in Jezus' naam, waren er mensen, die *voor* dien nieuwen preker-zendeling-wonderdoener waren; en anderen zeiden: niet van gediend.

3. Weer duidelijker wordt alles, wanneer men er op let, dat de uitdrukking *'vóór ons'* wordt afgewisseld met de andere: *'mèt mij'.* Nu zal men mij tegenwerpen: hier *vervalt* uw opmerking van zoeven, toen op dat *meervoud* ('ons') zo sterke nadruk werd gelegd; want *hier* is toch maar het enkelvoud gebruikt (met *mij*)! Toch *handhaaf* ik hetgeen gezegd werd; immers: men moet ook letten op de wisseling van *vóór* en *mèt.* Ik kan in mijn hart *vóór* iemand zijn, dien ik nooit gezien, nooit persoonlijk ontmoet heb. Dan ben ik *wel 'voor'* hem, doch *niet 'mèt'* hem. Zodra ik evenwel *'mèt'* iemand ga, vormen we een.....*gezelschap.* Dan 'trekken we samen op', en doen dat *nu,* ook al zou *later* tussen ons beiden een breuk geslagen worden. Iemand, die op een gegeven moment *'tegen* Jezus' was, zou desgevraagd, natuurlijk weigeren, publiek *'mèt* Hem' te gaan; hij sloot zich dan niet bij diens gezelschap aan. Maar zó was hij dus tegelijk 'tegen *ons'* - tegen het officiëel gevormde *gezelschap.*

4. De gedachte, dat men onder de woorden 'voor' en 'tegen' zou moeten verstaan een beslissende levenskeus, of een voor eeuwig staan *binnen,* dan wel *buiten* den cirkel der verkiezing Gods, vervalt absoluut, als men maar eens nuchter zich afvraagt: *wie* worden in het Nieuwe Testament zoal gezegd *'met* Jezus', den historischen Jezus, te zijn?

Het antwoord is gemakkelijk. Uit vergelijking van Marc. 3:14, Joh. 15:27, Matth. 26:51 blijkt, dat van de 12 discipelen zonder onderscheid *(Judas inbegrepen)* gezegd wordt, dat ze 'met Jezus' waren. 'Met' een rabbi, een leermeester, te zijn, was een vaste uitdrukking voor: in het gezelschap van dien meester zijn, Matth. 26:71,

Luc. 22:59, Joh. 18:26. Er waren soms wel mensen, die Jezus als Christus liefhadden, en toch niet de kans hadden of kregen, 'met' Hem te zijn, maar bij wie de *wil* gold voor de *daad;* die dus, geestelijk genomen, toch Zijn discipelen wilden wezen, b.v. Marcus 5:18. Zulk een 'met iemand zijn' kan betekenen: een publieke uitspraak doen ten gunste van iemands optreden of leer; zo is Jezus 'met' Johannes, Joh. 3:26. Ja, nog ruimer en algemener kan de uitdrukking worden opgevat: 'met' Jezus toch waren heel wat mensen, die later Hem loslieten of hielpen verwerpen; de 'schare' was met Hem, Joh. 12:17; en de schare, enfin, die is - de schare. 'Mèt iemand' zijn in het algemeen de mensen, die hem begeleiden, en in zijn publieke werk, *al of niet met het rechte inzicht,* de behulpzame hand bieden; zo heeft David van zulke mensen Matth. 12:4, Marc. 2:25, Luc. 6:3 en Paulus Hand. 20:34, Titus 3:15; men zou dan ook Demas dien naam (met P.) kunnen geven, en tevens den man, met wien David 'brood at', maar die 'de verzenen tegen hem grotelijks heeft verheven'.

5. Tenslotte wijkt heel die suggestieve aanwending van de bekende tekstenreeks, gelijk wij die plegen te horen, als men maar eens op gelijke manier zich afvraagt: wat betekent nu eigenlijk 'tegen', en wat 'voor' in dit verband? *Indien* eens 'tegen' niet meer inhield dan: *'in het nadeel van',* en 'voor' niet meer (en niet minder) dan: *in het voordeel van* (zoals b.v. een 'bij ongeluk' op een bepaalden candidaat uitgebrachte stem in diens 'voordeel' is, zonder dat evenwel de stemmer in zijn hart aan dien candidaat 'verbonden', of zelfs maar in partij-verband 'met' hem is), wat doen??

Maar laat ons *die* vraag nog afzonderlijk onder de ogen zien, om dan conclusie te trekken.

* * *

Wij stelden dus de vraag: wat is in onze tekstenreeks bedoeld met: 'tegen' en wat met 'voor'?

Kon 'tegen' misschien niet meer willen zeggen dan 'in het nadeel van' en 'voor' niet meer dan 'in het voordeel van'?

Indien dit juist zou blijken, dan vervalt de probleemstelling, die den schrijver van den brief zoveel moeite bezorgd heeft, geheel en al; dat is duidelijk.

Welnu - ik geloof inderdaad, dat we *hier* den sleutel ter verklaring moeten zoeken.

Reeds heb ik gewezen op de betekenis, die 'met' (in de verbinding 'met iemand zijn') in het Grieks van het Nieuwe Testament heeft.

Zoeken we op dezelfde manier eens voorbeelden uit het Griekse Nieuwe Testament van het gebruik van ‘tegen’ en van ‘voor’.

a) Inzake *‘tegen’* (of ‘tegen’ iemand of iets of een groep van mensen zijn) valt te wijzen op een uitspraak, die ons dadelijk interesseert, omdat er *dezelfde* twee voorzetsels in gebruikt worden, als hier (‘voor’ en ‘tegen’): n.l. 2 Cor. 13:8: Wij vermogen niets tegen de waarheid, maar voor de waarheid. Hier is alleen bedoeld dat wij den loop der waarheid niet kunnen *tegenhouden,* remmen, ook al zouden wij dat *bedoelen;* integendeel: de waarheid zal zich altijd rechtvaardigen; wij kunnen niet anders zijn dan instrumenten, waaraan zij haar kracht, desnoods tegen *onzen* wil, demonstreert. (Denk eens aan Bileam). *‘Tegen* betekent: ‘ten nadele van’, *‘voor’:* ‘ten voordele van’. En de kwestie van iemands ‘keus’ of ‘hart’, zelfs van den indruk, dien hij op anderen maakt, blijft buiten beschouwing (vgl. vers 7).

Meer van zulke uitspraken zijn er. B.v. Rom. 8:31: zo God vóór ons is (weer hetzelfde voorzetsel), wie zal ‘tegen ons zijn’? Natuurlijk zijn er velen, die in hun *‘hart’* wel degelijk tegen ons zijn; ja - dat wij God ‘vóór ons’ durven noemen, zal vele vijandige *gedachten* openbaar maken. Toch is niemand *tegen* ons, d.w.z.: niemand zal ons kunnen *beschadigen,* in ons wezenlijk nadeel werken.....Weer is de ‘besliste keuze’ buiten beschouwing gebleven hier.

Zo is het ook in Marcus 14:55: de Overpriesters en het Sanhedrin *zoeken* (een tijdlang achtereen, blijkens den tekst, m.a.w. ze zoeken zonder ogenblikkelijke vertering door *‘hartstocht’,* alleen als diplomaten), getuigenis *tegen* Jezus, getuigenis *in Zijn nadeel,* à charge (vgl. Matth. 26:59, Marcus 14:55, 56).

Hoe bitter weinig de *gezindheid van het hart* soms in rekening gebracht wordt in dit nieuw-testamentisch ‘tegen zijn’, en hoe sterk de aandacht soms geconcentreerd wordt *alleen* op het *resultaat* van iemands openlijk optreden, blijkt wel zeer sprekend uit 1 Cor. 15:15. De Staten-vertaling heeft hier het woord ‘tegen’ weggewerkt; doch het Grieks zegt zeer levendig: (als Christus niet opgestaan is) dan worden wij bevonden valse getuigen, want wij getuigden dan *tegen* God (in) dat Hij Christus opwekte, dien Hij (dan tóch feitelijk) *niet* opwekte, indien althans de doden (in het algemeen) niet opgewekt worden (gelijk beweerd wordt). Hier stelt Paulus dus de mogelijkheid, dat iemand heel ‘mooie’ dingen zegt van God, bepaald lofzingende dingen, met de beste bedoelingen; maar ja, als het niet *waar* is, dan is het toch maar *tegen God in;* het *resultaat* wordt hier weer

gezien, *los* van de subjectieve bedoeling. (Vergelijk voorts nog Joh. 19:11, Hand. 21:28 en 25:3.)

b) En nu het woordje *'voor'.*

In den grondtekst staat iets, dat zoveel zeggen wil als: *in het voordeel van, in het belang van, ten gunste van.*

Wie dus vóór iemand is, handelt daarmee *in diens voordeel, begunstigt* hem in zijn werk, helpt hem vooruit, staat *practisch* aan zijn kant.

Laat weer enkele voorbeelden spreken:

Reeds wezen we op Rom. 8:31. Ook op 2 Cor. 13:8. Daarnaast valt te noemen: Filipp. 4:10: gij zijt verwakkerd, om 'aan mij te denken'; eigenlijk staat er: om te bedenken datgene, wat *in mijn belang,* wat mij *tot voordeel* is; Paulus had n.l. de opbrengst van een flinke collecte thuis gekregen. In gelijken zin bidt de Geest *in het voordeel* der gelovigen, *ten hunne gunste,* Rom. 8:26, bidt Christus *in het belang* der Zijnen, Rom. 8:34, Hebr. 7:25, is Christus *ons ten voordeel,* te onzen bate, verschenen voor 's Vaders aangezicht, Hebr. 9:24, mag Paulus (in een zelfverdediging) spreken in zijn eigen *belang,* Hand. 26:1, moeten de leden van een lichaam in elkaars belang werkzaam zijn, 1 Cor. 12:25, waken de voorgangers ten bate van de leden Hebr. 13:17, gelijk ze ook zo in hun belang voor hen strijden in 't bidden, Col. 4:12, evenals het omgekeerd geschiedt, Rom. 15:30. We noemen niet meer, en volstaan met de mededeling, dat mijn woordenboek op het Griekse N.T. nog in *dezelfde* betekenis 44 voorbeelden aangeeft, *zonder nog volledig te willen zijn.*

'Voor' en 'tegen'. (III.)*)

Slotsom van dit alles is nu m.i., dat wij zó mogen interpreteren: wie niet *meedoet* met Mijn zendingswerk, die werkt feitelijk in het nadeel daarvan. Immers, de boodschap heeft haast; de crisis komt, Israël wordt topzwaar, het *moet* tot beslissing komen, ten aanzien van het Messiasbeeld. Wie daarom *niet meedoet aan het openen van de ogen, aan het scherp en zuiver stellen van de kwestie, aan den heilzamen dwang, om tussen 'ja' en 'neen' nu toch eens te kiezen,* wel, die werkt *tégen.* Die houdt het Rijk maar op, die werkt het doorbreken van de crisis (Joh. 12:31) maar tegen. Al is hij *nóg* zo verdraagzaam,

*) De Ref., 13 januari 1933, 13e jrg. no. 15, bl. 115 (Kerkelijk Leven).

en zo coulant, hij is een sta-in-den-weg. Judas heeft inderdaad meegehólpen, om de kwestie te stellen, de crisis te verhaasten, hij is tenslotte zelf door de crisis geweldig aangepakt. Hij was tegen den *geopenbaarden Christus,* maar hij was toch *'mét Jezus'.* Hij heeft het rijk dus effectief gediend, al bleek het dan later geschied te zijn in definitieve zelf-handhaving. Maar de bourgeois satisfait, die het nazareense 'geval' 'eens' 'aankijkt', die werkt tégen. En zó wordt ons de bedoeling doorzichtig van die eerste teksten-reeks: wie niet *'met'* Mij is, die is tegen Mij, en die niet *'met'* Mij, in Mijn gezelschap als leerling opgenomen, bezig is met, deelneemt aan, het (messiaanse) werk van de bij-een-brenging der (verstrooide) schapen van het huis van Israël welnu, die belemmert dat werk van de bijeenbrenging der kudde, het werk van den goeden Herder, en helpt dus practisch mee aan het door Satan gewilde uit elkaar jagen van de kudde, die immers in Israël reeds aan het uiteenvallen toegekomen was. Met andere woorden, hij wordt zelf *aansprakelijk* voor de *dóórwerking* van het ontbindingsproces in het volksleven; *niet* voor de *opkomst, wèl* voor het *verloop* ervan, zodra hij maar met de *verschijning* van *Jezus* van Nazareth te doen gekregen heeft en gedwongen is, door diens *optreden,* kleur te bekennen.

Op dit laatste tekstelement leggen wij dan ook nadruk. Zowel uit Lucas 11:23, als uit Matth. 12:30 blijkt, dat het *daarom* te doen is, en dat ook de betekenis der woorden daardoor bepaald wordt. In beide teksten gaat *onmiddellijk vooraf* het beeld van een burchtheer, die tot een tweestrijd *gedwongen* wordt, en daarbij verslagen wordt. Dit is niet te vergeten: men moet Jezus' woorden *niet uit hun verband* rukken; zij zijn altijd *gedateerd,* en geen mens heeft het recht, die datums af te krabben van de berichten. Zo ook hier. Jezus' woord geldt heel bepaald van den tijd, waarin door Zijn *openlijk* optreden de *crisis verscherpt* wordt. *Er zijn* tijden, zegt Hij, waarin alles *blijft bij het oude:* als n.l. de sterke burchtheer, welgewapend, zijn kasteel, met wat er in is, *'bewaart'.* Satan, liever gezegd: Beëlzebub (heer der woning, burchtheer) is hier bedoeld. Er zijn dus tijden, waarin op Satans rijk *geen offensief* geopend wordt;.....*dàn* is de *dwang* om partij te kiezen er niet, en *dàn* wordt een woord als van onzen tekst *niet gesproken;* immers, dit woord is geen algemeen *bevel,* doch *constateert een feit;* en dat is héél wat anders; het raakt ook niet de 'wereld van het hart', dat mysterieuze meditatie-ding, maar dood-nuchter het publieke optreden.

‘Voor’ en ‘tegen’. (IV.)*)

Men leze maar eens kalm, vooral kalm (!) Luc. 11:21. Beëlzebub zit eerst op zijn kasteel, er is geen vijand in de buurt, geen mens komt hem bevechten, ‘binden’ (Matth. 12:30). En, zoals het in *zulke* tijden gaat, de boeren, die om dat kasteel van dien roofridder wonen, mogen grommen, of slapen, of kruipen, of onverschillig doen, een crisis is er niet, alles gaat zijn gang, scherpe aftekening is er niet. Ja zeker, er is *nog wel degelijk* een in-of-buiten-'t rijk-*zijn,* een ‘alles’ of-‘niets’-*hebben* in het *‘hart’,* er *is* wel degelijk verkiezing en verwerping, maar *daarover handelt de tekst niet.* Het *publieke optreden* wordt bezien. Vandaar de openbaarwording straks, van den anderen kant: op zekeren dag (Christus kwam in een bepaald punt des tijds, Hij komt niet door langzame evolutie) verschijnt daar ineens een gewapend man. Hij komt met een leger (de discipelen) naar dat kasteel van dien roofridder, Beëlzebub, toe; de *strijd* zal beginnen. *Nu moeten al de boeren in de buurt* partij kiezen. Wie niet een hooivork grijpt, of een zoon beschikbaar stelt, of het leger proviand en inkwartiering bezorgt, wie dus niet ‘met’ den *aanval* op ‘Beëlzebubs veste’ meedoet, die *werkt practisch tegen.* Die hindert en wordt straks door de andere partij toch *gedwongen* tot kleur-bekennen. Hij werkt echter dadelijk reeds in het *‘nadeel’* van het *‘offensief’* (daarop komt het aan) van den held, die het roofnest uitroeien wil, en hij hèlpt het monster, dien roofridder, in *diens* mishandeling van de daar boven wederrechtelijk gevangen gehouden broeders van de bevolking rondom 't kasteel (de schapen, die de goede Strijder, wijl Hij Goede Herder is, door strijd *bevrijden,* en dus *vergaderen* wil). Die dus in de hitte van den strijd niet meedoet, die werkt tegen; als er een crisis is, ‘doet’ ieder wat; precies zoals nu nog bij de stembus. Het gehele verhaal wordt *nog* duidelijker, als men weet, dat het (vooral in Matth. 12) hier met zóveel woorden gaat over de vraag van het exorcisme, de duivel-banning. Ook de farizeeërs deden daaraan mee (Matth. 12:27); zij *schijnen* dus *eveneens* den roofridder te bekampen. Maar nu komt Jezus met een *àndere* strijdwijze, en een *ànder* doel; *Zijn* strijd gaat (anders dan die der farizeeërs) niet

*) De Ref., 20 januari 1933, 13e jrg. no. 16, bl. 123 (Kerkelijk Leven).

slechts tegen de *ziekte,* maar éérst tegen de *zonde;* niet om *enkele* zieke (bezeten) *individuen,* doch om het *gelovig* bestaan der *kudde Israëls* bekommert Hij zich; niet eigen 'voordeel' beoogt Hij daarbij, doch Hij geeft zich als *Messias.* Daarom zullen die farizeeërs partij moeten kiezen; want als zij hun 'bedrijf' van duivelbanning blijven uitoefenen met bewuste verwerping van *Christus'* krijgsmethode en -doel, dan zullen zij toch de arme schapen daadwerkelijk helpen *verstrooien;* immers: een strijd tegen het kwaad *enkel* als *ziekte,* laat de *zonde* bestaan; en de zonde, het ongeloof, het niet-messiaanse Israëlietendom, *dàt* verstrooit toch de kudde. Het *'eind'* van 'dit *geslacht'* zal dan ook onder farizeeuwse leiding zijn zevenmaal erger dan het begin; de duivel-roofridder komt, als men Christus niet in *Jezus* eert, niet met hem mee-werkt, toch terug met zeven-voudige versterking (Matth. 12:45). *In dezen nauwen samenhang alleen* kan men den inhoud van Jezus' *op bepaalden datum* en in *bepaalde omstandigheden* gesproken woord verstaan en de algemene gedachte, die in die *bepaalde* uitspraak den zin logischen inhoud waarborgt, verstaan.[1)]

En zó wordt ook die andere reeks verstaanbaar: wie na kennismaking niet gelijk de farizeeërs 'tegen' *'ons'* (twee maal meervoud en in *deze* reeks *alleen* meervoud) is, die is 'in ons *voordeel'.* Evenals de voorgaande reeks *slechts* het *uitwendig-zichtbare optreden* betrof - natuurlijk met waarschuwing tot een ieder, om voor zichzelf toe te zien, dat zijn innerlijk met zijn uiterlijk zou *overeenstemmen,* maar daar gaat het nu niet om -, zo is het ook in deze tweede reeks, die de *keerzijde* van den penning doet zien, en meteen het opschrift aan die keerzijde helpt vertolken. Ook in Luc. 9:50 en Marc. 9:40 gaat het over dat aanrukkend leger van Jezus (in elk leger kunnen soldaten zijn, die later deserteren, denk aan Judas; maar vandaag vechten ze mee). Er was een man, die zich had gemengd onder de practische exorcisten. Die man had blijkbaar van Jezus *gehoord,* want hij gebruikte publiek Jezus' naam (wondergeloof, om dien onvolledigen, niet steeds typerenden naam nog maar eens te gebruiken).

1) Men lette ook op de beschuldigingen, tegen Jezus ingebracht door de farizeeërs, die den roofridder practisch reeds hielpen door Jezus in zijn aanrukken tegen het roofnest met hun verdachtmakingen op te houden, te remmen, tegen te werken, Luc. 11, 15, 18. Ook op den ernst, waarmee Jezus zegt tot mensen, die hem met mooie, maar nog niet *practisch helpende* woorden verwelkomen (vs. 27), dat hun lofuitingen 'goed en wel' zijn, maar dat het toch vandaag maar aankomt op wèrken, op doèn: dat kasteel van Beëlzebul moet er aan geloven.

Maar hij sloot zich (nog) niet aan bij den kring, die met Jezus van stad tot stad trok. Nu wil Johannes, dat Jezus den man zal *dwingen,* zich aan te sluiten, of ànders hem *verbieden* zal, den naam van Jezus te noemen. *'Verhinderen',* staat er. *Dàt* weigert de Heiland. Laat men bedenken, dat die man de grote beweging in elk geval practisch steunt; afgedacht van zijn eigen 'hart'. Hij maakt Jezus' naam bekend, roept dus indirect ieder op, zich over Jezus te beraden, partij te kiezen; en dàt reeds is in het 'voordeel' van de zaak, welke Jezus voorstaat.

'Voor' en 'tegen'. (V. Slot)*)

Men moet eigenlijk zijn hoofd schudden over het misbruik, dat van die woorden gemaakt is. Onlangs las ik van een christelijk-gereformeerden voorganger (die dus het samen-leven met ons weigert in het *kerkelijke,* d.w.z. op dàt terrein, waar het *'t meest erop aankomt',* waar de druk het sterkst, de spanning het hevigst is). Hij had in ander opzicht echter enkele (misschien uit 'verdringingscomplexen psychologisch verstaanbare) aspiraties voor 'samenwerking' op 'ander terrein' (sommigen kunnen de wereld zo aardig in stukken knippen en zijn zo bijster knap in het uit-elkaar-houden van terreinen, die in de practijk elkaar altijd raken); en zei nu heel gemoedelijk: wees toch zo onverdraagzaam niet, *want Jezus* zei: *niet verhinderen.* Toepassing: leve de interkerkelijke *samenwerking!* Ik heb toen in een ander blad - het ging tegen de gereformeerden - geantwoord: u moet dat tot de politieke groep van Ds Kersten zeggen, want *déze* kring wil immers art. 36 der geloofsbelijdenis in oude redactie toegepast zien (al weten we nooit, *hoe*). Maar wie wil *onder óns* met geweld iemand *'verhinderen',* iemand, die 'onder een deksel' of 'zonder' met 'ons' op te trekken, Jezus' naam gebruikt? Bovendien: als de Heiland van dien man zegt, dat hij, als hij vandaag Jezus' naam publiek gebruikt, vast en zeker niet - als was het alleen maar terwille van zijn eigen mensen - *kort daarop* op farizeeuwse manier *kwaad van Jezus zeggen* kan, nu, - dan is dat *zo'n aanbeveling niet.....*

Niet-kwaad-*kunnen-zeggen.* Dat is enkel negatief en het betekent niet eens een niet-kwaad-*willen-zeggen,* in het hart. Moet men nu

*) De Ref., 27 januari 1933, 13e jrg. no. 17, bl. 131 (Kerkelijk Leven).

met *zulke* mensen *positief samenwerken?* Maar Jezus laat die samenwerkings-gedachte *juist los. Johannes* drong erop aan, maar Jezus zegt: ophouden daarmee.

En laat men nu ook niet zeggen op vergaderingen etc.: alle *kerken* zijn dus ‘even goed’, en ‘het komt er niet op aan, waar je bent, als je maar.....enz.’ en ‘er zal in den hemel niet naar gevraagd worden’; - want Christus heeft van dien exorcist-op-zijn-eentje volstrekt geen goedkeuring gegeven; Hij heeft hem *alleen laten staan,* de man maakte geen ‘kerk’ trouwens, en de Heiland heeft alleen negatief gesproken, dat hij niet-haastig-kwaad-zou-*kunnen*-spreken. *Als dàt de ‘ere’ van een ‘kerk’ of ‘actie’ moet zijn, staat het er treurig voor.* Heeft Christus soms niet *méér* gezegd? Heeft Hij de *bergrede* niet gesproken, ieder daarin verplichtend *voor zichzelf* en in *zijn* situatie te komen tot de *uiterste* spanning van gehoorzaamheid, *niets* toevallig of neutraal latende?

* * *

Ik hoop hiermee mijn vrager tevreden te hebben gesteld.

Wat zijn vraag betreft, of het niet ‘wreed’ is, al die mensen, die ‘niet-tegen-zijn’ te beschouwen als ‘verloren’, hij zal verstaan, dat de tekst *daarover* niet handelt, doch over ‘de *toekomstige roeping der discipelen’* (van Leeuwen), in hun *naar buiten* tredende werk. Op dien arbeid naar *buiten* legt Christus het volle accent.

Zo gaat de ‘toepassing’ dezen keer tenslotte precies den anderen kant uit, dan waar velen ze zoeken. Christus zegt ons enerzijds, dat wat iemand naar buiten doet *zien,* nog lang niet steeds zijn *‘binnenste’* getrouw *openbaart.* Hij komt echter anderzijds *òns eigen* en ons *àller* geweten belasten met de zware gedachte van *verantwoordelijkheid,* om in dat werk naar buiten te aanvaarden den vollen eis der gehoorzaamheid, omdat - nadat de tegenstellingen scherp gesteld zijn - wie niet positief mee vergadert, tenslotte helpt verstrooien, en aan den anderen kant er een heilige ironie ligt in 't objectieve feit, dat wie niet positief tegen kiest, maar ook niet positief mee-doet, wel zijns ondanks gebruikt wordt tot den dienst van het koninkrijk, doch zelf daarin geenszins gerechtvaardigd wordt (wij vermogen niets tegen, maar voor de waarheid; ook Noach's tegenstanders bouwen de ark). *Elk* ja, en *elk neen, elke* keuze van blijven of heengaan, *elke* aansluiting en *elk* isolement stelt *gelijke* verantwoordelijkheid. Daarom zet de besproken tekstenreeks ons àllen aan het even zware werk; vraagt in het werk óók van kerkvergadering

uiterste consequentie, want onze daad *doet* altijd wat, juist bij onze *omgeving,* en geeft niemand voor zijn consciëntie een *vrijbrief* om op zijn lauweren te rusten en niet verder te zwoegen voor de kerkkwestie. Zo moet, in plaats van een valse lijdelijkheid onze publieke 'keus'-van-een-'kerk' de sterkste inspanning en zelf-binding aan de wet der *gehoorzaamheid* achter zich hebben.

En als mijn correspondent in een omgeving woont, waar velen 'niet tegen', maar ook niet 'vóór' zijn, dan preekt de tekst - en wat geluk is dat - geen enkele noodzaak, om 'curieus' (Calvijn) te vragen, of er velen dan wel weinigen behouden worden, doch stelt hèm ginds, en òns hier, voor den eenvoudigen plicht, om dat éne ding te doen: *de kwestie scherp stellen,* de mensen te *plaatsen voor de keus,* en dan niet te leren inslapen bij een bleke neutraliteit of slappe probleemstelling, doch met ijzeren consequentie te zeggen, dat *àlles* nu eenmaal erop áánkomt. Dan zal mijn correspondent ginds, en dan zullen wij hier, wel mensen tegen 'ons' krijgen ('wie met Jezus niet vergaderen') en aan den anderen kant zal God hem en ons arbeidsmogelijkheid laten, omdat velen toch blijven luisteren, ook al krijgen wij hen niet dadelijk helemaal mee (die 'tegen *ons* niet zijn'), en zó blijft er werk *tot* den jongsten dag. En dát is dan tevens het werk *'van'* den jongsten dag; want de tegenstellingen markeren (iets anders dan ze eigenwillig máken), dat is bij uitstek 'eschatologisch' werken; het is: den kalender bijhouden van het messiaanse werk, dat nog altijd aan den gang is, omdat de Vernederde thans de Verhoogde is, gister en heden dezelfde in het uitrichten van het éne werk, dat God Hem en 'ons' op de handen zette.

'Zeggen en doen zijn twee'.*)

Docent Van der Schuit, Chr. Geref., heeft de fijngevoeligheid gehad, de hierboven geschreven uitspraak te maken tot het kernpunt van het woord, waarmee hij aan het graf van Prof. Lindeboom (in de pers) plaats nam onder diens herdenkers.

Het is niet aangenaam, aan een nauwgesloten graf te debatteren. Maar dat voor de *dóór*werking van de *toekomst* van de *zààk de*

*) De Ref., 20 januari 1933, 13e jrg. no. 16, bl. 122/3 (Kerkelijk Leven).

*nà*werking van het *verleden* van den *persoon* moet wijken, dàt heeft de begrafenis van Prof. Lindeboom, naar diens eigen wil, zelf getoond, en daarom ga ik wèl even op deze aangelegenheid in.

Wat den Wekker-schrijver tot dit ruwe woord gebracht heeft?

Wel, het is al duidelijk; toen ik verleden week mijn artikel schreef, en daarin zinspeelde op de Chr. Gereformeerden, die nog altijd enkele citaten uit den kerkstrijd van Prof. Lindeboom uitgeknipt bewaren, dacht ik onder het schrijven: let op, of het niet in De Wekker a.s. Vrijdag gebeurt.

Welnu, het *is* gebeurd; - en nu weet ge meteen, waar het om gaat. In den kerkelijken strijd heeft Prof. Lindeboom, aldus betoogt Docent Van der Schuit, herhaaldelijk stelling gekozen tegen bepaalde opvattingen van Dr. A. Kuyper, (met name inzake Paulus' wedergeboorte reeds vóór 'Damascus') sprak hij zelfs van een verschil in belijdenis, ZEI het dus (volgens De Wekker) heel goed, maar DEED er niet naar, want.....hij ging tóch met de vereniging en de Gereformeerde Kerken mee. 'Zeggen en doen zijn twee'.

* * *

Ons antwoord op deze grafrede kan kort zijn.

Wat de hoofdzaak betreft: men vergunne mij een vergelijking.

Als ik het nodig vond, de uitlatingen van de hedendaagse christelijk-gereformeerde leiders te ontleden, zou ik zonder moeite er ettelijke vinden, waarvan ik zou kunnen verklaren: *'goed doorgedacht, is dat ongereformeerd;* als het zó moet, is er tussen hen en mij een verschil in belijdenis'. Kortom: ik zou tegenover meer dan één uitspraak van meer dan één der kopstukken der Chr. Geref. Kerk precies hetzelfde zeggen, als Prof. Lindeboom indertijd tegen enkele uitspraken van Dr Kuyper had. Wat Docent G. Wisse in De Wekker schreef over het bevindelijke leven, dat was voor mijn besef vol met ongereformeerde gedachten. Wat in sommige preken der chr. geref. voorgangers te lezen is, eveneens. Wat in het Jaarboekje dier kerk soms onder Mengelwerk te lezen viel, desgelijks. En ik zou misschien, als het op verenigen aankwam, juist dàn op die dingen wijzen, omdat het goed is, als men van te voren weet, wat men aan elkaar heeft.

Maar als het dan op hereniging aankwam, dan zou ik, zonder dat Docent Wisse iets herriep, of zonder dat een synode iets uitsprak, zo maar dadelijk vóórstemmen. Want ik zou denken: Docent Wisse, en een predikant, en een mengelwerkschrijver en -redacteur, *dat zijn tenslotte maar losse personen;* ik heb evenwel hier een kerkelijke

groep, die bereid is, met mij te leven onder dezelfde belijdenis; we kunnen straks *dáárnaar,* desverlangd, elke uitlating van een *persoon* beoordelen.

Ik zou dus vóórstemmen; de lezers weten, dat ik, wat de *onderhandelingen* betreft, reeds verklaard heb, niet eens te willen debatteren over de vraag, op welke 'graad' van gelijkheid we zouden onderhandelen.

Zou dan iemand zeggen: hij heeft eerst zo fel gecritiseerd, wat uit de pen van enkele vooraanstaande Chr. Gereformeerden kwam, en nu gaat hij tòch mee; -.....en zou hij dan aanvullen, bij mijn leven of na mijn dood: 'zeggen en doen zijn twee', - och, dan zou die 'iemand' alleen maar tonen, er niets van begrepen te hebben.

Zeggen en doen, weet ge waar die twee t-w-é-é zijn? Bij de Christelijk Gereformeerden, die de Acte van Afscheiding bezweren, waarin vereniging beloofd wordt met allen, die eenzelfde belijdenis handhaven, maar deze heilige belofte schenden.

Maar bij Lindeboom is het zeggen van de Acte van Afscheiding en het doen één geweest. Hij was daarin kind der Scheiding. Was Dr Kuyper een kerk, of een persoon? Ik meen, het laatste. Heeft men zich verenigd met Dr Kuyper, of met de grote groep, die eenzelfde belijdenis erkennen wilde? Ik meen, het laatste.

Het is goed, op deze typisch sectarische uitlatingen te letten. Volgens De Wekker had in 1892 Lindeboom nog moeten vechten tegen de vereniging terwille van een *persoonlijke(!)* uitlating van Dr Kuyper in De Heraut (van 1888, dus) van vier jaar geleden. Gelukkig is hij voor deze onchristelijkheid en voor dit over het paard tillen van Dr A. Kuyper genadig bewaard: hij heeft God gezien in de levende geschiedenis. En hij hield de belijdenis vast, en wist, dat daarmee alle verkeerde opinies te bestrijden zouden zijn. Heeft hij trouwens niet met *Dr Kuyper geconfereerd? Immers wel?* Ik herinnerde verleden week daar nog aan. Wat zou een eerlijk historicus ervan zeggen, als iemand de methode van Docent Van der Schuit volgt: in een biografie *wel* PERSOONLIJKE *artikeltjes van Dr A. Kuyper doen gelden, maar officiële conferenties, waarin Dr Kuyper als gevolmachtigde (dus niet meer als persoon) optrad, zo maar negéren? En dan doen, alsof die niet bestaan?* Een eerlijk historicus zou zeggen: dat is onwetenschappelijk. En als het dienst moet doen om het volk van Nederland gescheiden te houden, dan is het, behalve onwetenschappelijk, ook voor de volksopvoeding *funest.*

Als dan vervolgens de docent beweert, dat in 1905 door de Geref.

Kerken geleerd is wat tegen de *belijdenis* van Lindeboom inging, dan zeggen we alleen maar: het is niet waar. Lindeboom heeft zelf natuurlijk ingezien, dat Dr Kuyper niet de kwestie (inzake Paulus' wedergeboorte) geheel en al zó stelde, als hij (trouwens ook slechts veronderstellenderwijs) ze had getermineerd; hij heeft het hoofd dan ook niet in den schoot gelegd (zoals De Wekker smaalt), maar het tegenover Dr Kuyper recht op gehouden, wetende, *dat een man geen kerk is.* Die het hoofd in den schoot legden *voor een mens,* dat waren de scheurmakers van 1892; want zij zijn voor een mens en een paar zinnetjes uit den weg gegaan.

En in 1905 is *niet* datzelfde vastgesteld, wat volgens De Wekker in Kuyper Lindeboom niet kon behagen. Wie dat zegt, verwringt tekst en uitleg van 1905. Maar dat te herhalen wordt nu heus vervelend.

Typisch sectarisme: als een chiliast in de Chr. Geref. Kerk ingaat tegen de besluiten der chr. geref. synoden, dan zeggen ze: nog eens studeren: misschien is het geen strijd over Schrift of belijdenis, maar een kwestie van *uitlegging.*

Als Dr A. Kuyper Sr of Jr over Paulus een private mening verdedigen (waarin Prof. Ridderbos niet meegaat), maar ze exegetiseren daarbij en geven hun exegese dadelijk voor een betere, dan zegt De Wekker: geen kwestie van exegese, maar verschil van *belijdenis.*

Wij haten deze mensen niet; wij haten wèl dit verdeeldheid zaaien.

Het staat voor mij vast, dat zulke schrijvers Lindeboom niet kunnen verstaan, juist, omdat zeggen en doen bij hèm zo ten volle één zijn geweest: waarschuwen, als het tijd is, terwille van de eenheid. Eens heb ik hem horen toornen met bleek gelaat tegen iemand, die De Wachter zeer hard beoordeelde, en *ver*oordeelde: dat blad had gestaan voor Gods werk. Toen een poosje later op een publieke vergadering (ik geef geen bizonderheden) een ouderling den opleidingsstrijd breed uit ging meten, en de voorstanders van een andere gedachte, dan De Wachter voorstond, in een hatelijk licht zette, schoof Lindeboom op zijn stoel heen en weer, verzocht den voorzitter den spreker tot de orde te roepen, stond eindelijk met een protest op, om de vergadering te verlaten, en keerde alleen terug, toen de voorzitter den spreker het woord benam.

Dat was Lindeboom: men kan dat pas begrijpen, als men zeggen en doen zó tot eenheid gemaakt heeft, als hij.

Want zijn zeggen was niet dat der secte, doch der Acte van Afscheiding....of Hereniging.

De docent liet zich ontvallen:

> Een blad als ‘De Reformatie’ heeft het dikwerf druk over ‘doordenken’ vooral tegenover de richting Geelkerken, en dan krijgen Bart en Kant het neo-Kantianisme een beurt. Dat ligt allemaal in de lijn van ‘doordenken’.
>
> ‘Goed doorgedacht’, zegt hier wijlen Prof. Lindeboom. Om te onthouden voor een blad als ‘De Reformatie’.

‘Bart’ is misschien de vriend van ‘Kees’ uit De Saambinder, ik weet het zo niet. In elk geval: ik geloof, inderdaad, dat wij hier aan dézen kant de Acte van Afscheiding ‘goed doordenken’, en *dáárom* zo dankbaar zijn voor wat God gaf in het leven van Lindeboom, dien strijder *om der eenheid wil.*

‘Zeggen en doen’.*)

‘De Wekker’ komt terug op wat ik schreef over Prof. Lindeboom. Het blad zegt:

> Verstoppertje spelen achter den persoon van Dr Kuyper moet ‘De Reformatie’ niet doen. De Synode der Gereformeerde Kerken heeft deze, door Lindeboom zo sterk gehekelde ongereformeerde leer, *gehandhaafd.*

Tot zover ‘De Wekker’.

Wat hier staat, is niet waar. Het zal den Docent niet gelukken aan te tonen, dat wat Prof. Lindeboom uit Dr Kuypers woorden als mogelijke consequentie of vooronderstelling haalde, om dan te zeggen: *als* het zo moet, *dan* is er verschil van belijdenis, - door de Gereformeerde Kerken in 1892 (want daar ging het toch eigenlijk over?) of zelfs maar in 1905 geleerd is.

Overigens spelen wij voor ons niet verstoppertje achter den rug van Dr Kuyper. We vinden dien rug erg breed, maar niet zo breed als de Chr. Gereformeerden hem vinden. Zij toch zien een hele kerk er achter schuil gaan; wij zagen met Lindeboom den persoon Dr Kuyper schuil gaan achter den breden rug der kerk.

Overigens ben ik er volmaakt zeker van, dat als vandaag iemand in de Chr. Geref. Kerk *de exegese,* die Dr Kuyper Jr. van de bijbelplaatsen inzake Paulus' wedergeboorte gaf, eens overtuigend zou vinden, en *op grond van die exegese* diens conclusie overnam, die

*) De Ref., 3 febr. 1933, 13e jrg. no. 18, bl. 142 (Persschouw).

man *niet* uit de Chr. Geref. Kerk zou worden weggezonden. De Chr. Gereformeerde leiders schrijven in het wilde weg; komt er een actueel geval, dan - zie geval-Berkhoff.

Jaloersheid?*)

Ds Te Winkel schreef in 'Onder Eigen Vaandel' over de manier, waarop in hervormde kringen de Gereformeerde Kerken worden 'gezien'. Sedert Assen, schrijft Ds Te W., is er veel veranderd, hetgeen ons niet verbaast, want het wordt voor de confessionele leiders (het orgaan is confessioneel) al moeilijker, zich zelf en anderen duidelijk te maken, hoe men wèl 'de tucht des Woords', of 'de tucht van het Woord-en-Geest-régime' wil, maar anderzijds, als deze tot daden komen moet, het Woord zal kunnen handhaven op andere, ik bedoel nu: principiëel andere manier, dan Assen het deed. Zulke gevoelens van onzekerheid plegen zich uit te werken in andere, meer controleerbare. Dit evenwel slechts zijdelings. Ds Te W. zei, dat vroeger, lang vóór Assen, in hervormde kringen wel eens met zekere jaloersheid naar de Gereformeerde Kerken werd gekeken. Prof. Grosheide schrijft daarover in 'N.-H. Kbl.':

> De kroniekschrijver meent, dat kort na de doleantie vele Hervormden jaloers waren op de betere toestanden, die ze bij de Gereformeerden zagen. Het is mogelijk, maar wij hebben daar nooit veel van gemerkt.

Wat de 'samenwerking' betreft:

> Voorts is onzerzijds nooit in gemengde verenigingen het recht van den Hervormden kerkeraad ontkend. Wilde die toegang hebben tot de school om zich te overtuigen, hoe de kinderen werden onderwezen, we hebben het gebillijkt. De Hervormde verpleegden in 'Gereformeerde' stichtingen hebben we de verzorging van hun eigen ambtsdragers niet onthouden. Maar in de Heldringgestichten is tot op heden voor Gereformeerde ambtsdragers geen toegang. En - ik spreek nu niet van de verpleegden in het Magdalenahuis of Steenbeek - ook de meisjes van de scholen mogen niet naar de Gereformeerde Kerk.

En wat den laatsten tijd aangaat:

> Over de laatste periode kan ik het met Ds Te Winkel eens zijn. Inderdaad dat is er een van ontwakend, van opbloeiend Hervormd leven. En hoe ik dat nu beschouw? Ik zie het met blijdschap, ik zie het met enige droefheid, ik zie het met verwondering.

*) De Ref., 10 febr. 1933, 13e jrg. no. 19, bl. 150 (Persschouw).

Met blijdschap. Juist in Hervormde kringen was soms weinig kerkelijk besef. De kerk deed er niet veel toe. Nu er vele Hervormde scholen komen, ontvangen veel kinderen, die het anders niet zouden hebben gehad, Christelijk onderwijs, worden vele zieken, die anders in overheidsinstellingen zouden zijn verpleegd, in Christelijke stichtingen verzorgd.
Ik zie het ook met enige droefheid. Want door de stichting van vele Hervormde scholen, worden lang bestaande Gereformeerde, die tientallen van jaren Hervormde kinderen hebben opgenomen en dat in een periode toen het veel geld kostte, leeggepompt. Met de stichtingen van barmhartigheid staat het evenzo. Maar dit mag ten slotte niet zwaar wegen.
Ik zie het eindelijk met verwondering. En dat om twee redenen. Moet nu ineens alles kerkelijk zijn? Gaat men nu den Roomsen kant uit in de Hervormde Kerk, door alles aan de Kerk te binden? Maar meer nog verwondert mij iets anders. Voor mijn besef is de richtingsstrijd, zoals de Hervormde Kerk dien nu eenmaal kent, van veel ingrijpender karakter dan de kerkelijke strijd. En nu zien we gebeuren, dat al wat Hervormd is, samenwerkt, afgedacht van het verschil in richting. Er zijn confessionele Hervormden, dus mensen, die de Gereformeerde belijdenis zijn toegedaan, die hun zieken liever naar een stichting zenden, die ethisch wordt geleid, als ze maar Hervormd is, dan naar een stichting onder gemengd Hervormd-Gereformeerd bestuur, die Gereformeerd wordt geleid. Dat begrijp ik niet.
We kunnen dus aan Ds Te Winkel toegeven, dat er wat veranderd is in de laatste jaren. Maar ik durf niet van verbetering te spreken. Van verbetering zou ik spreken, als de liefhebbers van de Gereformeerde belijdenis, tot welke kerk ze dan ook behoren, dichter bij elkaar waren gekomen. Maar ik zie het omgekeerde gebeuren. De Hervormde handen zijn sterker geworden en daarmede komen de Gereformeerden in de Hervormde Kerk verder van de kerkelijke Gereformeerden af te staan. Dat is geen verbetering.

Hier wordt weer duidelijk, dat ‘kerkelijk’-zijn bij de Gereformeerden iets anders betekent dan bij de Hervormden. Bij de Gereformeerden is het tevens een confessionele handeling, omdat de kerk één belijdenis heeft, bij de Hervormden betekent elk vóóropstellen van het instituut noodwendig een àchteropstellen van de confessie, omdat het instituut als zodanig verscheiden stromingen en groepen herbergt.

Una Sancta.*)

Wie den wil mijns Vaders doet, die is mijn broeder.....
Marcus 3:35.

In onze dagen wordt een zware strijd gevoerd, met name op het terrein der kerk, over de vraag van den ‘heiligen oorlog’ en de andere vraag van den heiligen vrede.
Sommigen staan op, en roepen voor ieders oren den heiligen oor-

*) De Ref., 17 febr. 1933, 13e jrg. no. 20, bl. 154 (Uit de Schrift).

log uit. Zij lezen bij voorbeeld ons geloofsartikel inzake de kerk op een *eigen* manier, en met *eigen* accent. Ze lezen het zó: 'ik geloof een HEILIGE, algemene christelijke kerk', of, ze horen spreken van de 'Una Sancta', de éne, heilige kerk. En nu citeren ze bij voorkeur zo: de Una SANCTA, de ene HEILIGE kerk. Die *heiligheid,* d.w.z. de *norm* der kerkvergadering, daarnaar zoeken ze; en als ze den maatstaf der heiligheid maar denken te hebben, dan roepen ze voor die *heilige* kerk den *heiligen* oorlog uit.

Anderen echter zien daarbij toe, en zeggen: dat gaat toch niet goed. Die anderen roepen liever met zachte stem den heiligen *vréde* uit. Ook zij lezen het geloofs-artikel van daareven op een eigen manier, en met eigen accent. Ze lezen het zó: 'ik geloof in een heilige, ALGEMENE kerk'. Of ze horen spreken van de 'Una Sancta', maar leggen den klemtoon weer anders: ze zeggen: de UNA Sancta, de ENE heilige kerk. Die eenheidsgedachte pakt hen zó, en neemt ze zó geweldig mee als ideaal, dat ze voor die 'éénheid' alles doen, en soms zelfs in het zoeken naar die eenheid doordraven, en van geen stilstand weten.

En dan komt het tragische moment straks.

Terwijl die beide groepen zoeken naar 'de éne heilige kerk', ontstaan er twee legers uit deze kerkekinderen zelf.

Het éne leger treedt op onder de leus: de Una SANCTA, vergeet het gemeenschapsgebod, verwaarloost de eenheidsgedachte, draaft dus door, en wordt eenzijdig.

Het andere gaat zich organiseren als een leger voor de UNA Sancta, de éne heilige kerk en vergeet het heiligheidsgebod, verwaarloost de gehoorzaamheidsgedachte, en draaft dus door, en wordt eenzijdig.

En die twee legers, die onder één leuze optrekken, die elk voor zich de twee woorden van die leuze in hun vaandel schreven, maar die, het éne onder het *eerste,* en het àndere onder het *tweede* woord van die leus een streep hebben gezet, en dus daarin verschillen, die twee legers gaan straks uiteen; ze blijven eerst naast elkaar staan, straks bestrijden ze elkaar, en komen nooit verder.

Tenzij.....

Tenzij ze tot Hem terugkeren, die als Middelaar Gods en der mensen onder ons staat en spreekt.

Want Christus, in de wereld staande, en zijn ambt onder de mensen bedienende, heeft het één verbonden aan het ander. Hij leerde ons: er IS een eenheid, er is een heilige éne kerk. Maar even zéér,

en met dezelfde kracht en intensiteit leerde Hij ons de *heiligheid* der kerk.

* * *

Daarom komt slechts dan de eenheid weer, als men de *broederlijkheid* (de eenheid dus) weer bindt aan de *gehoorzaamheid* (de heiligheid dus). Want in de kerk gaat het niet om broertjes van ons, doch om de broeders van onzen Heere Jezus Christus. Die den wil Zijns Vaders doen, die zijn de broeders van Hem.

Misbruik van de leer der 'souvereiniteit in eigen kring'.*)

In 'Watergraafsmeerse Kerkbode' schrijft Dr G.C. Berkouwer iets naar aanleiding van de persdebatten, welke onlangs zich vastknoopten aan de door Prof. Grosheide terecht tegenover de luimen van Prof. Visscher gestelde nuchtere opmerkingen:

> Het is niet onze bedoeling, over deze kwestie hier te gaan handelen. We willen slechts wijzen op een merkwaardig verschijnsel, dat zich hier en daar in de discussies voordeed. Er waren sommigen, die zich beriepen op de gedachte van de souvereiniteit in eigen kring. Kerk en politiek, dat zijn....aparte terreinen. De kerk moet nooit 'aan politiek doen', zich niet aan 1 partij binden, zich niet voor 1 bepaalde partij uitspreken. Men moet 'politiek' de mensen vrijlaten. Dat is niet het terrein van 'de Kerk'.
> Deze en dergelijke beschouwingen komen meestal voort uit de vrees, dat de Kerk zal 'verpolitieken' of dat de politiek zal 'verkerkelijken'. We willen allerminst ontkennen, dat een dergelijk gevaar bestaat en in de historie ook aanwijsbaar is. Maar dat feit mag onze ogen niet sluiten voor een ander (misschien wel even erg) gevaar. We bedoelen *dit* gevaar, dat men op grond van een niet nader geanalyseerde scheiding van kerk en allerlei levensterreinen het de kerk gaat kwalijk nemen, wanneer ze zich over allerlei kwesties positief uitspreekt. Wanneer men *dat* standpunt zou innemen, zou men mijlen ver verwijderd zijn van de inderdaad juiste opvatting, dat de politiek niet mag worden 'verkerkelijkt' en dat de kerk niet mag worden 'verpolitiekt'. Want dat standpunt dringt de kerk langzaam maar zeker uit het volle, werkelijke leven weg.
> Ze houdt nog wel haar betekenis, o ja, maar ze heeft haar eigen terrein en dat eigen terrein, dat is: de ziel, het hart, het innerlijke leven, de vrede enz. enz.
> Een dergelijke opvatting echter heeft hoegenaamd niets met de gedachte van de souvereiniteit in eigen kring te maken. In die gedachte ligt ongetwijfeld opgesloten, dat de kerk niet 'aan politiek doet', maar daarnaast moet met evenveel klem worden vastgehouden, dat de kerk het Woord

*) De Ref., 24 maart 1933, 13e jrg. no. 25, bl. 199 (Persschouw).

Gods predikt. En als ze dat werkelijk doet, dan kan het niet anders, of ze komt - als ze zich alleen maar aan *die* taak houdt! - met al die vragen in aanraking, die het leven der mensen bewegen. Natuurlijk zijn we het daar allen mee eens. Maar de vraag is, of we dat werkelijk ten volle aanvaarden. Of dat we - om allerlei gevoeligheden te ontzien - ons toch maar verschuilen achter een verkeerd uitgelegde souvereiniteit in eigen kring.
We komen daar trouwens in de practijk mee in aanraking. Laten we het geval eens scherp stellen: denk U in een lid der Gereformeerde Kerk, die meent dat lidmaatschap te kunnen combineren met zijn lidmaatschap van de S.D.A.P. Laat niemand zeggen, dat dat een academisch geval is van generlei practische waarde. Want 't gaat hier om een probleemstelling, die morgen actueel kan zijn in dit of in dat gezin. Heeft de kerk daar nu niets mee te maken? Mag en moet de kerk uitgaan van het standpunt, dat die bepaalde politieke overtuiging apart staat, los van de centrale vragen waarvoor zo iemand in z'n verhouding tot God geplaatst wordt? Maar voor zo iemand, die één leven leidt, hangen ze samen. Daar is een wederzijdse beïnvloeding. Uit het hart zijn de uitgangen des levens.
En daarom, omdat de kerk staat tegenover dien enen mens in z'n werkelijke bestaan, *kan* ze dat terrein niet onaangeroerd laten liggen.
Maar we gevoelen wel, hier - bij dit voorbeeld - wordt de strijd nog niet zo levendig. Als echter de kwestie gesteld wordt met andere voorbeelden, dan pas komen de pennen los. Maar nu moet juist hier geconstateerd worden, dat ook bij andere voorbeelden het probleem blijft. We kunnen elken dag horen spreken over revolutionaire tendenzen, die in allerlei overtuigingen verborgen liggen. En als die tendenzen nog niet zijn uitgegroeid, hebben we er *dan* niets mee te maken?
Wel met de consequentie, maar niet met het beginsel?

De Kerk, zo concludeert Dr B., blijve inderdaad op ‘eigen terrein’, d.w.z. ze *predike het Woord.* Maar dat Woord spreekt nu eenmaal over alle terreinen.

Het verblijdt me, dat hetgeen ons blad reeds maanden lang aan 't bepleiten is, ook van andere zijde tot het volk doordringt. Het kan ook niet anders. We hebben veel te lang in een sprookjeswereld geleefd: de grote woorden van de Kerk waren tot speelgoed geworden, tot speeltuig van het ernst-spel. Dat is óók spel. Het harde leven dringt echter op: het spel is uit, de spelers worden gemobiliseerd.

Contact Gereformeerden-Christelijk Gereformeerden. Geen versterking van den invloed van Docent Kersten.[*)]

Enkele kerkeraden der Gereformeerde Kerken hebben zich uitgesproken voor het in het werk stellen van pogingen, die kunnen leiden tot een, althans voorlopig, nauwer contact tussen de Gerefor-

*) De Ref., 28 april 1933, 13e jrg. no. 30, bl. 236/7 (Kerkelijk Leven).

meerde Kerken en de Chr. Geref. Kerk. Zij willen de zaak op de 'meerdere vergadering' in behandeling zien komen en zo den weg zien effenen, waarop in de verte de hereniging van alle Gereformeerden in één kerkelijk instituut mogelijk schijnt en als ideaal wenkt.

Zonder ons nog over de bizonderheden van de ingediende voorstellen uit te spreken, kunnen wij zonder voorbehoud elke heuse poging om tot nauwere aanraking te komen, toejuichen. Ja sterker: indien het zover komt, en *indien* de methode ons niet een oorzaak van nieuw bederf schijnt, dan zal de dag, waarop zulk een (zij het dan vernieuwde) poging in het werk gesteld wordt, voor ons min of meer de bekroning van een stelselmatig opgezette en volgehouden perscampagne zijn. Toen ondergetekende, jaren geleden, in een der kerkelijke bladen een wekelijkse rubriek opgedragen werd, heeft hij, en dat met opzet, zich telkens weer opnieuw geworpen op de zeer uiteenlopende, z.i. zeer onjuiste en lichtvaardige polemiek, welke van Christelijk Gereformeerde zijde tegen de Gereformeerde Kerken werd gekeerd. De bedoeling daarvan was, *aandacht* voor deze controverse te vragen, en daardoor de brandende kwestie van deze totaal (in haar aanvangen) zinloze kerkelijke breuk weer in het middelpunt der belangstelling te plaatsen. Toen ik daarmee begon, was in de kerkelijke pers de Chr. Geref. Kerk, en haar polemiek, vrijwel een nummer op het lijstje der dingen, die men doodzweeg. Men liet haar en haar klachten lopen. Deze houding scheen me evenwel ongeoorloofd, en een practische verwaarlozing van den eis der Gereformeerde belijdenis, die met een zo totaal zin-loze, zuiver imaginaire kerkverbrokkeling ons *verbiedt* vrede te hebben.

Ik bleef daarom op de van die zijde geuite beschuldigingen en verwijten ingaan, eerst in 'De Bazuin', later ook in 'De Reformatie'. Ik weet het, dat velen daarin puren strijdlust zagen; hoewel men toch zich wel eens had kunnen afvragen: a) waarom dan niet tegen Vrijzinnigen, Roomsen e.d. in die mate werd geopponeerd of geapologetiseerd; b) waarom in den regel niet de aanval dezerzijds geopend, doch alleen de aanval, die van Chr. Geref. zijde kwam, afgeslagen werd. Wie nadacht, kon begrijpen, dat, wat a) betreft, juist met hen die het *dichtst bij ons stonden,* de kwesties om der wille van de objectief geboden eenheid, 'uitgebeend' dienden te worden; en dat, wat b) betreft, dus geen aanvallende, doch aanval-afwijzende houding ingenomen werd. Ik weet ook, dat anderen (zo nog onlangs Prof. Grosheide, die in het algemeen sprak) menen, dat een debat over 'veronderstelde wedergeboorte' e.d. geen zin meer had, omdat

die kwesties al lang afgehandeld waren; en dat een enkele misschien uit deze zienswijze de conclusie afleidde, dat dus het telkens weer ingaan op wat van Chr. Geref. zijde gezegd werd, geen zin meer had. Ik voor mij heb met die conclusie mij nooit kunnen verenigen. Immers, het ging niet om een 'academisch' debatje tussen penvoerders van deze zijde en van den overkant. Had het dáárom moeten gaan, dan was er al lang een eind gekomen aan een persdebatje, dat niemand meer vervelen kon, dan - mijzelf. Maar ik meende, en meen nog, dat wie een pen te gebruiken heeft, in Nederland verplicht is, vele onderwerpen te behandelen, die hem zelf niet in het minst interesseren, en kwesties te bespreken, die hij zelf als bagatel, als peuterkwesties, liefst zou laten lopen. Want het gaat niet om de personen van de strijders, doch om het tussen hen in staande, toeziende, vòlk. Dat volk weet in 1933 niet meer, wat er vóór en na 1905 behandeld is. Dat volk wordt voortdurend weer geprikkeld, afgeleid, op een dwaalspoor gebracht, door de onwezenlijke, vaak pijnlijk-holle aanklachten, die tegen de Geref. Kerken worden ingebracht. Dat volk krijgt met deze dingen ook in andere levensverbanden dagelijks te doen; b.v. in zijn politieke verhoudingen (denk aan Docent Kersten, Ds Zandt, Prof Visscher, die den neo-Calvinisten precies dezelfde onzinnige verwijten doen, als in 'De Wekker', ondanks Gereformeerde tegenspraak, telkens weer worden gerepeteerd). En daarom was het m.i. noodzakelijk, tegenover dat *volk* den regel toe te passen, die daar zegt: dezelfde dingen u te schrijven, is mij 'au fond' niet verdrietig, en u, *àls* ik de waarheid goed zie, nuttig. Want uit eigen aanschouwing wist ik, hoeveel kwaad er gesticht wordt, niet door serieuze bestrijding, doch door onwezenlijk gestook en geklaag en gezucht. Terwille van dat volk, en om bijeen te houden wat bijeenhoort, heb ik tegenover de schisma-brengende aanklachten telkens weer een weder-woord geplaatst. Want doodzwijgen moge 'voornamer' lijken, maar met salon-voornaamheid wordt geen kerk vergaderd of bewaard, en wordt ook geen dwalende terechtgebracht.

Zo is, mede door het perswerk van anderen en van mij, deze zaak 'warm' gehouden en is de Chr. Geref. polemiek, de Chr. Gereformeerde bezwarenlijst in het volle licht geplaatst. Het onbroederlijke negéren van elkander schijnt nu een eind te nemen. Wie zou zich daarover niet verblijden?

Intussen zie men wèl toe, *hoe* men deze zaak aanpakt.

Ik denk er niet aan, te loochenen, dat veel manieren van behandeling dezer zaak te overwegen zijn, en iets goeds kunnen hebben.

Voor één ding echter ben ik meer of min huiverig: voor het overbrengen van deze *publieke* zaak in de sfeer van *'vertrouwelijkheid'.*

Men heeft gevraagd om een *vertrouwelijk* onderhoud tussen de docerenden van Amsterdam (Theol. Faculteit), Kampen, Apeldoorn. Men wil met dat *vertrouwelijke* gesprek de onderhandelingen zelfs openen.

Ik geloof, dat men *dien* kant niet *dadelijk* uit moet gaan. M.i. kan een vertrouwelijke conferentie slechts dàn nut hebben, indien over en weer men zich *publiek heeft vastgelegd* en indien deze publieke beginsel-verklaringen de basis der besprekingen zijn. Zodat men onder de open zon spreekt en rekenschap aflegt van gevoelens.

Want m.i. heeft een inbrengen van de publieke zaak in de vertrouwelijke sfeer altijd het effect, dat men in de kaart speelt van de treurige figuur van den Heer G.H. Kersten, Docent aan de Theologische School van Rotterdam.

Ik bedoel dat zó.

Men moet, nuchter blijvende, zich wel er van doordringen, dat in de Chr. Geref. Kerk zelf (tot haar beperken we ons, hoewel er inzake eenheidsplannen ook over anderen te spreken blijft) verscheidene geesten zijn, en geestes-richtingen. Daar zijn er in haar, die gereformeerd gevoelen en denken, en zijn er ook, die de ongereformeerde denkbeelden van de H.H. Kersten, Zandt, e.d. delen. Deze laatsten zijn van de onzalige scheuring van 1892 wel de meest beklagenswaardige slachtoffers, want naast den invloed, dien de Kersten-groep op hen oefende, kwam dan als tweede factor, om hun wantrouwen tegen de 'neo-calvinisten' (in de 'Gereformeerde Kerken') te voeden, de leiding van hun eigen kerk, die immers in de pers en op andere manier min of meer theologisch-theoretische inkleding gaf aan wat bij Ds Kersten den vorm van algemeen geklaag had aangenomen. Zij zijn geladen met wantrouwen, hebben over onze Kerken, onze prediking, onze opvoeding, ons schoolonderwijs de wonderlijkste gedachten, leggen ons beschouwingen in den mond, die niemand onder ons ooit zou uitspreken, en vallen dus in een polemische houding terug, die voor nuchter feiten-onderzoek geen plaats meer openhoudt en tegen de mogelijkheden van objectief onderzoek zich hermetisch afgesloten heeft.

Deze mensen zijn grotendeels ongereformeerd in hun denken. Maar wij mogen ze niet afstoten. *Indien* zij, stel, er kwam een hereniging, zich in een nieuwe separatie zouden werpen, moet dat *onze*

schuld niet zijn. En moet dat ook niet de schuld van hun tegenwoordige leiders zijn.

M.i. worden wij voor hun voort-redeneren op de oude ‘basis’ van wantrouwen en imaginaire gravamens mede-schuldig, indien wij de publieke zaak, ook maar op een enkel voor publieke behandeling geschikt punt, zouden brengen in de vertrouwelijke sfeer.

Zou iemand menen, dat in de tegenwoordige Chr. Geref. Kerk een hereniging met de Gereformeerde Kerken mogelijk was, zonder nieuwe scheuring? Ik geloof dat niet. Men zal weer krijgen, wat in 1892 beleefd is. Men zal zijn leiders houden aan hun woorden. Elk feitje, dat op een conferentiële bespreking van leiders, los van het volk, heenwijst, zal worden uitgelegd als een ‘verraden’ van de kerk, een ‘verkopen’ van de kerk. Men zal het terugnemen van bezwaren, het heenstappen over bepaalde punten aangrijpen als welkome gelegenheid om af te wijzen, wat men eigenlijk niet wil. En op die manier zich verschansen in een negativisme, dat er alleen toe leidt, dat de ‘positie’ van den Heer Kersten (die immers puur en alleen rust op imaginaire ‘grondslagen’) versterkt wordt.

Hierom behoort m.i. de brug, die men slaan wil, *in het openbaar* ontworpen te worden en in het openbaar naar gepubliceerd bestek gebouwd te worden. *Opdat men* aan de schismatieken-van-de-toekomst *alle onschuld beneme.* Dat is immers óók één der directe oefeningen van de naastenliefde, en van de gemeenschap der heiligen. Men dient aan iedereen de *gelegenheid* te geven, van stap tot stap te controleren, wat er gebeurd is, en verder gebeuren gaat. Alleen zó is men ‘vrij van hun bloed’.

* * *

Twee vragen rijzen hier misschien bij sommige lezers.

De *eerste* is, of een vertrouwelijke bespreking niet veel voor heeft.

Ik geloof dat ik hierop *ontkennend* antwoorden moet, althans met de boven reeds gegeven restricties (die ik verzoek niet te vergeten).

Neem de practijk. Er is reeds ‘vertrouwelijk’ geconfereerd tussen de Docenten van Apeldoorn en.....Ds Kersten. Wat heeft dat geholpen? Van toenadering geen sprake; van welwillende polemiek geen spoor. Van een tactisch optreden tot verzachting der tegenstellingen is niets te zien gekomen. Zelfs de aanvankelijk geoefende voorzichtigheid van Apeldoorn tegenover Ds Kersten heeft niet kunnen verhinderen, dat men tenslotte om erger te voorkomen, publiek positie kiezen moest tegenover hen, zij het dan buiten het

raam der kerkelijke voorlichtings-diensten om. Aan den anderen kant staan in de Chr. Geref. Kerk predikanten op, die zich openlijk aan de zijde van Docent Kersten plaatsen, en daar de theologische munt uitgeven, die ‘De Wekker’ voor hen gestempeld heeft. Resultaat is alzo: geen toenadering van de Chr. Geref. Kerk, zelfs niet van haar officiële leiders, tot Ds Kersten, en - in eigen kring groeiende verwarring, die ten dele gevolg is van eigen theologiseren en polemiseren. Men heeft ook hier te laat bedacht, wat mij persoonlijk bij mijn boven besproken afweer-campagne (niet door eigen verdienste, maar door nuchtere practische ervaring) altijd voor den geest stond, dat de theologische rariteiten, die men van Chr. Geref. zijde opdiste, *moesten* doorwerken in *heel* het volksleven, ook politiek.

De ‘vertrouwelijke sfeer’ heeft dus tussen de theologische voorgangers van Apeldoorn en Rotterdam geen vrucht afgeworpen. Precies even weinig als de vertrouwelijke sfeer, waarin men een Calvinistenbond heeft gemaakt. *Wat heeft die geholpen in de onderlinge polemiek van zijn bestuursleden als groep?* Niets. Dit vooreerst.

Maar er is meer.

Van vertrouwelijke gesprekken, in *dit* stadium, ben ik bewust een tegenstander, indien en zolang men daaraan *constitutieve* betekenis toekennen wil. Gaat het om *personen?* Moet ik in de kerk mij verenigen met aardige lieden, goede karakters, met mensen die toch eigenlijk, als je ze maar eens spreekt, wel ‘meevallen’? Ik ben bang voor zo'n broedplaats. De kerk is, God zij geloofd, nog geen clubje. Ik wil de ‘persoonlijke’ sfeer, de ‘ziel’ en haar bewegingen van anti- en sympathie, *bewust* UIT het debat gehouden zien. Als onze Kerken komen tot eenheid met de Chr. Geref. Kerk, dan zie ik *van te voren* weer enkele *tientallen jaren van narigheid.* We krijgen dan weer bezwaren, die bij ons langzamerhand overwonnen zijn. Predikanten van deze èn van die ‘ligging’. Leiders, die voor ‘vol’ gerekend worden en anderen, die men, nu ja, verdraagt. En zo voort. En zo voort. *Maar dat hindert mij niet,* want de ‘kerk’, die een genoeglijke ‘sfeer’ kweekt en tot samenlevings-schema maakt, is weer naar de secte-ideetjes afgezakt. Ik aanvaard *om Christus wil, zodra men ginds maar wil,* al de moeiten, die een hereniging meebrengen zal, omdat Gods gebod ons hier *beveelt,* omdat pneuma geen psyche is, omdat het miskenning van het karakter der *kerk* is, indien men de verbindings-gangen van den Logos binden wil aan ‘ziels-contact’, of persoonlijke omgangsmogelijkheden. Men moet zich bewust om Christus' wil kerkelijk laten samenvoegen óók met mensen, die men

niet prettig vindt, met typen, die een àndere structuur vertonen, mits zij maar bukken voor dezelfde belijdenis. Want zó alleen toont men te geloven dat de kerk nog altijd de enige gemeenschap der heiligen is, en dat niet een uit wereldse omgangsvormen van psychische 'instelling' een gemeenschap van.....'vrome naturen' wordt omgedoopt tot kerk. Want dat laatste is een kerkbegrip, dat men maar over laten moest aan ethischen en vrijzinnigen. De kerk moet *breed* zijn, niet zo 'smal'. Een conferentie in de vertrouwelijke sfeer zou kunnen stranden op misverstand, koppigheid, onwil van een bepaald persoon tot zelf-controle, of zelf-herziening. Men moet het niet op personen en persoonlijke qualiteiten laten aankomen, *vooral niet* in den eersten aanloop. Daar is de zaak te ernstig voor, de eis te dringend.

* * *

Een tweede vraag, die ik voorzie, is deze: of ik geloof dat men zonder vooropstelling van dat vertrouwelijkheids-element iets kan bereiken.

Al wijs ik de vraag af inzoverre men er mee zou willen bepleiten een bepaling van zijn agenda *onder het aspect van het bereikbare* (de kerk moest veel vaker 'dwaze' dingen doen, met Paulus, en met Christus, dingen, die géén *'succes'* hebben, doch den *'zegen'* van een *getuigenis geven aan de waarheid* in zich dragen), toch wil ik de vraag wel beantwoorden.

Ik geloof, dat men wel degelijk dadelijk productief werk doen kan. Men kan publiek de Chr. Geref. Kerk *als kerk* uitnodigen, om Christus' wil een formulering te geven van de bezwaren, die zij heeft, een omschrijving van de desiderata, die zij heeft, van de h.i. onzerzijds te herroepen dwalingen, die dan te formuleren zijn naar officiële gegevens, of van de onzerzijds af te leggen nadere verklaringen. Zo doet men haar zelf een dienst: kan zij dit niet, dan brengt men haar tot zelfkennis, kan zij het wel, dan maakt men in haar sluimerende profetische krachten los. Zo geeft men ook ons zelf de mogelijkheid van publieke bespreking der publieke zaak. Geeft aan de wereld getuigenis, maakt weer eens duidelijk, wie wel en wie niet wil komen tot kerkelijke samenleving, voorkomt een vaak tragi-comisch om zichzelf heendraaien van perswerkers (die vandaag zó, en morgen anders schrijven, denk aan de 'ware kerk'). En vooral: zó ontneemt men de onschuld aan de onwilligen, die zich van de kerk zullen afscheiden, zodra deze jubelt over de werken des Geestes: de werken der hereniging. Tenslotte: zó ook kan men voor de saamgebrachte,

hereende gemeenschap op papier stellen een accoord van samenleving, dat dienst kan doen tot beteugeling van eventueel met de hereniging meegaande ‘profeten’, wier geest hun zelf niet onderworpen zijn mocht.

Daarom, wil men ‘vertrouwelijkheid’, het zij zo. Maar dan eerst iets anders.

Vroeger gaf de historie het schouwspel van *godsdienstgesprekken.* De kerk als kerk kan ze niet organiseren, ik weet het wel. Maar het mooie ervan was, dat men *stellingen* had, en die stellingen verdedigde, en daarmee kerkhistorie maakte. De persoonlijke verhouding tussen de sprekers, die was een àndere kwestie. Op *dit* punt nu kan men wèl met die godsdienstgesprekken parallellen maken.

Op dien tijd der godsdienstgesprekken en der canones zou men jaloers kunnen zijn. Wàs men dat maar meer in kringen, die van de ‘vaderen’ van ‘geest’ zich hebben afgewend, helaas, helaas, om af te zakken tot de vadertjes van ‘ziel’.

‘Bijna Rooms’. (Voor ‘De Wekker’).*)

‘De Wekker’-redacteur, dien onze lezers kennen, heeft, zoals van te voren te profeteren viel, haastiglijk uit ‘De Heraut’ een artikeltje overgenomen, dat over de ‘ware kerk’ handelde, en constateerde, dat het artikel leerzaam was voor ‘De Reformatie’, welk blad zo goed als *Rooms* was. ‘Rooms’, dat is meer de dooddoener van wie geen argumenten hebben. Het blad, dat uit de Geref. pers zorgvuldig alles weglaat, wat tot onderrichting der broederen kan dienen, (b.v. inzake chiliasme) probeert, naar het schijnt, het ene Gereformeerde blad tegen het andere in het harnas te jagen. Maar dat zal niet gelukken. 't Zou de moeite misschien lonen, zelfs terwille van ‘De Wekker’ op de zaak in te gaan, die 't orgaan blijkbaar zo na aan 't hart ligt. Maar dat is boter aan de galg: want eerlijk vervòlgen doet deze ‘Wekker’-redacteur natuurlijk ook nu niet. En voor ons gereformeerd leven is het niet nodig. Want ik herhaal, dat van wat ik opmerkte, door ‘De Heraut’ niets is aangeraakt, dat voorts de probleemstelling, gelijk ons blad ze gaf inzake de kerk, met het *‘hart’* absoluut niets te maken heeft, en met ‘enghartigheid’ dus evenmin; en wijs er voorts op, dat alleen onverstand mijn beschouwing

*) De Ref., 5 mei 1933, 12e jrg. nr. 31 bl. 245/6 (Kerkelijk Leven).

‘Rooms’ of ‘enghartig’ noemen kan. Immers, zij stelt de kwestie zo, dat weliswaar afgewezen wordt een voor den levenden Christus honende theorie, die Hem maar achter onze menselijke zonden en kerkverwoestingen áán laat komen, doch dat tevens het een benauwende vraag wordt, òf wel de levende Christus nog door het instituut, waartoe wijzelf behoren, zijn proces van kerkvergadering voortzet.

Zulke beschouwingen afdoen met het praedicaatje ‘Rooms’, dat bewijst òf, dat men niet las wat ik schreef, òf dat men praat over dingen, waar men geen verstand van heeft.

‘Rooms’ is het, de huik naar den wind te hangen, een theorie klaar te maken, eerst naar dogmatische, op eigen gezag voortbouwende constructies, en *daarna,* als de praktijk te machtig wordt, de theorie zo'n beetje ‘weg-moffelen’ en met een stalen gezicht een hulp-constructietje geven, met behulp waarvan men zijn eerste woorden inslikt, zonder dat men dat ‘inslikken’ voor God en mensen bewijzen wil. De Roomsen hebben van dergelijke onvrome knoeierijen herhaalde voorbeelden gegeven.

Precies zó ‘Rooms’ is ‘De Wekker’. Men begon te roepen: wij zijn de ware kerk. Poëzie, Versjes, Mengelingen, Jaarboek, Preken. Wij zijn de ware kerk. De rest is vals. Rede Ds Hilbers, zijnde thans curator over den ‘Wekker’-redacteur. Men kon tegenover de practijk zijn afscheidings- en separatieleuzen niet handhaven en ging toen schuilen achter.....‘De Heraut’, zonder te zeggen, hardop te zeggen, dat ‘men’ veranderd was.

Rome fixeert nog zijn nieuwe aanvullings-edicten in leesbaar schrift. Zóver brengen de Christelijk-Gereformeerden het niet: die doen alles met geduldig ‘Wekker’-papier af. Vrijwel niets met synodaal papier. Maar afgedacht daarvan, is die typisch-wereldse mentaliteits-verandering die zich voor zichzelf bedekt, en ook voor de mensen bedekt, óók typisch-Rooms.

Wanneer zal men in Nederland weer eens eerlijk worden? *Zeggen,* waar het op aankomt?

Van onbetaalde rekeningen.*)

Er wordt sedert jaren geklaagd over de wanbetaling der kerk.

Velen van haar eigen kinderen hangen het schandbordje, dat haar als wan-betaalster aan de openbare veroordeling prijsgeeft, voor haar deur. Zij spreken van ‘de onbetaalde rekeningen der kerk’. En zij ontdekken telkens nieuwe rekeningen, die nog altijd op betaling wachten.

Aanvankelijk werd dit spreekwoord - want tot een spreekwoord is de term reeds afgezakt, met al de gevaren van dien - opgeheven, om den oorsprong van de *secten* aan te duiden. ‘De secten zijn de onbetaalde rekeningen van de kerk’, zo heette het dan. Het slagwoord was geformuleerd en maakte indruk. ‘De secten zijn de onbetaalde rekeningen der kerk’. Klaar was men.

Later werd het spreekwoord - zoals dat met deze ongelukken altijd gaat - ook opgeheven in heel ander verband. Zodra men iets ontdekte, dat goed was, maar dat men, door welke oorzaak dan ook, *niet,* of niet genoeg, of niet-georganiseerd, aantrof in de publieke, min of meer vaste, gereglementeerde verrichtingen van de kerk als instituut - (we denken b.v. aan de gezelschappen van vroeger, met hun warmte, of zwoelte, of aan de wederzijdse schuldbelijdenis en geestelijke opwekkingen in hedendaagse house-parties, Buchmannbeweging) - stond men klaar met het bekende spreekwoord over de onbetaalde rekeningen der kerk.

Wat is hiervan te denken?

Het is allereerst goed, op te merken dat het spreekwoord, ook nu, zo bijster goedkoop is. Het *lijkt* zo duidelijk, maar het *is* doorgaans zo vreselijk onduidelijk. Het *lijkt* zo puntig, maar het *is* zo stomp.

Ook *dit* spreekwoord ‘in Israël’.

‘DE secten’. Welke secten? Wat *zijn* secten? Een vraag die te meer klemt, als men tegenover de secten denkt aan ‘de kerk’.

‘DE onbetaalde rekeningen’. Welke rekeningen? Heeft de kerk geen andere dan die, waarvoor de secte een naam bedacht, een formulering gevonden heeft? Armzalige, wanbetalende secte, die zóveel eer aan de gesmade kerk geeft! Armzalige, wanbetalende kerk, die

*) De Ref., 12 en 19 mei 1933, 13e jrg. no. 33/4, blz. 251/2 en 259/60 twee Hoofdartikelen).

zóveel onzin van zichzelf gelooft. De kerk, die zichzelf kent, zal weten, dagelijks in gebreke te blijven ‘in velen’.

‘De onbetaalde rekeningen DER kerk’. Van welke kerk? De kerk als organisme? Meent de geachte spreker, die het schandbordje aan de kerkdeur spijkert, dat de secten niet tot de kerk als organisme te rekenen zijn? Indien ja, laat het hem dan maar even zeggen; het kon de secte nog eens tot verootmoediging brengen zózeer, dat ze begint, haar rekeningen te betalen bij God en bij de kerk. Of heeft hij soms het oog op de kerk als instituut? Zo ja, welk instituut? Want er zijn secten, die zich ook als instituut beschouwen, en daarmee tevens als aequivalent van een kerkinstituut.

Men kan vragen, en nog eens vragen.

En dat maar-blijven-vragen-kunnen bewijst reeds, dat men dezen keer niet overduidelijk is in de spreekwoordenmakende, en daarin nog te weinig ‘spreekwoordelijke’, ‘gemeente’.

En nu is het vervolgens goed, te constateren, dat àl die onduidelijkheid en onnauwkeurigheid, en al die tegenover den Geest der profetie, die aan de kerk gegeven is (volgens den bijbel) toch eigenlijk wan-betalende vaagheid-van-uitdrukking zich als het ware òpzuigt en vàst-zet in dat éne lid van het spreekwoord, dat daar rept van die ‘onbetaalde rekeningen’.

Want we komen, als we dáár aan denken, meteen aan ons onderwerp van heden.

Men zegt: de secten *zijn* de onbetaalde rekeningen der kerk. En men bedoelt natuurlijk: ze *zijn* de rekeningen, die de kerk niet betaald heeft, en die ze toch had moeten betalen. Betalen dan, vermoedelijk, aan God.

Maar natuurlijk is dat fraseologie en meer niet. Secten zijn geen rekeningen. Rekeningen zijn.....nu ja, men kan daarvoor een term zoeken, en over dien term weer twisten. In elk geval echter is duidelijk: secten *zijn* geen rekeningen.

Men zal dan ook wel zo ongeveer dat bedoelen: secten zijn in haar bestaan een bewijs, dat de kerk als instituut te kort geschoten is in haar roeping tegenover God, dat zij een dankoffer, hetwelk zij aan God den Heere en haar Koning Christus te betalen had, *niet* betaald heeft. En de mensen, die later in de secte zijn saamgebracht, die hadden juist zo'n behoefte aan dat éne, dat ‘de kerk’ niet aan den Heere God betaalde. En toen heeft zij zich maar afgezonderd, om....., om.....

Ja, ja, nu verder, als-'t-u-blieft, om.....

Om wat?

Om wàt?

Om datgene wat ‘de kerk als instituut’ niet betaalde aan den *Heere God?* Dat is immers de ene mogelijkheid?

Of - om datgene wat ‘de kerk als instituut’ niet in den vorm van godsdienstige verrichting aan God betaalde, zelf als zodanig ter hand te nemen, wijl het de behoeften bevredigde der zielen en dus - om *zichzelf* meteen te betalen? Want dat is immers de andere mogelijkheid?

Laat ons toetreden, en zien, wat in elk van die gevallen de zaak is.

* * *

Daar is de *eerste* mogelijkheid: de secten proberen *God* te betalen, wat de kerk niet aan den levenden God betaalt.

Gezegende secten!

Gezegende secten??

O neen, wanbetalende secten! De secten worden nu opeens de wanbetalers tegenover God, als Heere van de kerk.

Want de secten zijn nu eenmaal van de kerk uitgegaan. Het woord ‘secte’ moge moeilijk te ontleden zijn, in zijn historische betekenis vooral, maar zeker is toch wel, dat de later in secteverband georganiseerden aanvankelijk rechtstreeks zich hebben moeten uitspreken tegenover de kerk, en hun houding tegenover haar hebben moeten bepalen. De kerk is er nu eenmaal vóór de secte, de naam van deze wordt gegeven onder het aspect en onder vooropstelling van den naam van gene. Indien nu vaststaat, dat de kerk, en dat het instituëren-van-de-kerk een *plicht* is voor een mensenkind, indien dus het instituëren-van-de-kerk een *betaling* is, *die wij aan God verschuldigd zijn,* dan is het *niet-instituëren,* of het loslaten-van-het-instituëren niets ander dan wanbetaling van de secte tegenover God als Heer van de kerk. De secte ontstaat daar, waar een groep wanbetalers zich organiseert tot het niet-betalen aan God van een bepaalde ‘rekening’, die Hij te vorderen heeft. De secten zijn dus de nietbetalers van de rekeningen Gods. Ze zijn, ten aanzien van dat éne punt, de niet-betalers van de rekeningen, die de kerk wèl betaalt.

Maar, zal men zeggen: het gaat niet over dat instituëren van de kerk alleen. Sommigen zullen zelfs dat instituëren zelf niet eens tot plicht, dien men betalen moet, willen rekenen, maar we zullen nu maar aannemen, dat Gereformeerden deze aperte afwijking van hun belijdenis allen verfoeien; volgens haar immers is ieder schuldig, zich

bij de ware kerk te voegen, heeft dus de kerk onbetaalde rekeningen in getallen te incasseren van de secten. Maar zij, die het hierin met ons eens zijn, als goed-Gereformeerden, zullen misschien zeggen: nu ja, maar, àfgedacht van het institueringsvraagstuk, er is toch zoveel, dat de kerk aan God te betalen heeft? Ze heeft Hem te betalen het dankoffer ener schuldbelijdenis, het dankoffer ener hartelijke congregatie der gelovigen, het dankoffer van een actuele bediening van het ambt der gelovigen, en zo heel veel meer. En nu gebeurt het vaak, zo zal men dan verder betogen, dat 'de kerk als instituut' daarin te kort schiet, en dat nu de secten uit reactie daartegen, dezen plicht der betaling aan God gaan vervullen, om zich daarin van de kerk te onderscheiden, of zich daarin vrij te maken van de zonde der niet-betaling-op-dit-punt aan God.

Maar ook zó is men niet klaar.

Immers: stel het geval dat de later in de secte zich groeperende gelovigen alles hebben gedaan, wat in hun macht was, om 'de kerk' op te wekken tot betaling aan God, en stel dan even verder, dat de kerk de oren toestopte voor die zuivere prediking en de predikers van haar betalingsplicht excommuniceerde, dan is, althans in haar *aanvangs*geschiedenis, de z.g. secte helemaal geen secte. Dan zet zij het leven der kerk in zichzelf voort. Dan heeft zij de rekening inzake het instituteren *niet* onbetaald gelaten, voorzover het aan haar lag. M.a.w. het spreekwoord *past* hier niet, het heeft hier geen zin.

Doch stel eens het andere geval, dat de 'secte', of wat zo heet, zelf de aansprakelijkheid draagt, of op den duur gáát dragen, voor het niet-voorhouden, of het niet-voldoende-voorhouden van dien énen, bepaalden betalingsplicht aan God, die op de kerk rust, stel dus, dat de secte, of wat zo heet, aanvankelijk, of in haar latere geschiedenis, niet alles heeft gedaan, wat zij kón doen om de kerk tot betaling-op-dat-éne-bepaalde-punt te brengen, dan is die *secte* evenzeer wan-betalend tegenover God den Heere als 'de kerk'. Want het is een plicht, dien allen God te betalen hebben, dat wij 'elkander vermanen van het goede'. Betaling van dien plicht is onderling meer 'kerkformatie'. Zó heet, afgedacht van andere namen, dat gezonde werk bij God. Een onbetaalde rekening niet meer presenteren bij een wanbetaler, dat is ook wanbetaling tegenover God. Als er een secte is, dan zijn er *twee* mogelijkheden: de kerk heeft niet betaald en óók de secte bleef in gebreke, *òf* de secte bleef alleen in gebreke. Dat de kerk wanbetaalde is *mógelijk;* dat de secte Gods rekeningen Hem onbetaald teruggaf, dàt is *zéker.*

Doch we spraken nog van een tweede mogelijkheid: dat n.l. de secten eigenlijk *daarom* de kerk den rug toekeren, wijl zij de bepaalde 'betaling', die zij in tegenstelling met de kerk aan God den Heere doen willen, zien, en 'voelen' als een bevrediging van eigen *'godsdienstige behoeften'.*

In zùlk een geval stèlt men de kwestie van al-of-niet-betàlen door mensen aan *God.* Doch men bedoelt heimelijk: een niet-betalen-van-mensen-aan-mensen. Men 'mist' ergens wat men als godsdienstige natuur zo 'graag' heeft, wat zo 'ligt' in eigen lijn, wat zo bizonder strookt met eigen religieuze 'behoefte'. En nu zoekt die behoefte zich te bevredigen o.m. door eigen organisatie.

Maar ook zó is de secte de grootste wanbetaalster. Wie heeft het recht te ontkennen, dat in de kerk de betaling aan God *tevens* is, en automatisch is: de uitkering van de gelovigen aan *elkander* van wat hun goed, en nuttig is? Niemand heeft dat recht. We geven dat onmiddellijk toe. Maar we leggen er dadelijk ook den vollen nadruk op, dat ieder, die een betaling-aan-God practisch of theoretisch beziet onder het aspect van communicatie-verkeer-van-gelovigen-tot-gelovigen, dus van betaling aan *zichzelf,* daarmee in den grond goddeloos 'rekent', daardoor zelf de valse rentmeester is, die, rekeningen schrijvende voor God den Heere, zijn eigen voordeel zoekt, en daartoe Gods rekeningen vervalst, ze tot zijn eigen zaakjes makende, en op die manier de grote knoeier en wanbetaler is bij God.

* * *

Hoe we het wenden of keren - tot nu toe bleek dat hele spreekwoord over de secten als onbetaalde rekeningen der kerk gedacht buiten de gereformeerde grondgedachten om, of daarvan een aperte verloochening.

De secten, *die* zijn de wanbetalers. Aan *haar* deur moest het bordje hangen. Eerst *dàn* kan men gaan praten over de rekeningen, die 'de kerk' niet betaalt.

Dat laatste hopen wij de volgende week in een slotartikel te doen.

Van onbetaalde rekeningen. II. (Slot).

We beloofden, na de opmerkingen van ons voorgaand artikel, in een laatste woord nog iets te zeggen over de rekeningen, die 'de kerk' niet betaalt. We herinnerden eraan, dat men over deze laatste eerst

dàn spreken kan, en mag, als vooraf werd vastgehouden aan de hoofdgedachten, die we verleden week hebben aangeduid.

Inderdaad, er is erg veel, dat ‘de kerk’ betalen moest en niet betaalt. Wie zou het niet erkennen? Zij struikelt ‘dagelijks in velen’. Zij kan haar armen onverzorgd laten. Zij kan de prediking verwateren. Zij kan het medicijn der tucht aan de zieken onthouden. Zij kan in den arbeid der Zending tegenover heidenen, joden, mohammedanen te kort schieten. Zij kan in evangelisatie tegenover afgedwaalden in gebreke blijven. Zij kan zich tegenover secten, of weggelopen broeders, hullen in een voornaam, quasi-christelijk stilzwijgen, inplaats van hun de waarheid te zeggen, die ze nodig hebben tot bekering. Zij kan haar leden overlaten aan de scharrelaars en wisselaars en sjacheraars van den geest, door haar voorlichtingsdienst niet te organiseren, of de thema's, waarover zij spreekt, te laten afhangen van den ‘smaak’, den bedorven smaak, van wereldse salon-étikette. Zij kan haar wezen verloochenen, met haar belijdenis spelen, het geweld van haar eigen bestaan verdoezelen, de noodzaak, om altijd weer zich in levend verband met den levenden Christus te zien, verdoezelen en wegredeneren. Zij kan het niet-betalen der secten, waarover wij verleden week spraken, in de hand werken, door de absoluutheid van Gods eis tot betalen, juist op die punten, waarop men zichzelf zwak of insolvent weet, te negeren, en wie erop wijst, dood te zwijgen, of ‘enghartig’ te noemen, of ‘exclusief’, alzo op hem een verwijt overdragende, dat zij eigenlijk tegen den Wetgever van de betalende of wanbetalende kerk richten moest. Zij kan een tale Kanaäns spreken, die een niet-ingewijde niet verstaat, en ze kan de taal van ‘niemandsland’ spreken, daardoor bewijzende, dat zij geen eigen probleem meer stelt, geen eigen aard meer heeft. Zij kan, inderdaad, op alle mogelijke manieren haar rekeningen onbetaald laten. En ik noem juist deze voorbeelden, omdat ik meen, dat juist op deze en dergelijke punten de gereformeerde kerkinstituten en -groepen tegenwoordig in velerlei opzicht inderdaad rekeningen onbetaald laten. Ten dele zelfs tegen het betalen ervan zich schrap zetten.

Maar als ‘de kerk’ zó in gebreke blijft, hoe komt dat dan?

Dat komt dan meestal daarvandaan, dat de *léden,* die haar vergadering vormen, met dat wanbetalen zijn *begónnen.* Dat van *hèn* de verslapping gekomen is, en door hen verdragen werd, goedgepraat misschien. Ik stel nu zùlk een geval als mogelijkheid, waarin de kerk als instituut, in haar officiële besluiten en uitspraken, zich geenszins heeft uitgesproken *tégen* enige van de hierboven noodzakelijk ge-

keurde, of ook in het algemeen noodzakelijk te keuren ‘betalingen’ en ‘betalings’ plichten. In al zùlke gevallen is de kerk, als geheel, ook in haar officiëel naar buiten en naar binnen optredend ambtelijk leven, inderdaad wel in gebreke, maar dat gebrek is dan een gebrek van de *enkele leden.* Ook van die leden onder haar misschien, die het gauwst erbij zijn, de secten, of de eerste samenscholingen van toekomstige secten, bij de kerk aan te dienen als haar ‘onbetaalde rekeningen’.

Neem nu eens aan, dat deze leden, of andere, oog hebben gekregen voor het niet-betalen van zulke rekeningen, dan is het allereerst nodig, te spreken wat waar is, en niets anders dan wat waar is. Zij hebben dan niet te klagen over onbetaalde rekeningen der *kerk,* doch over onbetaalde rekeningen van *léden* der kerk. Want wij zijn niet Rooms. We hebben geen clerus en geen hierarchie, en geen ‘kerk’ dus, die men isoleren, en op een troontje of ook een zondaarsbankje zetten kan, zonder op haar leden het volle licht te doen vallen en hèn aan te merken als dragers van de eer of van de schande van ‘de kerk’. De fout zit in de leden. Niet nog in het instituut als zodanig.

Want dat laatste zou eerst het geval zijn, indien datgene, wat het instituut als zodanig als zijn eigendom erkent, òf geen plaats openliet voor de erkenning en de inwilliging van de goede betalingseisen, die men voorstaat, òf daartegen officiëel inging. In alle gevallen b.v., waaruit ik boven voorbeelden koos, hebben de Gereformeerde Kerken, en in de meeste ervan heeft ook de Chr. Geref. Kerk in haar officiële stukken alle noodzakelijke dogmatische, en ethische, en canonische elementen, die voor het tot gelding brengen der bovenbedoelde vorderingen Gods aanwezig zijn moeten, wel degelijk gegeven. De Gereformeerden in de Herv. Kerk hebben ze ten dele ook, voor een ander deel weerspreken zij zich, en is hun instituut tweeslachtig, en tegen zichzelf verdeeld. Blijven dus ten aanzien van de genoemde punten bij de Geref. Kerken vele rekeningen onbetaald, dan is dat niet de schuld van het instituut als zodanig (ik beperk me natuurlijk tot die bepaalde punten), doch de schuld van leden, leiders of niet-leiders.

En voorzover een kerkelijk instituut door zijn officiële uitspraken zelf rechtstreeks aansprakelijk is voor het niet-kùnnen-voldoen aan concrete betalingsplichten, gaat toch ook altijd deze schuld van het instituut zijn leden hoofd voor hoofd aan. De Herv. Kerk b.v. kan haar rekening-van-tùcht niet aan God en haar leden voldoen; ook al zou een plaatselijk predikant dit willen, zijn instituut verhindert hem daarin. In de Chr. Geref. Kerk is het ten aanzien van de noodzakelijke

getuigenis tegenover de secten een dergelijke tweeslachtige toestand: de officiële *belijdenis* geeft haar inderdaad wel degelijk de *mogelijkheid,* tegenover elke *secte* den eis der waarheid en der gerechtigheid Gods te handhaven, tot haar genezing en bekering; maar de officiële acta der kerkelijke *geschiedenis,* waarop dit instituut zich grondt en afzonderlijk stelt, bevatten en verdedigen beschouwingen en praktijken, die aan het zwaard des Geestes, voorzover het tegenover de secten zich keren wil, de scherpe punt afstompt. Zij doet dat door haar geschiedenis en haar zelfgrondingsdecreten (onbetaalde rekening van het instituut en de leden) en ook door bepaalde persartikelen van een deel van haar leiders (onbetaalde rekeningen van leden).

* * *

Rekent men nu met deze dingen, dan wordt doorzichtig, hoe pernicieus de gewoonte van hen is, die geen nieuw, of voor hen zelf verrassend werk van ‘geestelijke opwekking’ (in den ruimsten zin des woords) buiten de bepaalde kerk-instituaire vormen zich kunnen zien voltrekken, zonder dadelijk het spreekwoord bij de hand te hebben van die ‘onbetaalde rekeningen’ der kerk.

Zulk spreken is niet alleen door zijn valse of onvolledige probleemstelling (zie boven) onbillijk tegenover ‘de kerk’, doch niet minder is het verderfelijk voor de ‘secte’ en haar leden. Want het stijft den sectarischen zin, en geeft de suggestie, dat er ‘betaald’ wordt door de secte, die toch inderdaad altijd de grootste wanbetaalster is, niet-betaalster van *professie.* En in progressie.

En dit kwaad wreekt zich. Dit slordig omspringen van Gods wissellopers met de rekeningen, die Hij van alle mensen (kerk- of secte-mensen) in te vorderen heeft, het heeft ten gevolge, dat straks die slordige wissellopers zelf niet meer betalers van niet-betalers onderscheiden kunnen, dat zij zelf valse rekeningen schrijven en rechtmatige eisen Gods oningewilligd laten. M.a.w.: klagende over wanbetaling van het instituut, worden zij zelf wanbetalers in en aan het instituut.

Door immers het ontzag weg te nemen, dat ieder voelen moet tegenover de eisen, die God stelt inzake het kerk-instituëren zelf, en door te verdoezelen, dat de secten per se en altijd Gods rekeningen Hem onbetaald terug geven en den betalingsdienst vals organiseren, werken zij het sectarisme in de hand en verslappen heel het betalings-leven, en verzwakken heel den betalingsdienst, die in deze wereld georganiseerd is: georganiseerd n.l. in de *kerk.*

Want is de *kerk* niet de gemeenschap der heiligen? Is de kerk niet de gemeenschap der in Christus gelovende en door Hem tot 'betaling' bekwaamden en gewillig gemaakten? Is niet altijd elke *zuivere* betalingsdaad, die *zowel* in het brengen van *goede* offers, *als* ook in het erkennen en bewaren van de organische *eenheid* der gezamenlijke offeranden, zuiver is, reeds eo ipso *kerkvergaderende, kerkzuiverende,* kerkformerende en kerk-consummerende daad?

Voor Gereformeerden bestaat op dit punt geen twijfel.

En daarom bedroeven zij zich erover, als mensen, die met hen God willen dienen, in een tijd van al verder kerkverval en van al verder voortvretend kerkbederf en kerkbegrip-vervalsing menen, dat zij 'gemeenschap der heiligen' kunnen oefenen *los van het instituut.* Een lezer van ons blad, gedachtig aan wat de jongste predikantenconferentie blijkens persverslag ter overweging bood, ook op dit punt, vroeg mij, er eens op te wijzen, dat in de XII Artikelen de woorden: '(ik geloof) een heilige, algemene christelijke kerk' van de onmiddellijk erop volgende woorden 'de gemeenschap der heiligen' gescheiden worden, *niet* door een *komma-punt,* doch *door een komma.* Dat wil zeggen: die gemeenschap der heiligen is geen apart geloofsstuk, dat men los van de kerk mag of kan maken: de *kerk* is zelf die gemeenschap. En die gemeenschap-der-heiligen is weer geen *ervarings-waarheid* (de ethische mening) doch precies als de kerk zelf is zij eerst een *geloofsstuk.* Men kan dus niet weten, wat *volgens* God gemeenschap der heiligen IS, objectief gesproken, als men niet vooraf, onder terzijdestelling van alle gemoedelijkheid en 'ervaring', uit Gods *openbaring* heeft vastgesteld wat die gemeenschap objectief is, en hoe zij dus functioneren moet, zal zij niet verglijden in zelfverheerlijking, zelf-dienst, 'religieuze' erotiek en zelf-streling.

Ieder die dus 'gemeenschap' zoekt buiten het kerkverband, alsof die essentiëel zou zijn, zodra zij met den rug naar het kerkverband toe gaat staan, laat daardoor zijn rekeningen aan God, en aan Gods kerk onbetaald. ZELFS, indien hij gelijk zou hebben in het constateren van gebrek der kerk op dat punt. *Als* hij iets beters heeft, laat hem dan brengen ter plaatse, waar het hoort. Laat hem geloven in de kerkformerende kracht van het *gehoorzamen.* Overigens blijft de vraag, of niet, wat hij in anderen 'mooi' vindt, en als reden aangrijpt voor een soort van isolatie tegenover de kerk, niet vlak naast zijn deur opbloeit in kerk-verband, en door hem allang zou opgemerkt zijn, als hij maar oog er voor had.

Wanneer het gebeuren kan, dat voorgangers des volks den dienst

der kerk verzuimen, om, terzelfder tijd, gemeenschap te oefenen met onkerkelijke stichtingsgezelschappen (die meestal uit een bepaalde klasse, of 'n zeker milieu haar leden kiezen of ook noodwendigerwijze slechts daaruit *kunnen* krijgen, en die dus zelf reeds op sectarischen grondslag staan), dan is dat een droevig staal van onbetaald blijvende rekeningen. Dan interesseert mij een debat niet meer over de kwestie, of in die bepaalde beweging, onverschillig hoe ze heet, de zaken van geloof en leven van God en Woord Gods al of niet zuiver gezien worden op bepaalde punten. Het interesseert mij dan niet meer, of de methoden van geestelijk verkeer die men ginds volgt, misschien op een bepaald punt onzuiver ingedacht zijn, ja dan neen. Ja, elk debat *daarover* is mijns inziens dan ten dele tijdverlies.

Want voorop blijve staan, dat elke beweging, die iets goeds heeft, ook al zou zij incidenteel voorhanden kerkfouten vermijden, haar goede gaven heeft heen te dragen naar den schoot der kerk. Wij *geloven* nu eenmaal dat Christus haar vergadert en *door* en *in* haar de Zijnen vergadert. Een Ersatz voor de kerk moet men niet zoeken, want er ligt een belofte, dat wie de gehoorzaamheid volbrengt, daarin mede-arbeider Gods is, ook in dàt werk Gods, dat wij kerkvergadering noemen, - dat hij dus geen Ersatz op tafel krijgen zal, doch zuiver brood weer in Zijn schuren zal vergaderen.

Terug naar de kerk! - betaalt haar Heer (Kurios) de rekeningen.

En vermeerdert het aantal onbetaalde rekeningen niet door, hoewel kerklid, de kerk te degraderen in *principe.* Al wat betalen kan, betale den Heere: en doe dat op den door Hem daarvoor gegeven weg: den kerk-weg.

Want de kerk-weg is de weg van de gemeenschap der heiligen.

Radiovereniging en....kerk.*)

Dezer dagen verscheen een brochure ‘Het kerkprobleem, een pleidooi voor meerdere christelijke samenwerking’, door J.W. Bruins, arts. Schrijver is, blijkens eigen getuigenis, lid ener Geref. Kerk (Deventer). Hij is met de ook in ons blad (nadat het er in gemengd was) besproken, sinds alweer prijsgegeven, Deventer evangelisatie-methoden (van het voormalige ‘Deventer kwartet’)

*) De Ref., 23 juni 1933, 13e jrg. no. 38, bl. 300/1 (Kerkelijk Leven). Vgl. p. 161 van dit werk: ‘Deventer vragen’.

van nabij bekend geworden, en tracht, voor samenwerking, althans voor meerdere christelijke samenwerking te ijveren.

Nu kan men dat laatste nooit genoeg doen. Al wat christelijk is, worde met alle kracht gedaan. Christelijke samenwerking is, gelijk alles wat christelijk is, immer een goed geschenk, een heilige opdracht tevens.

't Blijkt evenwel, dat Schr. *eigenlijk* pleit voor meerdere samenwerking van *christenen,* straks van hen, die zich christen noemen; men ziet: de cirkel der aandacht verbreedt zich. Maar meteen - en dat is jammer - kan men constateren: het *probleem verschuift zich.* Want samenwerking van *christenen,* dat is nog lang niet altijd *christelijke* samenwerking. Een gesprek van christenen is nog altijd niet hetzelfde als een christelijk gesprek. Het zal dus maar de vraag zijn, of de schrijver een bepaalde samenwerking van christenen *toetst* aan de *beginselen* van het pure christendom. Of hij op dàt punt en in dièn zin betoog tegen betoog weet te plaatsen.

Nu is dit laatste helaas niet het geval.

Schrijver wil over de *evangelisatie* spreken, begrijpt, dat daarmee het *kerk*-probleem samenhangt, noemt dat ook in den titel, maar behandelt het intussen niet. Hij ziet enkele *'kerken',* legt hun een verlangen voor, dat in zijn ziel leeft, maar behandelt niet de vraag van wezen en taak der 'kerk'.

En ik denk weer aan het bovenstaande: *een samenwerking van christenen is nog niet christelijk; een samenwerking van 'kerken' is nog niet 'kerkelijk'.* Om het *'kerk'probleem* te zetten achter het christelijke-samenwerkingsprobleem, moet men dus scherp definiëren: christelijk, en kerkelijk. Geen van beide gebeurt.

Slechts dit éne geschiedt: in nauw verband met de evangelisatie wordt Schrijvers verlangen hier uitgesproken.

Nu heeft het voor mij geen zin, deze brochure als zodanig te bespreken. Ik heb, om bekende redenen, eerst na er ingehaald te zijn, iets geschreven over de Deventer methoden van toen. De schrijver van deze brochure raakt geen enkel van de door mij te berde gebrachte argumenten aan, noemt ze niet eens, en behoeft dus mijnerzijds geen nadere bespreking. Temeer, wijl we dan zouden beginnen moeten, de hoognodige onderscheidingen te maken, die hier maar al te zeer gemist worden. Maar nu zou ik toch bijna weer gaan 'recenseren'; en dat is de bedoeling niet.

Ik schrijf over deze brochure alleen daarom iets, wijl ze rechtstreeks ook mijn naam noemt. De schrijver beweert n.l., dat ik zeer

inconsequent ben. Tegen de Deventer evangelisatie-methoden bracht ik bezwaren in, en kijk, toch ben ik lid van het algemeen bestuur der Ned. Chr. Radiovereniging. Deze N.C.R.V. is, volgens Schrijver, 'het mooiste voorbeeld van een niet-kerkelijke, georganiseerde evangelisatie', en nu is het volgens den schrijver *onmogelijk,* - cursivering van hem - dat ik het één met het ander kan verbinden.

Nu moet mij allereerst dit van het hart, dat we met dergelijke 'argumentatie' toch bitter weinig opschieten. Stel eens even, dat ik inderdaad inconsequent ben inzake die N.C.R.V., verandert dat iets aan de objectieve waarde of onwaarde van mijn theorieën over: hoe-het-zou-moeten? Wil de geachte schrijver alle theorieën te lijf gaan, waartegen de drager of voordrager zelf inconsequenties begaat, dan kan hij de wereldontwikkeling weer van onderen op laten beginnen; niemand is nooit tegen zijn eigen leer in overtreding geweest.

Maar, afgedacht daarvan, ik loochen de inconsequentie, die mij hier ten laste gelegd wordt.

De schrijver heeft - dit vooreerst - van wat ik wil niet alleen niets geciteerd, maar ook een onjuiste voorstelling gegeven. Waar haalt hij het vandaan, te beweren, dat ik 'iedere samenwerking toets aan mijn kerk-principes'? Dat heb ik nooit gedaan. Ik heb ze in een bepaald geval getoetst aan de 'principes' der *waarheid,* ten dele ook aan haar eigen bedoelen (immanente critiek). En die 'principes der waarheid', die zijn heus niet alleen van betekenis voor de instituering van de Gereformeerde Kerken. Ze raken de waarheid omtrent de Schrift, den Christus, de verzoening, die Christus aanbracht, het koningschap van Christus, zijn hedendaagse wereldconsummatiewerk (o.m. in de vergadering van Zijn kerk), Zijn eis, dat we, te meer wijl de wereld in brand staat vanwege het onverstand en het kluts-maar-door-mekaar-systeem, de dingen, alle dingen, bij hun waren naam zullen noemen, en zo voort. Al die dingen af te doen met de vage uitdrukking: 'zijn' (!) 'kerk-principes', - dat helpt niemand. Dat stuurt alleen maar de bespreking in de war. Zó simpel zijn de dingen niet. En als de schrijver elders beweert, dat ik de 'kerkelijke en confessionele ideeën' (!), waarvan ik 'een reincultuur' heet, 'op grond van' mijn (!) 'belijdenis schriftuurlijk opbouw', dan zou ik willen vragen: geef u dan, *als dat waar is,* daaraan over. Want 'mijn' belijdenis is, de schrijver zegt het zelf, ook die van den heer Bruins. Ik houd er geen aparte op na. En als ik dan bovendien nog *schriftuurlijk* opbouw, dan moet de Heer Bruins, lid ener Gereformeerde Kerk,

er niet overheen praten. Dat is ‘onze’ belijdenis, dacht ik zo, in mijn eenvoudigheid.

In verband hiermee moet ik ook afwijzen de volstrekt onjuiste voorstelling van het debat, dat ik indertijd met ‘De Rotterdammer’ had. Sommige mensen lezen toch wel bizonder haastig! Nota bene, hier wordt beweerd, dat ik de Christelijke pers niet zou willen toestaan Gods zegen toe te wensen aan meer dan één kerk. Het is net precies andersom. Ik wens Gods zegen aan alle kerken toe; dan zullen ze, als die zegen komt, zich bekeren, waar dat nodig is. Ik beweerde juist, dat een *sanctioneren*[1)] van bestaande toestanden die bekering, dus ook ‘Gods zegen’ tegenhoudt. Nèt het tegenovergestelde. Het is een verzinsel, dat ik een christelijk, niet kerkelijk dagblad, wilde ‘plaatsen voor een principiële uitspraak aangaande een bepaald onderdeel van het Kerkvraagstuk’, in casu de Chr. Geref. Kerk. Het is al weer 't *tegendeel* van wat ik werkelijk opgemerkt heb. Ik beweerde, dat een bepaalde uitdrukking van het bedoelde dagblad juist een principiële uitspraak omtrent een bepaald kerk-instituut *onderstelde,* en meende, dat een niet-kerkelijk orgaan zich daarvan moest onthouden, wijl het *niet* tussen de onderscheiden kerkinstituten partij te kiezen had. Ik haal deze dingen ongaarne weer op; maar als iemand de feiten precies onderstboven zet, dan móét het wel even gebeuren.

En wat voorts de door den schrijver getrokken parallel tussen Kerk en Radio-vereniging betreft: hoe hij die volhouden kan, is mij een raadsel.

a) de N.C.R.V. is niet vrij in het uitzenden, de Kerk is wel vrij in het spreken. Ziet de Heer Bruins kans, van den Minister van Binnenlandse Zaken (vroeger van Waterstaat) een zendvergunning te krijgen voor een Gereformeerde Radio-Vereniging, laat hij het mij dan dadelijk schrijven; dan zal ik gaarne een Geref. Radio-vereniging

1) De heer Bruins moet niet zo hopeloos fantaseren. Het ging niet over ‘zegen’ toe-‘wènsen’ (toekomst), maar over de apodictische uitspraak, dat God (blijkbaar goedkeurend, niet ‘toelatend’) een bepaalde kerkelijke, tegen andere kerken gerichte actie, die volgens die andere kerken *de ‘samenwerking’ nodeloos verbrak* (!!!!), hàd groot gemaakt (verleden, indicatief, niet conjunctief). Wat leven sommigen toch bij indrukjes, en niet meer. Ik pleitte voor samenleving en samenwerking, ik vond b.v. het *niet-samenleven* van gereformeerd en chr. geref. *onverantwoord voor God,* betreurde het daarom, dat een dagblad, door de *gescheurdheid goed te praten,* en door God goedgekeurd te noemen, *de hoog-nodige samenwerking tegenhield;* en dan komt daar later een academisch gevormd man temidden van niet-academisch gevormde en andere een onrustig debat (te Deventer) nog onrustiger maken door te beweren, dat men toch samenwerking hebben moet? De zaak komt hier op haar kop te staan.

helpen opbouwen. Vermoedelijk zal hij echter met mij geloven, dat zulk een Geref. Radio-vereniging (stel, dat ze begeerlijk ware), geen enkele kans hebben zal op zendvergunning, geen golflengte zal toegewezen krijgen, tot niets-doen bij voorbaat is veroordeeld.

Hier staat men dus voor het dilemma: niets-doen, of het bereikbare doen. De N.C.R.V. zendt uit wat anderen spreken. Niet-meedoen betekent: de Geref. stem smoren, en anderen doen spreken met hulp van *onze belastingpenningen.* Staat het zo ook met de evangelisatie? Verbiedt de Minister van Binnenlandse Zaken de Gereformeerde Kerk van Deventer het evangelie naar buiten uit te dragen en te zeggen: kom, ga met ons, en doe als de Heer Bruins, word lid der Gereformeerde Kerk?

b) de N.C.R.V. heeft een bepaalden grondslag, die anders is dan de belijdenis der Gereformeerde Kerken. Ik kan elken grondslag aanvaarden voor elke samenwerking, mits het *doel* der samenwerking op dien grondslag te bereiken valt en grondslag en doel niet verboden zijn door het geopenbaarde Woord van God. De N.C.R.V. zegt niet: bekeert u tot God, laat u dopen en uw zonden afwassen, en komt dan tot den doop der N.C.R.V., want zij doopt niet, ze is geen Kerk. Ze is geen kerk, maakt ook voor geen enkele kerk reclame, zou een uitzending ook verbreken, een rede verbieden, als iemand voor ‘zijn’ kerk reclame maakte, of beweerde: God heeft, approberend, die en die bepaalde kerk groot gemaakt, en daarmee een oordeel van afkeuring gegeven tegen andere. Omdat ik dat weet, omdat eerlijk vastgelegd is, dat de N.C.R.V. niet doen zal, wat ik in ‘De Rotterdammer’ eenmaal afkeurde, dáárom kan ik - daarin dus volkomen consequent, het ene met het andere verbinden. En de Heer Bruins, zijnde arts, zou dat begrepen hebben, als hij eens *bestudeerd* had, wat hij z.g. ‘beschrijft’: het Rotterdammer - K.S.-geval. Hij fabuleert evenwel omtrent dit laatste, en voorts vergeet hij, dat de N.C.R.V. geen grondslag heeft, als dien een evangelist hebben moet voor het naar Christus' bindend gebod uitdragen van het evangelie. De N.C.R.V. *als zodanig evangeliseert nooit,* laat alleen stemmen, die toch spreken, en die *niet de stem der vereniging zijn,* verder klinken, onder behoud van elks verantwoordelijkheid voor wat hij zegt. Geen van de sprekers mag daar zich helemaal uitspreken over het zijne, over zijn laatste, diepste overtuiging. *Elk belooft, eer hij spreekt, te zwijgen.* Is dat evangelisatie, direct tot den zondaar? Heeft Christus de evangelisatie het recht gegeven te spreken-tot-op-zekere-hoogte?

De Deventer evangelisatie van vroeger evenwel - aldus betoogde

ik - had een grondslag en een doel, doch moest, zodra haar doel bereikt werd (bekering van niet-gelovenden) officiëel in verlegenheid komen, wijl de vraag, waar de bekeerde den doop moest ontvangen, 'aanroepende den naam des Heeren', in deze evangelisatie niet te beantwoorden viel, en wijl de gereformeerden hun belijdenis, de belijdenis van den Heer Bruins, dat ieder in Deventer schuldig is, zich bij de ware kerk te voegen (een belijdenis, die de Heer Bruins, om zijn eigen terminologie nu eens te bezigen, op een bepaalde wijze had 'geïnterpreteerd') niet konden handhaven, zonder practisch de samenwerking met de samenwerkenden te verbreken. Ik betoogde dus, dat deze evangelisatie *niet* samenwerkte, al zei ze dat; mijn bezwaren waren helemaal - op d i t punt - geen kerk-principe-bezwaren, doch ze waren ontleend aan den eis, dat men A zou noemen A, en B B, en samenwerking samenwerking, en onmacht-tot-samenwerking ook onmacht-tot-samenwerking. Kan men mij overtuigen, dat de N.C.R.V. niet *kan* bereiken, wat zij met *háár* grondslag zich als *doel* stelt, dan beloof ik, daar ernstig over te zullen nadenken. Thans zie ik dat niet.

c) de N.C.R.V. evangeliseert, zei ik reeds, *niet,* de kerk moet het, strikt genomen, *wel.* De geachte schrijver houdt wel met hand en tand vast aan zijn these, dat de N.C.R.V. evangeliseert, maar hij vergelijkt en - wat erger is - identificeert (praktisch) ongelijksoortige grootheden. De N.C.R.V. zal wel voor velen, die buiten staan, tot een zegen zijn, en daarin een deel bereiken van datzelfde, wat ook de kerkelijke evangelisatie betreft, doch als zij dat doet, is dat *niet* haar rechtstreekse of enige doelstelling, en *als* zij winst behaalt, is dat niet om te roepen tot een *kerk* (gelijk *evangelisatie altijd moet doen,* wijl niet de Heer Bruins, of ik, maar CHRISTUS de uitverkorenen vergadert tot en in de kerk), doch om getuigenis te geven aan de *waarheid.* Verder kan zij niet gaan, tussen 'kerken' kan zij niet kiezen. Dat de *waarheid* de mensen pakt, is nog iets anders dan van *ons* uitgaande evangelisatie-daad. Een geestelijk lied van Bach kan ook 'pakken', het draaiorgel van 'Het Visnet' ook. Moet men nu ook al, om consequent te zijn, beweren, dat elke kerk eigen grammofoonplaten moet laten draaien, eigen draaiorgels moet bouwen? Op straffe van anders te worden gesommeerd, gelijk de Heer Bruins mij doet, om òf niet iedere samenwerking te toetsen aan zijn kerk-principes, òf in de practijk in alle opzichten het verlengstuk te zijn van zijn principiële betogen en redeneringen, zulks dan - wel te verstaan - volgens de 'interpretatie' van den Heer J.W. Bruins?

Ik zie mijn werk in de N.C.R.V. voorlopig nog als verlengstuk van mijn principes, en mijn beschouwing over de evangelisatie eveneens. En dat kan ieder, die maar goed onderscheidt, wel duidelijk worden.

Maar het komt dan ook op dat goed-onderscheiden aan.

Leertucht.*)

Dr W.A. Hoek schrijft in het 'Algemeen Weekblad' (ethisch):

> Hoe dit alles ook zij, ik voor mij doe voor geen geld ter wereld aan actieve leertucht mee. En wel om de eenvoudige reden, dat ik er mij in mijn vóóreschatologischen staat, zowel in- als uitwendig, te lelijk en te ordinair voor acht.

Ik mezelf ook.

Maar aan dit mijn oordeel over mij wordt geen waarde toegekend; daar is het (door de Schrift en de genade) veel te juist voor. Ik ben, zowel in- als uitwendig te lelijk en te ordinair, dan dat Hij, van wien ik, met of zonder tucht, een 'leer', in preek of blad, durf, of moet geven, zich zou bekommeren over mijn oordeel over mijzelf. Hij *beveelt* hier, en daarmee uit.

Dus geloof ik aan de noodzakelijkheid van de leertucht, mede ook hierom, wijl ik veel te lelijk en te ordinair ben om er over te beslissen, of ik er al of niet aan zal beginnen.

Voorts geloof ik, dat, indien mijn lelijk-en-ordinair-zijn mij van leer*tùcht* af mòest houden (zie evenwel boven), het mij tevens van *léér* af moest houden. Alsmede van *tuchtleer,* en lelijkheids-leer, en van een leer des Ordinairen. Gelijk deze ongetwijfeld in het 'Algemene Weekblad' te vinden is.

Ja, ik zou, indien mijn lelijk-en-ordinair-zijn zózeer tot alleeninhoud van mijn prolegomena geworden was, als hier het geval is, niet eens in een *'Algemeen* Weekblad' willen schrijven. Ik zou het *'algemene'* de oer-ketterij noemen. Ik zou mijn aller*particulierste* blaadje schrijven van en voor mezelf, en het, vóór ik het mezelf voorlas, weer verscheuren.

Maar gelukkig heb ik een Woord van Hem, die een kerk heeft, waarin aan de lelijkheid en de ordinairheid geen ordinariaat van geboden geven inzake doen of laten wordt toegekend, doch aan Zijn

*) De Ref., 23 juni 1933, 13e jrg. no. 38, bl. 304/5 (Persschouw).

Heerlijkheid en Waarheid en Recht de heerschappij wordt toegekend.
Het blijkt al weer, dat er heel wat vast zit aan de kwestie van de *klaarblijkelijkheid* van Zijn openbaring.

'Het lichaam van Christus'.*)

Ds Drijver zegt in 'De Hervorming' (vrijzinnig):

> *Nog eens het Lichaam van Christus.*
>
> Over dit, door Dr Sevenster ter Moderne Vergadering ingeleide thema, een afzonderlijk woord, hoewel zijn referaat ongeveer een herhaling was van zijn opstellen in 'Kerk en Wereld', door ons in een vorig overzicht al besproken.
> De opmerking van een der debaters, dat het opkomen van de uitdrukking 'Het Lichaam van Christus', in onze vrijzinnige kringen verklaard moet worden uit het zoeken naar toenadering tot de linkse orthodoxie, was ad rem. Wij geloven niet, dat in onze vrijzinnige Gemeenten behoefte bestaat aan een wederinvoer van die oude benaming. Wij kunnen ons niet voorstellen, dat de predikanten, die het voor dien term opnemen, dit zouden doen, indien het niet min of meer als eis gesteld werd door de mannen van Kerkopbouw, waarover straks meer.
> De term in kwestie gaat terug tot Paulus. Maar behalve Paulus' leer over Christus, geven de Evangeliën ons de leer van Christus, althans de hem toegeschreven en door de kerkelijke traditie aanvaarde leer van Jezus. Met die Evangeliën in de hand, kwam iemand uit de vergadering op voor de prediking, bewaard in de Bergrede.
> Gelukkig verzekerde de referent, dat een voorganger(ster), die de Bergrede in het centrum der Evangelieverkondiging plaatste, in de Christelijke kerk behoorde te worden geduld!
> Dat ontbrak er ook maar aan. Maar de toon, waarop de concessie werd gedaan, bewees het eenzijdig standpunt van het referaat.
> Zolang in ons Nieuwe Testament de vier Evangeliën, die toch niet zonder reden daarin zijn opgenomen, bewaard blijven, zal men onder het Evangelie van Jezus Christus mede dienen te verstaan, wat Jezus zelf gezegd wordt te hebben verkondigd.
> Trouwens de referent is daarvoor zelf niet onverschillig. In zijn artikel 'Evangelie en Stoa' in het 'Nieuw Theologisch Tijdschrift' van Januari 1932, heeft hij het eigen karakter van Jezus' spreuken, lessen en gelijkenissen in het licht gesteld, zowel tegenover de Joodse als tegenover de Helleense Godsleer en levensleer. Hij eindigde zijne uiteenzetting met de gevolgtrekking, dat de godsdienstig-zedelijke prediking van Jezus zeer waarschijnlijk is uitgegaan van een bepaalden historischen profeet, den profeet-leraar Jezus.
> Waarom zich moeite gegeven dit aan te tonen indien met het bijzonder karakter dier prediking niet hare bijzondere waarde, haar blijvend gezag samenhangt? - Wat kan er aan gelegen zijn voor Jezus en zijn leer een

*) De Ref., 23 juni 1933, 13e jrg. no. 38, bl. 304/5 (Persschouw).

> geheel enige plaats in de geschiedenis op te eisen, zo wij ons naar die leer niet langer hebben te regelen?
> En geeft men dit laatste toe, dan wordt de vraag of men de Christelijke geloofsgemeenschap al dan niet naar Paulinischen trant 'Het Lichaam van Christus' moet noemen, van bijkomstig belang.

Het 'leuke' (bedroevende) is hier, dat de term *geduld* wordt als van *'bijkomstig'* belang.

Afgedacht nu van het feit dat de 'bergrede' en het 'bijkomstige belang' elkaar niet kennen (daar ligt juist de verlossende kracht der bergrede als openbaringsmoment in), is het ook wat vreemd, dat hier een benaming voor een 'geloofs*gemeenschap'* wordt geduld op gronden, ontleend aan de (nog niet-verlaten) mening, die men hier heeft over den inhoud der *prediking* van die gemeenschap. Noch in die prediking, noch in haar inhoud evenwel ziet men een onveranderlijk *konstitutief* element van zijn eigen 'geloofsgemeenschap'. Maar daarmee is de naam *als naam* zelf reeds geoordeeld. Laat men den term uitleggen, zoals Paulus hem bedoelt; dan is duidelijk, dat hij voor een vrijzinnige gemeenschap *niet* past.

Een goede buur is slechter dan een verre vijand.*)

(Waarschuwing vooraf: Als ik hier over 'vijand' zal gaan handelen, dan bedoel ik, gelijk reeds eerder hier werd opgemerkt, niet een 'echthros', d.w.z. een *persoonlijk* vijand, doch een 'polemios', een, met wien een *gemeenschap* in staatkundigen, economischen, politieken, of ook kerkelijken zin, op voet van - verklaarden - oorlog leeft).

In de Kroniek van het Gereformeerd Theologisch Tijdschrift heeft Ds P. van Dijk gesproken over de gelukkig eindelijk de algemene aandacht krijgende onzinnige verdeeldheid tussen Gereformeerd en Chr. Gereformeerd. Ds van Dijk doet - gelijk men zulks van hem gewoon is - verscheidene juiste en interessante opmerkingen, voegt zich, terecht, bij hen, die tegenover Ds v. Grieken, Ds Hilbers, De Wekker, etc. volhouden, dat wij 'geen veronderstelde wedergeboorte' (in den beweerden zin) 'leren', dat de doopspractijk geen principiëel punt is (ik voeg er aan toe: helemaal geen punt van theoretisch

*) De Ref., 30 juni 1933, 13e jrg. no. 39, bl. 308/9/10 (Kerkelijk Leven).

kerkelijk-aanwijsbaar *kerk*-verschil), en constateert, dat niet zakelijke geschillen, doch *wantrouwen* de hoofdoorzaak was der scheuring. En zo is er meer, dat onze hartelijke instemming heeft.

Maar op één punt menen wij - Ds van Dijk houde dit ten goede - met hem van mening te moeten verschillen. Als dat éne punt niet een kardinale kwestie raakte, zou ik het graag onbesproken hebben gelaten. Het raakt evenwel naar mijn overtuiging het hàrt der zaak voor alle kerkinstituten, die de gereformeerde belijdenis als formulier van enigheid aanvaard hebben.

Ik citeer Ds van Dijk:

> Wanneer het wantrouwen (want m.i. is dat zowel in '92 als ook in de trage opheffing van de A- en B-verschillen bij ons de hoofdoorzaak geweest) tegenover de als *neo-Calvinisme* gekwalificeerde belijdenisuitspraken der Gereformeerde Kerken in al die jaren stelselmatig zulk een mentaliteit hielp kweken en zo'n sfeer hielp vormen, dan moet men althans mij persoonlijk niet kwalijk nemen, dat ik voor de eenheid en de rust, voor de stichtelijkheid en het vertrouwen veel meer heil er in vindt, dat de Chr. Gereformeerde Kerken op zichzelf blijven staan, dan dat we in schijn verenigd ervaringen zullen gaan opdoen als in de Ned. Herv. Kerk, waar Ds A. zijn klanten heeft, die Ds B. alleen hoorde bij zijn intree toen ze voor eens en voor goed zijn ligging hebben geconstateerd, en eveneens Ds B. zijn aanhang voor wie Ds A. totaal 'lucht' is.
> Er is niemand, die niet graag àlle Gereformeerden verenigen wou, indien dit kon. Maar ik zou den Zeeuwsen Gereformeerden dominee wel eens willen horen, die met zijn kennis van de ligging der Oud-Gereformeerden in Zeeland, hun mentaliteit en hun sfeer, wensen zou, dat zij zonder meer zich morgen allen in zijn kerk lieten inschrijven.
> Als het kon zou ik met de Chr. Gereformeerden in heel ons vaderland in goede *buurschap* willen leven, zoals ik dat vroeger schreef over den vriendschappelijken omgang tussen de pastores in kleine stad of dorp. Wil men daar met een Synodale Commissie eens over gaan praten, heel gaarne.

Vervolgens herinnert Ds van Dijk aan een artikel van Dr H.W. van der Vaart Smit, die erop gewezen heeft (in Zwijndrechtse Kerkbode), dat er tussen de kerkelijke groepen vaak zo'n groot verschil bestaat in 'mentaliteit' (men kan ook het woord 'ligging' met behoorlijke mentale reservatie bezigen). Dr van der Vaart Smit rekende *óók* met *dézen* factor, als het er om ging, het *'getrennt* marschieren' van Gereformeerden en Chr. Gereformeerden te verklaren. Ds van Dijk erkent, dat deze factor als zodanig bestaat, maar merkt dan op:

> Maar de door Dr Smit genoemde mentaliteit dunkt mij is het grootste beletsel om tot een eenheid te geraken, die op den duur geen huwelijk zal blijken van opzichzelf beste mensen, maar die elkaar nooit hadden moeten nemen.
> In ieder geval lijkt me een jarenlange verloving niet ongewenst, die wat van het wantrouwen, waardoor men elkaar voorheen niet mocht, zal kunnen wegnemen.

Tot zover de schrijver der Kroniek.

Tegenover dit pleit nu voor een goede *'buurmanschap'* zou ik plaatsen willen, de in geen enkel opzicht serieus-paradoxale bewering, dat *in het 'kèrkprobleem'* de regel moet gelden, dat *een goede buur slechter is dan een verre vijand.* Natuurlijk zinspeel ik hier op het bekende spreekwoord, hetwelk zo komt te zeggen, dat een goede buur beter is dan een verre vriend. Ik behoef dus niet op te merken, dat men de schijnbaar paradoxale uitspraak van daareven recht dient uit te leggen, zal men haar niet misverstaan; het spreekwoord zelf maakt de zinspeling wel doorzichtig.

Dat mijn stelling over den goeden buur, die slechter is dan een verre vriend, heus geen paradox is (al klinkt zij zo), zou ik kunnen *betogen.* Ik kan het evenwel ook *illustreren.* Door voorbeelden. Dat lijkt me voor dezen keer beter.

Dus: een paar voorbeelden.

Een man en een vrouw zijn getrouwd. Heus getrouwd. Dus voor God. Ze krijgen ruzie. Wantrouwen. Weglopen. 'Getrennt marschieren' door de stad. Verzekeringen, beiderzijds: hier ga ik, ik màg niet anders, ik kan tenminste niet anders ('mógen', dàt woord gebruiken ze, als ze 'prrrincipejèel' doen, 'kùnnen', als ze aan zo iets als hun 'mentaliteit' denken). De hele stad is getuige. Kerkeraad en dominees komen erbij. Ik vraag aan De Wekker, en aan De Saambinder, en ook aan de Kroniek: als de dominee zei: *blijft* maar 'getrennt marschieren', want je kunt in goede *buurschap* leven, en als jullie samenkomen, dan begint die mentaliteit wéér te kriebelen, - zou dan die dominee 'de breuke niet helen op het lichtst'? Zij zouden zeggen: houd vast, dominee, aan het *gebod* van God, aan de kracht van den huwelijkseed, en maak niet Gods gebod van samenwónen krachteloos door de mensen-inzetting van goede buurschap. Hier zou erkend worden door ieder der drie genoemden: een goede buur is slechter dan een verre vijand. Want Jahwe kent volgens Micha 6 slechts *rèchts*gedingen met 'Zijn volk', juist wijl het 'Zijn (verbonds)volk' is; het pleit, het twistgeding mag dus niet als *rèchts*pleit verdoezeld worden. En Zijn *rèchts*handel bemoeit zich óók met het *huwelijk* van de Zijnen. Zolang men (als verlaten man of vrouw) nog een 'vijand' heeft (een polemios), wordt er nog georeloogd, wordt er dus nog gewerkt aan den vrede, is het twistgeding, dat onder de vigueur van Jahwe's RECHT een serieus ding is, ook als serieus *erkènd* (waarom dan ook dat doodzwijgen, dat mij jaren lang heeft tegengestaan inzake Gereformeerd en Chr. Gereformeerd

nooit vroom was). Een verre vijand, een polemios, die zijn twist met u *volhoudt,* die mag in alle punten van het twistgeding misschien ongelijk hebben, maar het niet-meer-twisten is, zolang het rechtsgeding onopgelost bleef, zelf het grootste ongelijk: wijl het Jahwe om Zijn voeren van een *proces* (Micha 6) in Zijn aangezicht bespot.

Nog een voorbeeld? Goed; ik kies er thans één, niet uit een mógelijk geval tussen twee mènsen, maar uit een concreet-hístórisch geval in een geméénte van door Christus ten eeuwigen leven in kerkinstituut vergaderden: de gemeente van Korinthe. Daar waren *schisma's;* en ik kies ook hierom dit voorbeeld, omdat De Wekker (zie De Bazuin van 30 Juli 1926) er eens (na Assen!) bezwaar tegen gemaakt heeft, dat 'vooral de leiders in de Geref. Kerken' (aldus de Wekker-redacteur) zich van het woord 'schismatiek' bedienden, o.m. ter aanduiding van (wij citeren weer letterlijk dezen Wekker-redacteur S. te A.) 'de Geref. Kerk van Amsterdam-Zuid buiten het verband der Geref. Kerken' (!). De Wekker meende, dat het woord 'schisma' in Paulus' brief aan de Korinthiërs slechts een scheuring bedoelde IN het kerkverband, *niet daarbuiten.* Zodra een groep (b.v. de Chr. Geref. Kerk) buiten het kerkverband kwam te staan (b.v. op de manier van de goede 'buurschap' à la Ds van Dijk) mocht men ze niet meer schismatiek heten, wijl schisma *slechts* betekende: een scheuring IN de gemeente, zonder kerkverbandverbreking. De Wekker oordeelde, dat men zich aldus in het gebruik van dit woord herzien moest, vooral in de Geref. Kerken. Wij citeren weer letterlijk: 'Vooral, wanneer wij, *gelijk in de Geref. Kerken wordt gehuldigd,*[1)] het standpunt der *pluriformiteit* innemen, moest men toch heel voorzichtig zijn met dat woord schisma'. Tegenover De Wekker wees ik er in gemeld Bazuinnummer op, dat Paulus in 1 Kor. 1:11 constateert, dat er 'twisten' zijn ('erides'), en dat de apostel nu in vs 10 de hoop uitspreekt, dat deze 'twisten' ('erides') geen 'scheuringen' ('schisma's') mogen veroorzaken; ik meende, dat daaruit bleek, dat 'schisma' wel degelijk een scheur *kàn* aanduiden, die tussen bepaalde *in afzonderlijke instituten* vergaderde groepen van gelovigen heenloopt (m.a.w.: dat men een samenleving in de

1) Het is leerzaam, in 1933 dit Wekker-woord uit '26 nog eens te lezen. De 'pluriformiteit' wordt hier aan de Geref. kerken verbonden. Men krijgt zo den indruk, dat de Chr. Geref. Kerk deze niet 'huldigt'. Later, toen De Heraut over de 'ware kerken' schreef (blijkbaar, en ook, als ik me wel herinner, met zo veel woorden dit zeggende, onder invloed der pluriformiteitsgedachte), meende De Wekker dit pluriformiteits-thema achter De Heraut aan te kunnen keren tegen De Reformatie.....Vaste leiding?

besproken ‘goede buurschap’ in veel gevallen MOET blijven noemen: schismatiek).

Achteraf doet het me nu genoegen, dat de in 1932 verschenen Kommentaar van Prof. Grosheide over 1 Korinthe mij hierin gelijk geeft. We lezen daar (bl. 53) voor ‘schisma’ deze vertaling: scheur, Matth. 9:16, dan meningsverschil, SCHEIDING. ‘Meningsverschil kan licht tot verkeerdheden leiden, bepaald tot scheiding. EN ZO WAS HET BLIJKENS HET VERBAND TE KORINTHE’. Wel was de gemeente nog niet uiteengevallen (bl. 55), maar (Bazuin) de apostel vreest juist, dat er schisma's (kerkverbandverbrekingsdaden) uit zullen voortkomen.

En wat doet hij nu?

Constateert hij, dat er tussen de twistenden verschil van mentaliteit is, en adviseert hij dan tot een samenwoning in goede buurschap? Of houdt hij voor zulk een buurschaps-relatie als ultima ratio een open plekje in zijn betoog? Er zou *aanleiding* voor zijn, want, terwijl de mentaliteitsnuances, die men anno 1933 in buur- en buurt-schappen hier en daar wil fixeren, feitelijk slechts een kwestie van *leiders en leiding* is, en *het volk* voor een groot percentage er niets van *wéét,* anno 1933, daar kon Paulus tot *Korinthe* zeggen, dat ELK der Korinthiërs een der vier leuzen aanhief, die in de gemeente werden aangeheven (Komm. Grosheide 57/58). ‘Men schaarde zich op subjectieve gronden achter iemand, terwijl daar.....objectief geen reden toe was.....Zulk ruziemaken was in de Griekse democratisch bestuurde steden[2)] aan de orde van den dag. Men bracht het over in de kerk’, zegt Prof. Grosheide, bl. 58. En het lijkt al weer bizonder veel op de door Ds van Dijk terecht geconstateerde aanhankelijkheid van den één tegenover A, van den ander ten opzichte van B. Het was daar in Korinthe een ‘al hoger grijpen’ (Gr. bl. 61), er was ‘een streven om het steeds hoger te zoeken’ (bl. 58). De een ging met de jongste beweging mee (Apollos, Kuyper), de ander wilde ‘den stichter der gemeente trouw blijven’ (Paulus, De Cock, ‘wij blijven 34-ers’, bl. 58).

Maar, nog eens, wat doet Paulus nu?

Hij houdt ze niet vast, daar in Korinthe, bij hun ‘mentaliteit’, en niet bij een of anderen ‘oud-vader’, maar gaat terug naar het *kruis van Christus,* dat àllen verbinden wil, en naar den *doop,* die alle ‘buurschap’ toeroept: ik ken u niet. En hij beveelt hun met zijn

2) En men denke hier aan de democratische Nederlanders van vroeger en van nu. - K.S.

apostolisch gezag, ‘dat ze hersteld moeten blijven leven’, hetgeen gebeuren zal, *‘als hun verstand, dat altijd in actie is, steeds op dezelfde wijze oordeelt, als (dientengevolge) hun gezindheid zich op dezelfde wijze over bepaalde dingen uit’* (bladz. 53). Verscheidenheid keurt hij goed, het zich *tegenover* elkaar stellen verkeerd (54). Hij geeft niet eens aan (geen ‘Realpolitik’ dus!) ‘op welke wijze men tot eenheid komen moet (denk aan Ds van Dijk: zoveel jaar verloofd zijn, nadat het huwelijk eerst ontbonden is.....om dan weer eens te trouwen, zie boven).

Waarom doktert Paulus zo niet?

Omdat hij geen rècht heeft, tegen een *zonde* te doen, alsof ze *ziekte* was. Een *ziekte* wordt bedokterd, en een aarzelende liefde, *die nog geen ‘ja’* zei, zoekt verloving. Maar een *zònde* wordt in den wortel veroordeeld, de wortel wordt telkens blootgelegd, en een ontbonden *huwelijk* wordt geen tweede verloving, doch een onmiddellijke terugkeer bevolen. ‘De eenheid is er, wanneer de gedeeldheid bestreden wordt en verdwijnt’ (bladz. 54).

Op dat voortdurend hameren op de onzinnigheid der scheuringen komt het dus aan; het zoeven geciteerde woord van Prof. Grosheide zou ik uit diens kommentaar, en uit Korinthe, naar de Zeeuwse plaatsjes willen brengen, waarover Ds van Dijk spreekt, en naar Apeldoorn, en naar Rotterdam, en naar Amsterdam. ‘De twisten hinderden Paulus bizonder, te meer, omdat de oorzaak niets om het lijf had. OM NIETS verbrak men de eenheid der gemeente. EN DAT stelt Paulus in dezen op ETHISCH TERREIN LIGGENDEN BRIEF voorop.....omdat de Korinthiërs voor deze zonde.....zelfs geen oog hadden, heel niet dachten, dat ze zondigden, *en daaraan moesten worden ontdekt’* (67/8). Paulus zag in heel dit zich naar mensen noemen (naar Kuyper, De Cock, Wisse Sr) ‘de wijsheid der wereld’; deze werd in Korinthe ‘ontzien’; het twisten was ‘symptoom van het eren van wijsheid van mensen’. ‘De eenheid, die er in Christus is, moet zich ook in het optreden der gemeente openbaren’. ‘Gij zijt van Christus, en Christus is *niet toebedeeld’,* zo vertaalt Prof. Grosheide, tegenover de Statenvertaling, die zegt, dat Christus niet ‘gedeeld’ is.

* * *

Meer voorbeelden behoef ik niet te geven. Want we zijn met dit tweede midden in de zaak zelf gekomen. O neen, *ik wil niet van een principieel verschil tussen Ds van Dijk en mij gesproken zien, en*

waarschuw ertegen, zo iets van dit meningsverschil (niet eens een ‘twist’, laat staan een ‘schisma’) te maken. Ik herinner me zeer goed, dat ook Ds van Dijk komen wil tot eenheid.....op den duur. Maar ik kan die buurschap-theorie niet aanvaarden, en evenmin die jaren-lange ‘verloving’. Christus is niet ‘toebedeeld’; Hij wil de Zijnen Zich (3e naamval) tot een gemeente VERGADEREN, en geeft zich niet aan goede buurschappen weg. *Niet toebedeeld is Christus;* ik wilde wel, dat ik deze vertaling een paar weken eerder gelezen had; ik zou mijn pas gehouden preek over de gemeenschap der heiligen nog weer anders hebben opgezet, dan ik nu deed.

Laat ons erop blijven hameren: de verschillen zijn zin-loos. En op dàt punt moet men de zaak aanpakken; dàt telkens weer te tonen, was mijn bedoeling, vóórdat Prof. Grosheide in zijn kommentaar het zó fijn en nadrukkelijk als *eis* op *ethisch* terrein gepredikt had. Het komt op dat hardnekkig afwijzen van de objectief gepretendeerde meningsverschillen, als mochten ze *ooit* tot scheuren binnen eenzelfden belijdeniskring leiden, telkens en telkens weer aan.

De ‘mentaliteit’ der mensen moet ons daarbij niet tot directief gaan worden.

Want als we dàt toelaten, miskennen wij het *wezen* der kerk, en doen wij te kort aan 't bij ons *vereiste* gelóóf, dat Christus met Zijn kerk heus KAN bereiken, wat Hij Zich tot doel stelt. Hij heeft de kerk immers gegeven, en vergadert haar, òmdat zij juist zijn moet een gemeenschapshuis voor mensen van allerlei ras (het anti-semitisme!), stand, klasse, rang, ontwikkeling, smaak, *en ook.....mentaliteit.* Kerken als ‘buurschappen’ van elkaar erkennen om redenen van ‘mentaliteit’ is dus precies even ongehoorzaam als, laat ons zeggen: een buurschap van *‘Deutsche* Christen’ te stellen naast een andere buurschap van christenen, die uit het *Jodendom* bekeerd zijn.

Een bovendien is het gladweg onmogelijk. Men zou nog *kùnnen* denken over buur(t)schapsvorming naar ras, klasse, sexe, leeftijd, ontwikkeling. Maar men kàn het *niet* naar ‘mentaliteit’. Wat is dat voor een ding? De ‘ligging’ van vele ‘kersteniaanse’ individuen is er ook bij velen, die Zondag naar mijn preek zullen luisteren; mag ik nu geloven, dat ze eigenlijk maar naar een andere waardschap verhuizen moesten? Aan den anderen kant: ik heb wel eens gelogeerd bij Oud-Gereformeerden. Toon, beschavingspeil, dogmatische houding waren er sóms zó, dat ik ze graag na een grondig gesprek over de kerk, misschien ook over de politiek, in den kerkeraad had. Bij ons dan, wel te verstaan. Dacht men, dat de ‘mentaliteit’ bij de Chr.

Geref. groep in Middelharnis, toen ze ontstond, zo was als in Apeldoorn? Gelooft men niet, dat er predikanten in de z.g. Oud-Gereformeerde Gemeenten zijn, die dogmatisch tienmaal gezonder zijn, en ook beter leiden, dan heel wat Chr. Geref. predikanten? Ik ken er enkelen uit persoonlijke gesprekken, en heb op dit punt geen twijfel.

Of er niet narigheid komen zal, indien wij verenigen? Ik schreef voor enkele weken reeds: vast en zeker. Het zal tientallen jaren duren, eer we den vrede hebben, en eindelijk eens rijp worden voor het behandelen van *heuse* kwesties, indien we met elkaar gaan samenwonen. Maar die komende misère mag ons niet afschrikken. Zelfs de antipathie tegen het publieke doen van bepaalde personen mag ons niet verhinderen.

De kerk is er, om narigheden van personen te genezen door het Woord, en in gezonde samenleving. Buur(t)schappen worden er broedplaatsen, en promotiegelegenheden voor. Daarom moeten we alleen maar weer naar de *objectieve belijdenis* vragen, en geloven, dat die het *winnen* zal van allerlei kroms en verdraaids. En ook, dat die een gezonde groepering geeft. Maar als we van de buurschapidee een ongeschreven belijdenis maken, dan *baseren* we ons op allerlei kroms en verdraaids, sanctioneren het, al is het ook *tijdelijk,* en bij wijze van *overgang.*

Maar beide zijn een vergissing. Theoretisch, practisch.

Theoretisch vergist men zich, als men zegt: slechts *tijdelijk* wil ik de buurschap-theorie doen gelden. Buren moeten hun leven lang buren blijven; maar getrouwde lieden hun leven lang getrouwd. Eén dag, één maand in goede buurschap naast elkaar, dat is voor getrouwden slechter, dan elken dag een heftige brief uit de verte. Want in het *laatste* geval siddert ten minste nog de onrust, die geen vrede heeft met de schending van Gods geboden; in het *eerste* evenwel heeft men de gehoorzaamheid voor een poosje vacantie gegeven. Als men dan tòch Davids uit 1 Sam. 21:8 bekende uitspraak, dat de zaak des konings haast heeft, misbruiken wil, door van Davids jokkentje (om brood te krijgen) een geïnspireerd bijbelwoord, van koning Saul den Heere God, en van een gefantaseerd staatsbelang van Saul heel de zaak van het Rijksgebod van God te maken, laat men het *dàn* over de hele linie doen. De zaak van de kerkelijke zonden in Nederland *heeft haast;* de broeders moeten niet in goede buurschap voor enkele jaren ‘valet’ geven aan de wet, die zegt, dat ze héden *kùnnen* samenwonen (de kerk als geschikt gemeenschapshuis voor allerlei mentaliteiten is GELOOFSstuk), en dat ze daarom, die

GENADE aangrijpende, het ook doen MOETEN. De dominees kunnen zo heel erg toornen tegen het niet-aangrijpen van Gods genadegaven. Maar die toorn ontbrande ook eens, o Christelijk-Gereformeerde, en Gereformeerde, en Kersteniaanse, en Pniëlse lieden, tegen het niet-aangrijpen van de uit genade gegeven, voor het geloof a priori vaststaande, genadegeschenken, die de heilige, Katholieke, tot één instituut jagen moetende *Kérk* maken tot DE gemeenschap in deze wereld, tot het altijd geschikte, wijl voor God geschikt makende, instituut van eenheid voor rassen, talen, tongen, mentaliteiten, klassen, beschavingspeilen, en wat dies meer zij. De kerk *is er juist,* om de 'pluriformiteit' der natuur te *verhinderen,* vanwege de zonde uiteen te vallen in pluraliteiten en rassenhaat, talen-uitsluiting, of van de separate stichting van telkens nieuwe mentaliteitsbarakken, klasse-societeiten, beschavingsclans.

En *practisch* vergist men zich óók, als men zegt: slechts om den *overgang* te vinden tot de komende eenheid willen wij hen, die voor God eens getrouwd zijn geweest, en toen uit elkaar gelopen zijn, weer in buurschap doen samenleven, en dan weer tot een jarenlange (bij voorbaat als jarenlang áángekondigde) 'verloving' brengen, of ze nog eens komen mochten tot een tweede huwelijk.....alsof het eerste (desneen) ooit wettig, d.w.z. naar Gods wet, ontbonden was. Want die aparte mentaliteit wordt juist in haar eigenaardigheid, straks eenzijdigheid, *gekweekt* door het leven in buurschap. Het is een oordeel van God, dat in ons land de kerkelijke kranten tegen elkaar zó liegen.....mòeten, om zich overeind te houden. Maar het is ook téken. Het is teken van de waarheid, dat men buurschappenseparatie nooit goedpraten *kàn* met 'de waarheid Gods', en daarom het *dòet* met 'menselijke, wereldse wijsheid' (Korinthe). Maar juist in kerkinstituten, die de gereformeerde belijdenis volgen zal de tragedie altijd weer zijn, dat men *tràcht* zijn wereldse wijsheid als Goddelijke aan te dienen. Immers, - anders doende, zou men zijn karakter als kerk geheel en àl prijsgeven.

Indien het God behaagd had, medicijnen voor de zielen te bereiden *buiten* Christus' kerkvergaderend werk óm, dus in een van het kerk-instituut *los* staand apotheekje, *dàn* zouden we zeggen: *graag* den weg van Ds van Dijk op. Maak de lieden eerst beter, en breng dan de gezonden in dat nette huis van nette, gezonde lieden: de kerk. Maar ik kèn geen kerk van nette, gezonde mensen. Ik ken slechts de kerk van zulken, die in beginsel zijn gebracht tot leven en tot eeuwige jeugd, maar die voorts met duizend kwalen, duizend doden te strijden

hebben. Ze moeten dat *leren* door het Woord. Dat Woord wordt hun gebracht in en door.....de kerk. Dus is de kerk geen lichaam, dat de zieken eerst laat sturen naar een verre apotheek, maar ze heeft de medicijnen zelf onder haar berusting. Natuurlijk zijn Ds van Dijk en ik het hierover volkomen eens. Maar m.i. volgt er uit, dat een 'apotheek', die een buurschaps-kwaal bestrijden moet, zelf geen buurschapsbroedplaats mag zijn; is ze het, dan kàn ze op het kardinale punt *niet genezen.*

Een goede buur is daarom slechter dan een verre vijand. We haten den oorlog, maar haten nog meer het doodzwijgen van het twistpunt in een 'goede' buurschap. We geven elkaar graag een goeie sigaar (denk aan die dominees uit de Kroniek, die elkaar op de dorpen, en heus ook wel in de steden, met genoegen ontmoeten, ze zijn dan ook volgens het kadaster buren, en hebben dus burenplichten). Maar behalve een goeie sigaar geve de een den ander ook een duidelijk woord over de ellende, waaruit hij verlost moet worden, in dit geval: de *schismata,* èn het verdragen van de schismata.[**)]

'De Wekker' over 'God wil het'.[*)]

Verleden week spraken we hier over het allerjongste bezwaar, waarmee één der 'Wekker'-redacteuren, (J.J.v.d.) S(chuit), den 'roep' om eenheid tussen Gereformeerd en Chr. Gereformeerd was tegengekomen. Het ging daarbij om het fantoom van de door Prof. Visscher gefantaseerde 'neo-calvinistische cultuurfilosofie'.

We beloofden, het artikel nog verder te bespreken, en doen dit nu.

De 'Wekker'-redacteur, bovengenoemd, citeert eerst Prof. Visscher, en zegt dan:

> Dit woord van Prof. Visscher is mij naar het hart gesproken. Al dat *formeel* geroep om eenheid, al dat spreken en schrijven à la Petrus van Amiens 'God wil het', al dat zeggen: 'wij zijn immers één in belijdenis, wij hebben allen de drie formulieren van enigheid' is zonder meer het graf, van buiten wel schoon, maar van binnen vol doodsbeenderen.

Tot zover de aanhaling. Wij kunnen ons er niet door laten overtuigen. Wat doen we hier met Petrus van Amiens? Hij riep wel: God wil het, maar God wou dàt, wat hij wilde, natuurlijk helemaal niet; de oproep van toen was de kreet van een door en door ziek geslacht.

**) Zie voorts bl. 274.

*) De Ref., 21 juli 1933, 13e jrg. no. 42, bl. 331/2 (Kerkelijk Leven). De aanhef van dit artikel wijst terug naar het art. 'De Wekker' over onze cultuurfilosofie!! in De Ref., 14 juli 1933, nr. 41, bl. 324/5 (Kerkelijk Leven).

Men moet dus niet het stellen van den eis ‘God wil het’ van de hand doen, door als voorbeeld te nemen een prediker van de eigenwilligheid, die menseninzettingen krachtvol maken wilde door ze aan te dienen als geboden Gods. Want als men dat doet, dan maakt men Gods gebod krachteloos door menseninzettingen.

Neen, de eerste vraag is: *of* God inderdaad dat bepaalde ‘het’ wil, dat in discussie gebracht werd. Op dit punt kan in het onderhavige geding theoretisch geen meningsverschil blijven bestaan: wie eenzelfde belijdenis hebben, behoren bijeen. Daar is zij een formulier van *enigheid* voor.

Welnu: als men in *zùlk* een geval den roep: God wil het, laat afhankelijk worden van de *‘toestanden’,* die er zijn, dan is men van het gereformeerde spoor af. Het gaat hier den kant der pluriformiteitsredenen uit: wij bederven Gods werk, en praten dat dan goed met onze vrome theorietjes. En bidden dan: Heere, onze ogen zijn op U. Terwijl God zegt: Mijn ogen letten op u, of ge nog langer weigert. Het gereformeerde denken valt te herkennen uit den Catechismus: ‘waarom laat God alzo scherpelijk de tien geboden prediken’? Het antwoord is: 1e) opdat wij onzen zondigen aard hoe langer hoe meer leren kennen, 2e) opdat wij zullen bidden, tot de volkomenheid te komen. M.a.w. er is vóór ons horen-moeten van Gods gebod geen ‘geestelijke basis’, die is er tenminste niet genoeg. Maar juist door de verkondiging van Gods wil (d.w.z. door de verkondiging van het Woord, dat ‘nooit ledig’ weerkeert) kòmt er die z.g. ‘geestelijke basis’; *over het recht, om hier al of niet van een ‘basis’ te spreken, zullen we maar niet twisten.* Was er een ‘basis’ voor het tweede gebod onder Israël? Ten tijde n.l. van zijn afkondiging? Volstrekt niet: er was een massa, die zo maar riep om een gouden kalf. Maar terwijl dat volk benéden toonde, dat de geestelijke ‘basis’ voor het tweede gebod ontbrak, schreef bóven Gods vinger dat tweede gebod: *God wil het.* En Mozes kwam beneden, en zag, dat die ‘geestelijke basis’ er niet was en wierp de wetstafelen stuk. Maar dat was lang niet goed van Mozes. Want juist door dat ‘God wil het’ werd de ‘basis’ gelegd (nog eens: we redeneren nu eens even door in dat m.i. onjuist gedachte, maar van Chr. Geref. synodale zijde gebruikte beeld van die ‘geestelijke basis’).

Niet ‘formeel’ spreken, zegt ‘De Wekker’. Wat bedoelt het blad? Dat zij, die in de Geref. Kerken in de pers zeggen: God wil het! op dit punt hun bekering niet laten dóórgaan? Wij zullen het maar niet onderstellen, doch eerder geloven, dat ermee bedoeld is, dat er nog

zo veel aan de gehoorzaamheid ontbreekt bij ons allen, d.w.z. bij het subject. Maar juist daarom moeten wij te meer roepen: God wil het. Zo deed Christus in de bergrede. Zo de missionarissen op het zendingsterrein. Zijn wij vrijer tegenover de wet dan een heiden? Ik meen: het omgekeerde. Mogen de Chr. Geref. predikanten alleen spreken tegen zonden, die de 'consciëntie' in hun gemeente reeds veroordeelt? Ik meen, dat zij juist leren zullen, de conscientie *op te wekken,* door haar toe te roepen, dat zij zich niet moet laten autoriseren door zichzelf, doch verslagen worden moet onder den eis der wet. Laat men dat toepassen ook voor de geboden, die er voor de kerk en voor het instituëren der kerk duidelijk te lezen staan.

Deze opmerkingen zijn zeer eenvoudig; ieder zou de evidentie er dadelijk van inzien, als wij niet zo héél diep weggezonken waren in, en mede dóór, onze kerkelijke gedeeldheid. We hebben onszelf maar geautoriseerd, en ons zelf maar laten gaan. We hebben in onze kerken de wetsverkondiging (naar boven geciteerde Catechismusafdeling) natúúrlijk z.g. 'gehandhaafd', maar dan eigenlijk alleen met betrekking tot die 'zonden', die wij beliefden te bespreken, en die 'het innerlijke leven' raakten. Onder het aspect van dat 'innerlijke leven' hebben wij zo ongeveer alles en nog wat gezet. Alsof de geboden Gods niet even goed gingen over de kerk, en haar zichtbare eenheid, zover die binnen ons bereik ligt, d.w.z. zover de macht, het geweld, der *wereld* of der onwilligen, ons, gewilligen, niet erin verhindert.

Wij kunnen niet, zegt men, wij kunnen althans nu nog niet; schort tot zolang uw spreken over 'God wil het' op. Maar men vergeet hier, dat 1e) het kunnen slechts mogelijk wordt door verkondiging van Gods Woord, en dat wij 2e) op deze manier in ethischen trant redeneren. Is er één gebod, welks eisen wij hebben mogen opstellen (al was het ook maar ad interim) *naar het ons bereikbare?* Of geldt niet van *àlle* geboden, dat ze altijd eisen, wat *niet bereikbaar* is? Zo is het ook hier. Juist door bewúst te eisen, *wat wij niet kunnen,* komen we weer op onze plaats.

Hier moet alle in-ogenschouw-nemen-van-mensen-en-zielen bewust het recht-van-meespreken ontzegd worden. Ik herhaal, dat ook ik voor den eersten tijd na een eventuele vereniging vrij vermoeiende kerkelijke ellende verwacht; maar ik geloof aan de doorwerking van het Wóórd, ik geloof ook, dat het Wóórd zuivere scheidslijnen trekt. Ik geloof, dat waar het Wóórd gebracht wordt, de tegenwoordige Chr. Geref. Kerk, die diepgaande verschillen vertoont, ook velen

zal zien heengaan, zodra men er maar begint te reppen, maar dan duidelijk, van wat het Woord Gods eist. Ze zullen zich scharen onder de vaan des Heren Kersten. Precies hetzelfde zullen onze kerken hier en daar (vooral niet overdrijven) beleven, als wij b.v. eindelijk nu eens elkaar vertellen, dat de hemelse Vader er niets tegen heeft, als in de samenkomst van God met Zijn volk dat volk eens in zijn eigen taal Hem toespreekt, in een niet uit Gods Woord textueel nageschreven gebed, en in een niet uit Gods Woord textueel nageschreven lied. Zulke mensen zullen dan heengaan, tengevolge van eigenwijsheid en splijtzucht. Men zal dat moeten dragen, en vooral de Chr. Geref. leiders zullen dat moeten dragen, voorzover zij zulke mensen zelf met onrijpe artikelen verkeerd hebben geleid. Men kan zulke mensen zo voorzichtig mogelijk behandelen, en - zijn eigen herroepingsdaad (dit vooral) zo duidelijk mogelijk als zodanig aandienen en rechtvaardigen. Voorts kan men de uitkomst aan God overlaten.

‘De Wekker’ schrijft: ‘geen eenheid, waarvan wij zouden moeten zeggen ‘de dood in de pot’. Afgedacht van het feit, dat een bepaald gif in een spijsschotel iets anders is, dan 't ‘niet-aanwezig-zijn-van-geestelijke-basis’, vragen wij: indien de scheuring zonde is, is dan de *zonde* niet de dood? En betekent een loslaten van de zonde niet een terugkeer tot ‘het leven’? Een gehoorzaamheidsdaad, die nog niet volkomen is (zoals het na een tweede ‘1892’ even zéker zijn zal als na het eerste), dat is *nog-niet-volkomen-leven.*

Maar dit is iets anders dan ‘dood’. Gods Woord is geen gif, maar roeit het altijd uit.

‘Eenheid’, aldus de ‘Wekker’-redacteur, bestaat niet in ‘krammen, lijmen, pleisteren’. Volkomen juist. In gescheurd-houden, tegen het gebod in, bestaat ze ook niet. ‘Ze moet zijn een *geboren* worden uit drang des Heiligen Geestes’, zo lezen we verder. Maar om te bewijzen, dat een ‘aandoening des gemoeds’ uit den Geest is, moeten wij het Woord vragen. En als we dan moeten wachten, tot wij die eenheid voelen geboren worden, dan noem ik dat ongereformeerd. Het tweede gebod was ook helemaal niet ‘geboren’, toen het afgekondigd werd. Petrus' bereidheid om óók aan de heidenen te prediken, evenmin. Mozes', Jeremia's, Jona's bereidheid tot gehoorzaamheid ook niet. Er is er maar één geweest, bij wien alles, wat het Woord eiste, ook ‘geboren’ was: onze Heere Jezus Christus. Bij de anderen moet de wil gebogen worden, het verstand verlicht, de mens overmocht. Maar dan door het Woord.

Daarom zeggen wij: God *wil* het, en wij zeggen het, wetende, dat wij aan beide zijden er lang niet klaar voor zijn, wetende, dat wij elkaar lang niet prettig vinden. En wij zijn eigenlijk goed Christelijk-Gereformeerd ook, dezen keer. Als 'De Wekker' schrijft: preek niet: God wil het, zolang de bereidheid niet 'geboren' is, dan vraag ik schuchter: ik meende, dat men bij U er zo fel tegen gekant was, te onderstellen, dat er enig 'goed' bij ons 'geboren' werd zónder het Woord? Wat zullen wij dan anders doen dan zeggen: God wil het? Daar moet het heen; het moet om Gods wil, niet om die 'politieke macht', waarom Prof. Visscher 'herstel van kerkelijke eenheid' nodig acht. We hebben ze nodig om Gods wil, en alle andere dingen, ook de politieke macht, zullen ons worden toegeworpen.

Bestaansrecht-erkenning voorwaarde voor samenkomst?*)

In 'Goudse Kerkbode' spreekt Ds Kalkman met sympathie over het streven van 'De Reformatie' inzake het zoeken naar kerkelijke eenheid tussen wie gelijke belijdenis hebben. Ds Kalkman heeft evenwel één bedenking: hij meent, dat men over en weer elkaars bestaansrecht erkennen moet, om tot eenheid te komen, en wijst erop, dat wij toch ook elkaars doop erkennen. Hetgeen een erkennen van het bestaansrecht *insluit,* naar zijn mening.

Dankbaar voor Ds Kalkman's artikelen, vroeger en nu, zou ik op dit éne punt met hem van mening willen verschillen.

ad a) Naar mijn mening is de erkenning van elkanders 'bestaansrecht' als '(afzonderlijk) kerkelijk instituut' het grote *struikelblok* voor de eenheidspogingen. Want als we het *rècht* hebben naast elkaar te blijven, dàn laat ik persoonlijk liever alles wat is, kalm voortbestaan; het leven is dan voorlopig wèl zo rustig. Maar ik geloof niet, dat Christus ons het *rècht* geeft de zaak blauw blauw te laten. Ik geloof, dat Hij verbinden wil, wat samenwonen kan in één belijdenis. En daarom moeten wij het bestaansrecht der Chr. Geref. kerk ontkennen; en kunnen ook haar leden, als zij ernst maken met het grond-axioma, zoeven genoemd, niet anders doen, dan het bestaansrecht van ons instituut ontkennen (zoals de èchte chr. gereformeerden ook altijd *gedaan hèbben,* in tegenstelling met latere 'Wekker'-

*) De Ref., 4 augustus 1933, 13e jrg. no. 44, bl. 344 (Kerkelijk Leven).

artikelen, die het aantal ‘ware kerken’ begonnen aan te lengen, en dus een neo-chr. geref. opvatting vertoonden). Over de wijze, *hóé* wij dan samenkomen kunnen met deze wederzijdse opvatting ten aanzien van elkaar, schreef ik reeds. Zodra men inziet, dat samenwonen eis is, is het een kwestie van gehoorzaamheid, eraan te voldoen. Een persoonlijke mening, of zelfs een voormalige kerkelijke uitspraak over de onwettigheid van eens anders kerkbestaan, is de facto *buiten werking gesteld,* zodra de nieuwe groepering feit is. En om een *meningsverschil* mag men elkaar in Gods huis niet voorbijlopen; de kerk is geen gemeenschap van logica, of van zuivere ‘Deutung’ van kerkgeschiedenis(sen).

ad b) Houdt erkenning van eens ‘anders’ doop de these van de wettigheid van het ‘andere’ instituut in? Ik herhaal: m.i. niet. Laat ons concreet worden: in Giessendam is weer een nieuwste secte; een zekere heer De Hek doopt er ook. Kwam zulk een gedoopte naar ons over, ik geloof niet, dat hij zou herdoopt worden. Erkent men daarmee het ‘bestaansrecht’ van de gemeente-De Hek? In Los Angelos was een zekere juffrouw Aimee McPherson. Ze haalde allerlei Amerikaanse kunsten uit, bekeerde op haar manier er velen, hield openbare samenkomsten, met illuminatie zowel van zichzelf als van de zaal, doceerde ‘dogmatiek’ met een heel groten staf, verdiende en beheerde grote geldsommen, trouwde en liet zich scheiden, ging er weer met een ander van door, en schijnt onlangs den roman te hebben afgesloten. Zij deed zeer veel aan zending; ik heb van nabij foto's van het werk gezien, brieven van zendingsarbeiders en -sters gelezen, en drukwerk van de secte ontvangen. Deze zendelingen hebben er ongetwijfeld velen gedoopt, met de goede formule, en met een aanstelling, die in hun kring volstrekt wettig was. Erkent men nu het bestaansrecht van zulk een lichaam? Neen. Toch erkent men dan doop ervan, als aan de bekende voorwaarden is voldaan.

Laat ons toegeven, dat de erkenning van den doop wel insluit een inrekeningbrengen van de catholiciteit van het christendom, maar absoluut niet kan betekenen een erkenning van de wettigheid van het dopende instituut.

Het is trouwens gevaarlijk, op feitelijke erkenningen (beter gezegd: op de ontstentenis van uitdrukkelijke verloocheningen) nieuwe uitspraken omtrent wat mag en niet mag te gronden. Want om de rechte houding te vinden, moeten we altijd weer naar de bron terug: het geopenbaarde Woord. Het zou immers wel *kùnnen* zijn, dat we met dat ‘erkennen’, of ‘niet-verloochenen’, zelf op een verkeerden weg

waren. Het is duidelijk, dat we inzake het al-of-niet-herdopen een zekere verlegenheidspolitiek voeren: niemand weet, hoe uit het moeras te komen, of: welke grens te trekken tussen niet- en wel-erkennen. Maar daarom blijve ons argument ook dáárop niet gebouwd.

‘Een goede buur is erger dan een slechte vijand’.*) Antwoord van Ds P. van Dijk.

Onze lezers herinneren zich de vriendschappelijke discussie, die ik met Ds P.v. Dijk (Kroniek ‘Geref. Theol. Tijdschr.’) had onder bovenstaande motto.**) Ds van Dijk is zo vriendelijk, mij te antwoorden in de jongste[1)] Kroniek. We stellen met vreugde vast, dat er van ernstig meningsverschil ook volgens hem geen sprake is. In hoofdzaak zijn we het eens. We beperken ons daarom tot enkele kleinigheden. Sprekende over de idee van goede ‘buurschap’ met de Chr. Gereformeerden, zegt Ds van Dijk:

> Ik heb toen, zoals men zich herinneren zal, de uitspraak gedaan, dat ik liever met de Chr. Gereformeerden in goede buurschap leven wou, dan in een ongelukkige huwelijkseenheid. In ieder geval leek mij jarenlange verloving niet ongewenst, die iets van het wantrouwen zou vermogen weg te nemen.
> Ik herinner me, dat Dr de Moor eens in een recensie van een der boeken van Ds Knap de uitdrukking gebruikte: Ds Knap vliegt op een beeld af, als een bij op een geurige bloem. Ik merk die deugd ook bij Dr K.S. Er is van mijn buurschap maar weinig overgebleven; nog minder van mijn huwelijk.
> Gescheiden mensen, meent hij, moet ik als dominee vermanen, niet eerst een nieuwe verloving aan te gaan, maar die moeten hoe eer hoe beter bij elkaar.
> ‘De Reformatie’ heeft gelijk, en het spijt me daarom zo, dat ik haar afkeuring opgelopen heb, omdat ik in den grond der zaak de verhouding tussen de Chr. Gereformeerden en ons precies zo zie als Dr Schilder.

Ik zou op willen merken, dat ik, zonder daarmee iets ten nadele van Ds Knap te zeggen, zelf herhaaldelijk heb gewáárschuwd tegen dat ‘afvliegen op beelden’. Als dus inderdaad dit een deugd zou zijn, dan moet ik de eer van deze deugd helaas mezelf ontzeggen. Mocht voorts iemand menen, dat ik het gesprek met Ds van Dijk heb laten vastlopen op dat ‘beeld’, dan wijs ik erop, dat ik expres een tweede beeld erbij nam, en straks met loslating van alle beeldspraak

*) De Ref., 11 augustus 1933, 13e jrg. no. 45, bl. 349/50 (Persschouw).
**) Zie bl. 259-268.
1) Deze copie bleef verleden week staan.

terecht kwam bij de exegese van wat in Korinthe zonder beeldspraak gebeurde, en moest gebeuren. Gelijk ik bovendien nog een ‘Uit de Schrift’ gaf over hetzelfde motto in hetzelfde nummer. De discussie is dus wel degelijk bewaard gebleven van een vitterijtje op een beeld, en kan dus ook niet met een prijsgeving *dáárvan* worden afgehandeld. Natuurlijk bedoelt Ds van Dijk dat niet; men zou het alleen, met wat vergeetachtigheid, kunnen dènken.

Ds van Dijk vervolgt:

> Het enige, waarvoor ik wel eens bevreesd ben bij ‘De Reformatie’ in haar polemiek met de Chr. Gereformeerden, is het *teveel.* De kwaliteit van Dr Schilders argumenten lijdt nooit onder den overvloed waarmee hij schier week aan week zijn voor- en tegenstanders overstort. Ik voor mij geloof niet, dat voor het overwinnen en overtuigen der broeders *trommelvuur* zoveel nuttiger is dan een aangeboden *wapenstilstand.* Maar overigens, en dat heeft mijn geachte opponent ook wel degelijk gevoeld, sta ik naast hem; zozeer naast hem, dat ik zelfs niet eens de verhouding tussen ons en de Chr. Gereformeerden zie als die van gescheiden echtgenoten, welk voorbeeld hij kiest.

Hierover slechts dit:

a. Als ik niet helemaal onkundig ben van militaire zaken, dan is een ‘trommelvuur’ een inzet van een *offensief.* Nu wilde ik Ds van Dijk opmerken, dat hij in geen enkelen jaargang, noch van ‘De Bazuin’, noch van ‘De Reformatie’, ooit zulk een trommelvuur van mij op de Chr. Gereformeerden zal ontdekken. Want ik val hen niet aan; ik wijs alleen hun aanvallen op de kerken, waartoe Ds van Dijk en ik behoren, en op de werkers, van wie (behalve de Chr. Gereformeerde leiders zelf) ook Ds van Dijk en ik genieten, af.

b. In verband hiermee is die ‘wapenstilstand’ geen zaak, die mij aangaat. Aandachtige lezers - maar hoeveel zijn er dat? - zullen hebben gemerkt, dat, zolang een bepaalde Wekker-redacteur de Gereformeerde Kerken niet aanviel, ik geen enkel wapen tegen hem keerde. Zo was het dan ook enkele weken rustig. Maar als hij weer de eenheid tegenwerkt door hernieuwde aanvallen, gelijk de laatste weken het geval is, dan tracht ik die aanvallen op de bouwers van den eenheidsmuur te breken. Wie dus geen polemiek wil, moet bij mij niet zijn. Zodra de Chr. Geref. pers ophoudt, aan te vallen, houd ik op, te verdedigen. Maar eerder ook niet. Ik wil iemand, die zèlfs de idee van Ds P. van Dijk (goede buurschap) zo telkens in den weg gaat staan, niet laten begaan bij het wredelijk verstoren van Ds van Dijk's idealen.

c. Op het ‘beeld’ van ‘gescheiden echtgenoten’ zal ik ook nu niet ‘afvliegen’. Wel zal ik vasthouden aan de stelling, dat de Chr.

Gereformeerden en wij één *zijn* geweest, tot op 1892, en dat we gescheiden zijn, met behoud van dezelfde formulieren; en dat dit niet mag. Daarom kan ik Ds van Dijks beeld van *'nog niet getrouwde'* lieden nog minder aanvaarden, dan het zoeven gebruikte (*gescheiden* echtgenoten). Wie nog vóór een huwelijk staat, heeft nog geen formulier van enigheid getekend. Maar wij zijn voor God al één *geweest,* wij Gereformeerden en Chr. Gereformeerden.

Voorts schrijft Ds van Dijk:

> Ik wens geen zelfs door de malaise van onzen tijd geforceerde eenheid in *schijn.*
> Liever zie ik de Chr. Geref. tegen wien we dan de polemiek voor een periode zouden staken, broederlijk naast ons leven, dan een richtings- en liggingsstrijd in eigen kerk te openen door ieder met zijn eigen wantrouwen, en ieder met zijn eigen interpretering van 1892 samen te gaan wonen wel in 't zelfde huis, maar de een op zolder en de ander in het sousterrain.

Ik zou willen antwoorden:

a. Bij ELK samenkomen voelt men zich eerst onwennig, maar waar het Woord gehoorzaamd wordt, wordt ziekte genezen (zie ons A en B).

b. 'Richting' en 'ligging' zouden strijdobject of -oorzaak worden? Maar het Woord overwint alle menselijke nonsens, terwijl het thans in zijn doorwerking wordt *tégengehouden* door de eenzijdigheid, die gevolg is van toegespitste verschilletjes. De scheuring, DIE MAAKT een richtings- en 'liggings'-strijd, waarbij de één zich berooft van het licht, dat de ander uit het Woord opving.

c. De liggings- en richtingsstrijd IS juist sterk.....bij de Chr. Geref. Kerk (gevolg van eenzijdige en vreesachtige leiding). Wij zijn niet vrij, de beter willenden in de Chr. Geref. Kerk (van wie ik brieven en gesprekken en ook nog deze week blijken van instemming, mondeling en schriftelijk heb) los te laten.

Ds P. van Dijk zegt nog:

> In 'N.-Holl. Kerkb.' heb ik voor een paar maanden de vraag gedaan, hoe ooit onze Chr. Geref. broeders hun inzicht van het gebeurde bij de vereniging van 'Afgescheidenen en Dolerenden' vaarwel kunnen zeggen, zonder daarmee den tak door te zagen waarop ze zitten.

Ik stel er tegenover: de tak, waarop ze zitten, MOET juist worden doorgezaagd. Ligt het aan ONS, dat wij gescheiden blijven, dan moet de tak, waarop WIJ willen blijven zitten in een 'Sonderstellung' *óók* worden doorgezaagd. Overigens: moet men kerkelijke eenheid ophangen aan een bepaalden intellectuelen kijk op een historische gebeurtenis? Laat men maar denken, dat 1892 onjuist heeft gehandeld. We hangen het samenleven naar Gods gebod niet op aan een

intellectueel inzicht omtrent een stukje geschiedenis. Dat is een professorenzaak, maar die is wat anders dan een geloofs- en gehoorzaamheidsverrichting van de kerk. Ik meen, dat in de dagen van Luther en Calvijn ook erg veel anders geweest is, en te taxeren is, dan veel van mijn kerkgenoten het zullen taxeren. Mag ik me daarom afzonderlijk stellen? Of om een afwijkende mening inzake '34 of '86?

Eindelijk lezen we:

> En men mag het dan hoogmoed van eigen inzicht noemen, het zij zo, maar het enige wat wij doen kunnen, zullen we onze belijdenis, onze vaderen van 1562 en onze vaderen van 1892 niet verloochenen, dat is m.i. met het besluit van de N.-Holl. Partic. Synode alle groepen, die staan op den grondslag van de Geref. belijdenis, op den eis der eenheid te wijzen, en een verzoek tot hen te doen uitgaan schriftelijk de gronden aan te geven, die hen verhinderen met ons in één Kerkverband te leven en dan Deputaten te benoemen voor een eventuele samenspreking.

Ziezo, nu zijn we het weer helemaal eens; want dat is nu net precies wat ik in Kerkelijk Leven bepleitte.

Ons meningsverschil met Ds Kalkman.*)

Het gebeurt niet vaak, dat een meningsverschil zó prettig en vlot besproken worden kan, als tussen Ds Kalkman (zie enkele nummers geleden)**) en mij thans het geval blijkt. Ds Kalkman schrijft in ‘Goudsche Kerkbode’:

> Ons stukje over ‘Woord en Daad’ van twee weken geleden heeft ook de aandacht van Dr K. Schilder getrokken, die er in ‘De Reformatie’ een artikeltje aan heeft gewijd. Dankbaar voor zijn welwillende belangstelling, wil ik beginnen met het slot van zijn artikel, dat, evenals Ds Warmenhoven in een ingezonden stuk van heden, gaat over de erkenning van den Doop. Daarin wordt opgemerkt, dat wij den Doop van anderen erkennen niet op grond van het bestaansrecht van verschillende kerken en dat hier dus geen argument ligt om het bestaansrecht der Chr. Geref. Kerk te erkennen. Waarom wij dien Doop wel erkennen, kan hier verder onbesproken blijven. Met deze opmerkingen kan ik mij wel verenigen, waarom ik dan ook dit punt als argument voor mijn betoog terug neem.

Op één punt is er tussen Ds K. en mij nog verschil:

> Dr K. Schilder verdedigt in ‘De Reformatie’ de volgende stelling: ‘Erkenning van elkanders bestaansrecht als (afzonderlijk) kerkelijk instituut is het grote struikelblok voor eenheidspogingen. Want als we het *recht*

*) De Ref., 18 augustus 1933, 13e jrg. no. 46, bl. 353/4 (Persschouw).
**) Zie bl. 272-274.

> hebben naast elkander te bestaan, dan laat ik liever alles wat is, kalm voortbestaan. Maar ik geloof niet, dat Christus ons het recht geeft de zaak blauw blauw te laten. Ik geloof, dat Hij verbinden wil, wat samen wonen kan in één belijdenis. En daarom moeten wij het bestaansrecht van de Chr. Geref. Kerk ontkennen.'
> Wat ik tegen deze stelling heb in te brengen, is dit: er wordt geen onderscheid in gemaakt tussen 'het bestaansrecht' en het *'afzonderlijk* bestaansrecht.'
> En deze onderscheiding dienen wij duidelijk naar voren te brengen. Laat ik het met een voorbeeld verhelderen. Een weduwnaar treedt in het huwelijk met een weduwe. Zijn getrouwde zoon verbreekt uit balorigheid hierover elke gemeenschap met zijn vaderlijk huis. Nu kan de vader wel niet anders dan het *gescheiden* bestaansrecht van den zoon tegenover den vader ontkennen; maar zijn *bestaansrecht* zal hij erkennen. Hij zal zich verblijden, als het zijn zoon welgaat, maar zijn afscheiding van het vaderlijk huis, daar kan hij het recht niet van erkennen.
> Zo staan wij ook tegenover de Chr. Geref. Kerk. Haar *afzonderlijk* bestaan is zonde. Maar haar bestaan zelf valt daarmee nog niet. Dat staat of valt met de *Geref. belijdenis.* Dat de Chr. Geref. Kerk geen gemeenschap met ons onderhoudt en daarvoor geen wettige redenen heeft, betreuren wij. Maar dat zij de Gereformeerde belijdenis handhaaft en nog een Gereformeerd kerkelijk leven in stand houdt, daarover kunnen wij ons verblijden. Dat is just de reden, waarom wij geloven tot kerkelijke eenheid geroepen te zijn.

Ik geloof niet, dat ik nog breed behoef te spreken: we zijn het wel zo ongeveer eens, behalve dan over de keus der woorden. Ds Kalkman neemt een voorbeeld: weduwnaar, zoon. Maar dat zijn *individuen,* en die zoon was dat, zodra hij geboren werd. Over zijn 'afzonderlijk' bestaan behoef ik niet te twisten, want de 'afzonderlijkheid' is zijn enige bestaansmogelijkheid. Bij de kerk gaat het evenwel om de *gemeenschap* van individuen; en daar zit heel de kwestie op vast. De Chr. Geref. Kerk als instituut - dat is juist een ding, waaraan de 'afzonderlijkheid' *inhaerent* is. Maar de afzondering der thans onder dien naam zich afscheidende gelovigen is niet hun enige bestaansmogelijkheid. Het beeld kan mij daarom niet overtuigen. Als een deel van de Nederlandse bevolking zich 'afzonderlijk bestaansrecht' toekent, b.v. omdat het bezwaar heeft tegen enkele uitspraken, neergelegd in Dr Colijn's geschriften, maar het houdt voorts vast aan de speciaal Nederlandse staatsinrichting, zal men dan zeggen: het *afzonderlijk* bestaan is zonde, maar *bestaansrecht* hééft deze 'staat'? Ik meen, dat men het anders zeggen zou.

Overigens: laat ons niet langer debateren, want in de zaak heeft Ds Kalkman, gelijk thans blijkt, hetzelfde bedoeld als wij. We danken hem voor zijn vriendelijke bespreking.

‘De Wekker’ en de heer Bruins.*)

Onze lezers herinneren zich, wat de heer Bruins, arts, schreef over de door hem bij mij onderstelde inconsequentie;**) bezwaar had ik tegen de Deventer evangelisatiemethoden, en toch was ik bestuurslid der Ned. Chr. Radio-Ver. Hierover schreef naar bekend recept (tendentieus de dingen eventjes aansnijden, maar nergens op ingaan) ‘De Wekker’. Dit noopte mij tot volgend afweer-artikeltje in ‘De Bazuin’ (het gaat over de verbreking van de evangelisatie-samenwerking in D.):

> Nadat ik Dr Visscher op dit punt de waarheid gezegd had, komt ‘De Wekker’-redacteur (J.J.v.d.) S(chuit) te A(peldoorn) vertellen, precies zoals alle ethischen en hersteld-verbanders, dat *‘kerkistisch* drijven’ dit ‘schone werk’ heeft ‘vernietigd’, en dat het *‘met name’* ik was, die ‘dezen kerkistischen filter’ (hm, hm), door welken ‘filter’ ‘deze samenwerking dan niet kon’ ‘telkens omhoog hief’. Het venijnige van dit zinnetje is natuurlijk, dat men er geen tijdsaanduiding in vinden kan, zodat de redacteur, tot de orde geroepen, kan zeggen: ik heb toch niets gezegd omtrent de tijdsorde?, terwijl natuurlijk ieder lezer toch denkt, dat met name wat ik schreef, of deed, de samenwerking brak. En dat is nu juist die armoedige stemmingmakerij van den man, die tegen wat ik ter zake (en in ander verband) aanvoer, *niets weet in te brengen.* Hij *móet* weten, want het is ronduit gezegd, dat de samenwerking allang verbroken *was,* toen ik het eerste woord erover zeide in het openbaar, en dat ik opzettelijk geweigerd heb, iets in het verborgene te doen in deze zaak, en alle verzoeken om inmenging van de hand wees. In Deventer weet men dat ook wel; maar sommige heren hebben zulke verdachtmaking ‘nodig’ (wereldgelijkvormig gesproken), om zich een air te geven.
> Het fraaiste van de historie is dan, dat de Chr. Geref. dominee C.v.d. Zaal eveneens die samenwerking heeft losgelaten, om principiële redenen. Deze Chr. Geref. pred. heeft indertijd het Deventer kwartet toebehoord, maar het Comité verlaten. De brochure-Bruins verdedigt een standpunt, dat door Ds v.d. Zaal metterdaad verkeerd genoemd wordt. Wat deze brochure tegen mij heeft, heeft ze ook tegen hem. Ook hij is bestuurslid der N.C.R.V., en bezwaard tegen de Deventer evangelisatiemethoden. Er is dus op dat punt tussen hem en mij overeenstemming. Maar *dàt* wordt in de schaduw gelaten; en deze Ds v.d. Zaal wordt dan geprezen als iemand, wiens thans ingenomen houding nog lang zo blijven moge. Terwijl dan tegen mij geciteerd wordt wat de heer Bruins schreef, hoewel het ook Ds v.d. Zaal raakt: Tweeërlei weegsteen.....
> Dat deze redacteur dan verder smaalt over een beslissing van *‘hoger hand’* (hoewel een besluit ener meerdere vergadering volgens *gereformeerd*

*) De Ref., 18 aug. 1933, 13e jrg. nr. 46, blz. 354 (Persschouw).
**) Zie bl. 251-257.

kerkrecht helemaal geen besluit van 'hoger hand' is), dat hij een tegenstelling maakt (dezen keer) tussen 'gesystematiceerde' (zo staat het er) couranten-artikelen, en dogma-bepalingen (!) enerzijds, en de vreugde, als 'een ziel naar God begint te vragen', dat laten we maar rusten; we horen van ethische zijde, en uit de H.V. kringen dagelijks dezelfde geluiden. Het verbaast alleen maar, dat iemand, die zó over 'hooggehouden' (!) 'filters', en 'gesystematiceerde' artikelen, en 'dogma-bepalingen' denkt, nog één dag langer christelijk gereformeerd kan zijn, en anderen daartoe opwekken kan. Maar om dat te verstaan, moet ge *argumenten* vragen, en consequenties; en daar heeft de redacteur het *heden* niet op begrepen. Welke politiek hij *morgen* voeren zal, dat is een kwestie van morgen, denkt hij blijkbaar.
Hij neemt nu zo ongeveer den *schijn* aan, van het eens te zijn met den Deventer arts, den heer Bruins. Hoewel als de *practijk* naar hem kwam, *hij het wel laten zou, te doen, wat deze wil.*

Genegeerde onderscheidingen. Antwoord aan den heer Bruins. (I.)*)

Het leven is niet altijd prettig, als men kranten schrijft. Nauwelijks is men blij, van polemiek af te zijn, of men wordt er wéér toe geprèst. En dat nog wel ondanks een krachtige poging, zelf zo weinig mogelijk aanleiding tot polemiek te geven.

Die poging is door mij ondernomen in het geval van den heer Bruins. Men weet, dat hij over de Deventer evangelisatie schreef, en daarin mij betrok. Over die Deventer toestanden heb ik wel particulier (aan *niet*-bezwaarden), maar niet publiek geschreven, men weet het. Maar de pers van Deventer haalde mij er in, door mij publiek te vràgen, wat ik ervan dacht. Gelukkig was daarmee de zaak weer àfgedaan. Er kwamen brieven, er kwamen verzoeken, er kwamen brochures; maar ik liet de zaak rusten. Tot tenslotte de heer Bruins, arts, met een brochure kwam. En daarin weer geheel eigener beweging mij ter sprake bracht.

Toen heb ik op *die gedeelten,* waarin de heer Bruins mij zeer nadrukkelijk had besproken, geantwoord. *Alleen daarop; alleen op die bepaalde gedeelten* dus, antwoordde ik. Waarom? Is het omdat ik 'alleen brochures bespreek en recenseer, waarin mijn eigen citaten vermeld staan'? Zo vraagt thans publiek de heer Bruins. Neen, *daarom* is het *niet.* De heer Bruins moest eigenlijk maar zulke vragen niet stellen, want hij kan toch heus wel in den loop van mijn jaren-

*) De Ref., 25 augustus 1933 e.v.v. 13e jrg. no. 47 t/m 51 en 14e jrg. no. 1, bl. 356 v. (Kerkelijk Leven, 5 artt.).

langen persarbeid *voorbeelden bij de vleet vinden van het tegendeel;* en als hij het niet van mij gelooft, of niet uit eigen waarneming weet, dan kon hij het waarlijk nog wel merken aan de reactie, die mijn geschrijf wakker roept bij stokhanteerders tegen de Gereformeerde Kerken. De heer Bruins moest eigenlijk ook vooral nù deze overigens toch al gemakkelijk te beantwoorden vraag niet doen, omdat, vóór hij ze in het openbaar stelde, ik hem al particulier juist *dit* vraagje beantwoord heb. Nu hij evenwel tòch nog eens publiek deze reeds particulier beantwoorde vraag stelt, wil ik hem thans nog wel in het openbaar antwoorden (maar het is nu *mijn schuld niet* meer, als dit onaangenaam klinkt). Welnu dan: ik besprak de brochure van den heer Bruins opzettelijk niet, omdat ik het niet prettig vond, in een paar recensie-regeltjes er een hard oordeel over te vellen. Ik vond de brochure een der slechtst doordachte, beter, een der ondoordachtste uitingen van den laatsten tijd. Nu kon ik twee dingen doen: in een paar regeltjes zeggen: het ding betekent m.i. niets: en dan basta. Ik ken die methode, die bij de 'uitheemsen' soms zeer in zwang is. Maar ik houd er niet van: de eer van een gereformeerden broeder, die zo kwaad niet wil, blijkbaar, is mij teer. En veel 'gevaar' duchtte ik van die brochure niet. En aan den anderen weg, die in te slaan viel: in een brede weerlegging van de brochure-Bruins had ik geen lust. Ik had mijn mening gezegd; de heer Bruins had daarvan niets afgedaan; ik hield er niet van, in Deventer zaken mij te mengen, en bovendien: ik heb tegenzin in dat gepolemiseer, al doe ik het ook op mijn manier uitvoerig, *indien ik meen, dat het nodig is* voor hen, die ik zoek in de pers. Dààrom beperkte ik mij tot het strikt-noodzakelijke: wat de heer Bruins rechtstreeks over mij zeide: Bovendien liet ik de proef lezen aan een collega, met de vraag, of het artikel zachtmoedig genoeg was, waarop hij bevestigend antwoordde:

Voorzorgsmaatregelen tegen uitbreiding der polemiek dus genoeg, geloof ik.

En niettemin - er komt wéér wat. De heer Bruins heeft geantwoord op mijn éne 'Reformatie'-artikel door een nieuwe brochure: 'Gefingeerde onderscheidingen'. En het Ned. Chr. Persbureau heeft dat alweer wereldkundig gemaakt. Ik kan er dus niets aan doen, als ik thans weer op de zaak inga, hoe ongaarne ook. Om niet al te zeer te vermoeien, zal ik mijn antwoord over enkele nummers verdelen, niet te veel in één nummer gevende. Ik zal weer trachten, niet meer vuur aan te steken, dan nodig is; wijs elke verantwoordelijkheid voor

dit nieuwe gepolemiseer af, en verzoek het Ned. Chr. Persbureau (en de bladen, die het aangaat) met dezelfde objectiviteit waarmee van het antwoord van den heer Bruins op één (eerst niet vermeld) 'Reformatie'-artikel kennis gegeven is, thans ook te berichten, dat 'De Reformatie', met ingang van heden, een 'antwoord' op het 'antwoord' van den heer Bruins begint te geven onder den titel: *Genegeerde onderscheidingen.*

Genegeerde onderscheidingen. (II.)

Ons artikel, over de bekende passage uit de eerste brochure van den heer Bruins indertijd geschreven, wordt door hem thans reeds hierom onjuist geacht, wijl het z.i. blijk geeft van een 'te vlug' lezen van wat de heer Bruins had opgemerkt. Deze door den heer Bruins beweerde overhaasting heeft volgens hem een zeer droef gevolg gehad: ik heb zijn bedoeling 'absoluut onjuist' weergegeven, naar het heet.

Twee gronden heeft de heer Bruins voor zijn mening.

De eerste is dèze.

Ik heb de opmerking gedaan dat de heer Bruins, schoon zijn 'woord vooraf' constateerde, dat de 'christelijke samenleving' schade leed, en hij daarom tot schrijven zich genoopt voelde, toch *eigenlijk* het pleit voerde, niet zozeer voor 'christelijke' samenleving, doch eigenlijk voor meerdere samenwerking van *'christenen'*.

Natuurlijk was dit een zachte critiek, die feitelijk over heel de brochure een algemeen oordeel uitsprak. Dat deze opmerking critisch was, liet ik duidelijk merken, want ik merkte juist op, dat het bij àlle samenwerking om de vraag gaat, of ze recht *christelijk* is, m.a.w. of ze zich verdraagt met de door gezonde denkkracht uit de waarlijk christelijke beginselen afgeleide normen-voor-samenwerking.

De heer Bruins zegt nu, dat ik hem niet begrepen heb. Maar ik vermoed, dat hij mijn opmerking heeft misverstaan. Wat hij *bedoelde* te zeggen, is hier niet de hoofd-vraag. Ik constateerde, en houd vol, dat hij niet bewezen heeft, dat wat hij voorstaat, waarlijk christelijk is (d.w.z. naar de wet Gods, Hem ter ere, uit het geloof). Schrijver begon dadelijk na zijn woord vooraf te spreken over 'de samenwerking *van de christenen'* (bl. 5), constateerde, dat 'alles kan worden

herleid tot het grondvraagstuk: dat der Kerk', en besprak toen vele dingen, zonder evenwel het door hem zelf als 'grondvraagstuk' aangediende 'kerk-probleem' waarlijk principiëel aan te pakken. Ontbreekt evenwel dit laatste, dan heb ik voor mij aan zulk een brochure niets, wijl ze (afgedacht van de goede bedoelingen) feitelijk alleen spreekt over wat *christenen* doen, doch verzuimt grondig te bespreken, wat *christelijk* is in boven aangeduide betekenis.

Een tweede argument van de heer Bruins, waarmee mijn 'enkele algemene opmerkingen' als 'ten enenmale onjuist' moeten afgewezen worden, komt hierop neer: ik had gezegd, dat de schrijver over de evangelisatie spreken wil.

Tot mijn verbazing vindt de heer Bruins dat ook al niet in orde.

Maar ik zeg slechts twee dingen:

a) ik heb nergens beweerd, dat de heer Bruins *alleen* over de evangelisatie spreken wilde; zijn strijd heeft op dit punt dus geen zin;

b) ten overvloede herinner ik aan deze passage uit de eerste brochure van den heer Bruins zelf: 'Om het probleem zo scherp mogelijk te stellen, dunkt het ons goed *het onderwerp te bespreken,* waar het thans het meeste wringt: de evangelisatie'.

Heb ik nu den heer Bruins te vlug gelezen? Of iets van hem gezegd, dat onjuist is?

Ik vrees, dat de heer Bruins zichzelf te vlug gelezen heeft.

En hiermede neem ik afscheid van de prolegomena in zijn 'antwoord', om den volgenden keer tot iets anders dan dit 'kleingoed' te komen, naar ik hoop.

Genegeerde onderscheidingen. (III.)

Tot mijn niet geringe verbazing betoogt nu vervolgens de heer Bruins, dat ik, door zitting te hebben in het bestuur der Ned. Chr. Radio-Vereniging, daarmee 'verkeerde toestanden sanctioneer'. En dat ik dat evenzeer doe, als, naar mijn mening, indertijd 'De Rotterdammer' zulks deed, door te zeggen, dat 'God' een bepaalde kerk (de Chr. Geref. Kerk) 'had groot gemaakt'. Letterlijk lezen we: 'Als "De Rotterdammer" sanctioneert, sanctioneert Dr Schilder even hard, door samen met den vertegenwoordiger van de Christ. Geref. Kerk, als bestuur van dezen omroep, de Christelijke eenheid te demon-

streren voor de radio en in de Apeldoornse bossen'. De heer Bruins vindt 'de zaak' zó eenvoudig, 'dat er niet verder behoeft te worden gepraat'.

Het is jammer, dat de heer Bruins zó gauw met praten ophoudt. Want hij moest toch eigenlijk op dit punt beginnen. Ik voor mij begrijp niet, dat een academisch gevormd man zulke dingen schrijven kan.

Want wie ziet het verschil niet tussen het een en het ander?

Wanneer ik sta voor een kerkelijk instituut als de Chr. Geref. Kerk, dat het mijne niet is, doch met welks gelovigen ik alle, ook kerkelijke eenheid begeer, omdat ik het gescheiden-leven onverantwoord vind voor God, dan demonstreer ik de 'eenheid der christenen' wèl, als ik weiger te beweren, dat God het gescheiden-leven met Zijn zegen bevorderd heeft. En m.i. sta ik den brandenden eis tot samenwonen van wat saamhoort *tégen,* wanneer ik zeg: dat heeft God nu allemaal zó gemaakt, als het te dezen dage is, halleluja. Hier pleitte ik dus in het bovenbedoelde persdebat tegen het sanctioneren der kerkelijke gedeeldheid, voorzover ze onverantwoord is. Is het nu inconsequent, als ik op een ander terrein, dat der N.C.R.V., dezelfde eenheid, zover ze op dàt terrein zich demonstreren kan, help demonstreren, om in de terminologie van den heer Bruins te blijven? De heer Bruins kan dezen in zijn 'ijdelheid' tastbaren waan slechts voeden, door weer met enkele grote woorden op de eenvoudigste waarheden zand te strooien. De heer Bruins heeft het elders over het 'aanzetten van de kerkelijke machinerieën'. Daar heeft hij niet veel mee op. Ik zal de beeldspraak niet ontleden. Maar ik wil alleen maar tot hem zeggen: als ik er tegen opkom, dat men aan den zegen van den Heere God toeschrijft, en aan Hem dankt, dat in 1892 de 'kerkelijke machinerieën' zijn 'aangezet' om uiteen te rukken ons gereformeerde volk in Nederland, dan moest juist de heer J.W. Bruins mij daarvoor een kaartje, als bewijs van instemming gestuurd hebben, liever, dan thans te beweren, dat ik, door die 'kerkelijke machinerieën' *niet* aan te zetten in het radiovraagstuk, in strijd kom met mijn weigering, om God te danken voor het wèl, en dan m.i. totaal verkeerd, aanzetten daarvan in 1892 door hen, die de gereformeerde belijders uiteen hielpen rukken.

Ja, maar, zegt de heer Bruins: als U nu met een Chr. Geref. man in het bestuur der N.C.R.V. zit, dan sanctioneert U toch die 'verkeerde toestanden'. Komaan. Natuurlijk sanctioneer ik, *als dit waar is,* dan ook de 'toestanden', die er zijn in de organisaties van de Herv.

Kerk, de Lutherse, en in de onkerkelijkheid van de groep, die zich om den heer Joh. de Heer schaart, enzovoort. We zijn dan in Nederland al tot een wederzijds Sanktionieren und kein Ende afgezakt.

Maar als de N.C.R.V. dàt zou betekenen, dan zou ik mij dadelijk onttrekken.

Gelukkig begrijpt haast ieder, dat het dàt allerminst betekent.

Want er zijn verschillende terreinen. Als ik tot een Chr. Gereformeerde zeg: gij en ik verschillen toch *eigenlijk* niet, dan kan ik met des te meer recht tot hem zeggen: gij en ik mogen samen voor de microfoon gaan staan; we moesten eigenlijk aanstaanden Zondag ook samen op den preekstoel staan. Wil hij dat laatste niet, *dan moet hij dat weten.* Het is voor mij geen reden, tot den minister van binnenlandse zaken te zeggen: sluit hèm, als-'t-u-belieft, uit van de radiokansen, want hij betaalt evengoed belasting als ik. En zijn getuigenis aangaande den Christus is mij goed. Van een Hervormde, die den Christus belijdt, is het mij ook goed, een Lutherse, een ander, die voor Hem bukt, evenzo. *Natuurlijk spreken we samen af,* als verstandige mensen, dat we voor de microfoon *niet over de eigen kerk propagerend en polemiserend spreken,* net zo min als over de politiek, b.v. *Want we zijn niet vrij,* omdat we hier te maken hebben met den wetgever, die ons als wèl-belijders op zijn beurt weer in hetzelfde *vólks*-verband moet bezien als anderen, die den Christus niet belijden.

Maar wie kan nu niet verstaan, dat zùlk een samengaan op zùlk een terrein, onder zùlke machts-instanties, letterlijk geen enkele consequentie inhoudt inzake het al of niet sanctioneren van die kerkelijke toestanden, *die we juist in 't verband der Radiovereniging angstvallig buiten bespreking laten,* en waarover we geen woordje mogen reppen voor de microfoon?

Hoe kàn men sanctioneren op een terrein, waar men juist dat éne puntje, dat ieder *voor zichzelf* sanctioneert, dan maar in vredesnaam buiten beschouwing laat?

Tot nu toe had ik van ‘sanctioneren’ een ander begrip.

En omdat ik niet van hatelijke, on-scherpe grapjes houd, zeg ik erbij, dat ik hetzelfde ook van den heer Bruins aanneem.

Ik geloof alleen maar, dat hij zijn gezond verstand ook zou hebben laten wèrken, als hij in Deventer wat rustiger had toegezien.

Volgende week enkele andere opmerkingen.

Genegeerde onderscheidingen. (IV.)

We komen weer wat nader bij de kern der dingen, als we het vervolgens even hebben over de door den heer Bruins bij mij beweerde inconsequentie aangaande de al-of-niet-wenselijkheid ener Geref. Radiovereniging.

De heer Bruins vindt mij hierin weer allerwonderlijkst tegenstrijdig. Enerzijds heb ik in een klein tussenzinnetje laten doorschemeren, dat ik er nog niet zo vast van overtuigd ben, dat een *afzonderlijk* optreden der Gereformeerden in de radio-uitzending zou te begeren zijn; en anderzijds merkte ik op, dat ik graag zou meewerken, indien de heer Bruins kans zag van den minister van Binnenlandse Zaken zendvergunning te verkrijgen voor een Gereformeerde Radio-vereniging. ‘Wat heb je nu voor houvast in een dergelijk debat?’ roept de geachte schrijver uit.

Ik zou willen antwoorden: zoveel houvast, als men maar wil. Want ieder begrijpt, dat, INDIEN de minister zendverlof gaf aan een speciale *gereformeerde* radio-vereniging, hij dit alleen DAN zou doen, indien hij OOK aan niet-gereformeerde verenigingen verlof gaf. B.v. aan kerkelijk-Hervormde of aan Lutherse. Of aan Maranatha-chiliastische. De minister zou *natuurlijk niet* een monopolie geven aan de gereformeerden; de overheid heeft met *het volk* te maken. Zou dus die minister zulk verlof geven, dan was de radio vast en zeker uitermate gespecialiseerd; en *dàn* zou ik natuurlijk, gelet op den loop der dingen, er onmiddellijk toe meewerken, dat, waar zóveel stemmen spreken, de gereformeerde niet op het appèl ontbrak.

Maar dan zou die loop der dingen niet door mij, doch door den minister zijn bepaald. M.a.w., dan zou een toestand geschapen zijn, dien ik te aanvaarden had, zonder nog daarmee uit te spreken, dat die toestand mij zelf begeerlijk scheen.

Van de door den heer Bruins met zoveel aplomb beweerde inconsequentie bestaat dus schijn noch schaduw. Ik zou vandaag er niet aan denken, den minister een petitionement voor te leggen, met de bede tot zendvergunning aan een aparte gereformeerde radio-vereniging. Want ik gevoel er niets voor, de eenheid van ons volk, die toch reeds al te zeer verscheurd is, nog meer te verbreken. Kan men op radio-

gebied samenwerken, zonder dat het principe der samenwerking den beginsel-eis in het nauw brengt, des te beter. De heer Bruins zou dat begrepen hebben, en als een volkomen consequente houding hebben verstaan, indien hij niet de in ons voorgaand artikel geconstateerde dwaasheid had begaan van te beweren, dat men door samenwerking op radio-gebied wederzijds de verkeerde toestanden 'sanktioneert', die b.v. op kerkelijk terrein bestaan. Zulk een 'alles sanktioneren' betekent practisch niets meer sanktioneren, doch alles blauw-blauw-laten. Sanktioneren is alleen mogelijk daar, waar men een maatstaf van 'sanktie' overhoudt, en gebruikt. Waar men dus *hier* 'zegent' en *dáár* 'vloekt'. Juist omdat ik mij het recht niet ontnemen laat, op niet-radio-terrein te 'vloeken', wat velen doen met wie ik op 'radio-terrein' samenga (gelijk ik hetzelfde van die anderen ten aanzien van mij verwacht), juist daarom kan ik de terreinen onderscheiden, en krachtens deze onderscheiding er stichtelijk voor danken, de 'kerkelijke machinerieën' aan te zetten op niet-kerkelijke vloeren, in niet-kerkelijke werkplaatsen.

Heeft de heer Bruins nu houvast?

Indien ja, wat ik hoop, dan zal hij meteen begrijpen, waarom ik onlangs in het door hem geciteerde 'Reformatie'-artikel de N.C.R.V. (na den Apeldoornsen landdag) met zoveel 'reserves' feliciteerde.[**)] 'Wat een reserves'! roept de heer Bruins uit.

Ja zeker. Wat een reserves!

Want het zou wel eens kunnen zijn, dat juist degenen, die de N.C.R.V. zó *beperkt* zien in haar kunnen en mogen als ik het doe, het nuchterst, en daarom het 'koppigst' haar positie willen helpen verstevigen.

Er zijn ook lieden, die van de N.C.R.V. een soort van 'boven-kerkelijk' instituut-van-stichting willen maken, een soort van 'bóven-kerk'. Liefst met een 'boven-blad'.

Maar daarvoor beware ons God.

Want de N.C.R.V. wordt niet geholpen door een geest, die haar wil laten doen, wat 'der Kerk' is. Laat de *kerken zelf* haar zonden belijden, haar leven beteren, haar onnodige scheuren helen, omdat God het wil. Dan zal de sanering van de kerken ook het leven en werken der N.C.R.V. ten goede komen. Dan komt er bekering, en dus ook cultuurzuivering, in den wortel. En meer ware cultuurkracht. Maar als men de kerken laat voortmodderen in het moeras van valse

**) Zie art. Landdag Ned. Chr. Radio-Vereeniging, De Ref., 4 aug. 1933, 13e jrg., no. 44, bl. 343/4.

probleemstellingen, ijdele debatten, schemerige leuzen, wereldse zelfhandhavingskunstjes, en dus *dáár* alles maar laat bij het oude, om dan een soort van boven-bouw te zoeken in een algemene boven-kerkelijke vereniging met een boven-kerkelijk blad, dan blijft de dood aan den wortel knagen. Dan zijn we een stuk verder op den weg der verwereldlijking. Dan hebben we nog meer terreinen dooreengehaald, dan we reeds deden, en de kerk nog dieper het slop ingewerkt, dan ze reeds door onze schuld er in geduwd wàs. Dan hebben we de kerken verklaard tot 'heilige huisjes', en de N.C.R.V. zou dan ons 'heilige huis' worden. Ons stichtelijke eenheidshuis. Maar we zouden met dat al hebben voortgebouwd op een toestand van kerkelijke zonden, die we niet wilden verbeteren. M.a.w. we zouden de 'heiligheid' hebben tegengestaan. En waar de 'heiligheid' wordt losgelaten, daar blijft geen 'heilig huis' meer over.

De practijk bewijst trouwens, dat zij, die zo gemakkelijk die 'heilige-huisjes-braak' aan de N.C.R.V. willen opdringen, altijd achteraan komen, als het op *werken* aankomt. Geen wonder: hun geest is die van een christelijk-getinte A.V.R.O.-mentaliteit. En deze geest kan niet offeren, niet bouwen. Nog vandaag houden velen van die groep zich afzijdig tegenover de N.C.R.V., omdat het 'culturele' peil eerst stijgen moet. eer zij de 'christelijke' vaan gaan volgen, wijl zij christelijk is.

Maar wie hebben indertijd het werk aangepakt?

Zij, die van ouds geleerd hadden, dat Gods eer in alles erkenning vraagt. Zij die van ouds geleerd hadden, zuinig te zijn met het invectief van geestelijk bloedarme lieden, die zo gemakkelijk op 'heilige huisjes' afgeven. Zij, die Gods heiligheid in *hun* 'huisjes' bevend erkenden, en zo Gods HUIS wilden bouwen in het concrete, door Hem ons als werkterrein gewezen, mensenleven. *Zulke* typen zijn begonnen. Zij wisten alles van den schoolstrijd, en alles van den kerkstrijd. En alles van de onderscheidenheid der terreinen. En juist omdat zij weigerden, een radio-vereniging te laten treden in de rechten en plichten der *kerk,* juist daarom konden zij, krachtens deze hunne onderscheiding van de verschillende levensterreinen met volle handhaving van hun bezwaren tegen het *kerkelijk* optreden van anderen, toch royaal pleiten vóór een eerlijke plaatstoewijzing aan de onderscheiden volksgroepen in VOLKS-verband. Want zodra wij met den minister en zijn subsidie te doen hebben, zijn we op zijn terrein gekomen.

Laat de heer Bruins wat voorzichtiger omgaan met de *'reserves',*

die ik heb in mijn gelukwensen aan de N.C.R.V. Want zonder die reserves raken we in den roes ener christelijk-getinte A.V.R.O.-mentaliteit. En die zal straks niets eigens meer doen, want die werkt niet voor God, doch zet den *mens,* als object van ‘religieuze stichting’, in het middelpunt. Zulke afgoderij verarmt.

Genegeerde onderscheidingen. (Slot).

Vat ik nu alles samen, dan moet mij van het hart, dat ik niet verstaan kan, hoe iemand, die academische examens heeft afgelegd, schrijven kan, wat de heer Bruins publiceerde.

Ik heb hier niet het oog op zijn soms grove manieren; zo b.v. als hij zegt, dat mijn bewering, dat de N.C.R.V. geen grondwerk verrichten kan, ‘een mislukte poging is om dreigende scheefstand van eigen kraampje te voorkomen en *alleen* dienstig is, om een eenmaal ingenomen houding goed te praten’. Zulke dikke termen vergeeft men graag, als men weet, dat ze geen uiting zijn van iemands binnenste, doch overhaaste beweringen van wie tezeer gelooft in feit en rechtheid van eigen overtuigd-zijn. Dat komt wel weer terecht, evenals de heer Bruins later zien zal, dat hij de kwestie onzuiver stelde, toen hij dadelijk na de Middelburgse synode in het blad, dat aan de Deventer onbekeerden haarfijn de controversen over de op hen aangewende bekerings*methoden* pleegt uiteen te zetten, een nog al krachtig klinkend artikel schreef, waarin hij ook aan gezeide evangelisatie-objecten schreef, dat de Gereformeerde Kerken zich almeer isoleerden. Ik geloof er niets van; ik geloof, dat ze weer krachtig worden zullen, zodra ze tegen het *‘samen’*werkings-, het *‘door*-werkings’-principe weer stellen zullen. Maar daarover sprak ik reeds, toen ik over de synode zelf schreef.

De heer Bruins tracht tenslotte mij, onder verwijt van het bereiken van een ‘hoogtepunt’ van ‘het geforceerde en het verwrongene’, van ‘onkunde’ en ‘inconsequentie’, duidelijk te maken, dat het met dat voormalige *Deventer kwartet heel anders stond, dan ik geloofde.* Maar de heer Bruins kan dit alleen klaar spelen, door per abuis mijn woorden te verdraaien. Hij betoogt, dat dat kwartet geen *grondslag* had; en ik had dat volgens hem wèl beweerd. Ik had ook al gezegd, dat het geen *doel* had; maar dat mocht ik ook al niet zeggen, want

het schijnt niet waar geweest te zijn. Het kwartet ‘had geen beschreven statuten en geen doelstelling, het was geen Christelijke samenwerking, maar een samenwerking van Christenen’, zegt de heer Bruins letterlijk.

Hij moet maar weten, hoeveel kwaad hij van dat kwartet zeggen wil; ik heb het gelukkig niet met zo'n paar pennestreken veroordeeld, als hier de heer Bruins doet; de heer Bruins, die, nota bene, schijnt te menen, dat een ‘samenwerking van Christenen’ geen doelstelling en geen grondslag hebben moet. Ik heb voorts den heer Bruins slechts te zeggen, dat hij mij laat beweren, wat ik niet beweerd heb. Ik heb niet geschreven over dat ‘kwartet’, want ik wist wel, dat ik niet al de finesses van de Deventer vormingen en òmvormingen kende. Ik schreef, dat de ‘Deventer evangelisatie van vroeger’ een grondslag en een doel had. Daarmee bedoelde ik die evangelisatie zoals ze in alle mogelijke vormen was opgetreden tot den tijd, waarin men brochures ging schrijven, als van Fernsprecher en den heer Bruins, en het land in beweging bracht, vanwege louter isolement (wie immers over de methode van evangelisatie spreekt tot de evangelisatieobjecten zelf, isoleert zich honderd keer meer dan de heer Bruins vreest als gevolg van synodale besluiten, wijl het bespreken der *methoden* van evangelisatie gebeurt in de *organen van werkers,* gelijk ook bij de zending gebeurt). Welnu, in die lijdensgeschiedenis hebben we alle mogelijke vormen en òmvormingen gehad. Ik bedoel die geschiedenis in haar totaal-verloop. Kwartet, comité. Was daar geen grondslag? Natuurlijk was die er wèl, al waren niet altijd de papieren bij de hand. Zou men in Deventer *èlken* predikant, *èlken* evangelist hebben laten spreken, die zich aanbood? Ook den puurst moderne? Zegt de heer Bruins: ja, dan zal het niet best voor zijn comité zijn, en verwacht ik dadelijk bezwaren van vroegere kwartetleden, tegen zijn bewering. Zegt hij ‘neen’, dan ligt reeds daarin opgesloten, dat men wel degelijk een soort van grondslag had in de *practijk.* En wat het *doel* betreft: ja, als nu een *evangeliserend* lichaam heus beweert, geen *doel* te hebben, laat men dan de zaal maar sluiten, en elkaar een sigaar presenteren. Geen doel! Het is toch wel een wonderlijke apologie, die Deventer van Deventer geeft.

Maar komaan, laat dat *kwartet* nu maar rusten; indien de *samenwerkenden* geen moeite hadden over formatie, en methode, over grondslag en doel, waarom is dan de Chr. Geref. predikant Ds van der Zaal uitgetreden? Waarom kon men dan niet meer de medewerking krijgen van personen, die vroeger wel zo eens meededen?

Ik herinner me niet, dat de Wekker-redacteur, die thans doet, alsof hij het met den heer Bruins zo ongeveer eens is (wat voorts helemaal niet waar is) heeft gesproken voor de ‘Deventer-evangelisatie’ kort vóór den brochure-tijd. Vroeger wel. Waarom niet? Vermoedelijk, omdat hij de bezwaren van K.S. helemaal deelt, als het op dàden aankomt; dàden zijn nog altijd wat anders dan woorden, in een krant, zo in een boos ogenblikje.

We wijzen daarom heel dat geredeneer van den heer Bruins als al te haastig af. Hij heeft in Deventer kunnen leren, dat, wie samenwerking begint zonder grondslag en doel te *omschrijven,* straks toch er toe *gedwongen* wordt. En daar beginnen de moeilijkheden. Ik lijk misschien weer ‘scherp’, maar het moet me toch van het hart: als de heer Bruins op bl. 17 zich het recht toekent, te beweren, dat zijn ‘verontwaardiging’ HEILIG is, regel 3 van boven, en dan, op dezelfde pagina, regel 7 van boven, het heeft over ‘beschreven doelstellingen, die alleen formeel en in aantal letters van elkaar verschillen’, dan dacht ik de ‘heiligheid’ hier zoek. Ook de heiligen, geachte heer Bruins, voeren zo nodig een pen. Soms gbruiken zij *véél* inkt. Dat hangt af van de mate van kracht, waarmee een zotte tijd zijn eigen zotheid lof te zingen pleegt. En waar de heer Bruins hoopt, dat door niemand in onze Kerken, behalve door mijzelf, zal worden onderschreven wat ik meende, dan moet het hem wel duidelijk geworden zijn, dat zèlfs déze diagnose, om een term van een Gereformeerd persartikel te bezigen, niet goed gesteld is.

Laat mij tenslotte opmerken, dat de heer Bruins in de lucht slaat, als hij mij verzoekt, nog wel dringend, ‘niet direct en reeds bij den aanvang de kerkelijke machinerieën’ ‘aan’ te ‘zetten’. De heer Bruins zegt er bij: ‘voor die terreinen’.

Maar hij had, bij een zo ‘dringende’ bede, wel eens nauwkeuriger mogen aangeven, welke ‘terreinen’ hij bedoelt. Blijkens het voorgaande zal het hem te doen zijn om ‘de terreinen van de evangelisatie, waarop de verkondiging van den persoon en 't werk van Christus luide wordt uitgeroepen’.

Maar dat nare woord ‘terreinen’ blijft hier in al zijn radeloosheid staan, en zet ons weer in de kou.

Indien evangelisatie aan de kerk is opgedragen, en dat is ze, dan heeft de kerk die taak ter hand te nemen, als kerk. Ik sprak er over, in bovengemeld artikel (over de synode). En voorts heb ik al betoogd, dat het ‘beginnen’ in de ruimte wel samenwerking *lijken* kan, maar het tenslotte nooit wezenlijk zal kunnen *zijn,* omdat, zodra dat-

gene gebeurt, wat men móét bedoelen: de roep der bekeerden om God te dienen, o.m. in het instandhouden van het kerk-instituut, de samenwerkenden gedwongen zullen zijn te belijden, dat zij nu met den rug naar elkaar toe moeten staan, en als het kèrels zijn, te zeggen: kom, ga met mij, en doe als ik, en niet als hij daar.

En als de heer Bruins dan nog eens verder doordenkt, dan zal het hem duidelijk zijn, dat in dezen verwarden tijd, met zijn woordgegoochel, het onmogelijk is, te praten over *'den persoon en het werk van Christus',* zonder elkaar te vragen: wat bedoelt gij daarmee? Dat is geen aanzetten van kerkelijke machinerieën, maar eenvoudigweg vragen naar den zin van wat men voornemens is te doen. Het is alleen maar zich afvragen: of men zin, dan wel on-zin zal beginnen, of men warm lopen zal voor een standje, dan wel voor den Naam des Heeren, of men opium gaat schuiven, dan wel samen gaat werken met klare koppen, de tanden op elkaar, wetende, over en weer, wat men wil, en wat men aan elkaar heeft.

Ik houd nu maar op, want het gaat me tenslotte wat schemeren. Ik ben een beetje beu van dat zagen over doodeenvoudige dingen. Maar tenslotte ben ik ook weer een beetje blij. Als overigens ernstige mensen tegen den nuchteren gang der gereformeerde gedachte alleen in verzet kunnen komen door zó onbeheerst tegen de stenen muren der werkelijkheid aan te springen, dan is dat voor wie nog niet nerveus is een negatief bewijs, ten overvloede, dat men ginds strijdt voor een verloren zaak. Wacht maar: wat Deventer wil, houdt geen stand. Gewèrkt wordt straks evenwel door wie een grondslag hebben en een doel. Dat blijft, bij Christus en bij Antichrist.

Leervrijheid - Hoordwang.*)

Volgens het 'Gereformeerd Weekblad', dat in extenso een bezwaarschrift van gemeenteleden tegen den Hervormden predikant Dr De Lind van Wijngaarden afdrukt, doet zich in de Hervormde gemeente ter plaatse, waar Dr De Lind van W. staat, het eigenaardige geval voor, dat de predikant, hoewel beroepen als (nog wel 'bij uitstek') 'gereformeerd' prediker, langzamerhand is terechtgekomen bij opvattingen, die met het gereformeerde belijden in flag-

*) De Ref., 1 september 1933, 13e jrg. no. 48, bl. 360.

ranten strijd zijn. Adressanten wijzen erop, dat de predikant in kwestie bij zijn beroeping in aanmerking kwam, en gekozen werd, als vertegenwoordiger van een bepaalde richting, of stroming, of groep, en dat dus thans een toestand is geschapen, die uit een oogpunt van recht verandering behoeft, wijl de groep, die eerst in dezen predikant 'haar' man mòcht zien en mòèst zien, thans niet de prediking ontvangt, die zij begeert, hoewel, blijkens het verleden, haar 'recht' op zulk een gereformeerde prediking tot erkenning heeft kùnnen komen in het stembusverloop.

Wij hebben ons niet in te laten met interne kwesties der Hervormde Kerk, noch ook met de vraag, wat er gebeuren kan, nu de kerkeraad, volgens gemeld orgaan, het bezwaarschrift naast zich neerlei.

We herinneren er slechts aan, dat uit dit inderdaad verrassende geval (verrassend, wijl de betrokkene indertijd gold als een der coryphaeën van wat men toentertijd in de Hervormde Kerk de gereformeerde groep noemde) opnieuw weer blijkt, dat leervrijheid-voorden-dominee betekent: hoordwang-voor-de-gemeente. Eén man ontvangt de 'vrijheid' er honderden te 'dwingen'. Terwijl, indien de dienaar des Woords zich vrijwillig heeft gebonden aan de verplichting tot het ontvouwen van den inhoud der belijdenis, die hij, evenzeer vrijwillig, met de gemeente heeft gezegd te aanvaarden, de gemeente vrij blijft en de predikant niet gebonden is, tenzij dan door het zedelijk gebod van goede trouw. Dat is dus een andere toestand; hoezeer men ook daarop schimpt, ze is toch gezond. Dat andere ('vrijheid' van den énen tot 'dwang' van de honderden) hoort in de Kerk van Christus niet thuis: een persoon heerst hier over de gemeenschap, een theologisch inzicht over de belijdenis, een studeerkamer-revolutie over de kerk-evolutie. Het hier geldende begrip van 'vrijheid' is bij den Christus, onzen Profeet, niet erkend; het is in zijn Priesterambt niet geldend geweest, doch juist doorbroken, wijl het Hem aan het kruis sloeg, zover daarin mensen werkten, en van Zijnentwege juist moest geoordeeld worden om een ander vrijheidsbegrip ons te geven; en het is dus in Zijn Koningschap niet toegelaten, wijl het alle grondslagen, waarop Hij over de Zijnen regeren wil, als een zachtmoedig en voor allen rechtvaardig Koning, verwerpt.

Ds Hilbers en ‘De Wekker’.*)

Indertijd heeft ‘De Wekker’ (redacteur S. te A.) getracht, tussen ‘De Heraut’ en ‘De Reformatie’ een tegenstelling te helpen creëren inzake de kerk, en de pluriformiteit, en de vraag, of het aantal ‘ware kerken’ te vermeerderen viel naar het welgevallen des ogenbliks. ‘De Wekker’ vond toen, dat er toch maar heel wat ware kerken waren; ik merkte op, dat dat blad het nu wel zo zei, naar de gelegenheid des ogenbliks, maar dat het blad zelf, en de Apeldoornse school, en de curator Hilbers het allerminst heus ernstig zó bedoelden.

Thans schrijft in de ‘Chr. Geref. Kerkbode van Groningen en omstreken’ Ds A.H. Hilbers, curator van Apeldoorn, in een aankondiging van Dr B. Wielenga's boekje over ‘De Reformatie van '34’:

> Dat H. de Cock van de Herv. Kerk zich afscheidde, omdat zij naar Art. 28 en 29 *de valse Kerk* was, is door de Doleantie-mannen nooit aanvaard, maar toch *de enige confessionele grond voor afscheiding.* De Geref. Belijdenis kent niet een, of twee, of drie methodes van kerkreformatie, maar slechts één, n.l. die der Afscheiding, om daardoor *weder te keren tot de zuivere kerk.*
> Maar hier voelt men, dat de schrijver verkeert in een Gereformeerde Kerk met twee stromingen: n.l. die der Afscheiding en Doleantie. Beide wil men volle rechten toekennen, *ofschoon dit niet gaat.*

Een poosje later wordt gezegd, dat de ‘Christelijke Gereformeerden’

> het beginsel der Afscheiding als het *enig juiste* beoordelen naar de Geref. Belijdenis.

Ik zeg natuurlijk volstrekt niet, dat ik het met dezen schrijver eens ben. Ik zeg alleen maar, dat dit de oude Chr. Geref. klanken zijn, en dat ‘De Wekker’ daarmee in strijd kwam, zonder dat serieus te willen volhouden.

*) De Ref., 20 oktober 1933, 14e jrg. no. 3, bl. 22 (Persschouw).

Ds P. van Dijk over den Heer Bruins.*)

In zijn 'Kroniek' schrijft Ds P.v. Dijk aan het adres van den heer Bruins, onzen lezers bekend:

> Moge de Middelburgse Synode van 1933 het begin van een even goede hereniging blijken geweest te zijn!
> Op die uitgestoken hand onzer Synodeleden lettende - en ze bedoelde volstrekt niet in de toekomst alleen die van de Christelijk Gereformeerden te drukken - is het toch wel gewaagd om over haar besluit aangaande *volledige* samenwerking met anderen - niet Gereformeerden - in de Evangelisatie waar die bestaat in de prediking des Woords, te schrijven zoals de ('Deventer) Zondagsbode' deed:
> 'Langzaam worden de buitendeuren van het kerkelijk instituut totaal gesloten, totdat ook ten slotte de laatste kieren gaan verdwijnen.....De roep om meerdere eenheid.....voortgekomen uit een oprecht heimwee naar meerdere samenwerking tussen de Christusbelijders.....deze roep is in Middelburg verdoofd en verkild tot enkele niets-zeggende klanken'.
>
> Dan moet men dit horen zeggen, terwijl men in onderscheidene plaatsen meemaakt, dat mensen, die jaren lang met ons onder de Gereformeerde belijdenis geleefd hebben, en trouw ter kerk kwamen, in Tentzendingen tot 'bekering' zijn gekomen, en van dat ogenblik het ambt verwerpen, de kinderdoop niet achten, in de Algemene Verzoening geloven en den brief schrijven: 'ik kan het in uw kerk niet meer vinden'.
> Ik kan het nooit goed begrijpen, - eigenlijk begrijp ik het echter zeer goed - dat zovele mensen, die de *Una Sancta* beginnen aan te prijzen, van dat ogenblik af liever in elke andere kerk zitten dan in de Gereformeerde, waar zij zijn opgevoed.
> Ik ken daartegenover eminente woordvoerders van de *Una Sancta,* wier gehechtheid aan het Genootschappelijk idee 'heel de kerk, heel het volk', uit schier al hun epistelen blijkt. Men moge het onze Synode niet kwalijk nemen, wanneer zij bij het zoeken van eenheid tussen allen, die *dezelfde belijdenis hebben,* tegelijk haar overtuiging uitspreekt dat ge in de Evangelisatie maar niet kunt doen, alsof ge van alles af zijt, wanneer de vis het net binnenzwemt.
> Ik vind het zeer voorzichtig en wijs van Middelburg dat zij er ook op gelet hebben dat er niet alleen staat: predik het Evangelie! maar ook: leer hen onderhouden al wat Ik u geboden heb.

Ja, de vraag is juist, of de vis wel HET NET inzwemt. Dat net is nu eenmaal hier op aarde uit concrete draden gevlochten. 'Christus', of 'het geloof', is het net niet, wel de kèrk. En de kerk hangt niet in de lucht, maar is concreet, is een instituut.

*) De Ref., 27 oktober 1933, 14e jrg. no. 4, bl. 31 (Persschouw).

De ‘interkerkelijke’ bellen luiden.*)

In de Ned. Chr. Radio Vereniging is een interkerkelijk belletje gaan luiden. Men heeft ergens (waar het was, daarvoor zie men onder Persschouw)**) ontdekt, dat er niet precies zóveel Hervormde mensen zitten op bepaalde N.C.R.V.-stoelen, als men er Gereformeerden telt, en men heeft zelfs nagerekend (naar verluidt, op onnauwkeurige wijze) hoe het met sommige leveranties stond. En toen kwam er beweging in de hand, die aan de bel ging trekken. ‘De klokken luid(d)en’, de bellen doen het nu.

Het is hier niet onze taak, N.C.R.V.-kwesties te behandelen. Kerk en Radiovereniging zijn twee, naar ik pas getracht heb in herinnering te brengen.

Maar de zaak heeft tòch voor déze rubriek haar betekenis. Niet alleen hier heeft men de kwestie, ondanks het zeer bezadigde woord van den burgemeester van St. Laurens (Hervormd, die tegen de splijtzucht ernstig waarschuwde). Anderen mompelen, dat ook op politiek erf de separatie en de afzondering naar kerkelijke kleur en grenslijn wel eens dreigen kon. Derden wijzen op gelijk verschijnsel inzake het werk der barmhartigheid. Men begint hier en daar wel met ‘interkerkelijke’ leuzen aan te heffen, maar gaat later al spoedig precies uitrekenen, hoe het staat met de procentsgewijs geregelde, notariëelprecies ons ‘lijkende’ (!) vertegenwoordiging van elke ‘kerk’ in de bepaalde ‘interkerkelijke’ corporatie; en o wee, als men dan meent, dat de eigen groep niet op de *ons interesserende* posten haar volle honderd procent ontvangen heeft. De bellen gaan dan luiden.

Het wordt hoog tijd, tegen deze manie te waarschuwen.

Ik spreek niet over de N.C.R.V., al ben ik overtuigd, dat daar geen onrecht gedaan wordt, en zelfs, dat de leiding eerder te veel terwille van de onpartijdigheid aan niet-gereformeerden invloed geeft (b.v. op den landdag). Maar dat gaat ons in deze rubriek niet aan. Want wij hebben hier niet te bepleiten, dat het nonsens is, diegenen, *die het werk in de N.C.R.V. begonnen zijn, toen het nog iets worden moest* (en toen er nog *offers* nodig waren) op zij te zetten, al hebben

*) De Ref., 10 november 1933, 14e jrg. no. 6, bl. 42/3 (Kerkelijk Leven).
**) Zie het art. De schildpad in de N.C.R.V., De Ref., id., blz. 47 (Persschouw)

zij zich nóg zo verdienstelijk gemaakt, alleen omdat zij een zekere kerk toebehoren.

Maar wij willen wel enkele andere dingen hier onder de aandacht van onze lezers brengen, nu heel in het algemeen voorts sprekende.

1) Ziet men nu langzamerhand niet al duidelijker de bevestiging van wat wij vóór enkele jaren schreven, dat n.l. de *zogenaamde 'interkerkelijkheid'* bij velen een leus is, die slechts maskeren moet (onder dezen mooi dunkenden naam) een doodgewone, al meer zich vermechaniserende, *'véél-kerkelijkheid'?* *Inter*-kerkelijkheid, - *dàt* betekent, dat men *'tussen'* de kerk(institut)en *'dóór'* gaat, dat men niet rechts of links naar zo'n kerkinstituut ziet of daarheen afwijkt, dat men dus ook niet angstvallig uitrekent, of wel uit elk kerk-deurtje nu juist net precies het notariëel-vastgestelde aantal deputaatjes uit komt wippen, om onzen feestelijken optocht mee te helpen vormen. Neen, die echte *inter*-kerkelijkheid betekent, dat men zich eenvoudig vraagt, wie voor het *eigen* WERK van een bepaalden niet-kerkelijken kring het meest geschikt, of historisch het eerst aangewezen is, en dat men dus zijn administratie *niet* voert onder *kerkelijk,* doch onder het *bepaalde,* eigen *verenigings*aspect. Voor 'vereniging' kan men natuurlijk ook iets anders lezen; b.v. 'partij', of 'groep', of 'club', of 'blad'. Dat secure geréken evenwel heeft met *inter*kerkelijkheid *niets* te maken. Het is doodgewone *veel*-kerkelijkheid. Het is *niet* een *tussen-de-kerken-dóórgaan, doch een alle-kerken-dóórgaan.* Precies andersom dus. Het is een accentueren van elk *kerk*-lijntje in een *niet*-kerkelijk lichaam.

2) Gegeven eenmaal het bovenstaande, ontdekt men fluks iets anders: de hopeloze eenzijdigheid van dit bedrijf. Men heeft natuurlijk binnen dat bepaalde lichaam (vereniging, partij, blad, club, etc.) VEEL EN VEEL MEER onderscheidingen dan de kerkelijke (Hervormd, Gereformeerd, Luthers, etc.). Men heeft b.v. *óók* die van: mannen en vrouwen, van vegetariërs en vlees-eters, geheelonthouders en wijndrinkers, van Anti-Revolutionairen, Chr. Historischen, Fascisten-in-blijde-verwachting, voor- of tegenstanders van een bizondere (hoge)school, voor- of tegenstanders van kerkelijke opleiding, en zo meer. *Waarom zou men nu niet ook deze onderscheidingen laten uitkomen,* als het n.l. met die éne gebeuren moet? Blijf maar weer eens bij de N.C.R.V. Die is meer dan zogenaamd interkerkelijk. Ze is ook 'inter-politiek', 'inter-sexueel', ze gaat ook 'tussen' al die andere 'groepen' van vlees- en wijn-theoretici, van universiteits- en opleidings-theoretici 'door'. Waarom zouden nu eens niet de

vegetariërs uit gaan rekenen, of zij wel genoegzaam zijn vertegenwoordigd? Of de dames? Of de voorstanders ener bizondere (hoge)school? Of de voormalige A en B-broeders? Voelt men niet hoe het eenzijdig toespitsen van *juist* die *kerkelijke* onderscheidingen zuivere *gelegenheids*-politiek is? Een accentueren van datgene, 'wat *ons* bepaald interesseert (*"onze"* "kerk")', met *terzijde*-stelling van voorts *alle-min-één* onderscheidingen, die het bonte leven zo al oplevert, en met *achter*-stelling tevens van de zaak *zelf,* waar het eigenlijk over loopt in het zogenaamde interkerkelijk bedrijf? Voelt men niet, dat de beweerde *inter*-kerkelijkheid vooreerst feitelijk *slechts veel*-kerkelijkheid is, en dat ze dàt al meer dreigt te worden, wijl er achter zit het puurste *kerkisme?*

3) Ja, *kerkisme!* Want met al dat georeer over ons eigen 'kerk-instituut', dat dan met kracht en geweld zijn contouren even scherp moet kunnen aftekenen als de Calvéfabrieken in Delft het bij avond plegen te doen (behalve als de lampjes stukgebrand zijn), blijft toch maar de grote brandende vraag onbeantwoord, hoe het met de *kerk* moet, hoe men *Gods wil* in de *openbaring* van de 'una sancta' zelf heeft te gehoorzamen. Als maar *onze* mannetjes er zitten! Of het gehalte van offeraars en zwoegers voor de waarheid en de wet Gods er onder lijdt, dat maakt minder verschil (hoewel zulk zwoegen en offeren primaire *kerk*-aangelegenheid zou moeten zijn).

4) Het wordt dan ook tijd, aan de Hervormde bedrijvers van dergelijk bedrijf, één ding te zeggen: heel hun actie heeft met de *Kerk van Christus* niets te maken. Het is eenvoudig *ridicuul,* te eisen, dat er b.v. in de N.C.R.V. precies even veel Gereformeerden als Hervormden moeten zitten, of, dat b.v. in de A.R. partij procentsgewijs even veel Hervormden moeten zijn vertegenwoordigd als hun getalsterkte aangeeft bij de volkstelling, beperkt dan tot de partij. Want *wat is in deze verbanden het principiële verschil tussen Hervormden en Gereformeerden (en anderen)?* Laat men nu eens nuchter nadenken: in de N.C.R.V., in de A.R. partij, worden alle leden (Hervormden en Gereformeerden) 'ondersteld'(!) over den grondslag der partij (b.v. over het God-zijn van Christus, of over de Schrift als Gods Woord) *gelijkelijk te denken.* Al die Hervormden dus, die *daarover anders* denken, kunnen *vanwege den grondslag* niet mee doen in N.C.R.V. of A.R. partij. Er blijft dus *binnen* gezegde vereniging of partij slechts *dit* verschil over, dat de een (die Gereformeerd is) met den ander (die Hervormd is), het *wèl* eens is inzake Christus' godheid, of de Schrift als Gods Woord, doch over de

PUUR-KERKRECHTELIJKE kwestie, hoe men 'de kerk' *regeren* moet (al of niet met leervrijheid, collegialistisch, presbyteraal, met geduld en hoop op latere betering, dan wel door dagelijkse gehoorzaamheid) verschil van mening heeft. De Hervormde actie-voerders moeten het mij ten goede houden (en de Gereformeerde lieden, die in de practijk precies zó doen, moeten het ook): dat ik voor de zuiverhouding van het *eigensoortig* leven van N.C.R.V. of A.R. partij van *veel meer belang* acht, te vragen, wat iemand denkt over de *dogmatische* kwestie van Schrift en Christus, dan over de *kerkrechtelijke* vraag, hoe men meent, dat 't kerkelijk instituut ingericht moet zijn. Temeer, omdat alle Hervormden in de N.C.R.V., enz. hun kerkelijk standpunt (hetzij theoretisch, hetzij practisch) delen met duizenden mensen, die over de grote levens- (en verenigings- of partij-)vragen fundamenteel anders denken dan zij; temeer ook, omdat zij inzake de historische successie (der nationale Kerk) voor een *deel(!)* een *Roomse* redenering volgen (de successie van *zichtbare* gebouwen b.v. en personen, niet van de *leer)*; en eindelijk ook.....omdat het vermoeden niet al te absurd is, dat vele Hervormden buiten N.C.R.V. of A.R. partij nog nooit hebben nagedacht over het fijne puntje, dat ze *eigenlijk* in geding brengen (de kerkregeringskwestie).

5) Laat men niet langer knoeien, niet langer interkerkelijk noemen, wat puur kerkistisch is, of wordt, en laat men begrijpen, dat de kwestie van de wijze-van-kerkinrichting wel een kerkrechtelijk vraagstuk is, doch *geen verdelingsprincipe* aangeven kan voor N.C.R.V. of A.R.-partij of zo. Net zo min als de andere, boven genoemde, vraagpunten.

Wie in zulke z.g. 'interkerkelijke' lichamen naar voren geschoven wordt, dien overkome zulks vanwege zijn uitblinken op dat *speciale* levensgebied, dat het EIGEN der partij of der vereniging is. De kwestie tot welke kerk hij behoort, is DAAR bijzaak. Vandaag kan het percentage zó zijn, morgen anders.

Een 'kerkegroep in haar geheel'?*)

Dr J. Schelhaas schrijft in 'Franeker Kerkbode' over de verenigingspogingen, allereerst met de Chr. Gereformeerden:

*) De Ref., 1 december 1933, 14e jrg. no. 9, bl. 71 (Persschouw).

> Is er echter geen zekerheid, dat een kerkegroep *in haar geheel* met de onze zich verenigt (afgezien nu van de orthodoxen in de Ned. Herv. Kerk), dan zijn wij het eens met een Christelijk Gereformeerd scribent, die dan van een vereniging niets wil weten. Krijgen wij immers weer hetzelfde als in 1892, dan zijn wij bezig aan het oplossen van een repeterende breuk, waaraan geen einde is. Er moet zekerheid, voorzover onder mensen mogelijk, zijn, dat een vereniging, door synoden tot stand gebracht, ook volledige werkelijkheid wordt. Anders berokkent men zich veel nodeloze moeite zonder gewenst resultaat.

Het is maar gelukkig, dat Dr S. spreekt van een 'zekerheid, *voorzover onder mensen mogelijk'.* Ik voor mij geloof niet, dat de Chr. Geref. Kerk 'in haar geheel' zal bereid zijn. De gehoorzaamheid zal velen prikkelen tot verscherping hunner ongehoorzaamheid. En daarom zou ik op die genoegzame eenparigheid maar niet wachten. Het zou dan wel eens een wachten kunnen worden zonder eind, hier in *ons* '1000-jarig rijk', dat er nu eenmaal niet zo behagelijk uitziet als dat van den voormaligen predikant, den heer Berkhoff.

'De Wekker' contra 'De Wekker'.*)

In een vruchteloze, allesbehalve royale poging, om zich te ontdoen van wat Dr E.D. Kraan tegen hem aangevoerd heeft in ons blad, schrijft de Chr. Geref. Ds Jongeleen in 'De Wekker':

> De Herv. Kerk was wel, volgens Dr Kuyper, in *deformatie,* maar toch nog een *wezenlijke Kerk* van Christus.
> Ik bracht dit even naar voren, om te doen zien, dat op dit standpunt de Afscheiding een daad van *separatie* is geweest; dan hebben de afgescheidenen zich van de *Kerk* afgescheiden.

Tot zover Ds Jongeleen.

Ons interesseert dit alles nu niet.

Wij wijzen alleen maar hierop: *dezen* keer tapt 'De Wekker' weer eens uit het vaatje van Ds Jongeleen, den volgenden keer uit dat van den Apeldoornsen redacteur (v.d.) S(chuit), die de precies tegenovergestelde richting uitging, toen hij mij inzake de veelheid van 'ware kerken' bestrijden wilde, en niet bedacht, dat zijn bestrijding van mij meteen een massale vernietiging van 'Wekker'-artikelen was.

*) De Ref., 12 januari 1934, 14e jrg. no. 15, bl. 119 (Persschouw).

De stem van Apeldoorn, tegenover die van Ds Janssen.*)

Wij citeerden wat Ds H. Janssen, Chr. Geref. veldprediker, geschreven had inzake mogelijke samenwoning van Gereformeerden en Christelijk Gereformeerden in één kerkelijk instituut, overeenkomstig Gods gebod. Ds Janssen had - onze lezers weten het nog wel - opgemerkt, dat z.i. de beweerde leergeschillen voor hem van *secundair* belang waren; en in de Geref. pers vond ik zeer veel uitingen van blijdschap over dit nuttige, en voor zijn kring hoognodige woord. We merkten tevens op, dat Ds Janssen hiermee feitelijk inging tegen de door 'De Wekker' gegeven leiding. Dat wij hierin goed zagen, bevestigt weer 'De Wekker' zelf. Eén der redacteuren, S. te A., schrijft - en het is het laatste nummer van het jaar.

> Ja, wij als kerk der scheiding moeten staan voor de heilige beginselen der scheiding, maar dan altijd wel bedenken, dat dogmatische beginselen geen afgetrokken begrippen zijn om over te debatteren, maar levende beginselen uit een levende waarheid. Dan zullen wij verstaan, dat deze zo diep ingrijpende heiligheden *niet* van secundaire betekenis zijn, maar dat het bestaan der Christelijke Gereformeerde Kerk hierin ten nauwste is betrokken. Er zijn leergeschillen die ook *ziels*geschillen blijken te zijn, *geestes*geschillen, waarom wij als kerk voor een eigen plaats opkomen.

Het is wel fraai: de Kerk baseren op een *geestesgeschil.* Als dat *hier* màg, *dàn* mag het natuurlijk overal. De consequentie? Wel, die is natuurlijk het puurste sectarisme. Overigens tekent dit citaat wat we van *deze* zijde te wachten hebben. Eerst zijn er *leer*geschillen. En als dat afgehandeld is, zijn we nog niet klaar; dan moeten we maar weer eens praten over de *ziels*verschillen. En dan kan men morgen weer aan komen dragen met Barnabas en Paulus - alsof die een eigen Kerk gemaakt hadden om hun 'zielsverschil'.....

Overigens lette men op de veelheid der woorden hier in het 'Wekker'-citaat: *Beginselen* der scheiding. Dogmatische *beginselen. Begrippen. Afgetrokken* begrippen, nochtans komende in debat. *Levende* beginselen. Beginselen *uit* een waarheid. *Levende waarheid,* ver van debatten. Heiligheden, die ingrijpen, en nochtans niet ingrijpen op de mogelijkheden van het *debat.* Een Kerk, die opkomt - blijkbaar zonder debat - voor een eigen plaats vanwege zielsge-

*) De Ref., 12 januari 1934, 14e jrg. no. 15, bl. 119 (Persschouw).

schiedenissen (van individuen?). Zielsgeschiedenissen, die, en dan nog wel zonder debat, tot *leer*geschillen leiden. Zielsgeschillen, identiek met geestesverschillen.

Zo draait men aan het wiel der kerkhistorie.

Een ander redacteur van hetzelfde orgaan (d. B.) schrijft:

> Zegene de Heere al onze lezers in 1934, het eeuwjaar der Afscheiding, met Zijn gunst en genade en beware de Koning der Kerk Zijn overblijfsel, dat in 1892 aan de waarheid en ons beginsel trouw bleef, voor afwijken van de paden der Vaderen.

Ook dat geeft te denken.

Prof. Haitjema over de Afscheiding.*)

De 'N. Prov. Gron. Crt.' van 25 Jan. j.l. geeft een verslag van een rede, die Prof. Haitjema te Groningen hield over de Afscheiding. We lezen:

> Gedenken dus in schuldbesef mee, gedenken en iets laten merken van de hoop en verwachting dat er nog weer een Geref. kerkelijk leven kome, waarbij de mannen der afscheiding kunnen terugkeren tot de kerk, die den Naam des Heeren onverkort belijdt. Maar dan moet de fout van 1834, van de acte van Afscheiding en terugkeer worden herroepen.

Spr. wilde - blijkens het verslag - de Gereformeerden gaarne den strijd voor Kerkherstel (beweging in de Herv. kerk) zien meestrijden. Maar zal de hoop, waaraan hij blijkens de laatste volzinnen uiting gaf, niet beschamen, dan moet om te beginnen Prof. Haitjema, die thans confessioneel heet, confessioneel worden. En moeten we de woorden weer laten betekenen, wat ze zeggen. De *eigenwilligheid* in het lezen en z.g. interpreteren der belijdenis zal dan een einde moeten nemen. Want die eigenwilligheid van Prof. Haitjema zit de Kerk in den weg. Wij lezen wel verder:

> Spr. zette vervolgens uiteen hoe het kerkelijk vraagstuk de afscheiding van 1834 opriep, om vervolgens te behandelen hoe de afscheiding z.i. het kerkelijk vraagstuk verkeerd aanvatte en op eigenwillige wijze tot een oplossing poogde te brengen.

*) De Ref., 2 februari 1934, 14e jrg. no. 18, bl. 143. (Persschouw).

maar als we dat lezen, dan zegt dat verwijt van eigenwilligheid ons *niets,* zolang het uit *dezen* mond komt. Prof. Haitjema noemt tot nu toe *elke* daad, die dáád is, concreet en historisch, daad van gehoorzaamheid aan Gods Woord, eigenwillig. En dat heeft hij later leren beredeneren op min of meer barthiaanse manier. Van deze bedient hij zich nog, zolang het gaat. Maar wie *eigenwilligheid* in het LEZEN der belijdenis toepast, die kan met *ons* niet praten over *eigenwilligheid* in het HANDHAVEN der belijdenis. Hij moet eerst weer eens confessioneel de confessie LEZEN. Dan praten we verder.

Pluriformiteitsleer-gebruik en epigonisme.*)

In den jongsten almanak van het Studentencorps N.D.D.D. komt een artikel voor van de hand van Prof. Dr V. Hepp, handelende over de pluriformiteit der kerk.

Het kan onze bedoeling niet zijn, Prof. Hepp's artikel als zodanig rechtstreeks te bespreken.

Dit is dan ook geenszins onze bedoeling.

Evenwel - Prof. Hepp blijkt, zonder daarmee een bepaald auteur of een bepaald orgaan te noemen, toch te spreken over enkele opvattingen, die ons persoonlijk schenen gelijk te zijn aan of veel te gelijken op bepaalde gedachten, welke in ons blad wel eens zijn verdedigd. En niet alleen wees Prof. Hepp ze af, doch hij qualificeerde ze ook als symptoom van epigonisme.

Het is dus voor ons een kwestie van zelftoetsing, als wij geduldig luisteren naar de door Prof. Hepp ter zake gegeven argumenten.

Om dit te doen, begin ik met een overzicht van Prof. Hepp's artikel; een overzicht, dat één onzer lezers op mijn verzoek mij verschaft heeft, en dat ik hier verder onveranderd laat volgen.

Prof. Hepp acht verwondering niet buitengesloten nu Z.H. Gel. voor een artikel in een *Studenten*-almanak dit onderwerp koos. Immers, dit vraagstuk heeft niet de belangstelling van studenten *alleen.*

'Deze verwondering moge verdwijnen wanneer ik verklaar, dat ik

*) De Ref., 2 februari 1934 e.v.v., 14e jrg. no. 18 t/m no. 26, bl. 138 v.v. (Kerkelijk Leven, 8 artt. plus slotbericht 'Aan de lezers').

de kwestie van de pluriformiteit van de kerk hier niet in haar vollen omvang, maar slechts uit één bepaalden gezichtshoek wens te bezien. Eigenlijk dient zij mij alleen ter illustratie van een algemeen gevaar, waartegen onze studentenwereld in het bijzonder moet worden gewaarschuwd. Ik bedoel het gevaar van *epigonisme.'*

Dit gevaar is het grootst 'waar een machtige beweging het stadium van consolidering is ingetreden'. Daarom zij 't Calvinisme van nù gewaarschuwd. Na zijn opwaking in de 19e eeuw 'werkte het regenererend en reformerend op het volksleven in. Het verbaasde met name de wetenschap door zijn nieuwe ideeën. Die periode is thans afgesloten'.

Waar het Calvinisme meer nog dan vroeger, nu een leidende positie heeft in te nemen, daar hoede men zich voor epigonisme.

Wat is onder epigonisme te verstaan?

Prof. Hepp wijst af de mening die als epigonen aanduidt: mannen, die de scheppingskracht van hun grote voorgangers missen en nu de door dezen getekende lijnen slechts verder doortrekken.

Integendeel. 'Dit typeert juist de epigonen, dat zij impotent zijn tot voortbouw. Zij bewaren de kontinuiteit niet, maar verbreken die. Zij kunnen den gehelen ideeënschat van hun voorgangers onmogelijk assimileren en kiezen er slechts een deel van uit, om die tot geldigheid te brengen. Zij specialiseren niet het generale, maar generaliseren het speciale. Het voornaamste gebrek, waaraan zij lijden, is het gebrek der kleine geesten: bewustzijnsvernauwing'. Prof. Hepp wijst in dit verband op de Manchester School die haar *star* individualisme aan de *epigonen,* niet aan de *vaders* der klassieke school ontleende. 'Ook dit is een wezenskenmerk van het epigonisme: het schijnt zich te onderscheiden door ijzeren konsekwentie. Daartegenover lijken geniale geesten inkonsekwent. Maar zijn konsekwentie is eenzijdig. Het is een konsekwentie van één bepaalden factor met verwaarlozing van andere. Het epigonisme kan in zijn simplicisme geen kontraste waarheden erkennen. Het opereert steeds met het òf - òf, maar nooit daarnaast met het èn - èn. Het is dan ook altijd geneigd een van de termen: determinisme - indeterminisme, praedestinatie - menselijke verantwoordelijkheid, distantie van God - verwantschap met God (om slechts deze te noemen) zo al niet nominaal prijs te geven, dan toch faktisch secundair of tertiair te maken'.

Prof. Hepp wijst dan op enige symptomen van epigonisme in het Calvinisme van vandaag. 'Op theologisch terrein springen er twee

het meest in het oog. Het ene betreft de leer van de gratia-communis, het andere die van de pluriformiteit der kerk'.

Wat het eerste punt betreft, deze leer, waaraan Calvijn, Kuyper en Bavinck zulk een grote plaats hadden gegeven, geraakt al meer op den achtergrond.

Als één der oorzaken noemt Prof. Hepp de mening van velen die de verwereldlijking in Gereformeerde kringen toeschrijven aan deze leer. 'Zij leggen een oorzakelijk verband tussen het niet te ontkennen feit, dat zekere saecularisatie in Gereformeerde kringen doordrong, en het accentueren van deze leer'. 'Aan deze practische overweging wordt de leer der algemene genade in al haar rijkdom opgeofferd'.

Meer in 't bijzonder bespreekt Prof. Hepp het gevaar van epigonisme in verband met de leer van de pluriformiteit der kerk.

'Mocht ik hiermee hen een wonde slaan, die in den laatsten tijd op deze leer kritiek hebben uitgeoefend, zo haast ik mij om er dit als pleister op te leggen: het zou *hoogst onbillijk* zijn iemand om één epigonistischen trek als epigoon te brandmerken'.

Waardoor wordt nu de kritiek op de leer van de pluriformiteit der kerk beheerst! '.....door de geweldige (men vatte dit niet als krachtterm op!) moeilijkheden, waarvoor deze leer ons in de practijk plaatst. Volgens haar toch moeten er naast die, waartoe wij zelf behoren, nog andere ware kerken kunnen bestaan. Niet alleen in China en Japan, maar ook in onze eigen woonplaats. Niet slechts zulke, waarin een andere taal dan de onze wordt gesproken, maar ook zulke, waarin men zich van dezelfde taal bedient als wij. En wanneer men dan rondziet om in concreto zulke ware kerken aan te wijzen, dan komen de bedenkingen aanstormen. Aan elk ontbreekt veel van wat de onze bezit. Deze duldt wat niet in gehele overeenstemming is met de Schrift, gene heeft zich in de historie misdragen. Men toont dit alles aan op goede gronden. Zulke als ware kerken te erkennen, levert ook het bezwaar op, dat zij, die minder scherp onderscheiden, tot kerkelijke indifferentisme vervallen. Het kerkelijk besef, dat in onze tijd toch al niet luide spreekt, kan er zo licht nog meer door verzwakken. Van den ernst dezer bezwaren ding ik niets af. Ik wil ze graag dubbel onderlijnen. En toch moet het epigonisme in deze worden gewraakt. Het epigonisme is tegen moeilijkheden niet opgewassen. Het volgt het liefst den weg van den geringsten wederstand. De beschouwing van eigen kerk als *een* ware wordt vernauwd tot deze: onze eigen kerk is *de* ware, wat zich daarbuiten als kerk aandient is een valse kerk of een sekte, dus geen kerk. De oplossing van het kerkprobleem

wordt dan simple comme bonjour: de gelovigen die buiten onze d.i. *de* kerk zijn, moeten zich van hun dwalingen zuiveren en tot ons overkomen. Zo wordt de eenheid openbaar waarom Christus heeft gebeden.

Hoe ver wijkt deze opvatting af van die van Calvijn!'

Al komt de term 'pluriformiteit' bij Calvijn niet voor, de gedachte zelf wordt bij hem wèl gevonden. Zo schrijft hij in zijn Institutie (IV. 1. 9) 'het mag niet betwijfeld worden, dat overal, waar wij zien, dat Gods Woord oprecht gepredikt en gehoord wordt, waar de Sacramenten overeenkomstig de instelling van Christus bediend worden, enige kerk van God is.' Te onderscheiden is nu tussen de algemene kerk (ecclesia universalis) en de kerken afzonderlijk (singulae ecclesiae). De eerste is een menigte, die vergaderd is uit alle volken, overeenstemmend in dezelfde waarheid der Goddelijke leer.

Aan deze gesubordineerd zijn de kerken afzonderlijk. 'Zij komen voor in steden en dorpen. Zij maken rechtens aanspraak op den naam en de autoriteit van kerk'. Houdt de afzonderlijke kerk zich aan de ordening Gods in Woord en Sacrament, zo kan men haar de eer van kerk geven. Treden er echter t.a.v. Woord of Sacrament gebreken op, dan ga men na of deze van fundamentelen aard zijn. Sommige leerstukken mogen n.l. niet betwijfeld worden (b.v. dat er één God is, dat Christus God is, enz.) 'maar er bestaan ook andere waarover de kerken ("men lette op de pluralis") onderling verschillen'.

Deze storen de eenheid des geloofs niet.

Op grond o.a. van deze gegevens komt dan Prof. Hepp tot deze conclusie van Calvijn's leer: de geïnstitueerde kerk is allereerst ecclesia universalis, kenbaar aan bediening van Woord en Sacrament; naast haar kan geen ware kerk bestaan. - Anders staat het met de kerken afzonderlijk. Tussen deze bestaat verschil in plaats, soms ook in leer.

'Elke afzonderlijke kerk, waarin de *hoofd*waarheden der Schrift worden gepredikt, al moge zij in andere afwijken, en de Sacramenten worden uitgereikt, moet als een ware kerk worden erkend.'

Elke kerk die aan deze voorwaarden voldoet is als een ware te beschouwen. 'Hij zegt niet: op één plaats kan slechts één afzonderlijke kerk (singula ecclesia) de ware zijn.' Zelfs onder de pauselijke hiërarchie zijn nog afzonderlijke kerken, die de kentekenen van een kerk bewaren (b.v. de doop).

Calvijn 'aanvaardde de kerk in haar gecompliceerdheid.....stelde

niet als eis, dat zij naar het model van de kerk van Genève zouden zijn ingericht, noch dat zij de gehele Gereformeerde confessie zouden belijden om ware kerk te kunnen zijn. Haar pluriformiteit eerbiedigde hij. Een concilie, waarop geleerde en vrome mannen zouden bijeenkomen, had zijn geestdriftige instemming.....De kerken zouden er vertegenwoordigd zijn behalve door Calvijn en Cranmer, door Melanchton en Bullinger. Een specifiek Gereformeerd concilie lag dus niet in de bedoeling. Al deze mannen werden geacht tot ware kerken te behoren, die de eenheid der algemene kerk hadden te manifesteren.'

Terecht kan men dan ook spreken van 'Irenik des Calvinismus'. Deze gedachten van Calvijn zijn later systematisch geordend.

Ook Kuyper grijpt naar deze gedachten terug en het feit dat hij zijn pluriformiteitsidee in 1894 publiceerde, kort na de Doleantie, bewijst 'dat de pluriformiteitsleer een streng kerkbegrip niet in den weg staat'.

'Het epigonisme, dat de pluriformiteitsleer loochent.....snijdt in het hart der Reformatie. Het valt het kerkbegrip van Calvijn af om op dit punt Rome in het gelijk te stellen, dat ook naast de kerk slechts de sekte kent.

De Gereformeerde kerkleer is nog niet af.

De pluriformiteitsleer evenmin.

Wat ik over nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden wilde schrijven, moet ik in de pen houden.

Maar ik zal dankbaar zijn, als ik onzen studenten door dit voorbeeld in de overtuiging heb gesterkt, dat alle epigonisme de wijzers van de klok terugzet, dat epigonisme in onze Calvinistische beweging den voortgang en opbouw niet bevordert, maar belemmert'.

* * *

Tot zover het mij verstrekte verslag, welks schrijver ik zeer dankbaar ben.

Volgende week hoop ik iets op te merken over de door Prof. Hepp aangeroerde kwestie.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme. (II).

We zullen Prof. Hepp's artikel aanvatten bij dat éne punt, dat hem blijkbaar van bijzondere betekenis dunkt: de kwestie van het epigonisme.

Dat inderdaad deze kwestie Prof. Hepp zeer na aan het hart ligt, behoeft niemand te betwijfelen. Immers: hij maakt er eigenlijk zijn hoofdbezwaren van, als hij tegen hen opponeert, die de pluriformiteit der kerk, zó als ze doorgaans gepredikt en gebruikt wordt, niet aanvaarden kunnen. Van een eigenlijke bestrijding van wat hunnerzijds is aangevoerd is bij Prof. Hepp geen sprake, niet één hunner noemt hij, niet één hunner citeert hij letterlijk. We krijgen meer een ‘Hinweis’, en vermoeden, dat onder het schrijven - wat die gemene gratie betreft - de auteur van dezen ‘Hinweis’ enigszins gedacht heeft aan een college van Prof. Hepp aan de Vrije Universiteit, althans naar wat van diens opvatting bij anderen weerklank of interpretatie vindt, en dat de passage over de pluriformiteit der kerk in de richting wijst van ondergetekende, althans naar datgene, wat de niet-al-te-nauwkeurige lees-en-overweeg-methode van velen hen als de mening van ondergetekende heeft doen vasthouden - in min of meer vage indrukken.

Als nu Prof. Hepp de mening, die tegen de enigszins geijkte pluriformiteitsgedachte bezwaar heeft, een uiting van epigonisme noemt, dan zeggen we *niet:* dat is niet vriendelijk. Want we mogen wel klare woorden; en mocht iemand menen dat het wegschenken van zulke weinig sierlijke namen aan meningen van collega's, die Prof. Hepp aan beide zijden van het IJselmeer heeft, nu niet een bepaald voldoen schijnt te zijn aan den zin en de onderstellingen van wie een artikel voor den *studenten*almanak begeerden, dan antwoorden wij:

a) dat niet bewezen is, dat de verwijten van epigonisme zich richten tegen *bepaalde* meningen van *bepaalde* personen;
b) dat voorts interne aangelegenheden tussen-almanak-redakties en -schrijvers ons niet aangaan.

Neen, we zeggen *niet:* die woorden zijn onvriendelijk.

We zeggen echter wèl: ze zijn *gevaarlijk.*

Want, kijk eens, een epigoon is nu eenmaal iemand, die niet erg in trek is, zodra men hem *herkend* heeft.

Hij kan wèl-in-trek zijn, zolang hij nog niet als epigoon te boek staat. Tot zolang kan de man mensen hebben, die naar hem luisteren, of langzamerhand van plan zijn, dat te gaan doen. Die mensen denken dan, dat dat luisteren iets aan hen geven of her-geven kan.

Maar als er nu onder de 'objectieve', niet-existentieel-erbij-betrokken 'toeschouwers' nu eens iemand opstaat, die zegt, en schijnt te bewijzen: die man is maar een epigoon, althans: deze *bewering* van hem is epigonistisch, dan *kàn* die ene man een zeer groot 'succes' boeken - bij bepaalde lieden, wel te verstaan.

Hij kan de lieden, die luisteren, of net begonnen te luisteren, daarmee doen ophouden, - Voorzover het althans die bepaalde lieden van zoeven betreft. Want een epigoon, die als zodanig *te boek* staat, heeft afgedaan. Hij is toch in elk geval - hoe men ook het begrip 'epigoon' uitlegt, - iemand, die achter grote voorgangers aankomt, zich diets maakt, dat hij hun werk voortzet, doch hierin mis ziet. Want zo hij al niet hen napraat (en dan uiteraard gebrekkig), dan is hij toch een prutser, bij hen vergeleken. Zijn probleemstelling mist in elk geval hun diepte en oorspronkelijkheid. Wie geeft zich de moeite, naar een epigoon te luisteren? Laat men ook - om niet te wonden, zegt Prof. Hepp - ook duizendmaal met Prof. Hepp verzekeren, dat iemand, die op EEN punt aan epigonisme lijdt, daarmee nog niet voor heel zijn persoon en levenswerk als epigoon behoeft te boek te staan, - toch zal de man met die éne epigonistische these hebben afgedaan bij velen. En dat terecht. Vooral dàn terecht, indien hij die éne these, die nu net zo ongelukkig uitviel, heeft beschouwd als betekenis voor heel zijn denken en doen.

Zo heeft de man, die een persoon of een mening als epigonistisch aandient, inderdaad zonder al te veel moeite die mening of dien persoon aan den kant gezet, tenzij.....

Tenzij de persoon, om wien, of om wiens mening het te doen is, nog net bij tijd opstaat, en, het blaadje omkerend, de rollen verwisselend, zegt: nu, *indien* U eenmaal dit minder prettige epitheton tot term der discussie wilt verheven zien, laat mij dan toe, dat *in* DIT *geval* ik *Uw* mening epigonistisch moet noemen.

Op *dat* punt zou de discussie voor den eersten spreker gevaarlijk kunnen worden. Want hij moet dan òf de verdenking, waaraan hij zelf uitdrukking gaf, van zich (c.q. zijne mening) afwentelen, òf hij

moet de eerst wat al te luchtigjes opgezette inmenging in de discussie nu veel breder opzetten, dan hij aanvankelijk deed.

Welnu, in een dergelijke situatie zie ik thans dit kleine vriendschappelijke debatje komen.

Ik wil ook eens de rollen omkeren en beweren, dat *nu* eenmaal dat woord uit Prof. Hepp's pen gevloeid, en dus niet meer uit de discussie weg te werken is, ik het praedicaat ‘epigonistisch’ aanwend op *zijn* verdediging der pluriformiteitsgedachte.

Ik rust dezen ‘Retourkutsch’ uit, *niet* uit een zekere gemelijkheid. *Oók* niet om me te ‘wreken’.

Maar wel - om Prof. Hepp er toe te dringen deze en dergelijke praedicaten voortaan uit het debat te laten (en dan eens verder serieus op *konkrete* beweringen in te gaan), òf, wil hij het verwijt handhaven, dàn althans breder te argumenteren dan hij thans doet.

De zaak is er te ernstig voor.

Om tot het boven gestelde doel te geraken, willen wij trachten aan te tonen:

a) dat Prof. Hepp's beroep op Calvijn niet ter zake is;
b) dat hij bij Kuyper en Bavinck een èn-èn onderstelt (dat hij tegenover het epigonistisch geheten òf-òf plaatsen wil), hetwelk bij geen van beiden een heus-ontwikkelde ‘leer’ is;
c) dat hij dus, door toch maar van hun termen zich te bedienen, en ‘epigonen’ er mee te ontdekken (als hàd hij een heus leer-begrip daarbij tot zijn dienst) grote voorgangers op dit éne punt naspreekt, zonder voldoende toetsing van hun gevoelens. Welk bedrijf epigonistisch is.

Nog eens - als wij straks dit proberen toe te lichten, is dit geen ‘wraak’. Het is een poging, om ernstige dingen ernstig te laten blijven.

Want als ik Prof. Hepp's mening heb afgewezen als zèlf epigonistisch, - dàn zijn we weer tot ons uitgangspunt teruggekeerd, en kan men weer eens gaan praten over de gegeven argumenten.

Over epigonisme en epigonisme.

Het is niet goed, ergens gras over te laten groeien, wanneer daardoor een onzuivere sfeer geschapen wordt. In de onderstelling, dat misschien anderen met eenzelfde bezwaar zouden zitten, wil ik antwoorden op volgenden particulieren brief, dien ik in terugslag op mijn artikel van 9 Febr. van één onzer lezers ontving (wijl ik niet weet, of ik den brief mag publiceren als den zijnen, laat ik de ondertekening weg):

> ....., 10-2-'34.
>
> Hooggeachte Heer,
>
> Mag ik U naar aanleiding van Uw art. in ‘De Reformatie’ van vanmorgen even lastig vallen? Ik voel me gedrongen U hier iets over te vragen. Ik las dit artikel en herlas het, maar blijf dan ergens mee zitten. Ik zou U deze vraag willen stellen: Wanneer U Prof. Hepp's mening afwijst als epigonistisch is het dan werkelijk Uw bedoeling, dat wij dat woord vullen met de door U juist gegeven verklaring van dit woord? Iets anders kan ik er niet in lezen. En toch kan ik me niet voorstellen, dat U zo de kwestie hebt willen stellen. Is het geoorloofd zulk een interpretatie te geven van epigonisme (zo heeft de man, die een persoon of een mening enz., 16e regel v.o.) en dan dat woord zelf aan te wenden in dit verband om ‘Prof. Hepp er toe te dringen deze en dergelijke praedicaten uit het debat weg te laten’.
> Is Uw gebruik van dit woord nog niet veel meer geaccentueerd door *Uw* interpretatie?
> Prof. Hepp kan nog zeggen: zo bedoel ik epigonisme niet. Maar Uw verklaring staat ondubbelzinnig zwart op wit. Ik hoop, dat U me dit schrijven niet euvel duidt. Anders zou ik het ‘verdringen’. Het is niet een zakelijk punt, waarover ik schrijf, maar 't staat er toch - naar ik meen - wel ten nauwste mee in verband.
> Met belangstelling het vervolg van Uw art. tegemoet ziende, teken ik (.....enzovoort).

Ik zou het volgende willen opmerken:

a) Men kan mij niet verwijten, dat ik Prof. Hepps opvatting van ‘epigonistisch’ niet eerlijk heb doorgegeven. In het dadelijk in art. I. gegeven verslag van diens almanak-artikel wordt *letterlijk* geciteerd, wat Prof. Hepp ten dezen zeide.

b) Duidelijk gaf ik aan, in mijn artikel van 9 Febr., dat ik het

woord ‘epigonisme’ eens even liet gebruiken in anderen, dan den door Prof. Hepp uitgevonden zin.

c) Ik had daar zakelijke redenen voor. Immers ik zei: dat woord is gevaarlijk. Wie het gebruikt, loopt de kans, dat een ander zich ook eens (en dan met zijn eigen woord-gebruik) in het gelid zet. Een kind weet, dat van zo'n artikel, vooral wanneer het zó arm aan heuse argumenten is, als ditmaal dat van Prof. Hepp, niet veel meer hangen blijft dan het hatelijke (ik zeg niet: hatelijk bedoelde) adjectief, dat Prof. Hepp bezigde. Dat de hoogleraar, zonder overigens te vragen, of hij daar het recht toe heeft, het woord epigonistisch anders hanteert, dan vrijwel ieder ander sterveling doet, moge hem inderdaad de mogelijkheid bieden, later te zeggen: ik heb dat woord toch een gans netten inhoud gegeven, althans den minst-onnetten inhoud, maar het zal niet veel verhelpen aan het feit, dat de helft-plus-veel-meer-dan-één alleen onthoudt, dat het woord gebruikt is, terwijl het dan voorts ontdaan wordt, in de herinnering, van de allerspeciaalste betekenis van Prof. Hepp. En juist, omdat ik dat weet, zeide ik, Prof. Hepp er toe te willen dringen, zulke praedicaten maar uit het debat weg te laten. Verba valent usu. Niet ‘mijn’ gebruik van het woord accentueert ‘mijn’ interpretatie, noch omgekeerd, maar het leven, de usus, het gebruik der woorden, temeer, waar ik het woord hanteerde in den door ieder-behalve-Prof. Hepp-dezen-keer eraan gehechte betekenis. Vergis ik me niet, dan heeft ook Prof. Hepp wel eens geklaagd over hen, die de tegenwoordige hoogleraren der V.U. epigonen noemden, en dit verwijt - terecht - onbillijk genoemd. Een reden te meer voor hem, om er voorzichtig mee om te gaan, als hij tegenover studenten adjectieven gebruikt ter kenschetsing van meningen, bij de vermelding waarvan, naar een kind weet, zij dadelijk denken aan bepaalde namen.

d) Bovendien zou - mijn artikel van 9 Febr. wees dat reeds uit - ik *tóch nog* op die kwestie van het epigonisme zijn teruggekomen; men kon vermoeden, dat ik dan het woord nog nader accentueren zou, zover het mogelijk is, tegen het private gebruik, dat Prof. Hepp er van maakt.

e) Temeer was er voor mij geen reden, deze wending van het betoog te vermijden, omdat Prof. Hepp, ondanks zijn speciaalste manipulaties met het woord ‘epigonisme’, toch nog genoeg van de generale zurigheden erin laat liggen, die het woord naar zijn algemeen gebruik pleegt te bevatten. ‘Impotent tot voortbouw’. ‘Kleine geesten’. ‘Bewustzijnsvernauwing’. ‘Simplicisme’. Ik beklaag daar-

over niet, nog eens zij het gezegd. Maar ik geef dan ook - als Prof. Hepp eenmaal zijn woorden zo kiest - met genoegen antwoord. Hij zal daar wel op gerekend hebben: we kennen elkaar.

f) Lijkt dit onprettig, dan ligt de schuld niet bij mij, maar bij wie met dergelijke opitheta werkt, zonder vooraf te hebben bestreden, wat ik schreef. Opdat men overigens de verhoudingen niet scheef zie, wijs ik nog op twee dingen.

a) Het is natúúrlijk geen kwestie Kampen - Amsterdam; ik wees er reeds op, dat voor het besef van Prof. Hepps lezers ook een hoogleraar der V.U. mij schijnt gequalificeerd op deze manier;

b) Het is mij niet om accentuering van verschil van mening te doen. Ik vind den tijd daarvoor te ernstig. Mijn correspondent is predikant en leerling van Prof. Hepp. Welnu, toen enkele maanden geleden een ander leerling van Prof. Hepp, thans óók predikant, mij een uitvoerig stuk zond, met vragen over mijn artikelen inzake Christus en de heilsgeschiedenis, en met uitdrukkelijk verzoek, die vragen te bespreken, had ik daar erg veel trek in. Het onderwerp was interessant, de vragen boden mij gelegenheid, nog verder erop in te gaan, en zo was er meer. Maar ik heb de hele zaak onbesproken gelaten, omdat, voldeed ik aan het verzoek, ik opvattingen (inzake het openbaringsbegrip) zou moeten bestrijden, die wel de schrijver van den brief als de zijne aandiende, maar die ik niet zou kunnen bespreken, zonder het gevaar te lopen, dat (niet eens het volk, niet eens ‘de’ studenten, maar) de bèste studenten en oud-studenten van Prof. Hepp zouden denken: Schilder is tegen Hepp aan 't polemiseren. Dat Prof. Hepp zijnerzijds een andere practijk volgt, dan ik, staat aan mij niet te beoordelen. Ik beklaag me niet, ik zeg alleen maar: als het nu weer polemiek wordt, blaze niemand dat op, en - geve niemand de schuld daarvan aan wie polemiek heeft getoond te willen mijden, ook polemiek-van-het-slag-van-dit-studentenalmanakartikel: strijden tegen ongenoemden, maar zó, dat ieder denkt aan iemand, die genoemd wordt. Als ik polemiseer, doe ik 't het liefst met vollen naam, en met preciese aanhaling. En aan het sfeertje-scheppen waag ik me niet, zolang ik niet getracht heb, te zeggen, wàt ik precies tegen precies geciteerde woorden heb.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme. (III).

In de eerste plaats zouden we dus trachten aan te tonen, dat Prof Hepps beroep op Calvijn hier niet ter zake **doet.**

Prof. Hepp beweert, dat de 'leer der pluriformiteit der kerk' - zij het dan nog niet in wetenschappelijken vorm - bij Calvijn gevonden wordt. 'De gedachte zelf wordt door hem (Calvijn) niet ondubbelzinnig voorgestaan'. In de onderstelling, dat hier een schrijf- of zetfoutje ingeslopen is, en dat dus Prof. Hepp het omgekeerde bedoelt van wat er staat, lezen we dan belangstellend verder.

Prof. Hepp verwijst naar Calvijns Institutie. Volgens hem staat de zaak zó: *'Nadat Calvijn de eigenschappen van de onzichtbare kerk* heeft uiteengezet, komt hij tot de *zichtbare kerk* (ecclesiae facies)'. Dit is de eerste opmerking van Prof. Hepp. De hoogleraar trekt dus een *scheidslijn* op de door hem hier aangewezen plaats (Inst. IV, I, 9), en constateert, dat wat *vóór* die streep ligt over de *eigenschappen* der *onzichtbare* kerk gaat, en wat daar *achter* ligt, handelt over de zichtbare kerk (ecclesiae facies, gelijk Prof. Hepp zelf citeert uit den aanhef van IV, I, 9).

Reeds deze opmerking van Prof. Hepp evenwel wijst op een al te vluchtige lezing - dezen keer - van Calvijns Institutie. Immers, wie Calvijn rustig nagaat, bemerkt, dat de *hier door Prof. Hepp getrokken scheidslijn slechts fictief* is. *Ook* in hetgeen vóór die scheidslijn ligt, handelt Calvijn over de *zichtbare* kerk.

Reeds had daarop Prof. Hepp kunnen opmerkzaam worden, als hij erop gelet had, dat de door hem geaccentueerde plaats, IV, I, 9 zegt, dat 'hieruit', d.w.z. uit hetgeen vlak voorafgaat, de 'gedaante' der kerk (ecclesiae facies) voor onze ogen *'ontstaat',* eigenlijk staat er: *geboren wordt,* ('nascitur'). En vervolgens, dat ze dan ook voor onze ogen *duidelijk oprijst.* M.a.w. de openbaring van de kerk, haar zichtbaarwording in geconsolideerden vorm, haar verschijning onder vaste gedaante en met noteerbaar adres, die wordt mogelijk gemaakt, en ons aanwijsbaar gemaakt, door datgene, wat in den vlak aan dezen zin voorafgaanden volzin opgemerkt is.

En *wàt* is er nu door Calvijn opgemerkt in den vlak voorafgaanden zin?

Niets anders dan dit, dat Christus ons *kenmerken gegeven* heeft, waardoor wij de kerk (zo vertaalt Dr Sizoo, we kunnen echter ook vertalen: het lichaam van Christus, ipsius) kunnen kennen. ‘Kenmerken’; - zijn dat hier soms min of meer *flauwe* kenmerken? *Vage* notities? *Spóren* van geloof, van goede werken, *aspiraties* naar God, of wat meer den aanhangers van de pluriformiteitsleer zal kunnen en op hun standpunt ook *móéten* genoegzaam zijn, om ergens ‘nog’ iets van de kerk te ontdekken? O neen, o neen, zegt Calvijn. Want omdat de Heere (IV, I, 8) heel goed wist, dat de *kennis* van de kerk (of van Christus' lichaam) *noodzakelijk was voor onze zaligheid,* en de kennis van die kerk als het lichaam van Christus zelf dus geen zaakje is van wetenschappelijke interesse, of van christelijke Realpolitik, of van fusieplannetjes, maar van *zaligheid,* daarom heeft Hij de kennis van die kerk ons met des te ‘ZEKERDER’ kentekenen toevertrouwd (zo vertaal ik liever, dan met Prof. Sizoo: ‘aangeprezen’).

Hier leggen we dus even vast, dat Calvijn juist op dit voor Prof. Hepp zo gewichtige punt in zijn betoog blijkbaar *niet* ertoe neigt, een tolerantie te gebruiken, en zo den ‘ruimen’ kant op te gaan in het toekennen van het praedicaat van *kèrk* aan bepaalde vergaderingen, maar dat hij juist op diezelfde plaats er den vinger op legt, dat Gods voor onze *zaligheid* werkzame openbaringspaedagogie ons de kenmerken (‘notae’) der kerk des te *gewisser,* des te *zékerder,* des te *óndisputabeler* heeft leren kennen, naarmate Hij wist, dat het hier een zaak is van *zaligheid,* hetwelk is, overgezet zijnde, *van leven of dood.* Niet van tactiek, of kerkpolitiek.

En dit klemt te meer, omdat - gelijk we reeds opmerkten - Calvijn óók in het *vóór* Prof. Hepps gedachtenstreep liggende gedeelte over de kerk in haar ZICHTBAAR wording gehandeld heeft. Het is ons een raadsel, hoe Prof. Hepp kan schrijven, dat in IV, I, 9 Calvijn de pen op het papier zet, NADAT hij de eigenschappen der ONZICHTBARE kerk heeft ‘uiteengezet’. Want àlles wijst er op, dat Calvijn ook in de hoofdstukken IV, I, 1-8 de kerk tekent naar haar *zichtbare* openbaarwording, haar zichtbaar optreden naar buiten.

Reeds hieruit blijkt dit, dat hij in het IVe boek handelt over de *uitwendige middelen* of *werktuigen,* waardoor God ons nodigt tot Christus' gemeenschap, en ons daarin houdt. ‘Middelen’ en ‘werktuigen’, zeiden we; Prof. Sizoo verbindt die twee woorden tot één: ‘uiterlijke hulpmiddelen’. Calvijn zelf spreekt van ‘media’ (middelen) en ‘adminicula’, d.w.z. werktuigen, steunsels, stutten, iets, wat

houvast geeft, waar men *practisch* mee werken kan. Heel het na dezen titel volgende betoog zal dus *niet* daartoe strekken, dat men - naar de gewoonte der pluriformiteits-aanhangers - die 'middelen en werktuigen' - onder welke de kerk in de eerste plaats - ziet verglimmen, en vervagen, en verbleken, doch precies omgekeerd, dat men er mee *wèrken* kan, dat men er zich op *verlaten* kan, dat men zeggen kan: dit en dat *hèb* ik daaraan.

En dan komt vervolgens de ondertitel van hoofdstuk I: 'over de ware kerk, met welke wij gemeenschap moeten oefenen (colenda), omdat zij de moeder van alle gelovigen is'.

Al wat dus daar volgt, zowel wat *vóór* als *nà* die streep ligt, handelt niet over een vergadering, die ons, (nadat wij van ongereformeerden een soort van phaenomenologische ken-methode hebben overgenomen) in haar veelvormigheid het recht zou geven, om te zeggen: het is nonsens, het is epigonistisch, het is simplistisch, te tornen aan de leer der pluriformiteit, 'volgens' welke *'er naast die, waartoe wij zelf behoren, nog andere ware kerken' 'moeten' 'kunnen bestaan'.* O neen. Want, afgedacht van wat wij zo langs onzen neus weg opmerken, dat in den laatsten volzin (uit Prof. Hepps eigen pen gevloeid) hier helemaal niet van de *pluriformiteit* der (ware kerk, doch van de *pluraliteit* (meervoudigheid) der 'ware kerken' sprake is (hetgeen m.i. heel het betoog omverwerpt feitelijk) ik zeg: afgedacht daarvan, valt er op te wijzen, dat Calvijn boven àl zijn hoofdstukken, vóór en nà de door Prof. Hepp getrokken streep, eenvoudigweg schrijft: *'Over de ware kerk'.* Kort en krachtig. De pluriformiteit (meer-*vormig*heid) noch de ander dezen naam door Prof. Hepp in feite binnengesmokkelde 'pluraliteit' (meer*voudig*heid) van ware kerken liggen hier uitgedrukt. In Calvijns *titel* zijn ze onbekend.

En als we dan *na* dien titel eens lezen, wat in IV, 1-8 (dus vóór de bekende 'streep') staat, dan blijkt, dat er telkens weer sprake is van de concrete kerk, gelijk ze optreedt in het zichtbare, concrete leven.

Bewijzen?

Met genoegen.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme. (IV).

Vraagt men ons naar bewijzen voor de in de laatste regelen van ons voorgaande artikel gedane uitspraak, dan wijzen we op het volgende.

In § 1 handelt Calvijn over de *prediking,* in *bewaring* gegeven bij de kerk (zichtbaar dus). Over de *herders* en *leraars.* Over den *consensus* (de constateerbare overeenstemming) in het geloof, en de goede *orde* der kerk. Over de *sacramenten.* Over de kerk, in welker schoot Gods kinderen moeten worden vergaderd, gecongregeerd. Toch alles van de zichtbare kerk, nietwaar?

Dan zegt § 2 nog eens nadrukkelijk, dat Calvijn nu handelt over de *zichtbare* kerk. Ja, wonderlijk genoeg voor wie Prof. Hepps kant uit wil, deze § 2 begint juist met deze merkwaardige woorden: ‘In de geloofsbelijdenis wordt, wanneer wij belijden een kerk te geloven, daarmee niet alleen gedoeld op de zichtbare kerk, WAAROVER WIJ NU HANDELEN, doch ook op alle uitverkorenen (onder wie dan ook begrepen worden de reeds gestorvenen)’. Daaruit volgt, dat God ten slotte, als het er op aankomt, alleen weet, wie de Zijnen zijn.

Precies, zeggen nu, bij wijze van interruptie, vele pluriformiteitspredikers, precies, daar wilde ik u maar hebben; want daar volgt dus uit, dat waar men maar die uitverkiezing aanwezig acht, er geen geharrewar meer komt over de vraag naar één ware kerk, omdat wij daar met Calvijn en Prof. Hepp de ware kerken in meervoudigheid, en zo ook - volgens de logica van Prof. Hepp - de pluriformiteit der kerk zien gloren.

Maar ik zou wie zo interrumpeert, willen verzoeken, kalm te blijven. Want een paar zinnen verder zegt Calvijn - nog altijd in § 2 - ‘En het is niet genoeg in geest en gedachte aan die menigte van uitverkorenen vast te houden, *tenzij we daarbij zulk een eenheid der kerk ons denken, waarin naar onze innige overtuiging, wij zelf waarlijk zijn ingevoegd.* Want als wij niet onder ons hoofd Christus met al de overige leden tezaam verenigd zijn, blijft ons geen enkele hoop meer op de toekomende erfenis over. Daarom wordt ze ook “algemeen” of “universeel” genoemd, OMDAT HET NIET GOED IS, ER TWEE OF DRIE TE VINDEN, ZONDER DAT CHRISTUS WORDT

VERSCHEURD, HETGEEN ONMOGELIJK IS' (Men zou in zijn onnozelheid zeggen: wat blijft er hier van die pluraliteit van ware kerken over?). Men zegge nu niet, dat hier tot de abstractie van de onzichtbare kerk de toevlucht genomen mag worden, om zo te ontkomen aan de klem van mijn betoog, dat Calvijn hier wel degelijk op de éénheid van de ware kerk in het zichtbare wijst; want de onmiddellijk hierop volgende woorden wijzen op een ook in het zichtbare tredende eenheid der gelovigen. Men zou moeten knoeien, om dit laatste te ontkennen.

Zo heeft dus § 2 geconstateerd, dat het in de XII Artikelen beleden geloof der kerk steeds de bedoeling hebben *móét,* er op te wijzen, dat het *niet* goed is, de kerk *phaenomenologisch* te qualificeren naar wat men van haar *waarneemt* hier onder de mensen, doch dat men steeds *theologisch* sprekende, heeft te bedenken, dat er uitverkorenen in zijn, die wij niet kennen, niet zien, en dat wij dus bij de *benoeming* van de kerk *als kèrk* hebben te rekenen, *niet* met wat wij *ervaren* en *waarnemen* van den ons religieus dunkenden mens, doch met wat God *zegt* omtrent Zijn eigen werk van kerkvergadering; Hij is altijd ook daarin ànders bezig, dan wij denken (de 7000 in Elia's dagen). Een vrijbrief, om het aantal ware kerken te vermeerderen, krijgen we daaruit niet; wel een vermaning, om alle empirisme, en historisme, en phaenomenologie als gereformeerden overboord te werpen, en God te vragen, wat HIJ van de kerk zegt, om dan vervolgens alleen daaraan het empirisch gegevene te toetsen, en daarmee niet op te houden.

Vervolgens handelt dan weer, ondanks Prof. Hepps getrokken streep, § 3 met zoveel woorden over de *uitwendige* kerk (externa), den broederlijken 'consensus', de *autoriteit* der kerk, de *zicht- en tastbare gemeenschap* der heiligen. En ook deze § 3 loopt uit op wat wij in vroegere Reformatie-artikelen tot in den treure hebben betoogd: dat het niet goed is, de grenzen, en termen, en 'vormen' dezer gemeenschap af te tekenen, en te bepalen, naar hetgeen *voor ogen is,* uit hetgeen tastbaar is; maar alleen op grond van geloof. Tegenover de bij de pluriformiteitsverdedigers toegepaste methode van bestudering van de vroomheid uit de door haar aangenomen zichtbare 'vormen' zegt Calvijn - al weer daarin door ons herhaaldelijk gevolgd - dat het geloof het zich heus *niet tot een schadepost rekenen* moet, als het de gemeenschap der heiligen als een *niet-gekende* (incognitam) aangrijpt.

Daarna constateert § 4 - wederom ten spijt van Prof. Hepps gedachtenstreep - dat de *zichtbare* kerk te bespreken is; en dat daarom

Calvijn nu eens praten wil over dat woord, dat zo velen tegenwoordig in den mond ligt: de *moeder der gelovigen.* Tegenover velen, die bij dat 'moederschap' alleen denken aan het 'wedergeboren zijn' der uitverkorenen (daarmee dus het 'moederschap' *beperkende* tot het 'baren', het *'moment',* den *'aoristus',* de *punt*handeling van het geboren-zijn in Sion dus), stelt Calvijn - die konkrete denker, en nuchtere exegeet, het moederschap voor, niet in de *aoristus*-verrichting van het baren alleen, doch OOK in de *imperfectum*-verrichting, de *lange-lijn*handeling van het *voeden,* en *zogen,* en *verzorgen.* M.a.w. hij speelt niet het feit van het wedergeboren-zijn van velen, die wij niet kennen, tegen den roep om handhaving van de eenheid der ware kerk in het zichtbare uit, om dan goedkoop te triumferen: ziet ge wel, dat er vele ware kerken zijn? - maar hij legt *verband* tussen den *aoristus* van het *baren* en het *imperfectum* van het *voeden* en *opvoeden:* hij wil dus van de *wedergeboorte doorredeneren tot de eenheid der ware kerk.*

Dit thema werkt hij verder uit in § 5. Ondanks Prof. Hepps suggestie van het tegendeel, gaat het dan *weer* over de *zichtbare* kerk: ambten, prediking, ambtsgezag, noodzaak om Gods spijze te ontvangen uit de hand der kerk (der zichtbare dus), centralisatie van eredienst, met een hartig woordje tegen hen, die 'privatim', op eigen houtje, zich willen stichten, en daarmee den heiligen band der eenheid verbreken (en niet, een nieuw bandje om ware-kerk-nummer-zoveel leggen.....). Tegenover zulke kerkverscheurders moeten wij vasthouden, zegt Calvijn, aan Paulus' leer, dat de gelovigen door geen anderen band onderling verbonden zijn, dan daardoor, dat ze de orde (!) der kerk bewaren (opzettelijk beoefenen, betrachten, colere), eendrachtelijk lerende (d.w.z. áán-lerende, discendo) en vorderingen makende. Alweer een slag tegen de bij velen levende pluriformiteits-these, die den mensen wijs maakt, dat wat bij hen *gegeven* is, op zichzelf iets goeds heeft, en dus ten dele op zichzelf mag blijven; hier wordt evenwel door Calvijn volgehouden, dat men eendrachtig heeft te zoeken naar eenheid van cultus en kerkregering. Heel die § 5 loopt dan ook uit op een krachtige handhaving van de eenheid van eredienst, onder beroep op het Oude Testament.

Daarna handelt § 6 over de krachtdadige werking van den dienst des Woords (hoe kan Prof. Hepp toch beweren, dat het vóór zijn streep over de onzichtbare kerk en haar eigenschappen gaat?), en wordt tenslotte, om onze boven gegeven interpretatie met Calvijns eigen autoriteit te dekken, in § 7 gezegd, dat het nu al wel duidelijk is,

hoe te oordelen is over de zichtbare kerk, die onder onze kennis valt (!). De Schrift - aldus hier Calvijn - gebruikt het woord kerk nu eens van de kerk, zoals alleen God haar grenzen, en getallen, kent, en dan weer van de kerk, zoals wij ze op aarde waarnemen, en gelijk ze dus ook niet-gelovigen 'in' zich heeft. Evenwel, men mag volgens Calvijn, niet met een beroep op het bestaan der ene de andere degraderen, want *beide* zijn ze te eren, met *beide* is gemeenschap te zoeken. Men mag dus ook niet, met een beroep op de eenheid der aan God bekende kerk zijn wanhopigheid in het stuk van het vergeven van den kerknaam aan zoveel brokkel-instituten maskeren, door nu voor het gemak de veelheid van die stukken en brokken maar te *sanctioneren* als een pluri-fòrme openbaring van die bij God bekende eenheid, want Calvijn eist, dat men uit respect voor het feit, dat GOD de kerk als eenheid ZIET, ook hier op aarde die eenheid zal ZOEKEN, zal ONDERHOUDEN (colere).

Dat is dus *precies het tegenovergestelde,* van wat het quietisme der pluriformiteits-herauten (*zover* ze hier bestreden worden), wil. Voorzover ze van het door ons bestreden type zijn, troosten zij de kerken over haar verbrokkeling, door te zeggen: slaap, kerkje slaap, in ieder van u komt iets moois naar voren, en in dat mooie, dat bonte, dat speciale zien wij de eenheid van Gods werk. 'Ware kerken' zijt gij, als ge maar behoorlijk preekt; wie zou aan zoveel 'waars' nog durven raken, behalve dan een epigoon? Quietieven, rustboodschappen, vóór en na. Maar Calvijn zegt: welneen, *Gód* kent de kerk als één; wij zien die eenheid niet zo duidelijk, als Hij. *Dat is evenwel geen grond, om het zoeken der eenheid maar prijs te geven, of de veelheid tot een eenheid om te toveren,* maar om ons best te doen, zo veel het ons mogelijk is, ze te openbaren.

En om dàt ons mogelijk te maken, daarom heeft God, aldus Calvijn, in § 8, ons de KENMERKEN gegeven, waaraan wij de kerk kennen kunnen. -

Het spijt me, dat ik het zeggen moet, maar het is mijn schuld niet. Ik moet nu wel aan Prof. Hepp zeggen, dat het onverantwoord is, deze de pluriformiteitsleer principieel veroordelende eerste paragrafen van Calvijns hoofdstuk over de kerk van de baan der studentenalmanakiale aandacht weg te schuiven door de simpele op merking: dat alles kunnen wij voorbijgaan, want: *hier* spreekt Calvijn over de *eigenschappen der onzichtbare kerk* (blz. 132).

Hoe is het mogelijk?

Laat ons Prof. Hepp citeren:

‘De oplossing van het kerkprobleem wordt’ zó ‘simple comme bonjour’.

Maar wie een ander van zulke simpelheden beschuldigt in een studentenalmanak, moet toch een klein beetje geduldiger te werk gaan.

Volgende keer verder over Calvijn. Want we zijn er nog niet.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme. (V).

We hebben thans te komen tot wat Prof. Hepp voorts nog omtrent Calvijn opmerkt. We volgen hem op den voet, en gaan dus thàns na, wat Prof. Hepp dan meent te kunnen aanvoeren uit datgene, wat NA den (ons overigens fictief gebleken) gedachtenstreep ligt, dien Prof. Hepp in Calvijns Institutie (IV, I) getrokken zag tussen § 8 en § 9. Volgens Prof. Hepp wordt ‘de leer van de pluriformiteit van de kerk’ ‘reeds aangetroffen’ bij Calvijn; ‘de gedachte zelf wordt door hem (niet) ondubbelzinnig voorgestaan’ (132).

Blijkens Prof. Hepps eigen omschrijving van de pluriformiteitsgedachte wordt hier dus door Prof. Hepp beweerd, dat bij Calvijn de gedachte wordt voorgestaan, dat er *naast die, waartoe wij zelf behoren, nog andere ware kerken moeten kunnen bestaan,* niet alleen in China en Japan, maar *ook in onze eigen woonplaats.* Volgens Prof. Hepp komt Calvijns standpunt hierop neer:

a. de geïnstitueerde kerk is allereerst[1)] ecclesia generalis (d.w.z. algemene kerk, vergaderd, bl. 132, uit alle volken, verstrooid over verschillende plaatsen, maar die in één en dezelfde waarheid der Goddelijke leer overeenstemt en door den band van dezelfde religie verenigd). Zij is kenbaar aan bediening van Woord en Sacrament.

b. Naast *háár*[2)] kan geen ware kerk bestaan.

c. Anders staat het met de singulae ecclesiae (de ‘enkele of afzonderlijke kerken, die volgens Prof. Hepp voor Calvijns besef ook in meervoudig getal (kunnen) VOORKOMEN IN STEDEN EN DORPEN) (bl. 132). Tussen deze bestaat, aldus Calvijn volgens Prof. Hepp, verschil in plaats, maar soms ook ‘in opvatting der leer’

1) Dit ‘allereerst’ is onjuist; zie wat ik hieronder zeggen zal over ‘ita’ en in verband daarmee.
2) Cursivering van mij. K.S.

(opvatting!). ELKE singula ecclesia (in stad of dorp dus, K.S.) waarin de HOOFDwaarheden der Schrift worden gepredikt, al moge zij in andere afwijken, en de Sacramenten worden uitgereikt, MOET ALS EEN WARE KERK WORDEN ERKEND. Aldus Calvijn, naar Prof. Hepp.

Voorlopig laten we het eens hierbij.

We behoeven dus niet te twijfelen aan Prof. Hepps bedoeling. Hij zegt ten overvloede, dat Calvijn natuurlijk wel wist, dat op een en dezelfde plaats soms meer dan één vergadering zich als kerk presenteerde. ‘Daarvoor’, - aldus weer Prof. Hepp - ‘maakte hij (Calvijn) echter geen voorbehoud. Hij (Calvijn) zegt niet: op één plaats kan slechts één singula ecclesia (enkele kerk, afzonderlijke kerk, zie onder c) de ware zijn. Neen, elke kerk, die aan de zoëven genoemde voorwaarden voldoet, is als een ware kerk te beschouwen.

Op deze duidelijke wijze tekent Prof. Hepp het standpunt van Calvijn. Misverstand omtrent Prof. Hepps bedoeling is hier uitgesloten.

Nu voelt ieder onmiddellijk, dat hier het hele betoog onherroepelijk zou gebroken zijn, als kon aangetoond worden, dat Calvijn met die *‘singulae ecclesiae’* (enkele, afzonderlijke kerken) *iets anders bedoelt, althans kàn bedoelen, dan Prof. Hepp er onder verstaat.* Volgens Prof. Hepp zijn het immers geen kerken, in een bepaald land, die een eigen historie hebben, die in die eigen historie natuurlijk een weerspiegeling vertonen van de geschiedenis van heel het volk, waarin ze een plaats vonden, doch heel bepaald kerken in STEDEN OF DORPEN, en dan nader in zulke steden of dorpen zelfs, waar binnen de grenzen van één burgerlijke gemeente naast de éne ook de andere kerk zich als de ware presenteert. Waar dus het éne plaatselijke instituut het andere tegenspreekt, uitsluit, en weigert, zich daarmee te laten ‘begrijpen’ onder één universeel kerkverband. Ook MET DIE WEIGERING ALS GEGEVEN FEIT VOOR OGEN wil toch maar Calvijn - altijd volgens Prof. Hepp - beweren: 't is daar in dat plaatselijk instituut telkens weer afzonderlijk een ware kerk, als ze maar naar de hoofdzaak Gods Woord predikt, en de sacramenten uitreikt.

Maar hoe kan Prof. Hepp zo iets uit de door hem bedoelde plaats van Calvijn lezen?

Het is mij een raadsel als ik hier aan ernstig werk heb te denken.

Blijkbaar heeft Prof. Hepp het oog op de plaats uit de Institutie: IV, I, 9.

Voor het gemak van onze lezers zal ik de passage, waarover het

loopt, hier opnemen in de uitnemende vertaling van Prof. Sizoo.

'Op geen enkele wijze moeten we eraan twijfelen, dat overal, waar we zien, dat Gods Woord zuiver gepredikt en aangehoord wordt, en de sacramenten naar Christus' instelling bediend worden, een kerk van God is; aangezien zijn belofte niet kan bedriegen: "waar twee of drie vergaderd zijn in mijn naam, daar ben ik in het midden van hen" (Matth. 18:20). Maar opdat we de hoofdsom van deze zaak duidelijk mogen begrijpen, moeten we als het ware langs deze trappen voortgaan: dat de algemene kerk is een uit allerlei volkeren verzamelde menigte, die, verspreid en verstrooid door plaatselijke afstand, toch tot één waarheid der Goddelijke leer saamstemt, en door den band van denzelfden godsdienst verbonden is.[3)] Dat onder deze algemene kerk de kerken afzonderlijk, die over de steden en dorpen naar den eis der menselijke noodzakelijkheid verdeeld zijn, zo vervat zijn, dat ieder van haar met recht den naam en het gezag der kerk bezit; en dat de mensen.....'

Ja, wacht even, roep ik me zelf toe, overzie eens even den stand van zaken.

Tot zover - d.w.z. tot en met het woord 'bezit'! - citeert Prof. Hepp, blz. 132, Calvijn.

Doet hij het goed?

Het spijt me, dat ik op die vraag ontkennend antwoorden moet. Prof. Hepp geeft Calvijns mening hier onjuist weer, en dat wel net precies op het hier in geding zijnde kardinale punt.

Bewijzen? Men oordele zelf.

a. Een eerste onnauwkeurigheid van Prof. Hepp sloop binnen in den laatsten zin; daarom hield ik daar ook even op met citeren. Prof. Sizoo vertaalt terecht: dat de kerken afzonderlijk over steden en dorpen VERDEELD zijn. Natuurlijk, want er staat in het latijn: 'DISpositas'. Maar Prof. Hepp maakt er in het studentenalmanakartikel van: dat dìe kerken afzonderlijk a. terwille van menselijke noodzakelijkheid OPGERICHT zijn, b. dat ze - Prof. Hepp *gebruikt hier een nieuwen volzin* - voorkomen in steden en dorpen. Hier maakt Prof. Hepp een dubbele fout. *En alleen, wie geen oog heeft voor de fijnheid van het puntje van dit debat kan beweren, dat we hier spijkers op laag water zoeken.* De dubbele fout van Prof. Hepp ligt hierin:

3) De franse uitgave voegt hier iets tussen: 'quelque diversité de nation qu'il y ait, ou distance de region'. Hier is in deze algemene kerk alleen *geografisch* verschil; wat van betekenis is voor hetgeen hieronder volgt.

a. hij verbindt de woorden ‘terwille van menselijke noodzakelijkheid’ (vert. Hepp) of: ‘naar den eis der menselijke noodzakelijkheid’ (vertaling Sizoo) op totaal verkeerde wijze. Prof. Hepp beweert, dat die noodzaak, die menselijke noodzaak, ertoe leidt, verschillende kerken OP TE RICHTEN; en men weet, uit het bovenstaande, dat hij daarmee nadrukkelijk denkt aan de in onze ‘gezegende’ tijden zich voordoende werkelijkheid, dat in één stad of dorp plus minus zes of zeven, of nog meer ware kerken ‘opgericht’ zijn; hier in Kampen wandel ik zo dagelijks tussen al die ‘opgerichte’ kerken. Leest men het zo, dan krijgt men dus den indruk, alsof Calvijn zegt, wijs en nuchter, en des reformerens op dit punt zo'n beetje uit ervaring moe: zeg daar nu maar geen kwaad meer van, dat er zoveel kerken in een stad of dorp opgericht zijn, want zo gaat het nu eenmaal, dat ligt nu eenmaal in de lijn van het leven, daar is nu toch een keer niets aan te doen; daarin komt de rijkdom, of zo, althans de onderscheiden aanleg, en opvatting van de mensen uit. Inderdaad, als Calvijn beweerde, dat het een *menselijke noodzaak* was, dat in één stad of dorp verschillende enkele kerken OPGERICHT werden, dan zou het er voor de ‘epigonistische’ Reformatiebeschouwingen op dit punt, althans wat het doortrekken van Calvijns lijn betreft, slecht uitzien. Maar zo heel somber ziet het er nog niet uit. Het is al een beetje vertroostend voor een epigoon, dat die heel gewichtige woorden over die *menselijke noodzaak*.....helemaal ontbreken in de franse editie van de Institutie (Corp. Ref. 32, 576).....Bovendien: Prof. Hepp vertaalt, of liever, *verbindt hier verkeerd.* Heel rustig begint Prof. Hepp een nieuwen zin, als hij schrijft: ‘Zij’ (d.w.z. die terwille van de menselijke noodzaak OPGERICHTE kerken) ‘komen voor in steden en dorpen’. De ‘noodzaak’ heeft bij hem dus betrekking op het ‘oprichten’, en niet op het ‘in steden en dorpen voorkomen’; *dàt* is hier in het verband van die ‘noodzaak’ een bijkomstigheid. Maar die opvatting deugt niet: het is - juist omgekeerd - zó, dat er een menselijke noodzaak is, in het over (verschillende) dorpen en steden verspreid liggen van de enkele kerken. Er is helemaal geen sprake van, dat volgens Calvijn er noodzaak zou zijn tot het oprichten dus, in één stad, of dorp, van verschillende kerken, die allemaal den naam en de autoriteit van kerk verdienen.

b. De tweede fout verklaart de eerste: Prof. Hepp heeft het latijnse woord DISPOSITAS niet goed begrepen. De ‘singulae ecclesiae’ (enkele, afzonderlijke kerken) zijn ‘oppidatim et vicatim pro necessitatis humanae ratione DISpositae’, d.w.z. ze zijn (Prof. Sizoo) ‘over

de steden en dorpen naar den eis der menselijke noodzakelijkheid *verdeeld'.* Ze liggen uit elkaar, ja, ja, maar dan *niet,* doordat ze ruzie maken, en elkaar vliegen afvangen, en zeggen: 'ik ben de ware, althans de meest zuivere, en die daar is een tikje minder zuiver, en daar is 't nog een beetje minder zuiver, maar zuiver zijn we allemaal, alleen moet u met onze menselijke "noodzaak"-tot-kerk-oprichting rekening houden', - welneen, zij zijn *verdeeld,* ze liggen uit elkaar om *geografische* redenen, en nergens anders om. Amstelveen en Amsterdam, Kampen en Mastenbroek, liggen nu eenmaal een eindje van elkaar. Had Prof. Hepp de franse vertaling in het Corpus Ref. maar eens nageslagen.....hij was dan voor die dubbele fout bewaard. Die 'menselijke noodzaak', die dan tot het 'oprichten' van kerken heet te voeren, is daar helemaal verdwenen.....en dat 'oprichten' is er ook al niet te vinden, want er staat duidelijk: dat die afzonderlijke kerken zijn GEDISTRIBUEERD over steden en dorpen, telkens elke stad of dorp afzonderlijk (chacune): les Eglises qui sont distribuées par chacune ville et village.

b. Dit is al vast een winst, die ik zo vrij ben in *mijn* epigonistisch boekje in te schrijven. Want hiermee vervalt Prof. Hepps constructie, die hij geeft, die hij althans tussen de regels door ons wel dwingt te aanvaarden, wanneer hij zegt: er zijn op één dorp, b.v. in Amstelveen, en in Mastenbroek, verschillende door menselijke noodzaak OPGERICHTE, maar onderling verschillende kerken, maar Calvijn, die 'brede' man, begreep, dat ze toch allemaal 'gesubordineerd blijven aan het ecclesia universalis'. Zo staat het letterlijk bij Prof. Hepp, bl. 132. Daaruit is dus niets anders te lezen, door combinatie van de alzo verkregen 'gegevens', dat volgens Calvijn dat algemene instituut der kerk vrijwel in de lucht hangt, en blijft hangen, zolang die door Prof. Hepp gefantaseerde 'menselijke noodzaak' afzonderlijke kerken in één plaats zal blijven oprichten; hetgeen, wijl noodzaak nu eenmaal noodzaak is, wel zo blijven zal tot den jongsten dag. Het zal in de lucht blijven hangen, net zo, als die tover-una-sancta, waarmee tegenwoordig velen opereren, om de bestaande, elkaar op één dorp of stad weersprekende en in zuiverheid of minder zuiverheid elkaar beconcurrerende 'kerkinstituten', die inzake hun *instituut* elkaar *als 'ja' en 'neen' tegenovergesteld zijn,* op te lossen in die grote algemene kerk, die dan natuurlijk alleen maar één is in het geloof, grootste gemene deler, en *niet in het instituut.*

Maar Calvijn moet daar hier niets van hebben.

Want nu het blijkt, dat Calvijn die 'enkele kerken' (afzonderlijke

kerken), *alleen maar geografisch* uit elkaar laat gaan, nu is er nog *nièts* uit hem af te leiden, dat de hierboven gegeven constructie van Prof. Hepp wettigen kan.

Integendeel: nù pas kan men ernst maken met dat woordje ‘SUB’ (‘onder’), waarmee Prof. Hepp - men vergeve mij den populairen spreektrant - ‘in de maag zit’, - maar ik niet. Calvijn zegt, en Prof. Hepp citeert dat ook zelf - dat die ‘singulae ecclesiae’, die afzonderlijke, enkele kerken ‘ONDER’ (SUB, SOUS) de algemene kerk ondergeschikt, gesubordineerd worden. *Dát past wèl in mijn constructie, niet in die van Prof. Hepp.*

Want nu die enkele, afzonderlijke kerken (in steden en dorpen) *alleen maar geografisch* uit elkaar liggen, nu *zijn* ze onder één instituut van de algemene kerk verenigd, *òf kúnnen* althans later daaronder zich voegen, zodra het kerkverband met zijn eisen van eenheid tot hen komt. Precies, wat ik wil. Maar Prof. Hepp kan met dit woordje ‘onder’ (sub) en met dit ‘gesubordineerd’ zijn (of worden) niets beginnen; immers: neem in Amstelveen eens de Geref. Kerk, en de Herv. Kerk, en de H.V. Kerk (dusgenaamd), misschien ook wel de Chr. Geref. Kerk. Dat zijn dan vier instituten, die echter met geen mogelijkheid onder één algemeen *instituut* zijn te verbinden, te subordineren. Op geen enkele manier, ten zij men, naar ik boven reeds aangaf, die ‘algemene kerk’ alleen maar algemeen laat zijn in dat onzichtbare geloof, en niet in den uiterlijken, institutairen vorm van eenheid. Maar dàt wordt dan, als men het zo wil, in Calvijn met geweld ingewrongen, doch staat niet in Calvijn te lezen.

c. Helaas moet ik aan dit met geweld zijn eigen opvatting in Calvijns woorden ‘inwringen’ Prof. Hepp hier schuldig verklaren, al neem ik natuurlijk onmiddellijk aan, dat het geen opzet is, maar alleen gevolg van slordige lezing van Calvijns latijn.

Men lette maar weer op.

Prof. Hepp zegt (ik accentueer enkele woorden):

> ‘Zij’ (n.l. die afzonderlijke kerken, b.v. vier in Amstelveen) komen voor in steden en dorpen. Zij maken rechtens aanspraak op den naam en de autoriteit van kerk. MAAR ze BLIJVEN gesubordineerd aan de ecclesia universalis (d.w.z. de algemene kerk).’

Men geve zijn aandacht eens aan de parafraserende woorden: *‘maar’* en *‘blijven’.* Die twee kleine woordjes, die helemaal voor rekening van Prof. Hepp komen, en *nergens in Calvijn te vinden zijn,* tekenen heel duidelijk den gedachtengang, waarin *Prof. Hepp* dezen keer zich verstrikt heeft. De plaatselijke kerken, aldus Prof. Hepps

suggestieve redenering, lopen wel om niet-geografische redenen uit elkaar, MAAR ze behoren dan *tòch* alle tot de algemene kerk (met dat wazige, of liever helemaal in de lucht hangende, ongrijpbare fantastische instituut der boven-ja-en-neen-verbinding). U zoudt zeggen - aldus suggereert Prof. Hepps gedachtengang den lezer diens eigen tegenwerping - u zoudt zeggen: maar ze zijn toch verschillend, ze spreken elkaar toch inzake 't instituut, of inzake de leer, of inzake die beide tégen, u zoudt dus zeggen, dat ze dan toch eigenlijk met geen mogelijkheid ONDER de algemene kerk kunnen GESUBORDINEERD zijn? Ja, ja, maar - aldus wordt dan deze onderstelde tegenwerping omver geredeneerd door Prof. Hepp - ja, ja, maar u moet begrijpen, dat dàt nu bij u een epigonistische bewustzijnsvernauwing is. Calvijn was zo klein niet, dat hij met uw simplistische òf-òf-schema werkte; *hij* was de man van den breden blik, en van het én-én-schema; daarom zei Calvijn ook heel dapper en grootmoedig: ze BLIJVEN toch gesubordineerd onder de algemene kerk.

‘Maar’; en: ‘blijven’; ex ungue leonem, aan de kleine trekjes proeft men den gedachtengang van Prof. Hepp.

Maar hij vergunne ons de opmerking, dat zijn gedachtengang niet die van Calvijn is. Prof. Hepp *suggereert* zijn lezers een ‘hoewel’: HOEWEL die kerken (vele in *éne* woonplaats, blz. 130, 134) verschillen in leer, enzovoort, TOCH horen ze ‘onder’ de algemene kerk. *Maar dit ‘hoewel’ is een petitio principii in Prof. Hepps betoog.* Calvijn zegt het anders. Hij verschilt van Prof. Hepps Calvijn-interpretatie op deze punten:

a. Prof. Hepp zegt: die plaatselijke plurale kerken BLIJVEN (ondanks alles, bedoelt hij blijkbaar) gesubordineerd aan de algemene. Calvijn evenwel zegt: ze WORDEN er aan gesubordineerd: ‘sub hac ita COMPREHENDI singulas ecclesias’. Hij wil aangeven, *niet* hoe men, *ondanks alles,* toch maar ‘aannemen’ moet naar de broederlijke liefde, dat ze tot de algemene kerk te rekenen zijn, maar hoe men ze, in zijn uitwerking van 't kerkbegrip, er onder kan zien staan, hoe men de eenheid en het kerkverband hier heeft te zien; maar dan een *heus, concreet* kerkverband. De franse vertaling heeft in dien zin ook niet Prof. Hepps: ze BLIJVEN gesubordineerd, maar ze ZIJN BEGREPEN onder de algemene kerk (que sous ceste Eglise universelle, les Eglises qui sont distribuées par chacune ville et village, sont tellement comprinses, qu'une chacune a le tiltre et authorité d'Eglise). Dat Calvijn hier helemaal niet militant in de houding gaat staan, om de *autoriteit* van al die z.g. ‘ware kerken’ met het zwaard

van Prof. Hepps logica tegen lastige epigonistische bedenkingen te verdedigen met een dapper: maar ze ‘blijven’ dien titel toch TERECHT verdienen, blijkt reeds uit het simpele feit, *dat heel dit ‘terecht’ (iure) in de franse vertaling al weer ontbreekt.....*

b. Prof. Hepp zegt: ONDANKS hun verschillen behoren ze onder de algemene kerk. Calvijn zegt: die verschillen, waarover ik het in dit verband heb, zijn alleen maar geografisch; uw woordje ‘ondanks’ (‘maar ze blijven’) is dus niet ter zake, u gaat hiermee tevergeefs epigonen te lijf, want ik heb gezegd, dat het dragen van het kenmerk der ware kerk (zie hierover art. III en IV) de WEG is, de METHODE, de MANIER (‘ita’), waarlangs en waardoor, en waarop de enkele, plaatselijke kerken, gerekend worden tot de algemene (frans: tellement).

Pluriformiteit der kerk en epigonisme. (VI).

Opmerking vooraf: (Verleden week werd het artikel wegens plaatsgebrek afgebroken. Om in het zetsel zo weinig mogelijk te veranderen, geef ik, al zal de bouw van het artikel nu iets anders moeten worden, toch eerst afzonderlijk wat verleden week bleef staan. Men bedenke dus de indeling van het voorgaande artikel erbij).

(Slotzin was, verleden week, dat Calvijn den weg, de methode aangaf, waarlangs en waardoor de enkele plaatselijke kerken gerekend moeten en kunnen worden tot de algemene.)

d. Dat is bij Calvijn ook zeer wel te verstaan. Want Calvijn die nog voor een veelszins on-geordenden toestand stond, die geen ijzer met handen breken kon, die niet over de communicatiemiddelen beschikte, die òns thans ten dienste staan, Calvijn moest wel rekenen met het feit, dat een groot-algemeen-instituut niet zo maar ineens te bereiken viel (afstanden, nog-niet-doorwerkende of doorgewerkt hebbende reformatie, en dwang van de overheid). Hij kon dus nog niet overal een groot-instituut zich zien verwerkelijken. Maar hij geeft hier de *manier aan,* en *óók het kenmerk(!),* waarop men het principe handhaven kon, het principe, dat de enkele, Gods Woord zuiversprekende (EN HORENDE!!!) plaatselijke kerken tot zo'n universeel instituut behoren. Maar hij heeft daarbij niet gerekend op de in dit punt nu eens heus epigonistische tegenwerking van theorieën als

van Prof. Hepp, die zou zeggen: plaatselijk, in *één woonplaats,* b.v. Amstelveen, lopen de instituten uit elkaar, gaan tegen elkaar in, en toch moet u maar zeggen: ze horen (een tovenaar moet maar zeggen: hoe) toch onder de algemene kerk. Tegen dergelijke, ik zeg niet oplossingen, maar verwringingen van het kerkprobleem, tegen dergelijke 'oplossingen', die (ik citeer): 'simple comme bonjour' zijn, en die een wanhoopsuiting zijn, tekende de krachtige geest van Calvijn hier juist verzet aan, door de *methode* aan te geven, waarlangs men de plaatselijke kerken onder algemeen verband brengen, of althans 'zien' kon.

e. En daarbij houdt dus Calvijn in dit citaat vast aan de ENKELvoudigheid van een den naam en de autoriteit der kerk verdienende kerkelijke gemeenschp in *één en dezelfde woonplaats.* Prof. Hepp fantaseert, ik zei het al, de MEERvoudigheid van zulke gemeenschappen in EEN EN HETZELFDE dorp (of stad). Maar hij zou daartegen gewaakt hebben, en zijn studenten ertegen hebben léren waken in dit almanakartikel, als hij de schaar niet zo willekeurig (door overhaasting) gezet had in de door hem uit Calvijn gememoreerde paragraaf. Ik zei reeds, dat ik even ophield met citeren, zoeven, hebbende gewichtige oorzaken van nadenken. Maar ik moet den lezers de volle maat geven. Daarom vertel ik er nog bij, dat Prof. Hepp uit de geciteerde paragraaf, IV, I, 9 een passage weglaat, die juist met zijn opvatting onverenigbaar is, maar de mijne bevestigt. Ik zal, weer naar Prof. Sizoo, citeren, wat Prof. Hepp wegliet:

> '(We moeten langs deze trappen voortgaan).....dat de mensen afzonderlijk (singulos homines, de afzonderlijke individuen), die door de belijdenis der vroomheid tot zulke kerken gerekend worden, ook al zijn ze inderdaad vreemd aan de kerk, toch in zekeren zin tot haar behoren, totdat ze door een openbaar oordeel er uitgeworpen worden.'

We komen hier nog op terug. Maar we vragen nu reeds: kan men, dit lezende, zeggen: het ligt voor de hand, dat er op één plaats een MEERVOUD van ware, tot tucht bevoegde, kerken moet of mag zijn?

Maar Calvijn denkt er toch anders over.

Hij zegt: velen laten we hun plaats in een plaatselijke kerk, zolang ze niet door haar eruit geworpen zijn.

Hij houdt dus vast aan de eenheid der kerk in die bepaalde plaats, en moet van de pluraliteit der ware kerken niets hebben in Amstelveen, of Mastenbroek, omdat, als deze eenmaal er is, ik niet meer weten zou, hoe ik door een publiek oordeel een lid van een andere

'ware-kerk-nummer-zoveel' moest uitsluiten, extermineren, rejetteren, zegt Calvijn.

Prof. Hepp eindigt met een opwekking aan zijn studenten, dat ze God bidden moeten, meer dan epigonen te worden. Ik kan deze tot Prof. Hepps studenten gerichte opwekking tot gebed waarderen; maar ik zou eraan willen herinneren, dat wie tot bidden opwekt, den nood en de ellendigheid der bidders eerst grondig moet leren kennen, volgens den Catechismus. Tot nu toe zie ik dit ontbreken, tot mijn spijt.

Tot zover de copie, die bleef overstaan.

Nadat nu Prof. Hepp op de door ons besproken foutieve wijze Calvijns gevoelen heeft trachten weer te geven, gaat hij, blijkbaar nog steeds met de bedoeling, Calvijn aan het woord te laten komen, als volgt verder:

> Alzo bewaren wij, houden wij de eenheid van de ecclesia universalis vast[1)]. Wel moet men hier op zijn hoede zijn tegen bedrog, zo dikwijls een vergadering zich onder den titel van kerk aandient. Houdt ze de ordeningen Gods in Woord en Sacrament, dan kan men gerust zijn en haar de verschuldigde eer van kerk geven. Biedt ze zich echter aan zonder Woord en Sacrament (absque verbo et sacramentis), dan heeft men met een begoocheling te doen. (Inst. IV, 1, 11.)

Tot zover voorlopig het citaat van Prof. Hepp. We wachten hier even, omdat in die zinnetjes Prof. Hepp zijn 'overzicht', zijn 'weergave' van Institutie IV, I, 9 blijkt te hebben besloten. Immers, dit laatste zinnetje houdt zich al bezig met § 11.

Het wordt nu weer de vraag: *doet Prof. Hepp er goed aan, hiermee van deze § 9 af te stappen?* Nu reeds daarmee af te rekenen?

Wij moeten weer antwoorden: neen. De fouten, die we verleden week aanwezen, werken verder, en brengen Prof. Hepp tot nieuwe onjuistheden.

A) Men lette maar eens op den aanhef: 'alzo bewaren wij, houden wij de eenheid van de ecclesia universalis (de algemene kerk) vast'. Aldus geeft Prof. Hepp Calvijns mening weer. We zullen er maar niet al te veel van zeggen, dat Prof. Hepp in dit merkwaardige zinnetje van Calvijn, juist dat mooie slot weg-geknipt heeft, dat mij zo toespreekt; Calvijn zelf schreef den zin n.l. aldus (vert. Prof. Sizoo):

> Zo houden wij vast aan de eenheid van de algemene kerk, WELKE DUIVELSE GEESTEN ALTIJD GEPOOGD HEBBEN TE VERSCHEUREN.....

1) Eigenlijk: wij (be)houden voor (aan) de algemene kerk haar eenheid. Van betekenis, zie onder.

Het spijt me, dat Prof. Hepp dit weggelaten heeft, omdat ook hier weer wordt volgehouden, door *Calvijn* wel te verstaan, dat de eenheid der gelovigen behóórt uit te komen in één, hen allen vergaderend, instituut, en dat het lang niet in orde is, als men, hetzij op de wijze van Calvijns tijdgenoten, hetzij op de manier van Prof. Hepp, dit ideaal loslaat. Zo'n enkel uitspraakje weglaten is niet goed overigens, maar we zullen toch niet op dit éne slakje zout leggen, tenzij...

B) Tenzij er meer van die slakjes voor den dag komen. En, helaas, dat is het geval. Prof. Hepp laat eigenlijk in zijn 'résumé' van § 9 en in zijn daarna overspringen (over § 10 heen-springen) naar § 11 toch wel een beetje al te veel weg. En dan juist datgene, wat mij zo interesseert, en dwingt, Calvijn nog eens aan 't hart te drukken. We zullen nagaan

1. De zoëven van Calvijn aangehaalde zin was eigenlijk nog niet af. Er was nog een tweede helft bij, die voor mijn betoog, en natuurlijk allereerst voor dat van Prof. Hepp, belang heeft. Calvijn zegt eigenlijk:

> Zo houden wij vast aan de eenheid van de algemene kerk, welke duivelse geesten altijd gepoogd hebben te verscheuren, EN WIJ BEROVEN AAN DEN ANDEREN KANT DE WETTIGE VERGADERINGEN, DIE VERSPREID ZIJN NAAR GELEGENHEID DER PLAATSEN, NIET VAN HUN GEZAG.

Dat Prof. Hepp dezen laatsten bijzin weglaat, is uit wetenschappelijk oogpunt jammer. Want als hij hem met aandacht had gelezen, en in zijn 'résumé' verwerkt, zou hij reeds door dezen bijzin bewaard zijn voor de fout, waarover ik verleden week wel spreken moest. Immers, verleden week bleek, dat Prof. Hepp van '(over verschillende plaatsen) GEDISTRIBUEERDE kerken' gemaakt had: 'OPGERICHTE kerken', en dat hij had beweerd, dat die *oprichting* onvermijdelijk was, vanwege de menselijke NOODZAAK. Ik wees beide fouten aan; maar Prof. Hepp had dit zelf ook kunnen doen, indien hij maar dit laatste BIJZINNETJE niet weggelaten had. Want dit bevestigt precies, op beide punten, wat ik verleden week zei. Immers: er is sprake van: de wettige vergaderingen, die VERSPREID zijn, en die dat zijn 'naar gelegenheid der PLAATSEN' (geografisch). Het *latijn* (dat Prof. Hepp toch wel onder de ogen gehad heeft), heeft hier voor 'verspreid': *gedistribueerd* (gelijk ik verleden week uit het *frans* citeerde). En wat die Prof. Hepp parten spelende 'menselijke noodzaak' betreft, verdwijnt hier wel het laatste mogelijkheidje van onzekerheid; immers, in den bedoelden, door Prof. Hepp weggelaten, bijzin heeft wel weer de franse

editie (die Prof. Hepp blijkbaar niet inzag) de uitdrukking ‘noodzaak’ behouden (les assemblées Ecclesiastiques, lesquelles sont en chacun lieu pour la necessité des hommes), maar dat inplaats van Professor Hepps interpretatie de mijne als met Calvijns bedoeling strokend *móét* erkend worden, blijkt weer uit het latijn: dat die wettige(!!!) vergaderingen (conventus, plaatselijke kerkken dus) naar de OPPORTUNITEIT van de plaatsen zijn gedistribueerd. Ik zei het al: men komt niet zo gemakkelijk naar Kampen ter kerk, als men woont in Mastenbroek. Daarom dwingt de *opportuniteit* tot het oprichten van plaatselijke kerken. Maar dat heeft natuurlijk geen zier te maken met het oprichten in *één en dezelfde plaats* van onderscheiden *‘wettige’* kerken. Neen, geen zier. Want, om dat te accentueren, spreekt Calvijn dan ook in dezen door Prof. Hepp weggelaten zin niet maar over vergaderingen, die zo maar in één en dezelfde plaats opduiken, en die dan (naar Prof. Hepp) vrijwel alle wettig, waar, heten moeten; maar, precies den anderen kant uitwijzende, zegt Calvijn in de latijnse editie, dat hij een weg wijzen wil, om de WETTIGE (legitieme) vergaderingen die over de verschillende plaatsen gedistribueerd zijn hun autoriteit te laten behouden. En, krachtens den nu wel duidelijken gedachtengang van Calvijn, wil dit dus zeggen:

a) dat die wettige vergaderingen institutair bijeen horen;

b) dat men er (in het verband van dit betoog) op één en dezelfde plaats maar één heeft, want juist om te ontkomen aan de gedachte, die Prof. Hepp met geweld Calvijn opdringen wil, wil hij, door met name de WETTIGE vergadering in een bepaalde plaats als wettig te accentueren, haar onderscheiden van de ONWETTIGE, die er op een bepaalde plaats zijn;

c) dat dus Prof. Hepp de plank misslaat, als hij, met een beetje meer Schwung, dan dezen keer verantwoord is, alsof het de doodgewoonste zaak ter wereld is, zegt:

> Natuurlijk wist Calvijn, dat op een en dezelfde plaats soms meer dan één vergadering zich als kerk presenteerde. Daarvoor maakt hij echter geen voorbehoud.

Geen voorbehoud.....maar waarom zou die Calvijn dan gesproken hebben van WETTIGE conventen? En waarom zou dan, om alle secte-vorming en alle-zich-afzonderen, nog meer, ook als *onkerkelijk* gedoe te veroordelen, in de franse vertaling het woord ‘wettig’ zijn vervangen door ‘kerkelijk’ (assemblées *Ecclesiastiques)?* Over verscheiden plaatsen verdeeld, telkens in die éne plaats één wettig con-

vent, dat heten kan: kerkelijke vergadering. ‘Telkens één’, zeggen we; want ook het woord ‘singuli’, dat *hier* een doodgewoon latijns telwoord is, heeft Prof. Hepp naar mijn mening niet goed verstaan. Hij heeft vergeten, dat het hier iets anders is dan ‘particulier’, of ‘separaat’, of ‘privaat’, of ‘speciaal’. Het is een doodgewoon *distributief* telwoord: ieder één, d.w.z. hier: in elke plaats één. Had Prof. Hepp dat bijzinnetje, dat lucide bijzinnetje, niet weggesneden uit zijn ‘overzicht’, hij zou begrepen hebben, dat bij die GEDISTRIBUEERDE kerken ook een DISTRIBUTIEF telwoord hoort, zoals we op het gymnasium leerden. Onder die *‘singulae* ecclesia’ (enkele, wij zouden zeggen: plaatselijke kerken) kan men niet zo maar alle (nu spreek ik geen latijn) *‘singuliere’, buitenissige* vrome groepjes rangschikken, als ze nota bene, maar zo ongeveer naar behoren preken, en iemand aanwijzen, die namens den Hoogsten Koning de sacramenten durft uitreiken. Men kan dat althans niet, zonder Calvijn geweld aan te doen.

2. Nog een tweede weglating uit § 9 valt te betreuren. Immers Prof. Hepp heeft uit zijn weergave van § 9 ook uitgezonderd die toch zeer belangrijke pericoop over de behandeling van de enkele PERSONEN. Reeds uit *formeel*-wetenschappelijk oogpunt is dit jammer. Waarom? De lezer lette nog maar eens weer op *Prof. Hepps* redenering. Ik geef ze nu *deels* in eigen woorden. Ze komt hierop neer:

> De algemene kerk is (volgens Calvijn) vergaderd uit alle volken, verstrooid over verscheidene plaatsen. De ‘enkele’ (singulae!!) kerken zijn, - 't gaat nu een keer niet anders (noodzaak!!) -, in steden en dorpen ‘opgericht’, en vele ‘enkele’ steden, en zelfs dorpen, kunnen zich beroemen op het bezit van meer dan één van zo'n ‘enkele’ (singula!!) kerk. ‘Zij maken rechtens aanspraak op den naam en de autoriteit van kerk. Maar ze blijven gesubordineerd aan de eccl. universalis (algemene kerk). ALZO bewaren wij, houden wij de eenheid van de eccl. universalis vast’.

ALZO, men lette erop.
Alzo?
Hoezo? zou men Prof. Hepp willen vragen.
Op welke manier?
Wel, zo suggereert hij zichzelf en zijn lezers, op de manier, die ik aangaf.
Maar dat is niet verantwoord. Dat ‘alzo’ van Calvijn (ita, en telle sorte) *slaat natuurlijk op de vlak daaraan voorafgaande volzinnen.* EN JUIST DEZE SLOEG PROF. HEPP OVER. Dat is *formeel* onjuist.

Het zou evenwel vrij kleingeestig zijn, daarover te praten, als het niet tevens *materieel* veroordelenswaardig was.

Maar dat is het.

Want door deze weglating onthoudt Prof. Hepp aan zijn lezers, d.w.z. aan de aanstaande leiders van ons volk, die hij hier tegen medewerkers van Prof. Hepp tot in hun gebed toe wil doen optrekken, wat zij nodig hebben om de gegrondheid van Prof. Hepps betoog te kunnen toetsen. *Juist die weggelaten passage* bevestigt mijn mening, en is met die van Prof. Hepp onverenigbaar.

Men leze de hele passage. Wij nummeren de volzinnen.

> 1. (We moeten bedenken) dat de mensen afzonderlijk, die door belijdenis der vroomheid tot zulke kerken gerekend worden, ook al zijn ze inderdaad vreemd aan de kerk, toch in zekeren zin tot haar behoren, totdat ze door een openbaar oordeel er uitgeworpen worden. 2. Trouwens, met het beoordelen van particuliere personen staat het een weinig anders dan met het beoordelen van kerken. 3. Want het kan voorkomen, dat wij hen, die we in 't geheel de gemeenschap met de vromen niet waardig keuren, toch als broeders moeten behandelen, en als gelovigen beschouwen, wegens de gemeenschappelijke eenstemmigheid der kerk, waardoor zij gedragen en geduld worden in het lichaam van Christus. 4. Wij aanvaarden met ons oordeel wel niet, dat zulken leden der kerk zijn, maar wij laten hun de plaats, die zij onder Gods volk innemen, totdat die hun naar wet en recht ontnomen wordt. 5. Maar over de menigte zelf moet men anders oordelen. 6. Want als zij den dienst des Woords heeft en in ere houdt, en ook de bediening der sacramenten, verdient zij zonder twijfel voor een kerk gerekend en gehouden te worden, aangezien het zeker is, dat zij niet zonder vrucht is. 7. ZO houden wij vast.....enz. (Vert. Prof. Sizoo.)

Tot zover het citaat.

Wat blijkt er uit?

Wel, dat Calvijn met heel het door Prof. Hepp gestelde geval van meer-dan-één-ware-kerk-in-één-zelfde-plaats hier *in het geheel geen rekening houdt.* Dat het *zó ver van Calvijn àf ligt,* dat zijn hele betoog - wij, verprobleemde tactiek-casuïsten, zouden haast zeggen: naïef - geen moment aan zo'n raren toestand denkt, als welken Prof. Hepp nota bene ons hier als door Calvijn zelf *normaal*-gekeurden toestand wil doen geloven.

Prof. Hepps hele betoog bedoelt te zeggen: in die § 9 geeft Calvijn aan, hoe men de-meervoudige-kerken-in-één-plaats kan aanvaarden met behoud van de eenheid der (algemene) kerk.

Ik keer het nu heel rustig precies om, en zeg: *juist deze § 9 bewijst,* voor wie geen stukken eruit veronachtzaamt, dat Calvijn bij zo'n Calvijn-interpretatie beteuterd zou staan te kijken.

Want hij zegt tot zijn lezers: bekijk zo'n plaatselijke kerk nu eens secuur. Wij leven - ik laat Calvijn hier spreken op denkbeeldige wijs - wij leven vlak na onze krampachtige pogingen om Gods kerk te

zuiveren, en we zijn al een heel eind op weg, gelukkig, maar het is, dat weten we allemaal wel, op verscheiden plaatsen nog min of meer een wanordelijke toestand in de plaatselijke kerken. Let maar eens op de leden-één-voor-één (hier staat in volzin 1: singuli). Kijk de ledenlijst maar eens na. U zult er heel wat vinden, die op de lijst staan, maar van wie U zelf, als u te beslissen hadt met eigen stem (zin 4: suffragio nostro), als uw private mening (zin 3: putare, penser) zoudt zeggen: wat mijn persoonlijke opinie betreft (zin 4: quant à nostre estime privée) keuren we eigenlijk niet goed (nous n'approuverons pas), zullen we niet goedkeuren, dat zij op de ledenlijst staan. Maar toch moet u, lezers, niet zeggen: het is daar in die plaatselijke kerk nog lang niet in orde, wij sluiten ze daarom uit het kerkverband, of.....wij maken een nieuwe kerk, in diezelfde plaats, naast die ons niet behagende kerk. Neen, dat moet ge *niet* zeggen, nu niet, en nooit. Want dan zoudt u de eenheid van Christus' lichaam scheuren, en dat is (zie het citaat boven) duivels werk: de eenheid van de algemene kerk stuksnijden (dissecare). U moet, - zo gaat Calvijn trouwens verder - wèl bedenken, dat men in de beoordeling van private personen (de singuli van zin 1 worden in zin 2: privati homines, ze worden nu eens bezien, afgedacht van de juist in het betoog even theoretisch disputabelgestelde wettigheid van hun kerklidmaatschap), dat men, nog eens, in de beoordeling van private personen anders te werk moet gaan dan bij die van kerkgemeenschappen zelf. Over private personen laat men de gemeenschap, die ter plaats is, krachtens de autonomie der plaatselijke kerken, aanvankelijk *zelf* oordelen; wie door haar niet is geëxcommuniceerd, die heeft zijn plaats onder Gods volk vooralsnog, en geen mens heeft het recht, te zeggen: er zijn er daar nog al wat, die ik zo lichtvaardig tot de kerk zich zie rekenen, ik verwerp daarom die kerk. Die plaatselijke kerken zelf zouden voorts uit het kerkverband uitvallen, als ze de kenmerken verloren, die (naar Calvijn verder uitwerkt) de algemene kerk waarneembaar maken: gehoorzaamheid in prediking en sacramenten. Houdt een plaatselijke kerk daaraan vast, dan komt het (later) (in geregelder tijden) vanzelf wel tot tucht, *omdat Gods Woord niet zonder zegen zal zijn.*

Hier wordt dus niet gezegd: in een bepaalde plaats moet, door menselijke ‘noodzaak’ het wel zover komen, dat er laat ons zeggen: 6 kerkeraden zijn, die allemaal als ware kerken mogen zeggen: wij censureren ieder voor ons, namens Christus. Integendeel: Calvijn zegt: wacht eens even, eer ge ergens Christus' gezag zoudt gaan bin-

den aan uw dissentiëerend, door u zelf geponeerd vertegenwoordigend gezag, omdat ge denkt: het gaat daar niet goed bij den bestaanden kerkeraad. O neen, het komt wel terecht, *als het Woord maar gebracht wordt, en gehoorzaamd.* Calvijn houdt dus vast aan de eenheid der kerk op een plaats. Er blijve, zoveel het aan ons ligt, één kerkelijk tuchtigend college, en dat zij centraal. Haastige lieden, sectarisch gezinden, zijn er vlug bij, om zich naast de ware kerk, ergens op een plaats, op te werpen als huns inziens ware kerk, en deze dan alleen, of als één onder vele. Calvijn evenwel houdt die haastige mensen terug en zegt: houd, zoveel het aan u ligt, vast aan de enkelvoudigheid van het college-voor-kerktucht op één plaats. En door die uitspraak keert hij zich tevens tegen hen, die aan de zó veelvuldige kerkeraden-op-één-plaats allemaal gelijkelijk het recht geven, namens Christus te censureren, zeggende: zij zijn ook een ware kerk.

EN ZO, d.w.z. OP DEZE MANIER NU, dat men dus a) niet terwille van ons niet behagende toestanden maar een nieuwe-ware-kerk-maakt, en b) een plaatselijke kerk blijft beoordelen naar de kenmerken, die voor heel-het-kerkverband gelden, ZO worden wij er nu voor bewaard, zegt Calvijn, de eenheid der ware kerk te verscheuren met de 'duivelse geesten', en in een bepaalde plaats *een bestaanden kerkeraad van zijn gezag te beroven,* door in zijn stad een anderen kerkeraad op te richten.

Hoe is het mogelijk, dat Prof. Hepp Calvijn zó *het omgekeerde* laat zeggen van wat hij inderdaad doceerde? Hoe is 't mogelijk, dat een paragraaf, die dienen moet om de *pluraliteit* van zich wettig noemende kerkeraden op één plaats *tegen te gaan, dienen moet* om deze door Calvijn als duivels gequalificeerde *zonde* met een schijn-beroep op Calvijn zelf te gaan sieren met den naam ener goddelijke scheppingsgave (pluriformiteit)? En dus van de door Calvijn *tegengegane* PLURALITEIT te maken een door Calvijn *goedgeprate* pluraliteit? Welk goedpraten dan den schijn van *goedkeuren,* straks het gebaar van God-erom-*prijzen,* aanneemt, door de *pluraliteit,* die kerk-breuk, te noemen: *pluriformiteit,* die (goede) kerkreuk?

Hoe het kan? Alleen doordat men - op dit éne puntje epigonistisch - net zo lang zijn onmiddellijke voorgangers nagepraat heeft, dat men niet meer in staat was, ondanks herhaalde waarschuwing, terug te gaan tot de bron, en Calvijn deugdelijk te lezen, al is er dan een latijnse, en een franse tekst, plus een hollandse vertaling bij de hand.

Volgende week nog iets over wat Prof. Hepp wegliet.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme. (VII).

De lezer vergeve mij, dat ik, in afwijking van wat ik verleden week beloofde, deze week niet over Calvijn schrijf, doch over het bekende oud-gereformeerde dogmatische leerboek, dat in de 17e eeuw, in den bloeitijd dus van de kerk der Reformatie, in Nederland is uitgegeven, en dat bekend staat onder den titel: Synopsis Purioris Theologiae. Het is een prachtig boek; Bavinck gaf er weer een uitgave van, in het latijn; het wordt in dit artikel verder genoemd: Synopsis.

Waarom ik enigszins mijn programmapunten laat wisselen?

Niet, om den lezer te onthouden, wat ik verleden week in uitzicht stelde, want ik wil gaarne aan elk door Prof. Hepp te berde gebrachte argument volle aandacht schenken. Ik heb voor deze omzetting van de te behandelen punten deze reden, dat Prof. Hepp meent, in dit leerboek een *gelijke onderscheiding tussen 'algemene' en 'bizondere', of 'enkele', of 'particuliere' kerk* te zien gemaakt, als hij abusievelijk dacht gevonden te hebben bij Calvijn. Omdat de voorgaande artikelen juist over deze onderscheiding hebben gehandeld, doe ik, geloof ik, beter, als ik in het zelfde verband dan deze week maar dadelijk even deze zaak bespreek, en dan tevens Prof. Hepps beroep op de Synopsis wraak. Want, laat me het maar dadelijk zeggen, het beroep van Prof. Hepp op de Synopsis is ten enenmale foutief, en kon slechts worden gedaan door in de Synopsis het omgekeerde te lezen van wat er staat.

We zullen eerst weer letterlijk citeren, wat Prof. Hepp ervan opmerkt. We lezen op bl. 135:

> In de latere Gereformeerde dogmatiek werden de gedachten van Calvijn systematisch geordend. Het verdienstelijkst geschiedde dit wellicht in de Synopsis. De onderscheiding tussen ecclesia universalis en ecclesia particularis werd behouden (Disp. XL. 44). In de WARE kerk wordt verschil gemaakt tussen de zuivere en de onzuivere (vel pura est vel impura). Naar de graden van onzuiverheid worden achtereenvolgens opgesomd: impura vel simpliciter errans, vel haeretica, vel scismatica. Met de dwalende (simpliciter errans) kerk, die het fundament van het geloof niet aantast, dient de zuivere kerk gemeenschap te oefenen, met de haeretische en schismatieke niet. Toch wordt ook aan beide laatste de naam van kerk niet ontzegd (Disp. XL. 37, 38, 42). De pluriformiteitsidee staat hier wel in vollen bloei.

Tot zover het volledige citaat.

Een enkele lezer zal misschien zich beklagen over het latijn, dat hier onvertaald bleef; maar hij trooste zich: 't komt met die vertaling straks wel in orde.

We zullen nu onze opmerkingen achtereenvolgens geven.

* * *

A. De eerste volzin, waarin door Prof. Hepp getracht wordt, de gedachten der Synopsis weer te geven, draagt reeds een misverstand in zich. ‘De onderscheiding tussen ecclesia universalis’ (de algemene kerk, de kerk in het algemeen, K.S.) ‘en ecclesia particularis’ (bizondere, particuliere kerk) ‘werd BEHOUDEN’, zegt Prof. Hepp. Tussen haakjes zij opgemerkt, dat hier een zetfout moet ingeslopen zijn in den almanak. Er staat ‘ecclesi*ae* particula*ris’.* Het moet zijn: ‘ecclesi*a* particular*is*’ (enkelvoud), óf: ‘ecclesi*ae* particula*res’* (meervoud, particuliere kerken). Ik denk, dat het laatste door Prof. Hepp bedoeld is; maar het kan ook anders zijn; ik durf niet meer raden naar Prof. Hepps opvattingen en dogmenhistorische notities.

‘De onderscheiding’ - aldus Prof. Hepp - ‘werd BEHOUDEN’; dat kan natuurlijk blijkens het verband niet anders betekenen, dan dit: dat Prof. Hepp in gemoede meent, dat hier ‘behouden’ wordt wat *Calvijn* bedoelde, toen déze sprak van ecclesia universalis (algemene kerk) en ecclesiae singulae (de kerken afzonderlijk, verdeeld, gelijk we uitdrukkelijk Calvijn hoorden zeggen, over STEDEN OF DORPEN).

Maar prof. Hepps dogmenhistorische parallel tussen de besproken Calvijn-plaats èn deze Synopsis-paragraaf is foutief.

Niet alleen, omdat Prof. Hepp hier voortbouwt op zijn reeds in twee artikelen aangetoonde vergissing ten aanzien van die ‘ecclesiae singulae’; hij máákte ervan zoiets als ‘singuliere kerken’, kerken, die in opvatting van de waarheid tegenover elkander konden staan *in éénzelfde stad, of dorp,* terwijl gelijk wij herinnerden, ermee bedoeld waren *plaatselijke* kerken, die samen, telkens *èlke* in een aparte plaats, *onder* de algemene kerk begrepen waren zoals bij ons de plaatselijke kerken behoren tot een kerkverband).

Maar bij dit voortbouwen op het reeds gelegde ondeugdelijke fundament komt nu nog een tweede vergissing. Want terwijl *Calvijn,* in de door Prof. Hepp geciteerde paragraaf, het oog had op kerken in een bepaalde STAD of DORP, daar zegt de Synopsis letterlijk, en duidelijk, dat zij met haar ‘ecclesi*a* particula*ris’* (particuliere KERK, let op het *enkelvoud!!)* bedoelt: een particuliere coetus (een particuliere saamvergadering, actief) van één(!) dorp, of stad, óf PRO-

VINCIE (dat betekent natuurlijk hier zoveel als *gewest).* Wij zouden dus zeggen: een kerk in Beieren, of in Pruisen, of in Schotland, of in Polen, met de tot haar gerekende plaatselijke kerken. En door dit expres noemen van die ‘provincie’, die hier onmiddellijk naast stad of dorp genoemd wordt, heeft de Synopsis al dadelijk Prof. Hepps constructie afgewezen. Die constructie was: dat elke groep, al was ze ook in één plaats tegenover een andere geplaatst, en dus met die andere groep NIET in één kerkverband, noch plaatselijk, noch landelijk, institutair verbonden, ware kerk heten mocht, als ze maar goed preekte, en sacramenten uitreikte. Maar *dat die hele constructie van Prof. Hepp vreemd is aan de Synopsis* blijkt wel hieruit, dat er uitdrukkelijk, en ondubbelzinnig bij staat, dat die ecclesia particularis (enkelvoud), hetzij in die éne stad, hetzij in dat éne dorp, hetzij in dat éne LAND, (ook die landskerk wordt hier in het enkelvoud genoemd) verbonden is NIET ALLEEN door de gemeenschap van geloof en sacramenten (inter se, ook in zo'n éne landskerk), MAAR OOK *door den vorm van het uiterlijk bestuur;* m.a.w. het is een kerk *van één en hetzelfde kerkverband;* en daarmede blijkt Prof. Hepps hele constructie hier wel te passen voor zijn almanak, maar niet voor de Synopsis. Haar auteurs zouden verbaasd staan bij het lezen van zulke ‘interpretaties’. Zo'n ecclesia particularis, bijvoorbeeld als LANDSkerk gezien, kan dan natuurlijk ‘ecclesiae SINGULAE’ (plaatselijke kerken, telkens één in één plaats) onder zich hebben, en DAT zou dan zijn wat Calvijn heeft behandeld in die bekende paragraaf der Institutie, die ik reeds uitvoerig besprak. Maar HIER is iets ANDERS bedoeld, dan wat Calvijn bedoelde met zijn ‘ecclesiae singulae’; de aangewezen fout van het niet-goed-verstaan van het woord ‘singulae’ wreekt zich weer.

Dat laatste laat zich verklaren; niet te verstaan echter is, dat Prof. Hepp zijn fout niet zelf bemerkt heeft, toen hij móét gelezen hebben, dat zo'n landskerk in de aanvaarding van een zelfde kerkorde haar eenheid bezat.

B. Nog onbegrijpelijker wordt door mij Prof. Hepps vergissing, als ik weer let op wat *een paar regels verder* in DIEZELFDE paragraaf te lezen staat; maar door Prof. Hepp weer is overgeslagen. Nadat beweerd is door de Synopsis, dat die landskerken en stadskerken (in den Reformatietijd hadden bepaalde plaatselijke kerken heel vaak een eigen karakter), voorzover ze particulier waren, in ELK geval dan ook één kerkverband, en één uiterlijken regeringsvorm hadden, wordt dan vervolgens in de Synopsis opgemerkt, dat de

‘universele kerk’, verspreid als ze is over heel de wereld in verscheiden plaatsen, dikwijls wel ingrijpende verschillen aanwijzen kan in den uiterlijken regeringsvorm, de uiterlijke inrichting, en in liturgische gebruiken, maar toch samenkomt in een wézenlijke gemeenschap van geloof en sacramenten.

Er is dus geen sprake van, dat die ‘algemene kerk’ in de lucht zou hangen, als een (niemand weet: hoe) ‘hogere’ eenheid van verscheiden elkaar binnen de grenzen van één stad of land tegensprekende kerken, die dus *in éénzelfde landstreek, of dorp, of stad* elkaars antipoden, of *zèlfs* maar, varianten zouden zijn, maar desondanks toch maar saam de door Prof. Hepp in Calvijn abusievelijk ingewrongen ‘algemene kerk’ zouden ‘vormen’ (niemand weet weer: hoe).

O neen.

Want in deze fantastische algemene-kerk-à-la-Prof.-Hepp staat het zó: in één land zijn verscheiden kerkverbanden; die spreken elkaar tegen; maar ze ‘komen’ toch in die algemene una-sancta-op-papier, en in mooie speeches, bijeen. Maar de kerk van de Synopsis ziet er toch anders uit. Die is GEEN ‘hogere eenheid’ van elkaar *in één ressort bestrijdende* speciaal-kerken. *En dat blijkt weer uit die door Prof. Hepp overgeslagen regels.*

Wat er dan staat in die merkwaardige regels?

Wel, een zin, dien juist een hoogleraar in de dogmageschiedenis bizonder interesseren moest, omdat hij, behalve in die Synopsis, óók staat te lezen, bijvoorbeeld bij Seeberg, den bekenden man van het leerboek der dogmengeschiedenis (I, 1908, S. 508). Of, als Prof. Hepp soms liever meer dan één auteur wil zien geciteerd, om te erkennen, dat de zaak van betekenis is voor wie dogmenhistorie doceren moet als de enige in de Gereformeerde Kerken: Harnack, I, 1931, 419. Of, als Prof. Hepp misschien liever de kleinere dogmen-historische werken, die dus meer ziften tussen belangrijk en onbelangrijk, geciteerd wil zien: Loofs, 1906, S 209 (vgl. wat den zin van de ook hier aangehaalde plaats betreft): ‘de kleine’ Harnack, 1905, 86.

De lezer is nieuwsgierig naar dit dogmenhistorisch gevleugeld woord?

Het is een overbekende zin van Cyprianus (3e eeuw na Christus), een zin, dien hij schreef in zijn verhandeling OVER DE EENHEID DER KERK, en waarin voor de dogmengeschiedenis Cyprianus juist is bekend geworden als de TEGENSTANDER van de door Prof. Hepp geponeerde idee der PLURIformiteit, en als de handhaver der principiële UNIformiteit der kerk: *episcopatus unus est, cuius a*

singulis in solidum pars tenetur. Deze volzin nu betekent: dat het bisschoppelijk gezag (wij zouden zeggen: het gezag van het generale kerkinstituut) één is; dat de ware, universele kerk, ondanks Prof. Hepps bewering van het tegendeel, haar éénheid vindt juist in een heus niet abstracte, doch institutair uitdrukbare éénheid van kerkregering; en van dat éne bisschoppelijke gezag heeft nu iedere bisschop (elk gezagvoerend instituut) in elke 'singuli' (nu niet weer verkeerd vertalen, s.v.p.) particuliere (lands)kerk of episcopaat een DEEL. Maar dat *deel* hebben ze dan ook slechts in den samenhang van een *zichtbare* eenheid binnen welke *variaties* (in leer of liturgie) nooit *antithesen* van ja-contra-neen (in het instituut) kunnen zijn.

Déze cypriaanse volzin staat daar nu rustig en wel in die Synopsis, die dan de bloeiende bongerd van de pluriformiteitsboom bij Prof. Hepp heet.....Let wel: die zin van Cyprianus, die in de dogmageschiedenis bekend staat als de vader van het roomse kerkbegrip; als de man, die tegenover Prof. Hepps opmerking, dat overal, waar men maar Gods Woord goed preekt (etc.) een ware kerk is, tot de dissenters, met wie hij, JUIST over hun recht van afzonderlijk-gaan-staan, bitter gestréden heeft, dèzen zin, met nog heel veel andere, als wapenen keert; als de man, die in zijn bekend geschrift over de EENHEID der kerk juist met hand en tand de INSTITUTAIRE eenheid verdedigt; die aan de dissenters, al spreken ze nóg zo 'dierbaar', en al preken ze nóg zo stichtelijk, niet zonder sacraments-uitreiking, zo heel gezond de vermaning richt, dat ze nu eens niet langer misbruik maken moeten van 't woord, dat ook Prof. Hepp citeert, maar tegen Synopsis-Cyprianus aanwendt: waar twee of drie in Mijnen naam vergaderd zijn, daar ben ik in het midden. Want, zo zegt Cyprianus dan, die belofte geldt van wie (naar Christus' vlak eraan voorafgaand woord) eendracht houdt met het kerkinstituut; en wie zich afzondert, zondigt juist tegen die eendracht, en wordt dus nooit een ware kerk, al preekt hij ook zuiver, en zo. Cyprianus, dat is de man, die de eenheid der kerk voorstelt onder het beeld van den rok van Christus, die zonder naad was (kom daar eens om bij die misduide 'ecclesiae singulae' van Prof. Hepps onjuiste Calvijn-interpretatie!). Cyprianus, die heeft de leus geïmporteerd, welke ook in de Ned. Geloofsbelijdenis staat: dat buiten de kerk geen zaligheid is *(men mag dan ook deze uitdrukking niet losmaken van Cyprianus' pleit* voor *de eenheid der kerk-in-het-zichtbare,* niet losmaken van zijn door de Synopsis op dit punt ('unde'!) geijkte theorie, dat de kerk MOEDER der gelovigen is, *niet* door een *tegenover* de *zichtbare* institu-

taire eenheid uitgeroepen, en dan verder tot ontlasting der scheurders-conscienties ausgenützte, maar toch oncalvijns *geabstraheerde onzichtbare* kerk-heerlijkheid, doch in haar steeds meer te realiseren *instituuts-eenheid).*

Dat Prof. Hepp. over dien dogmenhistorisch befaamden cypriaansen zin is heengelopen, verbaast me. Maar het is nu eenmaal zo. Doch ik grijp deze gelegenheid aan, om aan degenen, die zo gemakkelijk tegenover 'De Reformatie' met het praedicaat 'rooms' klaar staan (en dat doet heus niet Dr J.G. Ubbink alleen....., helaas) eens te herinneren, dat zó de Synopsis, en ook zó de Ned. Belijdenis te verstaan is; en dat Prof. Hepp eens wat minder gauw erbij moet zijn, aan zijn studenten te verzekeren, dat wie er anders over denkt, dan hij, *in het hart der Reformatie snijdt,* excusez du peu. Geen water van de zee wist weg, dat juist daar, waar Prof. Hepp de 'roomse' gedachten van zijn mede-gereformeerden meent te zien 'wègwerken' met de pluriformiteitsgedachte, dat *juist dáár* de *ook door Rome* zo sterk geaccentueerde eenheid-in-kerk-instituut als principiëel vereist wordt geleerd, *door de Synopsis.* Niet, dat daarmee de roomse ambts-gedachte aanvaard is; *dàt* zal de Synopsis straks wel anders leren, als ze Rome onder den *antichrist* ziet staan.....Maar dat er naar één instituut moet gejaagd worden, en *dat pluraliteit van instituten in één stad of land nooit met den mooien naam van pluriformiteit mag worden goedgepraat,* dàt zegt Cyprianus, dàt zegt de Synopsis, en dàt *moest* zeggen ieder, die tegen de gereformeerde belijdenis geen gravamen indient, en toch beweert, ze historisch-trouw te interpreteren. Wanneer Goebel, Kath. Apologetik, 1930, zich op Cyprianus beroept, gelijk ook andere roomsen het doen, dan zal Prof. Hepp, wiens rede over 'Gereformeerde Apologetiek' wij kennen, tegenover de roomse apologetiek de gereformeerde *alleen dàn zuiver kunnen stellen, indien hij op de lijn der Synopsis komt,* en niet langer, onder den *schijn* van zich daarop te beroepen, haar probleemstelling verwringt, gelijk bleek, en helaas nog blijken zal.

C. Want we zijn er nog niet. Prof. Hepp gaat verder: 'In de WARE kerk wordt (door de Synopsis) verschil gemaakt tussen de zuivere en de onzuivere.' Aldus al weer Prof. Hepp.

Maar, dàt is ook al weer onjuist. Er staat *niet:* de *wáre* kerk is (ten aanzien van leer of leven, zeden) zuiver of onzuiver; doch: deze ZICHTBARE kerk is zuiver of onzuiver (Synopsis, 441, XXXVII). *Waarom die woordverandering,* als men a) op een voor het *gereformeerde* denken *kardinaal* punt zijn eigen dogmenhistorische reputatie

als promotor aan een gereformeerde universiteit hoog moet houden, en b) anderen gaat beschuldigen van in het hart der Reformatie te snijden? Ik vraag dit met ernst, omdat de Synopsis *eerst* spreekt over de ZICHTBARE kerk, de kerk, *zoals ze zich aandient,* en dan *dáárbij* de onderscheiding maakt van dwalende, ketterse en schismatieke kerk, tot en met § 42, en *eerst* DAARNA, dus in § 43, zegt: wat de WARE kerk is, en hoe men die kan onderscheiden. *En juist bij* § 42 *houdt Prof. Hepp op.....*De § 43 wordt dan maar verder niet meer meegerekend; en, hoewel *eerst* DAAR de WARE kerk wordt omschreven, beweert Prof. Hepp maar rustig, dat dit al gebeurt in § 37, waar echter over de kerk gaat, *gelijk ze zich voor de ogen voordoet...*

D. Ja, maar zal Prof. Hepp zeggen: ook de ketterse (haeretische), en ook de schismatieke kerk 'blijven den naam van KERK behouden', zie het citaat. Kom aan, is dat ook al een argument? In dezelfde plaatsen, die Prof. Hepp citeert, hij heeft ze dus gelezen, staat, dat wie hardnekkig volhardt in de dwaling, - en dat wordt als het kenmerk van de *haeretische* (ketterse) kerk gezien - is te houden voor een heiden en tollenaar. Ware kerk??? En die *schismatieke* kerk? Ja zeker, zegt de Synopsis, die is precies even slecht als de ketterse. De ketterse zondigt tegen het geloof. Maar de schismatieke, *al gelooft ze met ons hetzelfde,* zondigt tegen de broederlijke liefde, want ze richt gesepareerde samenkomsten op, en dat màg ze niet doen, het is een ongeoorloofde (iniquus) disscissie. Prof. Hepp zegt: als ze maar de waarheid preken ('hetzelfde geloven als wij') *dan is 't een ware kerk.* De door hem zo hooggeloofde Synopsis zegt: pardon, dan is het een *scheurkerk,* met ongeoorloofde *gesepareerde* samenkomsten. *En men mag er* volgens de Synopsis *geen gemeenschap mee oefenen;* men mag haar leden dus ook niet troosten met de gedachte: we zijn toch maar *eigenlijk* één, want zulke anti-cypriaanse zoethoudertjes gebruiken de leer van de onzichtbaarheid der kerk ten koste van de majesteit der kerk, welke wil vertoond worden *in het zichtbare.*

En als Prof. Hepp soms nu nóg zijn studenten troosten wil met het argument: ze heten dan toch maar kèrk, in die Synopsis, dan zou ik antwoorden: natuurlijk, want het ging niet, zoals U fantaseert, over de WARE kerk, maar over de kerk, gelijk ze zich voor ogen vertoont (visibilis). En.....leest U eens enkele bladzijden verder? Daar heet ook de Roomse Kerk *'kèrk',* hoewel ze, wat wel niemand meer onder ons beweren zal, volgens de Synopsis inplaats van onder Christus onder den Antichrist staat. Is dat gebruik van den naam kerk ook al een argument?

E. Ja, maar, zegt Prof. Hepp, ik ben nog niet uitgepraat; want die Synopsis zegt maar: de ZUIVERE KERK, hoor toe, *de zuivere* KERK *moet gemeenschap oefenen met de dwalende kerk,* die het fundament van het geloof niet aantast, zo staat het in de Synopsis, kijkt u maar zelf, zegt triumfantelijk Prof. Hepp. Nu, ik kijk dan zelf; en dat is maar goed ook, want nu zie ik, dat Prof. Hepp al wéér een fout begaat, en niet zo'n kleine ook. *Er staat letterlijk niets van,* dat de zuivere KERK gemeenschap moet oefenen met de dwalende. Er staat heel gewoontjes, dat een CHRISTENMENS gemeenschap moet en mág oefenen met een dwalende kerk (daarover straks). Quaeritur hic, an cum Ecclesia haeretica et scismatica *liceat* CHRISTIANO communionem colere: de vraag is, of een *christen, een christenindividu,* gemeenschap oefenen mag met een ketterse, of scheurkerk. Antwoord: een christenmens moet geen gemeenschap oefenen met de ketterse en schismatieke (ieder gelovige moet dus breken met een kerk, die hetzelfde GELOOFT als de kerk, welke de wettige lijn voortzet), maar een christenmens moet NIET breken met een kerk, die 'simpliciter' dwaalt, d.w.z., die wel dwaalt, maar die - het staat er heel duidelijk - *bereid is, de fouten te verbeteren, als ze haar getoond zijn* (§ 38). Wat is daar voor vreemds in? WIE *dergenen,* die Prof. Hepp zo als epigonistische reformatie-hart-versnijders ten toon stelt, *heeft dat ooit geloochend?* Prof. Hepp verzekert zijn studenten, dat hij van de opvatting dezer laatsten een *'nauwgezette analyse'* heeft gedaan. Ik hoop, dat ze een tikje nauwgezetter is, dan zijn analyse van Calvijn en de Synopsis. Maar dat is tot daar aan toe. Uit die 'nauwgezette analyse', aldus verzekerd zijnde, ontleen ik het *rècht,* te beweren, dat, behalve Ds Feenstra, Ds den Houting, Ds v. 't Veer, e.a. ook ik door Prof. Hepp ben bestudeerd, en nauwgezet geanalyseerd (deze zijne bewering is de vaste grond voor mijn anders misschien nog theoretisch aanvechtbare stelling, dat Prof. Hepp ook aan mij *moét* hebben gedacht). Welnu, dan móét Prof. Hepp weten, dat ik herhaaldelijk *precies hetzelfde gezegd heb, als de Synopsis wil.* Het zou ook niet anders kunnen. Wie loopt een kerk uit, zonder eerst te trachten, haar te verbeteren? Wie, behalve een scheurmaker? Prof. Hepp fantaseert hier TWEE kerken, want dat komt hem te pas: de zuivere (nr 1), en de dwalende (nr 2); en dan moet nr 1 met nr 2 gemeenschap oefenen, colere, staat er. Klaar zijn we. Maar het staat in de Synopsis nu net precies anders. Het staat er zó: Ergens in een plaats, of in een land, breekt dwaling uit. Niet eruit lopen, zegt nu de Synopsis, en ook niet zeggen: het staat me niet aan, ik maak

maar dadelijk een nieuwe kerk, want die is toch 'waar', als ik maar voor een goeien dominee zorg, dien ik met mijn autoriteit, want ik bèn toch zo'n autoriteit, opdracht geef, *namens Christus* de sacramenten te bedienen! Neen, zegt de Synopsis, zo'n kerk die dwaalt, loopt gevaar zich af te zonderen. Probeer ze te verbeteren, opdat ze van schisma worde teruggehouden, opdat er, als-t-u-blieft *geen pluraliteit* van kerken kome (§ 42, ab errore ET scismate, dat dreigt, revocare). Niets bizonders; dat willen de door Prof. Hepp zo nauwkeurig geanalyseerde broeders allemaal! Vooral, als ze tegenover Prof. Hepp en 'De Wekker' de verleging van den naam en de ere van de 'ware' kerken niet vermenigvuldigen.

Heeft Prof. Hepp de uitdrukking: *'simpliciter' dwalen* wel goed verstaan? Het is niet een kerk, waarvan de dwaling *geconstateerd* is, en gefixeerd (en dat MOET Prof. Hepp wel bedoeld hebben, want hoe kan ter wereld anders zijn gefantaseerde zuivere KERK, als afzonderlijk geheel, *gemeenschap oefenen* met die dwalende?), maar het is een kerk, b.v. in een provincie, of een stad, waar valse leer, of nauw-onderkende dwaling den kop opsteekt. Maar ZONDER dat die nog vasten vorm aannam, of is vastgelegd, en geregistreerd. Voetius spreekt van de *'simplex* abstentio', de 'eenvoudige' afhouding van het avondmaal: waarbij niets officiëel wordt meegedeeld aan de gemeente. Zo is die kerk, die 'simpliciter' dwaalt, bezig achteruit te gaan, maar - het kwaad is nog niet definitief geregistreerd, het kan nog alles goed worden.

E. Wie wil, kan nog verder de pluriformiteitsgedachte zien verwerpen, en bestrijden, in de Synopsis: § 24, 25, 48, 51, Disp. XLI, § 3: wijl de kerk éénhoofdig is, kàn ze niet veelhoofdig zijn. Ik heb geen ruimte meer.

F. En nu eerlijk zijn, al wie pruttelen mocht, wijl duistere vermoedens in hem leven omtrent de vermoedelijke waarheid van denkbeelden, als Prof. Hepp trachtte aannemelijk te maken uit de Synopsis, dat mooie leerboekje[*)]. Nu eerlijk zijn: niet die Synopsis, eerst hemelhoog geprezen, achteraf gaan verkleinen. Neen, neen: hier heet het hart van de Reformatie te kloppen en Calvijns gedachte in systeem gebracht te zijn. Volhouden nu.

Maar dan verder één van beide: weerleggen wat ik zei over die Synopsis, en dan zonder kunstgreepjes, óf toegeven: Prof. Hepp heeft zich op een kardinaal punt in dogmenhistorisch opzicht ten enenmale vergist, toen hij meende, uit het project Calvijn - Synopsis

*) Zie voor het vervolg blz. 349/50.

te kunnen bewijzen deze zijne stoute stelling: dat epigonisme van die door mij nauwkeurig geanalyseerden *snijdt in het hart der Reformatie.* Hij zelf heeft gezegd: de Synopsis, daar klopt het hart der Reformatie. Best. 'De Reformatie', rubriek Kerkelijk Leven, beweert heden rustig: Prof. Hepp sneed in de Synopsis. Hij sneed toen daar, waar inderdaad het hart der reformatie zit.

En nu niet boos worden, want, voor de derde maal: ik heb dit debat niet gewild, maar Prof. Hepp. We moeten hier geen bonbons serveren, dat kan later wel weer eens. Het gaat *nu om de aanklacht, dat er gesneden wordt in het hart der Reformatie.* Wie dat zegt, *móet* willen, dat men daarop antwoordt. Hij kan dan voorlopig nog even wachten, zijn studenten te vermanen, dat zij bidden, meer dan epigonen te worden. Ik huiver overigens een beetje, als ik me den tekst van dat gebed probeer voor te stellen, nadat gedàcht werd aan de namen van hen, die Prof. Hepps 'nauwgezette analyse' móet hebben bestudeerd. Ik huiver voor een op zó wankele gronden aan studenten gesuggereerd gebed: het lijkt met wat te dicht te liggen bij een gebed, dat begon met: ik dank U, dat ik niet ben als deze.....

We gaan verder, natuurlijk.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme. (VIII).

In ons voorgaand artikel kwam de Synopsis ter sprake; we wezen erop, dat door Prof. Hepp geen aandacht was geschonken aan den door ons uit de Synopsis geciteerden volzin van Cyprianus, al werd die volzin ook in de Synopsis zelf reeds als een gevleugeld woord aangediend.

Dat zij dit niet zonder reden deed, blijkt wel.

Immers, vóór en na treft men dezen bekenden zin telkens in de geschriften der gereformeerde theologen. Ik heb voor deze artikelen geen tijd om boeken aan te vragen van buiten, en heb wegens datzelfde tijdsgebrek ook niet eens een der werken uit de Theol. School kunnen raadplegen. Ik citeer alleen maar wat op mijn eigen kamer aanwezig is; en indien dit uiteraard weinige dan reeds telkens den bekenden zin uit de Synopsis te lezen geeft, dan kan men toch wel veilig concluderen, dat een rustig onderzoek naar de mening der gereformeerde theologen, en dan heus niet alleen uit den eersten tijd[1)]

1) Hier denk ik aan Dr A. Kuyper, De Gem. Gratie, III.

na de Reformatie, zéker uit zou wijzen, dat veel meer gereformeerde theologen, dan ik zo maar voor de hand weg citeren kan, op dezelfde wijze Cyprianus' mening-op-dit-punt in het bewustzijn der lezers willen indragen, als de Synopsis het deed. We noemen dus nu alleen maar die plaatsen, die ik voor de hand weg vond.

Natuurlijk denkt men hier het eerst aan Walaeus; want hij is de man, onder wiens voorzitterschap de disputatie gehouden werd, welke in dat hoofdstuk van de Synopsis opgenomen is, waaruit we verleden week Prof. Hepp hoorden argumenteren. Men vindt trouwens dat Synopsis-hoofdstuk letterlijk in Walaeus' werken terug, Tom. II 345-349. Behalve dáár, treft men den bekenden zin van Cyprianus ook in Walaeus' disputatie: de Iudicio Doctrinae et Convocatione Synodorum, Tom. II. p. 65, b. Het gaat daar over de vraag, hoe de kerk zal waken voor de zuiverheid der leer en de ware eenheid der kerk van Christus, naar de mate der gave van Christus. Niet van de dienaren (des Woords) één voor één, in eigen plaats, maar ook van hen àllen gezamenlijk wordt gevraagd, dat ze voor die zuiverheid en eenheid vlijtig zullen waken. Want, zo zegt Cyprianus: het episcopaat is één, en de enkele bisschoppen hebben slechts een deel daarvan, staan met dat deel weer naar het geheel toe, mogen zich niet daarvan isoleren. Er moeten dus synodes zijn, d.w.z. concilies, tot beslechting van leergeschillen. Het grote verband wordt hier uitdrukkelijk vastgehouden, grote concilies. Maar er wordt niet aan gedacht, dat buiten de geïnstitueerde kerk te laten omgaan. De pluraliteit wordt hier geen pluriformiteit geheten, laat staan: geprezen. Een concilie als de Dordtse synode (Walaeus zelf wijst op Nicea, Constantinopel, Efese, Chalcedon, e.a.) geeft ons een duidelijk voorbeeld van wat Walaeus, en dus ook de Synopsis, heeft bedoeld met zijn tekening van de verhouding van algemene en ‘particuliere’ kerk. Dat dit absoluut iets anders is, dan wat Prof. Hepp uit Calvijn in de Synopsis dacht weer te vinden, is wel duidelijk.

Men kan trouwens bij Walaeus de opvatting die ik tegenover Prof. Hepp omtrent den inhoud der termen van de Synopsis verdedigde, overal in zijn werken (met name in zijn verhandeling over de kerk) bevestigd vinden. Ook met betrekking tot wat ik zeide over die ‘simpliciter’ dwalende kerk, waarmee niet (gelijk Prof. Hepp het voorstelde) de ware *kerk,* maar een *persoon* (viri boni, Tom. I 457) gemeenschap mag oefenen, ter verbetering, en zolang ze hem niet in zijn wil-tot-genezing vervolgt(!) (I, 457). Op àlle punten bevestigt Walaeus, de vader van de Synopsis op het in geding zijnde punt, wat

ik tegenover Prof. Hepp ervan opmerkte. Hij bewijst, dat Prof. Hepp zich vergiste, toen hij meende, dat de Synopsis in de WARE kerk verschil maakte tussen zuivere en onzuivere kerk, en tot de WARE kerk dus ook de schismatieke en haeretische rekende (zie het verleden week van Prof. Hepp gegeven citaat). Walaeus, I, 462, wil juist andersom te werk gaan; hij wil opzettelijk de kenmerken van de 'ware' en zuivere kerk aangegeven zien, waardoor zij VAN de onzuivere en haeretische kan worden onderscheiden (462, b); ja, hij doet in het vervolg van zijn betoog, 463, b, 464, a, zijn best, te bewijzen, dat men eigenlijk van een schismatieke kerk nooit kan zeggen, dat ze de zuivere leer heeft, want.....ze zondigt tegen het gebod der liefde, en maakt daar practisch haar leer van. Precies, wat 'De Reformatie' schreef, toen daar werd opgemerkt, dat men niet volstaan kan met te zeggen: er wordt ergens toch nog zuiver gepreekt? omdat immers een kerk, die schismatiek is, op dit punt Gods Woord nooit zuiver preekt; en omdat voorts leer en leven niet te scheiden zijn, vooral niet zo, alsof de in geding zijnde kwestie van het instituëren buiten de 'leer' kon gehouden worden. Prof. Hepp spreekt aan het eind van zijn artikel over wie afwijken van de Reformatoren, en, in hun gebruik van den naam 'secte' Rome toevallen. Walaeus, de vader van de Synopsis, laat op dezelfde pagina, die ik zoëven citeerde, onmiddellijk daarna, over de 'secten' spreken door mensen, wier mening hij op een ander, *maar niet op dit punt* bestrijdt, en beroept zich, zoals trouwens herhaaldelijk gebeurt in de werken der gereformeerden van dien tijd, op Thomas, den groten leraar der roomse kerk.

Maar keren we tot de bekende uitspraak van Cyprianus terug. Men vindt ze ook bij Rivetus, dien ik in de tweede plaats noem, omdat hij, naast Walaeus, ook een auteur der Synopsis is. Rivetus citeert den bekenden zin in zijn summa Controv., Op. III, 121, b. Hij bestrijdt daar de Roomse leer van het primaat van de kerk van Rome. Maar hij bestrijdt niet, dat het 'episcopaat' één is, en dat men landelijk slechts een *deel* van het nimmer te breken *geheel* hebben kan. Hij wil alleen maar, dat men de aftekening en de aanwijzing van de wettige voortzetting van de kerk-lijn niet binden zal aan uiterlijke successie (dan was Jeruzalem eigenlijk voor het primaat aangewezen), doch aan het 'uitgaan', naar Jes. 2:3, van de wet en het Woord van God. Ook deze tweede vader der Synopsis bewijst dat men niet straffeloos bij de lezing der Synopsis het beroep op Cyprianus kan overslaan.

Ik sla vervolgens Zanchius op. Ik tref bij hem een hoofdstuk over de eenheid der kerk (Miscell., II, 5, sqq.). Opschrift van de paragraaf

is: dat de ware kerk steeds slechts één geweest is, en altijd wezen zal; en waarin die eenheid nu bestaat. Dan haalt Zanchius ten bewijze van die eenheid weer de bekende uitspraak van Cyprianus aan (naast andere), 59; bewijst dan, dat het bestaan van ‘particuliere’ kerken (lands-, of bepaalde stadskerken) heus geen verhindering kan zijn voor die eenheid, omdat ze te vergelijken zijn met de vele steden in één rijk, de vele huizen in één stad, de vele leden van één lichaam (60). En omdat deze eenheid gelegen is in wat God aan die kerk gaf, daarom moet ze ook plaatselijk, geografisch uitkomen: op één plaats hebben de gelovigen er naar te staan, te zamen Gods Woord te horen, en de sacramenten te gebruiken; Jes. 60 spreekt, volgens Zanchius, over de duiven, die naar haar ‘columbarium’, haar ‘slag’ (Prof. Ridderbos) zullen komen vliegen, en bedoelt dan met die duivenslag de kerk.

We slaan Franc. Turrettinus op (Inst. Theol. El., III, 172). We vinden wéér den volzin van Cyprianus; en, nóg duidelijker dan Rivetus, demonstreert hij daaraan de in één verband optredende, of naar één verband dringende, veelheid der plurale kerken onder de éne universele kerk. Zijn er over de provincies van éénzelfde rijk telkens afzonderlijke gouverneurs, dan wordt daardoor de eenheid van het Rijk niet verbroken, zegt Terrettinus. Het rijk valt daardoor niet uiteen in een veelheid van rijken, al heeft de een geen macht over den ander. Zó nu heeft, lezen we dan, het ook Cyprianus bedoeld, met zijn bekende uitspraak. De particuliere landskerken kennen geen elkaar ten aanzien van de wettige gezagsvertegenwoordiging weersprekende *onderdelen,* nòch spreken ze *elkaar* op dit punt tegen. Turrettinus' mening omtrent Cyprianus is op dit punt niet onduidelijk, want hij haalt hem aan juist in een verhandeling over de REGERING der kerk.

Precies hetzelfde doet B. de Moor, op wien Dr. Kuyper in zijn Encyclopaedie zich zo vaak beroept. Hij haalt in zijn paragraaf over de REGERING der kerk Maresius, Syst. Theol. aan, en laat zien, hoe deze wèl de roomse misduiding van Cyprianus' woord aanwijst, doch niettemin den regel van Cyprianus zelf aanvaardt (De Moor, Comm. Perp., VI, 263). Nu heb ik dit geschrift van Maresius niet in mijn bezit, ik heb ook geen tijd, het te halen. Wel heb ik Maresius' Foederatum Belgium, d.w.z. een exegese van de NED. GELOOFSBELIJDENIS. Merkwaardigerwijze vind ik daar in de *exegese van art. 27 der Ned. Geloofsbelijdenis* wéér den bekenden volzin van Cyprianus: bl. 381. Wéér hetzelfde betoog: een afwijzing van de Roomsen, die uit de eenheid der kerk concluderen

tot één zichtbaar hoofd (den paus), maar voorts geen afwijzing, doch een handhaving van Cyprianus' uitspraak, dat die eenheid uitkomen moet (zij het op andere wijze) in het zichtbare, zodat Cyprianus' uitspraak niet kan samengaan met de gelijktijdigheid of (inzake de instituuts-rechten) onderlinge tegenstrijdigheid van verschillende plurale instituten; zo iets pluriformiteit te noemen, is met Cyprianus' bedoeling ten enenmale in strijd.

Ik laat de kwestie van de Synopsis hiermee verder rusten.

Om niet de eenheid van elk artikel te breken, bewaar ik het beloofde slot van mijn opmerkingen over Calvijn voor een laatste artikel over hem.

Daarna komt dan de beantwoording van de beide resterende vraagpunten, die ik in den aanvang beloofde te bespreken. Dat de bespreking van de *eerste* dier drie vragen zo breed uitgedijd is, is te verklaren (naar ik zei) uit de omstandigheid, dat ik bij de bestudering der kwestie op meer oneffenheden stuitte, dan ik eerst vermoed had. Het voordeel van deze bredere bespreking van Calvijn en de Synopsis is, dat ik nu korter kan zijn in de bespreking der resterende vraagpunten.

Naschrift. Tot mijn verwondering bleek mij uit een correspondentie, dat door den correspondent het slot van mijn voorgaande artikel zó is opgevat, dat ik *Prof. Hepp* in staat achtte, a) te bidden wat min of meer farizeeuws zou zijn, b) de waarde van de Synopsis achteraf te verkleinen.

Ik ben bang voor voortwoekerend misverstand, en concludeer dus, dat ik zo iets *nóch* bedoeld, *nóch gezegd* heb.

a) Ten aanzien van het eerste punt lette men hierop, dat ik sprak niet over een gebed, dat door iemand gebeden *werd,* maar dat gebeden *zou worden.* Ik wilde maar zeggen: *als* men de opwekking tot het gebed *konkreet* zou volgen, *zou* men tot een *konkreten* tekst moeten komen; en voor dien *konkreten* tekst huiver ik dan als de (hypothetische) bidders aan bepaalde namen denken zouden. Zó heb ik het *bedoeld,* nu ik evenwel nalees, wat ik *schreef,* geef ik grif toe, dat het er onduidelijk *staat,* al staat er dan *ook niet,* wat mijn correspondent er in ‘aangeduid’ zag. Men zie evenwel geen ‘aanduidingen’ in wat ik schrijf; overigens betreur ik voor mezelf mijn al te gedrongen schrijfwijze in die bepaalde volzinnen.

b) Wat het andere punt betreft: hier stáát toch *zeer duidelijk,* dat ik niet op *Prof. Hepp* doelde, doch op *‘toeschouwers’,* die geneigd mochten zijn, niet zakelijk de argumenten te wegen, doch aan vooroordelen te blijven hechten. Dat dit gebeurt, is helaas duidelijk.

Pluriformiteit en epigonisme.

Aan de lezers.

Na verzending van mijn in het vorig nummer opgenomen copie, bereikte mij het verzoek, om - wegens bizondere redenen - *voorlopig* het schrijven over bovenstaand onderwerp te staken. Tevens werd meegedeeld, dat gelijk verzoek ook was gericht tot Prof. Hepp.

Al denk ik voor mijzelf over de noodzaak anders, toch kan het mijnerzijds geen enkel overwegend bezwaar hebben, te voldoen aan dit vriendelijk verzoek; temeer, waar dit in geen enkel opzicht zich inlaat met redactioneel beleid. Zowel de reden van het verzoek als de persoon die het deed, staan geheel en al buiten de redactie, het consortium, of den uitgever van ons orgaan, en hebben er niets mee te doen.

Waar ik dus een buiten alle redactioneel beleid staand vriendelijk verzoek, zoveel het aan mij ligt, geenszins in den weg treden wil, verklaar ik mij bereid, zonder dat ik op dit ogenblik iets weet van wat Prof. Hepp zijnerzijds op het verzoek geantwoord heeft, de zaak *voorlopig* te laten rusten. De beantwoording van de nog overblijvende vraagpunten worden dus niet af-, doch alleen maar uitgesteld; ik hoop, nog in den loop van dit jaar de resterende punten aan de orde te kunnen stellen. Natuurlijk dit alles onder voorbehoud, dat zich geen onverwachte verhindering voordoet, welke mij nopen zou toch nóg eerder de kwestie verder af te handelen, of erop terug te komen[*)].

Geen 'stemming'skwestie, geen persoonlijke zaak.

Ds W.H. Gispen Sr schrijft in 'Schev. Kb.' het volgende:

Der Hooggeleerden polemiek
Het weekblad 'De Reformatie' biedt weer eens het voor velen prikkelende schouwspel van een polemiek van Hooggeleerden.

*) In deze noot moge nog een enkel artikel rond deze serie een plaats vinden. Ten eerste: De Ref., 9 mrt 1934, 14e jrg., no. 23, bl. 182/3 (Persschouw).
Ten tweede: De Ref., 16 mrt 1934, 14e jrg., no. 24 bl. 190/1 (Persschouw).
Ten derde: De Ref., 23 mrt 1934, 14e jrg., no. 25 (Persschouw).
Ten vierde: De Ref., 6 april 1934, 14e jrg., no. 27, bl. 214 (Persschouw).
Ten vijfde: De Ref., 18 mei, 8 juni 1934, 14e jrg., no. 31, 33, 36, bl. 242, 258, 283/4 (Kerkelijk Leven)

> Een der Hooggeleerden, professor in de Dogmatiek aan de Vrije Universiteit, heeft in een *studentenalmanak* geschreven van epigonen, die zich kanten tegen de leer der pluriformiteit der kerk.
> En de Hoogleraar in de Dogmatiek te Kampen heeft op de uitdrukking in den studentenalmanak vuur gevat.
> Is Epigoon - niet een minachtende aanwijzing van mensen, die, hoe begaafd ook, geen genieën zijn, en *niet* de wetenschap in nieuwe banen kan leiden?
> Zijn naam was niet genoemd.
> Maar hij gevoelde: ik ben bedoeld.
> En nu is er de polemiek.
> De polemiek der hooggeleerden.
> Een polemiek in dezen geest: ‘Maar ik geef - als Prof. Hepp eenmaal zijn woorden zo kiest - met genoegen antwoord. Hij zal daarop wel gerekend hebben: we kennen elkaar.’
> Zo is er dan een polemiek der Hooggeleerden.
> En dat over de vraag of men een *epigoon* is als men de pluriformiteit der kerk niet aanvaardt!
> Ja hooggeleerden, zou een eenvoudig mens, al is hij kerkbode-redacteur, zeggen: is dat de kwestie in *dezen* tijd, in den storm, die er over de wereld gaat? Is dat nu waarover hooggeleerden voor een publiek, dat toch wel iets gevoelt van den geestelijken nood van 't heden, met elkander moeten redetwisten?
> Een *goede* epigoon is nog zo kwaad niet en kan tot zeer rijken zegen zijn.
>
> En God geeft de mannen op den rechten tijd - genieën en epigonen.
> Gelooft dat - en staakt *zulk* een Hooggeleerden polemiek.

Ds Gispen klaagt hier over het feit van deze polemiek, die hij betreurt. Dat doe ik ook. Dat ik geen polemiek wil, heb ik al herinnerd; en ik zou het beter hebben gevonden, indien Ds Gispen, die nu één zinnetjes-paar uit het verband rukt, als hij mij citeert, dat erbij gezegd had. Dan was de schijn van een persoonlijke kwestie voor het besef van zijn lezers vermeden. Ik voor mij aanvaard deze probleemstelling niet. Het is juist een jaar geleden, dat Prof. Hepp mij schriftelijk antwoordde op de toezending van mijn dissertatie; een bewijs, dat ik ze hem zond, en dat hij ze ontving, en dat dus niemand zo maar een persoonlijke zaak heeft te zoeken.

Moet ik nu nòg eens weer zeggen, dat het mij niet erom te doen is, een praedicaat, dat onaangenaam is, voor mijn persoon te ontgaan? Moet ik nòg eens herinneren, dat Prof. Hepp zelf geschreven heeft, dat het onbillijk zou zijn, iemand om één epigonistisch trekje epigoon te noemen? Het gaat er mij niet om een adjectief te ontleden, zover het mijn *persoon* zou qualificeren; daarom heb ik ook maar, precies als vele anderen, mijn schouders opgehaald over een vreemde uitlating die, tegen alle breed-academische zede in, Prof Hepp zich bij een openbare promotie veroorloofde; alweer zonder naam te noemen, natuurlijk. Maar ieder dàcht aan namen.

Neen, Ds Gispen, het gaat om de *BEWERING.*

DIE is epigonistisch genoemd; en ik hb al gezegd. WAAROM ik dat gevaarlijk noemde. De troost, dien U me geeft: een goeie epigoon is zo kwaad nog niet, *past dus niet op den toestand* van het debat. Ik wil niet lijdelijk toezien, als men mijn *stellingen* inzake de pluriformiteit met een dergelijk praedicaat van de hand wijst. Ik heb vele jaren op dit punt een àl vaster wordende mening verdedigd; en ik heb al

gezegd: voor die MENING wil ik nu strijden. Voor die *mening* kreeg ik langzamerhand gehoor, ook bij wie er eerst doof voor waren; er kwamen al meer luisteraars. En nu komt daar een oudere collega, die een jongeren bij zijn optreden ‘begroet’ op de gevaarlijkste wijze, die men denken kan: een schijnbaar hechte argumentatie geven, en dan voorts een adjectief bezigen, dat ieder onthoudt. Precies, zo als die treffende woorden, bij die promotie van daareven, zo best onthouden worden. Kan Ds Gispen nu niet begrijpen, dat, als ik inzake de kerk meen een dwaling te moeten bestrijden, er prijs op stel, *tegenover de aanstaande leiders van ons volk die mening te handhaven?* En dat het mij *daarom* noodzakelijk dunkt, om òf te dulden, dat men zegt: die mening heeft afgedaan, want Prof. Hepp heeft ze uit Calvijn weerlegd, òf Prof. Hepp secuur na te rekenen (waarbij ik onder het

schrijven tegen eigen verwachting in meer fouten ontdekte dan ik constateerde, toen mijn eerste artikel verscheen, iets, dat ik even accentueer, omdat ik bij het begin dus minder polemiek verwachtte, dan ik thans wel moèt voeren)?

Ds Gispen moet daar niet van maken een vechterijtje voor een eigen goed *naampje,* maar een vòlhouden van een ernstig bedoelde *stelling,* nu iemand, dien ik mijnerzijds niet wens te negéren, tracht, de aandacht van mensen, wier attentie ik op prijs stel (straks zijn ze leden van een synode, of curator van de Theol. School, of catecheten en catechismusprekers en kerkbodeschrijvers), te behouden. Kan Ds Gispen dat nu heus niet begrijpen?

Ik zeg dit nu nòg eens voor de duidelijkheid, maar dan houd ik er ook over op. Ds Gispen had m.i. beter gedaan, niet te spreken van den 'dogmaticus van de V.U.' en den dogmaticus van Kampen; want ik zei reeds: het *gaat niet om Kampen - Amsterdam;* een hoogleraar der V.U. zelf komt in Prof. Hepps studenten-almanakartikel naar de logica der publieke mening ook in geding, en bovendien: we schrijven niet in qualiteit. Ik geloof niet, dat ieder der professoren het met mij eens is; maar ik acht onder wie van hen met mij van mening verschilt, er *niet één* in staat, een artikel te schrijven als Prof. Hepp deed.

Maar goed: nu eenmaal Ds Gispen de qualiteit noemt, nu moest HIJ nog meer kunnen begrijpen, dat ik tracht, mijn mening te toetsen, in confrontatie van die van Prof. Hepp. Zo dat ieder controleren kan.

Want straks zullen leerlingen o.m. van mij met Prof. Hepp in contact komen kunnen. B.v. door promotiestudie. Wat er dan tussen hen geschiedt, en of dat naar breed-academisch, om maar niet te zeggen, broederlijk gezichtspunt zal gaan, weet ik niet; alleen heb ik er zo mijn gedachten over, als ik dergelijke, toch ook weer naieve, almanakstukken lees en zo eens luister. Maar als ik in Kampen werk, niet om een prettig leventje te hebben, maar om, naar de opdracht van de kerken, óók van Scheveningen, *plaats te winnen voor wat ik houd voor waarheid,* dan moet een buitenstaander niet zeggen: laat nu maar rustig een van uw grondgedachten wegqualificeren. Want nu ik tenminste iets heb, dat ik officiëel controleren kan, wil ik 'met genoegen' (welk woord men nu niet wéér misduiden moet) controleren. Niet alles kan ik controleren, al moet Ds Gispen rekenen met de mogelijkheid, dat ik misschien meer weet, dan ik zeggen kan; en dat dat verzwegene wel eens *te meer* reden kon zijn, om Prof. Hepp precies op bedenkingen te antwoorden, nu hij daartoe, althans dezen keer, mogelijkheid biedt. Eer Calvijn-misvattingen, als ik thans aanwees, straks in een dissertatie van een zijner studenten komen zouden - Prof. Hepp zal natuurlijk zijn eigen werken gaarne door den candidaat vermeld en geciteerd zien - wil ik zulk een eventuelen promovendus der Vrije, die bovendien leerling van mijzelf zou kunnen zijn, en de Vrije Universiteit zelf, en de kerken, en de waarheid een dienst doen, door te zeggen: laat zulke Calvijn-interpretatie niet verder doordringen, want die is ondeugdelijk, en zou moeten worden *bestreden* door een promotor aan de Vrije Universiteit.

Ik wijs dus Ds Gispens klacht af, wijl ze over een fictief handhaven van een persoonlijk qualiteitserkenninkje gaat. En als hij vrede wil, en bang is voor het in-het-leven-roepen van tegenstellingen, *die ook ik niet graag zou zien,* dan moet hij:

a. niet over twee mensen schrijven in het openbaar, doch over, of aan, den *énen,* die begonnen is in het openbaar op een semi-wetenschappelijk forum (almanak), want de ander had Ds Gispen pas eraan herinnerd, dat hij tegenover een leerling van Prof. Hepp publieken strijd vermeed (een dienstdoend predikant);

b. de tegenstelling niet doen zien als die van de twee *dogmatici,* doch als een handhaving van een mening, mijnerzijds, die ik reeds *lang* verdedigde, vóór ik dogmaticus was; die men van mij wist, toen men mij benoemde (ik heb niets achtergehouden vóór 1933, geloof ik); die ik niet prijsgeven kan, zonder laf te zijn tegenover de m.i. ernstige zaak.

En dan moet men voorts bedenken, dat het *geen zaak van twee onderwijsinrichtingen is,* doch een mening, die *over en weer* tegenstanders of voorstanders hebben kàn; en die dus verdwijnen moet, òf veld winnen.

Er zullen meer van die punten voor den dag komen.

Dr C.G. Berkouwer over het begin van het pluriformiteitsdebat.

Dr. C.G. Berkouwer mengt zich, terwijl ik nog midden in mijn poging tot bespreking van Prof. Hepps almanak-artikel zit, even in de discussie. Natuurlijk ga ik niet in op wat Dr Berkouwer in het algemeen zegt; daar is trouwens ook geen reden toe, omdat het grotendeels om de in geding gebrachte kwesties heen gaat. Maar voorzover het artikel van Dr Berkouwer de hier besproken kwestie wèl raakt, geef ik hem gaarne antwoord.

We lezen dan:

> Het is te verstaan, dat velen zich bezighouden met de thans opnieuw gerezen vragen. Maar er is een gevaar, dat we overijld tot een conclusie komen, die zich dan bij ons vastzet, zonder dat we de quaesties, waarover het gaat, 'door' hebben. Een van de gevaren waarvoor we moeten waken, is het zonder meer vereenzelvigen van de pluriformiteitsgedachte met het kerkelijk quietisme.
> Ik laat thans in het midden of de pluriformiteitsidee ten slotte *moet* voeren tot het kerkelijk quietisme, dat zegt: och, laten we alles maar zo laten. Laten we de pluriformiteit maar niet trachten te vervangen door de uniformiteit, want dat lukt toch niet.

Het spijt me, maar ik kan dézen keer Dr. B.'s voorlichting niet gelukkig vinden. Om deze reden:

a. de pluriformiteit, die ik, afgedacht van het nare woord, hier in ons blad herhaaldelijk heb gezegd te aanvaarden, *diè* probleert niemand weg te werken; en die kàn ook niemand wegwerken, omdat ze een werk van God is. In hoeverre ik ze aanvaard, *heb* ik al gezegd; maar ik zal, als ik Prof. Hepps artikel heb afgeafgehandeld, daarover in een reeds thetische artikelen, zo God wil, nog wel spreken. Nu alleen dit: de pluriformiteit, zover ze aanvaard worden moet, is een scheppingswerk van God, doorwerkend ook in dit zijn bepaalde werk: de kerk. Maar ze is totaal iets anders, dan wat Prof. Hepp, naar ik letterlijk citeerde, heeft verstaan daaronder;

b. de pluriformiteit moeten we maar niet vervangen door de uniformiteit, zegt Dr. Berkouwer, WANT DAT LUKT TOCH NIET. Het spijt me, dat ik het nu nog eens weer, voor de zóveelste maal, zeggen moet: ik aanvaard dat argument van 'het lukt toch niet', niet. Ik vind dat ongereformeerd. Ik vind dat in strijd met de bergrede, en met den Catechismus. Ik weet bizonder goed, dat de uniformiteit 'niet lukt'. Ik weet ook, dat iedere hoorder in de kerk van Dr Berkouwer zeggen kan, na een preek van hem over de door Christus gestelde eisen, b.v. van de bergrede: 'dat lukt nooit'. Maar ik weet ook, dat Dr Berkouwer dan tegenover dien man volhoudt, 'dat God den mens geen onrecht doet, als hij in Zijn wet van hem eist, wat hij NIET DOEN KAN'. *Dàt* nu houd ik dezen keer tegen Dr Berkouwer vol. En ik heb al ettelijke keren gezegd: als de kerk een *geloofs*stuk is, en als Dr Dijk thans in 'De Heraut' - gelukkig - precies dezelfde klanken laat horen op dit punt, waarom zou men dan de vraag, wat de kerk doen en laten, najagen en niet-najagen moet, ooit mogen plaatsen onder het aspect van: wat lukt-of-niet-lukt? Der Narr in Christo, Dr Berkouwer, dien zoeken we in alle geloofsstukken, ook inzake de kerk. Hem niet te zoeken, dat is een grondbederf in de Christelijke ethiek. Ik weet, dat U dat niet bedoelt, ik weet het bizonder goed. Maar we moeten elkaar toch steeds weer naar de grondgedachten

van gereformeerde dogmatiek en ethiek, en naar de termen van Christelijke, gereformeerde, denk-methode heenleiden.

Dat U dan verder zegt:

er zit toch ook in die pluriformiteit wel iets (resp. veel) moois, - - doet natuurlijk hier niet ter zake. U weet, dat ik ze - afgedacht van het woord, zie boven - aanvaard, met àlle moois. Maar het loopt nu alleen maar er over, of de pluriformiteit naar de mening van Prof. Hepp c.s. mooi is.

Dr Berkouwer zegt verder:

> Het gaat er ons hier slechts om, dat *door wie de pluriformiteit aanvaardt meermalen dit quietisme uitdrukkelijk wordt verworpen* en met nadruk de roeping tot eenheid wordt gehandhaafd.

Ik vraag: wie ontkent dat? Ik zeker niet, want ik heb Prof. Hepp, die hetzelfde zegt, eerst objectief geëxcerpeerd laten spreken, eer ik hem bestreed; en heb al herhaald, dat hij werkt met het èn-èn-schema. Trouwens, ik denk ook niet, dat Dr B. met deze opmerking mij critiseren wil, want hij spreekt dan verder over een pluriformiteitsartikel, dat door een ander dan Prof. Hepp geschreven werd. Het volgende raakt evenwel rechtstreeks mijn laatste artikelen:

> De kwestie is nu in ieder geval weer op 'de helling'. Een van de vragen, die rezen, was: Hoe denkt Calvijn hierover? Prof. Schilder schrijft thans over de hoofdstukken, die Prof. Hepp terzijde gelaten had en meent te kunnen aantonen, dat reeds hier door Calvijn de pluriformiteitsleer wordt veroordeeld ('deze de pluriformiteitsleer principiëel veroordelende eerste paragrafen'). Deze stelling lijkt me uit het artikel van Prof. Schilder nog niet bewezen.

Dr B. zegt niet, waarom hij zo oordeelt; we gaan dit dus maar voorbij. Overigens: als Dr Berkouwer meent, de in onze eerste aanloopartikelen gegeven citaten uit Calvijn te mogen *isoleren,* dán heeft hij met zijn: 'nog-niet-bewezen' natuurlijk gelijk. Maar wie den helen Calvijn laat spreken, m.a.w., wie dus de in de aanloopartikelen gegeven uitspraken ziet tegen den achtergrond van Calvijns àndere, in de volgende artikelen (en dan ook reeds vóór 9 Maart, den dag waarop Dr B. publiceerde) besproken beweringen van Calvijn, die moet het een met het ander *verbinden,* zoals in èlk onderzoek naar wat een bepaald schrijver bedoelt te zeggen. Het spreekt natuurlijk verder voor zich, dat als ik in deze artikelenreeks spreek over 'de pluriformiteitsleer', daarmee natúúrlijk het oog heb op de *in geding zijnde* leer. Men zou anders nota bene ook mijzelf met mijzelf kunnen bestrijden, immers ik aanvaard - zie boven - voor wie mij gelezen heeft, ook 'een pluriformiteit'.

Voorts:

> Hij spreekt van 'het quietisme der pluriformiteitsherauten' en acht dat in strijd met Calvijn. Uit het besproken deel van Calvijns Institutie blijkt metterdaad, dat Calvijn *geen kerkelijke quietist* is geweest en de roeping tot eenheid heeft gehandhaafd en dus allerminst op het standpunt staat: slaap, kerkje, slaap!
> Maar *dat* is in het momentele stadium van de besprekingen niet in geding. Want het gaat er om of werkelijk pluriformiteit (in den zin van Prof. Hepp e.a.) samenvalt met quietisme.

Neen, Dr Berkouwer, daar gaat het NIET om. Niet daarover loopt het, of Prof. Hepps pluriformiteitsleer SAMENVALT met quietisme, maar of het er toe *leidt.* En dat is onbetwistbaar. Als Dr Berkouwer zegt: bewijst u dat eens, dan antwoord ik: ik weet het uit de beste bron; ik weet het uit een kerkelijk phaenomeen, genaamd K.S. Ik verzeker U, Dr Berkouwer, als Prof. Hepp gelijk heeft, als het naar de Schrift is, en naar de grondgedachte der Reformatie, als de Chr. Geref. Kerk in de 'provincie' (zie art. van heden) Nederland een 'ware kerk' is, nu, dan voel ik, K.S., er letterlijk niets voor, saam te komen met 'de' Chr. Gereformeerden *van heden.* Ik kan dan de te verwachten eerste misère best missen, en verenig dan eigenlijk liever NIET met hen. Ik gun me dan het genoegen van twee 'ware kerken', en drie, en wie weet, hoe veel nog meer. Maar omdat ik niet te rekenen heb met wat ik prettig vind, of gemakkelijk voor de rust, daarom ben ik al zoveel jaar aan 't antwoord geven aan 'De Wekker'; want ik vind - lettende op de Schrift - dat het MOET komen tot

vereniging, dat het zònde, en een snijden in het hart der Reformatie is, de zaak te laten, hier in Nederland, zoals ze is. En daarom wil ik vereniging, ik wil die, met de ogen toe. Ik denk ook zó, met de ogen toe, over de drieënigheid en over Christus' twee naturen, en over de wederkomst ten oordeel. En uit wat ik dan zó hoor, maak ik dan mijn ‘toepassing’.

Ik vraag niet: wat denkt Prof. Hepp over het quietisme? Ik vraag: waartoe leidt zijn pluriformiteits-theorie? Is een kerk ‘ware kerk’, dan is de prikkel van het mòeten breken-met-het-bestaande, wijl God ‘niet wachten’ *wil,* ‘geen dag en geen nacht’, afgestompt. En ik geloof ook, dat die vereniging vrucht dragen zal. Want ik zeg met Calvijn: het is onmogelijk, dat waar twee of drie (onder beding van Cyprianus, zie art. van heden) in Christus' NAAM (dat gaat zo maar niet!) ver-

enigd zijn, en weer naar het Woord luisteren, *dat daar geen vrucht zou gezien worden.*

'Slaap, kerkje, slaap'; Dr Berkouwer schijnt te denken, dat ik hier alleen aan de *eigen* kerk gedacht heb als adres van het wiegeliedje. Onjuist is dat. Ik denk hier aan 'alle' z.g. 'ware' kerken, ook dus aan de àndere-dan waartoe-wij-behoren. En ik zie de resultaten voor de ogen, en heb ze in 'De Reformatie' meer dan eens aangewezen. Toen de Chr. Geref. pers haar scheidings-*daad* verdedigen moest, zei haar pers: wij zijn de ware kerk; Ds Hilbers, en veel anderen. Haar kerkelijke pers, almanakken, etc. geven een hele reeks van zulke thesen. Als later op het geweten van de Chr. Geref. Kerk een beroep gedaan wordt, en men wil dan ginds den toestand der gescheidenHEID (al is het maar voorshands) handhaven in 'De Wekker', dan valt diezelfde Chr. Geref. pers blij als een vogeltje een geref. orgaan bij, als daar gezegd wordt: de ware kerken in Nederland zijn vele. Quietisme, bij mij, indien Prof. Hepp gelijk heeft; bij 'De Wekker' ook. -

Maar als we eens weer gingen luisteren naar de klanken van Calvijn, en van de Synopsis, dan zouden we in Nederland weer een andere groepering krijgen, ontstaan uit den wil-tot-gehoorzaamheid aan het gebod. Het gebod, en daarmee uit. Die practijk, en die phaenomenen van vroomheid en goeie dominees, die kunnen mij geen zier schelen; mógen mij niets willen geven, als het erop aankomt, te vragen: wat moet ik DOEN?

Conclusie: als Dr Berkouwer dan nog schrijft:

> Ds den Houting heeft eens gezegd, dat het begrip pluriformiteit verschillende inhouden had naar gelang het door den één of door den ander werd gebruikt. Ik geloof, dat dit juist is. Maar dan mag m.i. Calvijns afwijzing van 't kerkelijk quietisme niet zonder meer gekarakteriseerd worden als een veroordeling van 'de' pluriformiteitsleer.

dan antwoord ik: dat heeft ook, bij mijn weten, niemand gedaan. Niet Calvijns afwijzing van iets, maar Calvijns *leer* van de *eenheid* der kerk *(in het zichtbare* wijl *in het onzichtbare)* DIE is veroordeling van de (in geding zijnde) pluriformiteitsleer, en *daardoor* tevens afwijzing van het kerkelijk quietisme.

Rectificatie, en nog wat.

Van Dr Berkouwer kreeg ik volgend ingezonden stuk:

> Watergraafsmeer, 17 Maart 1934.
>
> Hooggeleerde Heer,
>
> Gaarne zou ik willen, dat U het onderstaande in Uw blad zoudt willen opnemen. Tot m'n grote verbazing laat U in de Persschouw *mij* zeggen: 'de pluriformiteit moeten we maar niet vervangen door de uniformiteit, want dat lukt toch niet' en dan gaat U dat bestrijden.
> Mag ik U vragen: heb *ik* dat gezegd?
> Ik wil hier nogmaals het woord letterlijk overnemen:
> 'Ik laat thans in het midden of de pluriformiteitsidee tenslotte moet voeren tot het kerkelijk quietisme, dat zegt: och, laten we alles maar zo laten. Laten we de pluriformiteit maar niet trachten te vervangen door de

uniformiteit, want dat lukt toch niet en er zit toch ook in die pluriformiteit wel iets (resp. veel) moois.'
U zult toch wel toestemmen, dat niet *ik,* maar het kerkelijk quietisme die volgende regels spreekt.
Ik geloof, dat rustige lezing van deze zinnen toch werkelijk alle misverstand buitensluit.

Hoogachtend,
Uw dw.,
G.C. BERKOUWER.

Het spijt me heel erg, dat ik Dr Berkouwer verkeerd begrepen heb op dit éne

punt. Ik verklaar mijn exegetische fout enerzijds uit mijn haastig lezen, anderzijds uit het feit. dat Dr Berkouwer in het weergeven van de mening van het kerkelijk quietisme, zijn zinnen niet door een komma-punt, doch door een punt gescheiden heeft. Andere lezers, die ik achteraf vroeg, hadden 't evenzo begrepen. Gelukkig heb ik de hele passage onverkort opgenomen, ook met de aan de bedoelde passage voorafgaande zinnen.

Onder betuiging van mijn leedwezen over het misverstand neem ik dus den kop van de Persschouw van verleden week tot en met de eerste helft van kolom 1 van bl. 191 terug, zover Dr Berkouwer er in betrokken zou zijn. Overigens zijn er natuurlijk wel onder ons, die den door mij abusievelijk aan Dr Berkouwer toegedichten gedachtengang volgen. *Zakelijk* zou dus tegenover *hun* bedoeling mijn opmerking zich willen blijven stellen. Maar het blijkt, gelukkig, dat Dr Berkouwer in dezen aan mijn zijde staat op dit punt.

Voorts: Dr Berkouwer heeft in zijn laatste nummer zich weer gemengd in het debat. Ik zal hem niet daarin negeren, maar stel mijn beantwoording uit tot een der volgende nummers. Om twee redenen: a. om niet te veel in één nr over dezelfde zaak te schrijven; b. om af te wachten, of Dr Berkouwer soms nog meer schrijven mocht onder het lopen van de reeks. Om de onder a. genoemde reden ga ik ook voorbij aan het overigens mij zeer verblijdende artikel van Ds W.W. Meynen in ‘Dordtse Kerkbode’.

Korte opmerking inzake pluriformiteitsdebat.

Nu om redenen, die geheel buiten het eigenlijke geschilpunt of de leiding van ons blad liggen, besloten werd (zie elders) * de verdere afhandeling van de door mij contra Prof. Hepps gestelde vraagpunten nog wat te laten wachten zie ik er ook van af, Dr Berkouwer reeds te antwoorden, gelijk ik hem verleden week beloofde.

Een uitzondering moet ik echter maken voor één opmerking, die m.i. niet verder binnenkamergesprekken beheersen moet. Dr Berkouwer zegt (vrij geciteerd):

> Ik geloof niet, dat het artikel van Prof. Hepp tegen Prof. Schilder gericht was. Hebben ook niet Ds Feenstra en Ds Den Houting over de pluriformiteit der kerk geschreven?

Voorzoverre het woordje ‘ook’ erkent, dat in Dr B.'s hier geciteerden volzin eigenlijk had móeten staan: *‘niet alleen’ (tegen Schilder)*, zegt Dr B. geen nieuws, want ik zelf heb al dadelijk gezegd, dat er anderen waren. Overigens heb ik, toevalligerwijs juist in dezelfde week, waarin Dr B. dit schreef, aangewezen, op welken grond elk mòet aannemen, dat Prof. Hepp nauwkeurige studie gemaakt heeft van wat ‘De Reformatie’ had geschreven; en tenslotte wijs ik - óók nog om een andere reden, die ik nu weer niet in de krant zet, (maar die daarom Dr B. niet behoeft te doen vragen, waarom ik toch zulke mysteriën bespreek) - erop:

a. dat Ds Feenstra 23 nov. '28 voor het eerst over de pluriformiteit gehandeld heeft, en later 10 juni '32; en meer niet;

b. dat Ds Den Houting eigenlijk zelf rechtstreeks niets gepubliceerd heeft over de Pluriformiteit, dat evenwel 29 juni 1932 Ds Den H. een referaat hield over de juiste beschouwing en waardering van ons eigen kerkelijk instituut, welk referaat is opgenomen in het ‘Mannenblad’ aug. 1932; en dat vervolgens in de nrs van okt. en nov. '32 jan. en febr. '33 de vragen, gerezen naar aanleiding van dit antwoord, zijn

behandeld; en dat vervolgens op een predikanten/ouderlingenconferentie van 29 sept. 1932 door Ds Den Houting is gerefereerd over de eenheid der kerk, ook in haar openbaring als instituut, waarvan slechts de stellingen gepubliceerd zijn; dat eindelijk Ds Den H. voor een ouderlingenconferentie van 9 nov. 1932 sprak over kerkelijk besef, opgenomen later in het 'Ouderlingenblad', waarschijnlijk jan. en febr. 1933; dat Ds. Den H. vroeger wel eens sprak (7 mei 1920) op een Gorcumse predikantenconferentie over 'art. 27-29 der Ned. Gel. Bel. en de Plurif. der Kerk', welk referaat de aandacht gehad heeft van Dr Buizer (Acta Leeuwarden, 246);

c. dat ik zelf herhaalde malen schreef over de pluriformiteit, en de pluraliteit, maar dit *vooral* deed in het jaar 1932, vooral dan weer *tegen het einde* van 1932; m.a.w.

d. dat wie zich bezig hield met Ds Feenstra en Ds Den Houting, en dan voorts - gelijk Prof. Hepp verklaarde - nauwkeurig heeft geanalyseerd *'de'* kritiek (op *'de'* 'leer der pluriformiteit') van *'hen',* 'die *in den laatsten tijd* op deze leer kritiek hebben uitgeoefend', dan ook *mòet* hebben gedacht aan wat 'De Reformatie' schreef over het onderwerp, en zich *moet* hebben gekeerd daartegen;

e. vooral ook, omdat wat 'De Reformatie' schreef, ten dele samenviel, en ten dele samenhing met de discussie, die in de pers over deze dingen gevoerd was, en daarvan ook duidelijk kennis had gegeven.

De rest komt dan later wel, als ik het onderwerp afhandel.

Een afgewezen legende van Ds. D.J. Couvée.

Met Ds D.J. Couvée heb ik liefst vollen vrede; maar juist daarom moet ik hem nu wel even openlijk bestrijden.

Ds Couvée heeft zich in zijn orgaan 'Herleving' bezig gehouden met het geval van mijn hier begonnen bespreking van het almanakartikel van Prof. Hepp. Op zichzelf lijkt het me ongewenst, dat, als ik zelf pauzeer, en aankondig, dat daarvoor een bizondere reden was, doch tevens beloof, later te vervolgen, men van andere zijde op de zaak terugkomt, tenzij men zeer dringende redenen daartoe heeft. Immers, dan wordt het voor den man, die een poosje zwijgen wilde, niet gemakkelijk gemaakt, dat voornemen getrouw te blijven. Ik zal niettemin enkele critische opmerkingen, die ik tegenover Ds Couvée's artikel plaatsen wil, wel bewaren tot later. Ook tegenover mijn vriend Couvée is uitstel geen afstel.

Maar een enkele opmerking moet mij nu reeds van het hart. Ds Couvée moet *geen legenden helpen vormen.* Er zijn al genoeg nonsensverhaaltjes in omloop, die van a tot z op fantasie berusten. Ik wist dat, en haal er mijn schouders over op. Maar als Ds Couvée dan daaraan voedsel geeft door een persartikel, dàn moet ik hem even verzoeken, dit na te laten.

Ds Couvée, beelden uit de sportwereld gebruikende, zegt: 'juist toen' de schrijver 'uit Kampen meende' den schrijver 'uit Amsterdam althans op punten reeds verslagen te hebben, raakten zij *in the clinch* en riep een onzichtbare scheidsrechter, zelf toch ook militant genoeg: *brakc.* En' 'onmiddellijk' 'brak de Kamper kampioen den strijd af. Maar voorlopig'.

Tot zover Ds Couvée.

Nu ken ik de sporttaal - gelukkig - niet. Maar zelfs met dat feit voor ogen, constateer ik, dat wat hier staat, *niet waar is,* een volstrekte *onwaarheid* is, en een misduiding van wat ik zelf schreef; een misduiding, die blijkbaar zelf haar ontstaan dankt aan de dwaze geruchten, waaraan sommigen hun tijd vermorsen.

De gereformeerde predikant, met wien ik over het opschorten van de bedoelde artikelenreeks correspondeerde, en die de *volstrekt enige persoon* is, met wien ik op enigerlei wijze over het voorlopig stop zetten van de reeks heb onderhandeld, heeft deze copie, eer ik ze naar de drukkerij zond, in haar geheel gelezen, en mij uitdrukkelijk gerechtigd, ook uit zijn naam te verklaren, dat hij met dit mijn artikeltje van a tot z instemt.

Nog eens: De legende van Ds Couvée.

Ds Couvée neemt nota van wat wij schreven over de door hem gevormde legende, blijkens een artikel in ‘Herleving’. Hij meent, dat wij op zijn hoofd lieten neerkomen, wat eigenlijk voor anderen bestemd was. Dat is een vergissing. Wat anderen deden, onderscheidde ik van wat Ds Couvée deed. Die anderen vulden *gesprekken* met dwaze kreupel-verhaaltjes; maar Ds C. ‘VORMDE’ een legende door te laten *drukken.*

Overigens heeft Ds C. nog niet geheel gevoeld, wat ik zeggen wilde. Hij zegt nu: het is dus niet de man geweest, dien ik op het oog had, maar een ander. Pardon, dat is maar de ene kant van de kwestie. De andere was, dat de handeling, die Ds C. aan dien enen man toeschreef, helemaal niet verricht is. Niet alleen het onderwerp van den volzin, maar ook het ‘gezegde’ was een legende. En het zou me aangenaam zijn, als Ds C. ook dàt nog aan zijn lezers wilde zeggen; - en dan

liefst zonder meer. Want anders krijgen we maar weer nieuw gegis, met nieuw ge-mis. Want gewoonlijk is dááraan geen gemis.

Nog eens: De legende van Ds Couvée.

Het spijt me, maar nòg moet ik Ds Couvée even lastig vallen. Thans schrijft hij in 'Herleving': 'dat ik hem verzocht heb, mee te delen, dat niet alleen het onderwerp van den volzin, maar ook het gezegde een legende was'. Maar dan voegt Ds Couvée achter dat 'gezegde' tussen haakjes in: 'break'. Maar ik antwoord: pardon, dat was 'een' gezegde van dien meneer, dien u als scheidsrechter hebt aangediend. Maar ik heb al gezegd, dat ik de sporttaal niet ken, en ook niet curieuselijk onderzocht heb, wat dat engels betekent. De zaak is deze: Ds C. zei: er is een man gekomen, zelf militant genoeg, en die trad op als scheidsrechter, en zei toen een paar engelse woorden. Die laatste begreep ik niet; maar ik begreep wel, dat er een *'volzin'* was, die tot onderwerp had een militanten man, en tot gezegde: hij trad als scheidsrechter op. Ik zei toen: dat is van a tot z onwaar.

Ds C. antwoordde toen: dus het was niet die militante man. Ik repliceerde: pardon, dat was de ene fout (het onderwerp van den volzin); de andere fout was: het gezegde (niet van den man, maar van den volzin).

M.a.w.: er is helemaal geen scheidsrechter geweest.

En als Ds C. nu den eersten keer mij letterlijk had geciteerd, of tenminste den tweeden keer, dan was dit hele gevalletje, of tenminste het terugkomen op het gevalletje overbodig geweest. Wil Ds C. ook nog even zijn lezers zeggen: dat het óók een legende was, dat er een scheidsrechter op het toneel gekomen is? En dat niet slechts een onbetekenend *onderdeeltje,* maar het HELE verhaal van Ds C. onwaar geweest is?

Onkerkelijkheid en vrijzinnigheid in de Herv. Kerk.*)

We wezen in vroegere artikelen over de pluriformiteit der kerk op het presente, actuele 'vergàderen' van den levenden Christus, waarvan Zondag XXI spreekt. En wij spraken uit, dat men *daarmee* rekening houden moet in het bepalen van wat kerk is, liever dan zich te baseren op constante grootheden als: vroomheidsresten, predikingsgehalte, enz. In verband hiermee treft ons volgende opmerking van Ds. C.B. Burger in 'Kerkbouw'. Hij geeft statistieken over de onkerkelijkheid en concludeert dan:

> Wanneer men de moeite neemt bovenstaande cijfers even oplettend te bekijken en op de kaart te volgen, ziet men aanstonds, dat de onkerkelijkheid juist in die streken gewoed heeft, waar de Ned. Herv. Kerk overheersend was en nog ten dele is. De verliezen zijn dus hoofdzakelijk voor haar rekening. Verder, dat het juist die gebieden zijn, waar de vrijzinnige richting het meest vertegenwoordigd is. Hierbij is echter de conclusie, dat de vrijzinnigheid de kerk ontvolkt, hoewel vaak van orthodoxe zijde gemaakt, niet geheel gerechtvaardigd - het omgekeerde, nl., dat gemeenten, die al om andere redenen onkerkelijk zijn, liever

*) De Ref., 23 febr. 1934, 14e jrg., no. 21, bl. 167/8. (Persschouw).

vrijzinnige dan rechtzinnige dominee's beroepen, kan van dit verschijnsel ook de oorzaak zijn.

Alweer een bewijs, dat men, om uit te maken waar ergens een ‘ware kerk’ is, niet moet vragen: hoeveel vromen wonen er nog in, hoe staat het met de phaenomenen van het statisch opgevatte leven der goedbedoelende vromen? Maar: waar VERGADERT, brengt bijeen, de Christus. Heden? Hier?

‘Lopen’.*)

Men heeft mij reeds verscheiden malen gevraagd, hier eens iets te zeggen over het ‘lopen’, d.w.z. het ‘nalopen’ van één bepaalden predikant in gemeenten, waar meer dan één dienaar des Woords geroepen is en de roeping opvolgde.

Het is eigenlijk na dit laatste zinnetje al dadelijk niet meer mogelijk, dit ‘lopen’ in bescherming te nemen. Wie naar een plaats met meer dan één predikant beroepen wordt, krijgt in den beroepsbrief de verzekering, dat de *gemeente* hem roept, en dat zij hoopt, dat hij in haar stem de stem van God zelf moge opmerken. De gemeente; - niet een fragment van haar. Noch een reeds gevormd, noch een mogelijk te vormen fragment.

Wat komt er van den ernst der beroeping terecht, indien de gemeente dezen beroepsbrief laat schrijven, de intrêe van den predikant omringt met bidden en danken, en dan verder eens probeert, hoe het met den man gaat, om dan naar hem toe te lopen, als hij haar behaagt, doch van hem weg te lopen, als er iemand is of iemand komt, die haar meer behaagt of die een mooie stem heeft, of een bepaalde voordracht, of een mooien zegtrant, of iets anders dat ‘mooi’ is? Wie het ‘lopen verdedigt, moet eigenlijk een anderen beroepsbrief, een ander bevestigingsformulier, een andere intrêe-gewoonte beginnen te vragen. En andere gebeden en dankzeggingen bij de intrêe.

Er komt iets bij. De kerk van Christus is iets anders dan een wereldse instelling. Zij leeft niet van het systeem van geven-en-nemen. Zij sluit met een dominee geen contract. Want zij is *verbonds*gemeenschap. Zij is slechts verstaanbaar tegen den achtergrond der theocratie, gelijk deze onder Israël bestond en haar wezenlijke konstitutieve krachten en bindingen ziet voortbestaan in de kerk van het Nieuwe Testament. In zulk een theocratische verbondsgemeen-

*) De Ref., 6 april 1934, 14e jrg., no. 27, bl. 210/211 (Kerkelijk Leven).

schap nu geldt enerzijds de bepaling, ‘dat de ambten altijd onderscheiden blijven’, doch de andere, dat zij nooit gescheiden zijn. En de derde, dat het éne ambt niet over het andere heersen mag, doch het andere dan ook evenmin over het ene heersen, laat staan daarop tráppen mag. En wat is dat meestal dómme ge-loop nu anders dan trappen op het ambt van iemand, die met veel stichtelijkheid in een bepaalde kerk is ingehaald? Zeker, de dienaar des Woords heeft zijn bepaalde ambt, en dat mag nooit tot dominocratie verleiden, want dan wordt het tot een karikatuur. De grenzen van *zijn* ambt zijn nooit te leggen door roof, gepleegd jegens het ambt aller gelovigen. Vandaar dat hij zijnerzijds nooit hierarchisch over de dragers van dat ambt der gelovigen heersen mag. Zij hebben hun vrijheid, hun echte, calvinistische vrijheid. Maar omdat deze vrijheid in een *theocratische* gemeenschap wordt genoten, daarom slaat ze onmiddellijk om in *binding. Zelfbinding*. De dragers van het ambt aller gelovigen zijn vrij van alle hierarchie; dat betekent: de keerzijde van die vrijheid is de binding aan het gezag van het ambt, dat spealen dienst in de kerk verricht, in casu het ambt van dienaar des Woords. Zou *hij* op het ambt der gelovigen trappen dan komt er een wraakgeschrei! Het kome! Maar als er Zondag aan Zondag honderden dragers van het ambt der gelovigen trappen op het ambt van den dienaar des Woords, dan komt er geen wraakgeschrei. Men kijkt soms verbaasd, als er iemand iets over zegt. Maar de grenzen van het ambt der gelovigen worden door God nooit uit-gelegd zó, dat die uitlegging der grenzen roof zou betekenen aan het speciale ambt in de kerk. Noch aan dat der diakenen, noch aan dat der ouderlingen, noch aan dat der dienaren des Woords. Weigert een behoeftig gemeentelid een bepaalden diaken te ontvangen, dan wordt dat lid soms kerkelijk behandeld. Gebeurt hetzelfde een ouderling, dan beweegt zich gans de kerkeraad. Maar laat men een predikant staan in een van zijn voornaamste, ja, in zijn eigenlijkste ambtspraestatie, dan beweegt zich niemand en niets. Men denkt, dat er veel zegen valt in de gemeente. Zegen, och arme.

Ja, over dien ‘zegen’ moeten we nog iets zeggen in een derde opmerking. Meestal maken de mensen zich wijs, dat zij bij een bepaalden dominee zo veel ‘zegen’ hebben. Natuurlijk betreed ik hier een moeilijk terrein, want de mensen lezen vaak meer ‘in’ een artikel, dan er in staat. Maar met de nodige waarschuwingen tegen dit euvel, en onder uitdrukkelijke verzekering, dat het natuurlijk *zeer wèl* mogelijk is, dat een vele lieden ‘trekkende’ dominee ook veel ‘zegen’ op zijn

werk kan hebben, en uitnemend preken, zou ik twee dingen willen opmerken. Vooreerst, dat *datzelfde geval* zich ook kan voordoen bij den predikant, dien de gemeente maar aan zijn 'lot' overlaat. Ik weet van gevallen, waarin iemand een schitterende preek hield voor een zo goed als lege kerk. Het is eenvoudig nonsens te beweren, dat die en die zo 'mooi' preekt en men hem *daarom* naloopt, want het *nà*lopen van hèm betekent het *òntl*open van den ander. En die ànder kan volgens het oordeel van bevoegden soms zeer goed preken. En hier kom ik vanzelf tot mijn tweede opmerking in dit verband: Ik stel ze vragenderwijs. Wat heeft de *grote massa* voor verstand van 'zegen'? Wat heeft ze voor verstand van preken? De massa als massa heeft er géén verstand van. Zij heeft na jarenlange opvoeding soms nog slechts de bedroevendste vruchten der opvoeding aan te wijzen als bij haar bereikt resultaat. De enorme toeloop, dien sommige predikanten hebben - ik denk hier aan niemand, men lette daar wel op - KAN gevolg zijn van iets dat met den inhoud van zijn preken samenhangt. En het *kan* dan ook (maar dan slechts voor een zeer klein percentage van die gevallen) gevolg zijn van een gezond-gereformeerden en in het gereformeerde funderenden *inhoud* der prediking. Het kan. Maar bij de meeste nalopers heeft hun gehink achter den énen uitverkorene zijn oorzaak in iets anders. De stem, de zegswijze, de pakkende manier van zeggen, niemand denkt eraan, de waarde van die alle te ontkennen. Maar ook niemand make zich wijs, dat een gemeente bloeit, gezegend wordt, die zich *daardoor* laat leiden, die alleen *daarnaar* vraagt in het bepalen van haar voorkeurstem. Het is er ver vandaan. Het is de verplaatsing van het accent *vàn het Woord náár de stem* van die het spreekt, *vàn* den geest *náár* de ziel, *vàn* datgene, wat de kerkelijke spreker heeft in *onderscheiding* van den niet-kerkelijken, b.v. den toneelspeler, den declamator, den propagandist voor Hitlers staat, TOT datgene, wat de kerkelijke spreker met den niet-kerkelijken spreker *gemeenschappelijk* bezitten kan: den toneelspeler, den declamator, den propagandist van daareven. Het is dus een ondermijnen van het speciaal kerkelijke door de kerk zelf. Het is wereld-gelijkvormigheid. Het is de overgang *vàn* het *Woord* van den *Zender tot* de *dictie* van den *gezondene.* En die twee zijn altijd onderscheiden, dacht ik zo.

Hier komt een *vierde* ding bij. Heeft God den stádsmens meer *rechten* gegeven dan den dórpsmens? Die dorpsmens heeft zijn énen predikant, hij kàn dus niet weglopen. Maar de dames en heren van de 'stad', of van wat zo heten wil, kunnen 't wel. Hebben zij meer

rechten? Mógen zij weglopen van hun plaats en is dat heus een *leggen* van de aquaducten van Gods zegen, onthoudt dan God dien zegen aan den dorpsmens? Het antwoord is niet twijfelachtig. De uitkomst ook niet. Voorlopig zal het platteland de stad nog nieuw bloed moeten toevoeren. De verhoudingen zijn wel wat anders dan de stadsmens denkt. Gezegend de dorpelingen, die het *Woord* hebben verstaan, en niet maar de dictie van een dominee. Het christendom is begonnen met zekeren Paulus, wiens rede zwak was. Helemaal geen orator. En het Nieuwe Testament is geschreven in de volkstaal, niet in een of ander redenaars-jargon.

Tenslotte: heel die naloperij, zoals ze thans de instincten van de massa tot maatstaf neemt, onttrekt de gemeente aan den leefregel, aan de spanning, van de theocratie, van de bergrede. Men is al zó eraan gewoon, een predikant, die niet 'bevalt', eenvoudig-weg te ontlopen, dat er geen sprake meer kan zijn ook maar van de rustige *overweging* van de vraag, of men zijn 'bezwaren' (o, als ze eens moesten geformuleerd worden!) niet *bespreken* moet, d.w.z. (onder meer) ze in toetsing geven. Men vervalt zelf in losbandigheid, omdat men zijn 'bezwaren' of zijn 'voorkeur' niet officiëel formuleren kan of wilde, daarom den ander (indien hij fouten maakt) en ook zichzelf onttrekt aan de weldaad, de ook naar binnen obligatorisch theocratische weldaad van het opzicht nemen op elkander. Het ambt van den dienaar des Woords vertrappende, vertrapt men zijn eigen ambt, het ambt der gelovigen. Het slot is verwereldlijking, liefdeloosheid, onmacht tot onderlinge ambtscensuur, koudheid en leegheid. De één wordt op het paard getild, d.w.z. van den duivel-in-engelen-gedaante verzocht, de ander zoetjesaan vermoord (althans van den kant der mensen).

Laat men er mee ophouden. Er IS *een mogelijkheid, dat een bepaald persoon tijdelijk bij een bepaald predikant iets speciaals horen kan, dat hij juist nodig heeft. In zo'n geval kan men overleg plegen, zoals het ook gebeurt bij catechisatie, e.d. Dat overleg zou uitwassen voorkomen en de positie op de basis der theocratie bewaren.*

Maar die *'wilden'* in de kerk verwilderen haar. Zij denken vaak, na een preek van hun man, te zijn geweest in een zevenden hemel; maar ze hebben vast niet goed *geteld.* Het is zelfs de vraag, of zij niet uit den hemel-koers geslagen zijn. Want eigenwillige godsdienst is niet in enige waarde.

‘Ontlopen’.*)

Zoals ik wel verwacht had, komen de brieven los na mijn vorig artikel over ‘lopen’. Enkele wijzen erop, dat men toch wel iemand nalopen kan, niet om de stem, maar om den inhoud. Maar dat heb-ik al zelf gezegd, pag. 211, kolom 1, regel 26, v., van boven.

Andere wijzen op gevallen van dominees, die naar hun mening het Woord niet brengen, of heel verkeerde preekmethoden erop nahouden, etc. Zij menen, dat men dan ook maar eens op die dominees af moet gaan. Twee schrijvers van Chr. Geref. huize spreken desgelijks, en verzekeren, een bepaalden Gereformeerden spreker te zullen ‘nalopen’, als hij in de buurt komt.

Maar die brieven overtuigen me niet. In de laatste alinea's heb ik verleden week zelf gehandeld over de bezwaren, die men hebben kàn tegen bepaalde prekers en preken. Ik heb die niet gesmoord, zal ze nooit smoren, maar ik stel elken bezwaarde onder den eis der theocratische gemeenschap. Men moet die bezwaren bespreken, rustig, eerlijk, zakelijk, langs den aangewezen weg. Zijn ze geldend, en deed ieder, die ze heeft, ermee naar den eis der theocratie, dan zou men eens zien, hoeveel wèrkelijke fouten ook wèrkelijk verbeterd werden. Hoeveel bestaande eenzijdigheden, of onjuistheden, of ongereformeerdheden ook heus zouden verdwijnen. Natuurlijk zouden ook - dit zeg ik er veiligheidshalve bij - heel wat ‘bezwaren’ zelf verteerd worden, als de vuren der kerk weer eens naar behoren gestookt werden. Maar wat terecht door de bezwaarden als fout wordt aangewezen, dat zou voor een groot deel ook kùnnen wijken, en mòèten wijken, voor een echten, christelijken, maar dan van den aanvang af in goede orde geoefenden aandrang-van-critiek.

Wat zien we evenwel in den regel gebeuren? Dat men een predikant, op wien men, terecht of ten onrechte, iets tegen heeft, ‘ontloopt’. Dat wil zeggen: dat men als lid der kerk afstand doet van zijn rèchten, zijn eigen rechten. Een goed gereformeerd mens heeft des Zondags rècht op dienst des Woords, rècht op ontvouwing van zijn belijdenis, rècht op gezond-gereformeerde gedachten. Ontvangt hij die niet, of meent hij ze niet te ontvangen, dan loopt in een gemeente

*) De Ref., 13 april 1934, 14e jrg., no. 28, bl. 218 (Kerkelijk Leven).

met meer dan één predikant menigeen naar een ander, die wèl voldoet aan wat hij begeert. Maar zó laat men de onderlinge tucht na, geeft zijn rèchten prijs, en schept, mee in verband natuurlijk met de jarenlang ingewortelde ziekte, die al haast voor normalen toestand aangezien wordt, een karikatuur van de theocratische gemeenschap: waarin men immers leeft bij gelegenheidspolitiek (is er een naar uw zin, dan is het in orde, en anders moeten we maar ons schikken); waarin men zijn eigen rechten (op een gereformeerde preek, op ontvouwing van Gods gedachten) tegelijk met zijn eigen plichten (oefening van het ambt der gelovigen in het wettig indienen van wettige bezwaren bij de wettige instanties, en zo waken voor heel de gemeenschap der kerk) prijs geeft, en de ene groep in de gemeente laat dánken voor wat men zelf geen dànkzegging maar een gravámen bij den Vader der geesten waard acht.

Ik denk er niet aan, alles goed te praten, wat er gepreekt wordt; mijn Chr. Gereformeerde correspondenten zullen dat wel geloven. Maar in de theocratie staat elk voor allen verantwoordelijk. Als die Chr. Gereformeerde lopers menen, dat hun eigen predikant niet preekt overeenkomstig de formulieren van enigheid, dan moeten zij een actie tot zuivering van hun kerk instellen. Ligt de fout bij hun dominee, dan kunnen zij door goede critiek bezig zijn, het heil der andere schapen van de kudde te behartigen. Ligt de fout aan de officiële bepalingen en resoluties hunner kerk (b.v. als er zonder blikken en blozen gezegd wordt, dat men in de Chr. Geref. Kerk belijdenis ‘mag’ doen van het historisch geloof, wat natuurlijk voor de prediking directe gevolgen heeft), dan staan ze voor een nog vèrder gaande roeping tot reformatie.

En mutatis mutandis geldt dit voor de andere briefschrijvers ook. Men leve meer bij Zondag 21, slot: *elk* moet zich schuldig weten, zijn gaven (van beter inzicht, eventueel) ten nutte en ter zaligheid der andere lidmaten gewillig en met vreugde aan te wenden.

Of ik direct beterschap wacht, als men ergens zo begint? Volstrekt niet. Verkeerde toestanden vragen jàren, en nog eens jàren, om voor betere plaats te maken. Maar de verbetering kan slechts komen, over heel de linie, als over de hele linie eerst weer wordt teruggegaan op het rechte beginsel. Alle geregelde ‘ontlopers’ zijn - laat ze dat niet vergeten - mee aansprakelijk voor de h.i. verkeerde preekmanieren van de thans door hen ontlopen predikanten. De ziekte hebben zij beantwoord mèt ziekte, de fout met fout, de rechtsschennis met rechtsschennis. De eenzijdigheid hielpen zij door hun meedoen aan

een valse gewoonte of zonde van nalatigheid groeien. Laat ze dat maar eens een paar jaar dragen.

En overigens: men moet de louterende werking van het liefdevuur niet onderschatten. We behoeven niet te doen als die organisten, die bij dat woord dadelijk gaan vibreren. Vanwege de liefde, waarbij je zacht moet spelen. Ik dacht, dat vuur nog al verterend was. En dat dat nog als eens pijn kon doen. En loutering. En dus kracht.

Maar dat lopen betekent geen kracht, maar krach.

P.S. Een der correspondenten zag zijn artikel gaarne geplaatst. Daar zou op zichzelf niets tegen zijn, want het is in elk opzicht uitnemend. Maar men zou in de plaats, waar hij woont, onmiddellijk conclusies trekken, en vermoedens voelen opkomen. Het is evenwel niet mijn taak, in plaatselijke verhoudingen te grijpen, ook niet zijdelings. Hij vergeve mij dus, dat ik om die reden het beter acht, het stuk niet te plaatsen.

‘Loopverlof’.*)

Het artikel over ‘lopen’ heeft me nog geen rust gelaten. In goeden zin gesproken, natuurlijk. Thans heeft Ds H. Knoop mij erom aan de jas getrokken, even genoeglijk, als we dat van elkaar konden verwachten. Ik moet er dus nog wel even op terugkomen.

Ds Knoop heeft opgemerkt, dat ik in de laatste alinea's van het eerste artikel heb gerekend met bepaalde gevallen, waarin het mogelijk geacht wordt, dat een bepaald persoon tijdelijk een bepaald predikant volgt; ik zeide, dat in zo'n geval overleg te plegen was, en dat dan alle willekeur van den looplustige juist door dat overleg afgesneden, de band aan de theocratische gemeenschapsordening bewaard, en zo het bezwaar van het ‘trappen’ op iemands ambt ontgaan werd.

Het komt Ds Knoop voor, dat ik hiermee eigenlijk weer terugneem wat ik eerst had geponeerd als eis van het beginsel.

Het slot van Ds. Knoops artikel geeft me aanleiding, een kleine opheldering te geven. Ds Knoop meent, dat het voor de collega's van een ‘nagelopen’ dominee veel pijnlijker is, als dit ‘overleg’, waarvan

*) De Ref., 20 april 1934, 14e jrg., no. 29, bl. 226/7 (Kerkelijk Leven).

ik sprak, gepleegd wordt, dan wanneer de nagelopen gunsteling er de hand helemaal niet in heeft. Maar daar denken we precies gelijk over. Ik heb evenwel niet bedoeld, dat de man, die voor een bepaalde reden over een bepaalden tijd denzelfden predikant zou willen horen, overleg moest plegen *met dien te horen predikant zèlf,* doch dat hij zich in vreedzaam overleg te begeven had tot de *te òntlopen dominees,* met het college desnoods. In elk geval *niet* met den man, dien de looplustige horen wil. Mij dunkt, op dit punt verstaan we elkaar dus wel. Bij zùlk overleg wordt het ambtelijk prestige van allen gelijkelijk erkend.

Voorts zegt Ds Knoop: het 'lopen' is door het Reformatie-artikel als zonde gequalificeerd, maar dàn mag het toch nóóit gebeuren, er mag toch nooit overleg gepleegd worden over zóndigen? 'Een zonde mag toch nooit gewettigd worden?'. Even later: 'Wat bedoelt dat: een bepaald persoon, die bij een bepaald predikant iets speciaals horen kan, dat hij juist nodig heeft? Dus tòch: *zegen?* Maar over die zegen-zoekerij is het oordeel in het artikel lang niet mals'. Ds Knoop vraagt zich af: wat ik dan bedoel?

In het algemeen zou ik willen antwoorden, dat men een gebod, een leefregel nooit losmaken moet van de bedoeling, waarmee de regel, het gebod of verbod, gegeven is. Anders zou men immers het opus operatum krijgen: een verrichten van de uiterlijke daad (zoals het ietwat onduidelijk, maar toch verstaanbaar heet), zonder 'de gezindheid des harten', zonder het bewuste, zuiver ziende, en zuiver het goede doel zoekende 'hart'.

Zo is het bij alle geboden.

Zo is het ook hier.

Bij àlle geboden. 'Niet besnijden', zegt Paulus, maar hij heeft besnijdenis soms draaglijk geacht. Timotheus werd besneden: men kent het verhaal, Hand. 16:3. Prof. Greijdanus (Galaten, Korte Verkl. 47) zegt: 'dat te Jeruzalem wel uitgesproken en gehandhaafd was de vrijheid der gelovigen uit de heidenen van de onderhouding van besnijdenis en Israëls schaduwachtige wetten inzake reiniging en spijzen; en dat in die uitspraak principieel wel opgesloten lag ook de vrijheid van deze verordeningen voor de gelovigen uit de Joden; maar dat deze laatste vrijheid daar toch niet uitdrukkelijk was verklaard, noch als consequentie door allen werd ingezien. Zelfs bracht de apostel Paulus haar, uit practische overwegingen, niet overal in practijk, Hand. 16:3; 21:20 v.v.; 1 Cor. 9:20'. Toch is Paulus zo streng mogelijk, als het om het beginsel gaat. Wie de besnijdenis wil uit verkeer-

de *beschouwing* inzake recht en vrijheid, die vindt Paulus tegenover zich, en wordt door hem niet gespaard. - Een ander voorbeeld: het eten van de 'toonbroden'. Het mocht niet; maar dat David het eens deed 'in een bepaald geval' heeft Christus David niet euvel geduid; Hij nam het in bescherming. Ik zeg er niet meer van, omdat ik indertijd in mijn brochure 'Afbouw' daar iets breder over gehandeld heb.

Zo kan het ook hier zijn. Ik ben met een 'uiterlijke' handeling, met het opus operatum, niet klaar. Noch als ik 'loop', noch als ik netjes blijf zitten, waar ik hoor. De theocratische gemeenschap vraagt bij elke handeling naar wat er 'achter', er 'boven', er 'in' ligt. In het erkennen en eerbiedigen, over en weer, van de 'grenzen' van elkanders ambtsbevoegdheid en -eer zie ik het 'wézenlijke'; daarom nam ik ook dáár mijn positie. Is er dus een geval, waarin dit wezenlijke bewaard blijft, dan kan de 'toepassing' inderdaad een enkele maal zijn, dat op de basis van eerlijk overleg iemand tijdelijk consent krijgt tot 'lopen'.

Moet ik gevallen noemen? Stel, een bepaald man, een echtpaar, heeft moeilijkheden inzake de huwelijks-wetten, inzake sexuele verhoudingen, e.d. Hij weet, dat een predikant juist over het huwelijk vervolgpreken houdt. Wat is er tegen, als hij voor zulk een bepaald geval, mits onder de open zon (niet die van straat alleen, maar van een tête-à-tête met den ànderen dominee) die vervolgpreken hoort? Het overleg doet dan niemand kwaad; en de gewoonte van vervolgpreken in verschillende kerkgebouwen zou dan meteen direct betrokken zijn in de kwestie van het 'lopen'. Iemand kan zitten met vraagstukken van de kerk; een predikant houdt een reeks van preken over de kerk. Een 'nieuweling' kan bepaalde leiding nodig hebben voor een tijdje. En zo voort.

Zet dit de deur open voor willekeur? Ik meen, dat de deur er juist zo goed als mogelijk is door gesloten wordt. Wat zouden heel wat lopers een zweetdruppeltjes op het glanzend voorhoofd krijgen, als ze den dominee, dien ze eens voor een keertje of enkele malen ontgaan wilden, in duidelijke woorden, moesten aangeven, om welke bepaalde reden ze dezen keer den ander eens wilden horen? Als in een bepaalde kerk eens gedurende één week het loop-vraagstuk werd behandeld door een eerlijk gesprek tussen leden en dominees, ik denk, dat den volgenden Zondag geen enkele dominee zich meer zou moeten troosten met de door mij wel eens van iemand verhaalde opmerking, dat hij op de plaatsen, waar de mensen niet zaten, tenminste engelen gezeten 'zag'. Ik kan den troost niet delen; want stoelen zijn nu eenmaal

voor mensen van vlees en bloed gefabriceerd.

Nu ik toch weer over de zaak bezig ben, geef ik nog even mijn aandacht aan twee brieven, die ik kreeg van correspondenten, die een paar zinnetjes van Voetius aanhaalden, waarin het lopen werd verdedigd. Ik heb - dit zeg ik even - geen tijd gehad, het citaat te controleren, want juist ter plaatse, waar het staan moest, was het boek gehavend. Maar ik zou willen zeggen: Voetius zegt ons hier voor ònze verhoudingen toch niet altijd het *daarvoor* passende woord? Zodra de overheid ons dominees op ons dak stuurt, want zo was het toch vaak in vroeger tijd, en zo zou het kunnen gebeuren, wanneer we hier de nationaal-socialistische heerlijkheden kregen, staat de zaak onmiddellijk anders. Dan heeft de *gemeente* niet den man beroepen. Bij ons evenwel is elke predikant beroepen door de *gemeente.* Mooie formulieren, mooie gebeden, en menig vaerske daartoe. Nog iets komt erbij: in de dagen van Voetius had men predikanten met uiteenlopende richting: de een preekte de belijdenis, de ander niet. En er was vaak (tengevolge van overheidsdwang of -traagheid) niets tegen te doen. Ook dat ontbreekt bij ons. Elk preekt de belijdenis; de gemeente heeft volle rechten; wie de belijdenis niet handhaaft, kan worden behandeld; mòet worden behandeld. In een hervormde kerk, waar een ‘gereformeerde’ den stoel wisselt met een ethische, een vrijzinnige, kan mijn ‘loop’-artikel niet lopen. Niet, omdat de gedachte onjuist is, maar omdat de hervormde kerk-inrichting de theocratische rechten schond; de leden moeten daar eerst weer de reformatie der kerk ter hand nemen, om het recht op te eisen, dat zij ‘hèbben’: een predikant, die de gemeente ontvouwt, wat de gemeente belijdt. Maar bij ons bestaan die toestanden niet. En als men dan toch - soms uit bezwaar tegen den INHOUD van sommige preken - gaat ‘lopen’, dan geeft men alweer zijn rechten prijs, en laat het beginsel der reformatie der kerk ook al weer los.

Met een opus operatum zijn we niet klaar.

En met een gezeid gezegde van Voetius al evenmin.

Weer een ‘ware kerk’ geboren![*)]

Het Ned. Chr. Persbureau meldt:

> Te Koffiefontein in Zuid-Afrika heeft een groot deel van de Ned. Geref.

*) De Ref. 6 april 1934, 14e jrg., no. 27 (Persschouw).

> Kerk zich van deze afgescheiden en zich bij de Geref. Kerk gevoegd, omdat in de eerstgenoemde kerk afzonderlijke bekertjes bij het H. Avondmaal werden ingevoerd.

Men zal in de nieuwe kerk wel goed blijven preken. En inzake de sacramenten menen, nog beter dan de voormalige broeders, getrouw te blijven aan de instelling van Christus.

Er is dus een nieuwe 'ware kerk' geboren, indien men meent, dat wat deze heeft genoeg is om ware kerk te heten.

Tenzij iemand menen mocht, dat de thans tot invoering der bekertjes overgegane kerk eo ipso had opgehouden, ware kerk te zijn. Maar daar denk ik dan anders over.

Trouwens, over dat andere denk ik ook anders.

'Levende kerk' en 'bolster'.*)

Prof. Dr H. Visscher, onzen lezers bekend, heeft voor de Hervormde jongelingen gesproken over de Afscheiding. Ds Boeijinga neemt daarvan goede nota. In 'Het Kerkblad' (Haarlem e.o.) zegt deze:

> Van te voren stond wel vast, dat Prof. Visscher ter vergadering van de Herv. Geref. Jongelingsbond, bij alle waardering voor de Afscheiding, haar toch niet zijn fiat zou geven. Doch ook nu weer is gebleken, hoe zwak de gronden voor die weigering zijn.
> En waren die aangevoerde gronden nu maar juist, dan zou een bespreking althans mogelijk zijn.
> Maar de geschiedenis wijst hun onjuistheid duidelijk uit. En ik moet daarom reeds direct mijn teleurstelling er over uitspreken, dat op zulk een vergadering, door zo gezaghebbende mond, een zo onzuivere voorstelling van zaken is gegeven.
> Onjuist en onzuiver. Want 't is niet waar wat Prof. Visscher beweert: 'De scheidingsdaad wortelt in het misverstand, waardoor de kerk en de haar opgedrongen organisatie vereenzelvigd worden'.
> Het misverstand bestaat alleen bij den spreker. De Afscheiding heeft die twee, welke hij in zijn rede onder anderen noemde 'de levende kerk en de bolster van het instituut', wel ter dege uit elkaar gehouden. In de acte van Afscheiding is door de Cock c.s. nadrukkelijk verzekerd, dat zij zich niet wilden afscheiden van de ware kerk, doch alleen van het onschriftuurlijk en onwettig kerkbestuur der Herv. Kerk, door welk kerkbestuur 'Gods Woord wordt verworpen of krachteloos gemaakt door kerkelijke wetten en besluiten en zij vervolgt, die godzaliglijk willen leven in Christus Jezus.'
> Daarom verklaarden zij, 'dat zij zich afscheiden van degenen, die niet van de kerk zijn en dus geen gemeenschap meer willen hebben met de Nederlandse Herv. Kerk, totdat deze terugkeert tot den waarachtigen dienst des Heren en verklaren tevens gemeenschap te willen uitoefenen met alle

*) De Ref., 1 juni 1934, 14e jrg., no. 35, bl. 279/280 (Persschouw).

> ware Gereformeerde ledematen en zich te willen verenigen met elke op Gods onfeilbaar Woord gegronde vergadering'.
> Zij hebben dus niets anders willen doen dan de harde 'bolster', die de vrucht, 'de levende kerk' te verstikken dreigde, breken en afwerpen. Niets anders hebben zij bedoeld dan de kerk des Heeren, in gebondenheid en gehoorzaamheid aan Gods Woord, vrij te maken van het dwangbuis waarin menselijke willekeur haar, tegen Gods Woord in, gekneveld en gekluisterd had.

Zodra de kwesties scherp worden gesteld, onttrekt men aan de scherpte van het probleem en aan de zwarigheid van een ondubbelzinnig 'ja' of 'neen' op een scherp gestelde vraag maar al te dikwijls zich door gemakkelijke, de aandacht afleidende, 't probleem verdoezelende beeldspraak. Zo is het hier met dien 'bolster' van Prof. Visscher. Een instituut is geen bolster, waarin een 'levende kerk' gevangen zit los van dat 'leven'. Tot de door God bevolen *levens*-verrichtingen behoort o.m. het institueren, en 't altijd-weer-gehoorzaam-zijn-in-het-institueren der kerk. De één doet dat, de ander doet dat niet. De één gehoorzaamt, de ander niet. Maar dan moet die ander niet klagen dat hij in een bolster is gezet. Een bolster is er om een vrucht, en God heeft ze beide doen wassen, de bolster is dus *goed.* De vrucht is het ook. Beide zijn even onmisbaar. Men moet - àls men van een bolster praat - niet zo veel kwaad van dat goede maaksel Gods zeggen. En men moet vooral niet een ding, dat levende mensen verknoeien door ongehoorzaamheid, een bolster noemen, waarin de vrucht, des bolsters gevangene, Gods gevangene (zou men dus kunnen zeggen, als men onthouden heeft, wat een bolster nu eigenlijk is) te kermen ligt.

Het is allemaal fantasie van dien bolster, en probleem-ontduiking. Terecht zegt dan ook Ds. Boeijinga tot het levende lid van de levende kerk:

> En nu susse Prof. Visscher zijn consciëntie niet met het feit, dat niet één Gereformeerde predikant geweerd wordt van een Herv. preekstoel en dat alle Gereformeerden in de Herv. kerk worden vrijgelaten om hun geloof te belijden en te beleven.
> Want dit is niets meer dan schijn.
> Laat hij maar eens één keer zich werkelijk als Gereformeerd belijder openbaren in de Herv. kerk, waartoe toch Gods Woord hem dringt en waartoe ook zijn eigen geweten hem dwingen moest.
> Laat hij eens één keer, als een man, zeggen en wáár maken, dat hij niet duldt zo vele dingen in de Herv. kerk die regelrecht indruisen tegen Gods Woord. En hij zal te weten komen hoe ver in de Herv. Kerk die vrijheid om God te prediken en te dienen naar Zijn Woord, gaat. Dan komt hij binnenkort naast de Cock op de stoep der Herv. kerk terecht, met builen en blauwe plekken, ja, met bebloede kop.
> Wat klaagt dan een levend mens over een bolster?
> Een iegelijk klage vanwege zijn *zonde.*

O, die ellendige beeldspraak, die zonde, welke ik heden laten móét, goedpraat, en er een ding van maakt, dat God geschapen heeft!

Bolster?

Als de levende vrucht in een bolster besloten liggen *zou,* dan mocht en dan kon zij er *niet uit,* eer het Gods tijd, de tijd der rijpheid was. Want de bolster was dan *goed.* 'Alle schepsel Gods is goed'.

Wie heeft ooit gezien, dat *God* een *kwade* bolster schept om een *goede* vrucht?

Niet één.

En *is* er ergens heus een *goede* vrucht in een *kwaden* bolster, *dan* is daar dat 'vreemde vuur' op Gods altaar, waar ook de hervormde bonds-dominees zo graag over preken (maar dan gaat het over andere kwesties). *Dan* is daar *mènsenwerk* geweest, schending van de terreinen, anti-nomische verbinding van wat God uit elkaar wil houden.

Heel die beeldspraak demonstreert de zwakheid van zulke apologetische redenen.

Zichtbare en onzichtbare kerk.*)

In het (ethische) 'Algemeen Weekblad' schrijft Dr J.F. Beerens een artikel over 'de aantrekkingskracht van Rome'. Nagegaan wordt hoe het komt, dat velen zich tot Rome voelen aangetrokken. Eén der oorzaken, gelijk Dr B. ze ziet, volgt hier:

> In de derde plaats noemen wij haar *waarneembaarheid.* In 't Protestantisme wordt onderscheid gemaakt tussen de *zichtbare* en de *onzichtbare* kerk. De zichtbare kerk is de onvolkomene, zondige kerk. De onzichtbare is de ware, eeuwige, goddelijke. Maar - helaas - wordt aan deze laatste door vele Protestanten weinig gedacht. Zij stellen zich tevreden met de onvolkomene, zichtbare. De onzichtbare kerk is voor hen vaak een platonische idee of een pro-memorie-post. Op deze wijze wordt de zichtbare kerk van haar eeuwigen, onvergankelijken inhoud beroofd. Hoe geheel anders is 't in de R.K. kerk. Daar geen scheiding tussen zichtbare en onzichtbare kerk. tussen menselijken vorm en goddelijk ideaal.

Wij kunnen de redenering verstaan, maar moeten tevens opmerken, dat de gereformeerde theologie aan het hier sprekende bij 'vele Protestanten' aanwezige misverstand geen schuld heeft. Want zij kent geen onzichtbare kerk, die goddelijk zou zijn, tegenover een zichtbare, die menselijk heten moest. Zij kent de grens tussen God en

*) De Ref., 18 aug. 1934, 14e jrg., no. 45, bl. 343 (Persschouw).

mens, en noemt daarom een geschapen ding nooit goddelijk. Zij noemt - de beeldspraak blijve voorts onbesproken - de zichtbare en de onzichtbare kerk ‘twee zijden van dezelfde zaak’ en weet voorts de hypocrieten hun plaats te wijzen: ‘in de kerk, doch niet van de kerk.’ Niet van de kerk als onzichtbaar, dus ook niet van de kerk als zichtbaar. Kende men de gereformeerde theologie maar beter.

Prof. Grosheide over de kerk.*)

Sprekende over onderscheiden zienswijze inzake de kerk, schrijft Prof. Grosheide in ‘N.-H. Kbl.’:

> In hoofdzaak toont zich tweeërlei standpunt. Het éne is het absolutistische. De Gereformeerde kerken zijn de enig ware. Met andere kerken hebben we niets te maken. Elk zien naar andere instituten verzwakt het kerkelijk besef en bedreigt den welstand onzer kerken.
> Aan de andere zijde het relativistische. Het redeneert aldus, laten we de verschillen uit de vorige eeuw niet op de spits drijven in onze bangen tijd. Ge kunt niet ontkennen, dat er in andere instituten ook vrome mensen zijn, zelfs niet, dat buiten onze kerken de gereformeerde waarheid wordt gepredikt. Het is zaak zoveel mogelijk gemeenschap te onderhouden met anderen. Men zendt en ontvangt afgevaardigden bij feestdagen in eigen of anderer kerkelijk leven. Men ziet de grenzen tussen de kerken meer als historisch geworden dan als theoretisch noodzakelijk.

Even later schrijft Prof. Grosheide:

> Zeggen we nu, dat van de twee boven aangegeven meningen geen ons de juiste lijkt te zijn.

Tot zover Prof. Grosheide.

Voor onze lezers, die inderdaad gelézen hebben, behoeven we niet nog eens te verzekeren, dat ook wij het met *geen* van deze beide beschouwingen eens zijn. We vinden *ze beide even ongelukkig.*

Overigens schrijft Prof. Grosheide:

> Onze belijdenis noemt als kenmerken van de ware kerk de zuivere prediking van het evangelie, de reine bediening der sacramenten, het handhaven van de tucht, het zich gedragen naar het Woord Gods.
> Wij kunnen niet ontkennen, dat deze dingen ook buiten onze kerken voorkomen en we moeten met schaamte belijden, dat er in onze kring nog wel wat aan ontbreekt.

Met het *laatste* deel van den *laatsten* zin ben ik het eens.
Met het eerste niet. En ter wille van den ernst van het vraagstuk

*) De Ref., 28 sept. 1934, 14e jrg., no. 52, bl. 377. (Persschouw).

moge ik, niet om meningsverschillen naar voren te brengen, maar om tot eenheid-van-inzicht te kómen, dit even opmerken.

Ik weet in Nederland geen enkele kerk, buiten de Gereformeerde, die Gods Woord zuiver predikt, de sacramenten rein bedient, de tucht handhaaft. Ik erken, dat de Geref. Kerk het ook niet doet, gelijk het behoort. Maar zij wordt er niet in verhinderd. Andere verhinderen zich zelf, *door hun kerkelijke beginsel-verklaring, of door hun vrijwillige separatie.*

Neem b.v. de Chr. Geref.

Deze zegt: God verbiedt ons, avondmaal te houden, b.v. met *Prof. Grosheide.* M.i. *beveelt* God haar dat.

Ze zegt: als b.v. Prof. Grosheide bij ons predikant was, moest hij worden afgezet. Ik beweer: hij moest a.s. Zondag al haar leden kunnen bereiken; ze zouden er bij winnen.

Derhalve: ik vind, dat de Chr. Geref. Kerk uitsluit, wie God niet uitsluit en censureert, en afzet, wie God niet censureert en afzet. En daarom zie ik niet in, dat de Chr. Geref. Kerk recht handelt met sacramenten en tucht en prediking. Zij vervolgt wie naar Gods Woord willen leven. Zij vervolgt ze met tegen hen in biddende gebeden. Dat is de ergste manier van vervolging, volgens alle christelijke scheurkalenderblaadjes, waarmee ik het op dit punt volkomen eens ben. Ik vind, dat een kerk, die Prof. Grosheide uitsluiten zou, zich ergerlijk *misdraagt,* tucht en sacramenten *misbruikt,* de leer *vervalst.* En ik zeg dat, omdat ik meen, dat elk ander standpunt die kerk abstraheert, als gegeven-HEID, met haar factisch gegeven leden, zonder te vragen, hoeveel gelovigen ze apriori uitsluit, die ze *moest* insluiten. Maar het *isoleren* en *abstraheren* van de Chr. Geref. Kerk, als had deze met *b.v. Prof. Grosheide niets te maken,* dàt komt neer op de door Prof. Gr. zeer terecht afgewezen absolutistische stelling: met andere kerken hebben we (in casu de Chr. Geref. Kerk) niets te maken. Wij mogen niet op de gegeven-HEID der Chr. Geref. Kerk (of op enige andere) verder bouwen. Als de verhouding tot de duizenden gelovigen, die men zelf uitsluit, niet deugt, dan moet men niet alleen letten op de verhouding in den internen kring der leden zelf. Als het bij Buitenlandse Zaken een tragedie is, is het aan Binnenlandse Zaken geen ‘komedie’, geen blij-spel.

De Vocativus van de Reformatie, ook in 1834.*)

> Hij heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is; en wat vraagt de HEERE van u dan recht te betrachten en goedheid lief te hebben en ootmoedig te wandelen met uw God?
> Micha 6:8.

De Afscheiding van 1834.

Een reformatie.

Een reformatie, als alle andere: een reformatie, die niets *'eigens'* heeft. Geen *'eigen'* idioom, geen *'eigen'* principe, geen *'eigen'* dogma, geen *'eigen'* idee fixe. Geen *'eigen'* kring, geen *'eigen'* club. Geen *'eigen'*-aardigheid.

Want de reformatie is geen revolutie.

In de revolutie dringt zich iemand, dringt zich een gedeelte van het geheel, òp, met geweld, en zet een *'eigen'* mening door, brekend met het bestaande. Noch de Schrift, noch de geschiedenis. 'Ni Dieu', betekent daar het eerste, 'ni maître' het tweede.

Maar de reformatie grijpt naar het verleden terug.

Naar dat wat er was van den aanvang.

Naar dat wat de Schrift zegt.

En met volle erkenning van den factor der historie.

Dit geldt van elke reformatie, op elk terrein, op elk gebied, in elken levenskring.

* * *

Hoeveel te meer geldt het dan van de reformatie in de KERK!

Deze staat of valt met haar teruggang naar het oude, het bestaande.

Zij heeft niet het recht, zich *los te maken* van het verleden, van wat historisch is geworden. Omdat zij erkent, dat alle beter-zienden-van-vandaag gister en eergister groot geworden zijn, zij aan zij, met de slechter-zienden-van-vandaag. Zij moet het *bestaande* juist saneren met de Schrift. Dat is dus: ermee te maken willen hebben.

Reeds dit verbiedt haar met iets 'nieuws', iets 'speciaals', iets 'eigens' voor het voetlicht te treden.

En zij kàn het 'wagen' met het oude.

Waarom?

Omdat zij kèrk is. De kerk toch is geen nieuwe creatuur, die binnen de mensheid een groepje lieden van 'eigen-aardig' slag te hoop drijft.

*) De Ref., 12 oktober 1934, 15e jrg., no. 2, het zgn. 'Afscheidingsnummer', blz. 10 (Uit de Schrift).

Neen, zij *is de nieuwe mensheid.* Zij is gevormd, verkoren door God, om te zijn de nieuwe *mensheid,* die de *oude,* met àl wat daarin menselijk was, weer mag vertonen, weer representeert, vervult, vertoont.

Dus vormt de reformatie haar eigen vocatief. Haar eigen aanspraak.

Zij vormt *geen vocatief-der-verbizondering:* proletariërs, aller landen, verenigt u; werknemers, werkgevers, boeren, sovjets, rijken, verenigt u; negers, blanken, ariërs, joden, verenigt u. Haar vocatief is algemeen: Nu dan, o MENS. O MENS.

Zij vormt ook *geen vocatief-der-herinnering:* patriotten, arminianen, remonstranten, dwepers met den Caesar-van-eertijds, calvinisten, lutheranen, verenigt u. Want zij heeft Christus horen zeggen: noem niemand ‘vader’ hier op aarde. Ze zegt: o MENS. O MENS.

En hierin kiest zij den vocatief der reformatie.

Hierin wordt de kerk openbaar als nieuwe MENSHEID. Niet als een secte onder deze. Niet als een fin-de-siècle-product. Niet als een complicatie-verschijnsel van een bepaalde periode in de wereld, slechts mogelijk op de bergtoppen van het mensenleven, slechts verklaarbaar in bepaalde ‘spits-uren’ van de dienstregeling der wereldbeweging.

Als dan ook Micha, de profeet, ‘de navolgers van Achab’ (prof. Ridderbos) tot reformatie roepen wil, dan zegt hij nièt: hoort toe, gij Israëlieten, gij kinderen van David, gij zaad van Abraham. Zeker, dat kan hij óók zeggen. Maar al die vocatieven *gaan terug* tot dezen énen: o MENS.

‘Het profetische woord richt zich hier niet zozeer tot het volk als wel tot de individuen’ (Ridderbos). *Dat is het eerste:* de reformatie spreekt den *persoon* aan. En verbiedt hem, zich achter de massa te verschuilen, of in de massa zich, onder beroep op de historie, te vergrijpen aan de Schrift.

En voorts: de profeet ‘spreekt deze (nl. deze individuen) aan in hun meest algemene kwaliteit van mens’ (Ridderbos). *Dat is het tweede.* Staande in het *genade*verbond zegt hij: ge moet niet klagen, dat dat genadeverbond met zijn ‘apartigheden’, zijn ‘eigen’-aardigheden, u vermoeit, u zo lastig is. Want dit *genade*verbond spreekt u ten slotte slechts dáárom met een onder de mensen verbizondering-wijzenden naam (‘bondeling’ van JAHWE) aan, omdat het u terugvoert tot het WERKverbond, waarin de dienst van God ‘verbond’ betekent met *GOD,* met ELOHIM, den SCHEPPER van hemel en van aarde. Van ‘Jahwe’ terug tot ‘Elohim’, van

den ‘Herschepper’ tot den ‘Schepper’. Van het ‘genádeverbond’ tot het ‘wèrkverbond’, van den ‘tweeden’ tot den ‘eersten’ Adam.

O MENS.....

Het zit *tenslotte,* in *laatster* instantie, niet in het *speciaal*-israëlietishe: offers, tempel, schaduw. Want al zit het daar op 't ogenblik wel degelijk in, dat kan *slechts dáárom* alzo zijn, wijl in dit alles God van u vraagt de zuivere *menselijkheid.* Zoals ze er was in het *werkverbond. Recht doen.* Een haard van *waarheid* zijn. *Weldadigheid:* een haard van (geestelijke, ambtelijke) *liefde* zijn. *Ootmoedig te wandelen met God:* coram Deo zijn, altijd de bergrede horen, alles op den *wil van God* betrekken. Ook de kleinigheden-van-den-dag, die vanwege de presentie van het gebod juist àlles behàlve kleinigheden zijn. Ook de diplomatie. Ook de tactiek. Ook de verzorging van ons ‘huis’ als ‘ons’ huis.

O MENS.....

* * *

Het is de rechtvaardiging van de Afscheiding, dat zij *in laatster instantie* NIET tot het volk gekomen is met een pleit vóór de praedestinatie, of vóór de psalmen in de liturgie, of vóór een opvatting van de canones van Dordt, of vóór een eigen theologie. Ze *heeft* - geloofd zij God - *geen ‘eigen theologie’ gehad.* Dat maken slechts haar hedendaagse opponenten ervan.

Ze heeft slechts tot de kerk gezegd: ‘*wees niet dubbelzinnig* in het ondertekeningsformulier. Want, o MENS, in het *werkverbond* was niemand dubbelzinnig. *Wees niet oneerlijk,* door van de predikanten een eed te vergen, dien gij eerst ontkracht hebt. Want, o MENS, in het *paradijs* is elk woord een ja; wat BOVEN ja en neen is, dat geldt daar uit den boze. Laat niet, o kerk, de formulieren van Dordrecht *officieel* op 't lijstje van uw boeken staan, als gij ze *officieus* niet meent. Want in het *paradijs,* in het *werkverbond,* is àlles open en eerlijk, “naakt en geopend”, van binnen èn van buiten bloot-gelegd “voor de ogen” desgenen, met wien wij te doen hebben.’

Als in 1834 de kerkelijke en wereldlijke overheid slechts één ding had gedaan: menselijke eerlijkheid betrachten, recht menselijk-humaan wezen, dan ware er geen Afscheiding geweest, doch een reformatie binnen 't bestaande instituut.

En daarom willen wij vandaag geen vocatieven der massaliteit, doch spreken elk persoonlijk aan. Laat elk Hervormd kerklid, elk Hervormd predikant doen, consequent doen, wat hij houdt voor de daad van kerkelijke gehoorzaamheid. Dan komt er reformatie. Wederkeer. Wij

willen ook geen vocatieven der secte. ‘Een beroep’ op ‘onze eigen historie’, ‘ons eigen verleden’....., alsof dat wat te vertellen had, zonder de Schrift, vandaag en nu. Wij denken hier aan de Synode der Chr. Geref. Kerk.

Wij willen den vocatief der reformatie.

Zo als hem Micha gebruikte.

En anders zijn we geoordeeld met de secte.

De vocatief der reformatie, ja, zeker, dien vindt men vaak even krom en dwaas, als zelfs de discipelen Jezus' rede vonden, toen hij in Matth. 19 de woestijnmensen (met hun zonden) terugvoerde naar het paradijs *(van den beginne* was het alzó, o mèns).

Maar Christus heeft ons toch VERLOST, juist door ‘naar den beginne’ ons terug te roepen.

De vocatief der reformatie is in ZIJN mond geweest, o MENS; gebruik hem dus uit dankbaarheid. ‘Och, of wij Uw geboôn volbrachten.....’, zonen der Scheiding, 1834, 1892.....

‘Gezindheid’ of ‘kerk’.*)

In de dagen der Afscheiding is er vreselijk gesold met het ‘kerkbegrip’. Met name de *uiteenrukking* van kerk en kerk-instituut heeft hier betoverend gewerkt. Precies zo betoverend, als Paulus het bedoelt, wanneer hij de Galatiërs vraagt, wie hen, uitzinnigen, betoverd heeft, dat ze de waarheid ongehoorzaam zouden zijn?

De liberale tegenstanders der Afgescheidenen hebben - een weinig van den eersten indruk bekomen - een grote onzekerheid ten aanzien van het kerk-begrip bij de Afgescheidenen geconstateerd. Alsof die liberalen zelf wel wisten, wat ze wilden.....! Ze meenden al een heel eind op weg te zijn met hun apologie, als ze constateerden, wat de bekende P. Boeles, in zijn dwaas boek ‘Over Staatsregt, Hervormd Kerkbestuur en Separatisme’ tegen Groen van Prinsterer's ‘De Maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst’ opmerkt, bl. 150/1:

> ‘Zij zeggen, dat zij *Gereformeerden* zijn, - ook de heer G.v.P. zegt zulks (blz. 60); hoe echter daarmede overeenkomt, de bijzonderheid, dat som-

*) De Ref., 12 okt. 1934, 15e jrg. No. 2, het zgn. ‘Afscheidingsnummer’, bl. 21/2.

> migen hunner er op aandrongen, dat de aanteekening van den aan hen of hunne kinderen toegedienden Doop *doorgehaald* mocht worden in de Doopboeken hunner Gemeente, - verklaar ik niet in te zien, daar, zoo ik het wel heb, de Doop ons niet zoo zeer tot leden van deze of gene *gezindheid* in de Christelijke Kerk, - als wel tot leden der Christelijke *Kerk* inwijdt (155).'

Hier wordt dus tegen de Afgescheidenen geopponeerd, onder opmerking, dat men tussen de 'kerk' en een 'gezindheid' BINNEN de 'kerk' wel ter dege onderscheiden moet.

Hoe weinig evenwel dit geredeneer steek houdt, hoe onzeker de liberalen in kerk en staat zelf waren, en hoe opportunistisch daarom dergelijke verdedigingsredenen zijn, ziet ieder in, die er mee rekent, dat in denzelfden tijd de liberalen de verscheiden *instituten* soms rekenden tot *'afdelingen'* (communautés) van één en denzelfden *'godsdienst';* citaten en litteratuur-vermelding gaf ik in mijn: 'De dogmatische Beteekenis der Afscheiding'. Den énen keer dus werd tussen 'gezindheid' en 'kerk' zó onderscheiden, dat men de pluraliteit der instituten (hun meervoudigheid) ermee *bestrijden* kon, den anderen keer zó, dat men ze ermee *verbinden* kon. Wat doet die pedanterie van Boeles dan al dadelijk armoedig aan.

Hierbij kwam dan bovendien nog de onzekerheid in de uitlegging en *toepassing van de grondwet,* gelijk deze onzekerheid in de dagen der Afscheiding scherp aan het licht trad. De rechtbank was onzeker, de regering niet minder. Had niet de minister van Justitie, Van Maanen, zo taai vastgehouden aan zijn liberale denkbeelden, en aan zijn wil, om de 'ellendigen' *in elk geval* ten onder te houden, er ware heel wat anders gebeurd in Nederland, dan thans het geval blijkt geweest te zijn.

Temidden van zóveel onzekerheid op zóveel punten blijkt ook in regeringskringen inzake de onderscheiding van 'gezindheid' ('gezindte') en instituut de verwarring groot. Te groot voor wie met dragonders en bajonetten en processen zouden gaan werken.

Zo wordt b.v. in april 1836 een zeer geheime pro-memorie over de 'Afgescheidenen' den koning, bij bezoek aan Amsterdam, 'in handen gespeeld'. Daarin verkondigt iemand als zijn mening het volgende:

> 'Er is volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen gewaarborgd, tevens van derzelver belijdenis en openbare en gemeenschappelijke "eeredienst", zoodat er buiten de godsdienstGEZINDTEN (!), welke tijdens de invoering der grondwet bestonden, ook andere en nieuwe zijn geoorloofd.' (Art. der Staatswet 190 met 193 en 196.)

Hier heet dus een nieuw instituut een nieuwe 'GEZINDTE'. Al weer een ander geluid dus.

Van Maanen, minister van Justitie, evenwel, die in het geheime advies een merkwaardige overeenkomst ziet met de redeneringen der (den Afgescheidenen gunstiger gezinde) rechtbank van Amsterdam, klampt zich vast aan de door hem beweerde 'tegenstelling' van 'begrip' en 'eredienst'. En hij constateert (men lette op het onbeholpen gescharrel met woorden als *'niet-absoluut'* en *'niet-onbeperkt'):*

> 'De grondwet zelve behelst de tegenstelling van begrip en eeredienst en het is juist om de ondergeschiktheid aan het hoog gezag ten opzichte van alle naar buiten werkende daden te doen uitkomen, dat in art. 190 de vrijheid van begrip wordt vermeld. Dit is waar in dien zin, dat nieuwe GEZINDHEDEN niet absoluut zijn geprohibeerd, doch daarom is derzelver OPRICHTING nog niet onbeperkt vrij.'

Nieuwe verwarring dus. Van Maanen, èn óók zijn opponent bij den koning, leggen *beide* een tegenstelling tussen 'gezindheid', zoals ZIJ het woord bezigen, *én* 'gezindheid', zoals ANDEREN het bedoelen. Maar hun conclusies staan als het op de exegese van dezelfde grondwet aankómt, weer vierkant tegenover elkander.

En dan komt daar nog bij: het overigens voor de Afgescheidenen veelszins troostrijke artikel in het 'Handelsblad' van 28 januari 1836:

> 'De aanschrijving, vanwege den prokureur-generaal bij het hooggeregtshof aan de onderscheidene regterlijke ambtenaren, om degenen, die zich van het door een koninklijk besluit gecreëerde *kerk*BESTUUR hebben afgescheiden, te vervolgen, wanneer zij van het hun in art. 193 der Grondwet gewaarborgde regt gebruik maken, is inconstitutioneel, maar zij is dit vooral om de gronden, waarop zij rust. Men past toch art 192 niet toe, alsof er van GEZINDHEDEN, maar van kerkelijke ORGANISATIE werd gehandeld; men handhaaft niet de Hervormde Kerk, maar de besluiten OVER of OMTRENT de Hervormde Kerk sedert eenige jaren genomen. Met één woord: het gouvernement zegt niet: Ik verklaar de gereformeerde GEZINDHEID te willen beschermen; maar: DE GEZINDHEID, die ik beschermen wil, VERKLAAR IK VOOR DE GEREFORMEERDE...
> Wij achten het dus als de vordering der grondwet, dat het gouvernement bij de aanstaande vrijvergunning der *herstelde gereformeerde kerk,* die vergunning niet geve aan eene nieuwe SECTE, welke in den zin der grondwet niet bestaat, maar als een van het overige deel afgescheiden GEDEELTE der gereformeerde GEZINDHEID...en eindelijk, dat men deszelfs gemeenten...doe deelen in de regten en voordeelen, die de constitutie aan de Hervormde GEZINDHEID in het algemeen verzekert.'

Tot zover het 'Handelsblad'.

Men ziet: de onderscheiden stemmen spreken zeer verschillend. *Met de onderscheiding 'gezindheid' en 'kerk' ('instituut') opereert de één alzó, de ander aldùs.* En ieder wil er zijn eigen doel mee bereiken.

Als men deze dingen leest, krijgt men toch weer respect voor de afgescheidenen, die, ongeschoold, immers, door de universiteit verkeerd opgevoed, temidden van zóveel verwarring, vrijwel rechte

paden wisten te trekken, zolang het op de grote lijnen aankwam. Dan houdt men op, Separatie en Doleantie een verschil op te dringen, dat men niet handhaven kan tegen de nuchtere feiten. Dan houdt men, bij het lezen van de geschriften der Afgescheidenen, en bij het trekken van conclusies uit de door hen gekozen terminologie, rekening met de algemene verwarring, die er in die dagen heerste inzake begrippen als ‘gezindheid’, ‘kerk’, ‘instituut’, ‘afdeling, ‘godsdienst’, en wat dies meer zij.

En vooral: men doordringt zich ervan, *hoe hopeloos de discussies vastlopen bij liberalen en bij anderen, als men de kerk en het kerkelijk instituut, de belijdenis en het haar als accoord van gemeenschap aanvaardend instituut, van elkander abstraheert.* Dat doet de belijdenis zelf niet. Dat doet de bijbel ook niet. Dat doet Calvijn evenmin. Dat doen de liberalen in 1834, en de onzekere rechtslichamen, die geen raad weten met het geval.

En intussen gaan de Afgescheidenen verder: vrij van een bestuursinstituut, dat de overheid VERZOCHT, hen te vervolgen; een VERZOEK waarvan WORMSER terecht in ‘De Nederlander’ van 2 dec. 1852 opmerkte, dat het toen nog IN VOLLE KRACHT BESTOND (Fabius, Kerkelijk Leven, 28).

En, zich losmakende van een *bestuur,* dat hen op van alle kanten onzekere rechtsgronden *verhinderde, God naar hun geweten te dienen,* wisten zij het: geen nieuwe secte te vormen, doch de vaderlandse kerk.

Niet zíj waren de Gescheidenen, doch de anderen, die, als de overheid hen in boeien liet slaan, omdat zij b.v. eens ouder gewoonte (zie hiervoor) over de preek van den hervormden dominee wilden praten, het hoofd in den schoot legden, en den mensen meer gehoorzaam waren dan God.

SEPARATISME is altijd wereldgelijkvormigheid.

Maar wereldgelijkvormigheid verdedigt zich soms met de gedwongen *separatie,* die gevolg was van gehoorzaamheid, aan te duiden als *separatisme.* Ten onrechte.

Dit moest, mijne broeders, onder ons alzo niet zijn.

Een vraag van 1834 en een herinnering aan 1834.*)

Onze lezers herinneren zich, dat ik hier letterlijk overnam, en zin voor zin beantwoordde (dit is geen gepoch, maar alleen een verzoek aan andere bladen, om voortaan niet meer met een 'men' te werken) wat de aftredende rector der Vrije Universiteit opmerkte over het a.s. Congres. Eén der opmerkingen was deze:

> 'Is het wel raadzaam, met het oog op het veelvuldig gebruik, dat van die belijdenisschiften als accoord van gemeenschap wordt gemaakt, en moet worden gemaakt, de betekenis van de onderteekening er van zoozeer te verkleinen?'

Reeds werd hierop geantwoord, dat de betekenis der ondertekening juist *niet* verkleind werd door degenen, die er bezwaar tegen hebben, mensen, die ondertekenen wat ze niet geloven, in dat werk te *hèlpen* voor de toeziende schare. *Juist omgekeerd,* degenen, die zo iemand daarin met hun wetenschappelijk gezag steunen, en 'gereformeerd' noemen wie het niet is, juist zij verkleinen de betekenis van de ondertekening der belijdenis.

Dit zij evenwel verder daargelaten.

In dit Afscheidingsnummer willen wij eens zien, hoe Hendrik de Cock 'de betekenis van de ondertekening' der formulieren in het 'ius' constitutum[1)] èn daartegenover (helaas) in het ius constituendum[2)] zag.

Naar ik meen, precies zo als ik. Hij hechtte er zóveel betekenis aan, dat hij er zich wel voor wachtte, een krachtens het geldend 'recht' geschiede acte van ondertekening als serieus aan te dienen, wanneer ze het niet was (let wel: serieus is hier geen qualificatie van een 'ziel', alleen maar van een 'werk', een qualificatie naar het recht dat gelden moet). Een gereformeerd predikant, die levendig belang stelt in de kwesties van dezen tijd, wijst mij op volgend citaat uit de voorrede op den befaamden bundel der 'Evangelische Gezangen'. Men zou tranen huilen bij volgende dierbare passage:

> 'Wij ondergeschrevene Predikanten en Ouderlingen door alle de Synoden der Nederlandsche Hervormde Gemeenten volgens derzelver bijzondere Resolutiën gecommitteerd en geauctorizeerd...verklaren...dat wij met alle nauwkeurigheid hebben toegezien, dat daarin niets mogte voorkomen,

*) De Ref., 15e jrg. No. 2, 12 okt. 1934, het zgn. 'Afscheidingsnummer', bl. 22.
1) Het geldend (aangenomen) 'recht'.
2) Het recht, dat feitelijk (zou) moet(en) gelden.

> eenigszins strijdig met de aangenomene leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, zooals die naar Gods Woord in den Heidelbergschen Catechismus, de Belijdenis des Geloofs, en de Canones van het Synode Nationaal, te *Dordrecht* in de jaren 1618 en 1619 gehouden, vervat is; gelijk wij ook in gemoede verklaren, dat in dezelve niets gevonden wordt, in het allerminste afwijkende van de bovengemelde Formulieren van eenigheid...'
> Onderteekenaars o.a.
> Mr PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE.
> ABRAHAM RUTGERS, predikant te Haarlem.
> Mr RHIJNVIS FEITH (!).
> HERMAN MUNTINGHE.
> 6 September 1805.

Leg nu eens hiernaast de vraag van daareven: 'Is het wel raadzaam.....?' En denk dan nog eens aan De Cock. Dan komt de vraag op: Wie heeft in die dagen de betekenis van de ondertekening 'verkleind'? De Cock? Of de anderen?

Nog een ander citaat legt de bovenbedoelde predikant ons voor: Het handelt over den befaamden ds Reddingius, den man, tegen wien De Cock zo heftig heeft moeten strijden:

> Uit 'De Schaapskooi van Christus aangetast door twee wolven en verdedigd door H. de Cock, in leven Geref. Leeraar te Ulrum.'
> 'Die formulieren, zegt hij (Reddingius n.l.) voorts, mogen blijven bestaan en geveinsdelijk nog zegt hij er bij, dat hij zich met den geest en den zakelijken inhoud derzelve, zeer goed vereenigen kan.'

Ik weet heel goed, dat dergelijke herinneringen kunnen worden uitgelegd als demagogie. Daarom zeg ik er maar dadelijk bij, dat ik er niet aan denk, de situatie van heden in de verhoudingen van toen te willen tekenen. Dat ware in hoge mate oneerlijk. Maar ik voeg er iets anders aan toe. Ik knoop dat vast aan wat die predikant me schrijft:

> 'De Cock durft 't wel bij den waren naam noemen, hij beoordeelt de menschen naar hun *geschriften* in 't licht van hun *eed!*'
> ('Geveinsdelijk'.)

Op dit punt is er inderdaad verschil tussen enkele gereformeerde medewerkers aan dat congres, of enkele verdedigers ervan, en mij. Sommigen zeggen: 't is toch zo goed bedoeld, let toch op onze ziel, die oprecht is. Ik antwoord: ik doe dit *in dit verband* niet. Want ik heb van die ziel geen kwaad gezegd. Ik heb Uw bedoelingen niet beoordeeld. Ik vind het ook onbillijk, dat gij het voor u zelf in dit verband verlangt. Want als ik Uw ziel in geding breng, moet ik het ook die van de anderen doen. De ziel, en de bedoeling van die anderen in de organisatie, die ik bestrijd, zal ook wel best wezen. Maar het gaat om wat er voor het front komt, om iemands *geschriften.* En dan zeg ik met De Cock: de één ondertekent 'oprechtelijk', en de ander 'geveinsdelijk'. En wie dan niet zijn groten teen in enige klem vreest te zullen zien komen, omdat hij weet, dat God de voeten van

zijn knechten als die der hinden maakt (niet-in-de-klem), die doet als Hendrik de Cock: hij houdt zijn tenen vrij van de klem ener kerk, die de formulieren laat ondertekenen met allerlei reservatio mentalis (een zwakheid, die vooral bij mensen voorkomt, die een ander van ‘roomse’ neigingen beschuldigen); en klaagt hij, dat iemand ‘geveinsdelijk’ ondertekent, dan doelt hij daarmee op diens geschriften, niet op 's mans ‘ziel’, die het wel weer voor zichzelf zal hebben klaar gemaakt.

De Heren der Gezangen en de drie formulieren.

Reddingius en de drie formulieren.

Als toen De Cock gezegd had:

‘is het wel raadzaam.....de betekenis van de ondertekening zo te verkleinen?’ -

wel, dan had hij misschien ook een ‘congres van gereformeerden’ belegd met vriend Rhijnvis Feith, mitsgaders met den weleerwaardigen Reddingius.

Maar De Cock liep als de hinden. Zijn voeten waren uit de klem. Hij wist, dat het er niet op aankwam, wie de waarheid zei: een synode, of zijn dienstbode. Als 't maar waar was. En dat men niet zich moest overgeven aan de oordeelvellingen van de Hervormde synode, of van Rhijnvis, bijgenaamd Feith, of van Reddingius. Al zeiden ze nog zo vaak met Hofstede de Groot, dat zij allen de formulieren konden ondertekenen, en dat men die tekenende zielen geenszins van objektieve onwaarheid in dezen moest beschuldigen.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) I.[*)]

Die lezers, welke reeds tot ons ‘overjarig koren’ behoren, zullen zich herinneren, dat in den vorigen jaargang een artikelenreeks is geopend, welke bedoelde, antwoord te geven op een door Prof. Dr. V. Hepp in den almanak van het Studentencorps aan de Vrije Universiteit geschreven artikel[**)]. We hebben om een bepaalde reden die artikelen toen gedurende enigen tijd opgeschort. Men heeft gezegd, dat dat toch wel neerkomen zou op een loslaten van het onderwerp. Die dat gezegd hebben, mogen weten, waarom zij een pertinente

*) De Ref., 16 nov. 1934 e.v.v., 15e jrg. No. 7 t/m No. 30. (Kerkelijk Leven, 20 artt.).

**) Zie dit werk bl. 303 v.v.

verklaring, dat ik tegen het najaar vervolgen zou, beschouwd hebben als een diplomaten-woordje, dat de taal soms pleegt te gebruiken voor het verbergen der gedachte. In ieder geval zien zij thans, dat ze zich vergist hebben.

Wijl ‘De Reformatie’ nog voortdurend nieuwe lezers winnen mag - en dat in dezen tijd - moet ik even ter wille van hen, die voor 't eerst ons blad lezen, een korte herinnering geven aan wat reeds afgehandeld is.

In den almanak stond een artikel, waarin de bestrijding van de pluriformiteitsleer werd gequalificeerd als een uiting van epigonisme. De tekst van het artikel - ook op dit punt letterlijk aangehaald - bewees, dat de schrijver ook bestrijden wilde, wat door mij in ‘De Reformatie’ was opgemerkt. Sommigen hebben dat ontkend, maar konden dit slechts doen door de stellige verzekering van het artikel zelf te weerspreken. Den moed daartoe heb ik evenmin als den wil ertoe. Het was dus geen aanval mijnerzijds, doch alleen verdediging van zonder enige polemiek geschreven beschouwingen, toen ik in den vorigen jaargang begon het artikel te beantwoorden. Naar bescheiden mening heb ik geen regel bestreden, zonder hem eerst letterlijk te citeren.

Ik stelde enkele punten aan de orde.

Het eerste daarvan was wel de vraag, of Calvijn inderdaad zó sprak, als de schrijver van het artikel tegenover de door hem bedoelde auteurs hem meende te hóren spreken. Getracht werd, aan te tonen, dat Calvijn iets anders leerde, dan het almanak-artikel hem liet zeggen.

Dat punt was juist afgehandeld, toen ik de artikelen opschortte (daarom kon het ook zonder veel moeite gebeuren).

We komen dus thans toe aan het volgende punt, dat we beloofden te zullen bespreken.

Volgende week hopen we het nader te omschrijven en de behandeling ervan te doen aanvangen.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) II.

In ons nr. van 23 maart j.l. beloofden we, nadat de eerste der drie gestelde vraagpunten feitelijk reeds was afgehandeld, nog enkele slot-

opmerkingen te geven over Calvijn, om dan daarna ons te zetten aan de behandeling der resterende punten. Blijkens het nr. van 9 maart had dit de bedoeling, nog iets te zeggen over enkele gedachten van Calvijn, die in prof. Hepps betoog niet waren vermeld, en mij toch de vermelding waard leken.

Nu staat mij niet zo levendig meer voor den geest, wat indertijd die bepaalde punten geweest zijn. Ik zal daarom enkele aanhalingen van Calvijn hier geven, waarop ik mijnerzijds thans den nadruk zou willen doen vallen. Gemakshalve volg ik de bekende vertaling der Institutie, die prof. dr A. Sizoo ons geschonken heeft.

a. In IV, I, 2 wordt gezegd: ‘Daarom wordt ze (de kerk) genoemd katholiek of algemeen, omdat men geen twee of drie kerken kan (lat. liceat) vinden, zonder dat Christus verscheurd wordt’. Daarop volgt dan, dat dit laatste *onmogelijk* is (fieri non potest). Hieruit volgt dus, dat Calvijn hier spreekt over de eenheid der kerk, gelijk God ze ziet. Inderdaad, maar in het begin van de § heeft hij gezegd, dat hij nu wil gaan handelen niet alleen over de zichtbare kerk, maar ook over de massa der uitverkorenen die wij niet ‘zien’; de gestorvenen. Conclusie: de eenheid der kerk gelijk God haar ‘ziet’, moet niet worden gehandhaafd *tegenover* wat men ziet van haar gedeeldheid, doch dient in het zichtbare, d.w.z. in het òns zichtbare, uit te komen, zoveel het aan ons staat. Als Calvijn in diezelfde § opmerkt, dat God alleen de kerk ‘kent’, bedoelt dat niet een quietief te zijn tegen de meervoudigheid der kerkelijke instituten, doch een troostgrond tegen het vaak verdwijnen van het kleine getal der gelovenden onder de grote menigte der niet-gelovenden (zie den context).

b. Daarom vervolgt § 3 dan ook met de ‘uiterlijke’ (externa) kerk. Dáár bespreekt Calvijn de gemeenschap der heiligen onder; die is niet buiten-kerkelijk, doch kerkelijk, instituutvormend. De meervoudigheid der instituten wordt op *dit* standpunt steeds een schádepost! De eenheid der kerk wordt hier als geloofsstuk vastgehouden. Men kan ze aanvaarden, ondanks.....ja, ondanks wat? Ondanks het tastbaar-zijn van zóveel in één land of stad of dorp elkaar weersprekende instituten? Neen, ondanks het soms nergens ontdekken kunnen van een instituut, of van een behoorlijk kerkverband.

c. Zó wordt dan ook verklaarbaar, wat de veelbesproken § 9 zegt: overal waar we zien, dat Gods Woord zuiver gepreekt en aangehoord wordt, en de sacramenten naar Christus' instelling bediend

worden, is een kerk van God. Dit ziet niet op plaatsen, waar twee of drie elkaar tegenovergesteld zijn, maar waar ze dan voorts, toch elk voor zich, ‘zuiver preken en horen’ (het-niet-bij-elkaar komen is al een bewijs van niet-zuiver-horen!), doch het slaat op plaatsen, waar het nog niet tot het goede, nodige contact met de universele kerk komen kon. De ‘wettigheid’ (legitimiteit) der ‘conventen’ hangt in laatster instantie niet af van de vraag, of zij REEDS officiële brieven van opneming in het algemene kerkverband vertonen kan, maar is er door de *gehoorzaamheid.* Die gehoorzaamheid zelf evenwel zal dan t.z.t. dringen naar de eenheid, ook wel in het zichtbare. Met de pluraliteit van elkaar weersprekende kerken in één plaats heeft deze § niets te maken.

d. Het oprichten van een nieuwe kerk (laat ons zeggen: een denominatie van een reeds bestaand instituut) naast een uit vrije levensbeweging ergens opgekomen reeds bestaand Gods Woord zuiver predikend principieel gehoorzaam instituut is dan ook verkeerd. De pluraliteit mag men niet voor eigen verantwoordelijkheid aandurven. Daarom zegt § 10: dat men van zulk een ergens gevestigde kerk, die zuiver preekt, etc., het gezag niet mag verachten (spernere), noch haar vermaningen mag verwerpen (respuere). Men mag ook niet van haar afwijken, of haar eenheid afbreken (abrumpere). Men moet b.v. niet, als er ergens een zuivere kerk is, ook al is ze dan nog niet officieel verbonden met een groot-instituut, dat elders als wettig erkend wordt, zomaar een dépendance van dat elders wettige instituut oprichten als contra-kerk tegen de op een bepaalde plaats Gods Woord zuiver prekende kerk, die nog niet bij 't andere grote instituut behoorde. Want dat maakt pluraliteit, die te verfoeien is. ‘Want de Heere hecht aan de gemeenschap zijner kerk zo grote waarde, dat Hij hem voor een overloper en verlater van den godsdienst houdt, die zich van onverschillig-welke (qualibet) christelijke gemeenschap, als deze maar Gods Woord en de sacramenten zuiver bedient, vervreemdt. Een kerkelijke expansiezucht, welke ergens in het buitenland een bestaand, zuiver prekend (etc.) instituut beconcurreren zou, om er een gedeelte der leden uit te halen, handelt dus verkeerd. ‘Uit de kerk weggaan’ (ook al ware het op de lokstem van den een of anderen propagandist van een elders reeds gevestigd instituut) is ‘verloochening van God en Christus’. Men moet dus met het stellen van een nieuw instituut (al is zijn leiding ook zuiverder dan wat men voorhanden vindt) naast een reeds bestaande gemeenschap uiterst voorzichtig zijn; het mag alleen, als de verschillen

onoverkomelijk zijn, de waarheid Gods niet meer te handhaven zal zijn in het ergens reeds vrij en spontaan gevormde instituut. (§ 12, krasse waarschuwing tegen het vermenigvuldigen der instituten, bewijs, dat men heus niet zeggen mag: als ze ergens maar zuiver preken, is de zaak in orde, is het althans een ware kerk).

e. In de volgende paragrafen wordt met kracht gewaarschuwd tegen het stellen van een nieuw instituut naast het ergens bestaande. De pluraliteit der instituten wordt zo ver mogelijk weggeworpen; men mag slechts dan ze aanvaarden, als het ergens gevestigde instituut niet meer te erkennen is voor een kerk van Christus, (§ 14 spreekt duidelijk, eveneens § 15. Vooral ook § 16, een passage, die in krasse bewoordingen hen veroordeelt, die tegen het bestaande instituut een nieuw durven stellen, dat ook 'zuiver preekt', en wat dies meer zij). De volgende paragrafen gaan in denzelfden geest voort.

f. Daarom wordt dan ook gewezen op het voorbeeld van de profeten, die, hoezeer ook de kerk vervallen was, toch niet nieuwe instituten hebben opgericht; argument daartoe was, dat het officiële adres, waaraan de Heere zich zelf gebonden had, door hen niet mocht worden vermeerderd met een nieuw adres, een tweede. Zij wilden geen secessie, geen afscheiding-van-willekeur, want er was bij hen een ijver (studium) tot bewaring der eenheid (§ 18).

g. 'Geen enkele verontschuldiging heeft dus, wie uit eigen beweging de uiterlijke gemeenschap verlaat van die kerk, waar Gods Woord gepredikt wordt en de sacramenten bediend worden.' (§ 19). 'Laat daarom een ieder onzer bedenken, dat dit zijn plicht is, de vergeving der zonden niet ergens anders te zoeken, dan waar de Heere haar geplaatst heeft.' Dat is: in de kerk; en daarom moeten we in haar gemeenschap blijven (§ 22). (vgl. § 27).

Uit het geciteerde volgt, dat Calvijn van de pluraliteit van kerken in één plaats niet weten wil. De stelling, dat men een kerk voor waar houden moet, als in haar Woord en sacramenten zuiver, of zelfs met gebreken, bediend worden, ziet op een toestand, waar niet de éne kerk de andere tegenover zich ziet staan als tweede, of derde, of vierde 'gelegenheid' tot rechte bijwoning van dienst des Woords en tot zuiver gebruik der sacramenten. Calvijns stelling, dat men zulk een kerk voor waar houden moet, is geen vrijbrief aan de 'meer zuivere' (!) om ook de 'minder zuivere' als ware kerk te erkennen, doch betekent een waarschuwing aan de meer of minder 'zuivere' personen, om toch vooral niet het getal der kerken in één plaats of land te vermeerderen met één, of zulke vermeerdering te noemen met

den mooi-klinkenden naam van pluriformiteit.

Volgende week nog iets over Hoofdstuk II; vergelijking van de valse met de ware kerk.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) III.

Gelijk gezegd, zouden we nog iets aanhalen uit het hoofdstuk (IV, II), waarin een ‘vergelijking’ (comparatio) van de valse kerk met de ware gegeven wordt.

1. Nadat eerst de in ons vorig artikel aangegeven hoofdgedachte weer in het kort is saamgevat, knoopt Calvijn nu vervolgens daar de gedachte aan vast, dat, indien in een kerk ‘de hoofdsom der noodzakelijke leer is verbasterd, en het gebruik der sacramenten is ternedergestort’ (we volgen weer prof. Sizoo's vertaling) ‘ongetwijfeld de ondergang der kerk volgt’, want ‘als het fundament der kerk is de leer der apostelen en profeten, door welke den gelovigen bevolen wordt, hun zaligheid alleen op Christus te stellen, hoe zal dan, wanneer ge die leer wegneemt, het gebouw verder kunnen bestaan?’ ‘Daar nu de zaak zo staat onder het pausdom, kan men begrijpen, wat voor kerk daar nog overig is’ (§ 2).

2. En nu volgt een eigenaardige ‘toepassing’, die bevestigt wat ik verleden week opmerkte. De ‘toepassing’ is deze: ‘daarom is er geen gevaar, dat wij, door af te wijken van het verderfelijke deelhebben aan zoveel schanddaden, van de kerk van Christus zouden afgescheurd worden’. M.a.w. vindt men ergens een instituut, dat, zonder nog tot een (of de) ‘ecclesia universalis’ in behoorlijk rapport te staan, Gods Woord zuiver preekt, of daartoe in de toekomst mogelijkheden blijkt te bieden, dan richte men geen andere denominatie daartegen op; zulke *pluraliteit* is te veroordelen. Is evenwel ergens de *roomse* kerk vertegenwoordigd, en anders nog niets, dan hebbe men geen scrupules, een eigen protestants instituut er in te richten, want dan is er niet meer de ware kerk, en behoeft men dus zich niet door het schrikbeeld der pluraliteit, en evenmin door het lokbeeld der pluriformiteit te laten afhouden van het inrichten van een eigen instituut. Men late zich van die daad niet afhouden door het *schrikbeeld* der *pluraliteit;* want als er dan een eigen instituut komt, is dit niet daar ter plaatse kerk-instituut nr. 2, doch kerk-instituut

nr. 1. Het roomse instituut n.l. is geen kèrk-instituut meer, zegt Calvijn. Al weet hij nog zo goed, dat er heel wat gelovigen onder zijn. Dewelke dan ook eruit moeten gehaald worden. En men late zich evenmin van die daad afhouden door het *lokbeeld* der *pluriformiteit,* als mocht men zeggen: wij hebben in de roomse kerk toch ook een zekere 'forma' van het 'wezen' der kerke; derhalve openbaart zich de 'kerke' hier in de roomse forma, en elders in de protestantse 'forma'; laat ons nu zingen. Immers; dat roomse instituut is geen 'forma', waarin het 'wezen' der 'kerke' uit-komt. Calvijn zegt het zo. Ik weet, dat hij op andere toestanden ziet, dan wij beleven. Ik weet echter óók, dat als er gepraat wordt over 'hoeveel gelovigen er ergens nog zijn', ik dan bij menige roomse creatie er meer vind, dan bij vele protestantse van tegenwoordig, die het evangelie hebben weggefilosofeerd. Zodat ik niet inzie, waarom, *indien* men op die manier de pluriformiteitsgedachte verdedigen wil, men de roomsen niet erbij zou rekenen. Als men dan echter maar niet meent, zo iets met Calvijn te kunnen beredeneren.

3. Trouwens, de kwestie 'hoeveel gelovigen er ergens nog zijn' - ik zei het reeds vaker - is het criterium niet. Het lijkt er volgens Calvijn niet op. Want in § 3 heeft hij het over den *'verhuizenden'* God. Niet over den pluriform-behuisden God. Men vergeve mij de zegswijs. In die § 3 spreekt hij over Israël. Hij citeert, gelijk ik in 'De Reformatie' lang geleden deed, Rom. 9-11. Die hoofdstukken zien op den tijd, toen het christendom zich in de wereld baan brak. Hoeveel gelovigen zouden er niet geweest zijn in Israël in den overgangstijd? Maar het *instituut* vervolgde, verwierp, wierp uit. Daarom 'ontkent' Paulus, 'dat die Joden, de vijanden der waarheid, de kerk zijn, ook al ontbrak hun niets, dat overigens kon verlangd worden tot de uiterlijke gestalte der kerk, en hij ontkent dat daarom, omdat ze Christus niet omhelsden'.

4. Voorts: 'ketters en scheurmakers worden zij genoemd' (haeretici et schismatici) die door het maken van tweedracht de gemeenschap der kerk verbreken' (§ 5). Vandaar, dat Augustinus scheurmakers diegenen noemt, die 'soms ook bij gelijkheid van geloof, den band der gemeenschap verscheuren' (I. I.).

5. Heeft een instituut getoond, de zuivere belijdenis (professie) niet te kunnen verdragen, en komt er zo door zijn schuld een instituut van trouw professie doenden tegenover het eerste staan, dan moet dat eerste, uitdrijvende, niet zich hooghartig als 'ware' kerk handhaven, hetzij tegenover, hetzij naast die andere; men moet 'eerst

naar de zaak' (de 'causa', hoe het op het MOMENT DER SCHEIDING stond) 'onderzoek doen', voordat in een of andere richting over wettigheid of onwettigheid geconcludeerd wordt. Dat is toch wel heel wat anders, dan wat tegenwoordig beweerd wordt. Tegenwoordig construeert men vaak met prof. Hepp het zó: overal, waar de hoofdwaarheden der Schrift gepredikt en de sacramenten worden uitgereikt, is een ware kerk, al staat ze ook op een en dezelfde plaats tegen de andere over. Deze laatste mening neemt om zo te zeggen, met den thermometer der 'geestelijke' diagnose de temperatuur op van het gevestigde instituut, dat ik eens even bij een persoon vergelijk: hoe gaat het met den patiënt: koortsvrij, een klein beetje koorts, erge koorts, sterfgevaar? nog veel gelovigen, en veel goeie dominees, minder? etc. Calvijn echter vraagt: laten we eens kijken, hoe het - lang geleden - gegaan is, *toen ze uit elkaar geraakt zijn;* die thermometer kan voorlopig wel wegblijven.

6. Vanwege de ruimteverdeling bewaar ik een ander punt, n.l. dat van de 'sporen' der kerk, der 'kerken', welke er bij Rome (de 'pausgezinden') zijn, tot de volgende week.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) IV.

Blijkbaar hecht prof. Hepp veel waarde aan het feit, dat Calvijn het voorhanden zijn van 'sporen der kerk' ook onder de Roomsen, erkent. Prof. Hepp schrijft:

> 'Evenals vroeger onder de Joden enige bijzondere praerogativae[1] der kerk bleven, zo heeft God ook thans onder de Papisten uit de verwoesting enige vestigia ecclesiae[2] willen sparen. Toen Frankrijk, Italië en Duitsland, Spanje en Engeland door de tyrannie van den Antichrist onder den voet werden getreden, heeft Hij daar den doop, het getuigenis van Zijn verbond bewaard, welke door Zijn mond geheiligd, zijn kracht bewaart. In Zijn voorzienigheid heeft Hij ook andere overblijfselen gelaten, opdat Zijn kerk niet geheel zou ten gronde gaan (Inst. IV, 2, 11). Aan de Papisten kan de(n) titel van kerk niet kortweg (simpliciter) worden toegekend. Maar niet wordt geloochend, dat er bij hen kerken zijn (ecclesias esse). De strijd loopt alleen over de ware en wettige inrichting (Constitutio) der kerk. Elke vergadering en het gehele lichaam mist bij het Pausdom de(n) wettige(n) vorm van kerk (carere legitima ecclesiae forma, Inst. IV. 2. 12).'

1) Prof. Sizoo vertaalt: enige bijzondere voorrechten der kerk. Franse vertaling: quelques prerogatives appartenantes à l'Eglise.
2) Prof. Sizoo vertaalt: de sporen (der kerk). Franse vertaling: quelques traces.

Tot zover het brede citaat uit Prof. Hepps artikel.

Nu dient men zich wèl te bezinnen over de bedoeling van deze passage.

Men zou immers kunnen denken: dergelijke uitspraken *zien op zulke toestanden,* waarin de Reformatie nog niet was doorgedrongen, nog niet had gezegevierd, waar dus *nog niet tegenover het roomse instituut een ander, n.l. dat der Reformatie, was gaan staan.* Indien prof. Hepp het zó bedoelt, en *daarin* Calvijns mening terug vindt, zou er gelijk wij niet nadrukkelijk behoeven te herhalen, niets tegen te zeggen zijn; wij hebben ook al in denzelfden tijd, die prof. Hepp tot schrijven blijkt genoopt te hebben, gelijke meningen verdedigd.

Evenwel - zó staan de zaken niet. Want wanneer prof. Hepp een samenvatting van Calvijns gevoelen geeft, en dan daarbij op deze kwestie terugkomt, dan schrijft hij:

> 'Elke singula ecclesia, waarin de *hoofd*waarheden der Schrift worden gepredikt, al moge zij in andere afwijken en de Sacramenten worden uitgereikt, moet als een ware kerk worden erkend. *Natuurlijk wist Calvijn, dat op een en dezelfde plaats soms meer dan één vergadering zich als kerk presenteerde. Daarvoor maakt hij echter geen voorbehoud.* Hij zegt niet: op één plaats kan slechts één singula ecclesia de ware zijn. Neen, elke kerk, die aan de zoeven genoemde voorwaarde voldoet, is als een ware te beschouwen. Zelfs, al zou die nog leven onder de pauselijke hierarchie, die pauselijke hierarchie mist den wettigen en waren kerkvorm. Haar hierarch is de Antichrist. Maar in haar zijn nog singulae ecclesiae, die de vestigia van een kerk bewaren. Onder die vestigia noemt hij in de eerste plaats den doop.'

Het is me, met de opneming van dit laatste citaat, niet te doen om een brede bespreking ervan. Veel ervan is reeds in de eerste artikelenreeks ter sprake gekomen. Ik geef deze passage alleen daartoe weer, opdat ieder zal kunnen zien, dat volgens de mening van prof. Hepp een roomse kerk (in stad, of land, of streek) nog als ware kerk te beschouwen is op de genoemde minimumvoorwaarde, *zelfs indien er een kerk der Reformatie in diezelfde stad, datzelfde land, diezelfde streek, naast dat roomse instituut zou zijn;* en dat voorts dit *de mening van Calvijn* is.

Dàt is het punt, waar het hier om gaat.

Welnu, wij stellen hiertegenover onze mening: *dit is de mening van Calvijn* NIET.

Want *in de eerste plaats:* Calvijn heeft hier *niet* het oog op toestanden, als prof. Hepp óók aanduidt (in éénzelfde plaats, land, streek meer dan één instituut), doch op perioden waarin het oude, verbasterde instituut *nog geen ander instituut, uit reformatie ge-*

boren, naast of tegenover zich vond; waarin het dus nog in die omgeving *alleen* stond. Op *zulke* toestanden ziet Calvijn, als hij het over de *Joden* heeft. Dat blijkt duidelijk uit de voorbeelden, die hij ter illustratie van zijn betoog uit de geschiedenis van Israël kiest; in § 11 heeft hij het over de periode, toen de Heere nog zeggen kon, dat de kinderen, die aan de Joden geboren werden, *zijn* kinderen waren (Ezech. 16:20); en in § 7 en 8 desgelijks (Jerobeam, Achab, Elia, Micha, etc.).

Ja, dit in de tweede plaats, Calvijn zegt nadrukkelijk iets, dat tegen de constructie van prof. Hepp ingaat. In § 9 wijst hij erop, dat de 'pausgezinden' twee dingen 'van ons eisen':

a. deelneming aan hun gebeden, heilige handelingen, ceremoniën;
b. erkenning van hun kerk als kerk, wat de daaraan te bewijzen eer betreft, en de macht (potestas) van jurisdictie.

Op dit laatste punt nader ingaande, merkt Calvijn in § 10 dan op, dat Rome hier het onmogelijke eist. Waarom? 'INDIEN ze' (d.w.z. de tegenwoordige vergaderingen, coetus, der pausgezinden) kerken zijn, is DE SLEUTELMACHT BIJ HEN' (d.w.z.[3] bij die kerken). INDIEN zij kerken zijn, DAN geldt bij hen Christus' belofte: 'Zo wat gij binden zult.....' enz. Hier wordt dus de kerk als draagster der sleutelmacht erkend; en op dien grond wordt de pluraliteit van 'ware kerken', naast elkaar in één gebied, veroordeeld; immers, de roomsen kunnen dien dubbelen eis in de door Calvijn bedoelde gevallen slechts stellen, als er een tweede, niet-rooms, instituut tegenover het hunne staat. Dat hij op zulke gevallen ziet, blijkt immers uit vergelijking van § 10 en met § 6. In § 6 wordt gedoeld op plaatsen, landen, waar de Roomse kerk de gehoorzamen 'uitgeworpen' heeft, in § 10 desgelijks ('zij verstoten uit hun gemeenschap allen, die ongeveinsd', op goeden grond, non ficte, zich dienaren van Christus noemen).

Daarom - dit in de derde plaats - ziet de in § 11 en 12 uitgesproken erkenning, dat er (gelijk oudtijds onder de Joden) zo ook thans onder de roomsen nog 'kerken' zijn, op streken, waar nog geen reformatie is doorgedrongen tot overwinning. Dat is dan ook de zin van de verwijzing naar Frankrijk, Italië, Duitsland, Spanje en Engeland. De doop hield daar zijn kracht; maar dat zegt Calvijn van den tijd van vóór de Reformatie, gelijk hij ook handelt over de Joden (en de besnijdenis) uit de dagen van vóór het Nieuwe Testament. Wel hebben ook tegenwoordig (hodie, auiourdhuy) de roomsen nog

3) *Penes ipsas;* dit moet slaan op ecclesiae, niet op coetus (mannelijk).

enige vestigia (sporen, traces) der kerk. Maar dat zijn b.v. de doop, en andere overblijfselen (reliquiae, reliques); dat zijn dus niet gemeenten zelf, doch kerkelijke *goederen, handelingen.....*opdat de kerk niet geheel te gronde zou gaan.....Deze laatste toevoeging bewijst, dat het over landen gaat, waar de Reformatie nog niet doorbrak. Calvijn wil doen zien, hoe God altijd Zijn kerk bewaard heeft, steeds mogelijkheden, aanknopingspunten voor de Reformatie heeft gelaten. Maar het betoog zegt niets over de periode van later, toen er twee, drie kerken gelijkelijk dongen naar de autoriteit der sleutelmacht, in een zelfde plaats.

In de vierde plaats, nadat in § 11 (zie hierboven) is gesproken over 'reliquiae' (overblijfselen) der kerkelijke *genadegaven,* handelt § 12 nog even over 'reliquiae' (overblijfselen) van *mensen,* van Gods *volk.* Onder de Roomsen (men denke aan den geweldigen invloed van de vroegere overheid in godsdienstzaken) erkent Calvijn, ook nadat *elders* de Reformatie doorgedrongen is, nog zulke overblijfselen van Gods *volk* in streken, waar dit *nog niet* het geval is; overblijfselen, die nog kerk zijn. 'Kortom', zo besluit hij, 'ik zeg, dat er kerken zijn in zoverre de Heere de overblijfselen van Zijn volk, *hoe ellendig verstrooid en uiteengejaagd dan ook,* daar op wonderlijke wijze bewaart'. Wie heeft den moed, een tijd, waarin de gelovigen uit elkaar gejaagd en vervolgd worden, te vergelijken met een periode, waarin rustig en zelfverzekerd de éne 'ware kerk' in eenzelfde streek of land ('provincia') de andere 'ware kerk' in 'con-currentie' ziet tegen zichzelf?

Conclusie: tegen deze voorstelling van zaken heeft niemand bezwaar; ze is ongeveer hetzelfde, als wat de belijdenis uitspreekt (dat de kerk nooit geheel verdwijnen kan), gaat samen met de als axioma aanvaarde gedachte, dat elk zich moet voegen bij 'de ware kerk' (enkelvoud), en bewijst, dat prof. Hepp de door mij in het tweede citaat cursieve woorden eigenmachtig heeft ingevoegd in het betoog, *zonder evenwel ze uit Calvijns Institutie te kunnen verifiëren.*

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) V.

Hiermede is dan afgehandeld, alles wat met betrekking tot de eerste der in ons nummer van 9 februari 1934 aan de orde gestelde kwesties de aandacht ons scheen te verdienen.

Zo zijn we dan vervolgens toegekomen aan het tweede punt. We zouden aantonen, dat prof. Hepp in zijn almanak-artikel ‘een èn - èn bij dr Kuyper en dr Bavinck onderstelt (dat hij dan tegenover het epigonistisch geheten òf - òf plaatsen wil), hetwelk bij geen van beiden een heus-ontwikkelde leer is’. Een èn - èn inzake de pluriformiteitsleer.

Terwille van de nieuwe abonné's, die uit de hierboven gegeven formulering van dit tweede vraagpunt misschien niet veel wijzer kunnen worden, wil ik nog even de situatie tekenen.

Prof. Hepp constateert,

dat dr Kuyper ‘zijn leer der pluriformiteit voorgedragen heeft’;

dat dr K. daarin naar de beste periode van de Reformatie teruggreep;

dat er echter ‘in onze hedendaagse Calvinistische beweging’ meer dan één symptoom van epigonisme valt te ontdekken, ook inzake de leer van de pluriformiteit der kerk;

dat men met name aan dit zoëven genoemde symptoom het ernstige gevaar van epigonisme kan belichten, gelijk prof. Hepp dit dan ook tracht te doen, ‘na nauwgezette analyse’ van ‘de kritiek’ dergenen, ‘die in den laatsten tijd op deze leer kritiek hebben uitgeoefend’ (en die dat vrijwel tegelijkertijd deden, zo ongeveer in 1932, K.S.);

dat nu dit epigonisme, ‘impotent’ als de epigonen zijn ‘tot voortbouw’, het ‘gebrek der kleine geesten: bewustzijnsvernauwing’, als hun ‘voornaamste gebrek’ doet zien, wijl het epigonisme *eenzijdig* is in zijn *schijnbare* consequentie;

dat immers de consequentie der epigonen slechts ‘een consequentie van *één bepaalden factor met verwaarlozing van andere*’ is; want ‘het epigonisme kan in zijn simplicisme *geen kontraste waarheden erkennen.* Het opereert steeds met het òf - òf, maar nooit daarnaast met het èn - èn’; het is ‘tegen moeilijkheden niet opgewassen; het volgt het liefst den weg van den geringsten wederstand’;

dat in dit epigonisme ‘de beschouwing van eigen kerk als EEN ware wordt vernauwd tot deze: onze eigen kerk is DE ware, wat zich daarbuiten aandient is een valse kerk of een sekte, dus geen kerk’[1)], (òf - òf);

dat Kuyper en Bavinck de pluriformiteitsleer (èn - èn) hebben hersteld en verrijkt;

1) Dat geen enkele der door prof. Hepp nauwgezet geanalyseerde critici in deze al te abrupte weergave van gevoelen zich zal kunnen vinden, is duidelijk bij nauwgezette analyse.

dat dus ‘het epigonisme, dat de pluriformiteitsleer loochent’, ‘niet slechts Kuyper en Bavinck’ ‘bestrijdt’, maar (ook) snijdt in het hart der Reformatie. ‘Het valt het kerkbegrip van Calvijn af om op dit punt Rome in het gelijk te stellen, dat ook naast de kerk slechts de sekte kent’.

* * *

Nu hebben we over Calvijn en ook over de Synopsis (het gereformeerde leerboek der Reformatie) reeds breed gesproken, en naar we menen aangetoond, dat de schrijver van het almanak-artikel zich ten enenmale vergist had in het weergeven van beider opinie.

Daarmee is dus op dit punt (het snijden in het hart der Reformatie!) het in ons geval wel wat vurig ros van het betoog, naar we menen, een pees doorgesneden.

Maar we moeten nu nog verder.

Prof. Hepp immers heeft beweerd, dat dr A. Kuyper in het voordragen van ‘zijn’ pluriformiteitsleer naar de beste periode der Reformatie heeft teruggegrepen.

Nu stellen wij daartegenover als onze mening:

a. hetgeen prof. Hepp als de leer van de ‘beste periode der Reformatie’ liet zien (Calvijn, Synopsis) wàs de leer dier periode niet; de Synopsis is door hem misverstaan (zie de eerste artikelenreeks);

b. ook al *zóu* dr Kuyper ‘zijn’ leer der pluriformiteit hebben kùnnen vastknopen aan de ‘beste periode der Reformatie’, dan is dat nog volstrekt geen bewijs, dat het ook inderdaad een rijpe vrucht der reformatie als *zodanig* is;

c. er is echter geen sprake van, dat de pluriformiteitsgedachte bij dr Kuyper in een welbewust en consequent volgehouden heuse *leer* is ontwikkeld. Ook niet als een leer ‘in de windselen’.

* * *

Over punt a. behoeven wij natuurlijk niet meer te spreken.

Wel willen wij iets zeggen inzake punt b.; óók omdat dit ons goed lijkt voor de zuiver-houding van de ‘sfeer’, waarin wij heel of half naar elkaar luisteren, wij, al-of-niet-epigonen van 1934.

Men moet niet menen - dit wilde ik met het onder b. gezegde opmerken, - dat, als dr Kuyper, hetzij dan in eigen woorden, hetzij volgens één zijner verdedigers, zegt: *dit* of *dat* heb ik ontleend aan ‘onze echte theologen uit den bloeitijd’, daarmee dan altijd bewezen is, dat de daar gevonden bewering een wezenlijke vrucht der *Reformatie* zou zijn.

Integendeel: soms is zulk een bewering dan óók al te vinden bij de scholastiek; d.w.z. bij de bedorven theologie, vermengd met allerlei onchristelijke filosofie, van vóór den Reformatietijd. Of bij de Luthersen.

* * *

Zo iets behoeft trouwens niet te verwonderen.

Noch voorzover het dr A. Kuyper betreft.

Noch voorzover het die 'echte' gereformeerde theologen 'uit den bloeitijd' betreft.

Want - wat dr A. Kuyper aangaat - deze held, deze generaal, deze bouwer van ons gereformeerde leven, heeft na zijn bekering van het liberalisme tot het gereformeerde denken gretig en met verdienstelijken ijver gegrepen naar de oude gereformeerde theologen; heeft daarmee ons volk en zichzelf een groten dienst gedaan; heeft daarin ook, *wat de grondgedachten betreft,* het gereformeerde denken in ere hersteld; doch heeft ook wel eens in begrijpelijke overhaasting beweringen van 'onze echte theologen' als specifiek gereformeerd aangezien, welke toch in werkelijkheid niet anders waren dan onverteerde brokken scholastiek. Wie dan daarop wijst, en in zo'n geval op dat bepaalde punt Kuyper 'bestrijdt', is geen epigoon, doch iemand, die Kuyper ontdoen wil van inconsequenties, en zo tot den èchten Kuyper terug wil. Opdat geen epigoon ondoordacht den meester naprate.

En - wat die 'echte theologen uit onzen bloeitijd' betreft - ook hùn nog vaak openstaan voor nawerkingen der middeleeuwse scholastiek behoeft geen mens te verwonderen. Reformatie gaat niet zo maar ineens. Zij vordert soms vele eeuwen, om zich geheel te kennen, en dus te ontdoen van vreemde elementen, die wèl passen in het door haar verlaten oude systeem-van-denken, doch niet bij haar eigen grondgedachten. Men moet dan ook nimmer zeggen: *'dit* of *dat* vond ik bij oude gereformeerde theologen, *dus* is het gereformeerd; wie er tegen ingaat, snijdt in het hart der Reformatie'. Want het zou wel eens kunnen wezen, dat zo'n oude theoloog op dat punt nog niet diep genoeg had gesneden in het hart der.....scholastiek.

* * *

Om niet in nevelen te blijven, noem ik twee konkrete voorbeelden.

Het eerste daarvan raakt de leer der drieërlei Gods-kennins of 'theologie': de theologie der *unie* (die bij Christus zou zijn, wijl zijn menselijke natuur verenigd is, d.w.z. 'unie' heeft, met de godde-

lijke); de theologie van den *pelgrimstocht* (die dan de onze zou wezen, wijl wij nog maar op reis zijn naar het hemels vaderland), en de theologie der *aanschouwing* (welke dan in den hemel bij de zaligen is; zij 'zien' immers God). Dr A. Kuyper neemt deze onderscheiding in zijn Encyclopaedie over, noemt ze 'noodzakelijk', dankt ze aan 'de oudere Theologen', die ze zijns inziens zelf weer 'dankten aan de *Heilige Schrift'.* Ook Bavinck noemt deze onderschieding; en nog onlangs werkte de hoogleraar Haitjema ermee. Toch is ze opgekomen uit de scholastiek, treft men ze bij Duns Scotus, Thomas en anderen. Eveneens bij Luthersen, soms ook sterk anti-calvinistische[2)]. Wie nu de onderscheiding zelf prijs geeft, al wordt ze door dr Kuyper schriftuurlijk genoemd, snijdt die daarmee in 't hart der Reformatie? Vóór men het zou willen beweren, bedenke men, dat de bijbelplaats, waarop dr Kuyper zich als op een 'locus classicus' beroept, 1 Cor. 13:8-13, *op een kardinaal punt* door prof. Grosheide anders wordt uitgelegd, dan door dr A. Kuyper 'zeer bepaaldelijk' (II 196) tegenover bestrijders van zijn mening wordt verdedigd.

En het tweede voorbeeld, eveneens uit de Encyclopaedie, is de zeer bekende onderscheiding tussen *archetypische* en *ectypische* kennis Gods. We gaan hier niet nader op in, natuurlijk; we constateren slechts, dat dr Kuyper ze al weer in verband brengt met 'onze echte theologen in hun bloeitijd' (II 203, vgl. 199, 205), doch dat men bij Gomarus zelf, die ze ook gebruikt (Disputationes Theol. 1, XVI) reeds lezen kan, dat deze de onderscheiding gebruikt op voorbeeld der scholastieken. Hij verwijst naar Thomas, Bannes. In anderen zin gebruikt Kant de termen ook. En de lutherse en gereformeerde theologen halen in de *uitwerking* van de onderscheiding alles dooreen, totdat de lutheranen ten laatste er niet meer uit kunnen komen en na Buddeus de antiquiteit loslaten.

Op zichzelf is hiermee uiteraard nog niets gezegd; want het komt er tenslotte maar op aan, *hoe* men zulke termen hanteert, *in welken zin* men ze wil opgevat zien.

Maar het hierboven gezegde heeft dan ook geen verder doel, dan te waarschuwen tegen almanak-artikelen, waarin een bestrijding van een bepaalde leer-term van dr A. Kuyper op zó on-bloedige wijze als

2) Dit is hier niet zonder betekenis: immers inzake de *unie* (van Christus' twee naturen) hadden de luthersen geschil met de calvinisten; dit moest ook nawerken bij de vaststelling van den inhoud van het begrip: theologie-der-unie. Vgl. Quenstedt met Buddeus, en dezen met Gomarus of Fr. Turrettinus, en men stuit op een hopeloze verwarring. Meningen van anderen onder de gereformeerden citeer ik in een na de Kerstvacantie verschijnend boek.

hier geschied is, genoemd wordt: een snijden in het hart der Reformatie. 'Onbloedig' wil dezen keer zeggen: op een manier, die zó weinig bloed en zweet kost aan wie dr Kuyper wil verdedigen tegen critici van Kuyper *in een bepaald punt.* Men staat, wil men alle epigonisme wèrkelijk vermijden, *meer dan eens* voor de *roeping,* zich van bepaalde meningen van dr Kuyper - en van onnoemelijk veel anderen, die men in hun groten levensarbeid bewondert en waardeert - los te maken, om het wezenlijke erfgoed, dat zij nalieten, te kunnen bewaren. En het is beter, dit dan ook maar ronduit te zeggen, dan dat men zakelijk uitgebrachte critiek - zoals het in de laatste maanden hier en daar geschiedt - beantwoordt met stemmings-stukjes.

* * *

We komen nu vervolgens tot aan het onder c. gezegde. Dit punt bewaren we evenwel voor een volgend artikel.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) VI.

Zoals we zeiden, komt dus thans de vraag aan de orde, of het wel waar is, dat dr A. Kuyper Sr. (over dr H. Bavinck spreken we later) een heuse 'leer' der pluriformiteit ontwikkeld heeft. Of men m.a.w. spreken mag van een bewust volgehouden, vooraf consequent ingedachte leer van de pluriformiteit der kerk bij dr A. Kuyper.

Naar mijn mening is het zo niet. Want wat dr A. Kuyper daarover zegt, is m.i. niet 'einheitlich'.

We zullen, om voor de theologisch-niet-geschoolde lezers het volgen der bespreking te vergemakkelijken, eens beginnen met enkele uitspraken van dr A. Kuyper naast elkaar te plaatsen, gelijk we die in één en hetzelfde boek aantreffen.

We kiezen daartoe dezen keer de Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid. We geven aan de citaten letters ter aanduiding. Hier en daar door mijzelf cursief gezet.

> *Citaat A.* 'Inzooverre in de Kerk zich de levensstroom van den Christus voortbeweegt en de Schrift door haar als "pilaar en vastigheid der waarheid"[1)] gedragen wordt, is metterdaad de Kerk van Christus *(mits niet als instituut opgevat)* alleenzaligmakend. Buiten haar is er geen zaligheid' (II, 356).

1) Dr Kuyper citeert hier den grieksen tekst.

Citaat B. 'Niet, alsof hetzij Luther, hetzij Calvijn zulk[2)] een pluriformiteit bedoeld hadden. Hier is in de verste verte geen sprake van.[3)] Zoo te Wittenberg als te Genève leefde men jarenlang nog in het onwankelbaar besef, dat de belijdenis, die men zelf beleed, een absoluut en exclusief karakter droeg. Al, wat hiermee streed, gold voor vervalsing der waarheid en leugen; *juist zooals men in beide sferen der Reformatie zijn eigen Kerk, niet slechts vergelijkenderwijs voor de zuiverste hield, maar haar aanzag voor de eenige wettige voortzetting van DE Kerk der apostelen,* zoodat Rome's kerk niet slechts als gedeformeerde, maar als valsche nabootsing der Kerk, opzij werd geworpen, en straks door de epigonen der Reformatie als de Kerk van den Antichrist verafschuwd. Dit kon aanvankelijk ook niet anders. Niettegenstaande het schisma van de Oostersche Kerk reeds meer dan vier eeuwen had voortgeduurd, had men nog steeds geweigerd, hierin meer dan een schisma te zien. Eeuw in eeuw uit was men gewend aan het denkbeeld, dat de waarheid, die immers absoluut moest zijn, dit absoluut karakter ook in de eenheid van vorm en uitdrukking moest handhaven; en wijl *alleen de rigoristische doorzetting van de eenheid der Kerk* dit resultaat had mogelijk gemaakt, *kon de gedachte zelfs van zekere pluriformiteit voor het kerkelijk leven bij niemand postvatten.* Zoo diep was dan ook dit eenheidsbegrip in de toenmalige voorstelling ingedrongen, dat men, terwijl de pluriformiteit *er reeds de facto was, en haar werking deed gevoelen,* nochtans voortging te redeneeren en te handelen, alsof er nooit anders dan van de ééne, uniforme Kerk sprake kon zijn' (II 615/6).

Citaat C.[4)] 'Dat de uniformiteit der Kerk in de pauselijke idee haar consequente uitdrukking had gevonden, en dat *met het opzeggen van de gehoorzaamheid aan den Paus de uniformiteit voor goed gebroken lag, om nimmermeer hersteld te worden,* drong tot het toenmalig besef nog niet door' (II, 616).

Citaat D. 'De Byzantijnsche geest, die met name weer over de Duitsche vorsten vaardig was geworden, *verwierp het denkbeeld van elke pluriformiteit der Kerk* op eigen erf zoo beslist en vastberaden, dat ten slotte het cuius regio eius religio[5)] een oogenblik leidende gedachte kon worden' (II 616).

Citaat E. 'Het denkbeeld van gewetensvrijheid, dat een *rechtstreeks gevolg van de pluriformiteit is...*' (II 617).

Citaat F. 'Aan Luther komt de eere toe, aan de valsche uniformiteit der Kerk den doodelijken steek te hebben toegebracht. Toen Luther de pauselijke bul verbrandde, was die eenheid in beginsel reeds vernietigd' (II 617)...'En toen nu Luthers initiatief in het hart van duizenden weerklank vond, en uitgangspunt voor een eigen Kerkformatie werd, was hiermee eo ipso de pluriformiteit van het kerkelijk leven tot een feit geworden' (II 617).

Citaat G. 'Zoodra een ander streven naast het zijne (Luther!) optrad en de kracht bleek te bezitten, om zelfs in nog hooger mate dan het zijne

2) Men vergete niet, dat dr Kuyper dit citaat gaf in een bespreking in een §, die 'niet van de Religie, *noch van de Kerk,* maar van de Theologie als wetenschap handelen' wil (II 614). Er komen evenwel passages, die voor de pluriformiteit der *kerk* rechtstreekse betekenis hebben.
3) Om te onthouden, K.S.
4) Het volgt bij dr Kuyper onmiddellijk op de laatste woorden van citaat C.
5) De onderdanen moeten de religie van hun vorst aannemen.

kirchenbildend te zijn,...ontbrak de macht, die aan deze derde "kirchenbildende" macht het op komen en het zich consolideeren kon beletten' (II 618)...'Dat de Anabaptistische en Sociniaansche beweging, in haar dualistisch-mystieke en nuchter-rationalistische actie, niet tot gelijk resultaat hebben geleid, en hoogstens nog nabloeien in kleine groepen, die geen oogenblik '*algemeene beteekenis* wisten te erlangen,...was een rechtstreeksch gevolg van hun *gemis aan "kirchenbildende" kracht.* En zoo was de *les der historie* deze, dat de Kerk van Christus zich in meer dan éénen vorm moest openbaren, maar tegelijk, dat deze pluriformiteit van openbaring niet

afhing van willekeur of gril, maar bepaald werd door de geestelijke en vormende kracht, die in elke richting, die het hoofd opstak, al dan niet aanwezig bleek' (II 618).
Citaat H. 'Deze pluriformiteit der Kerken leidde dan ook ongemerkt en vanzelf tot de erkentenis, dat er, behalve de Armenische, de Koptische en andere kerken in het verre Oosten, met name vier *grondtypen van kerkformatie* openbaar werden; en wel ten eerste als vrucht der Reformatie de *Luthersche* en de *Gereformeerde,* en daarnaast de *Grieksche* en de *Roomsche.* Vier hoofdgroepen, die elk een *eigen kerkelijk karakter* vertoonen, een *eigen streven* openbaren, een *eigen vorm* aannemen, en als zoodanig ook een *eigen theologische richting vertegenwoordigen.* In het dogma van ecclesia visibilis (zichtbare kerk) als openbaring der ecclesia invisibilis (onzichtbare kerk) werd, zonder dat men het aanstonds merkte, deze pluriformiteit confessioneel geijkt. Zoolang toch de Roomsch-pauselijke eenheidswaan standhield, was het volkomen natuurlijk, dat men de zichtbare Kerk met de onzichtbare identificeerde. Waar slechts ééne openbaring van het wezen is, moge men nog van een gradueel verschil gewagen, dat aan het adaequate der openbaring in den weg staat, maar door de scheiding tusschen clerus (de "geestelijkheid") en laici (leeken), was Rome ook deze bedenking te boven gekomen. Zodra echter meerdere Kerkformatiën optraden, die elk voor zich pretendeerden de openbaring van de ware Kerk te zijn, maar zonder dat ze het aandorsten, elkanders doop te verwerpen, of de zaligheid in volstrekten zin, aan wie van andere confessie was, te betwisten, *viel wezen en openbaring des Kerk vanzelf uiteen.* Wat men zag, kon van toen af niet meer DE Kerk, niet meer HET *lichaam van Christus* zijn, en vandaar de noodzakelijkheid, waarmee tegelijk met de pluriformiteit der Kerkformatiën, het dogma van de ecclesia visibilis (zichtbare kerk) als NIET adaequaat aan de ecclesia invisibilis (onzichtbare kerk), of van het corpus mysticum Christi (het mystieke lichaam van Christus), opkwam'. (II 618/9).

Voorlopig zullen we ons tot de hierboven gegeven citaten beperken, en eens meer van nabij ze bezien.

Maar we kunnen dat beter bewaren tot het nummer van de volgende week.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) VII.

Beziet men nu de door ons geciteerde uitspraken van dr A. Kuyper eens wat nader, dan vindt men enkele incongruenties, waarover op den duur niet zal kunnen heengelopen worden.

We willen enkele punten accentueren.

a. Men lette er al dadelijk op, dat in de door ons gegeven citaten enerzijds een poging gedaan wordt, om de belijdenis te doen spreken, en te betogen, dat de 'pluriformiteit der Kerken' 'confessioneel geijkt' heten mag (citaat A), en anderzijds erkend worden moet, dat dit toch eigenlijk niet best te bewijzen valt (citaat B), terwijl al dadelijk aan het begin der redenering een stelling geponeerd wordt, die

van de belijdenis zich feitelijk verwijdert. Immers, wat dit laatste aangaat, door dr Kuyper wordt beweerd, dat de ‘Kerk van Christus’ wel ‘alleenzaligmakend’ is, maar dat ze dit slechts is: *‘mits niet als instituut opgevat’* (citaat A). - Nu worden we altijd een beetje voorzichtig, als wij over iets of iemand lezen, dat men het of hem niet moet opvatten ‘als’ dit of dat. Gewoonlijk toch ziet geen mens daar kans toe. Ik kan *iemand* niet opvatten ‘als lichaam’, of ‘als ziel’, of ‘als stof der aarde’, of ‘als geest’, of ‘als verbintenis van haren, spieren, nagels, beenderen, klieren’. etc. Dergelijke abstracties lukken zèlfs den filosoof niet, al werkt hij er nóg zo vaak mee. Maar ze lukten vooral aan de opstellers der belijdenis niet, om de eenvoudige reden, dat ze er niet aan dachten, met dergelijke abstracties te werken. Als ze in de belijdenis spraken over de kerk *buiten welke geen zaligheid* (zéker, certa, Conf. helv. post.) was, dan dachten ze natuurlijk niet aan het instituut ‘op zichzelf’ (het bestaat trouwens niet op zichzelf), doch ze dachten het wel degelijk erbij. De Conf. Helv. posterior 1562 zegt: wie met Gods ware kerk geen gemeenschap houden, doch zich van haar afscheiden, separeren, kunnen niet voor Gods aangezicht leven: Christus geeft zich aan de uitverkorenen in de Kerk te genieten. De Catechismus van Genève, 1545, laat den leerling met alle stelligheid (omnino) verzekeren, dat er buiten de Kerk niets anders is dan dood en verderf (damnatio et exitium); dat wil dus ongeveer hetzelfde zeggen als: buiten de kerk geen zaligheid. Wordt daarbij nu het instituut weggedacht? Volstrekt niet; want de krasse stelling van daareven wordt juist ondersteund met het argument (enim), dat hun, die van Christus' lichaam zich afscheiden, en de eenheid van dat lichaam verscheuren (scindunt) door schismatieke groepsvorming (factionibus), en daarbij blijven, alle hoop op de zaligheid is afgesneden (praecisa). Men zal in dergelijke beschouwingen het instituut kwalijk kunnen abstraheren van de Kerk. Evenmin als in den aanhef van art. 28 der Ned. Geloofsbelijdenis, als men vandaar verder leest hetgeen erop volgt. De Schotse belijdenis, 1560, noemt de ‘algemene’ (‘katholieke’ of ‘universele’) kerk (die de uitverkorenen van alle tijden, naties, volken en tongen in zich bevat) de Kerk, waarbuiten geen leven, geen eeuwige zaligheid is; en *daarom* verfoeit zij de lastering (blasphemie) van hen, die leren, dat de aanhangers (‘professores’) van elke secte of religie (cuiusvis sectae, aut religionis) zalig zullen worden, indien ze maar hun handel en wandel inrichten naar den regel van rechtvaardigheid en eerlijkheid.

Verder wordt nog gezegd, dat deze Kerk onzichtbaar is (alleen bekend aan God), maar dat hiermee het instituut niet weggedacht wordt, blijkt wel uit de *conclusie,* die uit de stelling, dat buiten de Kerk geen zaligheid is, getrokken wordt met betrekking tot secten e.d.

b. Dr Kuyper heeft in de citaten A-H wel meer dan eens het woord 'pluriformiteit' gebruikt, doch nergens precies aangegeven, wat hij er feitelijk onder verstaat. Den enen keer spreekt hij over 'pluriformiteit voor het kerkelijk leven' (B), den anderen keer over 'pluriformiteit der Kerk' (D), of van 'pluriformiteit' zonder meer (B, D), of van 'pluriformiteit van het kerkelijk leven' (F), of van 'pluriformiteit der openbaring' (n.l. der Kerk van Christus) (G), of van 'pluriformiteit der Kerken' (H), of van 'pluriformiteit der Kerkformatiën' (H).

Zoeken we, op dit verschil van uitdrukkingswijze attenderende, spijkers op laag water? Allerminst. Want het is duidelijk, dat - en wij hechten daar groot gewicht aan - in deze enkele citaatjes meer dan eens het woord *pluriformiteit* gebruikt wordt, waar eigenlijk niets anders dan *pluraliteit* bedoeld is. En tevens, dat het grote vraagpunt, van welk éne *'wezen'* nu eigenlijk wel verscheiden openbarings- of verschijnings-*vormen* moeten worden aangenomen, in dit onzekere spraakgebruik in den nevel blijft hangen.

Maar omdat de bespreking van die punten ons te ver voeren zou, wachten we daarmee liever tot een volgende keer.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) VIII.

Wij wezen er op, dat in de door ons gegeven citaten van dr A. Kuyper dikwijls van *'pluriformiteit'* gesproken wordt waar eigenlijk van *'pluraliteit'* slechts sprake is.

Breed toe te lichten behoeven wij dit niet. Elk onbevangen lezer zal zien, dat men de bedoeling van dr Kuyper geheel en al recht laat wedervaren, wanneer op meer dan één plaats in zijn betoog in stêe van 'pluriformiteit' wordt gelezen: 'pluraliteit'.

Pluriformiteit wil ongeveer dit zeggen: dat er een *'wezen'* is, dat zich in verscheiden *'vormen',* in meer dan één *'vorm'* openbaart. Hier is dus dat *wezen ènkelvoudig,* doch die *'vormen'* zijn dan *meervoudig* gedacht. Het woord *'pluraliteit'* evenwel betekent niets

anders dan: *meervoudigheid.* Het wil aanduiden, dat er meer dan één ding wordt geteld. Dat men dus met een *meervoud* heeft te doen. Welnu, zó bedoelden wij het, toen we zeiden, dat dr Kuyper feitelijk ongemerkt de *pluriformiteit* van de 'kerk' vaak verwisselt met de *pluraliteit der instituten.* Hij constateert, dat de eenheid van de kerk op zekeren tijd gebroken is, en vraagt dan: ziet ge nu wel? *Ná dien* was de kerk in verscheiden kerken gesplitst; en dàt is nu de pluriformiteit in feite.

Maar men kan daartegen aanvoeren, dat het nog maar de vraag is, of hier het woord 'pluriformiteit' *te pas komt.* Spreekt men - om een voorbeeld uit een heel anderen levenskring te nemen - spreekt men na de scheuring tussen Noord- en Zuid-Nederland nu ook even gemakkelijk van de *pluriformiteit* van het Nederlandse volk? Of zegt men, dat er door de scheuring, die België afzonderlijk deed staan, een *pluraliteit* van staten, van volken gekomen is? Wij menen, dat het laatste het geval is. En dit enkele voorbeeld laat reeds gevoelen, dat men hier nauwkeuriger zich dient uit te drukken, dan ieder pleegt te doen, die 'pluriformiteit' en 'pluraliteit' met elkaar, als waren ze synoniem, op één lijn plaatst. Men kán die woorden niet door elkaar gebruiken.

Is reeds hieruit duidelijk gemaakt, dat - wij beperken ons nu nog tot deze enkele citaten - van een scherp doordachte leer op dit punt bij dr A. Kuyper geen sprake is, dit wordt nog sterker gevoeld, zodra men zich maar eens nuchter voor de vraag plaatst: *wanneer* begint nu eigenlijk de 'kerk' pluriform te worden?

Wanneer, op het standpunt van dr A. Kuyper zelf?

Wij hoorden hem zeggen, dat de pluriformiteit *feitelijk* tot openbaring gekomen is, toen Luther zijn daad van reformatie voltrok. Dat ziet dan blijkbaar op onze toestanden hier in West-Europa. Daarnaast echter wordt door dr Kuyper zelf óók reeds een zekere pluriformiteit aangenomen lang vóór Luther. Geen wonder trouwens. Want scheuringen zijn er in het christendom al heel lang geleden telkens weer geschied. Daarom wordt door dr Kuyper beweerd (citaat H), dat na de Reformatie, behalve het Lutherse en het Gereformeerde, ook nog het Griekse en het Roomse type van kerkformatie openbaar geworden zijn. De Reformatie had tot *'vrucht'* - aldus dr Kuyper - de Lutherse en de Gereformeerde kerk-formatie. Maar bij dit laatste zinnetje rijzen al bedenkingen. Onwillekeurig vraagt men zich af: moet men hier spreken van een *vrucht,* òf van een *niet gerijpte vrucht?*

Droeg de boom der Reformatie twee vruchten? Of - is de vrucht der Reformatie niet genoeg gerijpt? En moet men dus nog verder den boom verzorgen, opdat hij betere vruchten drage? Indien datgene, *waarom door ernstige mensen in Reformatietijd gebéden is,* ook gekómen was, dan zouden *niet twee* 'typen' van kerkformatie zijn ontstaan, *doch één type.* Dan zouden Lutheranen en Calvinisten elkander hebben gevonden. Nu dit niet het geval bleek, kan men het naast elkaar blijven staan van het Lutherse en het Gereformeerde 'type' van kerkformatie kwalijk aanmerken als een *'vrucht'* der reformatie. Eerder als een *'gevolg'* van het *nog-niet-genoeg-doorwerken* der Reformatie. In veel opzichten toch stond het Lutherse beginsel, het Lutherse dogma het Lutherse kerk-principe, het Lutherse kerkrecht, *tegenover* het Gereformeerde, Ze verhielden zich op de hier in geding zijnde punten van uiteengaande kerkformatie tot elkander als *ja* en *neen. Getrácht* is, op die punten tot overeenstemming te komen. Maar het is niet gelukt. Hebben wij nu het recht, enkele eeuwen later te zeggen: dat hier twee *vruchten* zijn van één en denzelfden boom? Maar - het woord is al zeer oud, dat elke boom vruchten brengt *naar zijn aard,* dat men van een distel geen vijgen leest, dat uit éénzelfde bron *niet* welt het zoet en het bitter, en *niet* het 'ja' èn het 'neen'.

Let wel, wij beweren niet, dat over het geheel genomen de Luthersen en de Gereformeerden als 'ja' en 'neen' tegenover elkaar staan. Wij erkennen natuurlijk, dat vele ándere vruchten der Reformatie *bij beiden* voor een groot gedeelte tot wasdom zijn gekomen, en er hun uitwerking hebben gehad. Alleen maar: het waren dan ook *áandere* vruchten. *Op die punten,* die hier juist *in gering zijn,* nu het om de vraag gaat van scheiden-of-bijeen-blijven, stond men met het 'ja' van den één tegenover het 'neen' van den ander, miste men de kracht, om deze twee te verzoenen, of het éne door het andere te overwinnen. M.a.w., men kwam *niet* tot de *verblijdende* ontdekking, dat de éne boom der reformatie een *ja*-vrucht èn een *neen*-vrucht had gedragen, doch tot de *ontstellende, beschamende,* tot verootmoediging en bekering (nog heden) opwekkende ontdekking, dat men met de Reformatie *niet klaar gekomen was.* Dat er nog problemen gebleven waren, die men *niet* had kunnen oplossen. Dat de boom der Reformatie in *héél zijn groei* was gehinderd door menselijke *zonde en zwakheid.* En dat dus *geen enkele vrucht* van dezen boom *vòldragen* was, - noch de Lutherse, noch de Gereformeerde.

Maar als dat waar is, dan is dezen keer het spreken van pluriformi-

teit *hier* een al te gretig ondernomen haast-werk. Het is een ontsnappen willen aan de aporie, waarin men op den duur is vastgelopen. Indien toch het woord 'pluriformiteit' nog *enigen zin hebben zal,* dan móét daar toch altijd tenminste déze gedachte in opgesloten liggen: er is een 'wezen', dat zich in verscheiden 'vormen' openbaart. Maar in geen geval kunnen dan die vormen elkaars *tégenstelling* zijn. Ze kunnen nimmer als 'ja' en 'neen' elkander *uitsluiten',* elkander excommuniceren. *Op de in geding zijnde punten evenwel* stonden, gelijk reeds gezegd werd, de Lutheranen tegenover de Gereformeerden elk met hun 'ja' en 'neen'. Hoe kan dan hier het woord pluriformiteit gebruikt worden? Dit woord HIER hanterende, ontdoet men het ongemerkt van zijn allereerste betekenis.

En dan spraken we nog niet eens over die andere typen van kerkformatie: de Griekse en de Roomse. Hoe kan men, weer vasthoudende aan de zoëven aangeduide allereerste en eenvoudigste betekenis van het woord pluriformiteit, spreken van vier grondtypen van kerkformatie, die dan samen zouden bewijzen de *pluriformiteit* der kerken of der kerk? Dat de Roomse kerk haar 'type' *bewaard* heeft, dat is een gevolg hiervan, dat ze *weigerde de Reformatie der kerk te erkennen.* Ze heeft geweigerd, Gods gebod te eren. Ze heeft met haar 'neen' zo kras mogelijk het 'ja' der Reformatie *weersproken.* En dan toch *pluriformiteit?* Laat men niet zich in woorden verstrikken. Misschien *bedoelt* men, dat het kindschap Gods, het geloof, de wedergeboorte, het ten slotte in Christus leven en sterven, mogelijk blijkt ook bij de Luthersen, de Gereformeerden, de Roomsen en de Grieksen. Maar dan moet men - om dàt uit te drukken - niet spreken van 'pluriformiteit' van kerk of kerktypen, omdat juist het kerktype *in geding is.* Wie een kind Gods is in de Roomse kerk - en wij nemen daar dadelijk een ontelbare schare van zulken aan - die is kind Gods *ondanks* zijn ongehoorzaamheid aan God inzake het rechte instituëren der kerk. Gelijk wij zelf kinderen Gods zijn ondanks vele zonden op dit of een ander gebied. Maar men moet dan ook *niet* spreken van pluriformiteit van kerktype. Want, consequent gesproken, zou men dan ook dienen te spreken van gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid als van twee openbaringen der pluriformiteit van het levenstype. Of ook - wij spreken naar analogie van dr Kuyper - van twee pluriforme levenstypen. De één kan kind Gods zijn, al heeft hij zich misgaan aan het zevende gebod, de ander, al heeft hij in overtreding geleefd tegen het vijfde; en zo ook weer een ander Gods kind wezen, al doet hij zijn plicht niet tegenover het vierde. Maar gaat het nu aan,

het type der ongehoorzamen en dat der gehoorzamen[1] samen te hèrleiden tot twee 'pluriforme' typen van levens-praxis, *juist ten aanzien van de in geding zijnde punten?* Het zal niet mogelijk zijn.

Ieder onzer zal er báng voor worden, als het op het terrein van de geboden 1-3, 5-10, gebeurde. Maar dan moeten wij er óók bang voor zijn, wanneer men zó doet inzake het VIERDE gebod, dat over den kerkdienst en over de kerkinstituering handelt.

En als wij dan tenslotte ten overvloede óók nog denken aan de Griekse kerk, die van de later Roomse zich heeft afgescheiden, heus niet door, als 'vrucht' ener reformatie een nieuw kerktype te vormen, doch door inzake het vergaderen van de kerk, gelijk ook in andere zaken van leer en leven, niet meer met de andere christenen mee te kunnen gaan, dan is toch wel duidelijk, dat ook in dit punt van *pluriformiteit* niet recht gesproken kan worden. Het is heel gewone *pluraliteit* van instituten. Over de menselijke zonde en zwakheid (in welke laatste ook wij Gereformeerden met 'alle vlees' deel hebben), welke zonde en zwakheid de oorzaak zijn der schuldige *pluraliteit,* moet men niet héénlopen, door van *pluriformiteit* te spreken. Want zó gebruikt men *een mooi*[2] woord voor een lelijke zaak. Zo pleistert men met loze kalk. Dit laatste is allerminst een hatelijkheid, want ieder geeft toe, dat we hier voor een moeilijk vraagstuk staan. Ook vergete men niet, dat zij, die o.i. hier met loze kalk pleisteren, de *zónen* zijn, die in liefde over de zonden der *vaderen* vergoelijkend hebben willen heengaan, niet over eigen zonden. *Dit* is dan ook het element van waarheid in de opmerking van prof. Hepp, dat de pluriformiteitsleer een streng kerkbegrip, en een eigen strengen kerk-ijver niet in den weg staat. Alleen maar, het noemen van de zonden der vaderen met schone *namen* is toch niet goed. Want, zullen *ook de zonen zelf* tot inkeer komen, en zullen dus de vruchten van de Reformatie, door zuivering en versterking van den boom, weer beter kunnen wassen, dan dient men een *onvoldragen* vrucht ook met *dién* naam te noemen; dan dient men 'ja' en 'neen' als elkanders *tégenstelling,* en niet als variatie van elkaar te beschouwen; en dan moet men terugkeren tot de eerste beginselen van nuchterheid en waarheid.

Zo komen wij aan de tweede vraag, die in ons voorgaand artikel gesteld is: wat is nu toch eigenlijk dat geheimzinnige 'wezen', waarvan men verscheiden verschijnings-'vormen' hier aanwezig acht?

1) Herinnering tegen onverstand voor de zoveelste maal: het gaat hier alleen over dat éne punt dat in geding is!
2) Mooi *bedoeld;* het woord zelf lijkt ons om later te noemen redenen vrij ongewenst.

Maar omdat dit punt ons te ver zou voeren bewaren wij het liever voor den volgenden keer.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) IX.

We zullen dus thans te spreken hebben over de andere kwestie: wat is nu toch eigenlijk dat geheimzinnige ‘wezen’, waarvan de pluriformiteitsleer verscheiden ‘vormen’ (een meervoud van ‘vormen’) in de aanwezige instituten aanwezig acht? Welk ‘wezen’ openbaart zich in de ‘pluri-form-iteit der kerk’?

We hebben hier niet meer afzonderlijk te betogen, dat we tot die vraag gerechtigd zijn, of liever, dat we ertoe genoopt worden. Dat recht, die noodzaak, ligt immers in het woord ‘pluriformiteit’ zelf. Reeds hebben we in ons voorgaand artikel erop gewezen, dat, *indien* het spreken van ‘pluriformiteit’ ook nog maar enigen zin zal hebben, er achter de verscheiden ‘vormen’, die men ziet, een ‘wezen’ liggen moet, dat zich in die verschillende vormen openbaart. Het ‘wezen’ ‘mens’ (we nemen nu eens even de terminologie over) of der ‘mensheid’ (wilt u eens een half uurtje nadenken over de vraag, welk woord ‘mens’ of ‘mens-heid’ hier staan moet?), het ‘wezen’ ‘mens’ of ‘mens-heid’ openbaart zich in verscheiden ‘vormen’. In den ‘vorm’ van blanken en van negers. Of in den ‘vorm’ van mannen en van vrouwen. Of in den ‘vorm’ van sluik-en-kroes-harigen. Of in den ‘vorm’ van zó- of zùs-schedel-igen. Of, - maar u kunt zelf wel verder invullen. Het wezen ‘bloem’ (of ‘bloem-heid’? wilt u weer eens nadenken?) openbaart zich in verscheiden ‘vormen’. In den ‘vorm’ dien men in Lisse en Sassenheim eraan weet te geven, en in den ‘vorm’ van het edelweiss. In den ‘vorm’ van chrysanten en van orchideeën. In den ‘vorm’ van rode of blauwe of witte of.....In den ‘vorm’ van kleine of grote (tenminste, als men met die onderscheiding meent te kunnen werken, probeert u 't eens?). En zo kunnen we verder gaan.

Nu zijn we er ons volkomen van bewust, dat in de vlak hierboven staande regelen de aanwending van den term ‘vorm’ in deze eentonigheid uit een oogpunt van wetenschappelijk nauwkeurige terminologie dadelijk belachelijk kan worden gemaakt. Men zal kunnen zeggen: den énen keer spreekt gij van ‘vormen’, en bedoelt die ook, den

anderen keer spreekt gij weer van ‘vormen’, doch bedoelt heel andere onderscheidingen, b.v. van kleur, van grootte, uitgebreidheid, sexe, leeftijd, enzovoort.

Ik weet het ook wel.

Maar ik bedien me opzettelijk in deze zeer-onnauwkeurige en gebrekkige terminologie, omdat deze alleen past bij den stand van de pluriformiteitsdebatten, gelijk ze tot nu toe voor het forum van ons volk gevoerd zijn. We zullen nog nader aantonen, wat we reeds nu zonder tegenspraak menen te kunnen vaststellen, dat men doorgaans onder ons in de gesprekken over de pluriformiteit der kerk onder de verscheiden ‘vormen’ der kerk doorgaans *niets anders verstaat,* dan de verder niet secuur gedetermineerde *onderscheidingen,* die tussen de kerkinstituten bestaan. Wie van pluriformiteit spreken, bedoelen met ‘vorm’ doorgaans ‘onderscheiding’, zonder meer. Den énen keer brengen ze de pluriformiteitsleer te pas wanneer het gaat over Roomse contra (met?) Griekse kerk, den volgenden keer doen ze het even vrolijk, als ze het hebben over de Gereformeerde Kerken of.....de Chr. Geref. Kerk. Ik wil niet oneerbiedig worden, maar veroorloof me toch de opmerking, dat deze onderscheidingsgevallen allerminst onder één gezichtspunt zijn te rubriceren, en dat ik me met dezelfde oprechtheid verkneuteren kan over het feit, dat *deze* totaal andersoortige onderscheidingen elkaar onder het éne dak van het wezen-vorm-probleem ontmoeten, als de lezer, desverlangd, zich verkneuteren kan over mijn zoëven welbewust gegeven specimen van àl te populaironnauwkeurige terminologie. Men haalt de pluriformiteitsleer vrolijk en welgemoed te pas, wanneer het gaat over rooms-grieks, maar ook, als het loopt over rooms-protestants; bij de onderscheiding van protestants-gereformeerd, doch ook bij de onderscheiding van protestants-luthers; als men het heeft over protestants-gereformeerd-nederlands-gereformeerde kerken, doch ook, als men het heeft over protestants-gereformeerd-nederlands-chr. geref. kerk. De één zal dan de Syriërs, de Kopten wèl, de ander ze niet erbij rekenen. De één de darbisten wel, de ander niet. De één de woodbrookers, de religieus-socialisten-‘kerk’ wèl, de ander niet. De één de manicheeërs, of socinianen, of anabaptisten wèl, de ander niet. De één zal zijn ja-of-neen-stem afhankelijk maken van het antwoord op de vraag, of een groep ‘kirchen-bildende’ (kerk-vormende) kracht had, ja dan neen (dr Kuyper), de ander zal zijn schouders ophalen en vragen: waar was, waar is tegenwoordig het bevoegde interkerkelijke college van deskundigen dat uit zal maken, wie *wèl* en wie *níet* kerk-vormend

waren of zijn (ondergetekende b.v. neigt er toe, aan de manicheeërs veel groter 'kirchen-bildende' kracht toe te kennen dan aan het instituut van Willem I uit 1816, of aan de Chr. Geref. Kerk van 1892).

Genoeg hiervan; want we zijn op de grens van het railleren, *al menen we het volkomen ernstig,* wijl we bedoelen, door dit *schijnbaar* railleren onze mensen *aan het denken te brengen.* Nogmaals: genoeg hiervan; het gezegde moge volstaan, om de *'ontdekkende' 'waarheid'* te prediken, dat de uiterste onbeholpenheid in het hanteren van den term 'vorm' tot nu toe heel het pluriformiteitsgesprek in zijn populairen 'vorm' - tot nu toe den enigen onder ons, *die publiek werd* - beheerst heeft.

* * *

Nu zou het ons veel te ver voeren, indien wij op heel die onderscheiding zelf van 'wezen' en 'vormen' (meervoud) wilden ingaan[1)]. Het zou ons bovendien het verwijt van vele lezers bezorgen, dat het hun àl te zwaar ging worden. We volstaan met de opmerking, dat wij voor onszelf deze onderscheiding onjuist achten, dat ze ontleend is aan een o.i. onjuist redenerende filosofie, en ons niet verder helpen kan; dat ze ons alleen maar tegenwerken kan.

Het is ons zelf onder het schrijven natuurlijk duidelijk, dat op dit punt dus geen enkel argument is aangevoerd, en dus bij een enkelen lezer de neiging aanwezig kan zijn, de kwestie, die we hier laten liggen, als van uiterst gewicht te beschouwen, om dan verder te concluderen, dat het gesprek feitelijk is afgelopen.

Mocht er bij een enkele die neiging bestaan, dan zouden wij hem willen wijzen op deze drie punten:

a. bij Kuyper zelf wordt deze onderscheiding tussen wezen en (verschijnings)vormen wel gebruikt, doch evenmin beredeneerd en als voor gereformeerden hanteerbaar bewezen. Wie dus - om gemelde redenen - zou willen concluderen, dat het gesprek door mij niet wordt *voortgezet,* als ik dit puntje laat liggen in de *krant,* die moet, wijl het door dr Kuyper onaangeroerd bleef in zijn *boeken,* dan een beetje verder gaan, en concluderen, dat het gesprek feitelijk door dr Kuyper nog niet goed *begonnen* is; hetgeen dan een ondersteuning zou zijn van mijn these, dat de pluriformiteitsleer bij dr Kuyper nog niet tot een consequent ingedachte leer geworden is;

b. op het ogenblik is het alleen maar *dit,* wat ik tracht aan te tonen;

1) Natuurlijk is het *vorm*-probleem zelf (denk b.v. aan Kant, of aan den metafysischen vorm) zelf veel ingewikkelder, dan in de problematiek van 'wezen' en '(verschijnings)vormen' aan het licht treedt. Maar in *dit* geval zijn we op dit laatste problematiek aangewezen.

c. ook al zòù dr Kuyper de filosofische onderscheiding tussen het ‘wezen’ en zijn ‘verschijningsvormen’ hebben trachten aannemelijk te maken, ook dán nog zou mijn onder b. genoemde doel bereikt zijn, indien ik kon aantonen, dat men bij dr Kuyper den énen keer weer een heel ander ‘wezen’ onderstellen moet als in de plurale ‘vormen’ zich openbarende, dan den anderen keer.

En *dit* punt is voor mijn besef wel degelijk van gewicht. Gelukt het, voor deze bewering het bewijs te leveren, dan is tevens aangetoond, dat we in het grijpen naar den term ‘pluriformiteit’ wel een poging hebben te zien, om den chaos der kerkelijke verwarring, inzover deze een struikelblok voor het ‘oordeel der liefde’ in zijn confrontatie met de gereformeerde belijdenis mocht wezen, met één slag te boven te komen, doch dat we daarin nog niet een vaste, wèl-doordachte, gefundeerde *leer* hebben te ontzien.

* * *

Welnu, o.i. valt het gevraagde bewijs niet moeilijk te leveren.

Den énen keer b.v. wordt de pluriformiteit der kerk beredeneerd, omdat er verscheiden *leer-, denk-, dogma-vormende* kerktypen zijn; den anderen keer b.v. wordt de pluriformiteit der kerk betoogd, of liever doodkalm geconstateerd, wijl er verscheiden typen van *kerkregering,* van *kerk-bestuur* zijn; een derden keer vallen beide gezichtspunten weer genoegelijk samen.

Er is meer te noemen; maar voorlopig blijven we hier eens stilstaan.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) X.

In ‘Standard-Bulletin’ (‘the home newspaper for the Holland people’) verschijnende te Grand Rapids, Mich., opgericht 1875, een orgaan, waarin van de gereformeerden (Ref. Churches, Chr. Ref. Churches, Prot. Ref. Churches) behoorlijk nota genomen wordt, en preekopgave gedaan wordt, zag ik, juist vóórdat ik mij zette tot het schrijven van dit vervolgartikel, een portretje. Het was in het nr. van 4 jan. 1935. Drie gans eerwaarde heren stonden erop afgebeeld. Ze waren aangediend als de nieuwe leiders van de Mormonen-KERK (Mormon Church). En in het onderschrift waren ze aangediend als degenen, die de hoogste ambten bekleedden in de Mormoonse RELIGIE (Mormon religion).

Ik heb de heren eens met behoorlijke achting aangekeken, en had meteen de inleiding voor dit artikel klaar. Wat zou, zo dacht ik onder de eerbiedige bewondering des conterfeitsels, wat zou een behoorlijke amerikaan, zijnde tevens gereformeerd van 'ligging', nu moeten doen met deze Heren, als hij wordt geplaatst voor het eenvoudige(?) vraagstuk: moet men deze herders, mitsgaders de hen volgende schapen, 'als' groep genomen, nu rekenen tot de 'openbaringsvormen' van de pluriformiteit der kerk, ja, dan neen? Ze noemen zich 'kerk'. Gelijk dit er zo heel velen doen. Ze geven daartoe een 'eigen geluid', op het gebied van de 'religie'. *Kerk*vormende kracht ('kirchenbildende' kracht, hoorden we dr Kuyper zeggen) hebben ze ongetwijfeld, *indien ze n.l. kerk zijn.* En hun 'religie' heeft - indien ze n.l. 'religie' hebben - waarschijnlijk zeer veel elementen van leer en leven in zich, die men gaarne zou willen opgenomen zien in de 'kerken', de 'religies' van vele vermoderniseerde, verliberaliseerde, andere amerikanen.

Toch vrees ik, dat menigeen zal zeggen (met mij): reken deze lieden niet tot de al of niet pluriform zich openbarende kerk.

Ik zal het er mee eens zijn.

Maar ik vraag den ander: *waarom* doet gij het niet? 'Zalig worden' kunnen ongetwijfeld ook wel Mormonen. Als het daarop aan moet komen, dan kunnen we dus wel den kring zeer ver uitbreiden. Er is dàn ook onder hen een 'particula', een gedeelte, van die 'onzichtbare', 'ware', 'geestelijke' kerk, die men den énen keer Christus' mystieke lichaam, den anderen keer de 'una sancta' noemt. Indien men dus het in zich bevatten van a.s. zaligen tot conditio sine qua non van het behoren tot de pluriforme kerk maakt, dan moeten er dadelijk, behalve b.v. darbisten (hoewel die weer geen 'kirchenbildende' kracht zéggen te ontwikkelen) ook 'kerken' als de 'Mormon Church' - en er zijn vele van de zodanige - tot de pluriforme kerk gerekend worden. Aan den anderen kant evenwel schrijven wij hier zeer ijverig tegen de Mormonen, ontzeggen hun den naam 'kerk' ten slelligste - zolang we hen nog kunnen rekenen tot de verre amerikanen, (hetgeen natuurlijk anders worden kan).....Hoe moet het?

Men zou geneigd zijn, hun, die de pluriformiteitsleer aanhangen, de vraag voor te leggen. En dan komen we zó, langs dit omwegje, vanzelf weer terug naar dr A. Kuyper. We beloofden, te doen zien, dat bij hem nu eens om déze, dan weer om dié reden een groep gerekend wordt tot de pluriforme kerk. M.a.w., dat we den énen keer een groep

ertoe horen brengen, omdat ze zeggen kan: wij zijn een eigen ‘church’ (we hebben een eigen ‘kirchenbildung’), den ànderen keer, omdat ze zeggen kan: wij vertegenwoordigen een eigen ‘religion’, wij hebben een eigen opvatting inzake ‘de waarheid’.

Om dit te verstaan, lette men maar weer eens op de korte citaten, die we in het nummer van 28 dec. 1934 gaven. Men zal dan zien, dat er drie dingen gebeuren:

a. den énen keer wordt de pluriformiteit der kerk gemaakt tot een kwestie van het in de kerk werkende geloofsleven, met name dan van de door de kerk beleden leer (citaat A, B, D, E, F, G, H);
b. den volgenden keer is ze een kwestie van kerk-inrichting of kerk-instituut, of kerkgezag (citaat B, C, D, F, G, H);
c. soms ook lopen beide voorstellingen door elkaar (citaat B, D, F, G, H).

* * *

Tot nu toe hebben wij ons beperkt tot de citaten uit de Encyclopaedie. Thans leggen wij even daarnaast dr Kuypers ‘Gemeene Gratie’, III, 228 sqq. Ook daar vindt men weer de onzekerheid inzake het aanwijzen van het eigenlijke ‘wezen’ der kerk, dat zich dan in onderscheidene ‘vormen’ openbaren zou.

Zo wordt b.v. aan den énen kant het ‘wezen’ der kerk gezocht in het verkondigen (of belijden?) van de waarheid (de strijd tussen Oosten en Westen inzake de godheid van den Zoon, de innerlijke dogmatische geschillen der Protestanten, het naast elkaar staan in de Protestanten van verscheidene confessies, het zoeken van ‘de eenheid in het geestelijke’ in meer dan één ‘uitwendige organisatie’). Hoezeer soms de aandacht van dr Kuyper af en toe de neiging vertoont, het te overziene gezichtsveld te vernauwen tot dit waarheids-of belijdenis-probleem, blijkt wel uit het feit, dat hij uitvoerig erover schrijft, dat Paulus *‘de uiteenzetting der waarheid* heel anders inkleedt, als hij schrijft aan die van Rome, dan waar hij schrijft aan die van Epheze of Corinthe’. Zelfs wordt door Dr Kuyper gewezen op de uitspraak van Paulus, dat hij, in de manier waarop hij aan de verschillende mensen het evangelie predikt, den Joden een Jood en den Grieken een Griek is. Tot onze grote verbazing volgt daar dan op de o.i. ‘hoogstopmerkelijke uitspraak van Paulus zelf ‘een hoogstopmerkelijke uitspraak’ zou zijn, ‘waarin het denkbeeld der pluriformiteit GEFUNDEERD LIGT’. Reeds nu merken wij daartegenover op, dat deze uitspraak van Dr Kuyper omtrent de uitspraak van Paulus ons ten énenmale ongeoorloofd lijkt. Wanneer in een gezin met kleine

kinderen en grote kinderen de vader der kleintjes een kleintje wordt en den groten een grote, dan is daarin geen enkele ‘pluriformiteit’ van het gezin ‘gefundeerd’, doch wordt daarin alleen maar de eenheid van het gezin gehandhaafd, geëerbiedigd, en in rekening gebracht. En tegen de uiteenscheuring van dit gezin in een pluraliteit van kringetjes wordt op die manier door dien verstandigen vader gewaakt.

Daarnaast echter treedt in diezelfde perikoop bij Dr Kuyper ook de factor van het kerkelijk *instituut* naar voren, als z.i. voor de ontplooiing der pluriformiteit beheersende factor. Tussen Roomsen en Protestanten zelf ligt, behalve *dogmatisch* verschil, ook een zeer sterk onderscheid inzake theorie en praktijk van *kerk-instituering.* Men kan het ene niet van het andere abstraheren. Immers, het laatste is deels gevolg van het eerste; *deels ook van heel andere factoren.* Want Rome ‘maakt’ veel dogma's, die het ‘wil’. En die ‘wil’ is vaak puur werelds, is *geen openbaring dus van enig ‘wezen’ der Kerk, doch een verloochening daarvan.* Dr Kuyper wijst er op, dat naar zijn mening uit niets blijkt, dat in het Nieuwe Testament ‘eenvormige ORGANISATIE van alle kerken voor alle eeuwen bedoeld is’. En dan wordt door hem verder gewezen naar de onderscheiden levenskringen, waarin ‘de’ kerk ‘optreedt’. De Javanen b.v. zijn van een ander ras dan het onze, zo heet het. Het spreekt vanzelf, dat dit niet alleen invloed hebben zal op de manier, de methode der *prediking,* doch ook op de *organisatie* waarin men, hier of ginds, zijn kerk zal willen zien optreden.

* * *

Tenslotte wordt dan die onzekerheid van denken op dit punt nog het sterkst gedemonstreerd aan het eind van de geciteerde perikoop. Daar wordt de pluriformiteit der kerk vergeleken met het groei-proces van een plant, die zich later - als zij groter wordt - in *vele* stengels splitst, doch in den aanvang één ‘stengel’ is. Nu kan dit beeld ons helemaal niet bekoren, omdat men zo geheel ongelijksoortige grootheden vergelijkt. Indien de *congregatie* van de kerk te vergelijken viel met den groei ener plant, die uit een zaadje zich ontwikkelt, dan zou men b.v. het apostolaat, dat immers in het *begin* der christelijke kerk optreedt, *en later niet meer,* moeten zien als een bewijs, dat de kerk in den aanvang *nog niet zo sterk ontwikkeld* was als later. Wij zien de waarde van het apostolaat echter anders, en taxeren het veel hoger. Natuurlijk doet Dr Kuyper zelf op andere plaatsen dat ook. In het apostolaat drukte zich de eenheid der kerk uit. Dat die apostelen later

wegvallen konden, was indertijd een bewijs, dat de kerk gegroeid was, sterker geworden. Maar zij moest die meerdere kracht gebruiken om, *ook zonder apostolische* hulp, haar *eenheid te bewaren.* M.a.w.: het apostolaat behoort inzóverre tot de kind-heids-periode der christelijke kerk, als het het ambt der gelovigen in den eersten tijd nog te hulp moet komen met zijn *opgelegde* autoriteit. *Niet* inzoverre het *de zichtbare eenheid der kerk bewijst en dient en vertoont.* En als dan later de apostelen wegvallen, en allerlei scheuren in het lichaam der kerk ontstaan, dan is dat niet een *ontwikkeling* (‘ontluiking’) ener ‘idee’, welke reeds in het begin van den groei der kerkplant zou gelegen hebben, doch een *verstoren* van dien groei, een zondigen tegen het apostolaat, een stuk-maken van de plant.

Eenzelfde bezwaar hebben wij tegen dit aan het leven van bloemen en planten ontleende beeld, wanneer wij Dr Kuyper vervolgens horen uitspreken, dat ‘de ene zichtbare kerk’ is gespleten ‘in meerdere kerken van onderscheiden, deels zelf TEGENSTRIJDIGE Belijdenis’. Hoe ter wereld kan een ernstig man van de statuur van Dr A. Kuyper het volhouden, dergelijke toestanden te vergelijken met den ontwikkelingsgang van bloemen? Zijn de stengels van de éne bloem, wanneer zij zich ontwikkeld heeft, soms ook onderling *tegenstrijdig?* Staat de éne als *‘ja’* tegenover de andere als *‘neen?’?* De vraag stellen is meteen ze beantwoorden. Maar daarom zegt ook heel die beeldspraak ons niets. Ze bewijst, dat Dr Kuyper op dit punt al zijn denkkracht tijdelijk op nonactiviteit plaatst, omdat hij de gedachte, die hij greep vasthouden wil. Men werpe niet tegen, dat die tegenstrijdigheid der confessies alleen maar op bepaalde, *voor het vraagstuk van de kerkscheiding zelf onbetekenende,* punten te constateren valt. Want natuurlijk weet iedereen beter; wij spraken trouwens reeds daarover.

Tenslotte loopt dan ook Dr Kuypers Gemeene Gratie-citaat uit op enkele stellingen, die wij even citeren zullen.

‘Het oneindige’ - aldus Dr Kuyper - ‘kan niet in één eindigen vorm tot adaequate uitdrukking geraken. Het doet dit in veelheid van vormen. Die velen vullen elkander aan. En alleen in die totaliteit is de volheid.’

Men houde het ons ten goede: wij geloven daar geen woord van. Het oneindige (wat is dat eigenlijk?) komt nooit in de wereld tot adaequate uitdrukking. Er is ook geen enkele totaliteit van ‘vormen’, waarin ‘het’ oneindige adaequate uitdrukking vinden zou. En als Dr Kuyper zegt, dat eerst in die totaliteit de volheid ligt, dan wijzen

wij er op, dat hier de verwarring van pluraliteit en pluriformiteit, over welke verwarring reeds gesproken werd, haar toppunt bereikt. Op den klank afgaande, denkt men hier aan de totaliteit van instituten. Dat wil dus zeggen: aan hun *pluraliteit.* Evenwel is eerst het beeld gebruikt van de *plant,* die uit één wortel opschiet in verscheidene stengels. En dat heette dan *pluriformiteit.* Het ongeluk is echter, dat al die *stengels* samen één plant toebehoren, terwijl al die *instituten* nimmer één instituut kunnen zijn.

Het gezegde moge volstaan, om te bewijzen, dat - in de tot nu toe geciteerde passages tenminste - bij dr Kuyper van een volledige ontwikkeling der plurofirmiteitsgedachte geen sprake is geweest. Niet eens van een *begin* daarvan.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XI.

Hetgeen we tot nu toe opmerkten, had ten doel, erop te wijzen, dat - althans in de door ons besproken passages - van een weldoordachte ‘leer’ van Dr A. Kuyper op het punt der pluriformiteit der kerk geen sprake is. Dit te constateren, leek ons hierom van betekenis, wijl door Prof. Hepp beweerd was, dat Dr Kuyper in deze leer teruggegrepen had naar de beste periode van de Reformatie, en dat, wie tegen deze leer in verzet kwam, sneed in het hart der Reformatie.

Nu zal natuurlijk ieder onmiddellijk kunnen opmerken: goed, laat het nu eens waar zijn, dat in de bedoelde passages de bedoelde leer bij Dr Kuyper niet uitgewerkt, niet bepaald als ‘LEER’ doordacht is, dat zegt toch nog zo heel veel niet? Heeft Dr Kuyper niet veel meer geschreven? Er zullen toch wel andere plaatsen zijn, waar Dr Kuyper de pluriformiteitsgedachte uitvoerig behandelt, en op die andere plaatsen zal toch wel aan de dag komen, dat Dr Kuyper wel degelijk op dit punt een ‘leer’ heeft voorgedragen?

Nu hebben we het in het beantwoorden van zulk een bedenking eigenlijk niet moeilijk, naar het ons schijnt.

Indien men het n.l. mocht hebben toegegeven, dat het citaat uit de Encyclopaedie evenmin als dat uit de Gemeene Gratie kan worden aangemerkt als uiteenzetting van een ‘leer’, in den ernstigen zin van dit woord, dan kunnen we voorts wijzen op het feit, dat Dr A. Kuyper in het jaar 1901 zelf erkend heeft, dat er op dat ogenblik nog *‘gapingen’* in zijn betoog waren ‘aan te vullen’.

Wij doelen hier op wat Dr Kuyper schreef in ‘De Heraut’ van 17 februari 1901 (no. 1207). Daar wordt melding gemaakt van de bestrijding, die de heer Th.F. Bensdorp, Rooms Katholiek priester, in ‘De Katholiek’ (Deel CXIX, febr.-maart 1901) gegeven had, onder den titel: ‘Een fundamentele misvatting van Dr A. Kuyper of een hopeloos pleidooi’. We komen op dezen pennestrijd nog terug; thans bepalen we ons tot een historische herinnering.

Dr Kuyper, in ‘De Heraut’ melding doende van Pater Bensdorps bestrijding, prijst diens ernstigen wil en betoogtrant, en schrijft dan:

> ‘En in dat opzicht zou het ons dan ook een voorrecht zijn, indien we ruimte en tijd konden vinden, om haar op den voet te volgen en overtuiging tegen overtuiging, betoog tegenover betoog te plaatsen.
> Voor een deel zullen we dat *ter gelegener tijd* dan ook stellig doen, al zal het wellicht niet in den vorm van anticritiek zijn. Het geldt hier een *grondovertuiging* en ook wij mogen nimmer aflaten, om de gronden dezer overtuiging *telkens opnieuw te toetsen* en *de gapingen,* die er nog in ons betoog zijn, aan te vullen; iets waarbij ook deze polemiek ons *meer dan één plek* zal kunnen aan de hand doen, waarbij nadere *voorziening* noodig is.’

Tot zover Dr Kuyper. Enkele cursieve woorden waren van ons.

Men ziet het: Dr Kuyper zelf geeft hier rondweg toe, dat men op dit ogenblik stellig teveel zou zeggen, als men beweerde, dat hij een afgeronde ‘leer’ der pluriformiteit had voorgedragen.

Het zal dus nu de vraag zijn, of hij dat dan misschien later heeft gedaan. Of hij láter zijn stellig gegeven belofte, betoog tegen betoog te plaatsen, heeft ingelost.

Nu is er reeds onlangs door anderen aan herinnerd, dat op dit punt Dr Kuyper den strijd tegen Pater Bensdorp feitelijk heeft laten liggen. Eén onzer predikanten, die zich voor deze kwestie zeer sterk interesseert, heeft de grote vriendelijkheid gehad, voor mij eens na te gaan, wat Dr Kuyper nadien - d.w.z. na de in het nr. van 17 febr. 1901 gegeven belofte - over de zaak heeft geschreven. Van het door ons gereleveerde citaat uit de ‘Gemeene Gratie’ (oorspronkelijk ‘De Heraut’ 1185, 16 sept. 1900), dat ook Pater Bensdorp aanleiding gegeven had tot zijn tegenopmerkingen, had immers Dr Kuyper zelf erkend, dat er ‘gapingen’ in aan den dag kwamen. Vrage dus: wat is na dien gegeven, om de gapingen aan te vullen, en zo aan de leerlingen, of wil men: epigonen (in neutralen zin dit woord thans gebruikt) grond te geven voor de bewering, dat Dr Kuyper inderdaad een ‘leer’ had voorgedragen?

Wie nagaat, wat er sinds geschreven is, vindt niet veel.

Allereerst denkt men natuurlijk aan de Encyclopaedie. Deel I kan buiten beschouwing blijven; het is historisch. Deel II is, wat de voor-

rede betreft, gedateerd 1 mei 1894. Deel III 17 juni 1894. We kunnen ons daartoe, d.w.z. tot den eersten druk bepalen, omdat Dr Kuyper in het ‘voorwoord voor den tweeden druk’ verklaard heeft (22 juni 1908), dat de herziening van den eersten druk niet door hem zelf geschied is. Ik heb den eersten druk niet bij de hand, maar vermoed niet, dat er op dit punt ingrijpende wijzigingen plaats gevonden hebben.

Nu hebben we reeds over de Encyclopaedie gesproken, en opgemerkt, dat in het door ons daaruit geciteerde gedeelte de gapingen, om thans met Dr Kuyper zelf te spreken, niet zijn weggenomen.

Van andere uitspraken, met name in Deel III, durf ik reeds thans hetzelfde verklaren. Waarschijnlijk komen wij nog wel op enkele uitspraken terug (199, 209, 269, 354, 358/9, 372 e.a.p.).

En wat voorts de andere plaatsen betreft, kunnen wij verwijzen naar de reeks Pro Rege, later in het bekende boek herdrukt, b.v. Deel II, blz. 191 v.v.: Verbroken Eenheid. Vervolgens de artikelenreeks over de kerk (‘De Heraut’ 2161, 22 juni 1919).

Voorts kan men natuurlijk nog verscheidene uitspraken vinden in de Dictaten Dogmatiek. Het Werk des Heiligen Geestes, Het Calvinisme en ten dele ook in het Tractaat van De Reformatie der Kerken. Wij hopen uit de hier genoemde litteratuur nog te citeren. Reeds nu echter merken wij op, dat van een brede bespreking, die tot den bodem afsteekt, in de genoemde passages niets te vinden is; dat van het tegenbetoog tegen Pater Bensdorp niets gekomen is, en dat dus feitelijk de bewering, dat er in Dr Kuypers leer gapingen zijn, hem zelf meer recht laat wedervaren dan de ontkenning daarvan. Wij hopen later op deze dingen terug te komen, en laten het voor deze week bij hetgeen opgemerkt is.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XII.

Met het voorgaande hebben wij dus slechts willen opmerken, dat men geen ‘stemming’ maken moet - gelijk in den laatsten tijd onder ons vrij sterk geschiedt, bepaaldelijk door mensen, die tegen hen ingebrachte argumenten laten liggen - door te beweren, dat wie Dr Kuypers ‘pluriformiteitsleer’ niet aanvaardt, ‘in het hart der Reformatie snijdt’. Of ook, door te beweren, dat ‘het epigonisme,

dat de pluriformiteitsleer loochent, Dr Kuyper.....bestrijdt....., het kerkbegrip van Calvijn afvalt om op dit punt Rome in het gelijk te stellen'. Hoe voos de gronden zijn, waarop deze nog al verzekerde woorden van Prof. Hepp 'rusten' heb ik in de eerste, door niemand nog weerlegde, reeks aangetoond. Maar we vragen - omdat het stemming-maken den laatsten tijd maar niet ophoudt -: heeft soms Ds W.A. Winckel, jaren lang trouw medewerker aan 'De Heraut', schrijver over 'Leven en Arbeid van Dr A. Kuyper', soms ook een artikel in den Almanak der Vrije Universiteit verdiend, toen hij in gemeld boek, schreef, dat Dr Kuyper eenmaal het pleit tegen pater Th.F. Bensdorp verloren heeft, en dat wel juist, toen het ging over het netelige vraagstuk van de pluriformiteit der kerk? Of: heeft Ds Winckel ook epigoon te heten, als hij uitspreekt, het met Bensdorp ééns te zijn, afgedacht dan van een enkel woord, in één van zijn hoofdargumenten tegen Dr Kuyper? Een erkenning, die van roomsen kant de opmerking uitgelokt heeft, dat het 'eigenaardig' was, 'dat een geestverwant en volgeling van Dr Kuyper zo nadrukkelijk op het gewichtig stuk der pluriformiteitsleer van zijn hoogbewonderden meester afwijkt' (Apologetica van Th.F. Bensdorp, verzameld en ingeleid door M. Stoks, II, R.K. Boekcentrale, Amsterdam, 1920, 724).

Ds Winckel schreef dit in 1919. Reeds in 1908 had de heer C.N. Nijpjes, chr. onderwijzer te Klundert, in 'Het Christelijk Schoolblad' van 25 sept. 1908, meegedeeld, dat hij zich tot Dr Kuyper persoonlijk gewend had, met de vraag, of Dr Kuyper nog voornemens was, te antwoorden op de bestrijding van Pater Bensdorp inzake de pluriformiteit. 'Dr Kuyper' - aldus de heer Nijpjes - 'antwoordde op m'n vraag om nader bewijs: "misschien later"'. Het ministerschap had Dr Kuyper verhinderd. Nog in 1913, als Bensdorp de discussie uitgeeft, die 'buiten Dr Kuyper om', werd voortgezet in 'Het Christelijk Schoolblad' (25 sept. 1908 tot 29 jan. 1909), nog in 1913, zeg ik, kan Bensdorp memoreren, dat Dr Kuyper niet geantwoord heeft. En dan komt in 1919 de opmerking van Ds Winckel.

Men houde het ons ten goede: wij vinden dit een getrouwer tekening van de feitelijke situatie, dan die welke Prof. Hepp gegeven heeft. Volgens hem zou de pluriformiteits-gedachte tot een 'leer' uitgegroeid zijn, die, door Dr Kuyper voorgedragen, teruggreep naar de beste periode van de Reformatie zelf reeds een 'oude leer' was, maar aan welke Kuyper (alsook Bavinck) een nieuw element zou hebben toegevoegd. Nuchtere werkelijkheid is, dat Dr Kuyper zelf erkend

heeft, gapingen in zijn leer te erkennen, feitelijk dus het bestaan van een heuse ‘leer’ op dit punt te ontkennen, *en sedert op dit punt niet verder is gekomen.*

Wij merken dit alles niet op, om iets af te doen van de grootheid van Dr Kuyper. Wij zeggen het wèl, om àlles af te doen van de grote woorden van Prof. Hepp. Ik heb het oog op de woorden, waarmee hij de tegenstanders der pluriformiteitsleer bij zijn studenten àfhandelt.

Nog een ander punt vraagt hier de aandacht, nu wij het toch over die discussie tussen Dr Kuyper en pater Bensdorp hebben. Dr Kuyper had in het korte, verleden week gememoreerde ‘Heraut’-artikel, waarin Pater Bensdorp een uitvoerige repliek beloofd werd, alvast op één enkel punt Pater Bensdorps bedenkingen afgewezen. Hij merkte n.l. op:

> Voor het oogenblik echter moeten we er ons toe bepalen, één doorloopend misverstand weg te nemen.
> Gedurig toch komt de geachte schrijver er op terug, dat twee dingen, die als tegenstrijdig tegenover elkaar staan, niet tegelijk waar kunnen zijn, en wij althans ontvangen den indruk, alsof hij in den waan verkeerde, dat wij daar anders over dachten.
> Toch is dat niet zoo.
> Indien, om een door hem zelf gekozen voorbeeld te kiezen, de ééne kerk leert, dat een element van het Avondmaal, door transsubstantiatie, de Christus wordt; een tweede, dat *in, sub et cum*[1] brood en wijn de Christus tegenwoordig is; en een derde, dat onder het gebruik van brood en wijn de ziel *in coelum subvecta*[2] met het lichaam en bloed des Heeren gevoed wordt; dan sluiten deze drie voorstellingen elkander uit; en kan wie het eene belijdt, niet anders verklaren, dan dat de beide andere voorstellingen met de waarheid in strijd zijn.
> Maar dit is heel iets anders dan hetgeen *door ons onder de pluriformiteit verstaan* wordt. Wij bedoelen daarmede, om bij hetzelfde punt te blijven, dat in dit Sacrament de mystieke gemeenschap met den Christus wordt genoten, doch dat de wijze, waarop die gemeenschap tot stand komt, niet door ons in adaequaten vorm kan worden *uitgedrukt.* Dat ook hier het finitum infiniti non capax[3] doorgaat. Toch beproeft men de mystieke realiteit, die hier in schuilt en genoten wordt, *zoo na mogelijk uit te drukken.* Daarbij nu drukt de één meer op deze, de ander meer op die *zijde.* Dit hangt samen met den onderscheiden *aanleg en bewustzijnsvorm.* Die onderscheiden wijze van 't mystieke te *bevatten,* zette zich dan eenzijdig *vast.* En zoo geraakten tenslotte drie of meer vormen van belijdenis tegenover elkander, die in die gepraeciseerde uitdrukking niet samen waar kunnen zijn. Maar dit neemt niet weg, dat ze allen saam eenzelfde mystieke realiteit *pogen* te grijpen en te begrijpen, die nooit in menschelijke taal door eene aan het mystieke *geheel adaequate* omschrijving zal kunnen worden uitgedrukt.

Tot zover Dr Kuyper.

Nu valt het dadelijk op, dat Dr Kuyper zich hier veel te gemakkelijk van Bensdorps bestrijding afmaakt. We hebben zelf reeds Dr Kuypers

1) In, met en onder. K.S.
2) In den hemel opgenomen. K.S.
3) Het eindige kan het oneindige niet bevatten (populaire vertaling; soms blijkt het te bedoelen: het eindige heeft geen hou-vast aan het oneindige). K.S.

woorden geciteerd, waaruit bleek, dat hij wel degelijk elkaar bestrijdende, en weersprekende, belijdenisuitspraken zich heeft zien ‘ontwikkelen’ zó, als uit den énen stengel der éne plant er straks verscheidene groeien. Met allen eerbied voor een man, wiens leven veel schoons gaf: zó licht moet men over dergelijke uitspraken, worden ze aangevallen, niet heenspringen.

Want, - dat dit feitelijk ook in ditzelfde korte artikeltje gebeurt, m.a.w., dat van de door Dr Kuyper erkende ‘gapingen’ er geen énkele is aangevuld, ook niet, toen hij het op dit ingrijpende punt, ter afsnijding van verder misverstand, trachtte te doen, dát hopen we volgende keer aan te tonen.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XIII.

Inderdaad, na hetgeen gezegd is, mag, ook zonder dat hij enigen grond geeft voor de aanklacht van met-den-rug-naar-zijn-eigen-broeders-gaan-staan, elke gereformeerde zich onbevangen plaatsen voor de vraag: heeft Dr A. Kuyper als heraut der pluriformiteitsleuze den protestants-gereformeerden waarheidsberg beklommen, of is hij misschien op een ‘vlucht-heuvel’ terecht gekomen, - een vluchtheuvel, waarvan men zo spoedig mogelijk afstappen moet, om.....mee te doen aan 't verkeer? Of mee te kampen in den strijd?

Ja, die vlucht-heuvel, dat is toch eigenlijk wel een leuk ding, om eens even over door te praten.

Ook tegenover Prof. Hepp, als hij Dr Kuyper zo heel ver - vanwege diens breedheid - verheft boven de epigonen, die de pluriformiteitsgedachte verwerpen.

Immers: op een vluchtheuvel staan, dat *is* in zekeren zin een bewijs van ‘breedheid’. De ‘goeie, ouwe ziel’, die zich niet waagt op de drukke straat, en, stijf tegen de huizen aangedrukt, het trottoir blijft houden, ze zal niet den vluchtheuvel, zelfs dien niet, betreden. Men moet, om er te komen, althans zich in het drukke verkeer *gewaagd* hebben. Of, als men het beeld minder nieuwerwets wil aangewend zien: hij *moet* zich in den oorlog gewaagd hebben. Wie thuis blijft, zal geen vluchtheuvel ooit beklimmen.

Wie dus voor een lofrede al genoeg stof verzameld meent te hebben, als hij constateren kan, dat de held, dien hij bezingt, zich ‘ge-

waagd' heeft op het terrein, waar men met 'geweldige moeilijkheden' te kampen heeft, die heeft inderdaad ook al zijn speechje klaar, als hij zeggen kan, zoals Prof, Hepp het doet: de man, dien ik bezingen wil, heeft zich *gewaagd* in het drukke gewoel, hij dorst het èn - èn aan, kijk maar, hij staat op dien heuvel daar, doch ach, de lieden, die ik *niet* bezing, wagen zich *niet* in het brede verkeer, ze 'deinzen voor de geweldige moeilijkheden terug', ze lijden aan gezichtsvernauwing, ze durven het èn - èn niet aan, ze houden zich op het veilige trottoir, stijfjes tegen de huizen aan gedrukt. Niet waar, zó ongeveer tekende Prof. Dr V. Hepp de situatie, al legde hij, genadig, nog een pleister op de wonde, die hij, naar hij onderstelde, geslagen had.

Maar indien nu dézen keer de hoogte, waarop Dr Kuyper staat, eens een *vlucht-heuvel* is, wat dan? Dan moet hij er dadelijk van afgebracht worden. Want *dat* is de enige manier, om - terzake van het hier in geding zijnde punt - weer *actief* mee te kunnen doen aan het verkeer, om *daarin* zichzelf te zijn en zich te geven onder en aan de gemeenschap. *Indien* het dus waar is, wat het roomse tijdschrift Apologetica geschreven heeft, dat n.l. Dr A. Kuyper, 'teneinde de aldoor wisselende gereformeerde belijdenis' (lees: zijn particuliere opvatting in dezen) in verzoening te brengen met de onverbiddelijk haar recht opeisende waarheid, heil en uitkomst meent te moeten zoeken op den fatalen *vluchtheuvel* der Pluriformiteit' (I, 1918, 588), - ja, dàn is de opheffing der pluriformiteitsleus wèl een bewijs, dat Dr A. Kuyper zich gewaagd heeft in den strijd, en in het gewoel, maar *dàn* is meteen het *blijven* staan op dit 'fatale' standpunt een bewijs, dat *op dit punt* Dr Kuyper niet verder kan, dat hij *op dit punt* zicht heeft *uitgeschakeld* van het brede verkeer, dat hij *op dit punt* de gereformeerde theologie op het dode spoor gezet heeft, ondanks de lofredenen van Prof. Dr V. Hepp.

Inderdaad - nà het ook door hartelijke vereerders van Dr A. Kuyper toegegeven 'laten liggen' van den strijd tegen Bensdorp - had Prof. Dr V. Hepp beter gedaan, indien hij ons duidelijk gemaakt had, dat die heuvel geen vlucht-heuvel was, doch een in vrijen koningsmoed bestegen waarheidsberg van het gereformeerde denken. Tot nu toe is hij - wij wezen het in onze eerste reeks, menen we, met de stukken aan - daarin *niet* geslaagd. Hij heeft het gevraagde bewijs *niet* geleverd. Hij heeft slechts één ding duidelijk gemaakt: dat z.i. de heuvel *geen* vluchtheuvel is. En nu komt het er dus op aan, dat, hetzij Prof. Dr V. Hepp, hetzij een ander, ons bewijst, dat de pluriformiteitsuitspraken van Dr A. Kuyper *toch* waarlijk de verspreide beenderen

zijn van een heus nog te reconstrueren skelet van een heus levende, en daartoe, gereformeerde leer. Anders zal vastgehouden moeten worden aan de voorshands door ons geponeerde stelling dat men uit die verspreide beenderen *geen* skelet opbouwen kan, en ieder, die aan dit werk begonnen is, een beetje laat gelijken op den geleerde uit het jongste nummer (21 febr. 1935) der Münchener Illustrierte Presse, die - men leest en ziet van hem onder de rubriek 'Humor der Woche', bij een nog-niet-afgewerkt geraamte van een of ander 'praehistorisch' dier staande, tot een collega zegt: 'het is me goed gelukt, dezen sauriër in elkaar te zetten; alleen moet ik er nog eens over prakkiseren, aan welken kant ik den kop, en waar ik den staart moet aanbrengen'.

* * *

Speels is deze herinnering aan den man-van-den-Sauriër zéker; maar is ze ook oneerlijk? Of onbroederlijk? Of oneerbiedig?

Ik geloof het niet.

Want, als men Dr Kuypers pogingen nagaat, om in dezen tot een min of meer gevestigde overtuiging te komen of te doen komen, dan staat men telkens voor de vraag: waar is nu de kop, en waar de staart? Is de pluriformiteit der kerk de kop, en daarna die van de waarheid (of waarheidsverkondiging? iets totaal anders!, dat men toch telkens met het andere ziet verwarren) de staart? Of - is de pluriformiteit der waarheid (sverkondiging) de kop, en die van de pluriformiteit der kèrk de staart?

Men vatte wèl het doel van deze artikelen-reeks in het oog. Ze is, voor wat het tweede der in den aanvang aangekondigde onderwerpen betreft, NIET een volledige bestrijding van Dr A. Kuyper. Hadden we dáárop onze zinnen gezet, dan moesten we enkele hartige woorden spreken over de gevaarlijke - ik voeg erbij: ongereformeerde - these van de pluriformiteit der waarheid (vooral in een betoog, dat het woord pluriformiteit zo onnauwkeurig en onklaar gebruikt, als ons reeds het geval gebleken is, bij Dr Kuyper); en over de uit een oogpunt van wetenschappelijke distinctie en koersbewaring uiterst verwarrende dooreenmenging van de twee totaal àndere problemen van pluriformiteit der kerk en pluriformiteit der waarheid, of waarheidsverkondiging; en ook over den overgang van waarheid tot waarheidsverkondiging zelf.

Maar omdat we ons *niet* tot doel gesteld hebben, op Dr Kuyper een directe critiek te oefenen, doch als enig doel hebben: de afwijzing van de blijkens den letterlijken tekst zijner verhandeling zijnerzijds

tegen (ook) ons gerichte critiek en aanklacht, daarom beperken we ons tot de aanwijzing van dit zich bij de lectuur van Dr Kuyper opdringende kop-of-staart-probleem. *Want ook daarin - en daarin niet in de laatste plaats! - bevestigt zich de reeds door ons uitgesproken mening,* dat n.l. bij Dr Kuyper van een weldoordachte leer in dezen geen sprake is, dat het daartoe nooit gekomen is, en dat dus Prof. Hepp zowel een denkbeeldigen (immers nog nergens reeds *stáánden)* muur wou helpen optrekken met zijn troffel, en een dus ook denkbeeldigen aanval daarop wou afslaan met zijn zwaard.

En juist wijl het ons dáárom te doen is, wijzen we op de zoëven gestelde en nog even in den ietwat gewaagd-populairen trant aangeduide 'kop- of staartkwestie'. Dat ze ondanks die enigszins losse benoemingswijze toch ernstig is, blijkt o.m. uit volgende feiten.

a. Vaak wordt door Dr Kuyper *uitgegaan* van de pluriformiteit der *kerk,* om *vandaar* te komen tot de pluriformiteit der *waarheid.* 'Het verschil in bestaanswezen tussen de volken in Azië, Afrika en in Europa zelf', aldus Dr Kuyper, 'heeft een zo diepgaand verschil tussen de natiën, ja zelfs tussen die van een en dezelfde streek, is zo sterk sprekend, dat eenzelvigheid in de openbaring der kerk ondenkbaar is. In deze onderscheiden werelddelen' - aldus vervolgt Dr Kuyper - 'en groepen en natiën met een door God gewilde NATIONALE pluriformiteit, MOEST het leven der kerk meervormig worden, zodra de volken den kinderlijken leeftijd te boven kwamen' (Heraut 20 mei 1900, aangehaald bij Bensdorp, Apologetica, I, 595). Men voelt het: hier is de pluriformiteit der KERK gegrond in het pluriforme leven der mensheid; ze hangt dus *niet* af van een pluriforme waarheidsprediking, doch van het pluriforme scheppings- en mensheidsleven. En als GEVOLG dáárvan komt het dan volgens één van Dr Kuypers gedachtenreeksen tot pluriformiteit der *waarheid(sverkondiging,* of -*belijdenis).* 'Er is geen boom, maar er zijn alle (en?) eiken, beuken, wilgen, enz. Zo nu is er ook geen volk, maar er zijn Nederlanders, Belgen, Fransen, enz. Is men nu Nederlander, dan hangt dit sâam met psychologische eigenaardigheden, en zult ge krachtens die eigenaardigheden noodzakelijkerwijs een anderen kijk hebben op allerlei religieuze vragen dan b.v. een Spanjaard of een Mexicaan' (Heraut, 31 dec. 1900, Bensdorp, Apol., I, 599).

We citeren maar niet verder. Het gezegde is voldoende, om te doen zien, welke lijn HIER loopt: het komt vàn de *kerk*-pluriformiteit tót de *waarheid(sverkondigings-)pluriformiteit.* In dit verband komt Dr Kuyper tot de wel zeer krasse, en voor het al-of-niet-vlucht-

heuvel-onderzoek zeer interessante uitspraak, dat Paulus' (in Filipp. 2 gegeven) *'aanmaning om hetzelfde te gevoelen en hetzelfde te spreken, gericht wordt niet tot ALLE kerken samen, maar tot één enkele kerk (die van Filippi),* voor wie dit nu nog als regel geldt.....(gec. in Apol. I, 621). Bensdorp - (om strijd door Dr A. Kuyper en ook door Dr H.H. Kuyper geprezen vanwege zijn nobele polemiek, dit zij veiligheidshalve opgemerkt). Bensdorp tekent hierbij aan: dat dit argument 'in één woord armzalig' hem dunkt. 'Op die wijze kan men heel de Christelijke zedenwet wegredeneren'.

b. Daarnaast loopt evenwel bij Dr K. de andere lijn, de tweede gedachtencombinatie: Dr Kuyper komt vaak óók met dezelfde overtuigdheid beweren, dat het gekomen is *vàn* de pluriformiteit der *waarheid(sprediking)* tót de pluriformiteit der *kerk.*

Wat kop was, wordt dus staart, en omgekeerd. Dan wordt als volgt geredeneerd: Het in de Heilige Schrift geopenbaarde 'stelsel' 'van God' kennen wij slechts bij benadering, niet dan met langzaam toenemende helderheid. Dat is een factor OP ZICHZELF (de reeds genoemde factor: verschil tussen mens en mens, volk en volk, komt DAARNAAST op, om een woord 'MEE te spreken'). Daarom moesten in den loop der eeuwen 'meerdere voorstellingen, omtrent dit stelsel, dat in Gods Woord ligt, zich gevormd hebben...'. En nu is het 'onder het koninklijk bestel van den Christus, dat in Zijn kerk deze pluriforme UITTEKENING VAN HET STELSEL GODS, *uit de Schrift* opkwam' (Band a.h. Woord, 18, 23, Apol., I, 595/6). Gelijk bij Dr Kuyper te verwachten valt, komt er dan op dit kritieke punt van het betoog weer beeldspraak, die de gerezen bedenkingen met schijn van recht beantwoorden moet; dezen keer is het het beeld van 'dezelfde lichtstraal', 'vallende door een venster van rood, van geel, of van blauw glas', die 'wat in het vertrek staat op verschillende wijze' 'kleurt'. 'En waar wij, mensen, te beperkt zijn, om het witte licht kleurloos op te vangen, is dit verschil in lichttint van onze menselijke, beperktheid niet af te scheiden. In zekeren zin voegt het ons dan ook' - het is, gelijk de lezer begrijpt, nog steeds Dr Kuyper die spreekt - 'voegt het ons dan ook, steeds der waarheid indachtig te blijven, dat er bij anderen een deel kracht kan schuilen, dat wij niet grijpen konden' (kracht, misschien een zetfout?) (B.a.h. W., 23, Apol., I, 597). 'Ware het ons mensen gegund de OBJECTIEVE waarheid te kennen, zo zou dit onderzoek in alle tijden, voor alle volk en voor elk onderzoeker in dat volk, nooit anders dan één zelfde karakter kunnen dragen. Maar zo is het niet. God alleen kent

de objectieve waarheid, wij kunnen het nooit verder brengen, dan tot onze subjectieve opvatting van de waarheid'[1].

'Die opvatting nu (zo vervolgt Dr Kuyper) hangt samen met onze grondovertuiging, en die grondovertuiging wordt bepaald door onze innerlijke gesteldheid, door de nawerking van het verleden, en door het ideaal, dat ons bezielt' (gec. Apol. I, 598). 'Vandaar dan ook, dat de droom der vaderen, die nog hoopten op bewaring van de éne kerk, móést verscheurd worden.....door de feiten. Maar dan door van God gewilde, *Gods rijkdom openbaar makende feiten'.* 'Hun belijdenis van de kerk als "vergadering der ware Christgelovigen" had' (tegenover het roomse leergezag, alsof dàt soms 'uniform was', K.S.) 'nu eenmaal' (het ambt der gelovigen, vrij van den clerus erkennende) aan het SUBJECTIEVE element, door de vrijheid der conscientie, recht tot meespreken gegeven, en dit grondstuk van hun belijdenis MOEST wel MET LOGISCHE NOODWENDIGHEID tot splitsing van de kerk in meerdere formatiën, oftewel tot vernietiging van alle zichtbare kerkformatie als zodanig leiden' (Apol. I, 610).

We zullen het voor dezen keer hierbij laten. Gemakshalve citeerden wij uit Bensdorp, andere citaten bewarende voor later.

Hadden we geen reden om aan de saurië uit de Münchener Illustrierte te denken? Men weet bij dat plaatje ook niet, wat voorpoten en achterpoten zijn: de tenen aan het éne paar poten wijzen naar den énen wand der zaal, die van het andere stel naar den anderen, tegenoverliggende wand. Ik kan dat beeld maar niet kwijt, als ik de a- en b-lijn volg bij Dr Kuyper.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XIV.

We moeten thans nog eens met een enkel woord spreken over het *ontstaan* der pluriformiteitsleer. Of, - om in den stijl van Dr Kuyper te spreken. - over de *ontluiking* der pluriformiteits-*idee.*

1) Hoor toe, Prof. Haitjema, misschien kunt Ge ook Dr Kuyper voortaan bij de 'edele' geesten inlijven, evenals Ge onlangs, toen Ge inzake de wedergeboorte, om U van den blaam van niet-confessioneel-zijn te zuiveren, behoefte had aan een tegenstelling Kuyper-Schilder enerzijds, en Bavinck anderzijds, laatstgenoemde tot de 'edele' geesten gerekend hebt; ik zou het U heus raden; dan is het met Schilder nóg minder gedaan.

Men kan bij Dr Kuyper, hier en daar ook bij Dr H. Bavinck, telkens de uitspraak vinden, dat de idee der pluriformiteit *ontloken* is na de Reformatie. Ik onthoud me hier van het geven van citaten; het lijkt me vrijwel overbodig.

Juist voor wie zich afvraagt, of de pluriformiteits-these bij Dr Kuyper tot een heuse, en dan nog wel naar de beste periode der Reformatie teruggrijpende leer ontwikkeld is, rijzen hier verscheiden vragen.

Als daar zijn: de volgende.

* * *

a. Is het niet gevaarlijk, een ‘idee’ te aanvaarden, die ‘ontloken’ is onder den aandrang der FEITEN? Dat de pluriformiteitsleer onder den drang der FEITEN gevormd is, wordt door Dr Kuyper herhaaldelijk beweerd: de eenheid was FEITELIJK gebroken - hier in Europa n.l. door de Reformatie - en toen kwam men vanzelf op de idee der pluriformiteit. Zo ongeveer construeert Dr Kuyper het.

Nu geven wij dadelijk toe, dat de FEITEN, de loop der *geschiedenis,* ons herhaaldelijk een AANLEIDING worden kan - ja zelfs: móet - tot nadere bezinning over een vraagstuk. Meermalen blijkt, dat men een jaren, soms eeuwen lang vastgehouden theorie, hoe vast ze ook scheen, los moest laten, bij nader onderzoek, en dat dit nader onderzoek dan AANLEIDING gevonden had in de historische ontwikkeling der dingen. Inderdaad.

Maar - zo vaak dit gebeurt, moet men voor zijn eigen conscientie uitmaken, of de feiten soms ook nog wat meer dan AANLEIDING geweest zijn tot het instellen van zulk een nader onderzoek. Zodra ze immers MEER-dan-aanleiding geweest zijn, *is* het verkeerd. De geschiedenis is wel *normerend,* maar nooit *normatief.* We hebben in laatster instantie verantwoording te doen tegenover de *Schrift.* Deze moet de GRONDSLAG zijn, waarop ook onze nadere beschouwing, onze gecorrigeerde mening rust.

En dit geldt ook van de kerk. Want we hebben inzake de kerk steeds weer te bedenken, dat ze GELOOFS-stuk is. Ettelijke malen reeds wezen we ook in ons blad daarop; we laten 't dus verder rusten. ‘“Ik *geloof*” een heilige, algemene christelijke kerk.’ Ik *geloof* daarvan niet maar een gedeelte, maar het geheel. Ik *geloof* daar-‘van’(!) niet alleen maar die zgn. ‘una sancta’, die vandaag onzichtbaar gemaakt wordt door haar verheerlijkers, en morgen zichtbaar.....gefantaseerd wordt (als men met een ‘mythe’ werken gaat, zoals elke decadente periode doet), maar ik *gelóóf* van die kerk *àlles.* Wat ik

van de kerk te zien krijg, dat kan ik eerst recht *kénnen,* als ik me door de Schrift heb laten onderrichten.

En daarom hebben we een hartelijken welkomstgroet voor iedereen, die ons komt verzekeren: we hebben, *gelet op de feiten,* een gravamen in te dienen tegen de heersende mening. We zeggen tot zo iemand: kom binnen, en ga praten. Maar, zodra hij plaats heeft genomen, vragen we dadelijk: wat zegt de SCHRIFT van Uw nadere mening?

Is nu op dit laatste punt het antwoord zó schraal, zó teleurstellend, zo onbevredigend, als ons reeds een enkele maal ten aanzien van Dr Kuyper in dit geding gebleken is, dan zeggen we, zelfs tot iemand, die we zó hoog weten te eerbiedigen als Dr A. Kuyper: uw feiten hebben voor ons geen bewijskracht. We willen onze stellingen ten aanzien van de kerk 'geloven'; we willen er geen enkele van kunnen 'bewijzen' voor een ander forum dan dat des geloofs. Wij blijven, *ook in onze methode* van bewijsvoering, gereformeerd. En al zouden we op dit punt dezen laatsten volzin ook tegen u moeten keren, - we zullen ons door den eerbied voor uw levenswerk daarvan niet laten terughouden; want ook gij zijt niet onfeilbaar; ook gij loopt gevaar, dat de 'generaal' in u den 'profeet' verhindert; ook gij moet *leerlingen* hebben, en *géén epigonen.* Leerlingen, die u van inconsequenties zuiveren. Geen epigonen, die u maar klakkeloos napraten...op de punten, die hun daarvoor in aanmerking lijken te komen.

b. Is voorts het gezichtsveld, dat men bij deze ontluikings-theorie overziet, niet veel te begrensd? zo vragen we in de tweede plaats. De pluriformiteit is ontloken na de Reformatie? Maar hoe denkt ge dan over die geweldige kerktwisten, en kerk-scheuren, en kerkpolemieken, die er geweest zijn vóór de Reformatie? Het is een pure fictie, die voor een breed overzicht van heel het veld der christelijke kerk geen ogenblik stand houden kan, als men zegt: vóór de Reformatie (Luther, Calvijn) droomde men nog van de eenheid der kerk, maar na dien tijd was het niet meer mogelijk, *zàg* men de tweeheid, de gedeeldheid, de pluraliteit, en ontlook de idee der pluriformiteit. Waar blijft men dan met heel de grieks-katholieke kerk? Waar met die vele secten en kringen, die er vóór de Reformatie geweest zijn? Waar met die ettelijke, die op den bodem geleefd hebben, welke door de Reformatie in geen enkel opzicht aangeraakt is? Men zal tegenwerpen: ja, maar nu praat ge over sècten, *wij* hebben het over kerken. Ik antwoord: dat soms heel grote groepen secten heten konden, kwam juist daarvandaan, dat de grote meerderheid van de pluriformiteit niets

weten wilde. Maar overigens deze onder den secte-naam bekende groepen hadden soms veel en veel meer ‘kirchenbildende Kraft’, dan vele kringen, die men tegenwoordig met geweld kerk, nog wel: ware kerk, óók-ware-kerk, geheten hebben wil; en ze hadden een bestaansratio, dikwijls, zó ernstig, dat de reden-tjes, die men heden ten dage voor kerk-formatie nr. zóveel opgeven durft, er eenvoudig kindergebabbel bij zijn; en ze bestreken een gebied, dat, wat de grootte betreft, er wezen mocht.

Ik denk bij deze dingen aan den roomsen Möhler. Die schreef indertijd een beroemd geworden: Symbolik. Hij trachtte daarin, (voornamelijk) uit de belijdenisschriften (‘symbolen’) de verschillende groepen te leren kennen, die na de Reformatie zich gevormd hadden: roomsen, luthersen, gereformeerden, wederdopers, quakers, hernnhutters, swedenborgianen, socinianen, arminianen. Verder ging hij niet. Maar daarmee hield zijn boek eigenlijk op, een symboliek te zijn. Want hij liet de symbolen, die vóór de Reformatie er geweest waren, buiten beschouwing; wat niet te verantwoorden is, voor wie de symboliek wil beoefenen, en de besproken groepen werkelijk grondig wil kennen. En tevens sneed hij heel de oosterse kerk af. Precies even ongemotiveerd nu, als dit bij Möhler is, evenzo ongemotiveerd lijkt het mij, als Dr Kuyper de Reformatie van zó geweldige betekenis ziet, dat hij onder dezen gezichtshoek de kwestie der pluriformiteit behandelt. Hoe klein is ten slotte, *binnen* den kring van het ‘christelijke’ leven, het gebied, dat voor het dilemma vóór-of-tegen-de-reformatie-van-Luther-of-Calvijn zich heeft zien plaatsen? Een vraag, die juist voor de voorstanders der pluriformiteits-leer haar betekenis heeft, - meer dan voor mij.

* * *

Een derde vraag, die evenzeer anderen, meer dan mij, op het hart wegen moet, is deze: hoe denkt men over de continuïteit met de oude kerkvader-periode? In den laatsten tijd is nog al eens gesproken over de kwestie, inhoeverre de ‘kerkvaders’ - b.v. Augustinus - al of niet onder invloed van het heidendom, van griekse, neoplatonistische filosofie stonden? Er zijn er, die b.v. Augustinus wel dankbaar waarderen, voorzover hij trachtte, uit de Schrift te redeneren en te argumenteren, maar die het bezwaar tegen hem inbrengen, dat hij, ook inzake zijn Schriftexegese, zich heeft laten leiden door allerlei heidense motieven. En nu zijn er, die met betrekking tot *andere* problemen, tegenover anderen dadelijk klaar staan met het verwijt: indien u zó over Augustinus en de kerkvaders oordeelt, snijdt u den band met het

historische, het klassieke christendom door. Het argument lijkt mij persoonlijk in veel gevallen niet bepaald doorslaggevend; maar dit doet er thans niet toe. Mij interesseert het, dat juist onder de voorstanders der pluriformiteitsgedachte er wel zijn, die inzake andere kwesties dadelijk gereed staan, om met dit argument soms eigen broeders af te doen. En speciaal déze mensen zou ik inzake de pluriformiteitsleer graag aan hun eigen woord willen herinneren. Calvijn heeft men willen annexeren voor de leer; dat dit, voorzover Prof. Hepp daartoe een poging ondernam, niet gelukt is, heb ik trachten aan te tonen. Gaat men verder terug in de geschiedenis, dan zal het bewijs voor de stelling, dat ook de kerkvaders de pluriformiteitsleer steunen, nog veel moeilijker te leveren zijn (we noemden in onze reeks, in verband met de Synopsis, reeds Cyprianus!). Welnu, er zijn onder ons leiders, die de leiding van anderen tegenstaan met een beroep op de continuïteit met de klassieke kerkvaders, en die intussen inzake de pluriformiteitsleer met hand en tand een theorie verdedigen, die met de kerkvaders in geen enkel opzicht te verbinden zal blijken. Tot *die* mensen zou ik willen zeggen: gij, die anderen oordeelt, wilt gij aan den ernst van uw eigen oordeel ontkomen?

Hoe het zij, - een heuse léér der pluriformiteit vindt men, zover het de besproken punten betreft, bij Dr Kuyper niet. En bij zijn leerlingen niet. En bij zijn epigonen niet. Het is een trachten, meer niet. Het is ‘vlucht-heuvel’-theorie, iets anders niet.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XV.

De pluriformiteitsleer zal dus bij Dr Kuyper niet in te lijven zijn in het geheel van de gedachten, die in zijn leer-inhoud essentieel zijn. Telkens ziet men hem dan ook grijpen naar een argumentatie, die eigenlijk beneden de grootte van zijn geestelijke statuur ligt. Voorbeelden gaven we reeds; thans noemen we nog een ander, dat een bepaald punt naar voren brengt.

Wanneer Dr Kuyper, na verklaard te hebben, dat er geen ‘absoluut ware kerk’ bestaat (het is maar de vraag, wat daaronder verstaan wordt) betogen wil, dat onze menselijke beperktheid en het anders zijn van den enen mens dan de andere, ook een woord mee spreekt, ‘zodra het aankomt op het onderwerpelijke zich toeëigenen en in zich

opnemen en uit eigen overtuiging belijden van de waarheid Gods, - dan illustreert Dr Kuyper deze zijne gedachte - welker betekenis in zijn pluriformiteits-ontwerp ons reeds bleek - door een verwijzing naar Israël. ‘Israël was er niet op aangelegd, om de waarheid Gods dialectisch te kennen, en daarom heeft Israël ook nooit een belijdenis of catechismus gehad’ (Heraut 21 okt. 1900, vgl. Apologetica I, 597). Deze bewering wil een konkrete toepassing zijn van de door Dr Kuyper uitgesproken algemene gedachte, volgens welke de onderscheiden aanleg van den geest van zelf meebrengt een *andere verhouding tot de waarheid,* en dus ook een andere kerkelijke organisatie.

Hoe weinig echter deze bewering omtrent Israël ernstig doordacht is, blijkt niet alleen uit de ongelooflijk scherpe dialectiek, waaraan juist het rabbijnendom zich te buiten gegaan is, maar ook uit de joodse filosofie, - om nu maar te zwijgen van den jarenlangen strijd over den zgn. voor proselieten bestemden catechismus, al of niet van joodsen oorsprong, welke bekend is onder den titel: de beide wegen.

Een vrij onbetekenende kwestie, voorzeker; maar ze is toch ernstiger, dan zich eerst liet aanzien. Immers in heel de pluriformiteitsleer gaat het onder meer over de brandende vraag, of niet de werking (efficacia) van het Woord zó krachtig is, dat juist daardoor de verscheidenheden, die er in den aanleg der mensen zijn *verhinderd worden,* ooit oorzaak te worden van het ontstaan der *pluraliteit* van sectarische, geïsoleerde groepen en kringen, waarin de zó-aangelegden zich van de zús-aangelegden isoleren, en afscheiden, om ‘zich zelf’ in hun specialen aanleg te ‘weiden’. Volgens Dr Kuyper staat het zo, dat het Nederlander-zijn samenhangt met psychologische eigenaardigheden. Krachtens die eigenaardigheden, zegt hij verder, zal een Nederlander ‘noodzakelijkerwijs een anderen blik hebben op allerlei religieuse vragen, dan bijvoorbeeld een Spanjaard of een Mexicaan’.

Men voelt: die opmerking ligt weer in dezelfde lijn. Maar stranden dergelijke theorieën niet op de feiten? Met name dan, voorzover de wetenschappelijke formulering van belijdenissen, of van bepaalde elementen daarin betreft? Let eens op de ontzaglijke litteratuur, die zich opgehoopt heeft rondom den groten meester-denker van Rome: Thomas van Aquinas. De Thomas-commentatoren komen van alle kanten bij elkaar: de scholastiek heeft onder hen vroegere en latere leerlingen, en zelfs na dien tijd komen er nog ettelijke anderen, om ook hun commentaar op Thomas te leveren. Maar hoe weinig merkt ge nu in dit van alle kanten saamgekomen ‘internationale’ gezelschap van die door Dr Kuyper beweerde noodzakelijkheid, dat ieder een

anderen blik heeft op religieuse vragen? Integendeel, de middeleeuwen, de scholastiek, heel de Roomse Kerk is er, ten bewijze, dat een bewust naar eenheid strevend kerkelijk leven en een doelbewust wetenschappelijk onderzoek den zegen, en de kracht van *kerkelijk* geactiveerde wetenschap o.m. hierin aan den dag kan doen treden, dat door niemand geloochende verschillen en onderscheiden in den aanleg van het éne volk tegenover het andere toch wel degelijk saam te brengen zijn in de hoge eenheid van kerkelijk geïnstigeerd wetenschappelijk leven. De Roomse Kerk, of laten wij liever zeggen: de kerk-van-vóór-de-Reformatie, ònze kerk dus, de kerk van onze vaderen vóór Luther en Calvijn, heeft een eenheid getoond, ook in wetenschappelijke methode, die af en toe verbluffen kan. Wat aan de ongelovige filosofie van later niet mogelijk is geweest, dat is in de gelovende theologie, zelfs uit den tijd van grote inzinking, toch wel doenlijk gebleken, n.l. het openbaren van een hoge eenheid welke den onderscheiden aanleg *verhinderde,* in de *pluraliteit* van stelsels en van groepen, te loor te gaan, om door een telkens weerkerend schisma, de kerk in een pluraliteit van secten uiteen te doen vallen. De Thomascommentatoren van Spanje b.v. zijn als Spanjaarden inderdaad lieden van een ander slag dan die van Engeland b.v. Maar zij zijn toch maar in staat gebleken, elkaar te verstaan, elkaar te lezen en zich aan elkaar te conformeren. Griekse filosofie met haar objectivisme is anders dan b.v. de Duitse, met haar subjectivisme en idealisme. Duitse filosofie is weer anders dan Franse. Tot in de diepte der probleemstelling toe, neen, *juist* in de kern der probleemstelling, kan men die verschillen nagaan, voor wat de niet-gelovende *filosofie* aangaat. Maar het is de *theologie* gelukt, niet uit eigen aandrift zozeer als wel krachtens de kerkelijke eenheid, die vóór de Reformatie in het Westen zolang bestaan heeft, *en die de Reformatie allerminst heeft willen breken,* de natuurlijke onderscheidingen in volksaard en karakter toch te doen samenwerken voor één en dezelfde verbreiding van het katholieke geloof.

En dit is dan ook de zaak, waaraan wij hier zoëven dachten. Naar onze mening heeft God juist aan Zijn kerk, die we steeds zien als de nieuwe mensheid, de taak gegeven, om tengevolge van Zijn genade, die immers de natuur niet te niet doet, maar herstelt, de onderscheiden, die er in de mensheid zijn, *te verhinderen,* oorzaak te worden van verdeeldheid. Waar Christus niet is, en waar de genade niet heerst, DAAR worden natuurlijke onderscheidingen uit haar verband gerukt, en DAAR worden ze de aanvang van schismata. De secten -

dit woord nu niet in strikt kerkelijk-theologischen zin genomen, - de secten leven buiten Christus met elkaar in oorlog. De rassen eveneens. De klassen dito. De volken ook. Maar *waar Christus komt,* daar worden secten, rassen, klassen, volken, *verzoend.*

En daarom juist is het vraagstuk, dat wij daareven aanroerden, zo ernstig, wijl hiermee feitelijk beslist wordt over de diepste problemen van de kerk. Wie toch de onderscheiden, die er zijn tussen *volk* en *volk,* gelijk Dr Kuyper het doet, aanvaardt als legitieme oorzaak van het uiteengaan der instituten, en dus van de pluraliteit der instituten, handelt feitelijk zeer willekeurig. Waarom zal in de kerk zich wèl de onderscheidenheid van den *'volksaard'* tot inzet durven en mogen maken van de pluraliteit van de kerkelijke instituten, en waarom zou dit dan *niet* geoorloofd zijn aan andere verschillen en onderscheidingen, die er óók in het bont-geschakeerde mensenleven zijn? Dr Kuyper, die geniale wederopheffer van de leus der 'souvereiniteit in eigen kring' moest eigenlijk van onzen kant zulk een vraag niet behoeven aan te horen. En een hoogleraar aan de universiteit, welke juist met een beroep op deze 'souvereiniteit' van elken 'levenskring' voor zich, telkens haar vrijheid heeft willen vindiceren, moest toch wat bedachtzamer spreken over de pluriformiteitsleer dan in dit geval Prof. Hepp het doet. Want indien de verschillende levenskringen souverein zijn in zichzelf, *en de ene kring niet de andere overwoekeren mag,* dan ligt de consequentie voor de hand, dat men één van beide kanten uitmoet:

a. Indien de onderscheiden *volksaard* de pluraliteit van kerk-instituten wettigt, dan is het hek van den dam; want dàn mogen óók andere onderscheidingen in de levenskringen met precies hetzelfde 'recht' verlangen, oorzaak van pluraliteit van kerk-instituten te zijn. Waarom zou men wèl een Duitse kerk tegenover een Nederlandse mogen hebben, op grond van het feit, dat de volksaard hier en ginds telkens een andere is, en waarom zou men dan niet een negerkerk verlangen tegenover een kerk van blanken? Een kerk van intellectuelen tegenover een kerk van niet-intellectuelen? Een kerk van zó, en een kerk van zùs hun 'geestelijke ligging' hebbenden? De onderscheiding naar den *volksaard* is er maar éne onder zovele!

b. Of, als men zulk een doorvoering van de onderscheiden in de levenskringen in de kerk niet aandurft, vanwege de al te wonderbaarlijke gevolgen, die men op deze wijze zelf te voorschijn roept, laat men *dàn* eenvoudig vasthouden aan de gedachte, dat de 'pluriformiteit' van het leven niet ontaarden mag in 'pluraliteit' van levens-

kringen, welke zich van elkander losmaken en tegenover elkaar gaan staan.

Feitelijk komt de zó verdedigde pluriformiteitsleer er op neer, dat men de kerk niet meer ziet in haar heerlijke breedheid. Met alle respect voor de o.i. wel wat al te grote woorden, die men in het artikel van Prof. Hepp aantreft, als hij b.v. spreekt over bewustzijnsvernauwing, en wat dies meer zij, bewustzijnsvernauwing juist bij hen, die de pluriformiteit verwerpen, verklaren wij rustig, dat de pluriformiteitsleer zelf een capitulatie betekent. Een capitulatie van de 'brede' theorie voor de naar smalle schismatiekerij vanwege de zonde persende praktijk. De pluriformiteitsleer zelf verengt en vernauwt het bewustzijn, omdat zij de kerk officieel in den secte-hoek plaatst, omdat zij niet langer de machtige brede betekenis van de kerk durft - geloven. Welke betekenis? Deze, dat in haar als in de nieuwe mensheid in beginsel de eenheid hervonden wordt, welke alle van God gegeven onderscheidingen verdragen kan, en ze op elkander zich kan laten aanleggen.

Men moet zich dan ook niet van de wijs laten brengen, wanneer hier en daar Dr Kuyper, in zijn ijver om op zijn 'vluchtheuvel' te komen, min of meer doorslaat in zijn redenering, of, wanneer Prof. Hepp dat doet. Want er zijn bij Dr Kuyper zelf uitspraken genoeg te vinden, die onze gedachten in een andere richting leiden dan in die van de pluriformiteit der kerk. Wanneer hij b.v. zegt: 'Een ieder zal toegeven, dat een chaotische verwarring in God en in Zijn openbaring ook maar te denken, een loochening van Zijn wijsheid zou zijn' (Band aan het Woord, Apologetica I, 595) dan verklaren wij, hiermee het eens te zijn. En dit woord dunkt ons een argument te zijn tegen de pluriformiteitsleer, gelijk zij in *feite* is voorgedragen, en haar predikaten vergaf aan konkrete kerkelijke instituten. Of ook, wanneer wij bij Dr Kuyper lezen, dat het een groot gevaar is, en dat het een uit verdachten hoek komend streven verraadt, wanneer sommige theologen, in stede van de roeping der kerk te ontkennen om de geopenbaarde kennis Gods in zich op te nemen, en in het dogma te reflecteren, veel meer dachten 'over ene in het kerkelijk bewustzijn ontkiemende grondgedachte, die, naar het verschil van tijden en toestanden, zich in onderscheiden vormen had uitgesproken'. Bij zulke woorden tekenen wij aan: hier is door Dr Kuypers terecht juist als zonde aangemerkt, wat elders bij hem een deugd heet (Encyclopaedie III, 367).

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XVI.

Hetgeen tot nog toe opgemerkt werd, trachtte te bewijzen dat Dr Kuyper inzake de pluriformiteit niet gekomen is tot eenheid van overtuiging, en dat het dus te veel gezegd is, indien Prof. Hepp spreekt van Dr Kuypers ‘leer’, welke dan door epigonen niet zou kunnen worden aanvaard vanwege hun bewustzijnsvernauwing.

Om hetgeen opgemerkt werd nog nader te adstrueren, laten wij dezen keer enkele citaten volgen, die ons door een onzer lezers-predikanten zijn verstrekt. Tijd om ze te controleren hadden wij niet. Wilden wij ons betoog ervan afhankelijk maken, dan zou natuurlijk controle ten aanzien van het verband der redenering onafwijsbare plicht zijn geweest. Nu wij echter in den brede op heel andere gronden reeds betoogd hebben wat hierboven werd aangegeven, kunnen wij *ten overvloede* ook nog wel deze citaten zonder verder onderzoek naar het verband, waarin zij voorkomen, doorgeven.

Wij wijzen daartoe allereerst op het volgende citaat:

> Heraut, 12 Oct. 1884, 355.
>
> ‘Hoe dezerzijds over de Scheiding in 1834 wierd gedacht, behoeft niet nader uiteen gezet. Het *Tractaat over de Reformatie* is daarover duidelijk.
>
> Ook hoe we over Kohlbrügge's afscheiding te Elberfeld denken verheelden we niet.
> Zonder twijfel waren we te Ulrum en te Elberfeld mee uitgetreden’.

Vervolgens lezen wij dit:

> Heraut, 19 April 1855, 382.
>
> Is het goed, als er, gelijk in Schotland, twee drie kerken zijn, die apart bestaan als Kerkgenootschappen door heel het land en die slechts een geestelijke eenheid in Christus hebben?
> Ons dunkt neen.
> Dit kan en mag niet.
> Er is een geestelijke kerk, die aan alle plaatsen der aarde is, en die slechts plaatselijk onderscheiden, zich naar de eenheid der belijdenis openbaart.

Is niet, afgedacht nu van de benaming ‘geestelijke kerk’, de inhoud van den laatsten volzin precies analoog aan dat wat wij in onze eerste reeks, met name in onze Calvijn-interpretatie, tegenover Prof. Hepp hebben gehandhaafd?

Daarna lette men op het volgende:

Maart 1888, No. 532.

‘Voor wat *de Kerk* aangaat verzoeken we in onze *Formulieren van eenigheid* tweeërlei wel te willen onderscheiden.
Er komt in onze *Formulieren van Enigheid* tweeërlei tegenstelling voor.
Eenerzijds die van *zichtbare* en *onzichtbare* kerk; en anderzijds die van de *goed* geïnstitueerde en de *valsch* geïnstitueerde.
Geïnstitueerd wordt een kerk, als er *ambten* in haar midden optreden; als die ambten een *bestuur* vormen; en als door dit bestuur een *officiëele belijdenis* wordt gepubliceerd, een kerkenorde vastgesteld enz.
Dit nu moet geschieden naar *Gods Woord,* en waar dit naar Gods Woord geschiedt, is een *ware kerk* geïnstitueerd.
Geschiedt het daarentegen *tegen* Gods Woord, dan is er een *valsche kerk* geïnstitueerd.
Van deze tegenstelling nu handelt de Belijdenis in art. XXIX, als ze zegt...

Hieraan hebben ook wij ons derhalve te houden. Elke geïnstitueerde kerk, die deze ware kenteekenen niet vertoont, is dit (is hier bedoeld: als?) Instituut door ons als valsche kerk te verwerpen.
Maar heel iets anders is het, als er sprake is van de zichtbare, organische kerk, waarin het Lichaam van Christus waarneembaar wordt.
Deze kerk toch is er, ook al ontbreekt tijdelijk elk instituut, of ook al is er niets dan een valsch instituut.
Van deze kerk zegt Art. XXVII enz.
Dat dit *niet* op het *instituut,* maar op de onzichtbare kerk slaat, blijkt: 1o. daaruit, dat er in Art. 28 van de in Art. 27 omschrevene kerk staat: *‘dewijl buiten dezelve geen zaligheid is’,* wat geen enkel Calvinist van eenig instituut zal beweren; en 2o. daaruit, dat ze *over* heel de wereld verspreid is, wat van niet één Gereformeerde instituut geldt.
Tegenover deze zichtbare kerk staat dan de onzichtbare kerk, waarvan vraag 54 van den Catechismus handelt...
Dit toch kan niet op het instituut en kan ook niet op de zichtbare kerk slaan, daar men uit de zichtbare kerk met zijn dood uittreedt, en er *niet eeuwig een lidmaat van kan blijven.*
Zoo hebben we dus de vier definities van de Formulieren.
Van de *onzichtbare* kerk in vraag 54 van den Catechismus.
Van de zichtbare kerk in Art. 27 van de Belijdenis.
Van de *ware* geïnstitueerde in Art. 29.
En van de *valsche* geïnstitueerde kerk in Art. 29.
Eerst wie op dit verschil let, is in staat de leer onzer Formulieren over de kerk te verstaan.

Hierbij tekenen wij aan, dat, gelijk reeds gebleken is, wij het met deze beschouwing niet eens zijn wat betreft het abstraheren van de zichtbare en de onzichtbare kerk. Maar het is ons thans daarom niet te doen. Er valt weer veel tegenover dit alles op te merken en te onthouden, wanneer men let op volgend citaat:

Traktaat Ref., 32.

Niets hoeft dus afgedaan of toegevoegd aan de omschrijving door onze vaderen van de kerke Christi gegeven, t.w. ‘dat ze is...Heilige Geest’ een

omschrijving die evengoed van de onzichtbare als voor de zichtbare gestalte der kerk doorgaat, en dus zoowel voor elke plaatselijke kerk geldt als voor de kerk in het algemeen.

Vervolgens tekent onze predikant-lezer aan:

Oct.-Nov. 1888.

No. 565, 566, 567. Tegen Gravemeijer over Calvijn, juist over Inst. 4-1-7 enz., TEGEN de gedachten, ontwikkeld door prof. HEPP in zijn artikel (zichtbare kerk); ofschoon in andere opzichten minder juist.

Daarna lette men op de volgende uitspraken:

No. 678.

Beuker beweert dat de Herv. Kerk een valsche kerk is. ‘Een uitdrukking, die we niet overnemen, omdat een “valsche kerk” nog altoos veel meer van een wezenlijke kerk heeft dan de “Ned. Herv. Kerk”, die voor ons besef veeleer als “schijnkerk” dient te worden bestempeld’.

No. 687.

Een *wezenlijke* kerk is de kerk, die God verordineerde en instelde. De *valsche* kerk is een kerk, die zich geheel als de echte kerk poogt voor te doen, maar u bedriegt. De *tegen*-kerk is een inrichting, die niets op een kerk lijkt, maar zich *in de plaats* van de kerk poogt te stellen. En de *schijnkerk* ziet er wel als een kerk uit, maar doelt op heel iets anders.

Bij dit laatste citaat tekent onze correspondent aan als een opmerking zijnerzijds:

Dit art. is zeer interessant. Correlaat zijn: Pseudo Christus - Pseudo Kerk - Anti-Christus - Tegen Kerk - Ceno-Christus - Schijn Kerk.

Tot zover dan onze citatenreeks. Op geen enkele bijzonderheid gaan wij verder in. Bijzondere waarde hechten wij er niet aan, want we zijn ons natuurlijk er van bewust, dat citaten-bundelen geen wetenschap is, en dat men vrijwel iedereen op deze manier met zichzelf kan laten strijden.

Maar wij herhalen het nog eens - *na al het voorgaande* kan bij wijze van toevoegsel dit citatenlijstje zijn dienst-ten-overvloede nog wel doen. Zelfs, als men let op de jaartallen.

Voor deze keer volstaan wij hiermede.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XVII.

Tot nog toe hebben wij ons voornamelijk met Dr A. Kuyper bezig gehouden. Al zou er over hem veel meer te zeggen zijn, de vrees, dat deze reeks te lang zou worden, houdt ons er van terug nog meer uit zijn werken aan te halen. Thans volge dus naar belofte nog zeer kort iets over Dr H. Bavinck.

Wanneer wij ook hém ter sprake brengen, dan geschiedt dit met dezelfde bedoeling, als welke ook voorzat bij de bespreking van Dr A. Kuyper. Wij willen n.l. aantonen, dat men óók bij Bavinck niet heeft te denken aan een streng-uitgewerkte, logisch-doordachte 'leer' der pluriformiteit. Wel wordt ook ten aanzien van Bavinck het voorhanden zijn van zulk een 'leer' beweerd door Prof. Hepp, die zelfs constateert, dat Kuyper en Bavinck een 'nieuw element' aan 'de oude leer' hebben toegevoegd, n.l. 'dat de pluriformiteit een moment van ontwikkeling betekent'. Dat evenwel niet alleen zulk spreken van *'de oude leer'* te boud is (gelijk wij in onze eerste reeks aantoonden), maar dat om diezelfde reden ook de bewering omtrent het 'indragen van een nieuw element' in den grond der zaak al te flatteus is, worde thans ook ten aanzien van Bavinck in het kort aangetoond.

Misschien is het niet ongeoorloofd, te beginnen met een herinnering uit het eind van Bavincks leven. Bavinck stierf 29 juni 1921. Ter synode van Leeuwarden, 1920 (eind augustus, begin september) heeft Bavinck een rapport ingediend inzake de voorstellen van particuliere synoden, rakende de belijdenis. Wij mogen wel aannemen, dat dit rapport niet alleen door Bavinck zelf geconcipiëerd is, maar ook zijn eigen mening weergeeft, althans niet daartegen strijdt. In dit rapport nu merkt Bavinck op, dat de rapporterende commissie mèt die particuliere synoden van oordeel is, dat de nadere formulering en uitwerking van sommige punten in de belijdenis in dezen tijd noodzakelijk is. Bavinck, als rapporteur, zegt dan, dat dit met name geldt van enkele punten, die in de voorstellen der particuliere synoden op den voorgrond treden. Het eerste van die punten is: de goddelijke ingeving en autoriteit der Heilige Schrift. En het tweede is: 'de leer over de ware en de valse kerk, *in verband met de thans door velen aangenomen pluriformiteit der kerk'.* Voorts was er nog een derde punt. En dan volgt deze merkwaardige uitspraak: 'van al deze' (over de drie genoemde vraagpunten zich uitsprekende) 'artikelen' (der belijdenis) 'mag vrijmoedig en zonder vrees voor tegenspraak worden uitgesproken, dat hunne bespreking in de belijdenisschriften niet meer staat op de hoogte en niet meer beantwoordt aan de behoefte van dezen tijd. Zij vertolken niet duidelijk en volledig het gevoelen meer, dat daaromtrent tegenwoordig over het algemeen in de Kerken leeft'. De commissie 'meent zich hierbij van een nader, uitgewerkt betoog te mogen onthouden, wijl de feiten van den dag dit luide verkondigen en de bewijzen voor het grijpen zijn'.

Het is eigenlijk jammer, dat het hier overbodig genoemde betoog, en daarmede de op dit terrein zo broodnodige concretisering, achterwege gebleven is. Want wel liggen de bewijzen voor het grijpen, dat er inzake de pluriformiteit der kerk al lang vóór 1920 uitspraken met grote stelligheid zijn gedaan, welke zich niet lieten terugvinden, duidelijk noch onduidelijk, volledig noch onvolledig, in de belijdenis. Maar intussen is het nog niet duidelijk, of de 'in onze Kerken' over het algemeen gangbare 'leer' der pluriformiteit naar het oordeel van den rapporteur, en van de commissie, met de belijdenis toch wel te verenigen valt. Dat zij er mee strijdt, wordt niet beweerd; dan zou trouwens de zaak veel ernstiger zijn moeten aangepakt. Maar of de 'gangbare' pluriformiteitsopvatting ermee verenigbaar is, wordt niet nader onderzocht. Was dàt gebeurd, dan zou tussen de éne èn de andere tendenz moeten onderscheiden zijn, en was meteen wel voor den dag gekomen, dat er alleen maar een 'leer' bestond in de verbeelding. 'De' door velen aangenomene pluriformiteit, zegt Prof. Bavinck. Het kleine woordje 'de' was hier nóg te groot. Al te gemakkelijk is dus toen geconstateerd, dat 'de' pluriformiteit door velen aangenomen is, en dat nu op grond van *'wat er in de kerken leeft'* uitbreiding der belijdenis komen moet.

Ach ja, er 'leefde' wel wat in de kerken. Het 'leefde' echter, zoals er meer in dien tijd geleefd heeft. Wij hebben een tijd gehad, waarin de eerbied voor het genie van Dr A. Kuyper, en de vreugde over het in het openbare leven doorwerkende succes van zijn werk op wetenschappelijk en staatkundig gebied, zó groot was, dat men min of meer bij hem zwoer, zonder echter altijd te vragen, of men zijn gedachten recht verstond, en - of ze juist waren. Er is meer in Kuypers boeken, waaraan thans bij zijn oprechte leerlingen en opvolgers gerechte twijfel tornt, of waar hun tot verantwoording bereide tegenspraak een streep door haalt. En zo wordt het ook inzake de pluriformiteit. Inderdaad, de term, en een zekere 'Ahnung' over zijn vermoedelijke betekenis, 'leefde' in de kerken. Maar dat was geen diepgaand leven. En - *óók Bavinck zelf* heeft eigenlijk bitter weinig gedaan, om op dit punt licht te brengen in de duisternis, al was het maar alleen om royaal te zeggen, wat wèl en wat niet met het woord bedoeld werd.

Dit gebrek wordt spoedig duidelijk, wanneer men maar eens zoekt naar Bavincks positieve uitlatingen in dezen.

Reeds dadelijk valt het op, dat Bavinck eigenlijk over de exegese van het woord 'pluriformiteit' heengelopen is. Dit is te merkwaardiger, omdat hij gedurende heel zijn wetenschappelijk leven het woord

pluriformiteit gebruikt heeft, zonder echter ooit nader in te gaan op de door ons gestelde kwestie van ‘pluriformiteit’ of (en) ‘pluraliteit’. Onze dankbare eerbied voor Bavincks machtige kennis en rustigwetenschappelijken betoogtrant mag ons toch niet verhinderen, uit te spreken, dat toch feitelijk Bavincks laatste synodale rapport, hiervoor vermeld, allerminst den tijd, waarin hij leefde, bij bleek te houden. Ook bij hem vertoont zich het zelfde verschijnsel als bij Dr Kuyper: Komt de pluriformiteit aan de orde, dan zinkt de denkkracht in, dan wordt de scherpe geest opvallend zwak. Immers, dezelfde synode van Leeuwarden, die Bavinck hoorde spreken over ‘de’ pluriformiteit, met nog geen grein meer praeciseringskunst, dan waarmee dit begrip van den eersten druk van Bavincks dogmatiek af tot in zijn laatste publicaties toe door hem is gehanteerd, - dezelfde synode, zeg ik, had óók op haar tafel liggen de brede betogen van Dr C.M. Buizer. En deze Dr Buizer merkte (Acta, 243) op, *dat hij de pluriformiteit liever pluraliteit wilde noemen.*

Lezers van onze artikelen kunnen weten, dat wij het daarmee niet eens zijn. Wij vinden het probleem ietwat ingewikkelder. Maar dat is een andere kwestie. Wèl is het voor ons betoog van betekenis, dat in denzelfden tijd, waarin Dr Buizer, (vgl. diens aan de synode voorafgaande brochure, blz. 8) nadrukkelijk den term ‘pluriformiteit’ wegens zijn onduidelijkheid en vaagheid critiseren gaat, Bavinck in zijn rapport den term hanteert, zonder nadere onderscheiding, en dan toch gewaagt van de noodzaak van belijdenisuitbreiding. ‘De kerk als instituut’ moest grote-mensen-werk doen, ‘de kerk als organisme’ veroorloofde zich de luxe van kinderlijk gebabbel. Er is in dien tijd drukker geroepen om een nieuwe belijdenis, dan dat er vóór dien roep waarlijk geworsteld is.

Ook Bavinck zelf heeft de toen reeds voor het zichzelf-verstaan hoog nodige pluriformiteitsdebatten niet willen ontketenen, laat staan leiding daaraan geven. Hoe zou het anders te verklaren zijn, dat § 495 van zijn Dogmatiek (2e druk, IV 343, v.v., 4e druk, IV 300, v.v.) in den eersten druk reeds letterlijk en woordelijk gelijk is aan wat wij thans nog daarin lezen? Op andere punten heeft Bavinck zijn Dogmatiek bij een volgenden druk ingrijpend gewijzigd. Op *dit* punt evenwel bleef zijn ontwikkeling stilstaan. Van een eigen thetischargumenterende uiteenzetting is ook geen sprake. Het begrip ‘pluriformiteit’ wordt enerzijds ontwikkeld naar analogie van de rijke gevarieerdheid, die het geschapen leven telkens biedt (verschil van geslacht en leeftijd, karakter en aanleg, verstand en hand, gaven en

goederen, plaats en eeuw), maar anderzijds wordt de naam van ‘pluriformiteit’ straks ongemerkt ook een aanduiding van heel iets anders: n.l. van de door verdeeldheid ontstane *pluraliteit* van elkaar bekampende en weersprekende instituten. De overgang nu van het éne naar het andere is hier al evenmin verantwoord als bij Dr Kuyper. Voorts wordt in een noot gewezen naar Kuypers Encyclopaedie, terwijl in den tweeden druk, niet in den eersten, vermeld wordt het bekende artikel van Bensdorp, waaraan ook wij reeds herinnerden, echter zonder dat ook maar met één enkel woord op de ingrijpende kwestie, die Bensdorp aan de orde stelde, wordt ingegaan.

Er is dus in deze paragraaf geen schijn of schaduw van een degelijk betoog over de pluriformiteit, dat opzettelijk deze kwestie behandelt. Wel wordt even gezegd, dat wij in betrekking tot anderen het woord van Jezus in toepassing hebben te brengen: ‘wie niet tegen Mij is, die is vóór Mij’. Ik heb evenwel reeds enkele jaren geleden over dezen tekst uitvoerig geschreven*), heb dat in ons blad overgenomen, en kan dus zonder nadere bewijsvoering volstaan met de eenvoudige opmerking, dat niemand in zulk een uitspraak een ernstig argument inzake de al-of-niet erkenning van andere kerkelijke instituten heeft te zien. Het enkele feit reeds, dat ook Judas ‘voor Jezus was’ (factisch in het belang van Christus' missie-arbeid werkzaam was) bewijst, dat men met zulk een uitspraak niets kan aanvangen ter behandeling van deze zeer ernstige vraag. Ook ontbreekt in deze paragraaf elke verwijzing naar een reformator, in dier voege, dat de pluriformiteit aan hem zou te ontlenen zijn.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XVIII.

Ten aanzien van het funderen van de pluriformiteitsleer op den anders ook bij Bavinck steeds gezochten schriftuurlijken grondslag, ziet men voorts Bavinck al even zwak als Kuyper. Ook hij kiest positie, niet in een uitspraak der Schrift, doch in een bepaalden *gang der historie,* in den *loop der feiten.* ‘De wijziging’, zo zegt hij. IV, 2e dr. 314, 4e druk 274, ‘welke de Reformatie in het Roomse kerkbegrip aanbracht, had ook practische gevolgen. De uniformiteit maakte voor goed plaats voor de pluriformiteit; verschillende belijdenissen traden

*) Zie Verzamelde Werken, Schriftoverdenkingen, I, bl. 360-374.

na en naast elkaar op en gaven aan religie en kerk een gans andere gedaante.'

Wij merken hiertegenover op, dat helaas óók Bavinck hier de pluriformiteit der *'kerk'* vermengt met de hypothetische pluriformiteit der 'waarheid(sbelijdenis)'; dat hij - blijkens zijn 'voor goed' - óf de bede van Christus: 'dat zij allen één zijn' anders verstaat dan als een bede om óók in het zichtbaar-institutaire leven doorgevoerde eenheid, óf deze beide ziet als een, welke aan deze zijde van de grenslijn van den tijd niet wordt gehoord; en eindelijk, dat hij de pluriformiteitsleer ziet als een gevolg van den historischen gang van het leven, zonder dat zij als rijpe vrucht der Reformatie zich tegenover de 'roomse' uniformiteits-'dwaling' als *uit de Schrift* afgeleide gereformeerde pluriformiteitsleer kon presenteren met de Schrift in de hand. Over deze dingen spraken we reeds, toen we handelden over Dr A. Kuyper; we kunnen dus thans daaraan voorbijgaan.

Eenzelfde uitzicht-loosheid, als we ten aanzien van de mogelijke eenheid der kerk zoëven reeds min of meer zich zagen voordoen bij Bavinck, kan men ook constateren in zijn rede over 'de katholiciteit van Christendom en Kerk', Kampen, 1888. 'De éne christelijke kerk', zo lezen we daar, 'is uiteengevallen in een ontelbaar aantal kerkjes en secten, van verenigingen en genootschappen. De hope van den oud-katholieken Von Döllinger op een hereniging van alle christelijke kerken, heeft geen anderen grond dan een goed bedoeld maar steeds onvruchtbaar gebleken syncretisme. Maar' - zo vervolgt de auteur - 'hoe schadelijk die eindeloze scheuring ook zij voor de eenheid der kerk en de eenheid der leer, voor het Christendom legt ze toch niet uitsluitend een ongunstige getuigenis af. Zij is een bewijs, dat het Christendom nog leeft, dat het een macht is onder het volk, dat het een zaak is, die duizenden ter harte gaat. De rijkdom, de alzijdigheid, de *veelvormigheid* van het christelijk geloof wordt er in openbaar.'

Dat nu deze laatste troost 'schraal' is, wees ik bij de bespreking van Dr A. Kuyper reeds aan. Dat het evenwel toch als 'tróóst' wordt gezien, ontneemt aan de hoop op een komende éénheid nog des te meer het uitzicht. Ja, men vergunne ons den eigenaardigen zegtrant: het ontneemt aan deze hoop - bij wie haar zó 'voeden' - ook de hoop op haar eigen standvastigheid. Indien toch niet een dieper inzicht in Gods waarheid de oorzaak wordt van de eenheid, doch omgekeerd, de scheuring aanleiding wordt tot dieper inzicht, en indien dan voorts wat slechts 'aanleiding' is tot dieper theologisch onder-

zoek ongemerkt als zegenrijke ‘vrucht’ van zodanig dieper onderzoek wordt geëerd, dan wordt aan den eis, ‘dat ieder schuldig is, zich bij de ware kerk te voegen’ feitelijk de scherpe prikkel ontnomen, en dan verteert de hoop op eenheid zichzelf: zij draagt geen ‘ijzer en koper’ meer ‘onder haar schoenen’, als zij haar voeten zetten wil op de bergen der evangelieverkondigers, die het goede, ook het goede der komende kerkeenheid komen boodschappen.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XIX.

Over Bavincks gevoelen spraken we nu een en andermaal. Van een bewuste, wel-doordachte *leer* der pluriformiteit bleek ook bij hem geen sprake. *Dit* te betogen was ons voornaamste oogmerk; opdat de weg tot het vrije onderzoek naar wat werkelijk gereformeerd is, en daarmee dus ook tot de reformatie en de ontwikkeling van het gereformeerde leven, niet langer versperd zou worden - op dit punt - door een hoogleraar der Vrije Universiteit, die met al te veel verzekerdheid aan zijn studenten verzekert, dat ook Bavinck een nieuw element in de pluriformiteitsleer aangebracht heeft, en dat wie er anders over denkt, snijdt in het hart der Reformatie. Wie zó verzekerd spreekt, moet het een broederdienst vinden, als zijn dogmenhistorische notities op dit punt getoetst worden. En de Gereformeerde Kerken moeten dit ook zo leren zien. Mocht men vragen, waaróm, dan wil ik dat met genoegen toelichten.

Welnu - nauwelijks had ik over Bavinck geschreven, of een predikant verzekerde mij, te weten, dat Bavinck zelf op een college eens verklaard heeft, dat z.i. Kuypers pluriformiteitsleer niet àf was. Een mededeling, die niemand verwondert, aan wien Bavincks onzekere en weifelende houding in dezen - voorzover zijn dogmatiek betreft - opgevallen is.

Deze enkele mededeling echter zou ik zonder nadere praecisering nog niet hebben doorgegeven, ware het niet, dat zij bevestiging gekregen had door wat een ander predikant zo vriendelijk was mij inmiddels te vertellen en schriftelijk te bevestigen. Laatstgenoemde deelt mij 't volgende mee:

> Amice,
> Hierbij ontvang je het gevraagde citaat van Bavinck. 't Is gesproken in

het cursusjaar 1914/5, college Dogmatiek, bij de paragraaf over 't wezen der kerk (Hoofdstuk IX, § 53.) -
Nadat Bavinck uiteengezet heeft ‘de principieele en radicale oppositie’ van de Reformatie tegen 't Roomsche kerkbegrip, maar hoe later ook de Gereformeerden ‘onzichtbare kerk’ in verschillenden zin zijn gaan verstaan, concludeert hij aldus:
‘Zoo is de kerk bij de Protestanten steeds in gedrang. Dit *is* nu reeds hierin uitgekomen, dat er terstond verschillende kerken naast elkaar bestonden. Welk verschijnsel Kuyper pluriformiteit der kerk noemt. Niet beslist verkeerd, maar wel voorzichtig.[1)] Die term erkent eigenlijk ingewikkeld 't goed recht van alle kerken naast elkaar. Dit (is een) valsch beginsel.[2)] De Gereformeerde en Luthersche kerk handhaaft, dat zij is de zuiverste kerk en dat de andere kerken in vele opzichten dwalen. Nu kunnen waarheid en dwaling niet onder 't ééne begrip pluriformiteit worden samengevat. De dwaling is geen forma van de waarheid, maar antithese. Maar niet alleen in dezen term komt 't zwakke van het Protestantsche kerkbegrip uit, doch ook hierin, dat in iedere kerk telkens groot verval is ingetreden. Zoo (ontstaan er) steeds (weer) pogingen om 't protestantsche kerkbegrip te herzien, wetenschappelijk en practisch’...
...Waarna enkele van die pogingen nader geteekend worden (Socinianen, Anabaptisten, Episc. kerk, Meth., Hegel, Schleiermacher).
Je wilt hierbij wel bedenken, dat dit niet letterlijk door Bavinck gedicteerd is - dit deed hij niet - maar aanteekeningen zijn van mij. Om afdoende zekerheid te hebben, zou je ook nog enkele van mijn tijdgenoten hierover kunnen vragen.
Beste groeten,
29-3-'35. t.t.....

Tot zover de brief; ik vergat den schrijver te vragen, of ik zijn naam publiceren mocht.

Voor raadpleging van jaargenoten, die tegelijk met dezen predikant aan de Vrije Universiteit Bavinck hoorden, ontbrak mij de tijd. Ik geloof, dat men ook zonder dat ik die moeite nam wel overtuigd is, dat Prof. Hepp in de publicatie van zijn hierboven geciteerde mening meer heeft gezegd, dat hij verantwoorden kon; dat nog helemaal niet bewezen is, dat onze mening ‘snijdt in het hart der Reformatie’, en dat onze voorstelling van wat Bavinck wilde (of moet ik zeggen: niet wilde) den werkelijken Bavinck meer nabij komt dan de o.i. hem in een onwezenlijke positie ‘hinein-phanthasierende’ bewering van Prof. Hepp.

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks) XX.

C. Thans zijn we gekomen aan onze laatste opmerking: we ‘ge-

1) De lezer begrijpt, dat dit zeggen wil: zulk spreken van pluriformiteit is wel niet beslist verkeerd, maar tóch zij men zeer voorzichtig.
2) Onder verwijzing naar noot 1, voeg ik hier en daar iets in.

bruiken', na alles wat hiervoor gezegd is, 'vrijmoedigheid' om, niet bij wijze van 'Retourkutsch'-zending, doch uit behoefte tot scherpe positie-verkenning, nu onzerzijds te verklaren, dat het spreken van pluriformiteit der kerk, op de wijze, waarop het in dat almanak-artikel geschied is, zelf een epigonistisch werk gebleken is. Het nam over, wat onmiddellijke voorgangers gezegd hadden, toetste hun argumenten niet, gaf zelf onjuiste argumentatie, en ging voorbij aan het toch wel tot voorzichtigheid manende feit, dat die onmiddellijke voorgangers zelf in hun bespreking van dit éne punt al hun wetenschappelijke en polemisch-apologetische vaardigheid hadden onzichtbaar gemaakt.

In het bedoelde artikel heeft de schrijver dan ook niet ons kunnen overtuigen, dat ernstige studie ditmaal er achter lag. We hebben in onze eerste reeks gesproken over de vertaling van Calvijns latijn; had de schrijver kennis genomen van de rapporten, die bij de reeds genoemde synode ingediend zijn over de kwestie-Dr Buizer, dan zou daar door hem een betere vertaling zijn aangetroffen dan die, welke wij, onder andere, op het punt van haar juistheid hebben moeten bestrijden.

Daarom vergunne men ons een bescheiden verzoek: voordat men weer zijn broeders verwijte, dat zij als echte epigonen het 'èn-èn' der grote voorgangers niet aan kunnen, onderzoeke men eerst wat nauwkeuriger. Het 'èn-èn' is in deze bewogen tijden wel zó gevaarlijk gebleken, dat men in zijn doxologieën ermee voorzichtig moet zijn. Van de pluriformiteit der kerk tot de pluriformiteit der waarheid is een kleine stap. Maar een noodlottige.

Hiermee beëindigen wij deze reeks.